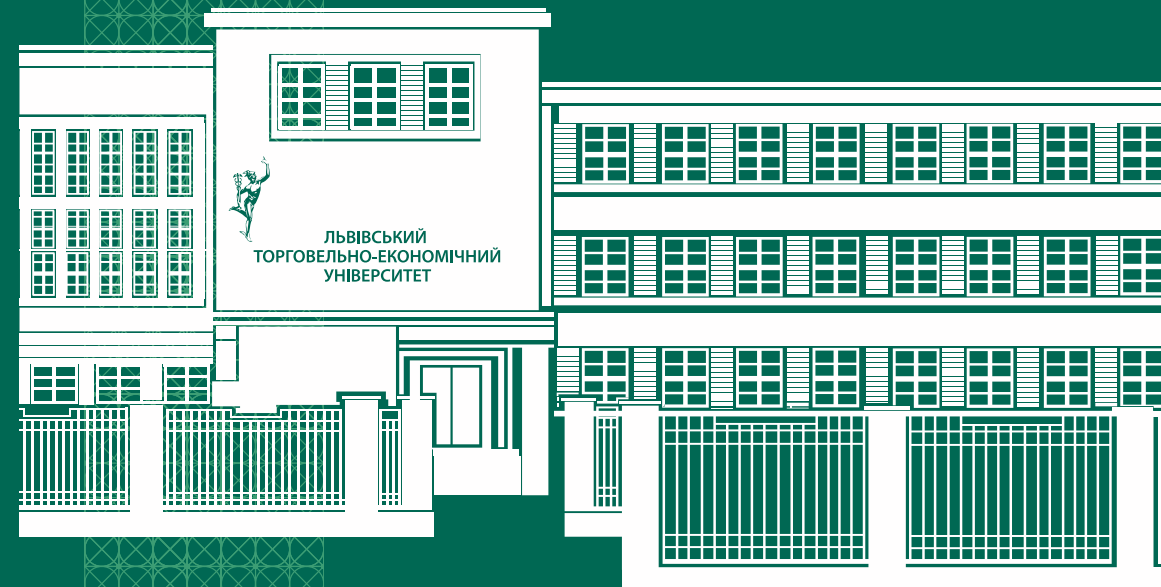

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНУ "ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ"
ЦЕНТРАЛЬНА СПІЛКА СПОЖИВЧИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВРОЦЛАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА БІЗНЕСУ
КООПЕРАТИВНО-ТОРГОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ МОЛДОВИ
ВАРШАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДНИХ НАУК
УНІВЕРСИТЕТ СІЛЕЗІЇ В КАТОВИЦЕ
ЧЕНСТОХОВСЬКИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПАПСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІВАНА ПАВЛА ІІ
УНІВЕРСИТЕТ ПАРДУБИЦЕ
ПІВДЕННО-СХІДНИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ У ПЕРЕМИШЛІ
ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ВІННИЦЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ ІНСТИТУТ

МАТЕРІАЛИ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
"СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ,
ПІДПРИЄМНИЦТВА, ТЕХНОЛОГІЙ
ТА ЇХ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ"

1-2 червня 2023 року
м. Львів

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНУ “ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ”
ЦЕНТРАЛЬНА СПІЛКА СПОЖИВЧИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВРОЦЛАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА БІЗНЕСУ
КООПЕРАТИВНО-ТОРГОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ МОЛДОВИ
ВАРШАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРИРОДНИХ НАУК
УНІВЕРСИТЕТ СІЛЕЗІЇ В КАТОВИЩЕ
ЧЕНСТОХОВСЬКИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПАПСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІВАНА ПАВЛА ІІ
УНІВЕРСИТЕТ ПАРДУБИЩЕ
ПІВДЕННО-СХІДНИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ У ПЕРЕМИШЛІ
ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ВІННИЦЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ ІНСТИТУТ**

МАТЕРІАЛИ

міжнародної науково-практичної конференції

**СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ,
ПІДПРИЄМНИЦТВА, ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ
ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Львів, 01-02 червня 2023 року

**Львів
2023**

Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / [відповід. за вип. : проф. Семак Б. Б.]. – Львів : вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2023. – 420 с.

ISBN 978-617-602-341-8

У збірнику представлені тези доповідей, які оприлюднені на Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення”, яка відбулася у Львівському торговельно-економічному університеті 01-02 червня 2023 року.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, аспірантів, студентів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет

Куцик П. О. голова оргкомітету, професор, ректор Львівського торговельно-економічного університету

Члени організаційного комітету

Барна М. Ю. професор, перший проректор Львівського торговельно-економічного університету

Шавга Л. А. професор, ректор Кооперативно-Торгового Університету Молдови
(*Savga L. A.*) (Республіка Молдова)

Хлуска Й. професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та бухгалтерського обліку Ченстоховського технологічного університету
(*Chluska J.*) (Республіка Польща)

Колянчук О. заступник директора Південно-Східного наукового інституту у Перемишлі (Республіка Польща)

Герасименко Т. О. професор, декан факультету економіки та управління Львівського торговельно-економічного університету

Гаврилишин В. В. професор, декан факультету товарознавства, управління та сфери обслуговування Львівського торговельно-економічного університету

Котуха О. С. професор, декан факультету права Львівського торговельно-економічного університету

Кузьма Х. В. доцент кафедри економіки, провідний фахівець наукового відділу Львівського торговельно-економічного університету

Осінська О. Б. доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, завідувач аспірантури Львівського торговельно-економічного університету

Члени наукового комітету

Семак Б. Б. професор, проректор з наукової роботи Львівського торговельно-економічного університету

Дреліх-Скульська Б. Dr. hab., професор кафедри міжнародних економічних відносин Вроцлавського університету економіки та бізнесу (Республіка Польща)

Мислівец М. Dr. hab., професор, факультет соціальних наук Університету Сілезії в Катовіце (Республіка Польща)

Драг К. Dr. hab., директор інституту журналістики, медіа та соціальних комунікацій Папського університету Івана Павла II (Республіка Польща)

Стейскал Я. професор, декан факультету економіки та управління Університету Пардубіце (Чехія)

Раковска Й. професор, Інститут економіки та фінансів Варшавського університету природних наук (Республіка Польща)

Полякова Ю. В. професор, декан факультету міжнародних економічних відносин та інформаційних технологій Львівського торговельно-економічного університету

Миронов Ю. Б. доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, директор інноваційного центру Львівського торговельно-економічного університету

Матеріали друкуються в авторському поданні. Організаційний комітет не несе відповідальності за достовірність інформації, поданої в рукописах.

© Колектив авторів

ISBN 978-617-602-341-8

© Львівський торговельно-економічний університет

Modern Directions of Economic Development, Entrepreneurship, Technologies and their Legal Support: materials of the International Annual Conference / [responsible for the issue: prof. Semak B. B.]. – Lviv: Publishing House of Lviv University of Trade and Economics, 2023. – 420 p.

ISBN 978-617-602-341-8

The collection presents abstracts of reports that were made public at the International Annual Conference “Modern Directions of Economic Development, Entrepreneurship, Technologies and their Legal Support”, which was held at the Lviv University of Trade and Economics on June 01-02, 2023.

The collection is intended for scientific and scientific-pedagogical workers of higher educational institutions and scientific institutions, graduate students, students, practical workers and a wide readership.

Conference Organizing Committee

Kutsyk P. O. Chairman of the Organizing Committee, Professor, Rector of Lviv University of Trade and Economics

Members of the Organizing Committee:

Barna M. Yu. Professor, First Vice-Rector, Lviv University of Trade and Economics

Savga L. A. Professor, Rector of Trade-Cooperative University of Moldova (Republic of Moldova)

Chluska J. Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Accounting, Częstochowa University of Technology (Poland)

Kolyanchuk O. Deputy Director of the Southeastern Research Institute in Przemyśl (Poland)

Gerasymenko T. O. Professor, Dean of the Faculty of Economics and Management of Lviv University of Trade and Economics

Gavrylyshyn V. V. Professor, Dean of the Faculty Commodity Science, Management and Services of Lviv University of Trade and Economics

Kotukha O. S. Professor, Dean of the Faculty of Law, Lviv University of Trade and Economics

Kuzma Kh. V. Associate Professor of the Economics Department, Leading Specialist of the Research Department of Lviv University of Trade and Economics

Osinska O. B. Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel&Restaurant Business, Head of Postgraduate Studies of Lviv University of Trade and Economics

Members of the Scientific Committee

Semak B. B. Professor, Vice-Rector for Research, Lviv University of Trade and Economics

Drelich-Skulska B. Professor, Dr. hab., Faculty of Economics and Finance, Department of International Economic Relations, Wrocław University of Economics and Business (Poland)

Myśliwiec M. Professor, Dr. hab., Faculty of Social Sciences, University of Silesia in Katowice (Poland)

Drąg K. Dr. hab., Director of Institute of Journalism, Media and Social Communication, Pontifical University of John Paul II in Krakow (Poland)

Stejskal J. Professor, Dean of the Faculty of Economics and Administration, University of Pardubice (Czech Republic)

Rakowska J. Professor, Institute of Economics and Finance, Warsaw University of Life Sciences (Poland)

Polyakova Yu. V. Professor, Dean of the Faculty of International Economic Relations and Information

Myronov Yu. B. Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business, Director of the Innovation Center, Lviv University of Trade and Economics

Materials are printed in the author's view. The organizing committee is not responsible for the accuracy of the information provided in the manuscripts.

© The team of authors

ISBN 978-617-602-341-8

© Lviv University of Trade and Economics

Львівський торговельно-економічний університет
Міжнародна науково-практична конференція

“ СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, ПІДПРИЄМНИЦТВА,
ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ”

Львівський торговельно-економічний університет, www.lute.lviv.ua

01-02 червня 2023 р.

вул. Туган-Барановського, 10, м. Львів

МОН України

Укркоопспілка

ДНУ “Інститут
модернізації
змісту освіти”

Вроцлавський
економічний
університет

Львівський
торговельно-
економічний
університет

Варшавський
університет
природничих наук

Полтавський
університет
економіки і
торгівлі

Університет Сілезії в
Катовіце

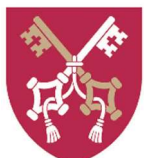
Ченстоховський
технологічний
університет

Кооперативно-торговий
університет Молдови

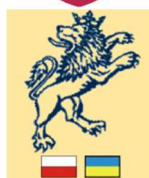
Папський
університет Івана
Павла II

Університет Пардубіце

Південно-східний
науковий
інститут у
Перемишлі

Хмельницький
кооперативний
торговельно-
економічний інститут

Вінницький
кооперативний
інститут

Львів – 2023

**Lviv University of Trade and Economics
International Scientific and Practical Conference**

**“ MODERN DIRECTIONS OF ECONOMIC DEVELOPMENT,
ENTREPRENEURSHIP, TECHNOLOGIES AND THEIR LEGAL SUPPORT ”**

Lviv University of Trade and Economics, www.lute.lviv.ua

01-02 June, 2023

10 Tugan-Baranovsky Str., Lviv

**Ministry of
Education and
Science of Ukraine**

**SSI “Institute of
education content
modernization”**

**Lviv University of
Trade and
Economics**

**Poltava University
of Economics and
Trade**

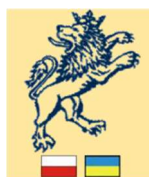
**Częstochowa
University of
Technology**

**Pontifical
University of John
Paul II in Krakow**

**South-Eastern
Scientific Institute
in Przemyśl**

**Vinnitsia
Cooperative
Institute**

**Central Union of
Consumer Societies of
Ukraine**

**Wrocław University of
Economics and Business**

**Warsaw University of
Life Sciences**

**University of Silesia in
Katowice**

**Trade-Cooperative
University of Moldova**

University of Pardubice

**Khmelnysky
Cooperative
Institute of Trade and
Economics**

Реєстрація учасників конференції (Головний корпус ЛТЕУ, актовa зала, вул. Туган-Барановського, 10)

Звернення до учасників конференції

Відкриття Міжнародної науково-практичної конференції та привітальне слово ректора Львівського торговельно-економічного університету, Заслуженого діяча науки і техніки України, професора **Петра Куцика**

Пленарне засідання 1

Модератор: Петро Куцик

Доповідачі:

д.е.н., проф. Петро Куцик

Сучасні аспекти розвитку економіки України, напрями та тригери її модернізації

д.е.н., проф. Богдан Семак

Перспективні напрями розвитку сфери цифрового маркетингу

д.е.н., старший дослідник, проф. Ольга Мульська

Якість життя населення Карпатського регіону України: соціальні та екологічні детермінанти

д.е.н., проф. Богдан Шевчик

Нооекономіка: істина як вартість

Dr. hab., Prof. Małgorzata Myśliwiec

European Universities – the New Perspective in the European Higher Education Area (EHEA)

Університет Сілезії в Катовіце (Республіка Польща)

д.ф.-м.н., проф. Анатолій Пілявський

The ISM method in the study of success factors of Polish and Ukrainian supply chains

к.е.н., доц. Ірина Саврас

Маркетингові стратегії менеджменту торговельних підприємств

Учасники панельної дискусії:

д.е.н., проф. Наталія Міценко, д.е.н., проф. Ігор Мішук, д.е.н., проф. Ірина Мельник, д.е.н., проф. Ольга Трут, к.е.н., проф. Сергій Семів

Перерва (кава-брейк)

Пленарне засідання 2

Модератор: Богдан Семак

Доповідачі:

д.е.н., проф. Ганна Аніловська

Українська ІТ-індустрія: виклики сучасності

д.т.н., проф. Ігор Ощипок

Сучасні інноваційні підходи до створення аналогів м'яса

к.е.н., доц. Оксана Осінська

Співробітництво в туристичній сфері та пріоритети у час війни

к.т.н., доц. Дмитро Сапожник

Практики оцінювання якості митних послуг

к.т.н., ст. викл. Олена Височанська

Вибухові речовини, як предмет контрабанди

д.ю.н., проф. Андрій Медвідь

Роль правничої спільноти у розвитку правової держави в Україні: сучасний етап та післявоєнний період

Учасники панельної дискусії:

д.т.н., проф. Леся Пелик, д.т.н., проф. Тетяна Лозова, д.т.н., проф. Ніна Доманцевич, к.ю.н., доц. Христина Горецька, к.с.-г.н., доц. Галина Шестопап

Підведення підсумків конференції

Закриття конференції: ректор Львівського торговельно-економічного університету, професор **Петро Куцик**

Registration of conference participants (LUTE, Main Building, Assembly Hall, 10 Tugan-Baranovsky St.)

Wellcome Speech

Opening of the International Scientific and Practical Conference and welcome speech by the Rector of Lviv University of Trade and Economics, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Professor **Petro Kutsyk**

Plenary Session 1

Moderator: Petro Kutsyk

Speakers:

Dr., Prof. Petro Kutsyk	Modern aspects of the development of the economy of Ukraine, directions and triggers of its modernization
Dr., Prof. Bohdan Semak	Promising directions of development in the field of digital marketing
Dr., Prof. Olga Mulska	Quality of life of the population of the Carpathian region of Ukraine: social and ecological determinants
Dr., Prof. Bohdan Shevchyk	Nooeconomics: truth as value
Dr. hab., Prof. Małgorzata Myśliwiec, <i>University of Silesia in Katowice (Republic of Poland)</i>	European Universities – the New Perspective in the European Higher Education Area (EHEA)
Dr., Prof. Anatoly Pilyavskiy	The ISM method in the study of success factors of Polish and Ukrainian supply chains
Ph.D, As.Prof. Iryna Savras	Marketing management strategies of trade enterprises
<i>Panel discussion participants:</i>	Dr., Prof. Nataliya Mitsenko, Dr., Prof. Ihor Mishchuk, Dr., Prof. Iryna Melnyk, Dr., Prof. Olga Trut, Ph.D, Prof. Sergiy Semiv

Coffee Break

Plenary Session 2

Moderator: Bohdan Semak

Speakers:

Dr., Prof. Anna Anilovska	Ukrainian IT industry: modern challenges
Dr., Prof. Ihor Oshchypok	Modern innovative approaches to the creation of meat analogues
Ph.D, As.Prof. Oksana Osinska	Cooperation in the field of tourism and priorities during the war
Ph.D, As.Prof. Dmytro Sapozhnyk	Practices of assessing the quality of customs services
Ph.D, As.Prof. Olena Vysochanska	Explosives as an object of smuggling
Dr., Prof. Andriy Medvid	The role of the legal community in the development of the rule of law in Ukraine: the modern stage and the post-war period
<i>Panel discussion participants:</i>	Dr., Prof. Lesya Pelyk, Dr., Prof. Tetyana Lozova, Dr., Prof. Nina Domantsevich, Ph.D, As.Prof. Khrystyna Horetska, Ph.D, As.Prof. Halyna Shestopal

Summary of the Conference

Closing of the conference: Rector of Lviv University of Trade and Economics, Professor Petro Kutsyk

ЗМІСТ
СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ
СЕКЦІЯ “ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО”

<i>Міценко Н. Г.</i> Експорт українських товарів: вплив коронавірусу та війни.....	17
<i>Міщук І. П.</i> Стратегічні напрями та засади розвитку логістичного забезпечення систем міжнародної логістики.....	19
<i>Березіна Л. М.</i> Напрями соціально-економічного розвитку сільських територій у кризовий період.....	22
<i>Васильців Т. Г., Левицька О. О.</i> Орієнтири економічної політики збалансування внутрішньо-регіональних ринків праці України в умовах війни.....	24
<i>Луцак Р. Л.</i> Державна політика зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на внутрішньому ринку України: аспекти фінансово-інвестиційної підтримки.....	25
<i>Череп А. В., Воронкова В. Г., Хмельковська А. В.</i> Сучасний стан використання прогресивних форм цифровізації страхових відносин.....	26
<i>Череп О. Г., Воронков В. О., Осмаковська К. Ю.</i> Підвищення енергоефективності на засадах сталого розвитку.....	28
<i>Мульська О. П.</i> Якість життя і соціальна вразливість населення Карпатського регіону України.....	29
<i>Шевчик Б. М.</i> Нооекономіка: істина як вартість.....	31
<i>Куцик В. І.</i> Вплив державної інвестиційної політики на зростання національної економіки.....	32
<i>Герасименко Т. О.</i> Вітчизняний бізнес в умовах війни: стан та перспективи відновлення.....	34
<i>Ковтун О. І.</i> Потенціальні можливості та напрями впливу технологій штучного інтелекту на розвиток економіки.....	36
<i>Боднарюк В. А.</i> Проблеми розподілу накладних витрат підприємства.....	40
<i>Вірт М. Я.</i> Тенденції розвитку внутрішньої торгівлі в умовах воєнного стану.....	42
<i>Воронко О. С.</i> Особливості прояву соціальної відповідальності бізнесу в українських реаліях.....	44
<i>Градюк Н. М., Кузьма Х. В.</i> Конкурентоспроможність як основна характеристика господарюючого суб'єкта.....	45
<i>Демидчук Л. Б.</i> Принципи переміщення товарів (вантажів) через митний кордон.....	46
<i>Олексин І. І., Качур С. М.</i> Оцінка інноваційного потенціалу малих підприємств в умовах війни.....	48
<i>Перепьолкіна О. О.</i> Забезпечення економічного зростання в Україні.....	50
<i>Сарай Н. І., Лозова О. Г.</i> Діагностика чинників впливу на конкурентний статус торговельного підприємства.....	52
<i>Середа С. А.</i> Застосування методів вибору обладнання для розрахунку з покупцями в сучасній торгівлі.....	55

<i>Шалева О. І.</i> Роль і функції POS-матеріалів в активізації продажів.....	56
<i>Шиндировський І. М.</i> Зміст та соціально-економічне значення торговельного підприємництва.....	59
<i>Бутко Б. О.</i> Удосконалення моделі комерціалізації високотехнологічної продукції..	60
<i>Качан О. Є.</i> Ідентифікація факторів розвитку внутрішньої торгівлі споживчими товарами та послугами.....	63
<i>Трофименко К. В.</i> Аналіз трансформаційних процесів в діяльності торговельних корпоративних мереж.....	64
<i>Щупаківський Р. В.</i> Інваріантність формування системи конкурентоспроможності національної економіки.....	66
<i>Васильєва О. В.</i> Прийняття своєчасних управлінських рішень щодо економічної безпеки підприємства.....	68
<i>Гринів В. Б.</i> Передумови інноваційно-інвестиційної підтримки відбудови внутрішньої торгівлі країни в умовах воєнного часу.....	69
<i>Денисенко М. О.</i> Визначення впливу витрат виробництва на результати фінансово-господарської діяльності підприємства.....	71
<i>Іванюк Ю. І.</i> Інноваційний розвиток ринку сільськогосподарської продукції України.	72
<i>Камарчук І. М.</i> Синергетика інструментарію державної політики соціалізації сфери роздрібної торгівлі.....	73
<i>Керод Т. Р.</i> Особливості формування інформаційного суспільства в умовах глобальної економіки.....	74
<i>Коваль П. М.</i> Верифікація базових положень державної політики розвитку сектору малого та середнього підприємництва.....	76
<i>Кондратенко В. О.</i> Характерна взаємодія всіх елементів системи фінансових відносин підприємства.....	78
<i>Кріль М. М.</i> Розвиток правових механізмів у сфері гуртової торгівлі.....	79
<i>Лозовий Т. І.</i> Взаємозв'язок торгівлі товарами та послугами в умовах глобалізації....	81
<i>Майборода В. М.</i> Світові тенденції ринку послуг.....	83
<i>Мульський В. Я.</i> Міграційні потоки та економічний поступ України: стан і каузальний зв'язок.....	85
<i>Патер Л. М.</i> Основні аспекти інвестиційних процесів на ринку ІТ-послуг.....	88
<i>Петряков В. М.</i> Оптимізація структури капіталу підприємства.....	89
<i>Поліщук П. П.</i> Прогнозування самофінансування діяльності підприємства.....	90
<i>Процикевич К. І.</i> Концептуальна характеристика ролі та призначення організаційно-економічних засад функціонування високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ.....	91
<i>Середа І. С.</i> Сучасні підходи до оцінювання ефективності інтернет-магазинів.....	93
<i>Снігач Б. Ю.</i> Різновиди стратегії просування товару до споживача на промисловому ринку в галузі машинобудування.....	95
<i>Столяр П. Є.</i> Ключові питання розвитку персоналу промислового підприємства.....	96
<i>Чорій Ю. Ю.</i> Економічні відносини у період післявоєнного відновлення економіки України.....	98

СЕКЦІЯ “БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АУДИТ, АНАЛІЗ ТА ОПОДАТКУВАННЯ”

<i>Куцик П. О.</i> Уніфікація системи обліку: організаційний аспект.....	101
<i>Kutsyk P., Chluska J.</i> Zintegrowana rachunkowość w systemie informatycznym zarządzania przedsiębiorstwem.....	103
<i>Сърђџић S. V.</i> Internal control vs audit: approaches and perspectives.....	105
<i>Воронко Р. М., Сороківський В. М., Бурдик О. Ю.</i> Оцінювання вартості суб’єкта бізнесу.....	107
<i>Бачинський В. І.</i> Парадигмальний підхід до наукового аналізу розвитку обліку та оподаткування.....	109
<i>Holovatska S.</i> Financial reporting taxonomy in UA XBRL format.....	111
<i>Головацька С. І.</i> Облікові аспекти адміністрування звітності підприємства в умовах цифрової економіки.....	113
<i>Бойко Р. В.</i> Організація обліку основних засобів на підприємстві.....	115
<i>Ogirko O., Chabaniuk O.</i> Istota ryzyka w zarządzaniu.....	117
<i>Кузьмінська К. І.</i> Аналіз витрат торговельного підприємства: економічний зміст та завдання.....	118
<i>Лобода Н. О., Білецький В. А.</i> Штучний інтелект у структурі аналітичної матриці підприємства (функціональний аспект).....	120
<i>Марценюк Р. А.</i> Особливості обліку руху товарів за консигнаційними операціями: теоретико-практичний аспект.....	122
<i>Прохар Н. В.</i> Проблеми автоматизації бухгалтерського обліку необоротних активів підприємства.....	123
<i>Білько О. О.</i> Управлінські стратегії розвитку готельних підприємств.....	124
<i>Грищенко О. В.</i> Інвентаризація прокатного майна підприємства.....	126
<i>Кійко А. І.</i> Особливості оподаткування діяльності підприємств транспортно-експедиторської діяльності.....	128
<i>Кравець О. В.</i> Облік логістичних витрат для цілей управління підприємства.....	130
<i>Побережниченко М. В.</i> Абсолютні та відносні методи оцінки основних засобів на підприємстві.....	132
<i>Цвек О. В.</i> Роль транспортно-заготівельних витрат у формуванні первісної вартості товарів.....	133

СЕКЦІЯ “ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ”

<i>Копилюк О. І., Музичка О. М.</i> Стратегічні напрями реформування державних банків України.....	136
<i>Руцишин Н. М.</i> Причини виникнення банкрутства підприємств та антикризові заходи його запобігання.....	138
<i>Черкасова С. В.</i> Особливості державного регулювання митного посередництва в Україні.....	140
<i>Вовчак О. Д., Андрейків Т. Я.</i> Розвиток іпотечного кредитування в умовах війни.....	142
<i>Гудзь Т. П.</i> Економічні виклики для державного бюджету України у 2023 році.....	144

<i>Олейнікова Л. Г., Лепьохін О. В., Хмельковська Т. В.</i> Зниження рівня фінансової безпеки на засадах визначення ризиків в мінливих умовах сучасного ринку.....	146
<i>Андрейків Т. Я.</i> Форми та методи здійснення державного податкового контролю.....	147
<i>Антонюк О. І.</i> Банківська система України: виклики сьогодення та тенденції розвитку..	149
<i>Власюк Н. І.</i> Державне митне регулювання в умовах воєнного стану.....	151
<i>Мединська Т. В.</i> Вплив змін податкового законодавства на формування доходів місцевих бюджетів в умовах війни.....	153
<i>Нікольчук Ю. М.</i> Сучасні інструменти підтримки фінансової стійкості України в умовах воєнного стану.....	155
<i>Чуй І. Р.</i> Боргова стійкість зовнішньої заборгованості економічних суб'єктів України..	156
<i>Сташко Г. І.</i> Напрями та проблеми реалізації фінансової політики в умовах війни.....	158
<i>Гаранко С. С.</i> Методичні підходи до оцінювання безпеки страхового ринку.....	160
<i>Купрін М. Ю.</i> Інституційні вади недержавних пенсійних фондів: які недоліки слід усунути при впровадженні загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи.....	162
<i>Талах Ю. В.</i> Вектори державної політики відновлення інвестиційної привабливості сфери торгівлі в Україні.....	165

СЕКЦІЯ “МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ТА МАРКЕТИНГ”

<i>Семак Б. Б.</i> Перспективні напрями розвитку сфери цифрового маркетингу.....	167
<i>Дайновський Ю. А.</i> Прийоми маркетингової комунікаційної політики.....	169
<i>Полякова Ю. В.</i> Умови інноваційного розвитку країни в контексті сучасних викликів.....	171
<i>Басій Н. Ф.</i> Застосування SWOT-аналізу для оцінювання іміджу закладу вищої освіти....	173
<i>Ковальчук С. В.</i> Вплив воєнної агресії на споживчий попит українців: маркетинговий аспект.....	174
<i>Яремко Л. А.</i> Емоційний інтелект як складова soft skills.....	177
<i>Яхно Т. П.</i> Роль ділового спілкування у сфері міжнародного бізнесу.....	178
<i>Семів С. Р.</i> Оцінка паритетності та збалансованості двостороннього зовнішньоторговельного партнерства України та Польщі.....	180
<i>Балук Н. Р., Тригуб І. Б.</i> Пошуковий маркетинг і контекстна реклама.....	182
<i>Боднар І. Р.</i> Національна безпека в сучасному світі.....	184
<i>Басій Н. Ф., Яхвак Д. М.</i> Формування іміджу закладу вищої освіти.....	187
<i>Бойчук І. В., Антоняк Р. М.</i> Тренди на ринку маркетингу в соціальних мережах.....	188
<i>Вовчанська О. М.</i> Реферальний маркетинг: сутність і принципи використання.....	190
<i>Коник М. І.</i> “Писатиму лише в тих часописах, що змагатимуться за велику самостійну соборну українську державу”: співпраця Євгена Онацького із часописом “Розбудова нації”.....	192
<i>Миронова М. І.</i> Роль міжнародних кластерів у глобальній економіці.....	193
<i>Myronova M. I., Mykhalskyi Yu. V.</i> Nationalism and Ukrainian statehood through the prism of international relations in the context of the russian-Ukrainian war.....	195

<i>Дубіль Т. Ю.</i> Інформаційне забезпечення економічних процесів.....	196
<i>Сокурєнко С. В.</i> Інституційні чинники стабільності обмінного курсу в Україні.....	198
<i>Ставицький М.</i> Економічне відновлення і розвиток економіки регіону.....	200
<i>Яремко С. А.</i> Індустрія 5.0 та проблеми інноваційного розвитку регіонів України.....	201

СЕКЦІЯ “ТУРИЗМ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА”

<i>Мізюк Б. М.</i> Синергія в індустрії гостинності.....	203
<i>Барна М. Ю.</i> Аналіз сучасного ринку медичного та оздоровчого туризму.....	204
<i>Мельник І. М.</i> Роль готельних альянсів у сучасних умовах.....	207
<i>Myronov Yu., Rakowska J.</i> Ecological Tourism Development: Global Trends.....	210
<i>Ланиця І. Ф.</i> Безпека харчових продуктів в ресторанному господарстві.....	211
<i>Миронов Ю. Б.</i> Екзистенційні аспекти екстремального туризму.....	213
<i>Осінська О. Б.</i> Співробітництво в туристичній сфері та пріоритети у час війни.....	214
<i>Топорницька М. Я.</i> Умови туризму в Україні під час воєнних дій.....	215
<i>Турчиняк М. К.</i> Важливість показників безпеки у закладах ресторанного господарства.....	217
<i>Тучковська І. І.</i> Розвиток медичного туризму у Львівській області.....	218
<i>Моцна Ю. Ю., Церклевич В. С., Сарай Н. І.</i> Концептуальність ресторану & стратегічне управління: потенціал сезонних страв локальної кухні.....	221
<i>Пукач Я. О.</i> The prerequisites and state of the hospitality industry enterprises in the era of digitization.....	224
<i>Стецик Я. В.</i> Транспортна інфраструктура як складова туристичного продукту Львівської області.....	227

СЕКЦІЯ “МЕНЕДЖМЕНТ”

<i>Трут О. О.</i> Розвиток особистісних навичок працівників “soft skills” в умовах воєнного стану.....	229
<i>Свидрук І. І.</i> Лідерство в креативній діяльності керівника організації.....	232
<i>Медвідь Л. Г.</i> Робота в малих групах як форма інноваційного навчання майбутніх фахівців з управління та адміністрування.....	234
<i>Іванюта П. В.</i> Управління ресурсами як важливе значення в економіці підприємства.....	237
<i>Дибчук Л. В., Тищук Б. І.</i> Характеристика моделей та методів управління людськими ресурсами.....	239
<i>Колянко О. В.</i> Генезис публічного адміністрування та державного управління, їх особливості.....	241
<i>Коцупей В. М.</i> Тайм-менеджмент як важливий інструмент ефективного використання часу в управлінні персоналом підприємства.....	243
<i>Гнилянська О. В.</i> Аналіз лідерства та удосконалення використання впливу, влади та наслідування у керівництві організацією.....	245
<i>Саврас І. З.</i> Особливості управління змінами в кризових умовах.....	247

<i>Фединець Н. І.</i> Виникнення опору змінам як негативний чинник управління в умовах кризи.....	249
<i>Пиріжок С. Є.</i> Менеджмент як інструмент прийняття рішень на підприємстві.....	251
<i>Дорошенко В. В.</i> Антикризове управління аграрними підприємствами.....	252

СЕКЦІЯ “ТОВАРОЗНАВСТВО, УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

<i>Ощипок І. М.</i> Фактори мікроелементів у створенні здорових харчових продуктів.....	254
<i>Лозова Т. М.</i> Стабілізація якості жировмісних харчових продуктів під час зберігання.....	256
<i>Бірта Г. О., Бургу Ю. Г.</i> Вплив генотипу і фенотипу на м'ясність туш свиней.....	258
<i>Ощипок І. М., Онишко Л. Й.</i> Застосування холодильної технології BioFresh в закладах ресторанного господарства.....	259
<i>Мягкота С. В., Шевчук Р. С., Сукач О. М., Пушак А. С.</i> Спектрально-люмінесцентні властивості лляних олій.....	261
<i>Василечко В. О.</i> Перспективи використання “зелених” сорбентів у контролі якості сировини для харчової промисловості та продуктів харчування.....	263
<i>Решетило Л. І.</i> Мікотоксини як контамінанти харчових продуктів біологічного походження..	264
<i>Бужанська М. В.</i> Особливості використання харчових добавок в технології молекулярної кухні.....	266
<i>Гаврилишин В. В., Лебединець А. І.</i> Дослідження проблем черствіння борошняних кондитерських виробів та шляхи їх вирішення.....	268
<i>Гирка О. І.</i> Новітні методи дослідження якості й безпечності жирів і жировмісних продуктів.....	270
<i>Давидович О. Я.</i> Особливості рубінового шоколаду.....	272
<i>Донцова І. В.</i> Інноваційні способи сушіння фруктів та овочів.....	274
<i>Лебединець В. Т., Мороз М. М.</i> Використання рослинних антиоксидантів у виробництві печива.....	276
<i>Палько Н. С.</i> Інноваційне теплове устаткування закладів ресторанного господарства.....	278
<i>Хінальська Т. Р.</i> Аналіз статистичних даних щодо травматизму серед працівників та здобувачів закладів освіти.....	280

СЕКЦІЯ “ТОВАРОЗНАВСТВО, ЕКСПЕРТИЗА ТА ТЕХНОЛОГІЇ НЕПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ”

<i>Доманцевич Н. І.</i> Експертні дослідження полімерних плівок з модифікуючими добавками для тимчасового захисту металевих виробів.....	282
<i>Пелик Л. В.</i> Модифіковане ековолокно ліоцелл для безпечного текстилю.....	283
<i>Височанська О. В., Шестопал Г. С.</i> Вибухові речовини, як предмет контрабанди.....	285
<i>Беднарчук М. С., Семак Б. Д.</i> Обґрунтування доцільності виготовлення взуття з нанотекстильних матеріалів.....	286
<i>Бодак М. П.</i> Інноваційні рішення у конструкції холодильних машин.....	288
<i>Сапожник Д. І.</i> Практики оцінювання якості митних послуг.....	290

<i>Шумський О. В.</i> Елементи нематеріальної культурної спадщини і географічні зазначення походження товарів у контексті розширення предмету навчальної дисципліни “Товарна інформація”.....	292
<i>Бойдуник Р. М.</i> Сенсорний аналіз при оцінці якості продуктів.....	295
<i>Пушкар Г. О., Пахолюк О. В.</i> Стан і перспективи розвитку нанонауки, нанотехнологій та ринку нанопродукції в Україні та світі.....	297
<i>Кириченко О. В., Книш Я. А.</i> Експертне дослідження масок для волосся.....	300
<i>Стецик Ю. М., Попович Н. І.</i> Товарознавчі наративи про біомеханічні та морфологічні особливості стоп споживачів та вплив взуття на них.....	302
<i>Заяць Я. І.</i> Перспективні технології управління якістю взуттєвих товарів в Україні.....	304

СЕКЦІЯ “ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО”

<i>Медвідь А. Б., Медвідь Ю. О.</i> Принцип законності як критерій судової перевірки правомірності позбавлення свободи людини.....	306
<i>Федоров М. П.</i> Проблеми реалізації кримінально-правової політики держави в умовах воєнного стану в Україні.....	308
<i>Олашин М. М.</i> Реалізація норм права у суспільстві.....	310
<i>Богонюк Г. І.</i> Механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина.....	312
<i>Голинська М. І.</i> Медіація в Україні у воєнний час.....	314
<i>Скрекля Л. І., Кончук Н. С.</i> Надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України як форма державної зради.....	316
<i>Сосніна О. В.</i> Злочини проти основ національної безпеки: новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану.....	319
<i>Стецик Б. В.</i> Виявлення корупційних правопорушень вчинених правоохоронними органами (службовими та посадовими особами) в умовах війни.....	322
<i>Орел В. А.</i> Правові підстави створення державного центру Української Народної Республіки в екзилі.....	326
<i>Марисей Н. І.</i> Фактори впливу на правову культуру молоді.....	327
<i>Шевчук Т. А.</i> Особливості спадкування під час війни.....	329
<i>Кельман Р. М.</i> Конституційні засади обмеження прав людини.....	331

СЕКЦІЯ “ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО”

<i>Котуха О. С.</i> Житлові права – сучасне розуміння.....	334
<i>Горецька Х. В.</i> Принцип верховенства права в цивільному судочинстві України та в практиці ЄСПЛ.....	335
<i>Оверко Г. Я.</i> Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки в Україні....	337
<i>Фіцик С. О.</i> Реквізиції в умовах воєнного стану.....	340
<i>Чабан О. М.</i> Право на сім’ю.....	343
<i>Фонарюк О. Ю.</i> Цифрова трансформація в Україні та її вплив на Європейську інтеграцію....	344

<i>Каюн В. О.</i> Правове регулювання грантової діяльності в Україні.....	346
<i>Лаба С. В.</i> Відмежування складу пропаганди комуністичного та нацистського тоталітарних режимів від суміжних складів кримінальних правопорушень.....	347

СЕКЦІЯ “ІСТОРІЯ, ПОЛІТОЛОГІЯ, ФІЛОСОФІЯ ТА КУЛЬТУРА”

<i>Гелей С. Д., Колянчук О. М.</i> Генрик Коровіч – видатний польський вчений – економіст, ректор вищої школи (з 1938 р. академії) закордонної торгівлі у Львові.....	351
<i>Тімченко О. П.</i> Філософська антропологія М. Шелера і сучасність.....	355
<i>Прокіп А. В.</i> Іван Штефан – кооператор, громадсько-політичний діяч (за матеріалами справи Петра Бубели 1931 р.).....	357
<i>Гороховський Д. І.</i> Формування політичної культури в Україні у 40-90-х роках ХІХ сторіччя.....	359
<i>Кендус О. З.</i> Дослідження змісту публікацій (повідомлень) у зрізі класичних методів аналізу.....	360
<i>Клок В. І.</i> Утворення та діяльність гімназії в місті городок на початку ХХ ст.....	362
<i>Козій І. В.</i> Елементи філософії та теології у творчості Г. Костельника.....	364
<i>Пігош М. А.</i> Мораль – основа духовного життя людини.....	366

СЕКЦІЯ “ВИЩА МАТЕМАТИКА, КІЛЬКІСНІ МЕТОДИ ТА КОМП’ЮТЕРНІ НАУКИ”

<i>Костенко А. В.</i> Розширення інформативного опису фотознімків.....	368
<i>Pilyavskyy A., Maryniak A.</i> The ISM method in the study of success factors of Polish and Ukrainian supply chains.....	370
<i>Аніловська Г. Я.</i> Моделювання інформаційно-аналітичного забезпечення системи фінансового моніторингу: міжнародний досвід.....	370
<i>Артеменко В. Б.</i> Порівняльний аналіз прогнозування часових рядів на засадах агіта-моделі та штучних нейронних мереж.....	372
<i>Кісілевич О. В.</i> Застосування моделей панельних даних для визначення пріоритетних джерел інвестицій.....	374
<i>Костирко В. С.</i> Технологія побудови картографічних сервісів Google.....	376
<i>Новосад З. Г.</i> Математична система чутливої залежності від початкових умов.....	378
<i>Рехлецький Є. А.</i> Інформаційні технології, як складова кризи системної освіти.....	378
<i>Швець О. М.</i> Використання віртуального навчального середовища Moodle як складової новітніх технологій для організації дистанційного навчання у закладі вищої освіти.....	380
<i>Бабич В. І.</i> Особливості моделювання зв’язків в MongoDB.....	382
<i>Кутяк М. Б.</i> Використання пакету Maple в мікроекономічних дослідженнях.....	384
<i>Плеша В. І.</i> Проблеми форматів імпорту навчальних матеріалів системи Moodle для освітніх компонент ІТ-напряму.....	385
<i>Хмілярчук Л. І.</i> Особливості застосування параметрів функції main() в алгоритмічній мові С... ..	387
<i>Яремко С. А.</i> Розробка та експериментальний аналіз геометричних методів утворення ніш.....	389
<i>Бадран О. В., Любимов М. О.</i> Вдосконалення управлінської звітності в контексті розвитку соціальних мереж і машинного навчання.....	390

<i>Делія М. Р., Любимов М. О.</i> Можливості та перспективи використання штучного інтелекту в управлінні підприємством.....	391
---	-----

СЕКЦІЯ “ІНОЗЕМНІ МОВИ”

<i>Ковалик Н. В., Тимочко Л. М.</i> Використання статистичних показників варіації у дослідженні еколого-економічного концепту WATER.....	393
<i>Dubravska D. M.</i> Diachronic approach to conversion in English.....	396
<i>Дубравська Д. М., Сорока Г. М., Децик Г. С.</i> Організація самостійної роботи студентів з іноземної мови.....	398
<i>Лусак В. М.</i> До питання ментальності галицької родини.....	400
<i>Кость С. С.</i> Творчість Карела Запа як індивідуальна модель чеського національного Відродження 30-60 років ХІХ століття.....	402
<i>Сайфутдінова О. Ю.</i> Цифровізація для перекладу, науки та навчання.....	403
<i>Гук З. В.</i> “Байки життя” Василя Бикова як антиутопічний триптих.....	405
<i>Степанов А. В.</i> Соціокультурна компетенція у системі викладання освітньої компоненти “Іноземна мова”.....	407
<i>Detsyk H. S., Dubravska D. M., Romanchuk L. Ye.</i> Using thinglink for the development of students’ foreign language communicative competence.....	410
<i>Мельник М. Л., Короленко М. О.</i> До питання удосконалення професійно-орієнтованого викладання іноземних мов у немовних ЗВО.....	412
<i>Detsyk H. S., Soroka H. M.</i> Mnemonics as an important way of developing students’ skills.....	414
<i>Voznyak H. S., Soroka H. M., Romanchuk L. Ye.</i> Verbs substitutes in English: linguistic analysis.....	416
<i>Короленко М. О.</i> Синтаксичні способи визначення фразових дієслів у сучасній англійській мові.....	417

СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ

СЕКЦІЯ “ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО”

Міценко Н. Г.

д.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

ЕКСПОРТ УКРАЇНСЬКИХ ТОВАРІВ: ВПЛИВ КОРОНАВІРУСУ ТА ВІЙНИ

Експорт вітчизняних товарів є гарантованим джерелом надходження валютних коштів в країну, а це безпосередньо впливає стійкість національної валюти та загалом на стан економіки. Вивчення даних статистики свідчить, що розвиток зовнішньої торгівлі України протягом 2020-2022 років відбувався під негативним впливом спочатку пандемії коронавірусної інфекції, а в подальшому – військової агресії рф (табл. 1). За цей період обсяг експорту товарів скоротився до 44148,8 млн дол. США, що на 10,3 % нижче рівня 2020 року та на 35,2 % менше порівняно з 2021 роком. Внаслідок обвалу експорту сформувалося стабільне негативне зовнішньоторговельне сальдо, яке сягнуло понад 1,1 млрд дол. США.

Таблиця 1

Зовнішня торгівля України товарами в 2020-2022 роках

(млн дол. США)

Показники	Роки			2022 р. до 2020 р.	
	2020	2021	2022	відхилення	темп зміни, %
Обсяг експорту	49212,9	68089,3	44148,8	-5064,1	89,7
Обсяг імпорту	54091,3	72816,8	55273,5	1182,2	102,2
Зовнішньоторговельне сальдо	-4878,4	-4727,5	-11124,7	-6246,3	2,28 р.
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	0,91	0,94	0,80	-0,11	-

Примітка: сформовано за даними [1]

Основними чинниками-стимуляторами розвитку експорту українських товарів стали:

- необхідність пошуку експортоорієнтованими (і не тільки) підприємствами нових ринків збуту продукції в умовах обмеженості збуту на українському ринку;
- чорноморська зернова ініціатива, яка дозволила відновити більшу частину експорту продовольства;
- відновлення та нарощування виробництва продукції релокованими підприємствами;
- поява нових суб'єктів бізнесу, створених внутрішньопереміщеними особами з окупованих територій, в центральних та західних областях України.

Основними чинниками-дестимуляторами розвитку експорту українських товарів є:

- обвал попиту всередині країни;
- руйнування усталених господарських зв'язків внаслідок військової агресії рф;
- скорочення (заморожування) виробництва товарів вітчизняними виробниками внаслідок значних втрат ресурсного (матеріального та трудового) потенціалу;
- зміна безпекових та логістичних умов постачання товарів на експорт;
- посилення впливу нестабільності політичної та соціально-економічної ситуації на взаємовідносини контрагентів на зовнішньому ринку.

Вивчення динаміки товарної структури експорту України (рис. 1) свідчить про його сировинну орієнтацію: в 2022 році 53,0 % експорту припадало на продукцію АПК та харчової промисловості (лідерами за вартісними показниками експорту є кукурудза, інші зернові культури, соняшникова олія, насіння і плоди олійних культур). 13,6 % експортних поставок припадає на продукцію металургійного комплексу (чорні метали, руди та вироби з чорних металів), що на 9,9 % менше порівняно з 2021 роком. Серед продукції машинобудування

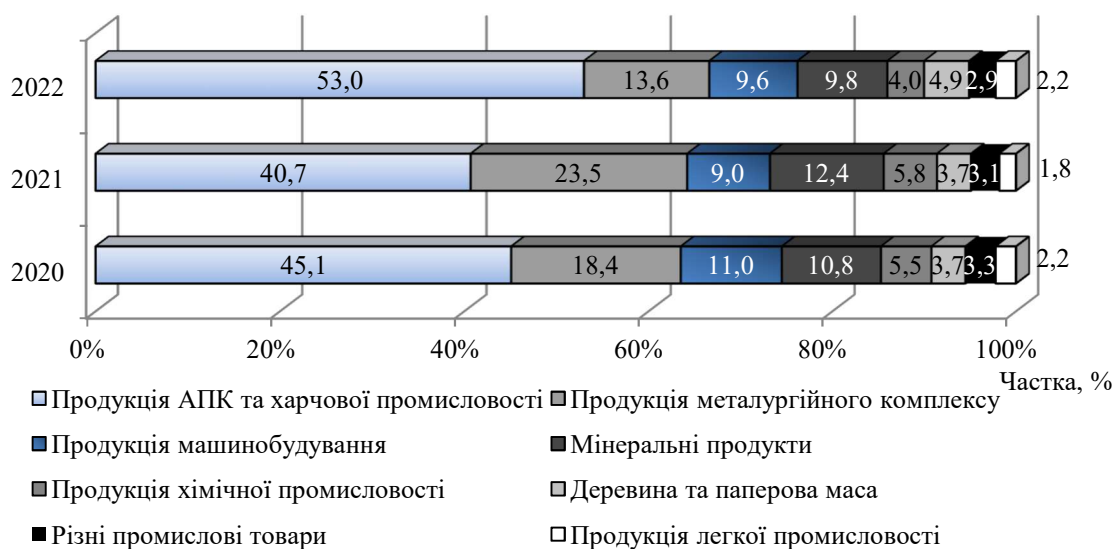

Рис. 1. Структура експорту товарів Україною в 2020-2022 роках (побудовано за [1])

основні експортні позиції зайняли кабельна продукція, електричні машини та обладнання, машини, обладнання, механічні пристрої. Дещо зросла частка експорту деревини (лісоматеріалів), меблів та паперової маси (з 3,7 % до 4,9 %).

Відбулися суттєві зміни в географічній структурі експорту товарів (табл. 2). Очевидною є зміна країн-лідерів, з якими реалізовувались торговельно-економічні відносини. Перше місце в топ-10 країн-експортерів українських товарів в 2022 році посіла Польща: її частка в експорті зросла з 7,7 % в 2021 році до 15,1 % в 2022 році. Китай, що очолював рейтинг країн-експортерів у 2021 році, суттєво скоротив обсяги експорту (частка в експорті України впала з 11,8 % до 5,6 %). Порівняно з попереднім роком в 2022 році скоротилася частка в експорті країн, які входили в топ-10 у 2021 році: Італії, Індії, Єгипту, а також країни-агресора.

Таблиця 2

Топ-10 країн-експортерів українських товарів в 2020-2022 роках

(%)

2020 р.		2021 р.		2022 р.		Напрямок змін
країна	частка в експорті	країна	частка в експорті	країна	частка в експорті	
Китай	14,4	Китай	11,8	Польща	15,1	зростання
рф	5,5	Польща	7,7	Румунія	8,7	зростання
Туреччина	5,0	рф	5,0	Туреччина	6,7	зростання
Індія	4,0	Туреччина	6,1	Китай	5,6	скорочення
Індія	3,3	Італія	5,1	Угорщина	5,1	зростання
Білорусь	2,7	Німеччина	4,2	Німеччина	5,0	зростання
США	2,0	Індія	3,7	Італія	3,7	скорочення
Індонезія/Саудівська Аравія	1,5	Нідерланди	3,3	Іспанія	3,6	зростання
Молдова	1,4	Єгипет	2,9	Нідерланди	3,5	зростання
Ірак	1,2	Іспанія	2,5	Словаччина	3,4	зростання

Примітка: сформовано за даними [1]

Натомість, до топ-10 експортерів у 2022 році увійшли країни-географічні сусіди України: Румунія, Угорщина, Словаччина. Транспортна логістика (автомобільна та залізнична) налагоджена до них через західні регіони країни (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська області), а також - через південь (Одеська область).

Трансформація товарно-логістичних потоків привела до того, що суттєво зросла в

експорті частка країн Європейського Союзу. Якщо в 2020 році на країни ЄС припадало 37,8 %, в 2021 році - 39,4 %, то в 2022 році - 63,0 % вітчизняного експорту. Передумовами зростання експортних поставок в країни ЄС вважаємо: заходи уряду з підтримки української економіки та експорту (лібералізація податків, дерегуляція, підтримка виробників, страхування експорту за допомогою інструментів ЕКА); заходи щодо підтримки України з боку європейської спільноти та відкриття європейських ринків для українських товарів (тимчасова лібералізація торгівлі, “економічний безвіз”, ініціатива ЄС “Шляхи солідарності”, “митний безвіз”, “транспортний безвіз”). З інших зарубіжних країн найбільшими експортерами, незважаючи на скорочення вартісних показників експорту товарів, є Туреччина та Китай.

Перспективи розвитку експорту українських товарів в 2023 році слід розглядати в контексті:

- 1) можливостей нарощування виробництва та збуту виробництва експортоорієнтованих товарів в країні;
- 2) можливостей використання морських транспортних коридорів на Чорному морі, які знаходяться під загрозою блокування рф;
- 3) можливостей збільшення внутрішнього попиту в країні та відновлення виробництва продукції з високою доданою вартістю, що дозволить експортувати не сировину (передусім, сільськогосподарську), а продукцію її переробки.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>

Міщук І. П.

д.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТА ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМ МІЖНАРОДНОЇ ЛОГІСТИКИ

Однією з умов відновлення конкурентоспроможності економіки України у воєнний та післявоєнний період є розвиток експорту вітчизняної продукції, що дозволило б формувати надійні джерела фінансування витрат країни та вирішувати питання як економічного, так і соціального характеру. Зазначимо, що українська держава в умовах воєнного стану створила здійснення експортної діяльності надзвичайно сприятливі умови, адже ще в 2022 р. органами державного управління були ліквідовані практично всі наявні на той час економічні й адміністративні бар'єри. Відповідно, в таких умовах у вітчизняного бізнесу виникли не тільки можливості, але й навіть обов'язки щодо відновлення свого виробничого потенціалу для розгортання експортної діяльності, організації виробництва або його відновлення, забезпечення виготовлення конкурентоспроможної продукції, спроможної привабити зарубіжного покупця, створення ефективної бізнес-моделі просування такої продукції на зарубіжні ринки, забезпечення її пропонування завдяки ефективному поєднанню інструментарію та методології маркетингу та логістики.

Спеціальні експертні дослідження та інформація офіційної статистики за попередні роки (до часів пандемії Covid-19 з введенням карантинних обмежень практично по всіх країнах та континентах, і подальшого розгортання збройними силами держави-агресора збройної інтервенції проти України) засвідчують сформованість потужного експертного потенціалу в багатьох секторах економіки України, зокрема – в підприємств переробної галузі України, серед яких найбільш помітними були підприємства харчового, металургійного, машинобудівного і нафтопереробного секторів економіки (71,6% станом на 2020 р.). Свідченням цьому є інформація щодо позитивних результатів в частині нарощення

обсягів виробництва та реалізації і пов'язаного з цим збільшення частки у переробній промисловості підприємствами таких галузей економіки, як: - виробництво харчових продуктів (з 26,7% до 36%); - виробництво гумових і пластмасових виробів (з 6,5% до 10,5%); - виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність (з 3,8% до 5,4%); - виробництво меблів (з 3,2% до 4,1%); - текстильне виробництво (з 1,2% до 1,7%); - фармацевтика (з 1,1% до 2,3%) [1]. Значні перспективи для розвитку виробництва на території України та подальшого експорту закордон були сформовані на цей період у сфері точного машинобудування, де розгортались процеси активізації діяльності українських підприємств з виробництва електротехніки та електроніки, і які, попри особливості воєнного стану, продовжуються і надалі.

При цьому створення сприятливих умов для просування українських технологій і наукомістких товарів на європейські та світові ринки фахівці пов'язують із здійсненням комплексу заходів з логістичного забезпечення міжнародної торгівлі, серед яких виділяється включення вітчизняних підприємств в інтегровані структури, створені зарубіжними компаніями на засадах формування міжнародних ланцюжків постачань продукції за умови виконання підприємствами України функцій постачальників для фокусних компаній (чи їх підрядників) матеріалів, комплектуючих виробів та напівфабрикатів у сформованій мережі постачань (рис. 1). Принциповою ознакою такої мережі постачань є формування її на засадах агрегування інтегрованих логістичних ланцюгів, кожен з яких формується з учасників, що відповідають за одну із фаз загального виробничо-комерційного процесу, починаючи з постачання матеріальних ресурсів (сировина), продовжуючи його виробничими перетвореннями (спрямованими на доведення матеріального ресурсу до певного рівня готовності – з точки зору вимог подальшого виробництва щодо форми, комплектності, кількісної пропозиції), його наступним просуванням в ланцюжку створення цінності, і закінчуючи використанням для виготовлення комплектуючих виробів з тими характеристиками, які потрібні розташованій за кордонами України фокусній компанії.

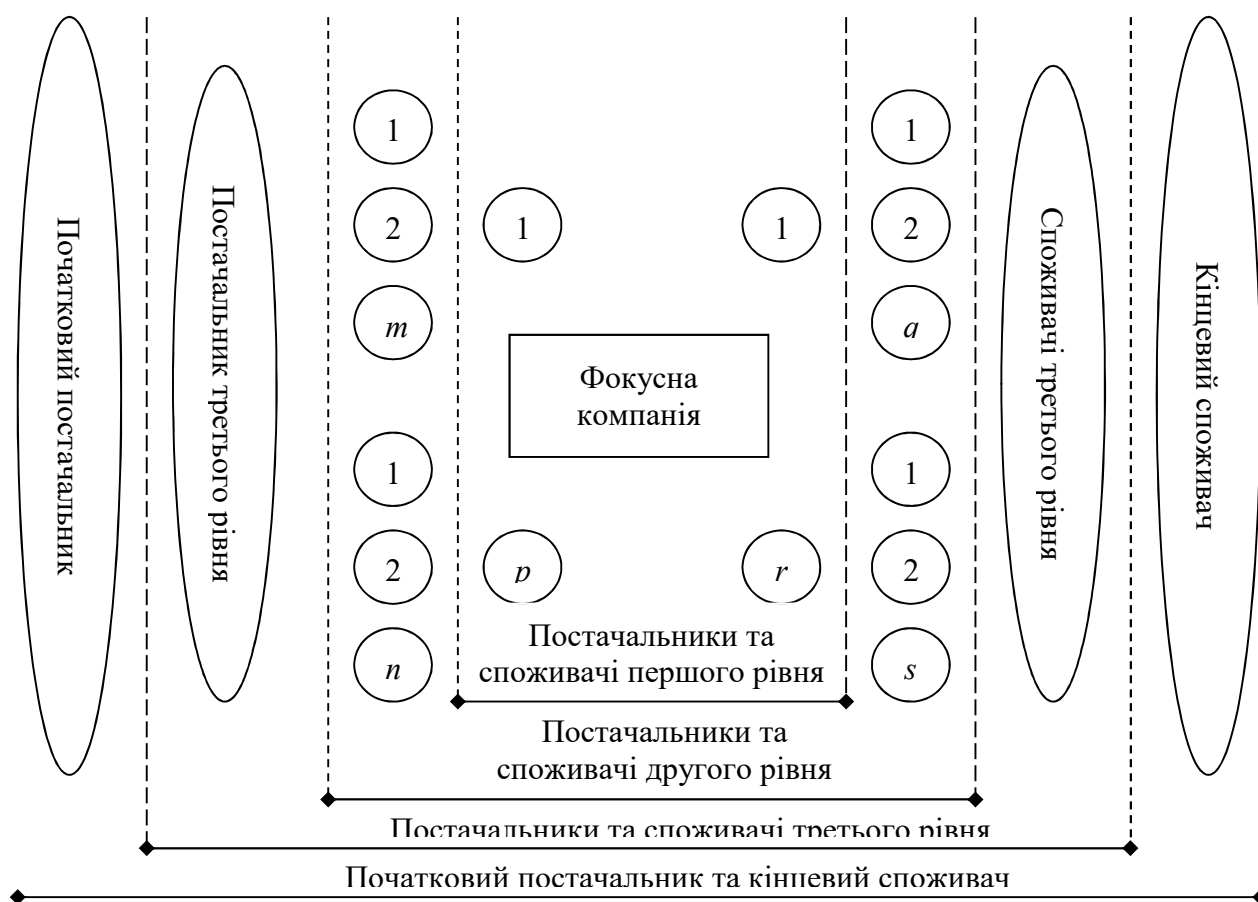

Рис. 1. Принципова схема мережі постачань

Особливістю діяльності таких інтегрованих формувань, як показує аналіз практики діяльності низки вітчизняних підприємств сфери електротехніки та електроніки, є цільове спрямування діяльності українського підприємства на забезпечення інтересів зарубіжного підприємства (фокусної компанії), що має досягатися шляхом постачання конкретного виду комплектуючих виробів на розташовані за межами України виробничі об'єкти, які, разом з іншими постачальниками великого різноманіття комплектуючих виробів, включені в мережу постачань матеріальних ресурсів для складання готової технічно складної продукції. Поряд з цим, участь вітчизняних підприємств в таких інтеграційних об'єднаннях не лише забезпечує прямий економічний ефект завдяки кардинальному зростанню обсягів виробництва і підвищенню продуктивності праці (завдяки тотальному технічному і технологічному переоснащенню), але й привносить нову якість в організацію вітчизняного бізнесу, в його традиційний портфель бізнес-моделей. – Практично створення інтеграційних формувань забезпечує інноваційно-інвестиційний розвиток всіх залучених до цих формувань учасників, в т. ч. – українських товаровиробників, стимулює привнесення інновацій в усі напрямки їх господарської діяльності, а також служить зразком для українських підприємств в аспектах використання можливостей зарубіжних інвесторів, які на засадах виробництва продукції з давальницької сировини формують ефективні логістичні мережі та ланцюги постачань.

Проте, проведений на прикладі одного з вітчизняних підприємств аналіз діяльності даного інтегрованого формування в аспектах організації міжнародної логістики засвідчив факт неповного використання потенціалу досліджуваного об'єднання підприємств, оскільки безпосередньо на досліджуваному підприємстві, попри беззаперечний інноваційний розвиток, проявлений на сучасних, технологічно досконалих виробництвах в більшості виробничих підрозділів, в межах дослідження системи логістичного забезпечення діяльності підприємства в ланцюгу постачань практично жодних привабливих інновацій автору виявити не вдалось. Натомість, на наш погляд, саме залучення зарубіжних партнерів, насамперед – інвесторів, мало посприяти інноваційному удосконаленню цілісного інтегрованого логістичного ланцюга та системи взаємовідносин партнерів у ланцюгу постачань, надати імпульси для удосконалення всього комплексу логістичного забезпечення бізнесової взаємодії постачальників матеріальних ресурсів, їх партнерів-переробних підприємств із фокусними компаніями і транспортно-експедиторськими або логістичними підприємствами.

На нашу думку, саме іноземний інвестор мав би забезпечити імплементацію в даному ланцюгу постачань цілісного комплексу науково-методичного забезпечення логістичної діяльності з врахуванням його специфіки в міжнародній логістиці (і міжнародній торгівлі). Особливістю даного комплексу логістичного забезпечення є той факт, що ґрунтується він на великому комплексі "...знань, моделей, методів, методик, алгоритмів та ефективних практик і інструментарію міжнародної економіки, макро- та мікро-економіки, теорії систем, логістики, стратегічного, фінансового, операційного, інвестиційного менеджменту, теорії статистики, управління проєктами, управління ризиками, маркетингу, управлінського фінансового та бухгалтерського обліку, інформаційних систем і технологій, методів дослідження операцій, економіко-математичних та оптимізаційних методів і моделей" [2], а також на засадах своєрідного концепт-фреймворку, сформованого завдяки поєднанню ідей системного підходу, кібернетики, дослідження операцій, моделювання і прогностики.

На перспективу для впровадження в практику діяльності вітчизняних підприємств-учасників інтегрованих ланцюгів постачань у сфері міжнародної логістики, на нашу думку, з всього різноманіття відомих методів забезпечення якісних управлінських рішень для використання перш за все можуть бути рекомендовані такі методи, як: - методи прогнозування потреби в інфраструктурних об'єктах, техніко-технологічних засобах і ресурсах; - методи ABC- та XYZ-аналізу; - методи визначення координат центрів логістичного обслуговування; - методи вибору логістичних посередників; - метод Парето; - методи статистичної оцінки та контролю виробничих процесів; - методи об'ємно-календарного та об'ємно-динамічного планування та ін. Для науково-методичного забезпечення процесів міжнародної логістики широкого використання можуть набути такі

“...універсальні алгоритми, як алгоритми вибору постачальника матеріальних ресурсів, вибору оптимального варіанту розподілу матеріального потоку, маршрутизації перевезень, алгоритми вибору виду транспорту і транспортного засобу, а також алгоритми визначення оптимального рівня логістичного обслуговування” [2]. Поряд з цим, інвестори та менеджери компаній, задіяних у логістичні ланцюги та мережі, спроможні (і зобов’язані) досліджувати найбільш актуальні проблеми організації міжнародної логістики в конкретних умовах діяльності та з врахуванням різних чинників і загроз для стійкості ланцюгів постачань; більше того, вони мають можливості для апробації результатів таких досліджень і поширення знань і досвіду про можливості й шляхи запровадження різноманітних організаційних і технологічних інновацій, спрямованих на підвищення якості та оперативності логістичного сервісу.

Таким чином, сучасний топ-менеджмент має достатні умови для проведення дослідів і наукового обґрунтування інноваційних рішень у сфері логістики, для впровадження в практику методичних розробок з проблем удосконалення логістичного забезпечення процесів постачання матеріалів у ланцюгах постачань. І, звичайно, чільне місце в системі науково-методичного забезпечення систем міжнародної логістики посідають наукові інструменти, які дозволяють оцінювати й науково обґрунтовувати ефекти впливу на фінансові результати компаній, які обумовлюються впровадженням в їх діяльність різних логістичних інновацій.

Список використаних джерел

1. Дергачова В. В., Турчак І. О., Мартиненко О. В. Розвиток експортного потенціалу підприємств переробної галузі України в умовах імплементації до міжнародних інтеграційних процесів. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9255>.
2. Алькема В. Г. Логістичне забезпечення міжнародної торгівлі. *Вчені записки Університету “КРОК”*. 2017. Вип. 46. С. 82–92.

Березіна Л. М.

д.е.н., професор

Полтавський державний аграрний університет

НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У КРИЗОВИЙ ПЕРІОД

У сучасних умовах розвитку проблеми розбудови та відновлення територій потребують посиленої уваги як з боку держави, так і з боку місцевих органів влади та територіальних громад. Особливо гостро вони стоять перед громадами сільських територій, які часто не мають достатніх коштів для вирішення нагальних проблем.

Сучасний розвиток сільських територій потребує дієвих механізмів відновлення, а потім, після скасування воєнного стану, і розбудови на засадах комплексності, врахування особливостей регіону, забезпечення ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектору місцевої економіки, створення відповідних умов для розв’язання соціальних проблем села.

Теоретичні, методологічні та методичні, практичні засади розвитку сільських територій досліджувалися в наукових працях В. Борщевського, О. Дудзяк, В. Збарського, М. Кропивка, М. Маліка та інших. Проте, соціально-економічний розвиток сільських територій у кризовий період, з огляду на сучасну ситуацію, потребує подальшого дослідження.

У Постанові КМУ “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки” визначена категорія “сільські території у несприятливих умовах”: “територіальні громади, що одночасно мають такі характеристики, як щільність сільського населення нижче 15 осіб на кв. кілометр, відстань до найближчих міст з населенням більше

50 тис. осіб понад 30 хвилин на автомобілі (орієнтовно 40 кілометрів автомобільними дорогами з твердим покриттям), чисельність населення скоротилася у період 2008–2018 років більш як на 30 відсотків” [1]. Нині у зв’язку з воєнним станом в Україні ситуація ще погіршилася. Тому головним завданням розвитку сільських територій було і залишається збереження можливостей розвитку території як соціально-економічної системи, тобто мова має йти про комплексний розвиток.

Комплексний розвиток доповнює ефективну територіальну спеціалізацію, забезпечує успішніший розвиток галузей спеціалізації, диверсифікує галузеву структуру господарства регіону і тим самим підвищує стійкість функціонування всього територіального та суспільно-природного комплексу. Галузева спеціалізація накладає відбиток на параметри розвитку сільських територій [2].

Головними завданнями комплексного розвитку сільських територій мають стати:

- подальший розвиток місцевого самоврядування з метою створення відповідального громадянського суспільства в сільській місцевості;
- створення в сільській місцевості економічних систем, які забезпечують власний розвиток на засадах наявних регіональних ресурсів та сприяють розвитку територій;
- створення ефективної взаємодії на засадах взаємовигідного партнерства у тріаді “влада, бізнес, суспільство”.

У сучасних умовах комплексний розвиток сільських територій передбачає необхідність зосередження на всіх сферах життя – економічній, соціальній, політичній та ін. Крім того, важливо враховувати вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на цей комплексний розвиток. Оскільки чинники зовнішнього середовища не піддаються впливу з боку сільських територій, доцільно акцентувати увагу на чинниках внутрішнього середовища.

Варто чинники внутрішнього середовища сільських територій умовно розділити на п’ять напрямів, вибір яких зумовлений, у тому числі, складовими сталого розвитку: 1) соціальні – комплекс характеристик, у яких населення реалізує свої потреби життєдіяльності у суспільстві; 2) економічні – комплекс характеристик, які свідчать про зміну рівня життя населення території; 3) екологічні – комплекс характеристик, які свідчать про збереження навколишнього середовища від можливих негативних впливів; 4) інфраструктурні – комплекс характеристик, які свідчать про рівень розвитку інфраструктури території; 5) чинники цифровізації – комплекс характеристик, що свідчать про рівень розвитку ІТ-інфраструктури та цифрових технологій тощо [2].

Ефективний аграрний сектор виступає важливою основою розвитку сільських територій. Діяльність аграрних підприємств сприяє зростанню робочих місць у сільській місцевості, збільшенню доходів сільського населення, розвитку інфраструктури та соціальної сфери, підвищенню соціалізації жителів села, коли вони у своїх громадах приймають управлінські рішення стосовно стратегічних і тактичних напрямів розвитку територій.

Розроблення та реалізація Стратегій розвитку територіальних громад на етапі післявоєнного відновлення сільських територій дасть їм можливість забезпечити не лише відновлення, а й соціально-економічний їх розвиток, чому сприятиме тісна співпраця з владою, бізнесом, науковцями та партнерами інших регіонів. Їх реалізація матиме вплив на комплексний розвиток сільських територій, сприятиме формуванню конкурентоспроможного аграрного сектора економіки, сприятливого середовища для проживання сільських жителів.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова КМУ від 5 серпня 2020 року № 695. URL: <https://u.to/ КоруGg>.
2. Козак М.І. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територій. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки 2021, № 5, Том 2, С. 291-296. URL: <https://http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/02/2021-en-52-49.pdf>.

Васильців Т. Г.

д.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет,

Левицька О. О.

к.е.н., старший дослідник

ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України”

ОРІЄНТИРИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЗБАЛАНСУВАННЯ ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРАЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Воєнні дії РФ спричинили глибоку соціогуманітарну кризу в Україні, котра посилила вже існуючі виклики та породила нові ризики і загрози. Дестабілізаційні процеси торкнулися практично всіх галузей та регіонів. У територіальному аспекті суттєвих деструктивних змін зазнала економіка східних областей України, тоді як наслідки війни на заході України значно менші. Водночас серед різних секторів і галузей реальної економіки найбільшого удару зазнала промисловість. Наприклад, російські ракети зруйнували всі основні нафтопереробні заводи, і, навпаки, ІТ-галузь залишилась практично неушкодженою: кількість вакантних місць там така ж, як і до війни. Такий нерівномірний вплив збільшив територіально-галузеві дисбаланси в Україні та посилив ще довоєнні структурні диспропорції на різних ресурсних ринках, зокрема і на вітчизняному ринку праці.

Ключовими викликами для регіонів у короткостроковому періоді є перш за все посилення дисбалансів на регіональних ринках праці через скорочення робочих місць, зростання безробіття, загострення соціальної вразливості (прекаризація), зниження безпеки праці і захищеності зайнятості, звуження трудового потенціалу регіонів через втрату людських ресурсів. Західні, зокрема прикордонні, області України завжди вирізнялися вищою інтенсивністю міграційних процесів, що є одним із вирішальних факторів формування згаданих дисбалансів. Значний розрив спостерігається у забезпеченні робітничими кадрами. Доведено, що потреби на регіональних ринках праці не відповідають наявній пропозиції робочої сили. Для прикладу, у Львівській області на сьогодні зафіксовано майже 290 вакансій швачки (кравця, закрійника) [11]. При тому що у регіоні функціонує 10 освітніх закладів (з них 2 у Львові), які готують таких фахівців. Причина полягає у міграції до Польщі, де пропонується вищий рівень заробітної плати, додатковий соціальний пакет, кращі умови праці та інші переваги. Решта країн ЄС також залишаються міграційно привабливими. Так, з 2020 р. в Німеччині значно пом'якшені закони щодо працевлаштування фахівців робітничих професій з-поза меж ЄС, у Чехії вдвічі зросли квоти на працівників з України, а сама Польща продовжує знімати обмеження для полегшення доступу українських мігрантів до своїх ринків праці.

Що ж до довготривалих викликів, то для України в цілому, як і регіонів зокрема, надважливим завданням залишається інтеграція в європейський економічний простір. Одним із напрямів реалізації цього завдання є підвищення конкурентоспроможності вітчизняного ринку праці та посилення конвергенції ринків праці України та ЄС в умовах політики євроінтеграції та нівелювання наслідків російського військового вторгнення в Україну. Причому прикордонні з ЄС регіони можуть стати драйверами цих процесів. Феномен прикордонних територій в тому, що вони утворюють формальні і неформальні транскордонні системи у сфері торгівлі, логістики, міграції, культури і в інших видах активності. Саме на прикордонні найбільше відчутні нерівності соціально-економічного розвитку територій, і водночас процеси конвергенції можуть досягатися швидше. Збалансування нерівномірного розвитку регіонів завжди було пріоритетом державних стратегій України, однак механізми досягнення балансу різняться в залежності від чинників та умов, які впливають на формування міжрегіональних нерівностей.

Регіональний розвиток України в умовах сучасних дестабілізаційних процесів супроводжується низкою загроз, які мають тенденцію до посилення. Серед них, зокрема, стійка депопуляція, значні міграційні втрати населення (західних областей – через близькість

з ЄС, південно-східних і північних регіонів – спровоковані бойовими діями або загрозою таких дій, а у випадку Волинської області – обидва фактори одночасно), дисбаланси на внутрішніх ринках праці (зростання безробіття у зв'язку з вимушеною міграцією населення, скорочення робочих місць, релокація підприємств тощо), зростання навантаження на соціальну інфраструктуру і систему соціального захисту регіонів, що прийняли більшість переселенців. Так, серед західних областей лівобережна частина ВПО осіла у Львівській та Закарпатській областях – максимальна їх кількість була у квітні 2022 р. (630 і 390 тис. осіб відповідно) [12; 13]. Рівень економічного навантаження вимушеною міграцією у цих регіонах значно вищий порівняно з іншими областями Карпатського регіону: у Закарпатській області – 806 переселенців на 1000 зайнятого населення), а у Львівській області – 612 переміщених осіб на 1000 зайнятих (на кінець квітня). Загальне навантаження на місцеве населення визначити об'єктивно складно через відсутність даних про чисельність населення регіонів за 2022 рік.

На основі аналізу регіонального сукупного попиту (вільних та зайнятих робочих місць) і сукупної пропозиції (економічно активного населення) у 2008, 2014 і 2021 рр. оцінено рівень збалансованості кон'юнктури ринку праці та підтверджено, що на сукупному ринку праці регіонів України баланс відсутній, оскільки значення індексів збалансованості у різні роки коливалися у межах 0,84-0,99. Це означає, що частина сукупної пропозиції праці не залучена до економічної активності і збільшує тим самим рівень безробіття. Водночас, зареєстрований ринок праці є ще менше збалансованим, адже залежить від кількості заявлених роботодавцями вакансій і чисельності зареєстрованих безробітних. Традиційно м. Київ характеризується найбільш збалансованою кон'юктурою зареєстрованого ринку праці, що пояснюється невисоким рівнем офіційного безробіття та великою кількістю вільних робочих місць. Ситуація на зареєстрованому ринку праці решти регіонів характеризувалася суттєвими дисбалансами між попитом і пропозицією праці, зокрема праценадлишковою структурою.

Список використаних джерел

1. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам і забезпечення економічної безпеки України. *Економіка України*, 2021. № 2. С. 32–51.
2. Васильців Т., Левицька О., Рудковський О. Структурні диспропорції і дисбаланси ринку праці областей Карпатського регіону України в умовах війни: тенденції, загрози, орієнтири політики стабілізації її використання можливостей. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1196/1153>.
3. Мульська О. Міграційні ризики та загрози стабільного розвитку національної економіки як стратегічні об'єкти політики регулювання. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 2. С. 34-43.

Лупак Р. Л.

д.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗМІЦНЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ВНУТРІШНЬОМУ РИНКУ УКРАЇНИ: АСПЕКТИ ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ

Зміцнення конкурентних позицій підприємств може відбуватися за різними напрямками і при цьому використовуватимуться різні інструменти. Враховуючи теперішній стан внутрішнього ринку України та необхідність постійного протистояння гібридним загрозам від органів державного управління вимагається посилити інституційну підтримку бізнесу та впроваджувати широкий інструментарій стимулювання для забезпечення його функціонування і виконання надважливих соціально-економічних завдань [1, с. 10-19]. У підсумку планові припущення у розробленні та реалізації конкурентної політики для вітчизняних суб'єктів реального сектору економіки повинні орієнтуватися головним чином на налагодження та розвиток тісних взаємозв'язків з органами державної влади на регіональному та місцевому рівнях.

Зусилля органів державної влади насамперед повинні бути сконцентровані в напрямі зміцнення фінансово-інвестиційних конкурентних позицій вітчизняних підприємств. Зокрема, цього можна досягнути завдяки ініціюванню створення регіональних і місцевих інвестиційно-інноваційних кластерів, що суттєво полегшить вітчизняним товаровиробникам пошук джерел капіталізації системи нагромадження фінансово-інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку [2, с. 245-248]. Водночас посилить ефект кластерного об'єднання суб'єктів внутрішнього ринку його спеціалізація, від якої можна очікувати нарощування обсягів імпортозамінного виробництва у регіональному та галузевому аспектах.

Конкурентоспроможність виробників вітчизняної продукції багато в чому визначається обсягами капітальних вкладень, за рахунок яких можна сформувавши необхідний ресурсний потенціал. Як свідчить світовий досвід, капіталізація не лише є необхідною для підприємств, які намагаються конкурувати на ринку, а й повинна відбуватися постійно для підтримки належного рівня життєдіяльності.

Безсумнівно, що в конкурентному середовищі підприємствам варто оцінювати ступінь ефективності використання внутрішніх ресурсів та обсяги наявних фінансово-інвестиційних резервів. Водночас, підприємствам для зміцнення конкурентоспроможності слід використовувати й зовнішні джерела, передусім посилити співробітництво зі суб'єктами фінансово-ресурсного та інвестиційного забезпечення. В основному виробники вітчизняної продукції практикують налагоджувати фінансово-кредитні відносини з банківськими та недержавними інвестиційними інституціями й рідше з бюджетними установами (через затримки фінансових виплат, бюрократичні складності, корупційні перешкоди). За таких обставин органам регіональної та місцевої влади варто активізувати діяльність із дерегуляції комерційної господарської діяльності, зокрема інвестиційної діяльності (створити спеціальні інтернет-портали для отримання відгуків, ведення діалогу з представниками бізнесу), підготовки та промоції перспективних інвестиційних проєктів (створити й започаткувати діяльність державно-комунально-приватних центрів інвестиційного розвитку), створення нових та підтримки діючих суб'єктів інвестиційної інфраструктури та інвестиційного посередництва (надавати бюджетні асигнування та доступну фінансово-кредитну підтримку).

Список використаних джерел

1. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам та забезпечення економічної безпеки України. *Економіка України*. 2021. № 2 (711). С. 32-51.
2. Куцик В. І., Лупак Р. Л. Моделювання конкурентних позицій підприємств реального сектора економіки на внутрішньому ринку. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 12. С. 244-249.

Череп А. В.

д.е.н., професор,

Воронкова В. Г.

д.ф.н., професор,

Хмельковська А. В.

Запорізький національний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРЕСИВНИХ ФОРМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СТРАХОВИХ ВІДНОСИН

Розвиток страхових технологій можна умовно поділити на декілька етапів. На першому, так званому “паперовому”, етапі були відсутні ознаки цифровізації страхових відносин, адже весь документообіг відбувався на паперових носіях інформації. Другий етап характеризується впровадженням перших цифрових технологій, а саме: появою основних систем запису інформації й автоматизації діяльності. Третью етапу притаманні ознаки базисної цифровізації, що обумовлено реалізацією страхових послуг через вебсайти, служби онлайн-підтримки, цифрового маркетингу, електронного листування з бізнес-партнерами. Четвертий етап є етапом активної цифровізації, який характеризується використанням телеметрії на

основі страхування, віртуальних агентів, інтегрованої партнерської мережі.

Сучасний етап, передбачає прогресивну цифровізацію страхових відносин, що супроводжується появою “продажів в один клік”, відмовою від паперових носіїв інформації. На цьому етапі тренди цифровізації передбачають істотну зміну традиційних бізнес-процесів страховика внаслідок необхідності електронної трансформації страхових продуктів, розширення можливостей використання онлайн-сервісів для сплати страхових премій, застосування даних “connecting things”, реального використання “big data”, використання ботів у процесах поточного обслуговування договорів страхування та врегулювання збитків. До бізнес-процесів страховика, які найбільш схильні до процесів цифровізації, можна віднести продаж страхових продуктів, врегулювання страхових претензій, ведення бухгалтерського та податкового обліку, андеррайтинг ризику, документообіг [1].

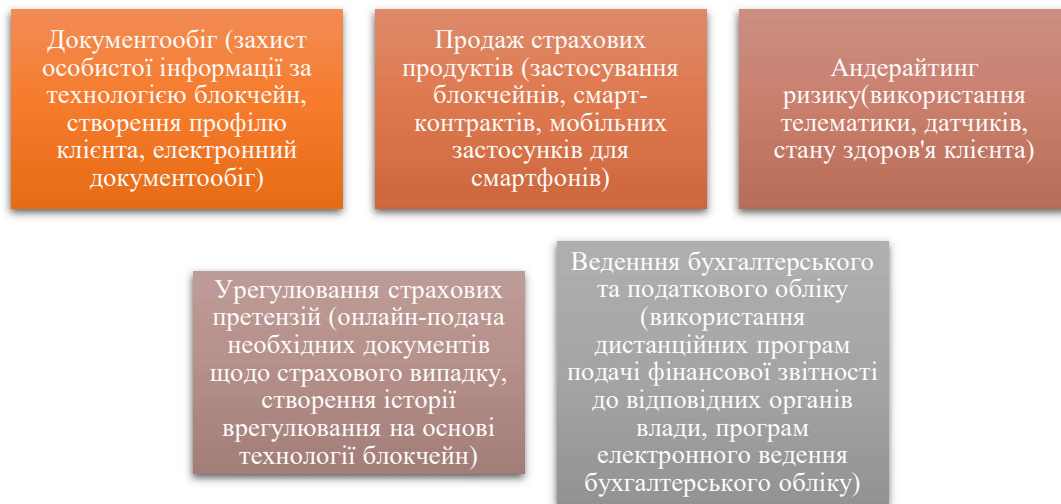

Рис. 1. Інструменти цифровізації ключових бізнес-процесів страхових компаній (розроблено авторами на основі [2])

Активний розвиток цифрової інформатизації суспільства ставить перед страховими компаніями якісно нові завдання щодо організації та впровадження інноваційних рішень у сфері надання послуг у режимі онлайн. Нині у світі сформувалася глобальна мережа фінансових та страхових технологій, орієнтованих на підвищення сервісу, якості та доступності різноманітних послуг. У вересні 2020 р. Єврокомісія прийняла нову Стратегію цифрових фінансів та визначила єдині правила та нагляд за страховиками. У зазначеній Стратегії окреслено такі основні пріоритети, як: усунення фрагментації на єдиному цифровому ринку, адаптація нормативно-правової бази ЄС для сприяння цифровим інноваціям та фінансуванню на основі даних і усунення проблем та ризиків, пов'язаних із цифровою трансформацією, підвищення цифрової операційної стійкості фінансової системи [3, 4].

Розроблення та використання сучасних цифрових технологій у галузі страхування об'єднується поняттям InsurTech та розглядається, як “сфера FinTech, у якій інноваційні технології використовуються учасниками страхового ринку для задоволення потреб споживачів страхових послуг на основі оптимізації своєї діяльності”. Для страхового ринку зазначені технології – це, передусім, можливості щодо збільшення доданої вартості на послуги, оптимізації трансакційних витрат, удосконалення бізнес-процесів, підвищення рівня безпеки і кібербезпеки в організації та проведенні страхової діяльності.

Список використаних джерел

1. Національний банк України. Стратегія розвитку FinTeh в Україні до 2025. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/DDWIAwXTdqdClp>.
2. FinTeh в Україні. URL: https://fintechua.org/news/uafic_openapi.
3. Основні моменти FinTeh 2021. URL: <https://www.fintech2021.eu/highlights-2021>.
4. Zvim Insurtech за 2021. URL: <https://insurtech-insurance.nttdata.com/report/intro>.

Череп О. Г.
д.е.н., професор,
Воротков В. О.
Докторант Ph,
Осмаковська К. Ю.
Запорізький національний університет

ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Підвищення енергоефективності є важливим кроком до забезпечення сталого розвитку суспільства та збереження природних ресурсів. Для досягнення цієї мети необхідно впроваджувати різноманітні заходи на технічному, економічному, організаційному та правовому рівнях. Основні технічні заходи для підвищення енергоефективності включають:

- використання енергоефективних технологій та обладнання, що дозволяє зменшити витрати енергії на виробництво товарів та послуг;
- утеплення будівель та використання енергоефективних вікон і дверей, що зменшує витрати на опалення та кондиціонування приміщень;
- впровадження систем енергетичного менеджменту, які дозволяють контролювати та зменшувати витрати на енергію.

Економічні заходи для підвищення енергоефективності включають:

- застосування економічних інструментів, таких як підвищення тарифів на енергоресурси, що стимулює економію енергії та зниження витрат на енергію;
- впровадження програм фінансування, що надають пільги та підтримку для впровадження енергоефективних технологій та обладнання.

Організаційні заходи для підвищення енергоефективності включають:

- організацію навчальних програм та тренінгів, які дозволяють підвищити кваліфікацію працівників у галузі енергоефективності;
- застосування систем сертифікації, що підтверджують відповідність виробів та вимогам енергоефективності та стандартам якості;
- розробку та впровадження політик та стратегій з енергоефективності в різних секторах економіки, які дозволяють планувати та контролювати витрати на енергію.

Правові заходи для підвищення енергоефективності включають:

- розробку та прийняття законодавства, що регулює використання енергоресурсів та підтримує енергоефективні технології та обладнання.
- впровадження стандартів та нормативних документів, що визначають енергоефективність виробів та послуг [1, с. 8].

Національна програма з енергозбереження в Україні – це комплексний документ, який містить заходи з підвищення енергоефективності та зменшення енергоспоживання в різних галузях національної економіки. Основна мета даної програми полягає в забезпеченні сталого розвитку економіки та зменшенні залежності України від імпорту енергоресурсів шляхом підвищення енергоефективності в усіх секторах національної економіки. Національна програма з енергозбереження передбачає проведення ряду заходів, зокрема:

- розвиток відновлюваної енергетики та зменшення використання вугілля та газу;
- підвищення енергоефективності в житловому секторі, промисловості, транспорті, аграрному секторі та сфері послуг;
- зміна поведінки споживачів щодо енергоспоживання;
- створення умов для розвитку ринку енергоефективних технологій та послуг.

Список використаних джерел

1. *Європейський рецепт енергоефективності: найкращі практики та пастки. European Business Association. URL: <https://eba.com.ua/yevropejskyj-retsept-energoefektyvnosti-najkrashhi-praktyky-ta-pastky/>.*

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ І СОЦІАЛЬНА ВРАЗЛИВІСТЬ НАСЕЛЕННЯ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Соціальна резилентність на противагу соціальної вразливості характеризує міру спроможності населення, окремих його груп самостійно задовольняти потреби і реалізувати власні соціальні права в умовах, які склалися, або у разі потрапляння у складні соціально-економічні ситуації. Загострення проблеми погіршення соціально-економічних умов, посилення розшарування населення за рівнем життя, соціальної ексклюзії обумовили привернення уваги до проблематики соціальної вразливості, а, відтак, формування й реалізації політики посилення соціальної резилентності, на рівні Глобальних цілей сталого розвитку на період до 2030 року ООН. Україна належить до країн із вкрай високою соціальною вразливістю та економічною нестабільністю, адже, відповідно до критеріїв МОП, є країною з високим рівнем бідності і великою часткою неформальної економіки.

Природне середовище є одним з головних чинників якості життя і детермінантою поглиблення соціальної вразливості. Однак, в Україні загалом і у Карпатському регіоні зокрема існує низка екологічних проблем, які сприяють поширенню соціальної вразливості. Це забруднення поверхневих та підземних вод, потрапляння забруднюючих речовин у водні об'єкти, забруднення повітря та зміна його складу через промислові та інші викиди, порушення балансу природного середовища внаслідок виснажливого видобування корисних копалин та мінеральних вод, незаконне вирубування лісів Карпат, зміна структури земельних ресурсів через забудови, негативні фізико-географічні процеси, зниження родючості ґрунтів і тощо [1; 3].

Тенденцією сучасних наукових досліджень та їх науково-прикладних результатів є гуманізація і соціологізація. У центрі уваги перебуває людина. Гідна якість життя населення слугує інтегральною характеристикою рівня розвитку суспільства. Екзистенційні виклики сьогодення все більше загострюють і виносять на перший план проблематику екологізації економіки та суспільства, раціональності використання ресурсів, захисту біорізноманіття для країн Східного партнерства на 2019-2022 рр., Європейський “зелений” курс на 2030 і 2050 рр., а також її поєднання з пріоритетами соціальної стабільності і згуртованості (Програма соціальної політики ЄС).

Примітно, що соціальне середовище якості життя з-поміж областей Карпатського регіону України в 2021 р. було найвище у Закарпатській і Івано-Франківській областях (по 0,530), а у 2016 р. – у Львівській (0,540) і Чернівецькій (0,585). У період відновлення економічного потенціалу (2020 р.) спостерігалось зростання показника соціального середовища якості життя у Львівській області до позначки 0,630 і Чернівецькій області (0,691) (табл. 1). Найбільші значення інтегральних коефіцієнтів екологічного середовища якості життя населення Карпатського регіону України у 2021 р. спостерігалися у Івано-Франківській (0,574) і Чернівецькій (0,391) областях [2]. Івано-Франківська область була лідером за значенням показника протягом усього досліджуваного періоду. Однак, області Карпатського регіону диференційовані відносно середньодержавного значення по Україні.

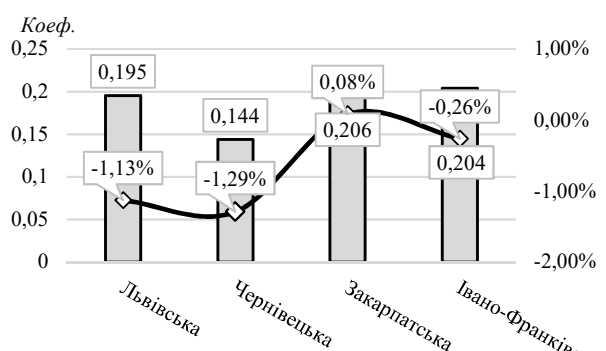
Диференціація значень інтегральних коефіцієнтів соціального середовища якості життя населення Карпатського регіону та України зростала у 2013-2015 рр. і у 2021 р., у періоди кризи розриви якості життя регіонів України зменшувалися. Натомість, для екологічного середовища якості життя диференційовані значення між Карпатським регіоном і Україною були значними протягом усього досліджуваного періоду, оскільки невисокі темпи сталого розвитку областей Карпатського регіону в умовах структурних реформ детерміновані низькою ефективністю використання природно-ресурсного потенціалу та незначними, порівняно з середньодержавними значеннями, обсягами інвестиційного забезпечення природокористування.

Інтегральні коефіцієнти соціального й екологічного середовища якості життя населення Карпатського регіону та України, 2012-2021 рр.*

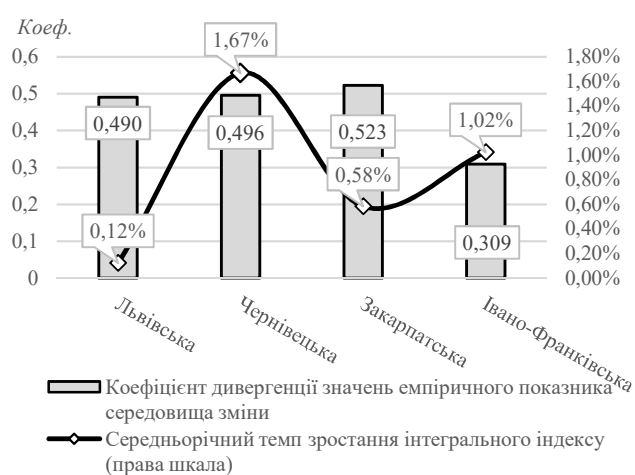
Середовище	Регіони	Роки									
		2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Соціальне	Україна	0,742	0,803	0,864	0,832	0,726	0,622	0,699	0,777	0,789	0,691
	Львівська	0,537	0,555	0,590	0,586	0,540	0,522	0,567	0,630	0,630	0,435
	Чернівецька	0,571	0,656	0,682	0,663	0,585	0,605	0,566	0,635	0,691	0,455
	Закарпатська	0,522	0,558	0,606	0,617	0,391	0,503	0,589	0,593	0,573	0,530
	Івано-Франківська	0,554	0,574	0,558	0,595	0,472	0,579	0,566	0,470	0,607	0,530
Екологічне	Україна	0,731	0,783	0,803	0,810	0,826	0,790	0,806	0,758	0,751	0,806
	Львівська	0,274	0,278	0,257	0,315	0,296	0,236	0,334	0,314	0,370	0,285
	Чернівецька	0,241	0,327	0,161	0,157	0,272	0,426	0,250	0,352	0,330	0,391
	Закарпатська	0,223	0,197	0,277	0,172	0,159	0,342	0,276	0,325	0,392	0,276
	Івано-Франківська	0,482	0,451	0,346	0,486	0,476	0,420	0,491	0,504	0,541	0,574

*Джерело: побудовано на основі авторських розрахунків

Особливої актуальності для Карпатського регіону набуває проблема диверсифікації джерел фінансово-інвестиційного забезпечення комплексного природокористування через внесення змін у міжбюджетні відносини стосовно розподілу рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів, плати за землю, екологічного податку, що передбачає збільшення частки цих платежів до бюджетів місцевого самоврядування. Зауважимо, що за 2012-2021 рр. дивергенція у значеннях соціального середовища якості життя населення Карпатського регіону в порівнянні з Україною суттєво зросла, зокрема для Закарпатської й Івано-Франківської областей. Так, середньорічний темп зростання коефіцієнта відхилення емпіричного показника середовища якості життя областей регіону від показника по Україні коливався у діапазоні від -1,29 % до -0,26 % (рис. 2.а). Примітно, що лише Закарпатська область демонструвала позитивну динаміку скорочення рівня дивергенції соціального середовища якості життя населення з середньодержавними показниками. Дивергенція у значеннях екологічного середовища якості життя населення Карпатського регіону та України скоротилася за 2012-2021 рр. близько на 0,85 % за рік (рис. 2б). Натомість, значна конвергенція екологічного середовища якості життя населення спостерігалася для Чернівецької області.

а) соціальне середовище

б) екологічне середовище

Рис. 2. Зміна середньорічних відхилень показника середовища якості життя Карпатського регіону від України, 2012-2021 рр. (побудовано на основі авторських розрахунків)

Розрахунки коефіцієнтів соціального й екологічного середовища якості життя показали значну соціо-екологічну дивергенцію між областями цього регіону й Україною. Побудовані темпоральні ряди інтегральних індексів на основі теорії чутливості (динамічні показники вагової значущості) дозволили встановити рівні соціального й екологічного середовища якості життя населення областей регіону за 2012-2021 рр. Найвищі значення соціального середовища якості життя у 2021 р. були в Закарпатській і Івано-Франківській областях (по 0,530 (за шкалою від 0 до 1)), а у 2016 р. – у Львівській (0,540) і Чернівецькій (0,585) областях. Івано-Франківська область мала найвищі значення інтегральних коефіцієнтів екологічного середовища якості життя населення протягом усього досліджуваного періоду. Відтак, формування державної політики у сфері подолання проблем соціальної вразливості та посилення соціальної резилентності населення Карпатського регіону України слід здійснювати з урахуванням регіональної специфіки відносно міри вагомості тих, чи інших складових соціальної резилентності. А саме, у Львівській, Івано-Франківській та Закарпатській областях важливо спрямувати зусилля на підсилення дії детермінант соціального забезпечення та соціальної напруги; у Чернівецькій області – соціального забезпечення. У Закарпатській області послаблення соціальної вразливості населення також потребує додаткових заходів, орієнтованих на покращення зайнятості та умов проживання, а також зростання доходів населення; у Івано-Франківській – розвиток соціальної інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Васильців Т. Г., Мульська О. П. Емпіричний аналіз екологічного та соціального середовища якості життя населення карпатського регіону України. Вісник Хмельницького національного університету 2021, № 5, Том 2. С. 45-49. DOI: 10.31891/2307-5740-2021-298-5(2)-7.
2. Екологічне та соціальне середовище якості життя населення Карпатського регіону України: виклики та інструменти покращення: наукове видання / за ред. д.е.н., проф. Т. Г. Васильціва. ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України". Львів. 2021. 130 с.
3. Mulska O., Vasylytsiv T., Levytska O., Osinska O., Kunytska-Iliash M. Assessment of environment of an area's social vulnerability: ecological aspect. Agricultural and Resource Economics, 2022, 8(3), 60-80. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.04>.

Шевчик Б. М.

д.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

НООЕКОНОМІКА: ІСТИНА ЯК ВАРТІСТЬ

Наукова істина передбачає тотожність поняття і дійсності, теорії і практики. Нитка розуму між ідеєю і життям називається метод. Економіка як метод являє собою інструмент збалансування витрат і вигод. Тобто, економіка як метод – це когнітивний мультиплікатор практики блага, спектакулярна технологія спроектованої дійсності шляхом її фізичного (речовинно-енергетичного) відтворення; тобто – патерн. Технологія передбачає інструментальне опредметнення інтенсифікації енерговидобутку природи – застосування машини, яка спресовує час у кількісних модифікаціях множинностей речей.

Індустріальне виробництво забезпечує соціум товарами масового споживання, вартість кожного з яких визначається об'єктивними чинниками (кількістю затраченої живої та уречевленої праці) та суб'єктивними чинниками (оцінкою міри інтенсивності споживної вартості речі, її утилітарної придатності чи психочуттєвої комфортабельності). Трудовий принцип вартості несе як виявлені, так і приховані сенси (наприклад, персоніфіковане рішення про граничну корисність, адже ступінь насичення – явище інтимне, а отже сенс прихований). Енергетичний потік трудових витрат в часі підлягає кількісній об'єктивації у грошовому вираженні як ринкова ціна товару (ціна ринкової пропозиції). Праця – це субстанція вартості, яка започатковує усі ланцюги каузальності оцифрованих послуг у часовій протяжності руху блага до кінцевого споживача. Отже, праця – це онтологічний сенс індустріального патерна промислового виробництва, а отже – сутнісний зміст усіх технологій.

Машина – це духовна спроба людини перетворити детермінізм засобів і дефіцит благ у поточний надлишок та перманентну присутність речей, знаків у речах та смислів у знаках. Машина створює світ речей, визначаючи простір практики. Якщо наукова істина передбачає співвіднесеність практики з ідеєю, то машина є чистою матеріалізацією такої ідеї. А отже речі, продуковані машиною, є модусами істини. А отже, вартість є маніфестацією істини у бутті олюдненого світу. Виходить, що істина є міноюю вартістю, котра має ринкову ціну у статусі ужиткової речі на торжищі перед воротами Храму. Виходить, що економіка є спосіб вульгаризації істини, шлях духовної деградації?

Але експлуатація кожної машини в економіці підлягає дії закону зростаючих граничних витрат – іншій назві принципу детермінізму як предметній есхатології, кількісній вичерпності буття. А оскільки стріла життя має негентропійне спрямування, то людський інтелект і є інструментом цього спрямування – екзистенціальної волі до безсмертя. І оскільки кожна машина є витвором інтелектуального проекту негентропійних зусиль живої речовини світу через свідомість людини, то кінцевою метою усіх інженерних винаходів буде винайдення і впровадження у виробництво машини із нульовими граничними витратами. Внаслідок цього світ економіки перестане бути феноменом дефіциту: нульові граничні витрати обвалюють ціновий ринковий механізм через неможливість застосування рікардіанської формули обчислення вартості як суми затрачених рідкісних ресурсів. Світ економіки стане місцем надлишку: якщо вартість (і гроші як інструмент її виміру) не визначатиметься дефіцитом – обчисленням одискретненої альтернативи, – то субстанцією економічної вартості буде така праця, яка теж не підлягає принципу детермінізму, оперуючи необмеженим ресурсом – інформацією. А неодискретнений інтелект – це і є Істина. Єдиним детермінуючим фактором, що обмежує свідомість (а отже зумовлює вартість через рідкісність) є когнітивне неуттво людини, яке теж долається активним просвітництвом.

Машина із нульовими граничними витратами продукує особливу дійсність: континуум речей у просторі утилітарних практик без потреби удосконалення виробництва шляхом альтернативного застосування обмежених ресурсів через творчі деструкції ентропійних патернів. А це означає, що кожна вироблена річ повністю відображає закладену в неї ідею-проект, тобто істина матеріалізується автоматично у вичерпності наративу досконалості, що неможливо, оскільки досконалість недосяжна в часі через есхатологічний детермінізм живих систем земної природи – кінець циклу чи смерть організму (зокрема соціального). А це, у свою сергу, означає, що наукова істина економіки майбутнього – нооекономіки – передбачатиме не стільки тотожність ідеї та її матеріалізацію у бутті речі антропогенних практик, скільки інтегральну синергію свідомості виробників і споживачів слова – єдність ідеї та віри у солідаризмі духа і соборності волі!

Куцик В. І.

к.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ЗРОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Обґрунтовуючи важливість інвестицій для зростання національної економіки та стимулюючої інвестиційної політики, слід зазначити, що сьогодні в світовій економіці, яка перенасичена вільними коштами, що можуть бути використані як нові інвестиції, спостерігається невпинне уповільнення темпів економічного розвитку. Тобто інвестиції, як свідчать сучасні дослідження, перестали бути важливим чинником економічного розвитку. Чому це так, що відбувається? Тому що в розвинутих економічно країнах існуючі потужності не працюють на повну силу. Рівень використання виробничих фондів, наприклад, в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку – складає

близько 14%. Фактично, підприємства в США, Європі та Японії мають значну кількість ресурсів (сировини, кваліфікованих робітників, капіталів тощо) і можуть інтенсивно працювати, але працюють з перервами. І головний чинник, що стримує роботу підприємств цих країн – проблеми зі збутом своєї продукції, має місце криза перевиробництва.

У світовій економіці головним чинником економічного зростання вже не є великий інвестиційний потенціал (наприклад, сповільнення темпів розвитку економіки США), ні багаті поклади сировинних ресурсів (наприклад, економіка росії з великою кількістю невирішених соціально-економічними проблем при одночасному накопиченні величезного стабілізаційного фонду за рахунок незапланованих доходів від реалізації вуглеводнів (за різними оцінками близько 410 млрд рублів) чи економіка країн близького сходу).

Нагадаємо, що головним стимулом розвитку сучасних національних економік є сукупний суспільний попит, який формується поряд з інвестиційним попитом, споживчим попитом, державними закупівлями та чистим експортом (доступ до ринків збуту). Ця тенденція прослідковується з кінця 19 століття, коли проблеми збуту товарів вирішувались через колонії. У найкращому становищі була Велика Британія, в якій населення колоній перевищувало населення метрополії більш ніж у 4 рази (77% і 23% від усього населення імперії відповідно), а у Німеччини були гірші співвідношення – 16% на 84%. Експорт товарів інших держав до своїх колоній або заборонялося або обмежувалося великими митними бар'єрами. Середній рівень мита на імпорتنі товари у 1900 році складав 60%, на даний час – близько 6%.

Протягом ХХ сторіччя основними ринками збуту стали не бідні країни, а багаті. Про це свідчать наступні дані: якщо у 1953 році індустріально розвинені держави направляли до інших багатих країн 38% свого експорту, а до бідних – 62%, то у 1963 році – “році краху колоніальної системи” – величина потоків практично зрівнялася – 49% і 51% відповідно. На межі ХХ і ХХІ сторіччя експорт розвинених країн до інших країн, членів ОЕСР склав більше 95%. Тобто, населення багатих країн, складаючи меншість населення планети (біля 10%) має можливість купувати значно більше товарів.

Отже, як бачимо, сьогодні головним фактором розвитку економіки будь-якої країни є основний компонент сукупного суспільного попиту – розмір внутрішнього споживчого ринку (попиту) країни, який визначає маса заробітної плати.

Політика невпинного зростання зарплат, що проводилася в розвинутих країнах отримала назву “економіки споживання”. Вона мала не тільки чисто соціальні, але і потужні економічні наслідки. Постійно зростаюче споживання власних громадян перевищило споживання імпортерів їх продукції і врешті-решт стало основним фактором зростання економіки країн-експортерів. Частка зарплат у структурі ВВП постійно зростала, поки не досягла рівня у $\frac{2}{3}$ і, навіть $\frac{3}{4}$ ВВП. Наприклад, у США частка зарплати у структурі ВВП складає сьогодні близько 73,8%. Так, в Україні в 1991 році частка зарплати у ВВП складала 59% і частка прибутку – 21%, а в 2021 році частка зарплати у ВВП була на рівні 27% і частка прибутку – 41%. Отже, важливий ресурс зростання національної економіки – обсяг споживчого попиту – був у двічі менший, ніж це потрібно і ніж це повинно би було бути для забезпечення нормального розвитку економіки.

На даний час і в післявоєнний період інвестиції Україні є вкрай потрібні, зокрема: на відновлення та модернізацію промисловості та сільського господарства, для розвитку різної інфраструктури тощо. Але для того щоб в нашій державі був створений потужний фундамент стабільності та економічного зростання, вона має суттєво розширити свій внутрішній ринок за рахунок стимулювання споживчого попиту, тобто необхідно збільшити частку заробітної плати в структурі національного ВВП близько в 2,5 рази. Це має супроводжуватися: а) заходами максимальної детінізації трудових відносин, позбавляючи несумлінних роботодавців можливостей тінювих виплат заробітних плат і в такий спосіб будуть збільшуватись відрахування ЄСВ і прибуткового податку та інших утримань; б) реалізацією активної політики доходів (перерозподілу доходів шляхом відновлення прогресивної системи оподаткування доходів громадян, широкого

застосування інструментарію соціальних трансферів та допомог тощо).

Таким, в основі державної інвестиційної політики лежать методи і підходи щодо її *реалізації*, що складає зміст державного регулювання інвестиційної діяльності в межах певного типу державної інвестиційної політики, яка має дві моделі – пасивну (обмеження адміністративного втручання держави в інвестиційні процеси і здійснення регулювання інвестиційної діяльності переважно економічними, організаційними і правовими засобами) і активну (застосування адміністративних методів і засобів державного впливу на інвестиційний процес, інвестиційну діяльність).

Список використаних джерел

1. Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. *Національна економіка: засади становлення, функціонування, регулювання та розвитку* : монографія : присвячується 200-річчю з часу заснування Львівського торг.-екон. ун-ту. Ч. 2. ЛТЕУ; дар. П. О. Куцик. Львів : Растр-7, 2017. 400 с.
2. Ministry of Finance of Ukraine. URL: <https://www.mof.gov.ua/en>.
3. Ministry of Economy of Ukraine. URL: <https://me.gov.ua/?lang=en-GB>.
4. Куцик П. О., Процикевич А. І. *Розвиток інвестиційних процесів на ринку IT-послуг: методологія та практика державного регулювання* : монографія. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного, 2022. 220 с.

Герасименко Т. О.

к.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

ВІТЧИЗНЯНИЙ БІЗНЕС В УМОВАХ ВІЙНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ

Повномасштабне вторгнення рашистських дикунів в Україну 24 лютого 2022 року понівечило людські долі українців та завдало величезних втрат для вітчизняного бізнесу. Падіння національної економіки за підсумками 2022 року склало безпрецедентні 30,4 відсотка, а споживча інфляція становила 26,6 відсотка. Відбулася і значна девальвація національної валюти – з 29 грн/дол. перед вторгненням до близько 40 грн/дол. станом на зараз на готівковому валютному ринку.

З початком війни велика кількість підприємств вимушена була припинити свою діяльність через значні руйнування та фінансові втрати. Частина – скоротила свою діяльність. Більше 700 підприємств були релоковані з місць бойових дій у більш безпечні регіони – західні і центральні області. Так, зокрема, якщо станом на 01 листопада 2021 року загальна кількість активних підприємств в Україні становила 698771 одиниць, то на 01 листопада 2022 року їх кількість зменшилася до 659755 одиниць. Тобто спостерігалось скорочення кількості активних підприємств на 5,58%. Відповідно до ст. 2 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [2] всі підприємства в залежності від балансової вартості активів, чистого доходу від реалізації та середньої кількості працівників поділяють на мікропідприємства, малі, середні та великі. Найбільш суттєво зменшилася станом на 1 листопада 2022 року порівняно з аналогічним періодом попереднього (довоєнного) року кількість функціонуючих великих та середніх підприємств – на 23,53% та 20,71%, відповідно (рис. 1). Кількість мікропідприємств зменшилася на 15,54%. Найбільш стабільними у контексті збереження своєї життєдіяльності виявилися малі підприємства. Кількість малих підприємств на 01 листопада 2022 р. порівняно з аналогічним довоєнним періодом зменшилася тільки 1,35%.

Основними проблемами, з якими сьогодні стикаються вітчизняні підприємства, є, насамперед, падіння попиту, викликаного низькою платоспроможністю покупців, руйнування ланцюгів постачання, неспроможність фінансування діяльності; нестача достатньої кількості

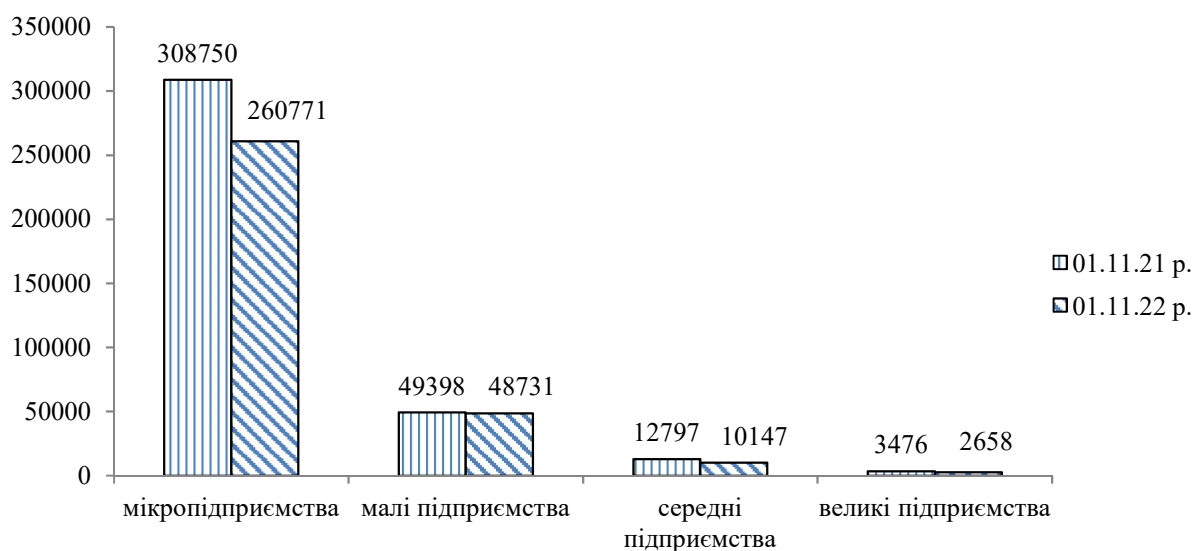

Рис. 1. Кількість активних підприємств в Україні станом на 01 листопада 2021 та 2022 років, одиниць (сформовано на основі джерела [3])

кваліфікованих кадрів; відсутність коштів для заміни або ж модернізації обладнання та устаткування.

Суттєве зменшення кількості підприємств великого і середнього бізнесу не могло не вплинути на загальну величину їх фінансових результатів до оподаткування. За даними Державної служби статистики України фінансовий результат до оподаткування великих і середніх підприємств за 9 місяців 2021 року склав 587000,6 млн грн, а за аналогічний воєнний період скоротився на 530304,7 тис. грн. (або ж на 90,34%) і склав всього 56695,9 млн. грн (рис. 2). Частка збиткових великих і середніх підприємств зросла з 22,9% станом на 30.09.21 р. до 40,5 % – станом на 30.09.22 р. На даний час Державною службою статистики не оприлюднені дані за четвертий квартал 2022 року. Водночас, варто зауважити, що найбільших збитків зазнав великий і середній бізнес у першому кварталі 2022 року. Водночас, варто зауважити, що впродовж 2022 року почалася спостерігатися позитивна тенденція показника фінансових результатів до оподаткування вітчизняних підприємств великого і середнього бізнесу.

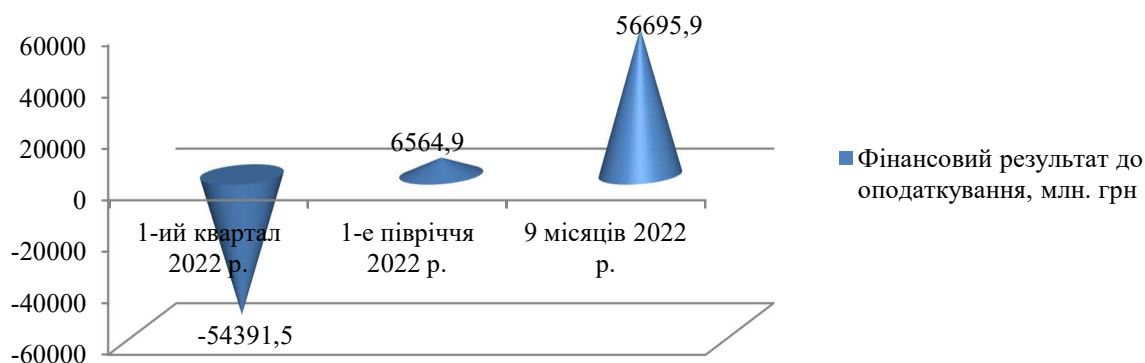

Рис. 2. Фінансовий результат до оподаткування підприємств великого і середнього бізнесу в Україні за 9 місяців 2022 року (сформовано на основі джерела [3])

Позитивні тенденції, продемонстровані фінансовими результатами діяльності середнього і великого бізнесу в Україні, додають оптимізму в прогнозі на повноцінне відновлення діяльності вітчизняних підприємств. Додають оптимізму і оприлюднені НБУ дані про зниження рівня падіння ВВП у першому кварталі 2023 року (рис. 3).

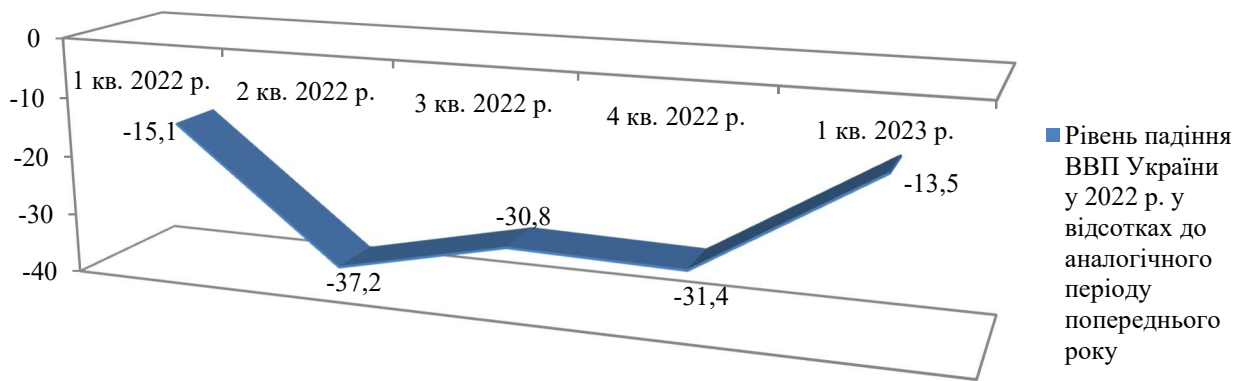

Рис. 3. Рівень падіння ВВП України у 2022 році та першому кварталі 2023 року (сформовано на основі джерела [4])

За рік війни росії в Україні та пов'язаних з нею наслідків – окупації окремих територій; руйнування інфраструктури та виробничих потужностей; розриву логістичних зв'язків; масштабної міграції; різкого скорочення споживчого попиту, інвестиційної діяльності та експорту було втрачено третину національної економіки України. Дані рис. 3 засвідчують, що найбільше падіння рівня ВВП України спостерігалось у другому кварталі 2022 року порівняно з аналогічним періодом 2021 року. У третьому та четвертому кварталах 2022 року ситуація дещо покращилася, оскільки, темпи падіння знизилися до 30,8 % та 31,4%, відповідно.

Водночас, беззаперечно можна констатувати, що в цілому вітчизняна економіка та бізнес змогли максимально мінімізувати втрати і досить швидко адаптуватися до умов війни. Підтвердженням цьому є відчутна стабілізація національної економіки у першому кварталі 2023 року, що дозволила знизити темпи падіння ВВП до 13,5%. Окрім цього, впродовж I кварталу 2023 року сповільнилося і зростання споживчих цін до 21,3%. Цьому сприяло швидке відновлення енергетичної системи, відновлення логістичних зв'язків та прискорення євроінтеграційних процесів, що додає оптимізму у прогнозах щодо подальшого зростання економічної активності вітчизняних підприємств та відновлення їх повноцінної діяльності.

Список використаних джерел

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України від 16.07.1999 р. за № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14/ed20240101#Text>.
2. Інфляційний звіт НБУ за квітень 2023 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q2.pdf?v=4.
3. Державна служба статистики: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. НБУ: офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua/>.

Ковтун О. І.

к.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

ПОТЕНЦІАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ТА НАПРЯМИ ВПЛИВУ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

Генеративний штучний інтелект (ШІ) має великий потенціал впливу на економічне зростання та розвиток щодо різних аспектів цих ключових макроекономічних ефектів завдяки можливостям щодо прискорення автоматизації виконання різних професійних завдань, що стимулюватиме робочу силу, економію коштів і підвищення продуктивності праці. Приблизно дві третини поточних робочих місць в США та Європі потенційно піддаються автоматизації на основі застосування можливостей ШІ в результаті чого

генеративний ШІ може забезпечити виконання до 25% обсягу поточної алгоритмізованої роботи, яку сьогодні виконують люди в різних галузях діяльності.

Приклади різноманітних видів діяльності, що потенційно підлягають автоматизації за допомогою ШІ: 1. Отримання інформації; 2. Моніторинг процесів, матеріалів або зовнішнього оточення; 3. Визначення предметів, дій і подій; 4. Оцінка кількісно визначених характеристик продукції, подій або інформації; 5. Обробка інформації; 6. Визначення відповідності стандартам; 7. Аналіз даних в інформації; 8. Оновлення та використання релевантних знань; 9. Планування роботи і діяльності; 10. Організація, планування та пріоритезація роботи; 11. Документування/запис інформації; 12. Інтерпретація значення інформації для інших; 13. Виконання адміністративної діяльності.

Екстраполяція аналітичних оцінок, в межах проведеного Goldman Sachs економічного дослідження свідчить про те, що генеративний ШІ може піддати автоматизації еквівалент 300 мільйонів штатних робочих місць у всьому світі[1]. При цьому вивільнення працівників завдяки широкому впровадженню автоматизації (найбільший ризик скорочення загрожує юридичним та адміністративним працівникам, оскільки до **44% завдань у цих сферах можуть бути автоматизовані завдяки застосуванню технологій ШІ. А загалом**) буде компенсовано створенням нових робочих місць і появою нових професій, відтак технологічні інновації сприятимуть довгостроковому зростанню зайнятості. Поєднання значної економії трудових витрат та підвищення продуктивності працівників традиційних професій (очікується що генеративний штучний інтелект може збільшити щорічне зростання продуктивності праці тільки в США трохи менше ніж на 1,5 процентного пункту протягом 10 років після широкого його впровадження), створення нової роботи підвищує можливість буму продуктивності, який суттєво підвищує економічне зростання. Сьогодні світ стоїть на порозі швидкого прискорення автоматизації різних завдань, що дозволить істотно заощадити на оплаті праці, підвищити продуктивність праці, збільшити темпи економічного зростання. Підвищення глобальної продуктивності праці на основі застосування штучного інтелекту може збільшити річний світовий ВВП на 7%. Хоча вплив штучного інтелекту зрештою залежатиме від його можливостей і впровадження так чи інакше генеративний ШІ має величезний економічний потенціал.

Нові технології, які базуються на ШІ, а саме Big Data, Machine Learning, Deep Learning and Data Mining, можуть допомогти у *підвищенні ефективності виробництва*, зменшенні витрат і збільшенні прибутковості. Зокрема, штучний інтелект може допомогти підприємствам вдосконалити свої процеси планування та управління запасами, що у свою чергу може призвести до зменшення витрат на складські приміщення та покращення керованості запасів. Також, штучний інтелект може допомогти вдосконалити процеси виробництва, що може призвести до збільшення продуктивності та зменшення витрат на виробництво.

Штучний інтелект може допомогти *підвищити ефективність виробництва* такими шляхами:

Прогнозне технічне обслуговування: ШІ можна використовувати для прогнозування термінів, коли обладнання, ймовірно, вийде з ладу або потребуватиме обслуговування. Аналізуючи дані з датчиків та інших джерел, штучний інтелект може виявити закономірності та аномалії, які вказують на потенційні проблеми. Це дозволяє планувати технічне обслуговування до того, як станеться поломка, скорочуючи таким чином час простою та підвищуючи загальну ефективність виробництва.

Контроль якості: ШІ можна використовувати для виявлення дефектів у продуктах під час їх виробництва. Аналізуючи зображення, дані з датчиків та інших джерел, ШІ може швидко виявити проблеми з якістю та попередити операторів. Це дозволяє негайно виправляти проблеми, зменшуючи відходи та покращуючи якість продукції.

Оптимізація процесів: ШІ можна використовувати для оптимізації виробничих процесів шляхом аналізу даних з датчиків та інших джерел. Виявляючи закономірності та кореляції в даних, штучний інтелект може визначати області, де можна внести покращення.

Це дозволяє оптимізувати виробничі процеси для досягнення максимальної ефективності та продуктивності.

Оптимізація ланцюжка поставок: штучний інтелект можна використовувати для оптимізації ланцюжка поставок шляхом аналізу даних про рівень запасів, попит і час доставки. Виявляючи закономірності та тенденції в даних, штучний інтелект може допомогти компаніям приймати кращі рішення щодо того, коли та де брати матеріали та продукти. Це дозволяє компаніям скоротити витрати та скоротити час доставки.

Загалом штучний інтелект має потенціал для значного *підвищення ефективності виробництва* шляхом виявлення можливостей для вдосконалення та оптимізації процесів. Зменшуючи час простою, відходи та витрати, ШІ може допомогти компаніям підвищити продуктивність і прибутковість.

Крім того, штучний інтелект може мати вплив на ефективність маркетингу та продажів. Застосування штучного інтелекту у відділі маркетингу може допомогти підприємствам у виявленні нових споживачів та вдосконаленні стратегій продажів. Також, штучний інтелект може допомогти підприємствам виявляти нові ринки та прогнозувати зміни в попиті.

Штучний інтелект може сприяти *підвищенню ефективності маркетингу* такими способами:

Персоналізація: ШІ може допомогти маркетологам персоналізувати свої повідомлення та пропозиції для окремих клієнтів. Аналізуючи дані клієнтів, такі як історія веб-перегляду, поведінка покупців і демографічна інформація, штучний інтелект може ідентифікувати шаблони та вподобання, які можна використовувати для адаптації маркетингових повідомлень до конкретних клієнтів. Це може призвести до вищого рівня залучення та конверсії.

Сегментація клієнтів: ШІ може допомогти маркетологам ефективніше визначати та сегментувати цільову аудиторію. Аналізуючи дані клієнтів, ШІ може ідентифікувати групи клієнтів зі схожими характеристиками та поведінкою. Це дозволяє маркетологам пристосовувати свої повідомлення та пропозиції до кожного сегменту, підвищуючи релевантність і ефективність своїх маркетингових зусиль.

Прогностична аналітика: штучний інтелект може допомогти маркетологам передбачити, які клієнти з найбільшою ймовірністю “зрадять” або “відійдуть”. Аналізуючи дані та поведінку клієнтів, штучний інтелект може виявити моделі та тенденції, які вказують на те, коли клієнт, швидше за все, зробить покупку або покине бренд. Це дозволяє маркетологам ефективніше націлювати свої зусилля, підвищуючи рівень змін та зменшуючи відтік клієнтів.

Чат-боти та віртуальні помічники: чат-боти та віртуальні помічники на основі штучного інтелекту можна використовувати для взаємодії з клієнтами та відповідей на їхні запитання в режимі реального часу. Це може допомогти підвищити рівень задоволеності та лояльності клієнтів, а також звільнити маркетологів від зосередження на більш стратегічних завданнях.

Загалом штучний інтелект має потенціал для значного *підвищення ефективності маркетингу*, надаючи інформацію про поведінку клієнтів, дозволяючи більш персоналізовані повідомлення та автоматизуючи певні завдання. Використовуючи штучний інтелект, маркетологи можуть покращити залученість, коефіцієнт конверсії та задоволеність клієнтів, що зрештою сприяє зростанню доходу.

Штучний інтелект (ШІ) може сприяти *підвищенню ефективності управління та планування на підприємствах* через:

Аналіз даних: штучний інтелект може аналізувати великі обсяги даних із різних джерел, як-от дані про продажі, відгуки клієнтів і ринкові тенденції, щоб визначати закономірності та ідеї, які можуть інформувати керівництво та рішення щодо планування. Це може допомогти менеджерам приймати більш обґрунтовані рішення на основі даних, а не покладатися на інтуїцію чи неповну інформацію.

Розподіл ресурсів: ШІ може допомогти менеджерам ефективніше розподіляти ресурси, аналізуючи дані про використання ресурсів, продуктивність співробітників та інші фактори. Це дозволяє менеджерам оптимізувати розподіл ресурсів для досягнення максимальної ефективності та продуктивності.

Прогнозну аналітику: ШІ може передбачати майбутні результати на основі минулих даних, дозволяючи менеджерам приймати обґрунтовані рішення щодо майбутніх інвестицій, розподілу ресурсів та інших важливих бізнес-рішень. Це може допомогти компаніям уникнути потенційних ризиків і краще використовувати ресурси.

Оптимізацію процесів: штучний інтелект може допомогти компаніям оптимізувати свої процеси, визначаючи області для вдосконалення та пропонуючи шляхи оптимізації робочих процесів. Це може призвести до підвищення ефективності, зменшення відходів і покращення загальної продуктивності.

Підтримку прийняття рішень: штучний інтелект може надавати підтримку прийняття рішень менеджерам, рекомендуючи дії на основі аналізу даних і прогнозу аналітики. Це може допомогти менеджерам приймати більш обґрунтовані рішення та зменшити ризик вартісних помилок.

Загалом генеративний штучний інтелект має потенціал для значного підвищення ефективності управління та планування не тільки на підприємствах, а й для органів державної влади та управління, надаючи розуміння даних, оптимізуючи процеси та надаючи підтримку прийняття рішень. Використовуючи штучний інтелект, компанії можуть підвищити продуктивність, зменшити витрати та збільшити прибутковість. А органи державної влади та управління оперативно збирати масиви інформації та враховувати її під час ухвалення рішень.

В цьому контексті слід звернути увагу на створення Міністерством цифрової трансформації України разом із Державною службою статистики України аналітичної платформи для збору інформації та формування якісних управлінських рішень: Міністерство цифрової трансформації є пілотним державним органом, на базі якого випробують аналітичну систему Government BI (GBI) [2]. **Передбачається, що проєкт Government BI дасть змогу державним органам оперативно збирати масиви інформації та враховувати її під час ухвалення рішень.** Сьогодні на якість управлінських рішень впливають великі масиви даних, динамічність подій та не завжди оперативний обмін інформацією між держорганами, але цей процес можна оптимізувати за рахунок аналітичних інструментів на основі ШІ. Власне GBI має допомогти обробляти дані й за допомогою аналітики на основі ШІ підказати, що робити в тій чи іншій ситуації та як певне рішення вплине на показники державного розвитку і добробут людей.

Після завершення бета-тестування проєкт GBI планується масштабувати на інші центральні органи виконавчої влади. А на останніх етапах реалізації проєкту запланована розбудова інститутів BigData, які розвиватимуть систему відкритих даних, коли вся інформація від держорганів буде інтегрована між собою.

Отже як бачимо застосування штучного інтелекту може мати значний вплив на економічне зростання та розвиток щодо різних аспектів забезпечення цих процесів, що може у підсумку призвести до збільшення прибутку підприємств, покращити систему державного регулювання економіки та підвищення життєвого рівня населення.

Список використаних джерел

1. Joseph Briggs, Devesh Kodnani. Economics analyst the potentially large effects of artificial intelligence on economic-growth. Goldman Sachs Global Economics Analyst. URL: <https://www.docdroid.net/VtLecSn/global-economics-analyst-the-potentially-large-effects-of-artificial-intelligence-on-economic-growth-briggs-kodnani-pdf>.
2. Мінцифри разом з Держстатом створюють аналітичну платформу Government BI для якісних управлінських рішень. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mintsyfyry-razom-z-derzhstatom-stvoruiut-analitychnu-platformu-government-bi-dlia-iakisnykh-upravlinskykh-rishen>.

ПРОБЛЕМИ РОЗПОДІЛУ НАКЛАДНИХ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА

Важливою умовою забезпечення рентабельної роботи суб'єкта господарської діяльності є прийняття ефективних управлінських рішень, оскільки, приймаючи рішення, керівник (власник) спрямовує його діяльність у певному напрямку, про ефективність якого можна зробити висновки на етапі аналізу результатів діяльності підприємства. Для забезпечення достовірності інформації, її аналізу та подальшого прийняття рішень, необхідним є збір даних про витрати, понесені підприємством. Адже саме понесення певних витрат призводить до отримання доходу, при цьому витрати повинні бути обґрунтовано віднесені та розподілені. Перш за все, це стосується т.зв. “накладних” витрат, оскільки основні витрати є повністю зрозумілі та відносяться прямо на собівартість виробленої продукції (у виробництві) чи наданих послуг.

Розподіл витрат, не пов'язаних безпосередньо з технологічним процесом виготовлення продукції (реалізації товарів/наданні послуг), є однією з головних проблем управління витратами на підприємстві як на даний час, так і в минулому. До цього часу не було виокремлено певного методу чи бази розподілу, що достовірно відобразили б віднесення певних витрат чи їх розподіл. Особливо гостро ця проблема постає в господарській діяльності виробничих підприємств, оскільки сума накладних витрат є складовою процесу формування ціни одиниці продукції, а, отже, розподіл таких витрат прямо впливає на достовірність визначення основних показників фінансових результатів діяльності підприємства.

Виходячи з цього, проблема розподілу накладних витрат і його обґрунтування відповідно до поточних умов розвитку підприємства, а також методів та баз розподілу, є надзвичайно важливою. У різних наукових та практичних джерелах пропонують різні механізми розподілу накладних витрат, що передбачають різні способи його здійснення. При цьому, не враховано деяких недоліків, що є суттєвими в управлінні витратами та можуть впливати на загальний результат діяльності самого підприємства, а це вже є негативним результатом при його розвитку та зростання конкурентоспроможності з іншими підприємствами даного виду господарювання. Тому на даний час дослідження сутності накладних витрат, їх структури та баз розподілу потребує додаткового вивчення. Зазначену тему досліджували наступні вчені: Ю. В. Нестеренко, П. В. Бірюк, Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Мордвінцева, А. О. Тарасенко, В. М. Коваленко, Д. М. Коркуна, О. В. Романенко, А. В. Озеран, Ж. С. Труфіна, М. В. Дунаєва, В. В. Сопко, Н. М. Ткаченко, С. В. Мочерний, П. Г. Багрій та інші.

Витрати – це зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками) [2]. В управлінському обліку витрати поділяють на основні та накладні. Основні – це витрати, що безпосередньо відносяться до собівартості виробленої продукції (або реалізованих товарів/наданих послуг). А накладні – це витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням процесу виробництва певної продукції (торгівлі/надання послуг). До них, зокрема, належать вартість допоміжних матеріалів, канцтоварів, заробітна плата обслуговуючого (неосновного) персоналу, витрати на утримання і ремонт будівель, приміщень, устаткування, амортизація і страхування основних засобів, орендна плата, вартість комунальних послуг тощо.

Згідно правил ведення бухгалтерського обліку складовими накладних витрат є:

- 1) Загальновиробничі витрати;
- 2) Адміністративні витрати;
- 3) Витрати на збут.

Накладні витрати не можна чітко розподілити між окремими найменуваннями готової продукції (реалізованих товарів/наданих послуг), оскільки вони понесені при виробництві усієї продукції. Тому, їх пов'язують з конкретною продукцією наближено, розподіляючи всю їх суму за період між продукцією на основі прийнятої методології (пропорційно до заробітної плати основних робітників, суми прямих витрат, трудомісткості, завантаження обладнання тощо).

Згідно з Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 16 “Витрати” із загальної суми накладних витрат лише частина загальновиробничих витрат включається до виробничої собівартості виготовленої продукції, а всі інші накладні витрати списуються на фінансові результати [2]. Однак, такий підхід може призводити до ситуації, за якої результат виробничої діяльності підприємства є позитивним, а загальний фінансовий результат – негативним. Тому слід застосовувати розподіл, що передбачав би не лише розподіл загальновиробничих витрат, але й усіх інших складових накладних витрат. Більшість підприємств використовують інформацію про накладні витрати, визначені за єдиною базою розподілу. При цьому використовують ставку розподілу витрат – відношення суми накладних витрат до загальної величини бази їх розподілу. Єдина ставка доцільна у застосуванні, якщо підприємство виготовляє один вид продукції. Отже, залежно від складності виробництва ставка розподілу виробничих накладних витрат може бути єдиною для всіх виробничих підрозділів чи різною для кожного з них. Окрім того, різні ставки можуть встановлюватись в середині окремих підрозділів.

Щодо методів розподілу накладних витрат, то виділяють:

- 1) метод розподілу виробничих накладних витрат пропорційно до основної зарплати основних виробничих працівників;
- 2) метод розподілу виробничих накладних витрат пропорційно прямим матеріальним витратам;
- 3) метод розподілу виробничих накладних витрат пропорційно часу оброблення виробів на основі середніх витрат на одну машиноgodину;
- 4) метод розподілу виробничих накладних витрат пропорційно до кількості виготовленої продукції.

Також окремі автори у своїх дослідженнях наводять додаткові методи розподілу. Наприклад, Ю. В. Нестеренко у своїй праці “Проблеми розподілу накладних витрат” виділив метод розподілу накладних витрат пропорційно до маржинальному доходу й дійшов висновку, що на сьогодні методика розподілу накладних витрат з використанням маржинального доходу привертає увагу не тільки тому, що дає змогу точніше обчислити собівартість продукції, але й як механізм контролю за накладними витратами та управління ними. Унаслідок використання маржинального доходу як бази розподілу накладних витрат можна одержати достатньо точні звіти з рентабельності виготовленої продукції, що дуже необхідно для прийняття виважених управлінських рішень в умовах швидкої зміни ринкової кон'юнктури [4, с. 169].

Говорячи про розподіл накладних витрат, слід також зазначити, що вони розподіляються за нормативними та фактичними ставками. Розподіл за фактичними ставками можливо проводити лише тоді, коли абсолютна величина накладних витрат періоду є відомою. Найбільшою перевагою такого розподілу є, перш за все, точність. Однак, на практиці в більшості підприємств суттєво змінюються як величина накладних витрат, так і рівень виробничої активності за різні періоди. Тому для уникнення цього застосовують нормативні ставки розподілу накладних витрат. Розрахунок таких ставок проводиться в межах річного планування шляхом ділення визначеної суми накладних витрат за рік на рівень ділової активності за такий рік. При цьому весь описаний процес розподілу накладних витрат проводиться так само, але до розрахунку беруться не фактичні, а планові величини витрат й інших показників на плановий період.

Слід відмітити, що на практиці не існує універсального механізму розподілу накладних витрат, але існує коректний механізм розподілу для кожного окремого підприємства. Вибір бази

розподілу визначається з урахуванням специфіки підприємства, його галузевих особливостей, співвідношень окремих статей витрат в структурі загальних витрат підприємства.

Таким чином, розподіл накладних витрат відіграє важливу роль у формуванні виробничої собівартості та подальшому визначенні фінансових результатів господарської діяльності. При цьому важливим є правильний вибір оптимального методу розподілу кожним окремим підприємством з урахуванням його специфіки діяльності.

Список використаних джерел

1. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text>.
3. Іванюта О. В. Сутність накладних витрат: облікові аспекти. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2012. Вип. 3 (24). С. 206–214.
4. Усенко Я. Витрати лізингоодержувача за договором лізингу. Справочник економіста. 2007. № 10. С. 41–43.

Вірт М. Я.

к.е.н., доцент, докторант кафедри економіки
Львівський торговельно-економічний університет

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Внутрішня торгівля як складна соціально-економічна система і основна сфера ринкових відносин займає особливе місце у економіці держави [1, 3]. В умовах воєнного стану вивчення напрямів розвитку внутрішньої торгівлі набуває важливого значення, що розглядали у своїх працях вітчизняні вчені: А. І. Афенді [2], П. О. Куцик [6], Т. В. Пашкуда [2], С. Онешко [5] та ін.

З початком повномасштабного вторгнення у механізмі функціонування внутрішньої торгівлі необхідно відмітити наступні негативні тенденції:

- наявність ризиків пов'язаних з можливим відімкненням електроенергії, що безпосередньо впливає на стан товарних запасів вітчизняних торговельних підприємств, що унеможлиблює їх довготермінове зберігання;

- міграція кількісного та якісного персоналу сфери вітчизняної торгівлі, неспроможність керівників торговельних підприємств через фінансові проблеми виплачувати повну заробітну плату працівникам;

- проблеми у податковому законодавстві, недосконалість системи блокування податкових накладних, яка суттєво вплинула на стан та розвиток підприємств внутрішньої торгівлі;

- руйнування інфраструктурного комплексу внутрішньої торгівлі (складського господарства, оптових та торговельно-посередницьких структур, фінансово-кредитних установ та інших);

- зниження масштабів діяльності торговельних та зменшення обсягу фінансових ресурсів і відсутність інвестицій у розвиток підприємств сфери вітчизняної торгівлі;

- зміна логістики та руйнування транспортно-складської інфраструктури, що вплинуло на зниження руху товарних потоків в Україні, а також суттєві зміни внутрішньорегіональних постачань товарів з міжнародними та міжрегіональними потоками;

- зниження чисельності та обсягів діяльності підприємств внутрішньої торгівлі.

Для відновлення діяльності підприємств внутрішньої торгівлі, органам державної влади необхідно вжити наступних заходів. По-перше, відновити енергетичну систему, а також передбачити можливість резервної генерації для забезпечення ефективного функціонування вітчизняних підприємств торгівлі; по-друге, стимулювати повернення українців, тимчасових

біженців в Україну, за рахунок забезпечення працевлаштування у безпечніших регіонах держави та стимулювання курсів з перекваліфікації, спрощення міграційного законодавства та наявності макроекономічної стабільності та стійкості національної валюти; по-третє, удосконалити систему блокування податкових накладних; забезпечити подальше зниження податкового навантаження на внутрішню торгівлю, зокрема шляхом диференціації ПДВ (передусім впровадження нульової ставки на соціально значимі групи товарів), суттєвого зменшення податків на працю: ЄСВ та ПДФО (принаймні для малих торговельних підприємств), а також нівелювання митних бар'єрів або і їх цілковита ліквідація (крім випадків захисту внутрішнього ринку від субсидованого імпорту чи імпорту з недружніх країн), по-четверте, розробити програми відновлення діяльності малих та середніх торговельних підприємств для забезпечення сприятливих умов для формування стійких товаропотоків між регіонами країни, врегулювати відносини товаровиробників та підприємств торгівлі; по-п'яте, забезпечити реалізацію прийнятих Урядом за дорученням Президента України програм спрямованих на створення робочих місць шляхом підтримки бізнесу, державних закупівель, будівництва, кредитування та працевлаштування безробітних в умовах воєнного часу. Це також безповоротна допомога малому та середньому бізнесу, підтримка українських виробників, будівництво нової інфраструктури.

На даний час є інформація про наступні програми безповоротної грантової підтримки малого бізнесу:

1) Програма мікрогрантів на створення власного бізнесу. Згідно цієї програми держава надає безповоротне фінансування для створення тисяч нових мікропідприємств. Заявка подається через додаток “Дію” у формі бізнес-плану, перевіреного незалежним оцінювачем-підприємцем. Крім того, у цьому проекті можливе використання пільгових кредитів у діапазоні “5-7-9”. Очікується, що програма грантів створить десятки тисяч робочих місць;

2) Програма безповоротних грантів на розвиток переробних підприємств. Зокрема, йдеться про деревообробку, виробництво меблів, одягу та аксесуарів, будівельних матеріалів, переробку сільськогосподарської продукції тощо. Держава видає субсидії, які можна використати на придбання техніки;

3) Програма в агросекторі – стосується часткової компенсації тепличних витрат. Безповоротний грант на типовий проект модульної теплиці площею 2 га. Тут обов'язкове співфінансування між державою та бізнесом. Як і у попередніх двох програмах, заявка буде подаватися через додаток “Дію” та працюватиме з банком;

4) Програма грантів на висадку нових фруктових і ягідних садів. Та сама схема державного та корпоративного співфінансування. Перше очікування від проекту – висадити новий сад на площі до 10 тис. гектарів;

Таким чином, для розвитку внутрішньої торгівлі необхідно передбачити створення інтегрованої організації товароруку, яка забезпечить узгодження використання вільних складських потужностей між суб'єктами товарного ринку та транспортними підприємствами, а також забезпечить інтенсивність та прискорить рух товарних потоків внаслідок зміни обсягу товарообороту підприємств внутрішньої торгівлі.

Список використаних джерел

1. Куцук П. О. Внутрішня торгівля України у системі міжгалузевих зв'язків: сучасні тенденції і ключові диспропорції. Підприємництво і торгівля: збірник наукових праць. № 31, 2021. С. 5–12. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2021-31-01>.
2. Пащукда Т. В., Афенді А. І. Напрями розвитку торгівлі в Україні в умовах воєнного стану. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua>.
3. Пугачевська К. Й. Тенденції розвитку внутрішньої торгівлі в Україні. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/22.pdf.
4. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання. URL: <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojennyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorytetyzavdannya>.
5. Онешко С. Особливості збереження та підтримання економічного потенціалу України в умовах війни. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-4>
6. Куцук П. О. Проблемні аспекти та пріоритети розвитку малого і середнього підприємництва в Україні. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2022. № 69. С. 7–14. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-69-01>.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

Невід’ємним елементом у макросистемі людина-держава-суспільство виступає соціальна відповідальність. На сучасному етапі для забезпечення економічного зростання в країні необхідно оптимально поєднати економічну ефективність з соціальною результативністю діяльності бізнесу.

Ідеї соціальної відповідальності безпосередньо пов’язані з необхідністю забезпечення сталого розвитку, досягнення балансу інтересів між корпоративними, державними і громадськими інтересами. Найбільш простою є соціальна відповідальність, що пов’язана з своєчасною оплатою праці, податків, створення нових робочих місць.

Відповідальність бізнесу може мати юридичну основу за рахунок механізму державного примушення, санкцій, контролю, або економічну, що реалізується в автоматичному режимі як відповідна реакція на імпульси з боку ринку.

Соціально-трудова та екологічна складова формується у відповідності з вимогами закону, діяльністю профспілок, громадських організацій. Що стосується соціально-культурного і соціально-гуманітарного компоненту, то їх можна віднести більшою мірою до благодійної діяльності, як елемент добровільних інституційних ініціатив.

В Україні соціальна відповідальність бізнесу має різні прояви, залежно від положення підприємства на ринку, рівня конкуренції, характеру взаємин з органами державної та місцевої влади, наявності передвиборчої компанії та ін.

Перша форма носить класичний характер, що пов’язано з політикою підприємства щодо реалізації повноцінного соціального партнерства. Така форма характерна більшою мірою для компаній, що працюють не тільки на український ринок, але і закордонні. Прагнення таких підприємств до соціальної відповідальності цілком очевидно – це необхідність відповідати західним критеріям для успішного ведення бізнесу, особливо якщо планується проведення IPO на зарубіжних фондових ринках.

Друга форма соціальної відповідальності бізнесу може бути пов’язана з отриманням натомість від держави певних привілеїв, можливість розробки та видобутку корисних копалин, надання вигідного державного замовлення.

Третя форма носить, більшою мірою, примусовий характер, коли соціальна відповідальність є проявом обов’язкової благодійності. Держава фактично змушує підприємства займатися такого роду діяльністю. Це пов’язано з тим, що “надмірна залежність вітчизняного бізнесу від влади, яка зміщує акценти його соціальної політики, а також загальний низький рівень конкурентності більшої частини внутрішніх ринків, що робить зайвою (економічно не ефективною) для бізнесу боротьбу за свою легітимність перед ким би то не було, крім владних структур різних рівнів” [1, с. 23].

Четверта форма соціальної відповідальності зустрічається на місто утворюючих підприємствах. Враховуючи особливості діяльності таких підприємств, бізнес змушений брати на себе неспецифічні для себе соціальні функції.

Відтепер український бізнес ще більше підтримує економіку та армію країни: мільярди гривень для ЗСУ, авто, дрони, приціли, спорядження, одяг, взуття, медикаменти, пальне, продукти та багато іншого – *це лише частина того, що надає відповідальний український бізнес*. До того ж чимало компаній інтегрували програми допомоги та відновлення України у свою політику КСВ.

Корпоративна соціальна відповідальність розвивалась в Україні ще до початку повномасштабного вторгнення як цілісний напрям бізнесу. Відповідно до деяких досліджень, приблизно 80% українських компаній починали впроваджувати КСВ або орієнтувалися на її принципи. Але лише 25% з них систематично виділяли бюджет на проекти з КСВ, що суттєво

відрізняло український бізнес від міжнародних компаній, де цифри сягають 90-95% [2].

КСВ безумовно позитивно впливає на репутацію компанії, оскільки за допомогою різних проєктів та ініціатив компанія може *донести свої цінності до споживачів, співробітників та партнерів, продемонструвати свою позицію не лише на українському, а й міжнародному ринках.*

Актуальним прикладом є вихід міжнародних компаній з ринку росії – згідно з даними видання The Economist, вартість акцій компаній, які покинули російський ринок, зростають, а тих, які залишились, падають. Це можна пояснити саме тим, що для інвесторів репутація важливіша за втрати.

Для українських компаній соціальна відповідальність переважно носить разовий характер, спрямований на покращення репутації, без бажання (часто і можливості) розглядати даний процес як тривалий і безперервний, нарешті, відсутня конструктивна, взаємовигідна взаємодія роботодавців і найманих працівників. Розвиток цього процесу в Україні має численні бар'єри, часом як штучні, так і природні.

Таким чином, сьогодні розвиток та адаптація КСВ для відповідального бізнесу в Україні відповідно до реалій війни є не лише запорукою існування компанії чи утримання співробітників, а й грає вагомий роль на економічному та суспільному фронті.

Список використаних джерел

1. Корсак В. І. Соціальна відповідальність бізнесу: особливості національної проблематики, шляхи реалізації. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 7. С. 68–71.
2. Friedman M. *The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits*. URL: <http://www.colorado.edu/>.
3. *Практики КСВ в Україні 2022* / за ред. М. Саврикіної. Київ: Розвиток КСВ, 2022. URL: 88.c.studentgroups/libertarians/issues/friedman-soc-resp-business.html.

Градюк Н. М.

к.е.н., доцент,

Кузьма Х. В.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЯК ОСНОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРЮЮЧОГО СУБ'ЄКТА

У сучасних умовах бізнесу конкуренція стає все більш жорсткою і непередбачуваною, тому важливо мати якісну конкурентну перевагу для успіху і стійкого розвитку.

Питання дослідження конкурентоспроможності підприємницької структури є важливими й актуальними як для економіки країни в цілому, так і для окремих виробників. У ринкових умовах висока конкурентоспроможність підприємств є запорукою стабільності та прибутковості його потенціалу.

Висока конкурентоспроможність – основна умова розвитку і життєдіяльності господарюючого суб'єкта.

Конкурентоспроможність можна визначити як здатність підприємства або організації досягати та підтримувати перевагу над своїми конкурентами на ринку, що вимагає всебічного та постійного аналізу ринкових тенденцій, потреб споживачів та здатності задовольняти ці потреби.

Одне з найбільш загальних визначень конкурентоспроможності можна знайти в роботах багатьох вчених. Автори цих підходів визначають конкурентоспроможність як володіння принциповими властивостями, що створюють переваги для суб'єкта економічного змагання. Причому ці властивості можуть ставитися до різних об'єктів: видам продукції, підприємствам, групам підприємств (зокрема, галузевим та міжгалузевим комплексам), окремим країнам (їх економікам) і групам країн, які виступають у вигляді суб'єктів конкурентної боротьби [1, с. 130].

По-перше, конкурентоспроможність підприємства залежить від якості його продукції чи послуг. Сьогодні, коли споживачі все більше прагнуть до високоякісних та інноваційних продуктів і

послуг, компанії повинні постійно вдосконалювати процеси та технології, а також проводити дослідження та розробки. Для створення нових продуктів, що задовольняють потреби ринку.

Другий аспект, який впливає на конкурентоспроможність, – це ефективність управління. Господарюючий суб'єкт повинен мати чіткі стратегії, гнучкість у вирішенні проблем і здатність швидко адаптуватися до змін у бізнес-середовищі. Ефективність управління також передбачає ефективне використання ресурсів, оптимізацію процесів та зниження витрат.

Третій аспект – це маркетингова стратегія. Господарюючий суб'єкт повинен розуміти свою цільову аудиторію, аналізувати ринкові тенденції і розробляти ефективні стратегії просування продукції або послуг. Це включає в себе правильне позиціонування на ринку, розробку маркетингових кампаній, залучення нових клієнтів і збереження існуючих.

Крім того, конкурентоспроможність також залежить від рівня інноваційності. Господарюючий суб'єкт повинен бути відкритим до нововведень, стимулювати творчий підхід у своїй команді та активно впроваджувати нові ідеї та технології. Інновації можуть включати в себе впровадження нових продуктів, процесів, удосконалення управлінських методів, а також залучення нових ринків або сегментів.

Крім перерахованих аспектів, конкурентоспроможність також залежить від фінансової стабільності, здатності забезпечити ресурсами, оперативності постачання та матеріально-технічного забезпечення, якості обслуговування клієнтів і репутації бізнесу.

Управління конкурентоспроможністю сучасного підприємства отримало особливу значимість з огляду на появу нових ідей для розвитку бізнесу, нових запитів з боку споживачів, розвитку сучасних інформаційних технологій. Власники підприємств, які бажають зробити зі свого бізнесу відомий бренд, дістати більшу частку споживачів, починають пошук тих унікальних характеристик, розвиток яких приведе до успіху. Кожне підприємство унікальне. А отже, і процес вироблення конкурентної стратегії для кожного підприємства унікальний, тому що залежить від позиції підприємства на ринку, динаміки розвитку, потенціалу, поведінки конкурентів, характеристик виробленого ним товару, стану економіки, культурного середовища тощо [2, с. 7].

Для досягнення успіху та сталого зростання в сучасному діловому світі, де панує жорстка конкуренція, постійне вдосконалення та адаптація є життєво важливими для досягнення конкурентоспроможності. Ця ознака є багатогранною якістю суб'єкта господарювання, яка є складною та потребує постійного вдосконалення.

Стабільність і прибутковість забезпечують суб'єкти господарювання з високим рівнем конкурентоспроможності, що дозволяє їм ефективно конкурувати на ринку.

Список використаних джерел

1. Іванченкова Л. В., Стасюкова К. В. Конкурентоспроможність як сучасна економічна категорія. *Молодий вчений*. 2019. № 7. С. 129–133.
2. Котик Д. Ю., Жигалкевич Ж. М. Організаційно-економічні методи забезпечення конкурентоспроможності підприємств. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/192863>.

Демидчук Л. Б.

к.т.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ПРИНЦИПИ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТОВАРІВ (ВАНТАЖІВ) ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН

Проблема дослідження ефективності транспортних процесів перевезень вантажів і пасажирів, що включає питання їх формування, розвитку, модернізації, а також безпосереднього змісту, є багатоаспектною і багатогранною. В сучасних умовах функціонування для стійкого розвитку автомобільних транспортних систем потрібний новий підхід в дослідженнях, що дозволяє оперативно враховувати зміни зовнішнього середовища, адекватно реагувати на мінливу поведінку споживачів транспортних послуг, а також ефективно впливати на попит і пропозицію.

Транспортна галузь виступає однією з найважливіших серед сфер суспільного відтворення, що впливає на всі галузі економіки. Її характеризують високий рівень техногенної та технічної оснащеності. Основна мета політики транспортної галузі полягає у формуванні системи, яка здатна ефективно, з погляду витрат, і, разом з цим, безпечно задовольняти потреби у перевезеннях, які щорічно зростають. Цим зумовлюються перспективи та прогресивний розвиток сфери вантажоперевезень та взаємопов'язаних з нею компаній транспортної експедиції.

Переміщення товарів через митний кордон будь-якої країни включає розгляд понять “ввезення” і “вивезення” продукції. Ввезення на митну територію України є єдиним порядком дій, що пов'язані з перетином кордону митниці, під час якого товари прибули на митницю (територію України) будь-якими способами до моменту їх випуску митними органами.

Вивезення включає дії, спрямовані на фізичне вивезення товарів способами з митної території України будь-яким способом, які перераховані вище під час ввезення товару, до фактичного місця перетину кордону митниці. При цьому переміщення не можна асоціювати з перетином кордону за фактом, оскільки його можна характеризувати початком, тобто проміжком часу, і завершенням, що присвячене митному оформленню.

Принципи здійснення міжнародних перевезень. Принципи переміщення через митницю являють собою вихідні керівні положення, основні з яких показані на рис. 1. Їм повинні слідувати митні органи та особи, які здійснюють переміщення продукції через митні кордони України.

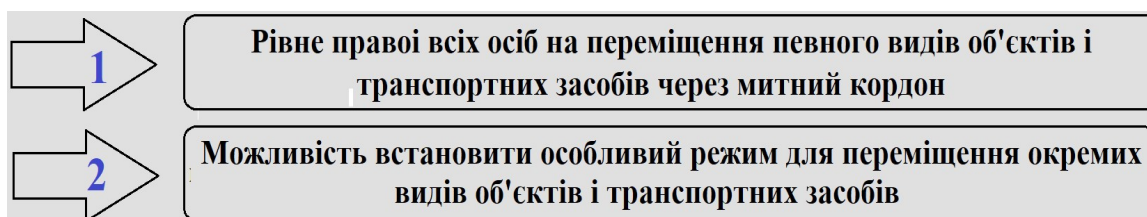

Рис. 1. Головні принципи переміщення товарів (вантажів) через митний кордон (узагальнено за [1, 2])

Головні принципи переміщення товарів (транспортного засобу) під час міжнародних перевезень ґрунтуються на аналізі змісту базових засад Закону про митну справу та Митний кодекс (МК) України [3]. Вони юридично регулюють перевезення продукції і транспортних засобів, митне оформлення та митний контроль.

Основний принцип полягає в рівному праві всіх осіб на переміщення певного товару і транспортного засобу через митний кордон. Будь-яка особа на рівних підставах має право переміщати товари і транспортні засоби міжнародних перевезень, які регулюються митним законодавством (ст. 150 МК України). Сутність принципу полягає у неможливості встановлення з боку держави категорій осіб, які мають право на переміщення товарів.

Так, жодна посадова особа митних органів не вправі на власний розсуд і безпідставно позбавити особу права ввозити на територію Митного союзу та вивозити з нього товари і транспортні засоби.

Можливість встановити заборони й обмежити ввезення та вивезення деяких категорій товарів пов'язана із застосуванням відповідних заходів економічної політики (нетарифне регулювання), обмежень і заборон неекономічного характеру. Вони потрібні для забезпечення національної безпеки, захисту життя, здоров'я, виконання міжнародних зобов'язань країн.

Другий принцип полягає в можливості встановити особливий режим для переміщення деяких видів товару. Він відображає можливість використання основного правового режиму переміщення у вигляді митних процедур, так і інших правових режимів, які використовуються під час переміщення припасів, транспортного засобу міжнародних перевезень, продукції особистого користування.

Особливості митного контролю та оформлення. Будь-які види товарів і транспортних засобів, що беруть участь у міжнародних перевезеннях і які необхідно переміщати через митний кордон, необхідно піддати оформленню та контролю митними органами. Ця процедура здійснюється в порядку і на умовах, які прописані в МК України, національному законодавстві.

Правові положення митного законодавства передбачають випадки звільнення деяких видів продукції від відповідних форм митного контролю, включно з обов'язковістю здійснення деяких операцій митниці (наприклад, обов'язкового декларування).

Це не відображає можливість незастосування оформлення та контролю на митниці до подібних товарів узагалі. Ввезення і вивезення об'єктів перевезення з використанням митних процедур є основним способом, що дозволяє переміщати товари через митний кордон членами ЗЕД.

Митна процедура включає систему норм, якими визначаються митні цілі, вимоги та умови користування, розпорядження товарами на території митниці або за її межами. Право вибору митних процедур надається тому, хто переміщує товар. За його заявою одну митну процедуру можна замінити іншою. Процес фіксації цього принципу за фактом характеризує можливість учасників ЗЕД самостійного визначення цілей переміщення товарів і вибору оптимальної моделі підприємницької діяльності з переміщення товару.

Незважаючи на наявність відомих науково обґрунтованих підходів до організації транспортно-експедиційного обслуговування, необхідне розроблення нових та адаптація до умов ринкових відносин наявних методів і моделей. Вирішення цих завдань дасть змогу створити наукову базу для забезпечення ефективного транспортно-експедиційного обслуговування підприємств і організацій в Україні. Аналіз доступних інформаційних джерел показав, що, незважаючи на наявність програмного забезпечення з оформлення транспортної та митної документації, практично немає програмних продуктів для прийняття оптимальних технологічних рішень (через відсутність відповідної наукової бази).

Список використаних джерел

1. Jeevan J., Bin L. K., Othman M. R., Mohd Salleh N. H., Somu R., Ming S. *Cross-border freight movement between Thailand-MalaysiaSingapore: utilising border based dry ports for effective inland transaction. Scientific Journal of Maritime Research.* 2021. № 35. Pp. 341-352.
2. Nkundabaramye, V. *Effects of One Stop Border Posts (OSBPs) Trade Facilitation Initiative on the Movement of Goods along the Rwandan Customs Posts. Open Access Library Journal.* 2021, 8, 1-25. doi: 10.4236/oalib.1106708.
3. *Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. Дата оновлення: 22.08.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.*

Олексин І. І.

к.е.н., доцент,

Качур С. М.

к.е.н., старший викладач

Львівський торговельно-економічний університет

ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ

В Україні діяльність малих підприємств визначається за двом таким критеріям як чисельність працівників та галузева належність діяльності. Проте правовий режим воєнного стану, проводить свої метаморфози за рахунок переходу української економіки на інноваційний шлях розвитку і створення мотивованих умов для суб'єктів бізнесу стосовно інноваційної діяльності, тобто запровадження стартап-проектів. До переходу на інноваційний шлях розвитку в умовах війни, слід віднести процес утворення самостійної галузі господарювання, опрацювання інтелектуальних ресурсів суб'єктів наукової та виробничої діяльності, які під впливом різних факторів втілені у кінцевий продукт, що забезпечує їх вихід на міжнародний ринок товарів та послуг. З'являються мотиваційні умови, які не відокремлені від розвитку українського підприємництва та під якими прийнято розуміти "... ініціативну, самостійну,

систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку” [1]. Ці метаморфози серед малих підприємств викликають інновації через зацікавленість у вдосконаленні продукту, послуги чи технології, саме тому науково-інноваційна сфера діяльності стає особливою галуззю малих підприємств. Нерідко зараз винахід, наукове рішення прикладного значення та ноу-хау стають вихідним пунктом діяльності малих підприємств щодо доведення його до корисного продукту, організації його виробництва та збуту з метою отримання прибутку.

У повоєнний період економічна система України після суттєвих порушень буде поступово відновлюватися та приходити до рівноважного стану. У разі одночасної появи великої кількості нововведень кардинально змінюються інвестиційний клімат та інноваційні умови. Період, протягом якого відбувається адаптація до нової виробничої ситуації, що створюється в попередній етап впровадження нововведень, повинен визначатися, як період повоєнної відбудови. На думку Й. А. Шумпетера нововведення виникають несподівано і так само несподівано зникають, а економічний цикл нагадує якийсь відлив і приплив нововведень та призводить до наслідків, які властиві існуючому моменту часу [2].

Безперечно, що інноваційне підприємництво має величезний нереалізований потенціал. Проте, частка підприємств сфери науки та наукового обслуговування у валовому обсязі продукції малого підприємництва становить мало до 8% [1]. Причинами цього є слабкі сторони малих інноваційних підприємств: невисокий рівень менеджменту, слабкий розвиток принципу поділу праці, високий рівень підприємницького ризику, обмеженість можливостей розширення асортименту продукції та зовнішнього фінансування, недостатнє задоволення суспільного попиту тощо. Аналіз методичних підходів до оцінки потенціалу інноваційного розвитку малих підприємств наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Основні підходи до оцінки інноваційного потенціалу малих підприємств*

Методика оцінки інноваційного потенціалу	Система показників	Система методів та показників
Інноваційний потенціал – це міра готовності малого підприємства виконати завдання, які забезпечують досягнення поставленої мети, тобто міра готовності малого підприємства до ініціації та впровадження інновацій	Ключові елементи потенціалу: основні фонди, оборотні активи, торговельно-технологічні процеси, маркетингові, управлінські та трудові ресурси	Методи інноваційного потенціалу матеріальних ресурсів та інтелектуального потенціалу
Комплексна оцінка ефективності інноваційного розвитку науково-виробничих організацій	Показники оцінки інноваційного потенціалу; показники оцінки впливу зовнішніх факторів інноваційного розвитку; показники оцінки системи управління інноваційним розвитком науково-виробничої організації	Коефіцієнт стійкості інноваційного розвитку підприємства, який виражає ступінь розвитку, на основі інтенсивних факторів, за рахунок порівняння темпів зміни результуючих показників інноваційної діяльності, це рівень рентабельності, фондовіддачі, віддачі нематеріальних активів та продуктивність праці
Інновації, як і будь-який інший фактор виробництва та його результат, проходить усі стадії життєвого циклу, що вимагають витрат та термінів реалізації. Тому у контексті загальних економічних вимог необхідно визначити основні цільові показники за функціями інноваційної діяльності: виробництво, продаж, персонал, фінанси тощо та терміни їх досягнення	Показники використання матеріалів та сировини на одиницю продукції; показники продуктивності праці та їх зміна під час переходу від стадії розробки та впровадження до стадії освоєння у процесі виробництва; показники зарплатоємності та трудомісткості продукції за стадіями життєвого циклу; показники використання обігових коштів; показники оновлення та використання основних фондів	Для оцінки потенціалу пропонується відповідна система показників, а для його реалізації необхідні: - розробка системи модулів змін, що відбивають дійсні зрушення в інноваційному потенціалі; - поділ каталогу інноваційних проблем на блок перспективних та поточних завдань для підприємства; - розробка системи взаємодії персоналу під час вирішення поточних та інноваційних завдань; - розробка системи інформації про управління впровадженням та його ефективність з позицій беззбитковості на різних стадіях життєвого циклу інновацій; - формування системи цільових показників інноваційної діяльності

*Примітка: сформовано на основі [3].

Науко-практичні диспути щодо значення та функцій малих підприємств у війсьній економіці, свідчать про існування полярних поглядів. На наш погляд, є пряма залежність між малим бізнесом та в цілому національною економікою. Так, державний сектор економіки, корпорації та малі підприємства мають бути взаємодоповнюваними.

В умовах воєнного стану великі підприємства створюють навколо себе філії, зокрема на основі малих структурних одиниць. Цим вони підвищують конкурентоспроможність на ринку, позбавляються зайвих непрямих витрат, зменшують податковий тиск. Як результат, пріоритетна функція малих інноваційних підприємств полягає у здійсненні посередницької ролі між науково-технічними та виробничими сферами, забезпечуючи майже автоматичний економічний обмін даними та консалтинговою інформацією. Однією з економічних особливостей, обумовленої цими функціями, є спільність основних завдань підприємництва загалом і підприємця зокрема. На відміну від великих підприємств мале підприємство немає поділу між власником і найманим менеджером, що дає йому безліч конкурентних переваг. Ще однією відмінністю малих підприємств є вміння швидко пристосовуватися до динамічної кон'юнктури ринку, освоювати нові види продукції, переорієнтуватися на інші категорії клієнтури, а при необхідності здійснити повне перепрофілювання основної діяльності. Саме тому в умовах повоєнної відбудови надзвичайно актуальним постає питання прискороного розвитку малого бізнесу.

Отже, при оцінці розміру інноваційного потенціалу малої бізнес-структури насамперед необхідно відповісти на такі питання: чи інноваційний потенціал є простою сумою ресурсів і яким чином окремі ресурси включаються до сукупного ресурсу. На перше питання відповідь дає безпосередньо концепція ресурсного підходу до визначення виробничого потенціалу. В межах даного підходу не тільки стверджується, що потенціал є сукупністю виробничих ресурсів цільового призначення, а й стає очевидною методика оцінки його величини як суми фізичних значень складових елементів. Оцінка рівня реалізації інноваційного потенціалу та механізм ухвалення рішення про надання державної підтримки комплексно можуть бути реалізовані в межах застосування кластерного підходу.

Список використаних джерел

1. Українська стратегія Індустрії 4.0 – 7 напрямів розвитку. URL : <https://industry4-0-ukraine.com.ua>.
2. Interactive Media in Retail Group (IMRG). URL : https://www.hsssearch.co.uk/page_646895.asp.
3. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p>.

Переполькіна О. О.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

Україна, як і її економіка, перебуває у стані повномасштабної війни, що завдає критично негативних наслідків для системи національного господарства. Так, на кінець жовтня 2022 року, експрес-оцінки показують, що зростання ВВП України знизилося на 37,2 %. Вже напер вартість проєкту з відбудови лише економіки країни перевищила 350 млрд дол. США. Поряд з тим активні бойові дії перемістилися до східних та південних регіонів, активність у небоєвих зонах стабілізувалася, економіка пристосовується до умов війни. Тим не менш, приватне споживання та інвестиції залишаються слабкими через зниження купівельної спроможності, фінансові обмеження та масштабну міграцію за кордон. МВФ, як і раніше, прогнозує, що ВВП України скоротиться приблизно на 35,0 % за рік, а інфляція сягне 30,0 % до кінця 2022 року.

Логістичні проблеми, пов'язані з війною, продовжують створювати навантаження на економіку, зокрема пов'язані з роботою портів, транспортних мереж та енергетичної інфраструктури. Війна також спричинила дисбаланс на валютному ринку. Після того, як Національний банк України девальював прив'язку обмінного курсу на 25 %, тиск зменшився.

Але війна спричиняє безпрецедентне збільшення бюджетного дефіциту. Податкові надходження обмежуються через зниження економічної активності. Тим часом, незважаючи на скорочення другорядних витрат, видатки продовжують зростати, переважно через оборону. В результаті дефіцит бюджету без урахування зовнішніх грантів вже сягнув біля 14,0 % ВВП 2022 року на кінець серпня. Завдяки значному приросту неподаткових доходів, який забезпечується зовнішніми грантами, загальний дефіцит бюджету на кінець серпня був нижчим і становив близько 8,0 % від ВВП [1].

Якщо в регіональному зрізі найбільш негативних економічних наслідків зазнали східно-південні області країни (Донецька, Луганська, Харківська, Сумська, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська та ін. області), то в галузевому вимірі – АПК, промисловість, транспорт і зв'язок, а це провідні види економічної діяльності реального сектора національної економіки.

Вже зараз урядом країни розроблено План економічного відновлення України, який передбачає чіткі напрями, механізми та інструмента, а також безпосередні проекти, які мають для цього бути реалізованими. Для кожного, хто вважає себе українцем, не має іншої альтернативи, як припинення війни на засадах повноцінної перемоги і витіснення за межі країни кожного окупанта та подальша повноцінна реалізація цього плану. Не видається сумнівною і потенційна фінансово-ресурсна підтримка головних країн – донорів і партнерів України. Однак, аби не відбудувати низько ефективну економіку з тими системними вадами, які були їй притаманні практично постійно з 1991 року, потрібно розуміти конфігурацію нової моделі стабільного макроекономічного зростання системи національного господарства. Це також включає і розуміння ключових недоліків і вад, які були притаманні попередній моделі соціального й економічного розвитку країни (якщо така мала місце).

Передусім слід розуміти, що модель економічного зростання являє собою візію з сукупності системних поетапних кроків, реалізація яких докорінно змінює характер економічних відносин у середині країни, погляди на розвиток і ціннісні орієнтири, структуру суспільного відтворення і пріоритети розвитку майбутніх поколінь. Це не програма заходів соціально-економічного розвитку, навіть не реформа окремої сфери чи галузі, а докорінна перебудова, переформатування стратегічних імперативів і правил гри, тотального суспільного визнання і слідування законам вільного, прозорого ринку, конкуренції та внутрішньо особистісної легітимізації на всіх рівнях відносин.

Для України досягнення стабільного розвитку базується на системних поетапних структурних зрушеннях, коли перший крок це справжня (а не декларована) рішуча боротьба з системними чинниками-паразитами, які сковують і унеможлиблюють економічне піднесення, для якого в країні завжди існував високий потенціал.

Без викорінення системної корупції, подолання проблем системної тінізації економічних відносин, застосування офшорних схем, розкрадань на митниці, у фіскальній системі, застосування адміністративного тиску на бізнес і т. п. Україна ніколи не перейде в когорту процвітаючих ефективно функціонуючих економік. І це не тільки з причин розкрадання публічних ресурсів, які могли б бути скерованими на розвиток елементів соціальної сфери, реалізацію інших важливих для держави проєктів, уключно з бюджетним інвестуванням, але й через те, що такі прояви деформують концептуальні основи утверджені ринкової економіки та демократичного суспільства. Через збереження цих рудиментів Україна уподобається до РФ, Ірану, Сирії тощо і саме чинник гіпертрофічно масштабних наслідків війни вселяє надію, що Україна “заслужила” на демонтаж системних макроекономічних перешкод, рівно як і чиновників вищих ланок державного управління, які їх толерують і підтримували раніше.

Наступний крок – це формування здорового конкурентного середовища та зміцнення базисних інституцій здорової ефективної економіки, з поміж яких ключові – верховенство права і недоторканість права приватної власності. Чи ці зрозумілі для всіх постулати існують в системі національного господарства України? Ні. Навіть під час повномасштабної війни відомими стали нові рейдерські захоплення підприємств, використання ситуації для посилення монопольного контролю на ринку, картельні змови для завищення збутових цін і т. п. Нова модель економічного зростання має мати дієві

регуляторно-контролюючі інструменти і засоби не тільки не допущення, а жорсткого справедливого покарання всіх учасників, причому як з боку бізнесу, так і влади та політичних структур.

Удосконалення конкурентного середовища є важливим і невід'ємним кроком на шляху становлення нової ефективної економіки, однак її розвиток і нарощення масштабів потребує покращення ресурсної забезпеченості вітчизняних економічних агентів. Передусім це фінанси, інвестиції, технології, а також інтелектуально-кадровий капітал. Причому, в сучасних умовах цифровізації роль і значимість останнього особливо посилилася. Відтак, стале економічне зростання об'єктивно неможливе без збереження й ефективного використання людського потенціалу країни, у т. ч. з позиції того, що це головний ресурс для цифровізації економіки й суспільства.

Вже давно конкурентоспроможність економіки ототожнюється з рівнем розвитку інновацій та технологій. Однак, відповідний поступ для України все ще не характерний і причиною цього слугує відсутність повноцінної інфраструктури інноваційно-технологічної діяльності, спроможності якої були б достатніми для інноваційно-технологічної модернізації вітчизняного національного господарства. Власне, її формування і розвиток стане тим імпульсом, який забезпечить зміцнення конкурентоспроможності підприємств базових і стратегічних видів економічної діяльності.

Наступний крок – це досягнення належного рівня енергетичної незалежності, ефективності та ресурсощадності. Успіхи у цій сфері дали б змогу повноцінно вивільнитися від більшості гібридних “оков” з боку РФ, розвинути альтернативну енергетику, як окрему стратегічну галузь економіки, наростити економічну ефективність внутрішнього виробництва на загал.

В подальшому можна вже переходити і до просторово збалансованого макроекономічного зростання в Україні. Найбільш креативним та водночас ефективним тут є підхід на основі смарторієнтованого регіонального розвитку, що дозволяє не лише надати нових потужних імпульсів місцевому розвитку, але й слугує прямим шляхом до ефективізації і економічної і соціальної сфер, дозволяє покращити якість життя місцевого населення.

Невід'ємним напрямом політики макроекономічної стабілізації в Україні має також стати гарантування високого рівня соціальної відповідальності бізнесу і суспільства в цілому, екологічної стійкості, забезпечення високого рівня якості життя. Потрібно розуміти, що повноцінна політика в цій сфері дозволяє зберегти та розвивати людський потенціал країни, без якого об'єктивно не можливі процеси розширеного суспільного відтворення національного господарства, особливо на етапі відбудови економіки у повоєнний період.

Список використаних джерел

1. GDP reduction and an unprecedented budget deficit: the IMF assessed the consequences of the war for Ukraine's economy. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/20/novyna/ekonomika/skorochennya-vvp-ta-bezprecedentnyj-deficyt-byudzhetu-mvf-oczinyly-naslidky-vijny-ekonomiky-ukrayiny>.

Сарай Н. І.
к.е.н., доцент,
Лозова О. Г.
магістрантка

Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

ДІАГНОСТИКА ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА КОНКУРЕНТНИЙ СТАТУС ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Сучасне середовище, у якому функціонують суб'єкти господарювання, характеризується мінливістю та невизначеністю. Динамізм економічних процесів спонукає підприємства в умовах жорсткої конкурентної боротьби адаптуватися до умов зовнішнього і внутрішнього середовища, гнучко та швидко реагувати на щоденні виклики. За цих обставин у виграві буде той господарюючий суб'єкт, котрий швидше від інших пристосовується до реалій часу та адаптується до нових умов.

Вперше можливість підприємства виробляти і реалізовувати конкурентоспроможну продукцію та отримувати від цього прибуток обґрунтував у своїх працях відомий учений у галузі конкурентних стратегій Майкл Портер. Він визначив конкурентоспроможність підприємства як змагальну здатність проводити свою діяльність в ринкових умовах та отримувати при цьому прибуток, достатній для науково-технічного вдосконалення виробництва, стимулювання працівників та мотивації їх роботи на високому рівні [4, с. 88].

Вважаємо цілком слушною думку науковців О. В. Благоразумової, Ю. В. Кошелевої та О. О. Лазаренка, що ознаки конкурентоспроможності підприємства з позицій різних учасників ринку є різними [2]:

– для споживачів – це здатність задовольняти їх потреби на основі виробництва товарів і послуг, що переважають конкурентів;

– для конкурентів – це спроможність випускати та реалізовувати товари й послуги, які відповідають вимогам світових і внутрішніх ринків, та формувати передумови для зростання потенціалу конкурентоспроможності;

– для інвесторів – це здатність використовувати ресурси фірми для динамічного розвитку та збільшення ринкової вартості підприємства.

Поняття конкурентоспроможності підприємства невід’ємно пов’язане з конкурентним статусом. У науковій літературі зустрічаємо різні підходи науковців до інтерпретації дефініції “конкурентний статус підприємства”. Так, І. Ансофф вбачає у конкурентному статусі позицію підприємства на ринку. На думку вченого, конкурентний статус – це позиція підприємства в конкуренції, своєрідний вимірник успіху підприємства на ринку, засіб, що допомагає підприємству орієнтуватися в ринковому середовищі, вибирати надійних партнерів, відстежувати позиції конкурентів [1]. Такої ж думки дотримуються науковці І. М. Кирчата та Г. В. Поясник, які трактують конкурентний статус як визначене на певний момент часу становище підприємства на ринку, яке характеризує його конкурентоспроможність та конкурентну позицію стосовно реальних конкурентів [3, с. 22]. Вважаємо такий підхід цілком аргументованим.

Додамо, що функціонування підприємства в умовах ринку потребує доволі уважного ставлення до визначення своєї позиції в середовищі конкурентів. Особливо це актуалізується у нестабільних умовах ризику та невизначеності. З огляду на це варто продіагностувати привабливість сегментів ринку, в яких господарює підприємство, та визначити конкурентний статус у кожному з них. В даному контексті доцільно скористатися певним алгоритмом.

На першому етапі алгоритму проводиться оцінка та визначення ступеня впливу певних тенденцій і випадкових подій. Результатом даного етапу має бути аналіз ступеня нестабільності обраного сегмента. При цьому слід враховувати, що нестабільність проявляється двозначно: через сприятливі та несприятливі тенденції, виникнення яких цілком вірогідне.

Другий етап характерний тим, що здійснюється екстраполяція тенденцій зміни попиту й рівня нестабільності, виявлених упродовж попереднього етапу. Для цього доцільно скористатись табл. 1.

Таблиця 1

Оцінка змін у прогнозованому рості стратегічних сегментів господарювання (ССГ)*

№ з/п	Параметри	Шкала інтенсивності		
1.	Темп росту сектора економіки	<u>Знизився</u>	<u>Підвищився</u>	
2.	Приріст чисельності споживачів	<u>Знизився</u>	<u>Підвищився</u>	
3.	Динаміка географічного розширення ринків	<u>Розширена</u>	<u>Звужена</u>	
4.	Ступінь оновлення продукції	<u>Знизився</u>	<u>Підвищився</u>	
5.	Ступінь оновлення технології	<u>Знизився</u>	<u>Підвищився</u>	
6.	Рівень насичення попиту	<u>Знизився</u>	<u>Підвищився</u>	
7.	Державне регулювання	<u>Знизився</u>	<u>Підвищився</u>	
8.	Несприятливі фактори росту	<u>Знизився</u>	<u>Підвищився</u>	
9.	Сприятливі фактори росту	<u>Знизився</u>	<u>Підвищився</u>	
10.	Інші фактори, що мають значення для ССГ	<u>Знизився</u>	<u>Підвищився</u>	
11.	Загальна оцінка змін у перспективі росту	-5	0	+5

*Джерело: сформовано автором на основі [3].

У кожній частині таблиці 1 шляхом підсумку балів виводиться загальна оцінка змін в перспективі росту. Здобутий результат застосовується для коригування екстраполяції, що дасть змогу одержати кількісну інтерпретацію тенденції. Оцінку ймовірних змін у тенденціях рентабельності діяльності підприємства в обраному ССГ на основі аналізу конкурентного тиску доцільно проводити за певними параметрами (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка змін рентабельності стратегічних сегментів господарювання*

№ з/п	Параметри	Шкала інтенсивності
1.	Коливання рентабельності	Відсутні _____ Дуже високі
2.	Коливання обсягу продажу	Відсутні _____ Дуже високі
3.	Коливання цін	Відсутні _____ Дуже високі
4.	Стабільність структури ринку	Висока _____ Низька
5.	Оновлення складу продукції	Нечасте _____ Дуже часте
6.	Тривалість життєвих циклів	Висока _____ Низька
7.	Час розробки нової продукції	Тривалий _____ Короткий
8.	Витрати, пов'язані з доступом на ринок	Значні _____ Незначні
9.	Агресивність провідних конкурентів	Низька _____ Висока
10.	Конкуренція зарубіжних фірм	Слабка _____ Сильна
11.	Конкуренція на ринках ресурсів	Слабка _____ Сильна
12.	Інтенсивність торгової реклами	Слабка _____ Сильна
13.	Післяпродажне обслуговування	Відсутнє _____ Значне
14.	Ступінь задоволення споживачів	Високий _____ Низький
15.	Державне регулювання конкуренції	Відсутнє _____ Жорстке
16.	Загальна оцінка змін в перспективі росту	-5 _____ 0 _____ +5

*Джерело: сформовано автором на основі [3].

Третій етап алгоритму полягає в узгодженні перспектив росту та рентабельності та ймовірного рівня нестабільності. Як наслідок одержимо оцінку привабливості обраного сегмента, яка обчислюється за формулою:

$$P(\text{ССГ}) = \alpha \cdot G + \beta \cdot R + \gamma \cdot O - \varepsilon \cdot T, \quad (1)$$

де G – оцінка прогнозування росту;

R – оцінка змін рентабельності;

O – оцінка сприятливих тенденцій;

T – оцінка несприятливих тенденцій;

$\alpha, \beta, \gamma, \varepsilon$ – коефіцієнти, що визначаються експертним шляхом і характеризують вагомість впливу кожного чинника, а їх сума складає 1.

Ці коефіцієнти вказують на порівняльну привабливість орієнтирів для конкретного підприємства. Такими орієнтирами можуть бути: короткотермінові перспективи росту; довготермінові перспективи росту; короткотермінова рентабельність; довготермінова рентабельність; стратегічна гнучкість; синергізм.

Істотне значення при виробленні стратегії підвищення конкурентоспроможності торговельного підприємства відіграє вибір критерію, за яким можна зробити висновок щодо його конкурентного статусу в обраному стратегічному сегменті господарювання. Даний критерій має відображати результат взаємодії наступних трьох факторів:

– відносного рівня стратегічних інвестицій підприємства в ССГ, що забезпечує конкурентний статус фірми на основі ефективності масштабів реалізації окремих асортиментних груп продукції, а також ефекту масштабів діяльності підприємства загалом;

– конкурентної стратегії підприємства, що дає змогу визначати позицію підприємства щодо позиції суперників;

– можливостей підприємства щодо ефективного планування та реалізації планових завдань.

Варто зауважити, що основними факторами, які визначають конкурентоспроможність торговельного підприємства на споживчому ринку, є наступні:

1. Ефективність функціонування господарської системи (ефективність використання товарних ресурсів; ефективність використання трудових ресурсів; ефективність використання матеріально-технічної бази; ефективність залучення капіталу).

2. Якість задоволення споживацьких запитів (обсяг та структура товарообороту; темпи зростання товарообороту; широта та глибина асортименту; конкурентоспроможність реалізованих товарів; якість торговельного обслуговування; форми та методи торгівлі).

3. Ресурсний потенціал (організація товарозабезпечення; ефективність укладених угод на закупівлю товарів; місцерозташування торговельного підприємства; обсяг та склад матеріально-технічної бази; обсяг, стан та склад трудових ресурсів; обсяг та джерела надходження фінансових ресурсів; організація менеджменту на підприємстві) [10, с. 6].

Підсумовуючи, зауважимо, що підвищення конкурентоспроможності торговельного підприємства слід розглядати як системно здійснюваний процес пошуку, реалізації й узгодження управлінських рішень, який відповідає обраній довготерміновій стратегії розвитку і враховує бізнес-оточення підприємства.

Список використаних джерел

1. Ansoff H. Igor. *Strategic management*. Wiley, 1979. 236 p.
2. Благоразумова О.В., Кошелева Ю.В., Лазаренко О.О. Якість продукції як вирішальний фактор забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6702> (дата звернення: 25.05.2023).
3. Курчатова І.М., Поясник Г.В. *Управління конкурентоспроможністю підприємства в глобальному середовищі: монографія*. Харків: ХНАДУ, 2009. 160 с.
4. Портер М. *Конкурентна перевага. Як досягати стабільно високих результатів / пер. з англ. І. Смельянова, І. Гнатковська*. Київ: Наш формат, 2019. 624 с.

Середа С. А.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ВИБОРУ ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ З ПОКУПЦЯМИ В СУЧАСНІЙ ТОРГІВЛІ

В сучасних умовах господарювання необхідно більше уваги приділяти ефективному використанню торговельного обладнання в т.ч. обладнання для розрахунків з покупцями.

Вищевикладене ставить перед торгівельними підприємствами завдання стосовно переоснащення магазинів сучасним обладнанням для розрахунків з покупцями безпосередньо вітчизняного виробника. Вітчизняна промисловість спроможна виконати це завдання. До прикладу, компанія “Медіа сервіс”, компанія “Восток” і ряд інших.

Добір обладнання для розрахунків з покупцями роздрібним торговельним підприємствам слід здійснювати в залежності від площі торговельного залу, від ширини асортименту реалізуємих товарів, середнього часу для розрахунків з одним покупцем, часу на реєстрацію одиниці товару на ЕККА, кількості одиниць товару, що припадає на одного покупця, в середньому, і частини площі торгового залу, яка припадає на одного покупця. Сучасна наукова думка рекомендує здійснювати підбір холодильного обладнання використовуючи методику запропоновану.

Розрахунки необхідної кількості ЕККА для торгового підприємства (Ккка) проводять за формулою:

$$K_{\text{кка}} = \frac{P \times (T_c + t + K_{\text{то}})}{пп \times 3600 \times K};$$

де: P – площа торгового залу, м²;

Tc – середній час для розрахунків з одним покупцем, секунд;

т – час на реєстрацію одиниці товару на ЕККА, секунд;
К_{то} – кількість одиниць товару, що припадає на одного покупця, в середньому;
пп – частина площі торгового залу, яка припадає на одного покупця – 2,5м² (за будівельними стандартами та нормами);
3600 – час для приведення розрахунків в єдиний часовий вимір;
К – коефіцієнт використання робочого часу контролера-касира (за нормами для всіх типів магазинів – 0,85).

На основі проведених досліджень можемо зробити наступний висновок, що роздрібна торгівля товарами в Україні буде набувати все більшого розвитку, особливо через мережу роздрібних торгових підприємств (магазинів). В свою чергу це вимагатиме переоснащення магазинів новим обладнанням для розрахунків з покупцями. При виборі даного обладнання необхідно керуватись наступними основними критеріями: ціна та надійність обладнання, енергоощадність. Саме тому роздрібним торговельним підприємствам необхідно надавати перевагу обладнанню вітчизняного виробництва. У процесі вибору обладнання для розрахунку з покупцями доцільно використовувати наукові підходи щодо розрахунку потреби в такому обладнанні.

Перспективним вбачаються подальші дослідження оснащення магазинів малого бізнесу в сільській місцевості та невеликих населених пунктах сучасним обладнанням для розрахунку з покупцями.

Список використаних джерел

1. Аноній В. В., Ситник Н. С. Характер сучасного розвитку внутрішньої торгівлі України. URL: // file: /// C: / Documents % 20and % 20Settings / User / % D0 % 9C % D0 % BE % D0 % B8 % 20 % D0 % B4 % D0 % BE % D0 % BA % D1 % 83 % D0 % BC % D0 % B5 % D0 % BD % D1 % 82 % D1 % 8B / Downloads / Torg_2011_13_3.pdf.
2. Підкамінний І. М., Совершенна І. О. Інноваційний розвиток підприємств роздрібною торгівлі. Бізнес інформ. № 1 '2013. С. 156-159. URL: file: /// C: / Documents % 20and % 20Settings / User / % D0 % 9C % D0 % BE % D0 % B8 % 20 % D0 % B4 % D0 % BE % D0 % BA % D1 % 83 % D0 % BC % D0 % B5 % D0 % BD % D1 % 82 % D1 % 8B / Downloads / binf_2013_1_34 % 20 (1). pdf
3. Сергеева О. Р. Обладнання підприємств торгівлі. Опорний конспект лекцій. URL: <http://oborud-hduht.kh.ua/wp-content/uploads/2014/09/3>.

Шалева О. І.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

РОЛЬ І ФУНКЦІЇ POS-МАТЕРІАЛІВ В АКТИВІЗАЦІЇ ПРОДАЖІВ

Якісні реклама й інформація є одними з найбільш ефективних засобів розвитку бізнесу. Зацікавлення споживачів і можливість впливу на їх вибір – головна мета виробників і ритейлерів при формуванні стратегії просування товару. За даними Міжнародного інституту реклами в місцях продажу (Point-of-Purchase Advertising Institute, POPAI) в останні 10-15 років значно підвищилася роль засобів просування товарів у місцях продажу порівняно з традиційними методами просування товарів та активізації продажів.

POS-матеріали або POSM (від англ. Point of Sale – точка продажу) – це елементи рекламного оформлення, що розміщуються в місцях продажу товарів для привернення уваги споживачів до певного виду товарів або послуг. POPAI трактує визначення поняття POSM як “експозиції, споруди або пристрої, котрі використовуються для ідентифікації, рекламування, а також викладки товарів, представлення послуг чи самої торгової точки” [1]. Вони є засобом стимулювання збуту в місці продажу товарів шляхом інформування відвідувачів магазину про наявні товари, їх властивості та якість, акції тощо. Ці матеріали відрізняються за технологією та форматом виготовлення, а також за способами розміщення в торгових зонах (зовнішні, внутрішні, вхідні, прикасові, торгові тощо). Серед функцій POSM, крім мотивації здійснити емоційну покупку, можна виділити такі [2]:

- локалізація: POSM інформують потенційних покупців про розміщення торгової точки, а також допомагають зорієнтуватися, обравши зручний маршрут проходу або проїзду до місця продажу;
- комунікація: POSM є активними носіями комунікаційного повідомлення про товари або послуги. При цьому передача інформації відбувається на рівні невербальних каналів комунікації, що використовують поєднання візуальних символів (кольорів, образів тощо) з короткими текстовими повідомленнями (літери, цифри, розділові знаки);
- інформування: POSM інформують відвідувачів магазину про види товарів, представлені в торговому залі, підтверджують наявність в місці продажу певних брендів;
- орієнтування: POSM та інформаційні покажчики дають змогу сформувати оптимальний маршрут пересування покупця в торговому залі магазину;
- зонування: POSM дозволяють організувати внутрішній простір торгової точки таким чином, щоб кожна зона мала власне призначення. Також промо-матеріали дозволяють виділити в межах загальної площі торгового залу відділи за видами товарів, прикасову зону, зону входу-виходу;
- експонування: рекламні носії привертають увагу потенційних покупців до певного товару шляхом візуального та функціонального виділення місця його викладки;
- мотивування: спонукання споживачів до придбання товарів певної торгової марки відбувається шляхом надання їм позитивних властивостей;
- брендинг: POSM матеріали підвищують впізнаваність торгової точки і окремих торгових марок серед потенційних покупців, що є можливим завдяки використанню на рекламних носіях логотипів і назв відповідних брендів.

Ще однією особливістю POSM є те, що один і той самий вид може, залежно від змісту комунікаційного повідомлення, використовуватися для принципово різних функцій. Так, наприклад, банери, гірлянди, мобайли, світлові короби, вказівники та вимпели (прапорці) виконуючи функцію роздільників торгового простору на товарні відділи та обмежені в просторі зони, сприяючи логіці навігації покупців у торговому залі, можуть використовуватися і у ролі елементів брендингу, стимулювання продажів окремих товарних марок або орієнтирами при виборі варіанту покупки.

POSM, завдяки множинності своїх комунікаційних характеристик, сприяють вирішенню ряду завдань візуальної складової маркетингових комунікацій в місцях продажу стосовно товару, продажі якого необхідно активізувати [3, с. 5]:

- стимулювання попиту на певні торгові марки, товарні лінійки, види упакування, кількість одиниць товару в одній покупці;
- трансформування латентної форми потреб покупців в актуальну;
- формування, підтримання й укріплення іміджу товарів;
- згладжування сезонних коливань попиту на товари;
- стимулювання незапланованих (імпульсних) покупок;
- інформування покупців про появу в продажу товарів-новинок;
- спонукання покупців до негайного придбання товарів;
- нагадування покупцям про необхідність придбання товарів у поточний момент часу;
- формування культури споживання і розвиток естетичних смаків споживачів.

Слід зазначити, що POSM є особливо ефективними для презентації нових торгових марок, товарних лінійок або продукту; залучення аудиторії до певних спецпропозицій послуг або товарів зі знижкою; повідомлення про відкриття нового закладу та підвищення продажів товарів у високонкурентних нішах.

Водночас різні POSM неоднаково впливають на свідомість споживачів. Найчастіше потенційні покупці (близько 44% загальної кількості відвідувачів магазину) звертають увагу на дисплеї, 29% – щити та плакати, 16% – на рекламні проспекти, дегустаційні та демонстраційні стенди [4].

При розробці POSM дизайнери та маркетологи повинні обов'язково враховувати такі моменти:

- носії реклами повинні викликати у відвідувачів лише позитивні емоції;
- простота оформлення, активний заклик придбати товар саме тут і зараз;
- інформативність текстів, відсутність провокаційної або шокуючої складової;
- геометричні характеристики носіїв реклами повинні відповідати габаритам торгової точки і місць викладки;
- комплексне просування товару шляхом комбінації кількох видів POSM;
- грамотне поєднання текстової і графічної інформації значно підвищує ефективність реклами.

Разом з тим для формування комплексної системи мерчендайзингу торговельного підприємства, котра забезпечує ефективну активізацію продажу товарів, використання POSM доцільно проводити з урахуванням таких методичних рекомендацій [5]:

1. Між POSM та іншими комунікаційними елементами пропонованих товарів повинна існувати асоціативний, базований на візуальній пам'яті, зв'язок – POSM у цьому випадку стають логічним завершенням комунікацій з просування товару.

2. Час перебування POSM в місці продажу повинно бути узгоджений з графіком рекламної (комунікаційної) кампанії стосовно визначених товарів. Це, з одного боку, дозволить забезпечити оптимальне охоплення потенційних покупців візуальною комунікацією, а з іншого – зможе запобігти зниженню ефективності останньої через звикання покупців до вигляду представлених POSM.

3. Кількість і типи POSM у кожному місці продажу також є предметом оптимізації: рекомендована кількість товарів для просування – 15% загальної чисельності асортименту магазину, а різноманіття їх типів не повинно створювати ефект “конфетті”.

4. Розміщення POSM повинно відповідати маршруту цільових категорій покупців: спрямовувати за допомогою візуальних образів рух покупців від входу до місця викладки пропонованих товарів, де відбувається максимальне спонукання до їх придбання, причому в якнайбільшій кількості.

5. Розміщення POSM у місці продажу повинно забезпечувати їх максимальну наочність, а також оптимальну оглядність пропонованих товарів і забезпечення їхнього товарного сусідства.

6. Максимальна ефективність POSM залежить від ступеня їх візуального впливу на споживачів, що робить доцільним використання POSM кількох типів і одиниць одночасно для просування одного товару. При цьому чергування типів POSM сприяє підвищенню імовірності бажаного відгуку споживачів.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт POPAI. URL: <http://www.papai.com/>.
2. Що таке POS матеріали: навіщо вони потрібні та якими бувають. URL: <https://ukrainaprint.com/uk/blog/cto-takoe-pos-materialy-zachem-oni-nuzhny-i-kakimi-byvayut>.
3. Курило Л. І., Пічик Н. А. Рекламна діяльність підприємства та напрями її удосконалення. Міжнародний науковий журнал “Інтернаука”. Серія: “Економічні науки”. 2021. № 4. С. 1-16.
4. POS матеріали як елемент ефективної програми мерчендайзингу. URL : <https://www.management.com.ua/marketing/mark004.html>.
5. POS-матеріали, як інструмент для збільшення продажів: види, місця розміщення та способи використання. URL : <https://web-promo.ua/ua/blog/pos-materialy-kak-instrument-dlya-uvelicheniya-prodazh-vidy-mesta-razmesheniya-i-sposoby-ispolzovaniya/>.

ЗМІСТ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У розвинутому цивілізованому суспільстві, саме до якого рухається Україна, життя кожної людини неодмінно пов'язане з отриманням різних форм торговельного обслуговування. Попри жорсткі кризові явища в економіці, торгівля залишається в нашій державі такою сферою, яка є значно помітною з поміж інших галузей як за результатами господарювання, так і за кількісним складом зайнятого персоналу. Для 70 відсотків суб'єктів малого та середнього підприємництва торгівля стала головним напрямком їхньої діяльності.

Торговельне підприємництво можна інтерпретувати як вид господарської діяльності, який забезпечує товарообмін та обслуговування покупців товарів, а також інші операції по забезпеченню такого продажу.

Господарський кодекс визначає господарсько-торговельну діяльність як таку, що виконується в сфері товарного обертання щодо реалізації засобів виробничо-технічного призначення та товарів народного вжитку, включаючи допоміжну діяльність, що стосується надання послуг, які забезпечують таку реалізацію [1].

Внесок торговельного підприємництва у формування валового внутрішнього продукту дуже важко переоцінити. Істотне значення воно відіграє у становленні конкуренції в економіці, налаштуванні народного господарства України на ринкові рейки, виконанні соціальних функцій в суспільстві, тому що доводить товари до кінцевого користувача. За рахунок діяльності суб'єктів господарювання у цьому секторі економіки формується значна доля доданої вартості, організовуються нові робочі місця, а також зростає зайнятість населення.

Традиційна для України проблема збалансування виробництва та споживання розв'язується в значній мірі дякуючи торговельному підприємству.

Торговельне підприємництво репрезентовано різноманітними видами діяльності, більшість з яких Державний класифікатор видів економічної діяльності включив до секції G, яка отримала назву "Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів" [2].

Конкурентне середовище у сфері торговельного підприємництва досить активне. Його формують величезна кількість самостійних торговельних підприємств, які активно конкурують між собою, розширення можливостей взаємодії суб'єктів, застосування різноманітних форм і методів суперництва, збільшення ваги впливу споживачів на конкурентну боротьбу, присутність зовнішньої конкуренції та посилення ринкового ресурсу торгівлі, яка все активніше диктує свої вимоги виробництву.

Мета діяльності кожного суб'єкта торговельного підприємства полягає в гарантуванні прибутковості завдяки задоволенню попиту споживачів стосовно товарів та послуг, а також забезпечення достатньо високого рівня якості обслуговування. Втілення даної мети, з одного боку, завбачає поліпшення умов діяльності суб'єктів торговельного підприємства – законодавчого, податкового, фінансово-економічного, а з іншого боку, висуває вимоги стосовно таких суб'єктів відносно кардинального зрушення їх діяльності в постійно змінюваних ринкових умовах.

Економічна сутність торговельного підприємництва окреслюється завданнями, що виконуються практично усіма господарюючими суб'єктами такої галузі:

- збут товарів і забезпечення додаткових послуг покупцям;
- забезпечення формування торговельного асортименту товарів;
- задоволення результативної комунікації між виробниками товарів та споживачами;
- подовження процесу виробництва в торговельній сфері (зберігання, транспортування, перебирання, маркування і таке інше);

– надавання системи послуг виробникам товарів (рекламування, кредитування товаровиробництва і таке інше).

В ході господарської діяльності торговельні підприємства вирішують низку інших завдань, котрі забезпечують допровадження товарів до кінцевого споживача. До таких завдань торговельних підприємств належить:

- вивчення попиту та кон'юнктури ринку;
- рекламування товарів та послуг, гарантування сприяння покупцям у виборі товарів;
- здійснення торговельно-технологічних операцій в торговому залі об'єктів торгівлі;
- надавання додаткових послуг покупцям в ході продажу товарів (з довозом придбаних товарів додому покупцеві і таке інше);
- прийняття замовлень на товари тощо.

Гарантування результативності здійснення торговельного підприємництва зобов'язує до адекватної реакції на динаміку впливу чинників зовнішнього середовища, точного оцінювання позитивних й негативних тенденцій розвитку в торговельній галузі, діяльності конкурентів.

Список використаних джерел

1. *Господарський кодекс України в редакції від 01.01.2023. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.*

2. *Класифікація видів економічної діяльності: ДК 009:2010 в редакції від 24.02.2020. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: www.zakon4.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10.*

Бутко Б. О.

кандидат економічних наук

УДОСКОНАЛЕННЯ МОДЕЛІ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Комерціалізація стає все більш важливим джерелом конкурентних переваг, а інвестиції бізнесу в НДДКР та інновації зростають. Посилена конкуренція, коротший життєвий цикл продукції і розширені технологічні можливості змушують виробників швидше впроваджувати інновації та зосереджувати витрати на НДДКР, одночасно шукаючи швидкий доступ до додаткових знань. Результатом цих зрушень стала поява нового способу організації промислових досліджень, який менш орієнтований на окремі показники, проте в деяких випадках більше покладається на невеликі технологічні напрямки. Подібне співробітництво може створити міцну основу для комерціалізації інновацій та забезпечити інші потенційні переваги, такі як полегшення доступу до нових технологій та вихід на нові ринки за допомогою ліцензування. Кожна специфічна бізнес-модель створює різні опції з точки зору швидкості, вартості, потенціалу використання доступу до інтелектуальної власності партнера. Розглянемо основні елементи та характеристики досліджуваної моделі (табл. 1).

Таблиця 1

Основні стратегічні елементи п'ятої мережевої моделі комерціалізації високотехнологічного продукту (сформовано за [1; 2])

Стратегічні елементи	Особливості
Стратегія, базована на часі. Фокусування на якості та інших нецінових факторах - тотальний маркетинг якості. Корпоративна адаптивність. Клієнт - першочергова складова стратегії. Інтеграція з партнерами. Стратегія горизонтального технологічного співробітництва. Стратегія електронної обробки даних.	Більш висока організаційна і системна інтеграція. Гнучка організаційна структура, що дозволяє еластично пристосовуватися до кон'юнктури. Повністю розвинені бази даних. Ефективні зовнішні канали зв'язку.

Дослідження в межах мережевої моделі стало вагомим альтернативним, яке надає доступ до зовнішніх джерел інформації. В мережевій моделі учасники комерціалізації високотехнологічного продукту поділяють та розвивають свої знання спільно з іншими. Мережі – основний спосіб координації даного ринку. Поєднання інформаційних ресурсів у мережах призводить до посилення інноваційної динаміки, що значно пришвидшує комерціалізацію.

Становлення моделі шостого покоління є проявом тенденції зростання ролі інформації та адаптивності підприємств до кон'юнктури. Особливістю є ризик інформаційної асиметрії та володіння прихованими знаннями [3].

Серед основних елементів шостого покоління моделей комерціалізації високотехнологічного продукту можна виділити такі: єдина інформаційна основа організації; нематеріальні активи як головний ресурс і механізм управління ними; гнучкість організаційної структури; мобільність ресурсів; принципи як одна з найважливіших ланок стратегії, їх безпосереднє залучення до процесу комерціалізації; відмова від прямої конкуренції через стратегію інтеграції з конкурентами (табл. 2).

Таблиця 2

Основні стратегічні елементи шостої моделі комерціалізації високотехнологічного продукту (сформовано за [4])

Стратегічні елементи	Особливості
Час і простір стислі	Гнучкі структури і мобільність ресурсів
Фокусування на нематеріальних активах як на головних ресурсах організації	Ефективні механізми обміну внутрішніми і зовнішніми знаннями
Увага приділена можливості встановлювати зв'язки	Залучення вищого керівництва
Співвласники – важлива ланка стратегії	Культура і єдина інформаційна основа
Стратегічна інтеграція з конкурентами	Зв'язки із зовнішніми установами
Фокусування на прихованих знаннях	Механізми ідентифікації, вимірювання, управління нематеріальними активами

Очевидно, що, крім матричної організаційної структури підприємства і партнерів, які безпосередньо впливають на процес комерціалізації, важливою складовою зовнішнього контуру повинні стати агенти, що забезпечують підтримку комерціалізації на рівнях, що визначають середовище підприємства. Це дасть змогу вибудувати систему інтегрованої взаємодії між підприємством і даним середовищем (економічним, соціальним, політичним, правовим та ін.) з метою ефективного управління комерціалізацією.

За локацією суб'єктів-продуцентів високих технологій і продуктів можна диференціювати моделі комерціалізації на імпліцитні (внутрішні), експліцитні (зовнішні) та змішані. З табл. 2 зрозуміло, що можливі як внутрішньокорпоративні НДДКР, серійне виробництво і маркетинг (імпліцитна модель), так і надбання технологій (продуктів) у агентів зовнішнього середовища з подальшим виробництвом і просуванням (експліцитна модель). Також можливе поєднання цих двох моделей (змішана модель). Таке поєднання може значно скорочувати час на реалізацію проекту.

Особливості реалізації мають інші форми комерціалізації, а саме: ліцензії, патенти, франчайзинг, інжиніринг, консалтинг, лізинг тощо. Використання певного напрямку реалізації високотехнологічного продукту специфікує процес комерціалізації та модифікує конкретну застосовану модель.

Крім того, на процес комерціалізації високотехнологічного продукту можуть впливати і неринкові технології: науково-технічні публікації, виставки, конференції, форуми, навчання, стажування, перепідготовка кадрів, міграція вчених і спеціалістів, проведення спільних досліджень і розробок вченими різних країн, реалізація програм міжнародного технічного сприяння, міжнародна співпраця центрів науково-технічної інформації тощо.

Таким чином, необхідно констатувати, що комерціалізація високотехнологічного продукту на сучасному етапі суспільного розвитку не визначається єдиною сталою моделлю. В залежності від завдань, які перед собою ставить конкретне підприємство, можливі ефективне поєднання чи трансформація різних існуючих моделей. На основі проведених досліджень до розгляду пропонуються додаткові моделі за класифікаційними ознаками “за кількістю факторів впливу” та “за мотивами виникнення ідей комерціалізації”. За першою ознакою пропонуємо розглядати монокомпонентні та багатofакторні моделі (рис. 1).

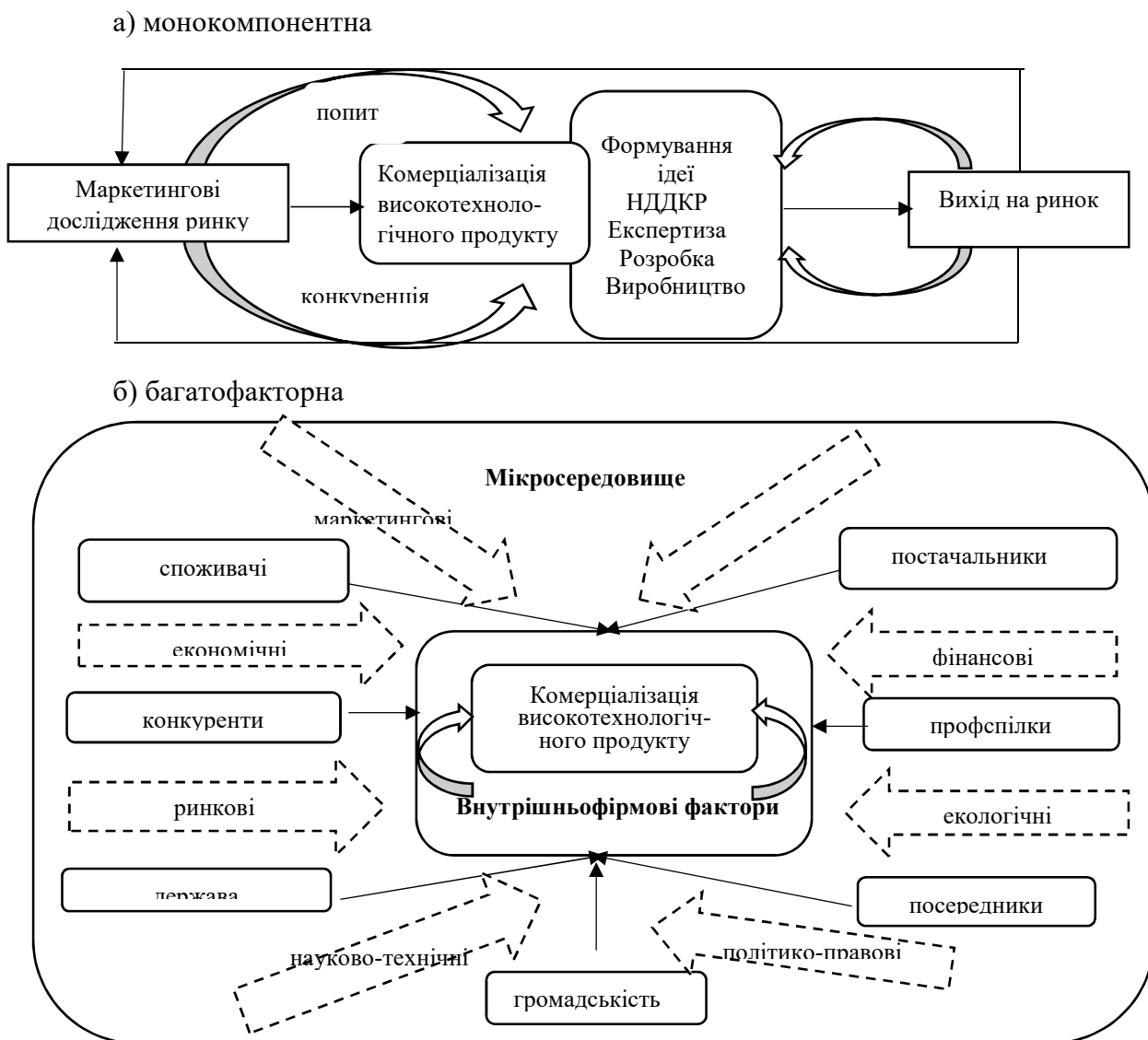

Рис. 1. Моделі комерціалізації високотехнологічної продукції (авторська розробка)

Пропозиція таких моделей зумовлена необхідністю врахування істотної кількості факторів впливу на процес комерціалізації високотехнологічної продукції. До прикладу, в монокомпонентних моделях процес комерціалізації здійснюється під впливом невеликої множини факторів, а саме: лише попиту, або державного замовлення, конкуренції чи внутрішніх потреб. Багатофакторні моделі, у свою чергу, враховують вплив основних чинників і субфакторів на процес комерціалізації високотехнологічного продукту як визначальної категорії ефективності інноваційного процесу.

Отже, аналіз моделей комерціалізації високотехнологічної продукції охопив майже усі елементи взаємодії суб'єктів інноваційного процесу на підприємствах та за їх межами, але ми вважаємо, що швидкоплинні зміни зумовлюють необхідність поглиблення дослідження у напрямі врахування великої множини факторів та ризиків.

Список використаних джерел

1. Freeman C. Networks of Innovators: a synthesis of research issues. *Research Policy*. 1991. Vol. 20. Issue 5. P. 499-514. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/004873339190072X>.
2. Rothwell R. Towards the fifth-generation innovation process. *International Marketing Review*. 1994. Volume 11. No.1. P. 7-31. URL: <https://ru.scribd.com/document/90210128/Rothwell-Towards-the-Fifth-Generation>.
3. Carlsson B., Stankiewicz R. On the nature and composition of technological systems. *Journal of Evolutionary Economics*. 1991. P. 93-118. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF01224915>.
4. Chesbrough H. *Open business-models: How to Thrive in the New Innovation Landscape*. Harvard Business Press, 2006. 256 p.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ СПОЖИВЧИМИ ТОВАРАМИ ТА ПОСЛУГАМИ

Розвитку економіки України характеризується інтенсивними трансформаціями під впливом інтеграції у світовий простір, розширення зовнішньоекономічних зв'язків і поглиблення міжнародних економічних відносин. Перебуваючи в стані боротьби з гібридними загрозами та військового конфлікту необхідність інтеграційних процесів лише посилилась, а допомога міжнародних партнерів стала критично важливою для забезпечення життєздатності національного господарства. Відтак нашій країні приходить змінювати пріоритети економічних і товарних відносин, переорієнтовувати виробничі потужності, знаходити резерви для забезпечення соціальної захищеності населення. Все це має значний вплив на розвиток внутрішньої торгівлі, який сповільнюється, а споживчий ринок стає більш імпортозалежним та направлений до структурної розбалансованості.

Попри критичні зміни здійснювати торгівлю споживчими товарами та послугами бізнесу необхідно із дотриманням низки вимог, зміст та перелік яких відповідає міжнародним правилам і стандартам, при цьому, відповідальність за їх імплементацію та моніторинг повинна нести держави [1, с. 9-35; 2, с. 11-45]. Відтак, бізнес і держава є забезпечуючими сторонами споживчих інтересів населення, які постійно змінюються і залежать від багатьох факторів. Загалом ідентифікація факторів розвитку внутрішньої торгівлі споживчими товарами та послугами варто розділяти на дві групи – економічні та соціальні (рис. 1). Такий підхід є базовим і може змінюватися, зокрема як розширювати, так і деталізувати групи факторів.

Рис. 1. Фактори розвитку внутрішньої торгівлі споживчими товарами та послугами

До економічних факторів варто віднести тенденції макроекономічного розвитку країни, інфляції, конкуренції, імпортозалежності та розвитку торговельних підприємств (асортиментної та цінової політики, інвестиційно-технологічного розвитку та ін.). Соціальні фактори стосуються суспільних інтересів, зокрема якості трудового життя, соціальної захищеності, бюджету часу, а також аспектів праці в торговельних підприємствах (кваліфікації, заробітної плати та ін.). Фактори є взаємозалежні та взаємозумовлені і їх наслідки варто розглядати єдиним підсумком.

Список використаних джерел

1. Теоретико-методичні засади та прикладні механізми державного регулювання розвитку внутрішньої торгівлі : монографія / за ред. П. О. Куцика, Т. Г. Васильціва. Львів : Вид-во ЛТЕУ, 2016. 379 с.
2. Лупак Р. Л. Конкурентоспроможність торговельного підприємства та механізм її забезпечення : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Львів : Львівська комерційна академія, 2008. 230 с.

АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ КОРПОРАТИВНИХ МЕРЕЖ

Вже третій рік поспіль вітчизняний бізнес відчуває важкі наслідки, викликані пандемією Covid-19. Початок повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року поглибив кризові стагнаційні явища в економіці України. Сфера торгівлі стала однією з перших сфер, які найбільше відчували негативні наслідки.

Корпоративні торговельні мережі, як одні з ключових дієвих осіб економіки, змушені проводити диверсифікацію звичних процесів, щоб забезпечити власну конкурентоспроможність, адаптуватися до змін у ринкових умовах, задовольнити потреби клієнтів. Корпорації змушені впроваджувати нові технології, оптимізувати процеси та підвищувати рівень обслуговування. Компаніям доводиться приймати важкі рішення, щоб зберегти фінансові показники на задовільному рівні. Скорочення бюджетів змушують компанії призупиняти певні програми, зменшувати витрати на рекламу та маркетинг, економити на логістиці та інших аспектах.

Повномасштабне вторгнення спричинило ряд проблем, які стали викликами для торговельних мереж і реагувати на які вони були змушені моментально. До ключових викликів, які викликали необхідність впровадження трансформаційних змін відносять:

– знищення підприємств або обмеження виробництва змушує торговців шукати нових постачальників;

- руйнування дорожньої та складської інфраструктури;
- необхідність побудови нових логістичних ланцюгів поставок;
- масове переселення та втрата роботи;
- зниження купівельної спроможності покупців;
- зміна споживчих смаків, а отже і зміна асортиментної політики;
- забезпечення регулярних поставок товарів;
- подорожчання пального та його дефіцитність;
- руйнування торговельних точок призвело до значних збитків, тощо [1, 2, 3].

Одним з викликів є масштабна міграція як споживачів, так і робочої сили в середині країни та зовні. Відповідно відбулося скорочення працівників в одних регіонах і зростання їхньої чисельності в інших. Крім того постійні повітряні тривоги та обстріли спричинили необхідність трансформації системи безпеки життєдіяльності та охорони праці, щоб гарантувати безпечні умови праці та обслуговування. Так, компанія Watsons запровадила гнучкі умови праці для колег із головного офісу, забезпечуючи можливість роботи в гібридному режимі та повністю віддалено з будь-якої частини світу, деякі працівники продовжують тимчасово перебувати у Європі, Америці та Азії і працювати звідти.

Зростання впливу цифрових технологій і зміни споживацьких пристрастей призводять до змін у способах, якими люди купують товари та послуги. Корпоративні мережі змушені адаптуватися до цих змін, впроваджуючи електронну торгівлю, онлайн-продажі та інші цифрові стратегії. Всі торговельні мережі активно працюють в розвитку онлайн-продажів. Онлайн-майданчики ТЦ “Епіцентр” та “Сільпо” є важливими елементами комунікації з клієнтами, за словами працівників компанії. Ритейл медіа – один із найважливіших елементів майбутнього зростання ринку продажів [3].

Руйнування торговельних точок призвело до величезних фінансових втрат. Зокрема, торговельна мережа ТОВ “Епіцентр К” у 2022 році втратила три торговельні центри у Бучі, Чернігові та Маріуполі, у 2023 році відбулося знищення гіпермаркету в Херсоні, а торговельні центри у Херсоні та Харкові наразі неробочі через значні руйнування внаслідок обстрілів, один торговельний центр у місті Мелітополь наразі є недіючим через окупацію територій.

Війна змусила корпоративні торговельні мережі впровадити ще один напрямок роботи в сфері благодійним фондам, громадським організаціям, зібрання гуманітарної допомоги для ТРО, ЗСУ, пологових будинків, волонтерів, внутрішньо переміщених осіб та інших, хто потребує допомоги.

Трансформація логістичних ланцюгів, спричинена тим, що частина логістичних компаній віддали частину транспорту військовим для їхніх потреб, а лівова частина виробників припинила свою роботу через активні бойові дії на сході країні. Також відбулося руйнування налагодження зв'язків з постачальниками імпортової продукції, зокрема риби. Це призвело до необхідності пошуку та заміни асортиментних позицій.

Позитивною тенденцією в діяльності торговельних мереж є те, що навесні 2023-го більшість транснаціональних корпорацій почали відновлювати виробництво і навіть будувати нові заводи. Зокрема, PepsiCo, Mondelez, і Carlsberg вдалося відновити випуск продукції, а Nestle почала будівництво нового виробничого комплексу у селі Смолигів на Волині, інвестиції – \$44,4 млн [4].

Обидва українських виробництва FMCG-гіганти Mondelez на Київщині та у Тростянці на Сумщині постраждали через ворожі обстріли. У першому кварталі 2022 року компанія оцінила свої втрати та додаткові витрати у \$145 млн. Наприкінці 2022 року Mondelez Україна відновила виготовлення шоколаду Milka та “Корона” на фабриці в Тростянці. Місто було окуповане і розтросчене російськими військами.

Ще одним важливим критерієм трансформації бізнес-діяльності є те, що частина споживачів наразі приймає рішення про покупку, враховуючи рівень соціальної відповідальності компанії та її політичну позицію. Це зміщує ритейлерів дуже виважено підходити до підбору асортиментних позицій.

Дефіцит та здорожчання паливо-мастильних матеріалів призвело до подорожчання товарів, а отже виникла необхідність шукати альтернативні товари більш дешевого сегменту.

Руйнування енергетичної мережі в країні призвело до перебоїв постачання світла, і торговельні мережі були змушені шукати додаткові джерела електроенергії та витратити кошти на придбання генераторів. Мережі АТБ та “Сільпо” забезпечили генераторами п'яту частину працюючих торгових точок. Varus також використовує автономне обладнання у магазинах з найбільшою кількістю покупців. Корпорація АТБ на початок грудня обладнала генераторами 235 магазинів, тобто 20% мережі. У грудні-січні кількість таких торгових точок планують збільшити. Щодо “Сільпо”, то генератори мають 65 магазинів. Зокрема близько 21% супермаркетів мережі можуть працювати автономно. До кінця грудня частка збільшиться до 60% (179 точок), а в січні – до 95% (285 магазинів) [4].

Трансформація діяльності корпоративних торговельних мереж також включає зміну способу управління в організації, здебільшого шляхом децентралізації управлінських процесів, оскільки через невизначеність умов функціонування набагато ефективніше приймати рішення на місці. Децентралізація управління показала себе більш успішною та адаптивною та сприяє покращенню комунікації між різними підрозділами.

Проведення трансформаційних змін у діяльності корпоративних торговельних мереж з міркувань конкурентоспроможності, стійкості та збереження позицій на ринку є вкрай необхідним. В умовах зміни споживачьких звичок, технологічного прогресу та зростання конкуренції торговельні мережі повинні бути готові адаптуватися до нових вимог і надавати споживачам інноваційні рішення та персоналізоване обслуговування.

Трансформаційні зміни також є необхідними для підтримки ефективного управління внутрішніми процесами та ресурсами, оптимізації-процесів, а також забезпечення фінансової стійкості бізнесу. Впровадження нових технологій, систем управління та організаційних рішень підвищує ефективність операцій, знижує витрати та покращує результативність діяльності.

Крім того, трансформаційні зміни дають можливість торговельним мережам виходити з-за традиційних каналів збуту та розвивати мультиканальні стратегії, що дозволять розширити споживчу аудиторію.

Проведення трансформаційних змін є необхідним елементом стратегії розвитку

торговельних корпоративних мереж та дозволить їм виживати в динамічному середовищі, відповідати змінам вимог споживачів та забезпечити стабільність і успіх у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Як війна вдарила по торгівлі та що зможуть купити українці в магазинах. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61829345>.
2. CEO Watsons Україна: "Війна – найбільше випробування, з яким ми коли-небудь стикалися". URL: <https://allretail.ua/interviews/78106-ceo-watsons-ukrajina-viyna-naybilshe-viprobuvannya-z-yakim-mi-koli-nebud-stikalisyu>.
3. АТБ та "Сільпо" встановлюють генератори та "старлінки" – як працюють супермаркети без світла. URL: <https://nikopolnews.net/ukraina/saira-atb-ta-silpo-zakupovuiut-heneratory-iaк-pratsiuiut-supermarkety-bez-svitla/>.
4. "Мівіна" і Sandora повертаються. Світові FMCG-гіганти повірили в Україну: відновлюють виробництво і будують нові потужності. URL: <https://allretail.ua/analytics/78162-mivina-i-sandora-povertayutsya-svitovi-fmcg-giganti-povirili-v-ukrajinu-vidnovlyuyut-virobnictvo-i-buduuyut-novi-potuzhnosti>.
5. Чотири аргументи на користь ритейл медіа. URL: <https://allretail.ua/analytics/78132-chotiri-argumenti-na-korist-riteyl-media>.

Щупаківський Р. В.

докторант кафедри економіки
Львівський торговельно-економічний університет

ІНВАРІАНТНІСТЬ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

За різного рівня розвитку та ситуації, яка складається у внутрішньому і зовнішньому середовищах, уряд країни обирає найбільш релевантну стратегію досягнення і реалізації конкурентних переваг національної економіки, а, відтак, і секторально-галузеву спеціалізацію, орієнтацію на відповідні фактори виробництва, чинники конкуренції. Однак, це абсолютно не відхиляє важливості врахування специфіки перебігу та наслідків глобалізації і цифровізації.

Відповідні тенденції підтверджують, що формування системи конкурентоспроможності національної економіки є багатофакторним та багатоаспектним процесом і тому, насамперед, необхідно враховувати низку принципів через дію яких виявляється його структура. Так, з огляду на аспекти конкуренції до загальних принципів формування системи конкурентоспроможності національної економіки, на нашу думку, потрібно відносити:

- верховенства права, згідно якого відбувається формування прозорого і здорового конкурентного середовища, демонополізація внутрішньорегіональних та локальних ринків;
- ефективності, за якого цілі забезпечення конкурентоспроможності національної економіки можуть бути досягнуті через отримання позитивного результату від формування та використання конкурентного потенціалу чи набору конкурентних переваг;
- відповідальності, який необхідно враховувати при створенні багаторівневої структури управління конкурентоспроможністю у різних сферах економічних відносин;
- збалансованості, у якому поєднуються процеси із задоволення поточних і розвитку перспективних потреб та інтересів суб'єктів системи конкурентоспроможності;
- продуктивності, згідно якого відбувається вибір засобів та інструментів забезпечення і підвищення конкурентоспроможності;
- динамічності, який необхідно враховувати при визначенні стратегічних цілей та завдань у формуванні якісного конкурентного середовища;
- своєчасності, за якого узгоджуються процеси ресурсного забезпечення конкурентоспроможності економіки та формується єдина система його збільшення та покращення ефективності.

Водночас, досягнення необхідного рівня конкурентоспроможності національної економіки та формування відповідної системи інструментів і засобів має враховувати

принципи, що пов'язані з особливостями конкуренції на сучасному етапі поширення процесів цифровізації та інформатизації [1, с. 31-35]. Так, до таких принципів відносять: інтегрованість, інноваційність, інформаційна безпека, стабільність, адаптивність.

В контексті вирішення завдань розширення масштабів конкурентоспроможного виробництва та посилення конкурентних позицій на світовому ринку доречно притримуватися принципу інтеграції; реалізації досягнень науково-технічного прогресу та їх удосконалень, що сприяє отриманню нових конкурентних переваг – принципу інноваційності; забезпечення захищеності систем обробки і зберігання даних про головні сфери життєдіяльності та розвитку конкурентного потенціалу – принципу інформаційної безпеки; створення надійних умов та гарантій для досягнення рівня конкурентоспроможності, стримування факторів, здатних дестабілізувати конкурентне середовище – принцип стабільності; підтримання певного балансу зовнішніх і внутрішніх конкурентних можливостей враховувати глобалізаційні тенденції – принцип адаптивності.

Розуміючи, що досягнення необхідного рівня конкурентоспроможності потребує значного ресурсного забезпечення, апріорі вказуємо на необхідності ефективного виконання суб'єктами конкурентоспроможності покладених функцій. Враховуючи це, вважаємо за необхідне деталізувати особливості формування системи конкурентоспроможності у відповідності до функцій та завдань управління національним господарством.

Відомо, що суб'єкти, які приймають участь в формуванні системи конкурентоспроможності національного господарства діють в залежності від покладених на них функцій та на основі принципів, що підтверджують дієвість і ефективність реалізації їх управлінських рішень [2, с. 32-51]. Водночас, оцінювання діяльності суб'єктів проводиться у відповідності до поставлених завдань, які необхідно виконувати при забезпеченні досягнення національним господарством достатнього рівня конкурентоспроможності.

Попередньо, слід виділити групи суб'єктів системи конкурентоспроможності національної економіки, за якими будуть закріплені та потребуватимуть від них вирішення завдань її формування. Вважаємо за доцільне виокремити внутрішніх (органи державної влади (центральні, регіональні, відомчі, законодавчі, виконавчі, судові), інтеграційні об'єднання підприємств (організацій) та громадян, підприємства реального сектору економіки, інформаційне суспільство) та зовнішніх (світові корпорації (міжнародні, транснаціональні, глобальні), всесвітні організації (міжнародні, регіональні)) суб'єктів.

Необхідно зауважити, що при реалізації інтеграційних інноваційно-технологічних проектів розвитку конкурентоспроможного виробництва функції внутрішніх суб'єктів часто виконують світові корпорації чи всесвітні організації, що забезпечують акумулювання необхідного фінансово-інвестиційного та інноваційного ресурсу, налагодження міжгалузевих та міжсекторальних транскордонних відносин, розширення участі країни у міжнародному розподілу та обміну результатами праці [3, с. 72-86].

Враховуючи функціонально-структурні аспекти формування конкурентоспроможності національної економіки, до її системних завдань слід віднести:

- налагодження виробництва інноваційно-технологічної вітчизняної продукції з високою доданою вартістю та конкурентоспроможністю;
- гарантування стабільного та ефективного функціонування підприємств, забезпечення належного рівня їх економічних та соціальних результатів;
- забезпечення високої інноваційної активності реального сектору економіки та розширення сфер відтворення;
- посилення керованості функціонування та розвитку внутрішнього ринку;
- вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій;
- забезпечення економічної незалежності, стабільності і стійкості, здатності до саморозвитку і прогресу національного господарства.

З огляду на завдання, які необхідно вирішувати на різних рівнях системної ієрархії управління конкурентоспроможністю, щоб забезпечити її цілісне та збалансоване формування, важливо правильно обрати об'єкти на які буде зосереджено зусилля суб'єктів національного

господарства. Зокрема до таких об'єктів відносимо (1) конкурентоспроможність продукції (товарів, робіт, послуг), (2) конкурентоспроможність підприємств, персоналу, активів, фінансово-інвестиційної та інноваційно-технологічної діяльності, (3) розвиток традиційних та прогресуючих галузей (секторів) економіки, (4) збалансування сегментів внутрішнього ринку, (5) розвиток економіки, у т. ч. у просторово-територіальному аспекті.

Список використаних джерел

1. Березівський Я. П. Ідентифікація умов та чинників формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2021. Вип. 63. С. 31–35.
2. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам і забезпечення економічної безпеки України. Економіка України. 2021. № 2. С. 32–51.
3. Куцик П. О., Ковтун О. І., Башнянин Г. І. Джерела і стратегії розвитку та забезпечення конкурентного лідерства сучасних корпорацій у глобальній економіці. Економіка України. 2015. № 7. С. 72–86.

Васильєва О. В.

докторант Ph

Запорізький національний університет

ПРИЙНЯТТЯ СВОЄЧАСНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Економічна безпека підприємства залежить від управління дебіторською заборгованістю, яка базується на певних принципах: цілісності, надійності, ефективності, поступовості, динамічності, безперервності та збалансованості. Всі ці принципи є важливими для створення ефективного механізму управління дебіторською заборгованістю підприємства.

Вважаємо, що важливою складовою цього механізму є контроль та коригувальні заходи, спрямовані на зміну управління дебіторською заборгованістю. Контроль, моніторинг та коригування є ключовими елементами, які впливають на стан економічну безпеку підприємства, вносячи необхідні корективи.

За допомогою контролю можна дізнатися, наскільки ефективним і своєчасним є погашення дебіторської заборгованості та наскільки запропонована відстрочка платежів відповідає вимогам ринку і ситуації на даному підприємстві [1, с. 57].

Створення на кожному підприємстві спеціального підрозділу для посилення контролю – ще один спосіб скорочення дебіторської заборгованості. На великих підприємствах це може бути відділ по роботі з проблемною дебіторською заборгованістю.

Діяльність структурного підрозділу по роботі з дебіторською заборгованістю повинна бути зосереджена на наступних напрямках:

- характеристика ситуації з дебіторською заборгованістю;
- розробка ефективних схем розрахунків з клієнтами;
- розробка та впровадження схем погашення заборгованості;
- оцінка пропозицій підприємства щодо зменшення обсягів простроченої дебіторської заборгованості, запобігання її утворенню в майбутньому та зміцнення платіжної дисципліни на підприємстві; подання планів дій з реструктуризації заборгованості та координація дій у цій сфері;
- реалізація розроблених заходів з реструктуризації дебіторської заборгованості;
- оцінка пропозицій інших вітчизняних компаній та зарубіжного досвіду щодо забезпечення ефективного управління претензіями [2, с. 914].

Ефективність управлінських рішень базується на своєчасній обробці аналітичної облікової інформації. При цьому основою рішень, що приймаються в процесі поточного управління, є оцінка ефективності різних методів їх оптимізації та оцінка справедливої вартості дебіторської заборгованості. Моніторинг управління дебіторською заборгованістю підприємства повинен здійснюватися шляхом постійного отримання та використання

інформації про фінансовий стан і відстеження динаміки змін з метою прийняття своєчасних управлінських рішень щодо економічної безпеки підприємства.

З метою виправлення існуючих недоліків у взаєморозрахунках підприємств з іншими суб'єктами господарювання процес управління дебіторською заборгованістю повинен мати відповідну цільову спрямованість та враховувати низку факторів (організаційні та фінансові можливості продавця, фінансову надійність покупця, кон'юнктуру ринку, специфіку діяльності, загальногалузеві та макроекономічні тенденції, зміни в інституціональному середовищі тощо), доцільно запровадити низку відповідних заходів.

Ці заходи доцільно поділити на три основні групи:

1) заходи, спрямовані на гарантування оплати учасниками ринку фінансових послуг товарів та послуг, що надаються фірмою;

2) заходи, спрямовані на гарантування виконання зобов'язань покупцем;

3) заходи, спрямовані на самостійне погашення вимог компаніями.

До першої групи заходів належать фінансові інструменти, які дають змогу підприємству передати частину або весь ризик неповернення своїх зобов'язань фінансовій установі. Іншими словами, фінансова установа несе відповідальність за забезпечення розрахунків із суб'єктом господарювання.

Впровадження та використання інструментів забезпечення економічної безпеки захищає підприємства від можливості виникнення прострочених або неповернених кредитів, що може суттєво вплинути на їхню фінансово-економічну стабільність. Однак слід зазначити, що ці інструменти є платними, а отже, потребують додаткових витрат. Крім того, вони можуть використовуватися лише у співпраці з контрагентами, які відповідають критеріям вищезазначених установ, оскільки фінансові установи повинні перевіряти фінансовий стан контрагентів, щоб переконатися, що вони здатні виконати свої зобов'язання.

Список використаних джерел

1. Белозерцев В.С. Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємств оптової торгівлі. Вісник Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара. Дніпро, 2010. № 10. - С. 56–58.
2. Шехтерле Р.Р. Сучасні шляхи підвищення ефективності управління дебіторською заборгованістю. Економіка і суспільство. Одеса, 2018. № 15. - С. 909-916.

Гринів В. Б.

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня спеціальність 051 “Економіка” ОНП “Економіка” Львівський торговельно-економічний університет

ПЕРЕДУМОВИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ВІДБУДОВИ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ КРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Основною метою роздрібною торгівлі, що є важливою складовою системи розподілу економічних благ, є забезпечення населення якісними товарами та послугами за прийнятну ціну, що дозволяє забезпечити їх життєдіяльність. До початку повномасштабної війни росії проти України, сектор роздрібною торгівлі відзначався зростанням прибутковості.

Підприємства роздрібною торгівлі мають важливу соціально-економічну місію – забезпечувати основні потреби громадян у будь-яких умовах, включаючи ті, що пов'язані з війною. Незважаючи на труднощі, які виникають внаслідок повномасштабних бойових дій, окупації територій та терористичних атак, більшість роздрібних торгових об'єктів продовжують працювати і навіть збільшують темпи відновлення. Основними проблемами, з якими стикається роздрібний торговельний бізнес, є ускладнення процесів реалізації та обслуговування покупців, втрата майна, зменшення кількості магазинів, руйнування інфраструктури та зростання витрат. Державне керівництво здійснює відповідні ініціативи

щодо відбудови економіки після перемоги, залучаючи міжнародні організації та фінансові установи для координації дій та ефективного використання ресурсів.

Умови воєнного часу завжди створюють значні виклики для розвитку економіки країни, в тому числі і внутрішньої торгівлі. Однак, забезпечення підтримки та розвитку внутрішнього ринку є важливим елементом для забезпечення стабільності країни та зменшення негативних наслідків війни на економіку.

Щоб забезпечити інноваційно-інвестиційну підтримку відбудови та розвитку внутрішньої торгівлі країни в умовах воєнного часу, можна розглянути такі заходи:

1. Створення сприятливих умов для розвитку малих та середніх підприємств, які забезпечують постачання товарів та послуг на внутрішньому ринку. Це можна зробити шляхом забезпечення лояльної податкової та регуляторної політики, надання підтримки у вигляді кредитів та грантів, а також навчання та консультування підприємців.

2. Розвиток інфраструктури та технологій, необхідних для підтримки внутрішнього ринку. Це можна зробити шляхом інвестування в транспортну та логістичну інфраструктуру, створення електронної торгівлі, розвитку електронних платіжних систем, відновлення та модернізації існуючих магазинів та ринків.

3. Забезпечення безпеки та стабільності внутрішнього ринку шляхом зменшення впливу воєнних дій та незаконних збройних формувань на роботу ринку. Для цього можуть бути введені додаткові заходи безпеки на місцевому рівні.

Інвестиційна підтримка внутрішньої торгівлі країни в умовах воєнного часу може бути складною, але дуже важливою задачею. Наведемо низку принципів, які можуть бути корисними при підтримці розвитку внутрішньої торгівлі:

Забезпечення безпеки інвестицій. У воєнний час безпека інвестицій може бути складним завданням. Однак, створення безпечного і надійного середовища для інвесторів є важливим кроком до підтримки розвитку внутрішньої торгівлі.

Формування стійких інвестиційних партнерств. Розвиток внутрішньої торгівлі може бути досягнутий за умови партнерства між урядом, бізнесом та громадськістю. Формування стійких інвестиційних партнерств може сприяти створенню сприятливого середовища для розвитку внутрішньої торгівлі.

Розвиток місцевих підприємств. Розвиток місцевих підприємств може бути ключем до зміцнення внутрішньої торгівлі. Інвестування у місцеві підприємства може допомогти зменшити залежність від зовнішньої торгівлі та збільшити економічну стійкість.

Розвиток місцевих ринків. Розвиток місцевих ринків може збільшити можливості для місцевих підприємств. Інвестування у підтримку розвитку місцевих ринків може збільшити можливості для внутрішньої торгівлі.

Отже, для реконструкції внутрішньої торгівлі після війни, слід враховувати особливості її функціонування, виявлені під час конфлікту, та застосовувати інноваційні підходи для покращення торговельних практик. Ці інновації можуть підвищити ефективність діяльності торговельних підприємств, зменшити витрати, збільшити конкурентоспроможність, покращити інформованість покупців, збільшити продуктивність праці працівників, та збільшити прибуток та капіталізацію.

ВИЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА НА РЕЗУЛЬТАТИ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Зниження собівартості продукції є однією з головних і вирішальних умов збільшення грошових накопичень і прибутку. Джерелами зниження собівартості продукції є економія трудових і матеріальних витрат, яка забезпечується раціональним і економним використанням усіх видів ресурсів, дотриманням жорсткого режиму економії витрат у всіх структурних підрозділах і створенням дієвих механізмів контролю за витратами. Оцінку загального обсягу витрат та динаміки їх структури можна зробити на основі результатів загального аналізу.

Зазвичай, адміністративні витрати, інші операційні витрати та інші витрати займають не дуже значну питому вагу у структурі (адміністративні витрати від 1 до 3 %, інші операційні витрати від 1 до 6 % та інші витрати від 0 до 1%), але можуть мати тенденцію до поступового зростання як абсолютного значення, так питомої ваги.

Коефіцієнт покриття операційних витрат показує, скільки валової продукції припадає на одну гривню операційних витрат. Якщо даний показник має тенденцію до зниження, то це свідчить про те, що підприємство отримує менше валової продукції з однієї гривні операційних витрат.

Якщо коефіцієнт покриття постійних витрат має тенденцію до зростання протягом досліджуваних років, то це свідчить про збільшення чистого прибутку на одиницю постійних витрат.

Якщо коефіцієнт ефективності змінних витрат має тенденцію до збільшення, то це свідчить про зменшення ефективності використання одиниці змінних витрат.

Якщо коефіцієнт ефективності постійних витрат має таку ж тенденцію, як і попередній показник, тобто 1 гривня постійних витрат призводить до більшого скорочення валової продукції, ніж у попередньому показнику.

Валова маржа до виробничих (змінних) витрат показує розмір валового прибутку, який підприємство отримує з витрат на виробництво однієї одиниці продукції. Зменшення цього показника свідчить про те, що ефективність виробничих витрат знижується.

По-перше, зниження ефективності змінних витрат є негативним моментом для підприємств. По-друге, знижується ефективність постійних витрат, що також є негативним моментом для підприємств. По-третє, знижується ефективність формування загальногосподарських витрат, що призводить до збитків та збільшення зобов'язань підприємств.

З метою визначення впливу витрат на результати фінансово-господарської діяльності підприємства доцільно побудувати графік, що відображає суму доходів та витрат підприємства за певний період.

Крива загальних доходів складається з чистого доходу від реалізації продукції та всіх інших доходів, отриманих підприємством, крива чистого прибутку показує чистий прибуток від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за даний період, крива загальних витрат складається з операційних витрат, витрат від іншої діяльності та податку на прибуток, крива операційних витрат; крива операційних витрат включає собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг).

Операційні витрати відшкодовуються за рахунок чистого прибутку від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Отже, можна зробити висновок, що витрати, понесені в процесі діяльності підприємства, можуть бути покриті витратами з отриманих доходів, що призводить до збільшення прибутку. Встановлено, вплив витрат на ефективність діяльності та результати фінансово-господарської діяльності підприємства.

Іванюк Ю. І.

здобувач наукового ступеня доктора філософії
за ОНП “Економіка” спеціальності 051 “Економіка”

Науковий керівник: д.е.н., проф. Барна М. Ю.
Львівський торговельно-економічний університет

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ

Здійснення розвитку ринку сільськогосподарської продукції на інноваційній основі в сучасних умовах є запорукою їхнього виживання, дає можливість росту та забезпечує довгострокові конкурентні переваги.

Ксьонова О. розглядає інноваційну модель вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції в поєднанні із конкурентоспроможністю та дотримання принципів сталого розвитку [2, с. 74-76]. Зокрема, у тваринництві інновації повинні передбачати: розширення асортименту продукції, використання сучасних технологій виробництва, умов зберігання і транспортування, зменшення залежності від кліматичних умов, посилення конкуренції, поглиблену переробку сільськогосподарської сировини. На сьогодні сільськогосподарські виробники здебільшого не користуються послугами наукових установ. Для поліпшення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках необхідні: підвищення продуктивності праці (спеціалізація, доступ до технологій, робочої сили, постачальників, бізнес-послуг), інноваційні рішення (включно з кращим прогнозуванням та розподілом ризиків), полегшення умов для формування нового бізнесу, а також подолання замкнутості виробничих комплексів.

С. Пазізіна [4, с. 199-214] перспективу розвитку аграрного сектору пов'язує з розширенням асортименту та державною підтримкою тваринництва, що забезпечить належною сировинною базою підприємства харчової галузі. Для поживлення інвестиційного процесу пропонується: а) пільгове кредитування, б) державні гарантії для страхування інвестиційних та банківських ризиків, в) зниження податкового навантаження.

Азарян і Н. Возіянова [1, с. 8-13] вважають, що розвиток внутрішнього товарного ринку на інноваційній основі стримується так званою інституційною пасткою, яку зумовлено конкретними обставинами та особливостями національної ідентичності. Вибір на користь менш ефективної системи функціонування може пояснюватися випадковістю одномоментного вибору та високою вартістю витрат, пов'язаних з його зміною.

Війна суттєво зменшила теоретично можливу урожайність, яка формує річну вартість на сільськогосподарську продукцію. Основні культури, що вирощуються в Україні, це пшениця, ячмінь, кукурудза, цукровий буряк, соняшник, соя, ріпак, картопля та овочі. Втрати обсягів виробництва продукції рослинництва в натуральних величинах 2022 р., порівняно з попереднім роком, становить 35–40 %, що зумовлено скороченням посівних площ (через тимчасову окупацію територій України) і нижчою врожайністю культур, порівняно з попереднім роком [3]. Крім рослинництва, в країні історично було розвинене тваринництво з основним фокусом на велику рогату худобу, свині та різні види птахів.

У разі продовження воєнних дій на території України знижуватимуться експортні поставки українського збіжжя за кордон. Значні обсяги поставок за кордон української аграрної продукції у 2022 р. зумовлені рекордним урожаєм сільськогосподарських культур 2021 р. (понад 108 млн т зернових). У 2022 р. загальний збір сільгоспкультур скоротився до 67 млн т; прогнозується його зменшення і в поточному році. Внаслідок переорієнтації структури посівних площ на користь олійних культур, знизиться виробництво високотонажної експортоорієнтованої продукції (кукурудзи, пшениці, ячменю) [5].

Крім того, шкідники та хвороби сільськогосподарських культур залишаються актуальним питанням. В умовах зменшення посівних площ, для збереження врожайності важливо використовувати оригінальні високотехнологічні продукти. Інноваційні ж рішення передбачають в тому числі економне використання людських та матеріальних ресурсів.

Наприклад, використання дронів дозволяє внесення засобів захисту рослин, серйозно конкуруючи з самохідною технікою для обприскування.

Перспективні напрями й характер здійснення інноваційних процесів на ринку сільськогосподарської продукції залежать від державної аграрної соціально-економічної політики. Подальшого вдосконалення потребує механізми фінансового забезпечення ефективного функціонування ринку сільськогосподарської продукції та забезпечення ефективної моделі інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних формувань.

Список використаних джерел

1. Азарян О., Возіянова Н. Проблема інституціональних пасток у регулюванні розвитку внутрішньої торгівлі України. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 7 (157). С. 8–13.
2. Ксьонова О. Інновації як головний чинник сталого розвитку вітчизняного скотарства. *Економіка і держава*. 2013. № 8. С. 74–76.
3. Наповнюють бюджет і годують. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/napovnyuyut-byudzheth-i-goduyut/>.
4. Пазізіна С. Імпортозаміщення як чинник зрушень структури виробництва і зовнішньої торгівлі України. *Журнал Європейської економіки*. 2012. Т. 11. № 2. С. 199–214.
5. У 2023 році очікується дефіцит продукції від фермерів. URL: <https://krivbass.city/news/view/u-2023-rotsi-ochikuetsya-defitsit-produ...>

Камарчук І. М.

здобувач наукового ступеня доктора філософії
за ОНП “Економіка” спеціальності 051 Економіка
Львівський торговельно-економічний університет

СИНЕРГЕТИКА ІНСТРУМЕНТАРІО ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СФЕРИ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

Роздрібна торгівля як галузь на сучасному етапі поступу економіки України виконує важливу соціальну та економічну роль. Водночас, через об’єктивні та суб’єктивні чинники зовнішнього і внутрішнього характеру намітилися негативні тенденції у функціонуванні та розвитку соціально-трудова сфери галузі. Це, зокрема високий рівень неформальної та необліковуваної зайнятості, порушення законодавства щодо норм та режимів праці, висока плінність кадрів, значна частка працівників, неохоплених колективними договорами, нівелювання можливостей та функцій профспілкових організацій, ролі колективно-договірного регулювання [1, с. 10-19]. Системно-структурні вади соціально-трудова відносин, нерівність їх сторін негативно позначаються на ефективності праці, якості трудового життя та фінансово-економічних результатах підприємств роздрібної торгівлі, реалізації її соціально-економічних функцій та ролі.

Сучасні підходи і методи державного регулювання розвитку ринку праці та зайнятості в торгівлі за складної макроекономічної ситуації, недостатності інституційних реформ у сфері соціально-трудова відносин стають все менш дієвими. Визріла необхідність імплементації більш комплексних та ефективних інструментів у цій сфері [2, с. 96-105]. Як свідчить досвід країн перспективною є модернізація системи соціально-трудова відносин на основі належного становлення, поширення і розвитку соціалізації у формі тристороннього інституту погодження головних параметрів економічної і соціальної політики, умов праці та рівня її оплати. Це актуалізує завдання розширення системи інструментів державної політики соціалізації у роздрібній торгівлі як пілотного проекту з подальшим його поширенням у всі види економічної діяльності, галузі та сектори економіки.

В контексті розширення системи інструментів головне місце в означеній державній політиці повинно займати торговельне підприємство, на якому й можливо максимально ефективно забезпечити процедури соціалізації [3, с. 51-60]. Також необхідно врахувати, що

ефективність державної політики соціалізації сфери роздрібної торгівлі, спрямованої на створення умов для оптимального функціонування ринкових відносин, є об'єктивною передумовою стабільного і збалансованого розвитку як суб'єктів бізнесу так і національного господарства загалом.

У підсумку формування умов соціалізації сфери роздрібної торгівлі сприяє нагромадженню та ефективній реалізації інтелектуально-кадрового потенціалу, пом'якшенню нерівності в розподілі доходів і майна, суперечностей між учасниками ринкової економіки і запобіганню соціальних конфліктів на економічному ґрунті, досягненню стабільності та соціальної цілісності, самодостатності життєдіяльності людей, а, відтак, – зростанню продуктивності праці у системі національного господарства, забезпечуючи таким чином взаємозв'язок та взаємозалежність розвитку соціальної сфери та зростання національної економіки.

Список використаних джерел

1. Васильців Т. Г., Флейчук М. І., Лупак Р. Л. Пріоритети і засоби державної політики забезпечення економічної безпеки розвитку внутрішнього ринку в Україні. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. 2017. Вип. 53. С. 10–19.

2. Лихолат С. М., Лупак Р. Л. Структурні аспекти збалансування внутрішнього ринку в контексті зміцнення економічної безпеки України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. 2017. Вип. 1. С. 96–105.

3. Лупак Р. Л. Конкурентоспроможність торговельного підприємства та механізм її забезпечення : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Львів : Львівська комерційна академія, 2008. 230 с.

Керод Т. Р.

здобувач наукового ступеня доктора філософії
ОНП “Міжнародні економічні відносини”
Львівський торговельно-економічний університету

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Процеси переходу до інформаційного суспільства призводять до зміни у структурі сукупного капіталу на користь людського, тим самим збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інтелектуальної власності та інформації. Вже сьогодні ці потоки є вищими від обсягів переміщення матеріальних товарів у 7 разів. Розвиток нової так званої “невагомої” економіки стимулюється сьогодні не тільки внаслідок дефіциту природних ресурсів, але й через наростання обсягів знань та інформації, що набувають статусу затребуваного товару [3].

У роботі Фурастьє Ж. “Велика надія ХХ століття” та Кларка К. “Економіка в 1960 році”, було сформульовано перші методологічні засади теорії інформаційного суспільства. Ці автори дійшли висновку, що посилення значення сектору послуг реалізується через 2 аспекти: у збільшенні частки даного сектора у структурі робочої сили, а також у структурі ВВП. Принципи домінування технологічних аспектів функціонування суспільного виробництва над класовою структурою поширювався також і на конкретний аналіз процесів економічного розвитку у сучасному світі. У новій теорії почали виділятися ідеї щодо формування груп нижчих і вищих країн при існуванні універсального напрямку розвитку відстаючих країн, що сформований розвиненими країнами [1].

Отже, інформаційні революції у світі призвели до поетапного переходу від аграрного до інформаційного суспільства, в якому знання та інтелект є продуктом і засобом виробництва.

В умовах глобальної економіки формування інформаційного суспільства пов'язане із таким явищем, як інформаційний простір. Можна виділити наступні фактори, які мають вплив на розвиток інформаційного простору [1: 2]:

– формування та розвиток інформаційних полюсів, що пов'язані з формуванням

глобального інформаційного простору за допомогою посередництва інформаційно-інтелектуальних систем;

- розвиток інформаційно-телекомунікаційних глобальних мереж;
- розвиток глобальної системи радіомовлення та телебачення на основі використання систем наземного і супутникового зв'язку;
- формування принципово нових технологій і засобів для інформаційних комунікацій;
- створення супутникової глобальної навігаційної системи;
- глобалізація телефонного зв'язку, у тому числі, й мобільного.

Отже, аналізуючи вищевказані особливості формування інформаційного суспільства, можна зробити висновок, що в умовах глобальної економіки особливості інформаційно-комунікаційного простору полягають, передусім, у безперервності самого процесу комунікації. І будь-які інші аспекти життя невід'ємно будуть втягнуті у даний процес. У час, коли прояви комунікацій, в тому числі і політичних, змінюються, а комунікаційний простір отримує більше ознак віртуальності, вкрай актуальними стають наукові дослідження, що стоять на межі галузевих знань. І ще більш актуальними стають мультинаукові дослідження, що поєднують нетотожні ще донедавна поняття, або ж дозволяють знаходити відмінності у тих процесах та феноменах, які ще до недавнього часу були тотожними.

Важливою причиною формування інформаційного суспільства є інформатизація, що у своїй основі містить найвагоміші тенденції сучасності, зокрема електронізацію, комп'ютеризацію тощо [1, с. 36]. Необхідно визнати, що у багатьох дослідженнях, присвячених осмисленню проблем та труднощів становлення інформаційного суспільства, домінує спрощене тлумачення впливу інформаційних технологій на суспільство та людину. Навряд чи можна заперечувати істинність твердження, що розвиток сучасного інформаційного суспільства лише певною мірою визначається технологічними чинниками: основоположний вплив на цей процес здійснюють перетворення в культурній сфері. Проте, доводиться констатувати, що переважає все ж таки суто технологічне тлумачення даного типу суспільства, коли його розвиток пов'язується, насамперед, саме з науковими та технологічними аспектами. Це робить актуальним розгляд досліджуваної проблематики у широкому соціокультурному ключі, що передбачає її філософське й культурологічне осмислення, значуще для розуміння складних і суперечливих процесів сучасності.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій є по суті рушієм для головних інновацій у послугах та виробництві. Підтримка даного сектора, що розвивається, дозволить зробити Україну висококонкурентоспроможною та створити нові додаткові робочі місця. Україна не стоїть осторонь від загальносвітової тенденції інформатизації суспільства, більш того, наша країна успішно застосовує всі складові інформатизації. Одним з найважливіших критеріїв рівня інформатизації будь-якої країни є індекс мережевої готовності (NRI, Networked Readiness Index), який є комплексним показником, який характеризує ступінь розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у різних країнах світу. Він використовується як інструмент аналізу для формування порівняльних рейтингів, які відображають ступінь розвитку інформаційного суспільства у різних країнах. Країни-лідери у цьому рейтингу у 2022 р. виглядала так: США, Сінгапур, Швеція, Нідерланди, Швейцарія та Данія. Україна посідала у 2022 р. 50-е місце за цим показником. Ефективність роботи у межах NRI 2022 р. сильно пов'язана з рівнем доходу. При цьому дві країни з нижчим середнім рівнем доходу попадають у верхню половину рейтингу NRI (Україна та В'єтнам). Дві найбільші країни світу з точки зору чисельності населення – Китай та Індія – посіли відповідно 23-є та 61-є місця. Безперечно, що в цих обох країнах знаходяться одні з найбільш інноваційних та передових підприємств та компаній. Проте вони продовжують стикатись з проблемами стосовно розширення доступу до інформаційних навичок серед населення та ІКТ, що частково пояснює їх позицію в рамках NRI 2022 [4].

Розвиток ІКТ, зокрема Інтернету, є пов'язаним з новими проблемами у сфері ІТ-безпеки та конфіденційності. Україна знаходиться у цій сфері ще на початку шляху.

Технологічні критерії, що пов'язані з цими проблемами, розглядаються доволі докладно, як і рівень впливу на суспільство у добу Twitter та Facebook. Аналогічно часто залишаються не вирішеними питання авторського права. Тому дані проблеми актуальні як для України, так і для цілого світу. Адже класичні схеми, що діяли раніше стосовно термінів авторського права та можливостей його передачі, уже на даний момент не є актуальними. Поряд з цим постає проблема доступу громадян до інформації та рівня забезпечення нею.

Підсумовуючи зазначимо, що нинішній стан розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та інформатизації суспільства призвів до того, що сьогодні зовсім не обов'язково мати для користування Інтернетом комп'ютер, оскільки інформацію можна отримувати із "світової павутини" за допомогою мобільного телефонного зв'язку та системи супутникового чи кабельного телебачення з використанням відносно недорогих телевізійних пристроїв. Глобальна суспільна сфера, яка загалом складається, з одного боку, із сукупності національних суспільних сфер, а з іншого боку, соціально-економічної, суспільно-політичної та духовно-інтелектуальної сфери глобального суспільства, з метою забезпечення своєї керованості та цілісності вимагає здійснення відповідних заходів щодо самоуправління та самоорганізації глобального суспільного життя. У цьому контексті економічна, політична та духовна система глобального суспільства, що активно формується на основі мереж та структур глобального інформаційного суспільства, мають динамічно реагувати на зміни зовнішньої й внутрішньої ситуації.

Список використаних джерел

1. Гривіненко О. Діджиталізація економіки в новій парадигмі цифрової трансформації. Міжнародні відносини. Серія "Економічні науки". 2018. № 16. С. 35-37.
2. Козлова В. А. Генезис теорії інформаційного суспільства в ХХ-ХХІ століттях. Сучасні проблеми науки і освіти. URL: <http://www.scienceeducation.ru/119-15216>.
3. Сталій розвиток. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. URL: <http://wdc.org.ua/uk/sustainable-development>.
4. The Network Readiness Index 2022. Stepping into the new digital era How and why digital natives will change the world. URL: https://networkreadinessindex.org/wp-content/uploads/reports/nri_2022.pdf.

Коваль П. М.¹

здобувач наукового ступеня доктора філософії
за ОНП "Економіка" спеціальності 051 "Економіка"
Львівський торговельно-економічний університет

ВЕРИФІКАЦІЯ БАЗОВИХ ПОЛОЖЕНЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ СЕКТОРУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Сектор малого та середнього підприємництва відіграє важливу економічну (створення ВВП, забезпечення зайнятості, формування конкурентного середовища, посилення маневреності економіки та розвиток її інноваційно-інвестиційного потенціалу, вирівнювання диспропорцій економічного розвитку, забезпечення ефективного використання господарських ресурсів та зростання спеціалізації виробництва, насичення споживчого ринку товарами і послугами) та соціальну (демократизація суспільства, зменшення безробіття, забезпечення соціальної відповідальності, задоволення споживчого попиту та покращення якості життя, виступ соціальною основою ринкової економіки, стимулювання мотивації влади до виконання соціальних функцій) роль [1, с. 5–9; 2, с. 7–14]. Але створення необхідних для цього передумов потребує ефективного державного регулювання, а відтак і структурно-інституційних змін системи забезпечення розвитку сектору малого та середнього підприємництва.

Державну політику розвитку сектору малого та середнього підприємництва необхідно концентрувати на перевагах сектора та вигодах, які національне господарство одержувати в

¹ Науковий керівник: д.е.н., проф. Куцик П. О.

ході його розвитку [3, с. 9–55]. Варто відмітити здатність таких підприємств ефективно забезпечувати модернізацію національного господарства, зокрема збалансувати структуру економіки, якісно застосовувати технології і розширювати цифровізацію бізнес-процесів, активно розвивати ринкові відносини, підтримувати достатню якість суспільних відносин.

Через сектор малого та середнього підприємництва вдасться досягнути низки цілей із зниження рівня монополізації економіки і ринків, зростання темпів соціально-економічного розвитку національного господарства, покращення інвестиційної привабливості господарського комплексу країни, підвищення креативності та інтелектуалізації праці населення.

На відміну від підприємств із значними обсягами та масштабами діяльності, малі та середні підприємства мають кращі можливості та менші перешкоди стосовно забезпечення та підтримання інноваційності, ведення конкуренції, зростання ділової активності, досягнення високої мобільності та адаптивності до макроекономічних і глобалізаційних змін.

Про ефективність державної політики розвитку сектору малого та середнього підприємництва доречно стверджувати враховуючи напрями, за якими політика розробляється та реалізується (рис. 1). Так, першочергово варто виділити налагодження адміністративно-інституційного регулювання сектору, що передбачає встановлення місцевих податків і зборів (на пільгових засадах) для суб'єктів сектору; спрощення їх доступу до ринкового середовища шляхом регулювання правил здійснення комерційно-господарської діяльності; налагодження системи онлайн-зв'язку з представниками сектору для вирішення їх поточних проблем і перешкод діяльності.

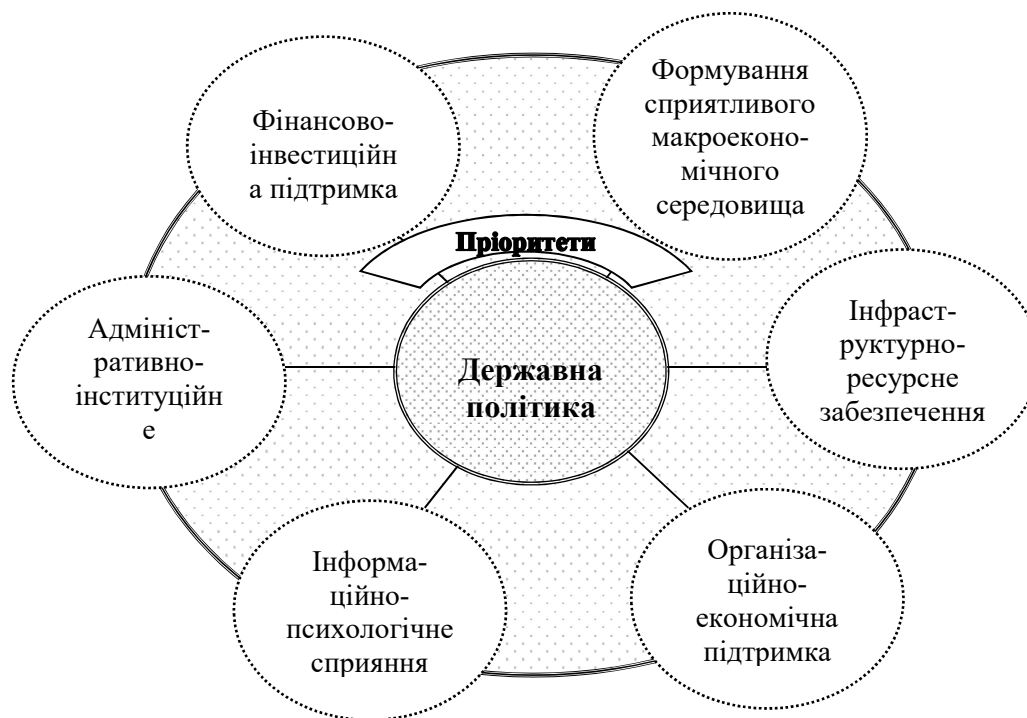

Рис. 1. Пріоритетні напрями державної політики розвитку сектору малого та середнього підприємництва

Пріоритетне значення у розвитку сектору малого і середнього підприємництва має державна фінансово-інвестиційна підтримка, яка включає активізацію розвитку фінансово-кредитних структур, а особливо на територіях з низьким соціально-економічним потенціалом; створення сприятливих умов для залучення фінансово-інвестиційного ресурсу населення, розвитку інтеграційних об'єднань та спілок; просування системи доступних страхових послуг та альтернативних форм фінансування; надання бюджетно-грантової підтримки.

Неабиякий вплив на розвитку сектору малого і середнього підприємництва здатне

здійснювати макроекономічне середовище і відповідно від органів державного управління вимагається сформувати сприятливе таке середовище. Тут актуальне значення мають заходи із створення бізнес-інкубаторів, розвитку ринкової інфраструктури, надання бюджетної підтримки соціально значимих проєктів представників малого та середнього бізнесу.

Стимулює розвиток малого і середнього підприємництва належне інфраструктурно-ресурсне забезпечення, яке включає просування найбільш доступних елементів підприємницької інфраструктури; розвиток системи підготовки кадрів робітничих професій для суб'єктів сектору; сприяння просуванню системи доступних фінансових послуг (кредитування, лізингу), розвитку ринкових відносин при придбанні чи оренді техніки, розширення сфер застосування провідних технологій та ін.

Також держава повинна надавати й якісну організаційно-економічну підтримку на всі етапах від започаткування до активного розвитку сектору малого і середнього підприємництва. Йдеться про необхідність забезпечення розвитку і підтримки системи дорадництва щодо започаткування і ведення бізнесу; запровадження практики сервісного обслуговування при започаткуванні бізнесу, формуванні бізнес-планів та заявок на отримання кредитів, інвестицій тощо; надання вільних земельних ділянок, приміщень, готових інвестиційних проєктів під реалізацію бізнесу.

В епоху цифровізації та діджиталізації важливу роль відіграє інформаційно-психологічне сприяння, яке вимагає налагодити органам державного управління. Тут пріоритетне значення мають заходи із популяризації практик успішного ведення бізнесу; поінформування населення про перспективні напрями бізнесу, тенденції попиту на продукцію (товари, роботи, послуги); формування позитивного іміджу підприємця на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Список використаних джерел

1. Варналій З. С., Лупак Р. Л., Рудик С. А. Засоби стимулювання розвитку малого підприємництва на сільських територіях в системі державної політики подолання диспропорцій економічної безпеки України. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2017. Вип. 53. С. 5–9.
2. Куцик П. О. Проблемні аспекти та пріоритети розвитку малого і середнього підприємництва України. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2022. Вип. 69. С. 7–14.
3. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Рудковський О. В., Березівський Я. П. Проблемні аспекти, пріоритети та засоби зміцнення фінансово-економічної безпеки суб'єктів малого підприємництва в Україні. Підприємство і торгівля. 2021. Вип. 28. С. 49–55.

Кондратенко В. О.

докторант Ph

Запорізький національний університет

ХАРАКТЕРНА ВЗАЄМОДІЯ ВСІХ ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМИ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВА

Економія матеріальних ресурсів дає можливість виробляти більше продукції з тієї ж кількості сировини і матеріалів без додаткових витрат праці населення, тим самим підвищуючи загальну ефективність виробництва будь-якого підприємства. Фінансові ресурси підприємства – це сукупність капіталу, зобов'язань і позикового капіталу, які використовуються для формування активів підприємства та здійснення його виробничої та фінансової діяльності з метою отримання прийняттого доходу та прибутку.

Рентабельність продукції – це показник того, наскільки ефективно компанія працює, контролює витрати на виробництво та продаж і який чистий прибуток вона отримує. Стандартного значення для коефіцієнта рентабельності не існує, але є загальне правило: чим вищий коефіцієнт, тим краще. Зростання коефіцієнта протягом звітного періоду свідчить про покращення результатів діяльності. Отже, аналіз рентабельності продукції підприємства за досліджуваній період показує, що рентабельність продукції та діяльності покращилася, що свідчить про ефективність суб'єктів господарювання.

Отримання в процесі продажу продукції підприємства отримують гроші, а також

платежі за усіма видами господарських операцій – це грошовий обіг підприємства, який може бути як у готівковій, а також безготівковій формі. У кожного підприємства є напрямки, які пов'язані із грошовим обігом, зокрема:

- забезпечення процесу виробництва;
- оплата за сирець, матеріали, напівфабрикати, тару, запасні частини;
- платежі за відвантажену продукцію, товари, роботи і послуги;
- оплата за виконання робіт підрядними організаціями;
- плата податків, обов'язкові відрахування податків та зборів;
- отримання кредитів та виплати відсотків за кредитами та основної суми позики.

Від вірної організації фінансових рахунків, як правило, залежить, чи їх ефективність, а також фінансовий стан підприємства та його власників.

Покращення використання оборотного капіталу є одним з найважливіших завдань для промислових підприємств. Ефективність використання оборотних коштів характеризується системою показників. Раціональне та економне використання окремих елементів оборотного капіталу підприємства має велике економічне значення.

Це пов'язано з постійним зростанням абсолютних обсягів споживання сировини і матеріалів у промисловому виробництві. Неможливість покрити поточну потребу в оборотних коштах за рахунок власних коштів означає дефіцит або навіть повну відсутність власних оборотних коштів, що може призвести до неритмічної діяльності, не виконання планових завдань по обсягам виробництва продукції та отримання знижених показників грошового обороту.

Тож, показники грошового обороту залежать від чистого доходу підприємства і тісно пов'язані із фінансовими результатами діяльності підприємства. З огляду на вищезазначений тісний зв'язок, спостерігається характерна взаємодія всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, а саме раціональна сукупність виробничо-господарських факторів і система показників, які відображають наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів.

Кріль М. М.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальність “Підприємництво, торгівля та біржова діяльність”

Науковий керівник: д.е.н., доц. Франів І. А.

Львівський торговельно-економічний університет

РОЗВИТОК ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ У СФЕРІ ГУРТОВОЇ ТОРГІВЛІ

Високий рівень динамізму процесів визначає характер ринкових змін, що при зводить до масштабних трансформацій у сфері гуртової торгівлі. Швидкий розвиток інформаційних технологій, глобалізація економіки, поява нових ринкових структур вимагає вдосконалення правових механізмів у сфері гуртової торгівлі. Ділові зв'язки між виробником, постачальником та споживачем утворюють взаємопов'язану систему альянсів, регулювання відносин яких потребує удосконалення засад для побудови ефективного правового механізму в сфері діяльності гуртової торгівлі. Сукупність усіх правил, які регулюють торговельну діяльність, становить нормативно-правову базу, що визначає обов'язкову відповідальність суб'єктів господарсько-торговельної діяльності як юридичних, так і фізичних осіб, перед споживачем і захищають його законні права.

Товар, який отримує покупець, має відповідати вимогам нормативних документів щодо якості та безпеки. Якщо на товар встановлено гарантійні терміни, покупець має отримати на нього технічний паспорт або інші документи, що його замінюють. Знання й виконання законодавства і нормативних документів сприяє уникненню свавілля на споживчому ринку, насиченню його якісними товарами, які відповідають зростаючим вимогам споживачів і поліпшують торговельне обслуговування населення.

За останній час в Україні ухвалено цілу низку законодавчих і нормативних актів, мета

яких — захищати права споживачів, підвищувати вимоги до якості товарів, що виробляються, до підприємств роздрібною торгівлі, незалежно від їхньої організаційно-правової форми, а також громадян-підприємців, які займаються господарсько-торговельною діяльністю, сприяти нормальній організації процесу торговельного обслуговування покупців, запобігати обмеженню їхніх інтересів у будь-якій формі. Законодавчі та нормативні акти регулюють процеси торговельного обслуговування окремими видами товарів, визначають основні правила роботи підприємств роздрібною та гуртовою торговельною мереж, вимоги щодо якості й безпечності товарів, термінів їх реалізації та гарантії.

На даний час правове регулювання діяльності у сфері оптової торгівлі здійснюється великою кількістю різнорівневих нормативно-правових актів вітчизняного та міжнародного характеру. У регулюванні оптово-торговельної діяльності стало прийняття Господарського та Цивільного кодексів України, який характеризується прийняттям низки законів та підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на регламентацію оптово-торговельної діяльності, у тому числі біржової торгівлі, ліцензування окремих видів оптово-торговельної діяльності, встановлення порядку їх здійснення. Господарський та Цивільний кодекси регулюють оптову торгівлю та її подальший розвиток в Україні так, як саме в них введено поняття господарсько-торговельної діяльності та визначено оптову торгівлю як одну із її форм. Вимоги щодо дотримання прав споживачів стосовно належної якості товарів і рівня торговельного обслуговування визначені Правилами продажу непродовольчих товарів № 294 та були затверджені 27.05.1996 року. Також важливими нормативно-правовими актами, що здійснюють регулятивну діяльність у сфері роздрібною торгівлі, є Укази Президента України щодо посилення державного захисту прав споживачів та державного регулювання відносин у сфері торгівлі, встановлені правила торговельного обслуговування населення та інші нормативно-правові акти, які можуть бути винесені та ухвалені Кабінетом Міністрів України [1].

На даний момент повноцінний споживчий ринок в системі вільного переміщення товарів не сформувався повністю. Спостерігаються масові порушення правових норм серед суб'єктів господарювання всіх форм власності. Децентралізована система управління та недосконалість нормативно-правової бази та її порушення знижують ефективність торгівлі та збільшують імовірність виникнення джерел тіньових доходів. Ліквідація єдиного системного контролю за додержанням правил і норм у сфері торгівлі створила умови для збільшення зловживань щодо споживачів та безпосередньо вплинула на: якість торговельного обслуговування, якість надання послуг, асортимент товарів вітчизняного виробництва та зумовила зростання недобросовісної конкуренції та завищенню цін. Податкова політика держави орієнтована на офіційно зареєстровану частину підприємницького сектора на ринку торговельних послуг, що не стимулює легальних підприємців [2].

Розвиток правових механізмів у сфері гуртової торгівлі дозволить вирішити ці проблеми шляхом вдосконалення податкового законодавства та нормативно-правової бази, що в свою чергу зменшить кількість економічних злочинів та інших правопорушень. Вирішення цих питань потребує безпосереднього втручання державних органів влади. Стратегічною метою державного регулювання розвитку правового механізму гуртової торгівлі має бути формування і стабілізація споживчого ринку для задоволення соціальних потреб та активізації комерційних відносин між товаровиробниками, продавцями і споживачами на всіх етапах. Вдосконалення нормативно-правової бази з урахуванням світового досвіду та практики державного регулювання цього сектора ринку, забезпечення ефективного державного контролю за дотриманням вимог законодавства сформує систему забезпечення соціального захисту суб'єктів ринку в процесі економічних взаємовідносин між ними та налагодить режим сертифікації якості імпортованих товарів в оптовій та роздрібній ланках як ефективної перешкоди завезенню недоброякісної продукції та протидії несумлінній конкуренції імпортованих товарів. Співвідношення правових методів та механізмів у сфері внутрішньої торгівлі змінюється в напрямі розширення сфери та посилення результативності правових методів впливу на її розвиток на протипагу обмежувальним механізмам регулювання.

Отже, держава повинна здійснювати реформування і надавати гарантії правового

забезпечення рівних прав суб'єктів господарських відносин у сфері торгівельної діяльності, її законності та охороняти права громадян як споживачів товарів та послуг, а також розвивати нормативно-правову базу з питань: ліцензування і патентування торгівельної діяльності; контролю за якістю товарів і послуг; створення сприятливого інвестиційного клімату в сфері торгівлі; правового регулювання торгівельних угод; та структуризації мережі підприємств торгівлі.

Список використаних джерел

1. Богославець Г. Н., Трубей О. Н. Проблеми та перспективи розвитку підприємств оптової торгівлі в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. № 6. С. 28–32.
2. Бозуленко О. Ю. Оптова торгівля в Україні, її проблеми та перспективи. Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ м. Чернівці, Україна. 2015. URL: http://sophus.at.ua/publ/2015_06_4_5_kam_podils/sekcija_section_3_2015_06_4_5/optova_torgivlja_v_ukrajini_jiji_problemi_ta_perspektivi/99-1-0-1401.

Лозовий Т. І.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
ОНП “Економіка” спеціальність “Економіка”
Львівський торговельно-економічний університет

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ ТА ПОСЛУГАМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В умовах впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів на національні економіки особливої уваги потребує сфера послуг, яка дає переважну частину валового внутрішнього продукту та забезпечує переважну частку зайнятості працездатного населення країн постіндустріальної стадії розвитку. За статистичними даними міжнародних організацій, в таких високорозвинутих економіках, як економіки США, Франції, Великобританії сфера послуг формує понад 70% ВВП та дає робочі місця до 80 % всіх працюючих (рис. 1). Для порівняння: в постсоціалістичних країнах (Латвія, Болгарія, Польща) цей сектор економіки формує понад 60 % ВВП та 60-70 % загальної зайнятості. Україна, хоча й за показниками зайнятих в досліджуваному секторі досягла рівня своїх найближчих сусідів, але має значно нижчий внесок сфери послуг у ВВП – 51,8%.

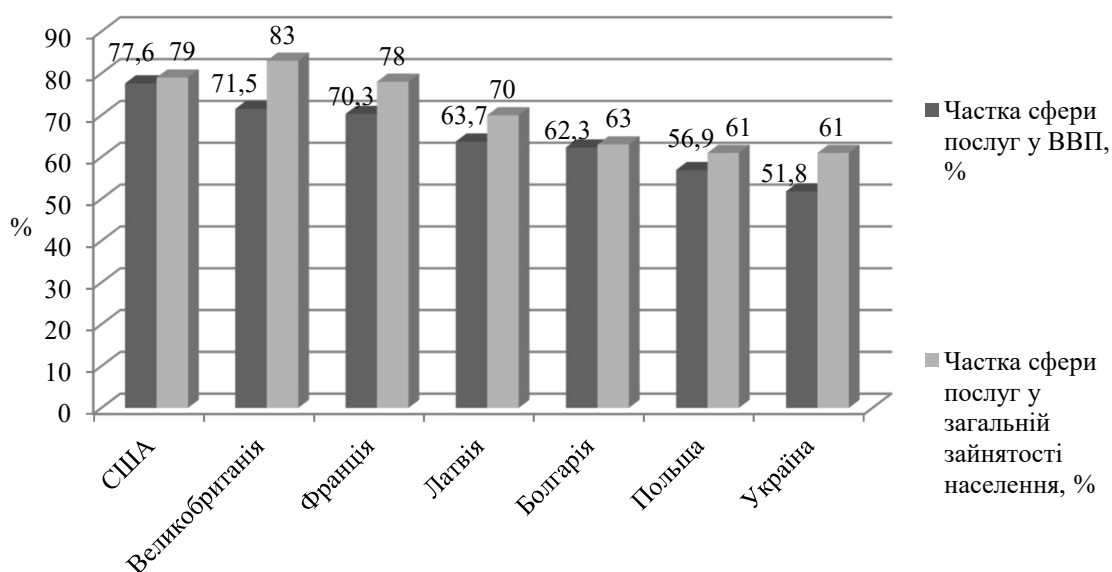

Рис. 1. Місце сфери послуг в економіці окремих країн в 2021 році [1; 2]

До причин зростання ролі сфери послуг в економіці відносимо:

- зростання доходів та платоспроможного попиту населення, що обумовлює зростання попиту на різноманітні послуги;
- процес урбанізації, що викликає потребу в розвитку комунально-побутових та соціальних послуг;
- диверсифікація діяльності виробничих підприємств, поєднання виробництва товарів (продукції) з їх післяпродажним обслуговуванням, наданням послуг з ремонту, тощо;
- відносне вивільнення робочої сили внаслідок підвищення ефективності сільськогосподарського та промислового виробництва;
- активізація міжнародної торгівлі як товарами, так і послугами та використання країнами своїх відносних переваг у міжнародній торгівлі;
- активізація транснаціональних корпорацій в сфері торгівлі послугами, пов'язаними з розподілом та рухом товарів;
- виникнення та розвиток торгівлі новими видами послуг, особливо в сфері збору, обробки та поширення інформації та ін.

Розвиток торгівлі послугами стає вагомим джерелом наповнення бюджету держави, причому за темпами розвитку цей сектор випереджає торгівлю товарами. О. М. Овдіюк, Т. В. Швець [3] вказують, що це – загальносвітовий тренд: тенденція обумовлена зниженням ціни товарів і їх частки у вартісному вираженні в світовому обороті. В світовій економіці послуги займають більшу частку у торгівлі, натомість, в Україні спостерігається зворотна негативна тенденція. В 2021 році частка зовнішньоторговельного обороту по послугах склала 12,8 % в загальному зовнішньоторговельному обороті України, тоді як зовнішньоторговельного обороту по товарах – 87,2 % [4]. Про динамічність сектору послуг свідчить перевищення темпів розвитку торгівлі послугами над торгівлею товарами в зовнішній торгівлі країни протягом 2005-2021 рр. (рис. 2).

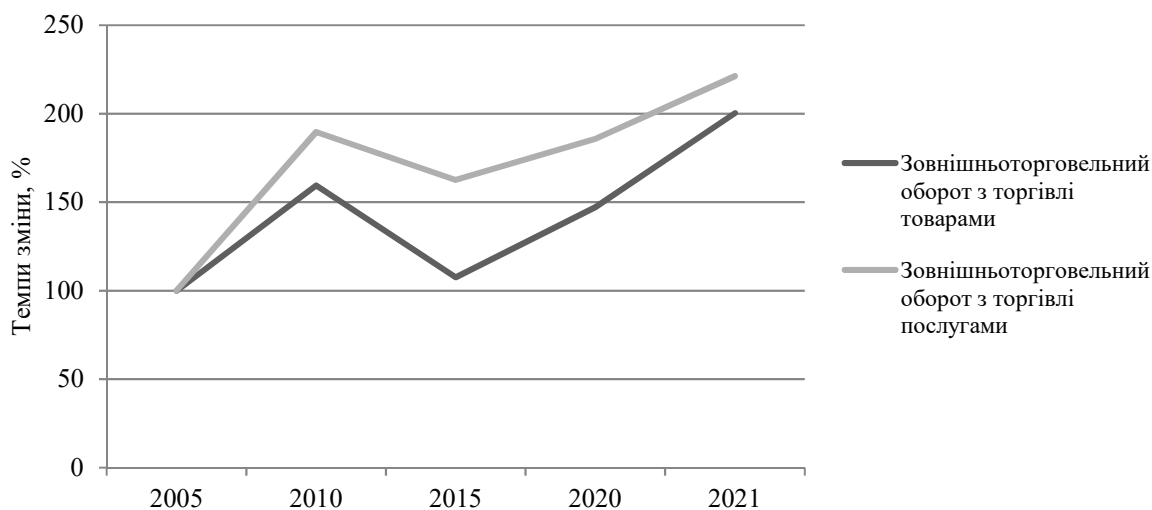

Рис. 2. Темпи розвитку зовнішньоторговельного обороту України в 2005-2021 роках (побудовано за [4])

Як в структурі імпорту, так і в структурі експорту послуг основне місце належить транспортним послугам (послугам морського, річкового, повітряного, залізничного, автомобільного, трубопровідного транспорту), оскільки саме вони супроводжують активізацію міжнародної торгівлі товарами. Своєю чергою, розвиток форм та методів торгівлі товарами відбувся під впливом таких чинників, як: модернізація матеріально-технічної бази торговельних підприємств; впровадження інновацій в торгово-технологічні процеси; цифровізація руху товарів та послуг; функціонування ефективних платіжних систем. При цьому значний вплив мала пандемія коронавірусу, яка стала вагомим

поштовхом в розвитку електронної торгівлі та інформаційних послуг у всьому світі.

Електронна торгівля виявилася ефективним інструментом інтеграції суб'єктів ринку до міжнародної економіки та дозволила їм отримати конкурентні переваги за рахунок пришвидшення руху супровідних до руху потоків товарів та послуг інформаційних потоків; максимального охоплення як національного, так і світового споживчого ринку; оперативного моніторингу змін на ринку та в технологіях товаропросування.

Активізація електронної торгівлі спричинила спалах інтересу до неї як з боку науковців, так і з боку практиків. Однак, дослідження зосередилися на перевагах, отримуваних споживачами та суб'єктами бізнесу, їх мотивації до використання технологій дистанційної торгівлі. Разом з тим, чим більше нарощуються обсяги електронної торгівлі, чим більше суб'єктів ринку залучаються до її реалізації, тим яскравіше виявляються чинники, що її гальмують та знижують ефективність:

- відсутність належного нормативно-правового захисту суб'єктів електронної торгівлі та інформації;
- порівняно (з іншими країнами) невисокі темпи зростання обороту електронної торгівлі внаслідок низького платоспроможного попиту населення;
- обмежена доступність до високошвидкісного Інтернету в сільській місцевості;
- недостатній рівень розвитку інформаційної та логістичної інфраструктури електронної торгівлі;
- неузгодженість технічних специфікацій та стандартів України та інших країн (зокрема, ЄС);
- непрозорість електронної торгівлі, відсутність статистичного спостереження її розвитку.

Вирішення зазначених проблем сприятиме підвищенню довіри споживачів до суб'єктів електронної торгівлі та забезпечить належне інституційно-ринкове середовище їх функціонування.

Список використаних джерел

1. *Business and economic data for 200 countries.* URL: <https://www.theglobaleconomy.com/>.
2. *Employment in services.* URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.SRV.EMPL.ZS>.
3. Овдіюк О. М., Швець Т. В. *Стратегічні аспекти розвитку вітчизняного ринку сфери послуг.* *Ефективна економіка.* 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8194>.
4. *Державна служба статистики України.* URL: <http://ukrstat.gov.ua>.

Майборода В. М.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
ОНП “Економіка” спеціальність “Економіка”
Науковий керівник: к.е.н., проф. Куцик В.І.
Львівський торговельно-економічний університет

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ ПОСЛУГ

Вивчення світових тенденцій ринку послуг можливе за дослідження насамперед, їх класифікації та факторів, що сприяють формуванню. Основні міжнародні гравці світового економічного простору класифікують послуги за наступними ознаками:

1. Міжнародний валютний фонд: морські перевезення; інші види транспортних послуг; подорожі; інші приватні послуги; інші офіційні послуги.
2. Організація з торгівлі та розвитку: фінансові послуги; послуги зв'язку; будівельні та проектно-конструкторські послуги; транспортні послуги; професійні та ділові (юридичні, медичні тощо) комерційні послуги; туристичні послуги; аудіовізуальні послуги.
3. Міжнародний банк та Банк реконструкції і розвитку: споживчі (туризм, готельні

послуги); соціальні (освіта, медицина); виробничі (інжиніринг, консалтинг, фінансові й кредитні послуги); розподільні (торгові, транспортні, фрахтові).

За рівнем впливу інформаційних технологій на розвиток сфери послуг варто поділяти множину послуг на дві окремі групи: перша буде включати сфери, що пов'язані із масштабним використанням нових досягнень інформаційних технологій та проведення інноваційних заходів: наука, пошта та телекомунікації, ІТ або фінансове посередництво тощо. Другу групу складають підприємства торгівлі та транспорту, які характеризуються значно меншою схильністю до інноваційної діяльності [1].

Така класифікація послуг вимагає їх поділу загального ринку послуг на вузькоспеціалізовані, для визначення як тенденцій так і факторів впливу.

Щодо провідних економік світу, то доцільно проаналізувати тенденції їх розвитку у розрізі структурних компонентів промисловість/послуги. Так, відновлення економіки США після хвиль пандемії залишається стійким: уповільнення зростання нових замовлень у промисловому секторі компенсується рекордними замовленнями у сфері послуг. Основну складову експорту послуг США складають бізнес-послуги, туристичні та некласифіковані послуги.

Щодо країн ЄС, то варто відзначити, що пандемія спричинила послаблення ділової активності у сфері послуг, попри зростання виробництва у промисловому секторі [2] (табл. 1).

Таблиця 1

Світові тенденції розвитку ринку послуг

Країна	Тенденції
Великобританія	Зростання бізнес-послуг у загальній структурі експорту
Німеччина	Зменшення питомої частки експорту транспортних та бізнес-послуг
Іспанія	Зниження частки експорту туристичних послуг у загальній структурі експорту послуг
Франція	Зниження частки експорту послуг у загальній структурі експорту
Китай	Постійно зростаюча величина частки експорту послуг, зокрема послуг трансферу нових знань та технологій
Японія	Зростання експорту послуг забезпечується реалізацією на зовнішніх ринках ІТ послуг
США	Зростання частки експорту послуг забезпечується реалізацією бізнес-послуг

Джерело: сформовано автором на основі [3]

В цілому можемо зробити висновок, що близько 75 % обсягу послуг експортується розвинутими країнами, а така тенденція свідчить про наявність потужного потенціалу інноваційного розвитку сфери послуг у цих країнах, 24 % – країнами, що розвиваються та країнами з перехідною економікою і 1 % – міжнародними організаціями.

Основним джерелом інформації про інноваційну діяльність європейських підприємств є довгостроковий дослідницький проект під назвою Community Innovation Survey (CIS). Дослідження інновацій у країнах Європейського Союзу здійснюють національні статистичні управління (інститути) або відповідні міністерства. Програма реалізується під егідою Європейської Комісії: Євростату та DG XIII [Програма SPRINT, Європейська система моніторингу інновацій (EIMS)]. В його основі лежить міжнародна стандартна методологія, яка називається методологією або системою Осло.

Спостереження та аналіз інноваційних тенденцій здійснюється на постійній основі. Він зосереджений на систематичному пошуку та аналізі технологічних, соціальних, політичних чи економічних явищ, які впливають на розробку інноваційних рішень, зростання підприємств і покращення якості життя суспільства. Він ґрунтується головним чином на аналізі найновішої літератури у сфері інновацій, преси та наукової інформації, Інтернет-контенту (включаючи ті, що публікуються установами, що складають систему підтримки інновацій у вибраних країнах), а також на участі в заходах (семінарах, конференціях), диспути), присвячені цій темі.

З точки зору нових технологій, світ рухається до широкого використання штучного інтелекту та роботів. Все більше країн вирішують зосередитися на покращенні доступності цифрових послуг і оцифровці, сучасних платіжних системах або підтримці розвитку хмарних сервісів, одночасно забезпечуючи покращення кібербезпеки.

На ринку праці спостерігається підвищений попит на спеціалізації, які можна вважати компетенціями майбутнього та пов'язані з автоматизацією процесів, хмарною архітектурою, аналізом та дослідженням великих масивів даних. Звертається увага на попит на співробітників, здатних виконувати глобальні функції. Компетенціями, які визначають їхній успіх, є навички м'якого спілкування, такі як командна робота, комунікація або критичне мислення [3].

У найближчому майбутньому ключове значення матиме здатність до інновацій, безперервної комерціалізації вдосконалення та впровадження нових послуг і рішень на світовий ринок.

Отже, важливим фактором розвитку економіки є зростаючий та інноваційний сектор послуг, який разом із сучасною та конкурентоспроможною промисловістю створює ключову синергію для подальшого розвитку та майбутнього країн.

Список використаних джерел

1. *Węgrzyn G. Innowacyjność gospodarek w kontekście zmian strukturalnych w zatrudnieniu i kształceniu. Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego 32.2. 2018. S. 7-20.*
2. *Тенденції світової торгівлі: економічне відновлення та попит на світових ринках. URL: <https://ua.news/ua/money/sud-arestoval-uz-za-afery-oblygatsyy-uzvestnogo-kyevskogo-trts>.*
3. *Таращенко Н. А. Тенденції розвитку міжнародної торгівлі в умовах глобалізації. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/87-2.pdf>.*
4. *Sektor usług biznesowych stabilizuje gospodarkę https://www.paih.gov.pl/20210615/sektor_uslug_biznesowych_stabilizuje_gospodarke#.*

Мульский В. Я.

здобувач третього освітньо-наукового рівня
ОПП “Економіка”, спеціальність “Економіка”

Науковий керівник: д.е.н., проф. Лупак Р. Л.

Львівський торговельно-економічний університет

МІГРАЦІЙНІ ПОТОКИ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ПОСТУП УКРАЇНИ: СТАН І КАУЗАЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК

Розвиток сучасного суспільства в умовах глобальних трансформацій супроводжується новими загрозами та завданнями для класичних моделей державної політики управління міграційними процесами. В умовах посилення конкуренції на міжнародному ринку праці та формування глобального ринку капіталів виникає необхідність трансформації механізмів державного управління зовнішніми міграційними процесами – від стримування зовнішньої міграції до ефективного використання ресурсного потенціалу міграційних потоків (людських ресурсів, капіталів, інтелектуальної власності) задля отримання соціально-економічних результатів. Комплементарно інтенсифікація міграційних процесів є екзистенційним викликом державного регулювання розвитку національної економіки через неоднозначний і контраверсійний характер впливу зовнішньої міграції на регрес економічної системи України [4].

Міграційні процеси впливають на добробут домогосподарств, економічне зростання регіонів і соціально-економічний розвиток країни загалом. Основними каналами, за допомогою яких міграція впливає на розвиток національної економіки України є відтік людських ресурсів, особливо молоді та економічно активного населення, а також “приплив” грошових переказів мігрантів, які мають значний вплив у середньо- і довгостроковому періодах. Так, міграційні трансферти сприяють оптимізації структури споживання, збільшенню обсягів заощаджень й інвестиційного потенціалу, тим самим забезпечуючи

доступ до фінансових ресурсів [3]. Окрім зростання доходів домогосподарств, міграція населення і грошові перекази дозволяють збільшити інвестиції у сферу соціального забезпечення, зокрема охорони здоров'я й освіти, розвиток інфраструктури.

Вплив міграції на соціально-економічний розвиток не є однозначним для України, як і для будь-якої іншої країни-донора людських ресурсів, натомість каузальний зв'язок міграційних трансфертів і розвитку економічної системи та соціальної сфери є найменш суперечливим, оскільки характеризується прямим короткостроковим впливом. Так, грошові перекази позитивно впливають на макроекономічну стабільність в Україні, у т.ч. сприяють фінансуванню дефіциту торговельного балансу країни, фіскальній консолідації і запобігають коливанню валютного курсу. За даними Світового Банку Україна у 2020 р. займала дванадцяте місце серед країн світу, які отримують грошові перекази, та перше місце – у Східній Європі [2]. За офіційними оцінками, щорічні грошові перекази, у тому числі відправлені через офіційні та неофіційні канали, збільшуються одночасно із зростанням кількості трудових мігрантів. Економічний ефект міграційних трансфертів на індивідуальному рівні (мігранта, домогосподарства) проявляється у можливостях ефективного регулювання фінансового стану, зменшення рівня неплатоспроможності та соціальної вразливості, а також формування фінансового потенціалу для розвитку сфери малого бізнесу. Відтак, цільова реалізація міграційних трансфертів дозволяє забезпечити сталий розвиток національної економіки, стійкість економічної системи та нарощувати інноваційно-інвестиційну потужність країни.

Комплексний підхід до побудови методики аналізування впливу міграції на соціально-економічний розвиток повинен враховувати складність і динамізм міграції, каузальний вплив на економічні процеси на основі підходу “реакція-результат”. Основними пріоритетами соціально-економічного розвитку України є структурні реформи, зокрема розвиток інфраструктури, формування ринку землі, модернізація і технологічне переоснащення промислових підприємств, розвиток мережі інноваційних підприємств і ринку інтелектуальної власності, а також зменшення впливу проблем навколишнього середовища на стійкість соціально-економічної системи. Наявний механізм підтримки структурних реформ, а відповідно і забезпечення соціально-економічного розвитку України є перманентний і має вимушений характер. Він сформувався і коригувався з урахуванням установок концепції державного регулювання національної економіки, а на сучасному етапі розвитку в умовах глобалізації є своєрідним стримуючим інструментом прогресу. Тому новий механізм державного регулювання повинен відповідати сучасним тенденціям просторового розвитку та мобільності населення, зокрема враховувати тренди зовнішньої міграції, вплив соціальних і грошових трансфертів, які є невід’ємними елементами сталого розвитку країни. Емпіричні оцінки демонструють, що вплив міграції населення на стан ринку праці та сфери зайнятості у короткостроковому періоді є сприятливий, у т.ч. на рівень безробіття (формула 1). Однак, у другому часовому лазі простежується реверсний вплив “відтоку” людських ресурсів на обсяги безробітних у країні на рівні статистичної значущості 10 %.

$$UNEMPL_t = \frac{0.830}{(0.321^{**})} - \frac{0.112MIGR_t}{(0.047^*)} + \frac{0.215MIGR_{t-1}}{(0.101^{**})} - \frac{0.108MIGR_{t-2}}{(0.074^{**})} \quad (1)$$

$$R^2 = 0.806 \quad DW = 2.14$$

У порівнянні з “відтоком” людських ресурсів міграційні трансферти не мають значного впливу на робочу силу у декількох часових лагах одночасно. Міграційні трансферти сприяють зростанню рівня безробіття на 0,9 %, оскільки можуть виступати дестимуляторами пошуку місця праці для членів сімей трудових мігрантів. Важливо, що міграція населення і міграційні трансферти мають інертний вплив на обсяги економічно активного населення, оскільки на 0,6 % і 0,8 % відповідно визначають динаміку обсягів робочої сили у попередньому періоді. Тому стверджувати про прямий вплив міграційних

процесів на рівень економічної активності населення не має підстав.

Міграція населення в Україні сприятливо впливає на фінансовий добробут домогосподарств, залишається ефективним механізмом зростання рівня заощаджень населення. Інтенсифікація міграційних процесів в Україні впливає на зростання наявних доходів населення через “відтік” людських ресурсів на рівні 68,9 % і міграційних трансфертів – 76,1 %. При зростанні міграційної активності населення і рівня “вливань” міграційних трансфертів на 1 % можна спостерігати збільшення наявного доходу на 1,97 % і 3,21 % відповідно.

Реверсний вплив міграції населення на рівні 82,4 % спостерігається на валову додану вартість у часовому лазі один рік (формула 2), а для міграційних трансфертів виявлено сигмудальний вплив на обсяги валової доданої вартості. Адже грошові перекази мігрантів не є стабільними і систематичними інвестиціями в економіку країни, вони не можуть забезпечити постійний економічний ефект для промисловості України.

$$GVA_t = \frac{0.874}{(0.815^*)} - \frac{0.356MIGR_{t-1}}{(0.198^*)} - \frac{0.579MIGR_{t-2}}{(0.127^{**})} + \frac{0.499GVA_{t-1}}{(0.156^*)}, \quad (2)$$
$$R^2 = 0.824 \quad DW = 2.04$$

Моделювання залежності сфери малого бізнесу від міграції населення показало синусоїдальний характер із значною силою впливу (0,868 за шкалою Чеддока). Натомість впливу міграційних трансфертів на кількість малих підприємств не виявлено. Примітно, що обсяги роздрібного товарообороту ймовірно зростуть на 0,38 % при збільшенні обсягів міграційних трансфертів, але будуть зменшуватися на 0,42 % при інтенсифікації міграції людських ресурсів. Вплив міграційних процесів на обсяги зовнішньоекономічної діяльності не є однозначним, адже спостерігається сприятливий вплив міграції населення з часовим лагом два роки, однак, несприятливий вплив присутній з лагом чотири роки. Натомість вплив міграційних трансфертів на обсяги зовнішньоекономічної діяльності України є сприятливий на рівні статистичної значущості 10 % у поточній динаміці та 5 % у часовому лазі один рік.

Зовнішні міграційні процеси в Україні, з одного боку, є результатом глобалізації і соціально-економічної політики України, а з іншого – соціальним і економічним феноменом, що впливає на всі сфери суспільного життя [1]. Низький рівень соціально-економічного розвитку України порівняно з країнами ЄС є вагомим чинником еміграції, однак, міграційні процеси є також тригером економічного зростання і забезпечення стійкості соціально-економічної, демографічної, інноваційно-технологічної систем, а також високого рівня конкурентоспроможності ринку праці сфери та освітньої сфери.

Список використаних джерел

1. Lupak, R., Mizyuk, B., Zaychenko, V., Kunytska-Iliash, M., & Vasylytsiv, T. (2022). Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 8(1), 70-88. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.01.04>
2. Migrant remittance inflows, 2020. URL: <https://www.knomad.org/publication/migration-and-development-brief-34>.
3. Васильців Т. Г., Мульська О. П., Лупак Р. Л., Бідак В. Я. Збереження людського капіталу України в умовах війни (чинник соціальної вразливості населення): постановка проблеми. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. Вип. 67. С. 43-48.
4. Мульська О. П. Сутність і каузальність міграційних процесів і макроекономічних параметрів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2021. № 28. С. 48-55. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5075172>
5. Мульська О. П. Міграційні процеси & економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління: монографія. ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України”, Львів, 2022. 472 с.

Патер Л. М.
здобувач ступеня доктора філософії
ОНП “Економіка”, спеціальність 051 “Економіка”
Науковий керівник: проф., к.е.н. Куцик В. І.
Львівський торговельно-економічний університет

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РИНКУ ІТ-ПОСЛУГ

У сучасних умовах ведення бізнесу беззаперечним фактом є те, що залучення інвестицій дає змогу започаткувати діяльність нових суб'єктів бізнесу, збільшувати виробничі потужності, суттєво модернізувати техніко-технологічні та бізнесові процеси, підтримувати розширене відтворення виробництва тощо.

Прийнятна економічна ефективність діяльності суб'єктів бізнесу, забезпечення прозорих умов діяльності та вільна конкуренція позитивно впливають на інвесторів щодо вкладання коштів у відповідний ринок.

Вкладання коштів асоціюється з інвестиційним процесом, який ототожнюється з поняттями інвестиційна діяльність, інвестиційна активність, інвестування тощо. Згідно із Законом України “Про інвестиційну діяльність”, інвестиційна діяльність – це, насамперед, сукупність практичних дій фізичних осіб, суб'єктів господарювання та держави щодо реалізації інвестицій, до яких відносяться всі види майнових і інтелектуальних цінностей, які в об'єкти підприємницької діяльності для досягнення певного ефекту. Розглядається наступне інвестування: приватне інвестування; державне; іноземне; місце; спільне інвестування тощо.

У багатьох дослідженнях, вчені і практики оперують поняттям “інвестиційний процес”, де мова йде, насамперед, про інвестиційну діяльність на рівні інвестора чи підприємства, які діють для реалізації конкретного інвестиційного проекту. Для порівняння: інвестиційна активність охоплює загальні обсяги вкладених інвестицій у галузь, на ринку чи у певному виді діяльності чи повної інвестиційної активності окремого інвестора або суб'єкта бізнесу.

Отже, інвестиційний процес в основному сприймається як реалізація одного або декількох близьких між собою інвестиційних проектів. Сам інвестиційний процес вважається тривалішим за строками реалізації, аніж інвестиційну діяльність, тому що вона більше пов'язана з інвестуванням. Інвестиційний процес включає, що є важливим, не тільки стадію обґрунтування і прийняття рішень, а й контроль і, у багатьох випадках, управління подальшим розвитком життєвого циклу вкладених інвестицій чи інвестиційного проекту.

Слід зазначити, що в багатьох дослідженнях інвестиційної діяльності вченими згадується поняття інвестиційного циклу, що є наближеним до інвестиційного процесу, оскільки він реалізується на мікрорівні та стосується, в основному, одного проекту. Подібності інвестиційному процесу та інвестиційному циклу надає те, що здійснюється охоплення не тільки стадії безпосереднього інвестування, але також передінвестиційної, виробничої та ліквідаційної фаз, що відповідає проміжку часу від початку інвестиційного проекту та його ліквідацією, охоплює аналіз фінансування робіт за інвестиційним проектом і прийняття рішень. Враховуючи зазначене, вважаємо, що відмінними рисами інвестиційного процесу є, у разі потреби, повторюваність інвестиційних циклів.

Часто спостерігається спроба практиків і вчених трактувати процеси взаємодії суб'єктів інвестиційної діяльності як інвестиційний процес.

У дослідженнях, де в основу визначення інвестиційного процесу закладається аспект відносин суб'єктів інвестиційної діяльності, часто все зводиться до регулювання таких відносин, де першочергова роль надається державі, а головними орієнтирами регулювання інвестиційних процесів стають збереження відповідних темпів економічного зростання та формування необхідних структурних співвідношень у системі національної економіки. На наш погляд, система відносин між учасниками інвестиційного процесу, включно з державним регулюванням, має трактуватися тільки як окремий елемент інвестиційного процесу.

Розглядаються також підходи, коли інвестиційний процес розглядається як діяльність

інституційних інвесторів, хоча підтримується думка, що це стосується інвестиційної діяльності як на мікро-, так і макроекономічному рівнях.

Узагальнюючи різні підходи до розуміння сутнісних характеристик поняття “інвестиційний процес”, слід зазначити, що таке поняття доцільно розглядати стосовно суб’єкта бізнесу та держави, регіону чи території, галузі чи сектора національної економіки.

Враховуючи зазначене, доречно розглядати інвестиційний процес і його складові на рівні суб’єктів ринку ІТ-послуг, і розглядати проблеми регулювання інвестиційних процесів необхідно на макроекономічному рівні. Особливістю інвестиційних процесів на ринку ІТ-послуг є спрямування ресурсу інвесторів у створення нових технологій, прискорення бізнес-процесів суб’єктів відносин і підвищення їх ефективності.

Відносно різних джерел інвестування, то на ринку ІТ-послуг важливою особливістю є інвестиції в інтелектуальний або людський капітал. Так, створення сучасних ІТ-продуктів потребує як моніторингу нових тенденцій на ринку, постійного розвитку та підвищення рівня кваліфікації персоналу у сфері інформаційних технологій.

Таким чином, необхідно усвідомлювати послідовність і характер впливу ІТ-послуг на параметри їх функціонування та розвитку ринку, що визначають особливості державного регулювання інвестиційного процесу на ІТ-ринку і специфіку інвестиційної діяльності. Зазначене також підтверджує високу залежність формування ІТ-послуг від налагодженого фінансово-інвестиційного забезпечення та потребує повної активності органів державної влади у сфері стимулювання та підтримки інвестицій на ІТ-ринку.

Список використаних джерел

1. *Про інвестиційну діяльність: закон України № 1560-ХІІ від 18.09.1991 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>.
2. Куцик П. О., Вірт М. Я., Гончарук І. В., Куцик В. І., Барна М. Ю. *Державне регулювання інвестиційного процесу в умовах функціонування ринку цінних паперів: монографія.* Львів: Видавництво “Растр-7”, 2014. 296 с. http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Buh_Obliku/Kucik/Docs/K5_Cinni_papery.pdf.
3. Куцик П. О., Процикевич А. І. *Пріоритети державної політики фінансово-інвестиційної підтримки розвитку ринку ІТ-послуг України.* Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2019. Вип. 57. С. 5–12.

Петряков В. М.

докторант Ph

Запорізький національний університет

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Оптимізація структури капіталу є одним з найскладніших питань фінансового менеджменту. Оптимізація структури капіталу вітчизняного підприємства має здійснюватися шляхом послідовної реалізації наступних кількох кроків:

– аналіз структури капіталу та її тенденцій у періодичній (квартальній, річній) динаміці та їх впливу на фінансову стійкість і ефективність використання капіталу;

– оцінка впливу основних факторів, що визначають структуру капіталу;

– оптимізувати структуру капіталу за критерієм максимізації рівня рентабельності власного капіталу. Передумовою високої рентабельності власного капіталу є перевищення рентабельності активів над середнім відсотком за запозиченнями. Оскільки коефіцієнт фінансового левериджу збільшує позитивний ефект цієї різниці, його значення має бути якомога вищим, що досягається шляхом утримання співвідношення власного та позикового капіталу на одному рівні;

– оптимізація структури капіталу здійснюється на основі мінімізації його вартості.

Розрахунок середньозваженої вартості капіталу, тобто суми власного і позикового капіталу та витрат на їх погашення, дозволяє вибрати таке співвідношення, яке мінімізує цей показник, щоб обсяг залученого капіталу досягав величини, яка максимізує ринкову вартість підприємства;

– оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації рівня фінансового ризику. При

виборі одного з методів фінансування активів слід враховувати прибутковість, кредитний рейтинг, ліквідність та платоспроможність підприємства. Чим сильніша позиція підприємства за цими показниками, тим більш ризикованим є обраний метод фінансування.

Визначити стратегію фінансування через формування відповідних показників цільової структури капіталу. Розробка стратегії фінансування повинна базуватися на визначенні основних майбутніх цілей і завдань для досягнення запланованих показників. Відповідно до них відбувається подальше формування цільової структури капіталу підприємства шляхом залучення фінансових ресурсів з відповідних джерел [3].

Враховуючи ці етапи, підприємство визначає найбільш прийнятну стратегію фінансування своєї діяльності протягом запланованого прогностичного періоду.

Список використаних джерел

1. Петик М.І. Оптимізація структури джерел фінансових ресурсів підприємств в Україні. Наука та прогрес транспорту : вісник ДНУЗТ імені академіка В. Лазаряна. 2012. Вип. 42. С. 292–299.
2. Семенова Т.В., Шамрицька А.С. Оптимізація структури капіталу підприємства. Молодий вчений. 2014. № 6(2). С. 32–34.
3. Кошельок Г.В., Терещенко О.М. Оптимізація співвідношення власного та позикового капіталу підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки. 2016. Вип. 21(1). С. 116–121.

Поліщук П. П.

докторант Ph

Запорізький національний університет

ПРОГНОЗУВАННЯ САМОФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Самофінансування означає, що витрати на виробництво і розвиток покриваються за рахунок зароблених і позичених коштів і повертаються з прибутку. Самофінансування – це раціональне використання зароблених або позичених коштів, і мета використання самофінансування – не просто витратити певну суму грошей на себе, а досягти певного ефекту. Результатом такого інвестування має стати збільшення прибутку. Ефект від самофінансування проявляється з моменту отримання доходу до моменту визначення чистого прибутку, розподілу та виплати дивідендів, оскільки отриманий протягом року прибуток інвестується в операційну та інвестиційну діяльність. Визначення розміру власних коштів власниками підприємства є одночасно і визначенням розміру дивідендів, що підлягають виплаті [1].

Власники підприємства можуть або вилучити отриманий за звітний період прибуток повністю з метою його споживання або інвестування в інші проекти, або реінвестувати всю суму прибутку в діяльність компанії, оскільки таке рішення може бути найбільш прийнятним у кризовій ситуації, оскільки зменшується частка боргового фінансування власного капіталу, та комбінація перших двох варіантів (яка передбачає поділ отриманого прибутку на дві частини: реінвестований прибуток та дивіденди), що є складним для прийняття рішення. Останній варіант знаходить компроміс між поточним і відкладеним споживанням і забезпечує збільшення обсягів фінансово-господарської діяльності. У більш серйозних і критичних ситуаціях весь отриманий прибуток необхідно реінвестувати в господарську діяльність, щоб не допустити банкрутства [2].

Тезаврація прибутку здійснюється з метою збільшення обсягів фінансово-господарської діяльності підприємства за двома основними напрямками: поповнення оборотного капіталу та фінансування основних засобів.

Напрямок поповнення оборотного капіталу за рахунок тезаврування прибутку має на меті збільшення оборотних активів до нормативного рівня, що сприяє їх найбільш ефективному використанню. Величина оборотного капіталу, що формує кожен складову оборотних активів, повинна бути співмірною з потребами і можливостями підприємства. Правильне управління максимізує прибуток і мінімізує комерційний ризик.

Спрямування відчутного прибутку на фінансування (реінвестування) необоротних активів дозволяє оновити застарілі основні засоби, що призводить до зниження витрат і

собівартості продукції [3].

Звичайно, основною метою будь-якого підприємства є отримання прибутку. В сучасних умовах ведення бізнесу його прогнозування має вирішальне значення.

Загальноприйнятим кількісним методом прогнозування прибутку підприємства є екстраполяція на основі статистичних тенденцій зміни відповідних характеристик об'єкта, тобто часових рядів. Універсальним методом прогнозування є визначення прогнозу величини прибутку компанії на основі побудови лінії тренду.

Екстраполяція тренду може бути застосована, коли динаміка прибутку компанії описується відповідним рівнянням. Звичайно, прибуток не є постійною величиною і має тенденцію до зміни, тим більше, що основним фінансовим результатом діяльності компанії є її чистий прибуток. Тому важливою особливістю при побудові лінії тренду прибутку є можливість вибору рівняння, що описує лінію тренду.

Вибір рівняння для лінії тренду залежить від динаміки прибутку компанії. Так, лінійна лінія тренду описує прибуток підприємства, що зростає (зменшується) з постійною швидкістю. Рівняння логарифмічної апроксимації добре описує фінансові результати підприємства у вигляді як прибутків, так і збитків, які спочатку швидко зростають (зменшуються), а потім поступово стабілізуються. Якщо прибуток підприємства має стійку тенденцію до зростання, то лінія тренду описується рівнянням степеневого закону. Однак для опису чистого прибутку як абсолютного результату господарської діяльності підприємства після вирахування всіх понесених витрат лінія тренду найкраще описується поліноміальним рівнянням, яке підходить для аналізу наборів даних з нестабільними значеннями.

Список використаних джерел

1. Череп А. В., Хмельковська А. В. Ресурсоефективність діяльності агропромислових підприємств з метою підвищення ефективності їх діяльності. Збірник матеріалів VI Всеукраїнської конференції "Сталий розвиток економіки на засадах ресурсоефективності". 04 грудня 2021 р. Запоріжжя: видавець ФОП Мокшанов В. В. 2021. С. 145–148.
2. Дufenюк О. М., Самолюк О. В. Роль самофінансування підприємств в умовах кризи. URL: http://www.confcontact.com/20111019/4_dufenyuk.php.
3. Череп О. Г., Немна В. Д. Ефективність використання оборотних коштів підприємств // Забезпечення інноваційно-інвестиційної привабливості держави на засадах сталого розвитку суб'єктів господарювання: колективна монографія. За заг. ред. А. В. Череп. Запоріжжя: видавець ФОП Мокшанов В. В., 2017. С. 135–139.

Процикевич К. І.²

здобувачка наукового ступеня доктора філософії за ОНП "Економіка" спеціальності 051 Економіка Львівський торговельно-економічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЛІ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАД ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ СТАРТАПІВ У СФЕРІ ІКТ

Аспект високотехнологічності у сфері ІКТ має не аби яку значимість в сучасних умовах цифровізації економіки та суспільства, слугує потужним фактором підтримки й ресурсного забезпечення неоіндустріалізації національного господарства, адже є драйвером активізації таких стратегічних галузей, як штучний інтелект, робототехніка, біотехнології, наномедицина, наномолекулярні технології, адитивні технології, блокчейн, кібербезпека, а також якнайширшого застосування технологій імплантантів, електронного текстилю, цифрової та доданої реальності, цифрових двійників і т. п. Відтак, існує прямий безпосередній зв'язок між проактивною державною політикою стимулювання високотехнологічних стартапів у секторі ІКТ та зміцненням технологічної конкурентоспроможності національного господарства.

² Науковий керівник: д.е.н., проф. Куцик П. О.

У профільній економічній літературі можна віднайти достатньо розлогий економічний дискурс в частині рівня високотехнологічності та його ознак. До прикладу, Е. Віардот визначив такі з них: (1) поєднання товару та передових технологій при його споживанні (використанні); (2) товари, виготовлені зі значними інвестиціями в НДКР; (3) товари, які постійно технологічно оновлюються; (4) продукція, яка інноваційна відносно ринку; (5) продукція для спеціалізованих ринків [1, с. 24–50].

У низці публікацій вітчизняних науковців [2, с. 64–76; 3, с. 14–19] рівень технологічності розглядається як критеріальна ознака технологічної конкурентоспроможності національної економіки, іншими словами її здатність залучати і використовувати сучасні передові технології, поширювати їх в економіці та суспільстві, гарантувати високий рівень якості ресурсного забезпечення продукування, апробації, впровадження і комерціалізації, ефективного використання найбільш передових технологій, особливо ІКТ. Однак, головне в іншому – у позитивному впливі впровадження високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ на забезпечення інноваційно-технологічного зростання і технологізації національного господарства, зміцненні його конкурентоспроможності та покращенні якості життя населення країни.

Створення і розвиток, поширення діяльності високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ потребують становлення в країні відповідного економічного й організаційного забезпечення, іншими словами – умов (засад), за яких економічні агенти будуть вмотивованими, а відповідні процеси – активізовані. Причому такі засади можна визначити що принаймні на кількох рівнях, з поміж яких – (1) загальний, (2) фахово-професійний, (3) інвестиційно-атрактивний (рис. 1).

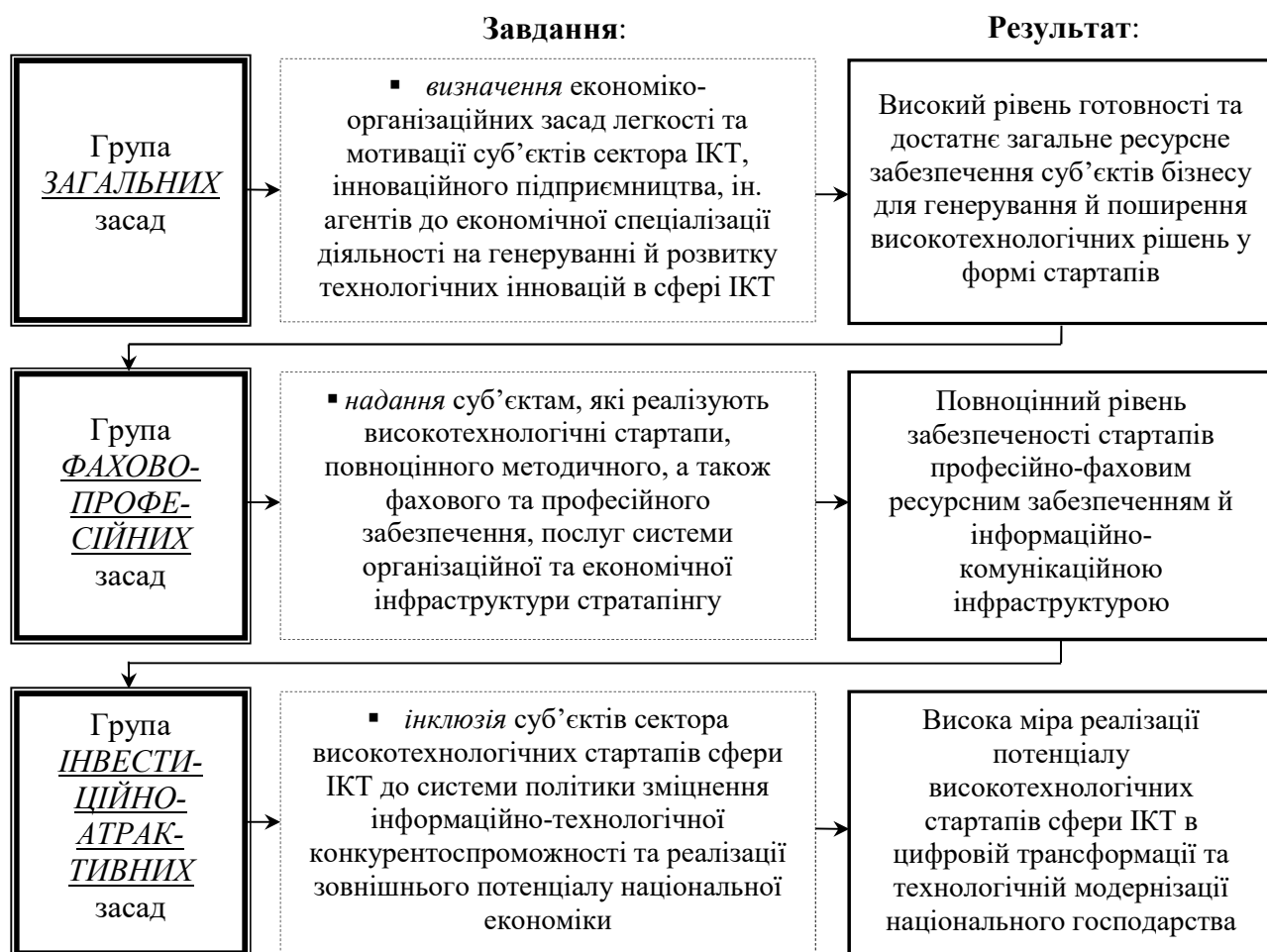

Рис. 1. Організаційно-економічні засади функціонування високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ

Відповідно, на першому рівні, що можна визначити як рівень економіко-правових та мотиваційних засад суб'єктів господарювання щодо взагалі розгляду сфери високих прогресивних технологій перспективною відносно приватної підприємницької ініціативи та інвестицій. На цьому рівні важливо говорити про інституційно-правові, інституційно-організаційні, ресурсні та інші базисні умови для бізнес-активності у сфері високотехнологічного стартапінгу зі спеціалізацією на ІКТ-продуктах та сервісах.

Наступний рівень умов для функціонування та розвитку високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ потребує повноцінного фахового (інтелектуально-кадрового, венчурно-інноваційного) та професійного (техніко-технологічного, інформаційного, інноваційного, ідейного тощо) забезпечення, наявність та ефективне використання якого спроможне вивести на необхідний рівень, а також належно поширити прогресивні технологічні інновації та нововведення в економіці.

Досягнення завдань другого рівня слугує високим критерієм активізації високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ, однак не означатиме повноцінної реалізації їх потенціалу в системі національної економіки, яка вважається з-поміж інших країн високотехнологічною. Таке більш складне і системне завдання вирішується за умов формування в країні умов належного рівня інвестиційної привабливості сектора високотехнологічних стартапів у сфері ІКТ, провідними ознаками якого є високий рівень залучення цього сектора до процесів цифрової трансформації та інформаційно-технологічної конкурентоспроможності національного господарства та його якості і ефективності.

У відповідності до цих рівнів формується й безпосередньо перелік засад функціонування та розвитку стартапів з їх розподілом на організаційні та економічні, коли перші в більшій мірі відповідальні за організаційно-управлінські аспекти, у т. ч. на мікроекономічному рівні управління під час організації бізнес-процесів, а другі – за мотивацію, якість та ефективність діяльності стартапів як суб'єктів господарювання та/чи окремих проєктів, бізнес-операцій.

Список використаних джерел

1. Viardot E. *Successful Marketing Strategy for High-Tech Firms*. Nordwood: Artech house, 2004. 295 p.
2. Kutsyk P., Lupak R., Kutsyk V., Protsykevych A. *State Policy of the Investment Processes Development on the Market of IT Services: Analytical and Strategic Aspects of Implementation in Ukraine*. *Economic Annals-XXI*. 2020. № 182 (3-4). P. 64–76.
3. Shtets T., Lupak R., Vasylytsiv T. *General aspects of state policy to ensure the digital transformation of the national economy*. *International independent scientific journal*. 2020. № 20. Vol. 2. P. 14–19.

Середа І. С.

здобувач наукового ступеня доктора філософії
за ОНП “Підприємництво, торгівля та біржова діяльність”
Науковий керівник: доц., к.е.н. Шалева О. І.
Львівський торговельно-економічний університет

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИНІВ

Розвиток сучасної торгівлі є неможливим без розвитку електронної комерції у секторі В2С, який представлений інтернет-магазинами, орієнтованими на різні сегменти ринку та здійснюють через глобальну мережу інтернет роздрібну торгівлю товарами та послугами.

Однією з найбільш актуальних сьогодні проблем є оцінювання очікуваної ефективності, котра тісно взаємопов'язана з оцінюванням ефективності інвестицій. Під ефективністю інтернет-проєкту розуміють міру відповідності технологій, прийомів і правил електронної комерції потребам суб'єктів господарювання при досягненні ними на ринку цілей комерційних операцій. Вона визначається як співвідношення результатів діяльності суб'єкта господарювання, одержаних за допомогою застосування інтернет-технологій, до витрат на її здійснення [1].

Для оцінювання ефективності комерційного інтернет-проєкту найбільш інформативним є термін окупності, оскільки саме цей показник наочно відображає ефект від вкладених коштів. Одним із головних чинників, який безпосередньо впливає на термін окупності інтернет-магазину є очікуваний товарооборот, котрий, своєю чергою, залежить від очікуваної кількості замовлень і

середньої вартості замовлення (т. зв. середнього чека). При цьому оцінювання очікуваного терміну окупності здійснюється у такій послідовності [2]:

1. Розрахунок початкового обсягу інвестицій, для чого слід проаналізувати кількість залучених працівників, потребу в обладнанні, витрати на реєстрацію підприємства, створення сайту та його інформаційне (початкове) наповнення.

2. Визначення очікуваних витрат. Основними статтями витрат інтернет-магазину є, насамперед, оренда приміщення (офісу чи/та складу), зарплата працівників, витрати на доставку, витрати, пов'язані з використанням Інтернету й обслуговуванням сайту (оплата послуг провайдера, оновлення контенту сайту, підтримка його інформаційної безпеки тощо).

3. Прогнозування середньої вартості одного замовлення, очікуваної початкової кількості замовлень і величини приросту цього показника.

4. Розрахунок індексу цін на пропоновані товари з урахуванням статистичних даних і прогнозів економічного розвитку регіону.

5. Оцінювання допустимої величини торговельної націнки з урахуванням аналізу цінової політики магазинів-конкурентів і очікуваного обсягу витрат.

6. Розрахунок ставки дисконтування.

7. Розрахунок чистого дисконтованого доходу. Оскільки термін окупності інтернет-магазину, як правило, не перевищує 2-3 років, розрахунки доцільно проводити з кроком в 1 місяць або поквартально.

8. Визначення терміну окупності проекту з урахуванням динаміки чистого дисконтованого доходу для обраних варіантів. Одержаний діапазон значень терміну окупності дає змогу прийняти обґрунтоване рішення щодо доцільності створення й очікуваної ефективності інтернет-магазину.

У практичній діяльності для оцінювання ефективності слід сформулювати чи обрати критерій оцінювання, під яким зазвичай розуміють правило, за яким обрані показники ефективності порівнюють між собою або з певною нормою (якщо така існує чи її можна встановити). Виділяють такі види ефективності інтернет-проектів: економічна, організаційна та маркетингова ефективність [3, с. 80].

Економічна ефективність обраного варіанту побудови системи підприємства на базі веб-сервера в мережі Інтернет визначається як відношення результату, одержаного від її застосування, до витрат, пов'язаних із розробкою та експлуатацією системи.

Для визначення економічної ефективності визначаються основні статті витрат і зниження витрат завдяки обраній бізнес-моделі сайту. При цьому всі джерела витрат можна розділити на одноразові та поточні витрати. До перших належать інвестиції в аналіз, планування і створення інтернет-проекту, витрати на придбання комп'ютерної техніки, придбання програмного забезпечення, витрати на зв'язок, витрати на підготовку та перепідготовку працівників компанії, котрі адмініструють сайт тощо. Поточні ж витрати охоплюють зарплату працівників, витрати на розміщення сайту в Інтернеті, реєстрацію і продовження доменного імені, орендну плату за використання каналів зв'язку, витрати на удосконалення й оновлення сайту, витрати на маркетингові заходи і т. д. Перевагою цього методу є його простота і незначні витрати при проведенні аналізу, а недоліком – інформація про витрати інтернет-проектів може бути недостовірною [4].

Оцінювання організаційних аспектів характеризує інтеграцію нових способів побудови маркетингової діяльності підприємства в його діючу структуру. Параметр інтеграції з наявною інформаційною системою характеризує ступінь суміщення виконання різних функцій нової та діючої інформаційних структур. Головна перевага такої системи ефективності полягає у веденні баз даних, суміщення яких може, наприклад, скоротити кількість потрібних дій для введення інформації і, тим самим, підвищити ефективність діяльності підприємства. При цьому недоліком є неможливість застосування такого методу до всіх інтернет-проектів через масштаби та цілі окремих інтернет-проектів.

Маркетингові параметри характеризують ефективність проведення маркетингової програми реалізації та просування веб-сервера в мережі Інтернет і визначають ефективність

використання інструментів веб-маркетингу. В їх основі лежить аналіз інформації, що одержується з файлів cookie.

Виділяють такі критерії ефективності веб-сервера [5]:

- ефективність різних засобів входу на сервер. Цей показник характеризує ефективність використання різних джерел залучення відвідувачів на сервер і визначається як співвідношення кількості відвідувачів, котрі скористалися певним джерелом до загальної кількості відвідувань сервера;
- оцінка відвідуваності веб-сторінок сервера характеризує їх популярність. Визначається для кожної сторінки як співвідношення відвідувань цієї сторінки до загальної кількості відвідувань сайту;
- ефективність банерної реклами, яка характеризує ефективність кожного рекламного банера. Розраховується як співвідношення кількості відвідувачів сторінки, на якій розміщено банер до кількості відвідувачів, що клікнули на нього;
- ефективність перетворення відвідувачів сервера в покупців інтернет-магазину (конверсія). Визначається як частка відвідувачів, що перейшли до активних дій з придбання товарів, від загальної кількості відвідувачів сервера;
- кількість повторних відвідувань характеризує виконання другої основної функції інтернет-маркетингу після первинного залучення відвідувачів на сервер: досягнення максимальної чисельності повторних відвідувань сайту. Цей показник можна визначити як середню величину, що дорівнює співвідношенню кількості повторних відвідувань сервера до загальної кількості його відвідувачів.

Таким чином, оцінювання маркетингової ефективності є найбільш об'єктивним методом, оскільки завдяки статистичним звітам можна точно досліджувати інтереси цільової аудиторії сайту й оперативно реагувати на зміни ринку. Разом з тим у нього є й недоліки: необхідність залучення висококваліфікованих фахівців, котрі досконало знають відповідний вид бізнесу; відсутність методик, які враховують залежність між показниками відвідуваності і реальними фінансовими результатами проєкту.

Список використаних джерел

1. Як вимірювати ефективність роботи інтернет-магазину? URL: <https://webstudio2u.net/ua/webdesign/947-kpi-internet-magazina.html>.
2. Боднар І. Ефективність реального інвестування Інтернет-магазинів. Схід. 2009. № 2 (93). URL: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=44646.
3. Шалева О. І. Key Performance Indicators: як виміряти ефективність діяльності інтернет-магазину. Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 01-02 червня 2022 р. Львів : вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2022. С. 79–81.
4. Чотири ключових показника ефективності інтернет-магазину. URL : <https://rau.ua/novyni/4-kpi-for-internet-shop/>.
5. Колесников Д. В., Нечволода Л. В., Гудкова К. Ю. Оцінка ефективності діяльності інтернет-магазину. Прикладні інформаційні технології: матеріали всеукр. наук.-практ. конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених, 29 квітня 2020 р. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. С. 25–27.

Снігач Б. Ю.

докторант Ph

Запорізький національний університет

РІЗНОВИДИ СТРАТЕГІЇ ПРОСУВАННЯ ТОВАРУ ДО СПОЖИВАЧА НА ПРОМИСЛОВОМУ РИНКУ В ГАЛУЗІ МАШИНОБУДУВАННЯ

Стимулювання продажів за допомогою директ-мейла, рекламних кампаній на місцях і курсів навчання для торговельних представників не тільки планується, але й здійснюється постачальником. Це допомагає підтримувати активність дистриб'ютора й заохочувати його інтерес до товарної лінії, одночасно забезпечуючи ефективний контроль за здійсненням цих планів. Увага до деталей особливо важлива в програмах, розроблених для одержання інформації про потенціал ринку й створення бази даних, що допомагає дистриб'юторам ефективно розподіляти свої торговельні зусилля.

Більшість виробників розробили цілий ряд різноманітних навчальних програм і послуг підтримки для того, щоб домогтися від своїх дистриб'юторів максимальної ефективності, формуючи їхню лояльність і сприяючи їхньому росту й посиленню. Акцент робиться на необхідність додати до числа традиційних функцій дистриб'ютора, таких як охоплення ринку й забезпечення доступності продукту, функції, пов'язані з розвитком ринку й пошуком нових клієнтів. Таким чином, процес удосконалювання системи

Промислової дистрибуції буде проходити самостійно, сприяючи збільшенню промислових дистриб'юторів, збільшенню їхньої ефективності й професіоналізму керівного складу. Такі дистриб'ютори виконують більш широкий спектр функцій для своїх постачальників. Типовий виробник у результаті буде працювати з меншою кількістю дистриб'юторів (але з ними йому буде легше працювати) і створить більш сильні й ефективні партнерські відносини. Іншим результатом буде те, що компаніям, які бажають перейти від прямих продажів до послуг дистриб'юторів, буде значно складніше знайти кваліфікованих і при цьому вільних дистриб'юторів.

Сьогодні необхідно усвідомити, що продаж товару є повідомлення його цінності до споживача. Багато компаній наймають професійних торгових представників, але активну участь у процесі продажів повинні приймати більшість менеджерів, особливо керівники вищої ланки. Необхідно знаходити нові джерела цінності продукту, допомагаючи клієнтам збільшувати їхній валовий прибуток і підвищуючи задоволення від покупки. Постачальник повинен стати консультантом, здатним проаналізувати ринки і виробничий процес клієнта, визначити нові можливості свого чи бізнесу заходу для збільшення продуктивності компанії покупця.

Таким чином, підприємства машинобудування Запорізького регіону зможуть конкурувати із іноземними підприємствами аналогічного профілю.

На промисловому ринку, зокрема у галузі машинобудування, частіше застосовують різновиди стратегії прощтовхування, у яких торгівельний представник приділяє увагу стимулюванню попиту та обслуговуванню клієнта.

Список використаних джерел

1. Корман, І., Семенда, О., & Осадчук, Н. (2021). Маркетингове дослідження каналів розподілу. *Економіка та суспільство*, (29). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-29>.

Столяр П. Є.

докторант Ph

Запорізький національний університет

КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМТВА

Сучасні підприємства стрімко удосконалюють всі ключові процеси власної діяльності – модернізують виробництво, встановлюють нове обладнання, будують нові промислові майданчики, вводять сучасні стандарти й практики. Персонал є однією з основ діяльності будь-якого підприємства, адже саме від чітких та злагоджених дій робітників залежить безбитковість та конкурентоспроможність будь-якого підприємства чи фірми. Ефективна робота працівників неможлива без їх розвитку, адже для того, щоб працювало нове обладнання, дотримувались сучасні стандарти якості та новітні технології виробництва, необхідно володіти відповідними знаннями. Для цього, підприємства на свої промислових майданчиках організовують систему безперервного навчання персоналу.

ПАТ “Запоріжсталь” не є виключенням, комбінат у своїй діяльності дотримується принципів корпоративної, соціальної відповідальності та сталого розвитку [1].

Політика розвитку персоналу комбінату містить у собі такі складові, як (рис. 1):

Рис. 1. Політика розвитку персоналу ПАТ “Запоріжсталь”

навчання, професійний та особистісний розвиток, оцінювання результатів і досягнень персоналу, формування кадрового резерву.

На комбінаті діє система підготовки кадрів, яка передбачає проведення безперервного навчання персоналу, згідно затвердженим планам заходів, що відповідають цілям підприємства в області якості.

Основними цілями та задачами навчання персоналу на підприємстві є: організація неперервного навчання персоналу; організація практики студентів ВУЗів, коледжів та ПТУ; організація роботи з ВУЗами.

Професійне навчання на ПАТ “Запоріжсталь” здійснюється за видами, що наведені на рис. 2.

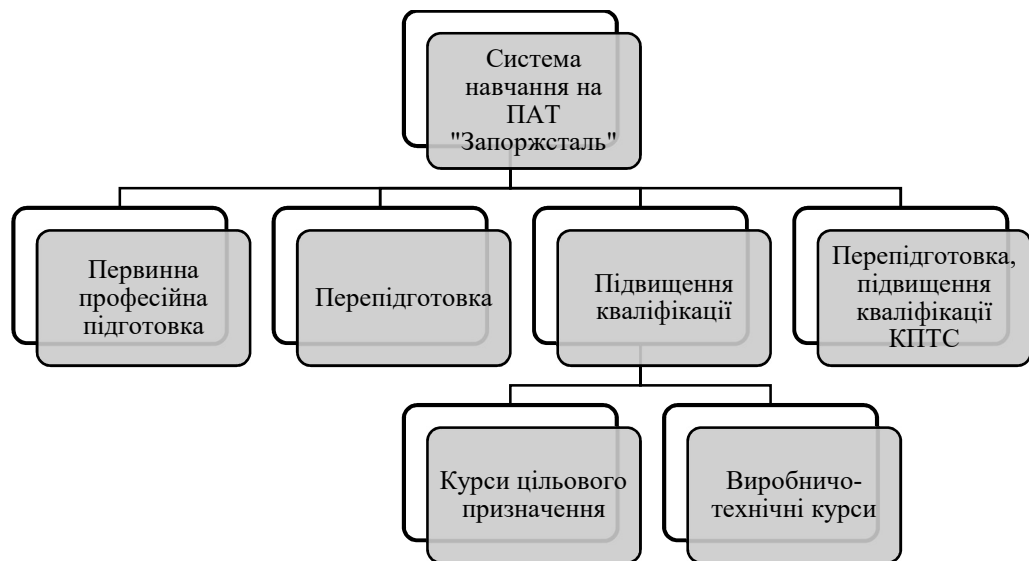

Рис. 2. Система навчання робітників на комбінаті

В організації виробничого навчання комбінат керується: Кодексом законів про працю України [2], “Положенням про організацію навчально-виробничого процесу в професійно-технічних навчальних закладах” [3], “Положення про професійне навчання працівників на виробництві” [4], “Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці” [5].

Первинна професійна підготовка робітників – це професійно-технічне навчання осіб, які раніше не мали робітничої професії.

Перепідготовка робітників – це професійне (професійно-технічне) навчання, спрямоване на оволодіння іншою професією робітниками, які здобули первинну професійну підготовку.

Підвищення кваліфікації робітників – це професійне (професійно-технічне) навчання робітників, що дає змогу розширювати і поглиблювати раніше здобуті знання, уміння і навички на рівні вимог виробництва чи сфери послуг. Підвищувати або підтверджувати власну кваліфікацію, робітники, повинні не рідше ніж 1 раз на 5 років. Підвищення кваліфікації робітників здійснюється на виробничо-технічних курсах та курсах цільового призначення [4].

Під час власної діяльності, підприємства, закупають нове обладнання, модернізують старе. Для того щоб робітники могли ефективно використовувати нове чи модернізоване обладнання, вони повинні навчатись на курсах цільового призначення. Тривалість та зміст курсів цільового призначення визначаються робочими навчальними планами та програмами.

Виробничо-технічні курси спрямовані на навчання з метою розширення та поглиблення раніше набутих навичок та умінь задля отримання більш високих тарифних розрядів або для підтверження існуючих.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт ПАТ “Запоріжсталь” URL: <https://www.zaporizhstal.com/>.
2. Кодекс законів про працю: офіц. текст. Київ : КМ, 2019, 380 с.
3. Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах: офіц. текст. Київ : КМ, 2015.
4. Положення про професійне навчання працівників на виробництві: офіц. текст. Київ : КМ, 2018.
5. Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) : офіц. текст. Київ : КМ, 2017.

Чорій Ю. Ю.

аспірант кафедри економіки та фінансів
 Науковий керівник: д.е.н., проф. Черничко Т. В.
 Мукачівський державний університет

ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ У ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Економіка України у період післявоєнного відновлення повинна вирішити значне коло питань, пов'язаних з необхідністю формування нової системи економічних відносин. Умови війни стали безпрецедентними, а тому більшість економічних процесів потребують реформування та оновлення. Процес оновлення, за своїм змістом, повинен носити трансформаційний характер, а не перетворюватися на процес відбудови до передвоєнного стану. Глибока модернізація має бути не лише “стрибком” у плані виробничих технологій та інфраструктури, але й радикальним поліпшенням економічних відносин, які виникають в процесі матеріального виробництва (відносини між підприємцями і виробниками, між виробниками і споживачами, державою і недержавним сектором економіки, між споживачами) [1]. Розширене відтворення цієї групи відносин включає не лише їх тиражування, а й вдосконалення і трансформацію відповідно до розвитку продуктивних сил і суспільства.

Загальну сукупність економічних відносин можна відобразити наступним чином (рис. 1):

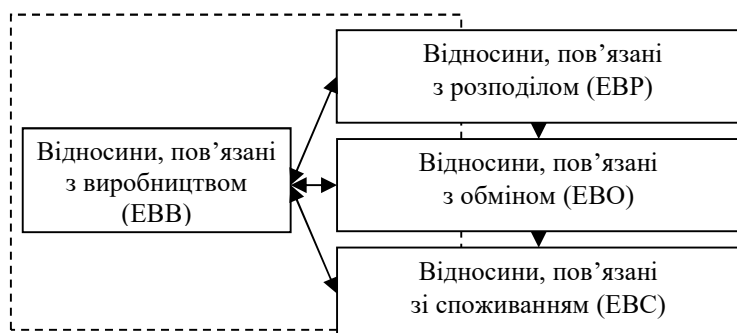

Рис. 1. Класифікація та зв'язки між видами економічних відносин

Відносини, пов'язані з виробництвом (ЕВВ), формуються з наступних складових:

- привласнення предметів праці;
- формування засобів праці;
- поєднання людського ресурсу із засобами виробництва;
- формування відносин спеціалізації, кооперування, комбінування виробництва;
- формування соціально-економічних, організаційно-економічних та техніко-економічних

відносин.

Відносини, пов'язані з розподілом (ЕВР), формуються у процесі привласнення результатів виробництва різними елементами суспільства: підприємцями, власниками засобів виробництва, працівниками, державою тощо.

Вони поділяються на два види:

- ЕВР, пов'язані безпосередньо з виробництвом (розподіл засобів виробництва та робочої сили);

- ЕВР, пов'язані з розподілом результатів виробництва, доходів між класами, соціальними групами, окремими індивідами.

Відносини, пов'язані з обміном (ЕВО) виникають у процесі купівлі-продажу результатів діяльності підприємствами, домогосподарствами, посередницькими організаціями, державою.

ЕВО також поділяються на два види:

- ЕВО пов'язані з виробництвом (обмін засобами виробництва, технологіями, трудовими навичками тощо);

- ЕВО, які виникають у процесі руху результатів праці, їх обміну з метою задоволення певних потреб.

Відносини у сфері споживання (ЕВС) виникають між виробниками товарів і послуг, посередницькими організаціями та кінцевими споживачами.

Відносини, пов'язані зі споживанням, розподіляють на дві групи:

- частина ЕВС безпосередньо належить до сфери виробництва (виробниче споживання);

- ЕВС, які відображають ті відносини, що виникають через споживання матеріальних благ з метою задоволення індивідуальних потреб (особисте споживання).

Цікавими, на нашу думку, є висновки з аналізу змісту та структури суспільного виробництва, запропоновані К. Марксом у праці "Капітал": "...виробництво, розподіл, обмін і споживання...утворюють частини одного цілого...Виробництво панує як над самим собою,...так і над іншими моментами. З нього кожного разу процес починається спочатку. Те що обмін і розподіл не спроможні мати панівного значення – зрозуміло само собою. Теж саме відноситься до розподілу... Певне виробництво обумовлює, таким чином, певне споживання, певний розподіл, певний обмін та певні відносини цих різних моментів один до одного. Безперечно, і виробництво...зі своєї сторони, визначається іншими моментами. Наприклад, коли розширюється ринок, тобто сфера обміну, зростають розміри виробництва та його диференціація. Зі зміною розподілу змінюється виробництво, – наприклад, з концентрацією капіталу, з різним розподілом населення між містом та селом тощо. В решті решт, потреби споживання визначають виробництво. Між різними моментами існує взаємодія" [2].

В основу подолання причини економічної кризи може бути закладено комплекс антикризових дій держави, або формування нових, більш ефективних економічних відносин, які сприяють налагодженню зв'язків між підприємствами, між підприємствами та споживачами з метою стимулювання попиту та матеріального виробництва.

Зміни в системі економічних відносин, пов'язаних з виробництвом, спричиняють зміни кількісних характеристик економічного розвитку (збільшення валового випуску, національного доходу тощо). Оскільки вони спрямовані на збільшення кількісних характеристик факторів виробництва, залучених у процесі суспільного виробництва, на підвищення виробничої ефективності від споживання економічних ресурсів, на оптимізацію організаційно-економічних та техніко-економічних відносин в процесі виробництва,

економічний ефект від оптимізації цієї групи відносин повинен забезпечити збільшення обсягів виробництва в реальному секторі економіки країни.

Якісні характеристики економічних відносин, пов'язаних з виробництвом (стан продуктивних сил суспільства, стан основних фондів, рівень продуктивності праці, зростання матеріального благополуччя економічних суб'єктів), значною мірою визначаються обсягами спрямованих на розвиток матеріального виробництва економічних ресурсів. За умови надання пріоритетності розвитку не сфери послуг, а матеріального виробництва, верхні межі обсягів виробництва визначаються лише можливістю суспільства мобілізувати для цього максимум наявних економічних ресурсів.

Зміни в інших елементах економічних відносин спроможні забезпечити кількісні та якісні зміни в процесі економічного розвитку лише за умови приросту матеріальної основи – приросту обсягів виробництва в реальному секторі.

В умовах стабільного розвитку матеріального виробництва, економічні відносини, пов'язані з обміном, розподілом і споживанням, забезпечують регулюючий та оптимізуючий вплив на нього. Зростання результатів матеріального виробництва напряму пов'язане зі зростанням рівня доходів економічних суб'єктів, залучених у процес виробництва. За цих умов масові спади виробництва, спричинені “перевиробництвом”, не можливі. Приріст платоспроможного попиту та позитивна динаміка розвитку реального сектору призводить до виникнення певної спіралі економічного розвитку, амплітуда якої залежить від:

- стадії розвитку економіки країни;
- можливостей реального сектору до відтворювального розвитку;
- інвестиційної активності економічних суб'єктів та їх схильності до спрямування доходів на задоволення власних потреб;
- стану та можливості розвитку (корегування) фінансових і грошових відносин.

З одного боку, економічний розвиток є наслідком зміни кожної або сукупності груп економічних відносин. Поліпшення засобів та предметів праці, інструментів фінансового та монетарного регулювання, оптимізація умов та форм організації виробництва, розвиток ринкових відносин, зміни форм власності – всі ці чинники спроможні забезпечити економічний розвиток. Зміни організаційно-економічних та соціально-економічних відносин можуть стимулювати зміни і в самій економічній системі.

З іншого боку, економічний розвиток, який забезпечує зростання основних макроекономічних показників, зміни в структурі економіки країни (галузевій, територіальній, структуральній, відтворювальній та ін.), стимулює зміни в системі економічних відносин. Зростання рівня доходів та національного багатства забезпечує розвиток банківської та фінансової системи, виступає чинником поліпшення інвестиційної активності та розвитку техніко-економічних відносин. Так само, погіршення економічної ситуації в країні деструктивно впливає на організаційно-економічні та соціально-економічні відносини. Різкі зміни в динаміці інфляційних процесів, згорання виробництва, дестабілізація в грошовому обігу, фінансовій сфері – ці та інші аспекти можна визначити як негативні характеристики економічного розвитку.

З позицій оцінки впливу перелічених видів економічних відносин на кількісні характеристики економічного розвитку, безперечно, найвагомішим є поліпшення техніко-економічних відносин, які напряму впливають на результати матеріального виробництва. Проте в умовах еволюційного типу економічного розвитку, характерного для більшості економічних систем, дедалі більшого значення набуває оптимізація організаційно-економічних відносин, особливо пов'язаних з формуванням грошових ресурсів.

Список використаних джерел

1. Гордоніченко Ю., Сологуб І., Ведер ді Мауро Б. (2022). Відбудова України: принципи та політика. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf.
2. Маркс К. До критики політичної економії. URL: <https://www.marxists.org/ukrainian/marx-engels/1859/m-kritique-ep.htm>.

СЕКЦІЯ “БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АУДИТ, АНАЛІЗ ТА ОПОДАТКУВАННЯ”

Куцик П. О.

д.е.н., професор, ректор
Львівський торговельно-економічний університет

УНІФІКАЦІЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Діяльність вітчизняних підприємств в сучасну епоху інформаційного суспільства все більшою мірою залежить від того, наскільки оперативно потрібна інформація потрапить до осіб, які приймають рішення, і наскільки швидко будуть вироблені управлінські директиви та їх отримають виконавці. Сучасний облік не тільки забезпечує “циркуляцію” інформаційних потоків у контурі ухвалення відповідних рішень та їх виконання, а й формує особливе комунікаційне середовище, що забезпечує поширення знань у межах підприємства.

Створити таке середовище можливо лише завдяки правильній організації обліку. Спираючись на результати дослідження, пропонуємо розуміти організацію обліку як цілеспрямовану і чітко сплановану діяльність зі створення, впорядкування та розвитку системи обліку на підприємстві з метою задоволення інформаційних запитів визначених користувачів. Правильно організувати облікові процеси неможливо без застосування наукового підходу до організації роботи бухгалтерів та інших спеціалістів економічного профілю, а також без урахування контекстуальних особливостей внутрішнього і зовнішнього середовищ підприємства.

Як форма організації бізнесу корпорація об'єднує численних учасників, менеджмент, співробітників та інших зацікавлених осіб навколо узгоджених спільних цінностей і цілей. При цьому найпершими у системі пріоритетів корпорацій є економічні цілі, що зумовлює їх високу активність на конкурентних ринках і схильність до масштабування діяльності. Галузева та територіальна експансія сучасних компаній відбувається різними способами: через відкриття філій, створення дочірніх і спільних підприємств тощо. Це означає, що у межах корпорації можуть поєднуватися різні бізнес-одиниці, які часто використовують різні облікові системи та принципи організації. Тому, на відміну від облікових систем окремих господарських суб'єктів, інтегрована корпоративна система обліку повинна формуватися на більш високому рівні, частково абстрагуючись, а частково – враховуючи локальні особливості тих організацій, які входять до складу корпорації [1]. Система обліку в корпораціях не лише містить елементи, які визначаються специфікою діяльності корпоративних об'єднань, а й формується під впливом низки юридичних, економічних, управлінських, соціально-культурних, політичних та інших чинників.

Корпоративна система обліку також має складнішу організаційно-понятійну структуру, ніж системи обліку окремих господарських суб'єктів. Важливе значення має раціональне виокремлення інформаційних підсистем та окремих елементів корпоративної системи обліку, які повинні не тільки чітко пов'язуватися між собою, а й бути нерозривно сполученими із зовнішнім середовищем. Вимоги користувачів облікової системи не слід трактувати як своєрідне “технічне завдання” зі створення інформаційної системи обліку. Ці вимоги не завжди чітко сформульовані та виписані в стандартах, інструкціях і регламентах, оскільки корпоративна система обліку значною мірою є продуктом відповідної корпоративної культури.

Облікова політика, внутрішні норми і стандарти обліку, інструкції та регламенти віддзеркалюють ті цінності і принципи, які впроваджує керівництво організації та виконання яких слугує запорукою продуктивної взаємодії структурних підрозділів та окремих співробітників. Корпоративна культура впливає на формування корпоративної бази даних і систему документообігу.

Сучасні корпоративні системи обліку і звітності формуються на перетині

інформаційного, технологічного, організаційного та інших вимірів. З цього приводу О. М. Кондратюк називає бухгалтерський облік корпорації “оригінальною інформаційною технологією, здатною трансформувати бухгалтерську інформацію у різні формати залежно від цілепокладання користувачів, створити образ діяльності і фінансового стану компанії за заданими параметрами, слугувати фундаментальною основою для прийняття корпоративних рішень” [2, с. 442].

За сучасних умов організація обліку дедалі частіше зводиться до системотворення, тобто формування сукупності елементів, які перебувають у певних взаємовідносинах між собою та з навколишнім середовищем. Такий підхід потребує вироблення відповідної структури облікової системи, що базується на загальній теорії систем Л. фон Берталанфі [3], оскільки саме структура, відображаючи постійні відносини між елементами системи, закріплює взаємозв'язки цих елементів. Дотримуючись подібного підходу, М. Г. Чумаченко визначав систему бухгалтерського обліку з позицій теорії систем, теорії інформації та теорії управління, що підкреслювало важливість організаційного рівня самої системи.

Виходячи з цього, інтегрована корпоративна система обліку і звітності є складною інформаційною та документальною системою, в якій використовуються специфічні способи та прийоми: інформаційно-структурне моделювання, елімінування, консолідація, трансформація бухгалтерських записів тощо. За допомогою інформаційно-структурного моделювання співвідносяться господарська та організаційна структура підприємства і потоки облікової та звітної інформації.

К. І. Редченко стверджує, що крім налаштування під потреби конкретних користувачів, інформаційна система обліку повинна мати методологічну та технічну підтримку, оскільки без інтелектуального втручання людини будь-яка система є мертвою [4, с. 277]. Учений відзначає, що з поширенням мережевих технологій обміну інформацією, наприкінці 90-х років почали формуватися віртуальні системи обліку. Вони характеризуються активним використанням мережевої архітектури та “хмарних” технологій. Інформація, яку генерують віртуальні системи обліку, має складний і багаторівневий характер. Віртуальні системи адаптовані для цілодобового режиму роботи, забезпечують операції з електронними грошима та поєднують в інформаційному просторі різні види обліку.

Завдяки комп'ютеризації та віртуалізації обліку формується інтегроване інформаційне середовище, у якому окремі підсистеми обліку теж мають виключно віртуальний характер і розрізняються лише за метою та цільовими користувачами, відрізняються лише форми та зміст вихідних інформаційних повідомлень, що формуються під запити відповідних користувачів.

Такий організаційний етап формування інтегрованої системи обліку і звітності передбачає проектування відповідних бізнес-процесів і налагодження роботи облікових підрозділів підприємства. Важливо визначити ключові характеристики бізнес-процесів, які дають змогу впровадити облікову політику компанії, забезпечити узгодженість робочого плану рахунків, методів обліку, форм подання інформації, звітності тощо.

Таким чином, специфіка будови та функціонування великих корпоративних структур вимагає застосування особливих підходів до уніфікації системи обліку. Чинна законодавча база не регулює сферу внутрішніх корпоративних стандартів, залишаючи виключне право ухвалення рішень за керівництвом компаній, що має бути зацікавленим в упорядкуванні внутрішніх інформаційних потоків та їх систематизації.

Список використаних джерел

1. Куцик П. О., Шевчук В. О. Процесний підхід до розробки корпоративних регламентів обліку і звітності. *Економічний аналіз : зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет. 2016. Т. 23. № 1. С. 174–182.*
2. Кондратюк О. М. Бухгалтерське забезпечення корпоративного управління. *Актуальні проблеми економіки. 2014. № 7. С. 441–448.*
3. Берталанфі Л. фон. *Історія і статус загальної теорії систем. Системні дослідження. Щорічник. Х.: Наука, 1973. С. 20–37.*
4. Редченко К. І. Облікова політика як інформаційна основа системи управлінського контролю. *Вісник Одеського національного університету. Економіка. 2015. Т. 20. Вип. 3. С. 274–278.*

Kutsyk Petro

Profesor, doktor habilitowany nauk ekonomicznych,
Rektor Lwowskiego Uniwersytetu Handlu i Ekonomii, Ukraina

Chluska Jolanta

Profesor, doktor habilitowany,
Kierownik Katedry Finansów, Bankowości i Rachunkowości
Politechnika Częstochowska
Częstochowa, Polska

ZINTEGROWANA RACHUNKOWOŚĆ W SYSTEMIE INFORMATYCZNYM ZARZĄDZANIA PRZEDSIĘBIORSTWEM

Systemowe badanie harmonizacji ewidencji podmiotów gospodarczych zgodnie z międzynarodowymi standardami oraz praktyczne wdrażani Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) obejmuje badanie szerokiego spektrum zagadnień. Biorąc pod uwagę, że MSSF regulują procedurę sporządzania sprawozdań finansowych, nie wspominając jednak o samym procesie ewidencyjnym, którego metodyka i organizacja również wymagają uwagi.

Jak pokazuje współczesna praktyka, najostrzejsze wymagania stawiane są rachunkowości i sprawozdawczości tych podmiotów gospodarczych, w których rozdzielone są funkcje właścicielskie i zarządcze, przede wszystkim działalności korporacyjnej. Takim biznesem zarządzają nie właściciele, ale menedżerowie pełniący rolę agentów, zgodnie ze znaną agencyjną teorią zarządzania. Organizacja takiego biznesu wymaga bardziej złożonej struktury zarządzania, którą nazywa się korporacyjną.

Oczywiście każda z zainteresowanych stron ma swoje własne interesy, a co za tym idzie, potrzeby informacyjne, które ma zapewnić korporacyjny system rachunkowy, który jest ukształtowany w odpowiedni model. Jednak nie powstał jeszcze zintegrowany model, który łączyłby rachunkowość finansową i zarządczą w jednym systemie informacyjnym i zapewniałby równoległą rachunkowość opartą na różnych podstawach koncepcyjnych.

Większość naukowców i praktyków zgadza się, że istnienie i rozwój różnych typów rachunkowości w oderwaniu od siebie jest zjawiskiem szkodliwym. Dlatego w ostatnich latach włożyli oni wiele wysiłku w metodologiczne zrozumienie efektów informacyjnych i ekonomicznych, jakie pojawiają się przy integrowaniu i zbliżaniu różnych rodzajów rachunkowości. Mimo to nie wypracowano jeszcze jednolitego poglądu na naturę rachunkowości zintegrowanej.

Podstawą naukową integracji wszelkich systemów informatycznych, w tym rachunkowości, powinna być teoria informacji i informatyka stosowana. Ponadto wykorzystanie informacji w procesie zarządzania podmiotami gospodarczymi jest bezpośrednio związane z teorią zarządzania i jej ważną dziedziną stosowaną – zarządzaniem operacyjnym. „Produkcja” informacji jest główną funkcją każdego rodzaju rachunkowości, a różnice między nimi określane są przede wszystkim przez tych, do których informacja ta jest przeznaczona. Poznanie specyfiki tworzenia informacji w systemie księgowym jest możliwe tylko dzięki nowoczesnej wiedzy na temat zjawiska informacji, specyfiki jej tworzenia, rejestracji, systematyzacji, interpretacji i wykorzystania

Znaczący przełom w rozwoju teorii informacji nastąpił dzięki powstaniu cybernetyki, której założycielem jest N. Wiener. Cybernetyka formułuje zasadę jedności informacji i zarządzania, co jest niezwykle ważne dla badania współczesnych procesów społeczno-gospodarczych. W ramach tej nauki wyłonił się nowy kierunek – cybernetyka ekonomiczna, zajmująca się badaniem procesów zachodzących w systemach gospodarczych.

Rozwój teorii informacji jest ściśle powiązany z rozwojem procesów gospodarczych i społecznych na świecie, komplikacją stosunków i powiązań gospodarczych. W różnych teoriach ekonomicznych i koncepcjach informacja zajmuje różne miejsca: od założeń o kompletności i wiarygodności informacji (klasyczna teoria ekonomii) przez koncepcje informacyjnej funkcji cen w gospodarce rynkowej (teoria neoklasyczna) i innowacyjne podstawy rozwoju ekonomii (teoria Schumpetera) do różnych systemologicznych podejść w sprawie określania roli informacji w gospodarce (cybernetyka ekonomiczna, synergetyka), a także koncepcji, w ramach których, w przeciwieństwie do ujęć systemowych, badano odrębne aspekty informacji i jej wykorzystania w

działalności ekonomicznej i gospodarczej.

Ponieważ głównym „producentem” informacji gospodarczej jest system rachunkowości, wydaje się całkiem naturalne, że rośnie rola rachunkowości w kontekście wspierania podejmowania decyzji przez odpowiednie zainteresowane strony (inwestorów, menedżerów, akcjonariuszy, analityków finansowych itp.) . Wymagając większej ilości i zawartości informacji gospodarczych, jej użytkownicy aktywnie stymulują rozwój metodologii rachunkowości w celu poszerzenia pola informacyjnego dla konsumentów.

Rozwój odbywał się w oparciu o korporacyjne systemy informacyjne (KSI) oraz wprowadzanie nowych technologii informatycznych. KSI zapewniają kompleksową automatyzację finansowej i gospodarczej działalności przedsiębiorstwa lub korporacji, która obejmuje kilka przedsiębiorstw [1]. Informatycy uważają, że system, który automatyzuje co najmniej 80% działów firmy, można nazwać KSI.

Analizując badania naukowe w tym zakresie, można zauważyć, że T. Boczek [2], L. Applegate i F. U. McFarlane [3] wnieśli znaczący wkład w doskonalenie technologii rachunkowości stosowanych we współczesnej WNP. Oni nie tylko sformułowali ogólne zasady projektowania KSI, ale także nakreślili, jak przezwyciężyć wady tradycyjnej rachunkowości.

T. Boczek za główne problemy w tym kontekście uważa ograniczoną zdolność rachunkowości do tworzenia informacji niezbędnych do podejmowania decyzji zarządczych. Rachunkowość, według T. Boczka, tworzy głównie informacje ilościowe i historyczne. Również tradycyjna rachunkowość formuje informacje w sposób niejako „polityczny”, służąc interesom tylko jednej grupy użytkowników – właścicieli (akcjonariuszy). Inni zainteresowani nie znajdują informacji niezbędnych do podejmowania decyzji w sprawozdaniach księgowych [2, s. 23-24]. Ten problem jest naprawdę niezwykle ważny dla zarządzania przedsiębiorstwem: księgowość, choć jest technologią informatyczną, wcale nie jest „ideologicznie sterylna”, jak kapryśny instrument muzyczny, wymaga specjalnego dostrojenia dla każdej odrębnej grupy „słuchaczy”.

System księgowy gromadzi i porządkuje podstawowe struktury w celu dalszego przekształcenia ich w format komunikatów, raportów, referencji itp., czyli pochodne struktury informacyjne.

Wraz z rozpowszechnieniem się technologii internetowych pod koniec lat 90. pojawiło się takie pojęcie jak „wirtualny system księgowy”. Wprowadzenie wirtualnego systemu księgowego diametralnie różni się od automatyzacji księgowości lat 70. i 80., kiedy firmy ograniczały się do przenoszenia istniejących, nieudoskonalonych systemów księgowych.

Wirtualny system księgowy zapewnia tworzenie niemal nieograniczonej liczby pochodnych struktur informacyjnych – raportów. Do tego wspierane są różne rodzaje księgowości, o których już była mowa: finansowy, zarządczy (w wielu zapisach i wymiarach), podatkowy, rachunkowość wg Międzynarodowych standardów sprawozdawczości finansowej (IFRS) itp.

Nie da się opracować koncepcji rachunkowości zintegrowanej bez zdefiniowania podejść do konsekwentnego zbliżania do siebie poszczególnych rodzajów rachunkowości. Jednocześnie sugerujemy stosowanie tzw. zasady „parzystości”, czyli oceny cech wszystkich możliwych kombinacji różnych rodzajów rachunkowości, na przykład finansowej i zarządczej.

W przypadku zintegrowanego systemu rachunkowości zarządczej są „osadzone” w ogólnym systemie rachunków, gdzie odpowiadają bezpośrednio rachunkom rachunkowości finansowej. Jednak w ten sposób prowadzona jest tylko rachunkowość kosztów i dochodów, co nie daje podstaw do uznania tej formy organizacji rachunkowości zarządczej za rzeczywiście umożliwiającą integrację z rachunkowością finansową. Polityka rachunkowości zarządczej powinna być opracowana zgodnie z ramami koncepcyjnymi, na których opiera się rachunkowość finansowa [4]. Jeśli firma musi jednocześnie prowadzić ewidencję zgodnie z normami krajowymi i międzynarodowymi, należy również wziąć pod uwagę ich wymagania.

Dlatego rozwój zintegrowanego systemu rachunkowości ma na celu zapewnienie maksymalnej przejrzystości jego wewnętrznych mechanizmów, tak aby potrzeby zamierzonych użytkowników informacji księgowych były zaspokajane w najbardziej akceptowalnym i ekonomicznym sposób. Taki efekt można osiągnąć tylko wtedy, gdy zostaną przełamane bariery między różnymi typami rachunkowości, ich koncepcjami i instrumentalną realizacją

Bibliografia

1. Kutsyk P. O. *Informatsiyeni systemy obliku u korporatyvnomu upravlinni: kontseptual'nyy pidkhid. Bukhhalters'ky oblik, ekonomichnyy analiz ta kontrol' v umovakh formuvannya i rozvytku suchasnykh kontseptsiy upravlinnya : tezy KHII mizhnar. nauk. konf. Zhytomyr : ZHDTU, 2013. C. 220–222.*
2. Boczek T. *Corporate Accounting Information System. Harlow: FT Press, 2007. 918 p.*
3. Applegate L., Warren McFarlan F. *Corporate Information Systems Management: The Challenges of Managing in An Information Age. [5th ed.]. 1999. 360 p.*
4. Kutsyk P. *Accounting policy – tools to organization of accounting in a body corporate. Středoevropský věstník pro vědu a výzkum. Praha, 2014. № 2(4). P. 32–37.*

Căpățînă S. V.

PhD Associate Professor

Trade Co-operative University of Moldova

INTERNAL CONTROL VS AUDIT: APPROACHES AND PERSPECTIVES

The research in question is based on internal control and audit as verification procedures of information by comparing the situation, analyzing and assessing risks and capitalizing findings. The control is not justified if it does not trigger through the outputs the set of measures necessary to improve the controlled activities, to prevent and eliminate the shortcomings, to sanction the guilty. Effective control must be multilateral, which requires that controlled objectives be addressed both economically and financially, as well as technically. The technical solutions adopted have economic and financial consequences and vice versa.

Controlul, în general, constă în supravegherea, analiza și verificarea permanentă sau periodică a unei activități sau a unei situații pentru a urmări mersul ei și pentru a lua măsuri de stăpânire a eventualelor riscuri și pentru îmbunătățirea activității.

Controlul intern este reprezentat de orice măsură luată de conducere în vederea îmbunătățirii gestionării riscurilor la care este expusă entitatea și a creșterii probabilităților ca scopurile și obiectivele stabilite să fie îndeplinite.

Respectând structura definiției, controlul poate fi formulat ca un complex de procedee, acțiuni de verificare, comparare, analiză indicatorilor specifici organizării și planificării activității economice, asigurării integrității activelor, desfășurării activității în baza obiectivelor strategice elaborate sub aspectul eficienței și eficacității, precum și a evaluării rezultatelor obținute [2, p. 10].

Caracterul general al acestei definiții rezultă din destinația sa și totodată în elaborare s-a ținut cont cele trei componente obligatorii pe care trebuie să le întrunească o definiție stabilite pentru prima dată de prof. univ. V. Bucur: scopul, obiectul ei, caracteristicile, destinația și rezultatul [3]. Definiția propusă include drept obiect al controlului:

- complexul de procedee, acțiuni, executate de persoanele responsabile (conducătorul entității, managerii, șefii subdiviziunilor, lucrătorii contabilității, analiștii, maiștrii (șefii) de ture și persoanele ce exercită operații tehnologice la locul de lucru);

- caracteristicile inerente obiectului definiției sunt: verificarea, contabilizarea, analiza, auditul și cele mai diverse calcule ale indicatorilor realizate preventiv – până la desfășurarea activității entității, în timpul desfășurării acesteia și după desfășurarea ei; se are în vedere ciclul continuu de utilizare a rezultatelor obținute în planificarea activității entității în perioadele de gestionare ulterioare conform obiectivelor și strategiilor stabilite;

- scopul proceselor sau acțiunilor efectuate constă în desfășurarea eficientă și eficace a desfășurării activității entității.

Controlul intern, conform prevederilor ISA 315, cuprinde cinci componente principale:

- a) mediul de control;
- b) procesul de evaluare a riscurilor entității;
- c) sistemul informațional, inclusiv procesele de afaceri aferente, relevante pentru raportarea financiară și comunicare;
- d) activitățile de control relevante pentru audit;

e) monitorizarea controalelor [5, p. 276].

Aceste componente care sunt nemijlocit legate cu obiectivele raportării financiare, oferă un cadru util auditorilor pentru înțelegerea diverselor aspecte ale sistemului de control intern al entității.

Atunci când auditorul caută să înțeleagă mediul de control, el trebuie să țină cont de:

- valorile etice și integritatea conducerii;
- stabilirea de către conducere a obiectivelor și conștientizarea riscurilor pe care le implică îndeplinirea acestora;
- stilul de funcționare al managementului (ex.: prin coduri de conduită și manuale de proceduri) și structura organizatorică;
- cum stabilește managementul responsabilitățile (ex.: prin structura organizatorică și prin separarea atribuțiilor);
- politicile manageriale de menținere a personalului competent, respectiv politicile de recrutare și perfecționare a pregătirii profesionale;
- supravegherea de către management a procedurilor de control și a funcționării sistemului contabil inclusiv revizuirea operațiunilor și monitorizarea bugetului (inclusiv auditul intern);
- modul în care managementul entității asigură respectarea legilor și reglementărilor [6, p. 19].

O ipoteză destul de des întâlnită în literatura de specialitate este că “un mediu de control satisfăcător nu reprezintă în mod necesar un mijloc de descurajare a fraudei, dar poate conduce la diminuarea riscului de fraudă” [4, p. 94]. Prin urmare, raportul invers ar fi că deficiențele mediului de control pot submina eficacitatea controalelor, în special cu privire la fraudă. Deci, se poate afirma, că mediul de control în sine nu previne, sau detectează și corectează, o denaturare semnificativă.

Printre îmbunătățirile controlului intern rezultând din integrarea tehnologiilor informaționale în sistemele contabile se numără [1, p. 380-381]: mecanismele de control informatice le înlocuiesc pe cele manuale. Beneficiile evidente ale tehnologiilor informaționale, cum ar fi posibilitatea de a gestiona rentabil volume impresionante de operațiuni economice complexe, determină organizațiile să facă apel la asemenea tehnologi pe tot parcursul procesului lor de raportare financiară. Unul dintre avantajele tehnologiilor informaționale constă în posibilitatea de a îmbunătăți controlul intern încorporarea unor mecanisme de control executate de computer în activitățile cotidiene de prelucrare a operațiunilor. Înlocuirea procedurilor manuale cu mecanisme de control programate, care aplică verificări și calculează solduri pentru fiecare operațiune prelucrată, poate reduce erorile umane care ar putea apărea în mediile manuale tradiționale. Un sistem de IT bine controlat oferă un potențial mai mare de reducere a erorilor, deoarece computerele prelucrează informațiile de manieră consecventă, uniformă [7].

Cercetarea abordărilor teoretice și pragmatice cu privire la relațiile dintre controlul intern, audit și contabilitate ne permite să afirmăm că aria de cercetare a acestora s-a extins. În prezent, controlul intern funcționează în paralel cu auditul alături de contabilitate și celelalte științe ale gestiunii [2, p. 16]. Aceste concluzii se bazează pe faptul că situațiile financiare conțineau doar raportul de audit extern. Acum, însă, acestea trebuie să conțină raportul conducerii cu informații complexe, referitoare la controlul intern.

Referințe bibliografice

1. Arens A., Loebbecke, J. *O abordare integrată*. Chișinău: ARC, 2003, 922 p. ISBN 9975-61-290-3.
2. Bîrcă A. *Controlul intern și impactul acestuia asupra dezvoltării guvernantei corporative*. Rezumatul tezei de doctor habilitat în științe economice. <https://irek.ase.md/xmlui/bitstream/handle/1234567890/1057/Rezumat%20Birca%20Aliona.pdf?sequence=3&isAllowed=y>.
3. Bucur V. *Probleme ale contabilității activelor nemateriale și materiale pe termen lung*. Referat științific al tezei de doctor habilitat în economie, Chișinău: ASEM, 2005. p. 70.
4. Macovei I. *Auditul financiar de la norme naționale la standarde internaționale*. Editura Tehnopress, Iași, 2012, 293 p. ISBN 978-973-702-922-5.
5. *Manual de standarde internaționale de audit și control de calitate*. Codul etic al profesioniștilor contabili/Federația Intern. A Contabililor (IFAC). Ch.: Moldpres, (Combinatul poligrafic). In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova (ediție specială)*. 2012, 996 p. ISBN 978-9975-4363-1-1
6. *Manual de audit financiar și regularitate*. Proiect finanțat de UE. București, 2003, 98 p.
7. Șevciuc T. *Abordarea controlului intern în contextul factorilor de risc*. https://irek.ase.md/xmlui/bitstream/handle/1234567890/111/Sevciuc-T_conf_ASEM_2018_Contabilitatea%20si%20auditul%20in%20conditiile%20%20globalizarii.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Воронко Р. М.
д.е.н., професор,
Сороківський В. М.
к.ф.-м.н., доцент,
Бурдик О. Ю.
д.ф., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ОЦІНЮВАННЯ ВАРТОСТІ СУБ'ЄКТА БІЗНЕСУ

У сучасних реаліях економіки України ряд суб'єктів бізнесу працює на межі припинення своєї діяльності, тому, щоб уникнути цього і навіть запобігти банкрутству актуальним завданням є визначення ринкової вартості суб'єкта бізнесу на даний момент, а також спрогнозувати її величину на наступні роки. Володіння такою інформацією дозволить суб'єкту бізнесу вчасно прийняти ефективні міри, щоб покращити його фінансовий стан та запобігти банкрутству.

Оцінювання вартості підприємства здійснюється з метою оцінювання фінансового стану підприємства як суб'єкта бізнесу та є необхідною складовою прогнозування розвитку і здійснення інвестиційних вкладень. Аналіз діяльності вітчизняних і зарубіжних підприємств засвідчує, що вартість підприємства має тенденцію до зростання за умови використання інноваційних підходів до управління, які здатні забезпечити позитивну динаміку результативних показників діяльності. На сьогодні, зважаючи на діяльність суб'єкта бізнесу в умовах правового режиму воєнного стану, тема якісного управління вартістю підприємства є особливо актуальною та потребує подальшого дослідження [3].

Окремі аспекти визначення ринкової вартості суб'єкта бізнесу розглядалися у працях [1-3]. В них на основі використання методів рядів динаміки отримані прогнозні значення вартості підприємства на наступні п'ять років на основі емпіричних даних про чистий фінансовий результат (збиток) та вартість чистих активів за попередні роки.

Завдання, яке ставиться в даній праці - є удосконалення методики визначення ринкової вартості суб'єкта бізнесу, як на основі використання значень точкових прогнозів для чистого фінансового результату (збитку) та вартості чистих активів, так і на основі використання значень довірчих меж для точкових прогнозів, отриманих на основі інтервального оцінювання.

Прогнозні значення показників рівня чистого фінансового результату (збитку) та вартості чистих активів можна знаходити як за допомогою аналітичних методів вирівнювання рядів динаміки, так і на підставі середніх величин (середнього рівня ряду динаміки та середнього темпу зростання).

З діаграми розсіювання показників рівня чистого фінансового результату видно, що форма кореляційної залежності схожа на параболічну. Отримане нами на основі статистичних даних рівняння параболічної залежності має вигляд $y = 178149,8 - 20122,95 + 792,15t^2$. Значення коефіцієнта детермінації $R^2 = 0.79$ показує, що модель адекватна результатам спостережень і може бути використана для прогнозування.

З побудованої діаграми розсіювання емпіричних даних чистих активів видно, що модель є лінійною, а знайдене нами рівняння має вигляд $y = 581659,43 - 5307,5t$, а коефіцієнт детермінації $R^2 = 0.7$. Це підтверджує, що побудована нами модель також є адекватною результатам спостережень.

Підставивши у лінійне та параболічне рівняння трендів значення $t=8$ отримаємо такі прогнозовані значення: для показників рівня чистого фінансового результату $y_8 = 67943,8$, а для показників рівня чистих фінансових активів $y_8 = 539199,43$. Для рівня значущості $\alpha = 0,05$ довірчий інтервал для показників рівня чистого фінансового результату: $30750,79 \leq y_8 \leq 105134,81$. Аналогічний довірчий інтервал для показників рівня чистих фінансових активів такий $525355,67 \leq y_8 \leq 553043,19$.

Також важливим в управлінні фінансовими результатами є прогнозування рівня чистого прибутку (збитку), яке необхідне для оцінювання вартості підприємства. М. В. Корягін вважає, що економічний аналіз виступає важливою складовою системи формування вартості підприємства та що система бухгалтерського обліку є інформаційною основою для проведення аналізу показників вартості підприємства та забезпечує одержання достовірних значень показників вартості [1, с. 191].

У праці [2, с. 121] пропонується розрахунок вартості суб'єкта бізнесу проводити за формулою:

$$V_t = NAV_t + \sum_{i=1}^T \frac{E_t \left[\frac{NI_i}{NAV_i} - r_e \right] NAV_t}{(1 + r_e)^i}$$

де V_t – ринкова вартість суб'єкта бізнесу в момент часу t ; NAV_t – відкоригована вартість чистих активів на кінець звітного періоду; NAV_i – вартість чистих активів у прогнозованому періоді з урахуванням одержаного прибутку.

Згідно наведеної формули обчислення значень ринкової вартості V_t на момент часу t базується на значеннях точкових прогнозів чистого фінансового результату та вартості чистих активів на даний момент часу.

Ми пропонуємо при обчисленні ринкової вартості поряд із значеннями точкових прогнозів використовувати із значення меж довірчих інтервалів для чистого фінансового результату та вартості чистих активів, внаслідок чого ми отримали дев'ять значень вартості підприємства, які знаходяться в межах $500096,84 \leq V_t \leq 568670,95$.

При цьому найменше значення досягається тоді, коли за прогнозні значення беруться нижня межа для чистого фінансового результату та верхня межа для вартості чистих активів. Найбільше значення досягається тоді, коли за прогнозні значення беруться значення верхньої межі чистого фінансового результату та нижньої межі вартості чистих активів. Слід зауважити, що значення вартості суб'єкта бізнесу $V_t = 530037,31$, яке досягається при значеннях точкових прогнозів на наступний рік чистого фінансового результату та вартості чистих активів, є медіаною для ряду розподілу отриманих нами дев'яти значень вартостей суб'єкта бізнесу.

Оскільки прогнозне значення вартості підприємства $530037,31$ є медіанною ряду розподілу прогнозних значень вартостей, то можемо стверджувати, що з однаковою ймовірністю $P=0,5$ прогнозне значення вартості може лежати як в інтервалі $[500096,84; 530037,31]$, так і в інтервалі $[530037,31; 568670,95]$.

Тому керівництву суб'єкта бізнесу слід використати додаткові резерви, щоб підвищити його вартість і запобігти її зниженню.

Список використаних джерел

1. Корягін М. В. Бухгалтерський облік у системі управління вартістю підприємства: теоретико-методологічні концепції : монографія. Львів : Видавництво ЛКА, 2012. 389 с.
2. Корягін М. В. Оцінювання вартості підприємства в системі бухгалтерського обліку: монографія. Львів: ТОВ "НВП "Інтерсервіс", 2012. 262 с.
3. Сороківський В. М., Редченко К. І., Бурдик О. Ю. Статистичні підходи до оцінювання вартості автотранспортного підприємства. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1391/1341>.

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПІДХІД В НАУКОВОМУ АНАЛІЗІ РОЗВИТКУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Бухгалтерський облік та оподаткування в генезисі суспільно-економічному розвитку виокремились в окремі галузі науки та господарської практики. Сучасна модель (система) бухгалтерського обліку, звітності, відповідно і система оподаткування не надані кимось ззовні, як щось стороннє, позасистемне, а сформувались у процесі історичного розвитку відповідно до законів діалектики, еволюційних етапів розвитку і революційних змін системи поглядів, наукових знань, світоглядів. На думку переважної більшості науковців і практиків облік та оподаткування протягом тисячоліть існували як господарська практика, у 15 столітті вперше описані як усвідомлена практика, і лише наприкінці 19 століття вони сформувались як окремі галузі науки зі своєю теорією, чіткою системою понять і знань, закономірностей, термінологією, методологією та організацією, як складна динамічна система. Наука охоплює загальні закони розвитку теоретичного знання, розробку концепцій, принципів, понять, теорем, аксіом, моделей та інших необхідних атрибутів пізнання дійсності, оперує набором об'єктивно необхідних положень і виявлення закономірностей процесу формування інформації про фінансово-господарську діяльність підприємства, містить розвинутий категорійний апарат (категорії виражають і фіксують найзагальніші сторони пізнавального процесу), Теорія науки повинна бути об'єднана загальною основою. У якості такої основи можна прийняти концепцію, парадигму чи систему, в яких виділяють: підсистеми; елементи; зв'язки і взаємодію між ними; субординацію; ієрархічні рівні; входи, і виходи в оточуюче середовище тощо. Отже, бухгалтерський облік і оподаткування слід розглядати як систему. Положення науки хоча й виконується суб'єктами (людьми), але вони повинні бути доведені об'єктивною основою (реальними, істинними властивостями речей, явищ і процесів, які відбуваються у природі, суспільстві чи мисленні людини. Галузі науки "Бухгалтерський облік" та "Оподаткування" покликані пропонувати механізми реалізації одержання знань в людській діяльності. У складі науки також є компоненти, які відповідають за вивчення самих наукових теорій, їх принципів, методів, категорій, властивостей [4].

З описаного випливає, що бухгалтерський облік та оподаткування як наукові системи є надзвичайно складними з досить розгалуженою мережею взаємозв'язків, які виникали протягом усього історичного розвитку, охоплюючи ту, чи іншу їхню частину. Відповідно у науковців, які ставлять за мету здійснення наукового аналізу розвитку історичної періодизації тієї, чи іншої частини теоретичного знання, категорії, елементів методології чи організації, об'єктивно виникає потреба у виборі найбільш відповідного підходу, методу чи концептуальної основи. Найкращим підходом вважається парадигмальний науковий аналіз розвитку бухгалтерського обліку та оподаткування, в основу якого покладене поняття парадигми.

Аналіз наукових досліджень засвідчує неодноразові спроби формування парадигм обліку та оподаткування на основі наявних еволюційних концепцій, що є свого роду завданням окреслення певного універсуму, який зумовлює необхідність урахування: методологічних засад розвитку науки (Я. Корнаї, Г. Бергман, Т. Кун, І. Лакатос), прагнень як філософів античності, середньовічних вчених, так і вітчизняних та зарубіжних теоретиків минулого й сучасності віднайти обліковий та податковий алгоритми побудови досконалого суспільства.

Проте панування кожної з парадигм оподаткування рано чи пізно закінчувалось, адже еволюційний розвиток суспільства зумовлював необхідність пошуку нових концепцій, що відповідали б бажаним ідеалам. Тому формування нової парадигми не засвідчує неефективність чи неідеальність наявних концепцій загалом, а лише свідчить про необхідність їх еволюційного вдосконалення.

Бухгалтерський облік та оподаткування неможливо досліджувати без використання парадигмального аналізу. Парадигма (грец. *paradeigma* – приклад, зразок) як категорія визначається як: а) у сучасній філософії науки – система теоретичних, методологічних й аксіологічних установок, які взяті за зразок розв'язування наукових завдань і які поділяють усі

члени наукового співтовариства; б) система форм, уявлень та цінностей одного поняття, що відображають його видозміну, історичний шлях заради досягнення ідеального поняття [5, с. 252].

Парадигма виступає як міждисциплінарна матриця, стійка сукупність базових категорій, методів та цінностей, котра, на думку Януша Корнаї, є не чим іншим, як “довготривало існуючим способом мислення наукового співтовариства”. Поняття парадигми у рамках сучасної філософії науки використовують при описі еталонних теоретико-методологічних основ наукового пошуку [5, с. 252].

Поняття парадигми вперше запровадив позитивіст Густав Бергман, однак справжній пріоритет у його використанні та поширенні належить Томасові Куну. У книзі “Структура наукових революцій” (1962) він наголосив на можливості виділення двох основних аспектів парадигми: епістемічного (сукупність фундаментальних знань, цінностей, переконань і технічних прийомів, що служать зразком наукової діяльності) й соціального (характеризують через поділяюче її конкретне наукове співтовариство, цілісність і межі якого воно визнає) [5, с. 252].

Як стверджують українські науковці П. Куцик, Н. Малюга, О. Петрук, С. Легенчук, Сидорович та інші, наявність парадигми, на думку Т. Куна, пов’язана з періодами розвитку науки, у рамках яких вони виконують проектно-програмувальну і селективно-заборонну функції. Зміна парадигм пов’язана з виникненням нової системи світогляду та цінностей, практичними умовами, суспільними трансформаціями. Також Т. Кун увів поняття “дисциплінарної матриці”, синонімічне епістемічному контекстові парадигми. Структура дисциплінарної матриці містить: символічні узагальнення, що становлять формальний апарат і мову, характерну для конкретної наукової дисципліни; метафізичні компоненти, що визначають найфундаментальніші теоретичні та методологічні принципи світорозуміння; цінності, що задають панівні ідеали і норми побудови й обґрунтування наукового знання [1, 3, 4, 2, 5].

Згідно з теорією Куна, виділяють такі етапи розвитку парадигм: допарадигмальний стан науки, що характерний еклетичним поєднанням різноманітних гіпотез; парадигмальний – наявність єдиного теоретичного і методологічного базису науки, що визначає та формує розв’язання окреслених проблем; постпарадигмальний, у ході якого змінюють світоглядні системи.

Можна стверджувати, що в процесі розвитку суспільства, зміна парадигм третій етап стає першим, оскільки коли накопичується достатньо даних про виявлені аномалії, невідповідності та суперечності, що заперечують догми наявної парадигми, то певна наука переживає кризу. Впродовж цієї кризи виникають нові ідеї, які, можливо, раніше не брали до уваги або були спростовані, що відповідає допарадигмальному етапові розвитку. В кінцевому підсумку, наявний конфлікт парадигм із різними системами цінностей, різними способами виконання практичних завдань, різними параметрами світогляду приводять до виникнення нової парадигми [5, с. 252].

Поява наукового відкриття завжди передбачає, що ґрунт був щедро засіяний зернами попередніх знань і добре підготований процесом як свідомої, так і несвідомої роботи.

Імре Лакатос в структурі парадигм будь-якої науки вбачав “жорстке ядро” – сукупність незмінних, стійких у будь-яких модифікаціях тверджень, що є базовими конструктами вирішення будь-яких економічних і соціальних завдань суспільства.

Отже, як бачимо, парадигмальний підхід дає можливість розкрити історичні аспекти розвитку облікової та податкової науки і практики, виокремити глибинні фундаментальні теоретичні, методологічні та організаційні аспекти її становлення розвитку та зміни, а також відкриває можливості передбачення майбутнього розвитку систем обліку та оподаткування.

Список використаних джерел

1. Куцик П. О. Концепція уніфікованої системи обліку і звітності в корпоративному управлінні: монографія. ЛТЕУ. Львів : ЛТЕУ, 2017. 408 с.
2. Легенчук С. Ф. Бухгалтерське теоретичне знання: від теорії до метатеорії: монографія. Житомир : ЖДТУ, 2012. 336 с.
3. Малюга Н. М. Періодизація розвитку бухгалтерського обліку на основі зміни парадигм. Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. Житомир: ЖДТУ, 2006. № 1 (35). С. 72–84.
4. Петрук О. М. Нова парадигма бухгалтерського обліку. Регіональні перспективи : наук.-практ. журн. 2003. № 1 (26). С. 70–72.
5. Сидорович О. Ю. Еволюція парадигм оподаткування в контексті суспільного розвитку. Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. 2010. Вип. 14-15. С. 251–260.

Holovatska Svitlana
Professor of Department of
Accounting, Control, Analysis and Taxation,
Lviv University of Trade and Economics
Lviv, Ukraine

FINANCIAL REPORTING TAXONOMY IN UA XBRL FORMAT

The digital economy has significantly influenced the development of accounting, analysis and taxation in the enterprise management system. To make a decision on the transition to reporting in XBRL format, it is necessary to: conduct an analysis and check of own IT systems for the possibility of forming financial reporting in XBRL format; compare the reporting information from its own IT system and the extended UA XBRL IFRS taxonomy; carry out verification (validation) of XBRL reporting.

The use of special software products developed for accountants, analysts and specialists in the field of taxation has not been uncommon for a long time, and it was their use that formed the term digital accounting

Ukraine occupies a high position in the ranking of European countries by the level of digitalization. The main goal of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine is to create the most convenient country from the point of view of receiving services. IT technologies made it possible to significantly simplify the collection, storage, transfer of information, as well as to increase the accuracy and efficiency of its analysis. At the same time, there is a noticeable trend of integration of accounting with other branches of business.

The Law of Ukraine “On Accounting and Financial Reporting” stipulates that the taxonomy of financial reporting is a composition of articles and indicators of financial reporting and its elements that are subject to disclosure. The taxonomy of financial reporting is approved by the central executive body, which ensures the formation and implementation of state policy in the field of accounting. Financial statements and consolidated financial statements compiled on the basis of the taxonomy of financial statements according to international financial reporting standards in a single electronic format are submitted to the “Financial Reporting System” portal.

The financial reporting system is a system that allows you to receive, verify, process and disclose financial statements of reporting entities and their audit reports based on the use of documents in the Inline XBRL (iXBRL) format, developed on the basis of the taxonomy adopted and published by the Ministry of Finance of Ukraine.

XBRL, or eXtensible Business Reporting Language, is an XML standard for marking up business and financial reports in order to increase the transparency and accessibility of business information through the use of a single format.

XBRL allows you to use software to link all financial items in your business reports to taxonomy elements. Taxonomy UA XBRL IFRS is a taxonomy of financial reporting according to international financial reporting standards in Ukraine, approved by the Ministry of Finance of Ukraine, which is adapted to the specifics of financial reporting in Ukraine and also includes the auditor’s report and the management report.

The iXBRL format reports: enterprises of public interest; public joint stock companies; business entities operating in extractive industries; enterprises that carry out economic activity according to certain types, the list of which is determined by the Cabinet of Ministers of Ukraine.

You can create financial statements in iXBRL format using special software. The company can either develop such software itself or use already developed software products. Such products in Ukraine are the software product of the USAID Project Transformation of the USAID Financial Sector - FST, software products of CaseWare, M.E.Doc and others.

Taxonomy in UA XBRL IFRS format is adapted for reporting in Ukraine. There are two directions of Ukrainian taxonomy UA XBRL IFRS: general Taxonomy (General Taxonomy); Taxonomy for banking and insurance sectors (Insurance Taxonomy).

The UA XBRL IFRS taxonomy is approved and published by the Ministry of Finance, and is also adapted to the peculiarities of financial reporting in Ukraine and includes the auditor's report and the management report. The UA XBRL IFRS taxonomy provides an opportunity to choose one of two options for preparing financial statements for economic entities (except for banks), namely:

1) financial reporting, which includes the Balance Sheet (Statement of Financial Position), compiled according to the distribution of assets and liabilities into current/non-current together with other reports and notes (General Taxonomy – 210-310);

2) financial reporting, which includes the Statement of Financial Position, prepared in order of liquidity together with other reports and notes (General Taxonomy – 220-320).

The algorithm for preparing for the transition to reporting in XBRL consists of the following steps: 1) monitoring the company's own capabilities related to the use of the XBRL format for reporting; 2) determining the relationship between the data of information systems with the capabilities of the extended UA XBRL IFRS taxonomy; 3) XBRL validation.

The advantages of reporting in XBRL format are:

–for reporting entities: correct preparation of financial statements; elimination of duplication when submitting financial statements to regulators; high-quality financial reporting will help attract investors.

–for the state: speed and automatic processing and analysis of financial statements; timely detection of risks and prompt response to them; more efficient and less expensive regulatory process.

–for investors, high-quality information disclosure according to international standards; speed and automaticity of processing and analysis of financial statements; better understanding of business risks and prospects.

Reporting in XBRL format must be submitted in Ukraine together with an audit report confirming its validity:

– enterprises of public interest – by April 30 of the year following the reporting year;

– public joint-stock companies – until April 30 of the year following the reporting year;

– business entities operating in extractive industries – until April 30 of the year following the reporting year;

– large enterprises that are not issuers of securities, and medium-sized enterprises – no later than June 1 of the year following the reporting period;

– other financial institutions belonging to micro-enterprises and small enterprises – no later than June 1 of the year following the reporting period.

Digitalization gives rise to specific problems in business practice that require theoretical justification. The majority of scientific research in this area is aimed at forming the theoretical and methodological foundations of the digital transformation of enterprises.

References

1. Holovats'ka S. I. *Systemy elektronnoho obliku i zvitnosti pidpryyemstv: aktual'ni aspekty. Pidpryyemnytstvo i torhivlya : zbirnyk naukovykh prats' / redakts. kol.: Kutsyk P. O., Semak B. B. ta in. L'viv : Vydavnytstvo L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu, 2021. Vyp. 32. S. 11-16.*

2. *Zastosuvannya XBRL: shcho potribno znaty pro novyy standart zvituvannya ta yak tse pratsyuje u sviti. Bukhhalter&Zakon. No 37-38. URL: https://bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/BZ011883.*

3. Kulyk V.A. *Rozvytok bukhhalter's'koho obliku na pidpryyemstvakh elektronnoho biznesu. Poltava, 2017. 410 s.*

ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРУВАННЯ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Цифрова економіка задає вектор розвитку різнорівневих господарських систем та визначає глобальну конкурентоспроможність окремих підприємств, країн і регіонів. Підвищення ефективності зазначених перетворень в Україні потребує дієвої державної політики, спрямованої на удосконалення нормативно-правового регулювання галузі інформаційно-комунікаційних технологій; активної цифрової трансформації реального та фінансового секторів; створення якісної та доступної цифрової інфраструктури; подолання цифрової нерівності та підвищення цифрової грамотності; гармонізації українського інституційного середовища з інституційним простором ЄС; запровадження світового досвіду в кібербезпековій сфері.

Виникнення таких умов у світовій економіці свідчить про формування цифрової глобалізації, коли малий та середній бізнес визначає умови світового розвитку. “Цифрова економіка”, “digital-економіка, “економіка на вимогу” (on-demand economy), “GAFAноміка” – такими термінами описують сучасні тренди розвитку економіко-інформаційних відносин. Цифрова економіка (англ. Digital economy) – економіка, що базується на цифрових комп’ютерних технологіях.

Від впровадження цифрових технологій економіка України отримує: нове джерело ВВП (створюються і реалізуються нові програмні продукти і сервіси; більш ефективне використання існуючих ресурсів (за рахунок масової цифровізації економіки починає розвиватися економіка спільного споживання); створення вітчизняних когнітивних апаратно-програмних систем, в тому числі, для стратегічного та операційного прогнозування, проведення розрахунків, торгівлі цінними паперами та ін.; розробка і впровадження технології “блокчейн” (відкритих розподілених реєстрів).

Основними трендами, які існують на сучасному етапі в українській цифровій економіці, є: інформація як основне джерело конкурентоспроможності; економіка спільного користування; цифрові платформи; штучний інтелект; використання віртуальних ІТ-систем у сфері інфраструктури; Інтернет речей; цифрові трансформації бізнесу та економіки загалом.

Цифрова платформа – це група технологій, які використовуються в якості основи, що забезпечує створення конкретизованої та спеціалізованої системи цифрової взаємодії, забезпечена високими технологіями бізнес-модель, котра створює вартість, полегшуючи обміни між двома або більшою кількістю взаємозалежних груп учасників.

Крім цифрових платформ у сфері виробництва, електронної торгівлі, управління проектами (в т.ч. автоматизація документообігу на основі технологій “блокчейн” (blockchain), фінансового обігу (в т.ч. електронних розрахунків та використання криптовалют) надзвичайно актуальними є цифрові платформи, спрямовані на ведення бізнесу через віртуальний простір за допомогою наступних сервісів: бухгалтерія (jSolutions), адміністрування звітності, логістика (4Logist), маркетинг (AliExpress), аналітика (Qlik Sense). Використання зазначених платформ для є запорукою швидкої організації бізнесу, підвищення його ефективності та безпечності.

Ефективним інструментом організації та адміністрування інформації є електронний документообіг. Згідно Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг” від 22 травня 2003 року № 851-IV *електронний документообіг (обіг електронних документів)* — сукупність процесів створення, оброблення, правлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів.

Найпопулярнішими сервісами електронного документообігу в Україні є: Сервіс “Paperless”. “Paperless” (сервіс для компаній та підприємців з обміну документами між собою в електронній формі); Сервіс “Document.Online” (дозволяє завантажувати документи, створювати шаблони для подальшого використання, обмінюватись документами або направляти їх декільком отримувачам); “ІТ Користувач ЦСК-1” (накладення кваліфікованого електронного підпису чи печатки на будь-яку інформацію в електронному вигляді (текстові, відео-, аудіо- файли, файли баз даних тощо), а також для криптографічного захисту інформації шляхом її направленою шифрування).

Впровадження СЕД (систем електронного документообігу) на підприємстві дозволяє скоротити рутинні процеси, пов'язані з обробкою, заповненням та обміном документами, в кілька разів! Крім економії часу, СЕД зменшує ризик втрати даних, прискорює робочі процеси, і покращує взаємодію усередині компанії, а також з контрагентами.

Згідно ст. ПКУ 49.3. Податкова декларація подається за вибором платника податків, якщо інше не передбачено цим Кодексом, в один із таких способів:

а) особисто платником податків або уповноваженою на це особою;

б) надсилається поштою з повідомленням про вручення та з описом вкладення;

в) засобами електронного зв'язку в електронній формі з дотриманням вимог законів України “Про електронні документи та електронний документообіг” та “Про електронні довірчі послуги”.

Згідно ст. ПКУ 49.4. Платники податків, що належать до великих та середніх підприємств, подають податкові декларації контролюючому органу в електронній формі з дотриманням вимог законів України “Про електронні документи та електронний документообіг” та “Про електронні довірчі послуги”.

XBRL (“eXtensible Business Reporting Language”) є гнучкою технологією, розробленою для ефективного обміну фінансовою інформацією між різними зацікавленими користувачами з можливістю застосування в будь-якій країні світу незалежно від мови подання. Таксономія UA XBRL МСФЗ – таксономія фінансової звітності за міжнародними стандартами фінансової звітності в Україні, затверджена Міністерством фінансів України, яка адаптована до особливостей складання фінансової звітності в Україні і містить також звіт аудитора і звіт про управління

Законом України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність” передбачено, що таксономія фінансової звітності – це склад статей і показників фінансової звітності та її елементів, які підлягають розкриттю. Таксономія фінансової звітності затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері бухгалтерського обліку. Фінансова звітність та консолідована фінансова звітність, складені на основі таксономії фінансової звітності за міжнародними стандартами фінансової звітності в єдиному електронному форматі, подається до порталу “Система фінансової звітності”.

Система фінансової звітності – це система, яка дає змогу отримувати, перевіряти, обробляти та розкривати фінансову звітність суб'єктів звітування та їхніх аудиторських звітів на основі використання документів у форматі Inline XBRL (iXBRL), що розроблені на основі таксономії, прийнятої та опублікованої Міністерством фінансів України.

У форматі iXBRL в Україні звітують: підприємства, що становлять суспільний інтерес; публічні акціонерні товариства; суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність у видобувних галузях; підприємства, які здійснюють господарську діяльність за певними видами, перелік яких визначено Кабінетом Міністрів України.

Створити фінансову звітність у форматі iXBRL можна за допомогою спеціального програмного забезпечення. Таке програмне забезпечення компанія може або розробити сама, або скористатися вже розробленими програмними продуктами. Такими продуктами в Україні є програмний продукт Проекту USAID Трансформація фінансового сектору USAID – FST, програмні продукти компанії CaseWare, M.E.Doc та інші.

Таксономія у форматі UA XBRL МСФЗ є адаптованою для подання звітності в Україні.

Існує два напрями української таксономії UA XBRL МСФЗ: загальна Таксономія (General Taxonomy); Таксономія для банківського та страхового секторів (Insurance Taxonomy).

Список використаних джерел

1. Головацька С. І. Системи електронного обліку і звітності підприємств: актуальні аспекти. Підприємництво і торгівля: збірник наукових праць. 2021. Вип. 32. С. 11–16.
2. Козлов В. В., Томашевська Т. В., Кузнєцов М. І. Цифрова економіка: передумови та перспективи. Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти: мат. VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 16 жовтня 2020 р. Київ: НАСОНА, 2020. С. 303–307. URL: http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/5234/1/10-11-Збірник%202020_0311-0315.pdf.
3. Про електронні документи та електронний документообіг. Закон України № 851 від 30.06.2021. URL: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
4. Податковий кодекс України: Кодекс України від 2 грудня 2010 року No 2755 – VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

Бойко Р. В.

к. е. н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Основні засоби на підприємстві можуть здійснювати різні цикли, а саме: надходити на підприємство; передаватися в експлуатацію; переміщуватися всередині підприємства; зношуватися в результаті експлуатації; підлягати ремонту, за допомогою якого відновлюються їхні фізичні якості; вибувати із підприємства внаслідок недоцільності подальшого застосування. Основні засоби вимагають постійного управління ними, а інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень формується на основі даних бухгалтерського обліку. Тому дослідження питань організації бухгалтерського обліку основних засобів на підприємстві є особливо важливим.

Організація обліку основних засобів в Україні формується на основі Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (далі НП(С)БО), Податкового кодексу України і методичних вказівок з роз’ясненнями окремих відомств.

Згідно ст. 14 Податкового кодексу України основні засоби – матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 20000 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 20000 гривень і поступово зменшується у зв’язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік) [3].

До основних завдань з організації обліку основних засобів на підприємстві можна віднести:

- правильне документальне оформлення та своєчасне відображення в регістрах обліку надходження, внутрішнього переміщення й вибуття об’єктів;
- контроль над зберіганням основних засобів;
- контроль над затратами на ремонт та модернізацію основних засобів;
- правильне обчислення та відображення в обліку сум амортизації;
- отримання документально обґрунтованих і достовірних даних про наявність та рух основних засобів за місцями їх експлуатації;
- виявлення результатів від реалізації об’єктів основних засобів або іншого їх вибуття [2].

Дослідження процесу експлуатації основних засобів у теоретичному та практичному аспектах дають можливість виокремити його інформаційні потоки, які підлягають документуванню та знаходять своє відображення в системі рахунків бухгалтерського обліку, а саме:

– амортизація як системний розподіл вартості активу, що амортизується, протягом строку його корисного використання – вартість об'єктів у процесі експлуатації, поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом, що в обліку проявляється через нарахування амортизації;

– витрати, спрямовані на підтримання об'єктів у робочому стані, тобто які пов'язані з ремонтом та технічним обслуговуванням основних засобів і здійснюються для відновлення або збереження первісних економічних вигід;

– капітальні витрати, спрямовані на поліпшення об'єктів та пов'язані з модернізацією, модифікацією, добудовою, дообладнанням, реконструкцією основних засобів і призводять до ймовірності зростання майбутніх економічних вигід від їх використання в господарській діяльності;

– переоцінка об'єктів як інструмент збереження економічної цінності активів призводить до зміни (збільшення чи зменшення) первісної вартості та забезпечує відображення їх реальної ринкової вартості у фінансовій звітності;

– зменшення корисності об'єктів основних засобів – утрата економічних вигід у сумі перевищення залишкової вартості над сумою їх очікуваного відшкодування [1].

Організацію обліку основних засобів необхідно формувати із врахуванням основних факторів, а саме:

– довготривалого терміну використання об'єктів, протягом якого їх необхідно обліковувати;

– технічно складної та багатокомпонентної будови, яку необхідно детально відображати в облікових регістрах;

– коштовність об'єктів вимагає адекватної організації процесів їх приймання, списання, а також обліку наявності, які б забезпечували їх цілісність і збереження у робочому стані;

– необхідність проведення ремонтів, реконструкції, модернізації основних засобів призводить до зміни їх первісних характеристик, які потрібно своєчасно відображати у регістрах обліку.

Основними напрямками вдосконалення організації обліку основних засобів на підприємстві є раціоналізація кожної з форм документів та регістрів з обліку основних засобів, методів збору, обробки та узагальнення облікової інформації, котра повинна відбуватись до сучасних умов ведення бізнесу.

Список використаних джерел

1. Бойко Р. В., Воронко Р. М., Редченко К. І. Облікове забезпечення системи управління основними засобами підприємства: організаційний аспект. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2022. Вип. 70. С. 13–19.

2. Петренко А. Я., Попова В. Д. Організація обліку основних засобів та шляхи її вдосконалення. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. 2018. № 18. С. 994–1001.

3. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

Ogirko Olga

PhD. The Department of computerized control systems
of the State University of Internal Affairs
Lvov, Ukraine,

Chabaniuk Odarka

PhD. Departament Rachunkowości, Kontroli, Analiz i Podatków
Lwowski Uniwersytet Handlu i Ekonomii
Lvov, Ukraine

ISTOTA RYZYKA W ZARZĄDZANIU

Ryzyko i bezpieczeństwo ekonomiczne – pojęcia odnoszące się do sztuki zarządzania finansami. Termin bezpieczeństwo, zawężone jednak do ekonomicznych podstaw funkcjonowania państwa. Wiąże się on z dyscypliną naukową, ekonomią, czyli wiedzą o polityce oraz o bezpieczeństwie. Zależą one od poglądów badacza. W podejściu naukowym nadawana jest mu określona definicja. Kryterium podziału w tej materii jest rodzaj poglądu na dominującą w przestrzeni wizję modelu funkcjonowania gospodarki narodowej i społeczeństwa oraz rzeczywistości międzynarodowej. Nieraz od tego, jaki poglądy reprezentuje dany badacz.

Definicje bezpieczeństwa ekonomicznego można podzielić na cztery grupy.

Pierwsza grupa definicji to te, które opierają się na zagrożeniu.

Druga grupa definicji to te, które łączą zagrożenia i możliwości.

Trzecia odwołuje się do zdolności państwa do funkcjonowania.

Czwarta grupa to definicje jednostronne.

Bezpieczeństwo ekonomiczne poprzez zagrożenia definiują Eric Marshall Green, Andrzej Lubbe, Stanisław Michałowski, Eliza Frejtag-Mika; poprzez zagrożenia i możliwości – James Sperling, Emil Kirchner, Patrick De Souza; poprzez zdolności państwa do dobrego funkcjonowania – Christopher Dent, Krzysztof Księżopolski; bogactwo – Ramesh Thakur, zdolność przeciwstawiania się wpływom innych – Vincent Cable.

Natomiast definicje jednostronnie odnoszące się do konkretnych państw formułują tacy autorzy, jak C. Richard Neu i Charles Wolf. Podani autorzy nie wyczerpują bogatej listy definiujących pojęcie bezpieczeństwa ekonomicznego, ale pokazują główne kierunki myślenia o tym zagadnieniu.

Według Krzysztofa Księżopolskiego bezpieczeństwo ekonomiczne to niezakłócone funkcjonowanie gospodarek, to znaczy utrzymanie podstawowych wskaźników rozwojowych oraz zapewnienie komparatywnej równowagi z gospodarkami innych państw. Definicja ta łączy w sobie element ekonomiczny i politologiczny. Autor wyodrębnia cztery wymiary bezpieczeństwa ekonomicznego, które są ze sobą logicznie powiązane i zależne, a mianowicie wymiar finansowy, surowcowo-energetyczny, żywnościowy i dostępu do czystej wody. Oznacza to, iż uznaje łączność takich kategorii jak bezpieczeństwo finansowe, bezpieczeństwo energetyczne, bezpieczeństwo surowcowe, bezpieczeństwo żywnościowe i bezpieczeństwo dostępu do czystej wody. Uznając, iż stosowanie tych kategorii jako odrębnych wynika z dyskursu bezpieczeństwa, który np. w Polsce polega na konsumpcji przez bezpieczeństwo energetyczne – bezpieczeństwa ekonomicznego. Takie ujęcie jest niezwykle szerokie, umożliwia ono jednak podjęcie analizy poszczególnych wymiarów bezpieczeństwa, a następnie dokonanie syntezy i uogólnień celem określenia poziomów bezpieczeństwa poszczególnych państw.

Wykorzystaniem tego podziału jest możliwość analizy szczegółowych aspektów bezpieczeństwa ekonomicznego, czego wyraz znajduje się w publikacji “Wpływ wydobycia gazu łupkowego na bezpieczeństwo ekonomiczne Polski” wydanym w Ośrodku Analiz Politologicznych UW.

Ciekawe definicje bezpieczeństwa ekonomicznego znajdujemy w literaturze rosyjskojęzycznej. W przeciwieństwie do Anglosasów nauka rosyjska dość późno zajęła się tymi zagadnieniami, choć już dzisiaj ma dość pokaźny dorobek. Kwestie bezpieczeństwa ekonomicznego po raz pierwszy pojawiły się w publikacjach, w których bezpieczeństwo ekonomiczne definiuje się jako nie tylko zabezpieczenie narodowych interesów, ale również gotowość i zdolność instytucji

владzy do stwarzania mechanizmów realizacji i obrony interesów rozwoju krajowej gospodarki, utrzymywania społeczno-politycznej stabilności wśród ludności.

Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa w rozumieniu szerokim definiowane jest, jako “względnie zrównoważony endo- i egzogenicznie stan funkcjonowania gospodarki narodowej, w którym występujące ryzyko zaburzeń równowagi utrzymane jest w wyznaczonych i akceptowalnych normach organizacyjno-prawnych oraz zasadach współżycia społecznego”. Na przestrzeni lat w związku z rozwojem szerokich relacji między państwami wyodrębniła się dziedzina ekonomii międzynarodowej.

Stało się tak za sprawą handlu międzynarodowego, który zapewnił wymianę dóbr i usług na rynku światowym. O znaczeniu danego państwa w dalszym ciągu decydował potencjał militarny jednak jego wymiar i zakres w coraz większym stopniu zależny był od zaangażowania danego kraju w wymianę międzynarodową. Na takim gruncie funkcjonują kolejne definicje opisywanego terminu, które za V. Cable’em uzależniają z jednej strony bezpieczeństwo od dostępu do zaopatrzenia wojska w nowe technologie, z drugiej zaś przypisują narzędziom polityki ekonomicznej państwa znamiona o charakterze działań agresji lub obrony.

Literatura

1. A. Sudół, *Przedsiębiorstwo. Podstawy nauki o przedsiębiorstwie. Zarządzanie przedsiębiorstwem*, Polskie Wyd. Ekonomiczne, Warszawa, 2006, str. 37-38.
2. Ustawa o przedsiębiorstwach państwowych z dnia 25 września 1981 r., Dz. U. z 2013 r. poz. 1384, art. 1
3. Ustawa o przedsiębiorstwach państwowych z dnia 25 września 1981 r., Dz. U. z 2013 r. poz. 1384, art. 5
3. T. T. Kaczmarek, *Ryzyko i zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne*, Wyd. Difin, Warszawa, 2006, str. 52.
4. W. Tarczyński, M. Mojszewicz, *Zarządzanie ryzykiem*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 2001, str. 12

Кузьмінська К. І.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

АНАЛІЗ ВИТРАТ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА: ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ТА ЗАВДАННЯ

В умовах впровадження ринкових засад господарювання в практику для підприємств торгівлі України актуальним стає питання про формування такої системи оцінки ефективності діяльності суб’єктів різних форм власності, яка сприяла б розв’язанню проблем ефективного розвитку та економічного їх зростання. Цього можна досягнути насамперед шляхом удосконалення системи управління витратами і собівартістю товарної продукції за допомогою аналізу витрат обігу торговельного підприємства.

Досить часто нормування, планування та облік витрат традиційно відносять до функцій різних підрозділів підприємства, що мають вузьке коло інтересів і не зацікавлені в тій інформації, яка прямо їх не стосується. На нашу думку, зосередження в одній службі планування, обліку та аналізу витрат обігу буде сприяти підвищенню ефективності господарської діяльності. Аналіз витрат – не разовий захід, він повинен бути постійною, регулярною процедурою. Тому об’єднання фахівців з планування, обліку й аналізу повинне забезпечити підвищення його дієвості. Ми вважаємо, що важливо, в даній ситуації, проводити прогностичний та стратегічний аналіз. Розглянувши підходи науковців до аналізу витрат торговельного підприємства, виділимо його завдання:

- проведення оцінки необхідності реалізації планових завдань із собівартості наявних товарів на складах торговельного підприємства;
- оцінка динаміки виконання планових завдань за показниками їх роботи;
- проведення аналізу складових витрат та їх співвідношення і динаміки порівняно з

плановими даними;

- пошук шляхів зниження витрат обігу;
- розроблення заходів для забезпечення ефективного керування витратами торговельного підприємства [1].

Основною метою здійснення аналізу витрат торговельного підприємства є розрахунок абсолютних та відносних показників їх зміни, визначення їх рівня, динаміки та будови, що лежить в основі прийняття менеджментом рішень для зменшення допустимого рівня витрат. Тому для проведення аналізу витрат часто застосовують системний та комплексний підходи. Системний підхід передбачає комплексне вивчення об'єктів як підсистеми управлінського обліку та пошук взаємозв'язків між різними елементами системи управління. Він передбачає:

- визначення рівня витрат за їх видами та розрахунок впливу на рівень рентабельності підприємства;
- організація проведення аналітичних процедур з метою виявлення факторів та резервів оптимізації витрат;
- поділ витрат за їх видами структурою з метою визначення їх динаміки в розрізі структурних елементів;
- формування інформації для прийняття стратегічних рішень щодо раціонального використання виробничих ресурсів у при розробці бюджетів операційних витрат [2].

Комплексний підхід – це використання відповідного процесу для розбиття проблеми на елементи, необхідне для вирішення завдання. Кожен елемент стає меншим і простішим завданням для представлення всієї системи в комплексі. Комплексний підхід є одним із принципів системного підходу. В його основу покладено дослідження, вивчення, погоджування та встановлення взаємозв'язку показників різних сфер фінансово-господарської діяльності для отримання необхідної інформації. Комплексний підхід – це формальне використання аналітичної діяльності для вирішення проблем:

- аналіз враховує як економічні, так і технічні, соціальні, технологічні та інші фактори;
- передбачає тісний взаємозв'язок з основними завданнями менеджменту;
- має багаторівневу структуру [1].

Аналіз витрат торговельного підприємства здійснюють за визначеними об'єктами у розрізі їх конкретних елементів. Об'єкти та суб'єкти проведення аналізу витрат торговельного підприємства наведено на рис. 1.

Рис. 1. Об'єкти та суб'єкти проведення аналізу витрат торговельного підприємства

Інформаційними джерелами для оперативного аналізу є первинні документи бухгалтерського та управлінського обліку, щоденні первинні дані, які об'єктивно показують

дійсний стан на ділянці, в цеху та підприємстві загалом. Також використовують нормативні та довідкові видання, матеріали особистого спостереження, технологічну, соціальну, маркетингову та іншу поза облікову інформацію.

Аналітичні розрахунки доцільно проводити у наступній послідовності:

- здійснюється оцінка планових (бюджетних) показників витрат з їх фактичними величинами у розрізі елементів;
- оцінка прямих витрат та їх відхилень від плану;
- визначення динаміки витрат у розрізі статей операційного бюджету витрат;
- проведення аналітичних розрахунків щодо собівартості товарів, визначення факторів що спричинили зміни;
- написання висновку щодо виявлених змін та надання пропозицій стосовно покращення діяльності у майбутньому.

Значну частку витрат торговельного підприємства займають витрати обігу. До них можна віднести витрати на оплату праці персоналу, транспортно-заготівельні витрати та інших витрат, які збільшують собівартість реалізованого товару. При реалізації товарна форма перетворюється у вартісну, тобто готівку або безготівкові кошти. Зокрема може виникнути дебіторська заборгованість, яка з часом перетвориться в гроші.

Так, існують різні підходи до визначення витрат: бухгалтерський та економічний. Зокрема реальні витрати торговельного підприємства більші за ті що відображені за даних бухгалтерського обліку.

Економічна природа витрат покладена в основу економічного підходу визначення витрат. Тобто включаються всі понесені витрати підприємства пов'язані з придбанням та реалізацією даного товару. Він задовольняє інтереси власників. На відміну від бухгалтерського, який формує витрати згідно вимог норм чинного законодавства.

Отже, формування достовірної, неупередженої та повної інформації про витрати обігу торговельного підприємства є основним завданням аналізу витрат. При цьому економічна суть витрат полягає у правильності їх включення, відповідності періоду понесення тощо. Це дає можливість приймати об'єктивні рішення.

Список використаних джерел

1. Скорін Ю. І., Антипіна О. В., Неділько А. А. Сучасні методи прогнозування економічних показників торговельного підприємства. Актуальні проблеми комп'ютерних наук АПКН-2021 : збірник наукових праць за матеріалами XIII Всеукр-ої наук.-практ. конф., 15-16 жовт. 2021 р. Хмельницький, 2021. С. 219–224.
2. Сотник А. А. Експрес-діагностика ефективності комерційної діяльності торговельних підприємств. Економічний простір. 2021. (176). С. 89-94. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/176-15>.
3. Бабіч В. В. Економічний аналіз в системі управління підприємством. Фінансове регулювання зрушень у економіці України: збірник тез доповідей учасників VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, Мукачево, 29 березня 2022 р. Мукачево: Вид-во МДУ, 2022. С. 55–57.

Лобода Н. О.

к.е.н., доцент

Білецький В. А.

здобувач вищої освіти ступеня бакалавр

Львівський національний університет імені Івана Франка

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СТРУКТУРІ АНАЛІТИЧНОЇ МАТРИЦІ ПІДПРИЄМСТВА (ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Штучний інтелект – це область науки, яка вивчає, як створювати комп'ютерні системи, що можуть виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту [1]. Передові інвестори світу вкладають величезні інвестиції у цю сферу – адже у штучного інтелекту є майбутнє, він користується чималим попитом [2].

В останні роки штучний інтелект став досить популярним і знайшов застосування в багатьох сферах, включаючи аналіз фінансової діяльності підприємств. Один з основних викликів, з якими стикаються фінансові аналітики – це обробка великої кількості даних. До цього додатково додається складність аналізу, викликана неоднорідністю джерел та форматів даних, а також потребою в постійному оновленні даних.

Штучний інтелект та робототехніка автоматизують складні та повторювані завдання та процеси з надзвичайною точністю, зменшуючи експлуатаційні витрати та підвищуючи ефективність [2].

Використання технологій штучного інтелекту може допомогти зменшити ці виклики та спростити процес аналізу фінансової діяльності підприємств. Зокрема, штучний інтелект може бути використаний для автоматизації процесу збору даних та їх обробки. Це дозволяє зменшити кількість ручної роботи, яка зазвичай пов'язана з обробкою фінансових даних.

Крім того, технології штучного інтелекту можуть допомогти у покращенні прогнозування фінансової діяльності підприємств. Наприклад, штучний інтелект може використовувати аналіз минулих даних для прогнозування фінансових показників в майбутньому. Це може бути особливо корисно в ситуаціях, коли деякі фактори, такі як зміна економічної кон'юнктури, законодавчі зміни або кризові ситуації, можуть вплинути на фінансову діяльність підприємства. Застосування технологій штучного інтелекту може допомогти підприємствам ефективно виявляти та аналізувати такі зміни та вчасно реагувати на них.

Одним з прикладів використання штучного інтелекту в аналізі фінансової діяльності є автоматизоване прогнозування результатів діяльності підприємства на основі великого обсягу фінансових даних. Завдяки аналізу даних з минулих періодів та використанню алгоритмів машинного навчання, можна створити точні прогнози майбутнього фінансового стану підприємства та розробити стратегії для запобігання можливих проблем.

Інший приклад використання штучного інтелекту – це розробка системи моніторингу ризиків для фінансової діяльності підприємства. За допомогою аналізу великого обсягу даних та використання алгоритмів машинного навчання [3], система може виявляти та аналізувати ризики, пов'язані з фінансовою діяльністю підприємства, такі як кредитний ризик, ризик зміни валютних курсів, ризик втрати споживачів тощо.

Також, за допомогою технологій штучного інтелекту можна здійснювати більш точний аналіз фінансових даних та виявляти складні залежності між різними фінансовими показниками. Це може допомогти уникнути помилок, які можуть бути зроблені при ручному аналізі даних, та покращити точність і швидкість аналізу. Наприклад, системи штучного інтелекту можуть розпізнавати та класифікувати велику кількість фінансових даних, що дозволяє аналітикам швидше виявляти тенденції та проблеми в діяльності підприємства.

Окрім того, технології штучного інтелекту можуть допомогти виявляти підозрілі транзакції та шахрайські схеми, що може бути особливо корисно в боротьбі зі злочинністю в області фінансів. Наприклад, системи штучного інтелекту можуть аналізувати великі обсяги фінансових транзакцій та виявляти несподівані зв'язки між різними рахунками, які можуть свідчити про незаконну діяльність.

Крім того, використання технологій штучного інтелекту може забезпечити більш точний та об'єктивний аналіз фінансової діяльності підприємства, оскільки системи штучного інтелекту не мають емоційного компонента та не піддаються впливу попередніх досвідів аналітиків.

Однак, при впровадженні штучного інтелекту в аналіз фінансової діяльності підприємств, необхідно враховувати певні виклики та ризики. Зокрема, можливість помилок, які можуть призвести до невірних висновків та недостатньої точності аналізу. Крім того, можуть виникати проблеми з конфіденційністю та безпекою даних, що може створювати загрозу для підприємства та його клієнтів.

Отже, впровадження технологій штучного інтелекту в аналіз фінансової діяльності підприємств є важливим кроком у покращенні фінансової стійкості та ризик-менеджменту. Але для того, щоб вони дійсно були корисними та ефективними, потрібно враховувати виклики та ризики, а також забезпечувати належний рівень безпеки та конфіденційності даних.

Список використаних джерел

1. "Штучний інтелект". URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Штучний_інтелект.
2. Лобода Н. О., Чабанюк О. М., Шевчук Ю. І. ІТ-процесінг у національній обліковій практиці. Науково-практичний журнал "Економічні студії". 2019. Вип. 4 (26). С. 97–100.
3. Townsend, D. Artificial Intelligence: The Next Step in Corporate Governance. URL: <https://blogs.cfainstitute.org/investor/2018/01/26/artificial-intelligence-the-next-step-in-corporate-governance/>.

Марценюк Р. А.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ РУХУ ТОВАРІВ ЗА КОНСИГНАЦІЙНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасний стан національної економіки та трансформаційні процеси, що її супроводжують сприяють застосування непрямого методу у сфері товарного обігу – здійснення торговельних операцій через посередників. Проте, слід відзначити, що у сучасній теорії та практиці існує багато дискусійних аспектів управління й обліку товарних запасів за консигнаційними операціями, що призводить до формування недостовірної інформації.

Надходження товару на умовах консигнації здійснюється на спеціалізовані консигнаційні склади (в Україні ліцензійні митні склади). В такому випадку, митне оформлення товару відбувається відповідно до митного режиму "митний склад".

Відповідно до митного кодексу України, митний склад – це митний режим, відповідно до якого іноземні або українські товари зберігаються під митним контролем із умовним повним звільненням від оподаткування митними платежами та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Для поміщення товарів у митний режим митного складу митному органу подається митна декларація, товарно-транспортний документ на перевезення та рахунок (інвойс) або інший документ, який визначає вартість товару. Товари, що поміщуються у митний режим митного складу, декларуються митному органу утримувачем митного складу.

Консигнатор, отримавши товар від консигнанта, зберігає і здійснює реалізацію покупцям у межах консигнаційного складу. Оскільки, за консигнаційним контрактом можна здійснювати продаж товару частинами, тому економічно недоцільно відразу здійснювати розмитнення всієї партії товару, отриманого від консигнанта (це пов'язано з можливістю повернення консигнанту частини нереалізованого товару). У випадку не розмитнення товару, вони перебувають під контролем митного органу і здійснюють реалізацію за їх дозволом. Після отримання дозволу від митного органу консигнатор проводить митні процедури, пов'язані з митним режимом імпорту.

Якщо товари отримані на умовах консигнації підлягають поверненню консигнанту, то консигнатор складає вантажно-митну декларацію, заповнену в митному режимі транзиту для митного оформлення товарів з метою їх подальшого вивезення.

Відвантаження та приймання товарів на консигнацію здійснюється на підставі Акту приймання-передачі товарів, який підписується консигнантом і консигнатором. Крім того, консигнатор надає консигнатору документи, що засвідчують якість і безпечність товару (сертифікати якості та сертифікати походження).

Доставка товару здійснюється як власними силами так із залученням третьої сторони (передбачається у контракті). У випадку транспортування товарів третьою стороною, послуги оплачуються замовником на підставі підписаного Акту виконаних робіт (наданих послуг).

У зв'язку з тим, що передача консигнантом товарів консигнатору на умовах консигнаційних операцій не передбачає перехід права власності, відповідно до принципу обачності, облік товарів у консигнанта переданих на консигнацію відображається на рахунку 283 "Товари на комісії".

Стверджуємо, що облік товарів, переданих на консигнацію у консигнанта слід

побудувати у розрізі консигнаторів, контрактів, первинних документів на відвантаження і передачі товарів на консигнацію, їх назвою й кількістю, звітів консигнатора та актів виконаних робіт (наданих послуг). На рахунку 283 “Товари на комісії” передані товари обліковуються до того моменту, коли консигнатор здійснить їх продаж.

Чинна система обліку консигнаційних операцій передбачає обліковувати отриманий товар на позабалансовому рахунку 024 “Товари, прийняті на комісію”. Проте, М. Нестеренко, вважає, що отриманий товар на таких умовах слід відображати на рахунку 025 “Матеріальні цінності довірителя”, оскільки іншого позабалансового рахунку, який дає змогу обліковувати отримані товари на умовах консигнації в Інструкції не передбачено. У свою чергу, Інструкція про застосування Плану рахунків приписує відображати на рахунку 025 “Матеріальні цінності довірителя” лише товарні запаси, отримані в межах договору доручення. На наше переконання, даний підхід є невірним, оскільки в Інструкції про застосування плану рахунків чітко виділено окремий рахунок для обліку товарів, прийнятих за договором консигнації.

Після реалізації товару консигнатор списує реалізований товар з позабалансового рахунку 024 “Товари, прийняті на комісію”. При цьому, зазначимо, що одночасно з визнанням доходу консигнант списує з субрахунку 283 “Товари на комісії” реалізовані товари на собівартість реалізації.

Операції з надання товарів у межах договорів консигнації, які не передбачають передачі прав власності на такі товари, не вважаються продажем товарів. Тобто, Податковий кодекс України передача товарів на підставі договору консигнації від консигнанта до консигнатора і навпаки не спричиняє змін у складі доходів або витрат сторін такого договору.

Товари, які консигнатор отримав від консигнанта для подальшого продажу, не включаються у такого консигнатора до складу доходів. Якщо ж консигнатор продасть ці товари, то кошти, які він отримає за такі матеріальні цінності від покупців (і які підлягають наступному перерахуванню власнику товарів), також не відображаються у консигнатора у складі доходів.

За результатами продажу товару за умовами консигнаційного контракту консигнатор надає консигнанту звіт, у терміни встановлені контрактом (не може бути більшим ніж місяць). У звіті зазначається назва, кількість реалізованих товарів, ціна реалізації, дата продажу, а також сума витрат, які понесені консигнатором у зв'язку з виконанням своїх обов'язків (якщо це передбачено умовами контракту) тощо. Це необхідно для того, щоб консигнант мав змогу відобразити в обліку доходи і витрати, пов'язані з реалізацією товару, переданих на консигнацію. Також у звіті зазначається розмір винагороди консигнатору за надані послуги.

Таким чином, застосування пропозицій до діючої методики обліку консигнаційних операцій забезпечить формування достовірної інформації для потреб управління за консигнаційними операціями суб'єктів господарювання.

Прохар Н. В.

к.е.н., доцент

Полтавський університет економіки і торгівлі

ПРОБЛЕМИ АВТОМАТИЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

Автоматизоване вирішення завдань з обліку необоротних активів має на меті підвищення якості ведення обліку загалом та необоротних активів, зокрема, а також ефективності управління підприємством. При цьому важливим є продумане й якісне формування інформаційної бази про наявність та рух необоротних активів, сформованої на підставі інвентарної картотеки. Загальновідомо, що в сучасних інформаційних системах при веденні інвентарної картотеки ручна обробка інформації відсутня, тому важливою є організація багаторівневого аналітичного обліку необоротних активів підприємства.

Автоматизація обліку необоротних активів полягає у виконанні системних обліково-

контрольних операцій, а саме:

- автоматизація документування первинної інформації;
- оперативне управління, контроль за наявністю й рухом необоротних активів;
- видача на запит користувача необхідної деталізованої за певними ознаками інформації до друку чи на екран дисплея [1, с. 1047].

Технологічний процес обробки інформації про необоротні активи, на нашу думку, доцільно поділити на такі етапи:

- 1) створення нормативно-довідкової інформації (довідників);
- 2) підготовка первинної інформації (документів, що підтверджують рух і використання необоротних активів);
- 3) створення інвентарної картотеки;
- 4) вибір методу амортизації й розрахунок її суми;
- 5) внесення інформації в інформаційну базу програми;
- 6) формування інформації для подальшого використання та її перезапис в суміжні автоматизовані робочі місця бухгалтера;
- 7) проведення контролю й аналізу результативної інформації;
- 8) прийняття управлінських рішень за наявною інформацією.

Вихідними документами при автоматизації обліку необоротних активів будуть наступні:

- 1) зведена відомість нарахування амортизації, період видачі – один раз на місяць; використовується працівниками бухгалтерії й іншими внутрішніми користувачами;
- 2) зведена відомість руху необоротних активів, період видачі – один раз на місяць; використовується працівниками бухгалтерії та іншими працівниками при плануванні й розробці фінансових планів;
- 3) інвентарна картка, період видачі – за запитом, має вигляд екранної форми документа.

Таким чином, якісна автоматизація обліку необоротних активів підприємства повинна передбачати низку підготовчих заходів від налаштування плану рахунків, форм первинних документів, до формування внутрішніх і зовнішніх звітів.

Список використаних джерел

1. Славкова О. П., Гаркуша С. А. Впровадження автома-тизації обліку: вимоги та підхід. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 4. С. 1046–1049.

Білько О. О.

здобувач ступеня доктора філософії
ОНП “Облік і оподаткування”

за спеціальністю 071 “Облік і оподаткування”

Науковий керівник: проф., д.е.н. Воронко Р. М.

Львівський торговельно-економічний університет

УПРАВЛІНСЬКІ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Суспільно-політичні проблеми і “воєнна” деформованість національної економіки вимагає наукового обґрунтування сучасних проблемних аспектів, які мають враховуватись в межах розробленої стратегії діяльності підприємства, з окремими блоками напрацювань щодо його розвитку, враховуючи реалії функціонування економіки, галузі регіону, вплив внутрішнього та зовнішнього середовищ і вимог системи управління суб’єктом.

Умови ведення бізнесу в готельній галузі характеризуються нестабільним ринком і постійною зміною своїх стратегій конкурентами, тому обумовлюється потреба у розробці стратегій діяльності на короткостроковий період, які б можна швидко адаптувати до

мінливих реалій, так і на довгостроковий період з метою пошуку ресурсів для диверсифікації обсягів діяльності та пошуку “своїх” споживачів.

Стратегія діяльності в умовах війни є складовою між цілями та наявними проблемами, а її розробка призначена досягти поставленої мети (належного функціонування), залучивши всі необхідні ресурси з врахуванням вимог наявного внутрішнього і зовнішнього середовищ.

Вітчизняні вчені А. М. Баранович, В. С. Катькало, Б. М. Мізюк та інші стратегію розглядають як перелік завдань на довгострокову діяльність, зміни у системі управління та оновленні бізнес-процесів.

Хоча реалії війни засвідчують, що суть стратегічного розвитку підприємства полягає у підготовці наявних ресурсів до можливостей, які є на даний час і можуть бути в майбутньому через застосування поточного та стратегічного аналізу, розробки варіантів короткострокових і стратегічних планів для досягнення поставлених цілей, шляхом оперативного реагування та ситуативної адаптації до непередбачуваних змін і надання послуг, які задовольняють споживачів.

На думку М. О. Корнілевської та Л. Д. Завідної [1] розробку стратегії слід поділяти на такі етапи: аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища; формування стратегічних “блоків”, які місять інформацію про стани зовнішнього середовища та наявні ресурси; оцінка розроблених стратегічних планів; градація та вибір стратегій (стратегії), що будуть втілюватись підприємством. Враховуючи думки вчених і існуючу практику, констатуємо, що кожен суб’єкт готельного бізнесу має свої особливості (організаційна структура, якість менеджменту, розроблені бізнес-процеси тощо) і вплив зовнішнього середовища (місце розташування, політика конкурентів, політика місцевих органів влади тощо), що впливають на формування стратегії діяльності підприємства.

У сучасних економічних умовах підприємства готельного бізнесу використовують неповну інформацію, яка відповідно не дає можливості передбачити усі можливості, що появляються під час реалізації відповідної стратегії. Аналіз економічних джерел засвідчує наявні затверджені стратегії розвитку суб’єктів підприємництва, які є складовими чотирьох підходів до зростання та тісно пов’язані зі зміною існуючого стану і таких складових: ринку, галузі, продукту, технології та положення в середині галузі.

Дослідження свідчать, що стратегія розвитку для підприємств готельного бізнесу дає відповідне інформаційне забезпечення для системи управління щодо: пошуку резервів зростання та нових можливостей суб’єкта господарювання; визначення конкурентоспроможних видів послуг на ринку; розробка заходів щодо підвищення рівня конкурентоспроможності у регіоні; перерозподілу наявних ресурсів з метою їх ефективного використання тощо.

Інтервал між наявними фінансово-економічними можливостями та бажаними цілями покривається на підставі системного підходу, що полягає у покращенні діяльності суб’єкта бізнесу, зміцнення його потенціалу за допомогою розробки обґрунтованих цілісних стратегій [2]. У випадку застосування більше однієї стратегії, система управління має домогтися їх повної сумісності та досягти відповідний ефект.

При розробці стратегії діяльності та розвитку вчені і практики пропонують акцентувати увагу на концепції пошуку балансу в завданнях напрацювання стійкого фінансового стану, визначення пріоритетів, рівня платоспроможності, узгодження інтересів та ефективного використанні наявних ресурсів [3].

Враховуючи воєнний стан важливим критерієм при формуванні стратегії діяльності підприємств готельного бізнесу є врахування впливу чинників макросередовища, а потім і мікро. В регіональному аспекті, більш важливим і значущим є чинники, що впливають на діяльність досліджуваних суб’єктів господарювання, серед яких співвідношення пропозиції та попиту.

Одним із найважливіших елементів стратегії розвитку для підприємств готельного бізнесу є рівень якості надання додаткових послуг. Залежно від впливу ряду чинників формується цінова політика суб’єкта бізнесу, система управління якого повинна врахувати рівень платоспроможності потенційних користувачів послуг, утому числі й основної.

Таким чином, незважаючи на той факт, що сучасна економічна ситуація в країні характеризується високим ступенем невизначеності та ризику, сутність концепції стратегічного

розвитку підприємств готельного бізнесу полягають у використанні системного підходу до управління готельними послугами – розміщення та організації харчування, опрацювання напрямів їх постійного удосконалення, оптимізації організаційної структури. А постійний контроль за рівнем витрат і доходів, політики ціноутворення та розширення кількості надаваних послуг, дасть змогу формувати конкурентні переваги на готельному ринку.

Список використаних джерел

1. Завідна Л. Д. *Готельний бізнес: стратегії розвитку* : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 600 с.
2. Ковтун О. І. *Стратегія підприємства* : монографія. Львів : Вид-во Львів. комерційної академії, 2008. 424 с.
3. Kutsyk, P., Redchenko, K., & Voronko, R. (2020). *MANAGEMENT CONTROL AND MODERN DECENTRALIZED TECHNOLOGIES*. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6(4), 98-102. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-4-98-102>.

Грищенко О. В.

здобувач ступеня доктора філософії
ОНП “Облік і оподаткування”

за спеціальністю 071 “Облік і оподаткування”

Науковий керівник: проф., д.е.н. Куцик П. О.

Львівський торговельно-економічний університет

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ПРОКАТНОГО МАЙНА ПІДПРИЄМСТВА

Менеджерам суб'єктів бізнесу, що надають послуги прокату, необхідно володіти релевантною інформацією про прокатне майно, відсутність якої заважає прийняттю ефективних рішень. Забезпечення відповідних інформаційних запитів є прерогативою підсистеми обліку. Тому однією з основних вимог, які ставляться перед обліком, є достовірність його показників. Однак незважаючи на повне документальне оформлення всіх здійснюваних проведених операцій з прокатним майном, можуть виникати певні невідповідності між фактичними даними щодо предметів прокату та обліковими даними в силу дії певних причин (некоректність записів в первинних документах, облікових реєстрах, нестачі тощо). Установлення та усунення таких відхилень відбувається в результаті проведеної інвентаризації. Інвентаризацію необхідно розглядати як важливий методичний прийом проведення наступного контролю за належним збереженням і раціональним використанням предметів прокату. Це засвідчує, що планове проведення інвентаризації є засобом контролю за належним виконання своїх обов'язків працівників, які відповідають за використання та збереження прокатного майна, а також є засобом підтвердження показників обліку.

Під інвентаризацією розуміємо логічно визначену поетапність дій робочої інвентаризаційної комісії з перевірки та підтвердження фактичної наявності і стану прокатного майна та зобов'язань підприємства на дату її проведення. Методичні й організаційні засади проведення інвентаризації прокатного майна регламентуються Положенням про інвентаризацію активів та зобов'язань [1]. Проте методика та організація проведення інвентаризації предметів прокату не розглянуті, розглянуті загальні вимоги до проведення інвентаризації активів.

Щодо предметів прокату, то контроль (інвентаризацію) за їх рухом доцільно проводити суцільним способом безпосередньо у місцях зберігання (на складах, в пунктах прокату) та в прокаті (шляхом перевірки всіх документів, що підтверджують такі операції). Тобто інвентаризації підлягає все майно суб'єкта бізнесу незалежно від його місцезнаходження у розрізі всіх матеріально-відповідальних осіб.

Порядок і періодичність проведення інвентаризації майна прокатного фонду встановлює власник або уповноважена особа власника, з врахуванням наступного: вид майна; місця та умов його використання; тривалості перебування в прокаті; інтенсивності руху між наймодавцем і наймачем; специфіки діяльності (прокат може бути основним (єдиним) джерелом отримання

доходу, з або додатковим видом бізнесу (наприклад, продовольчі ринки). Важливою умовою виконання завдань, поставлених перед робочою інвентаризаційною комісією, є раптовість, яка сприяє впорядкуванню якісної роботи матеріально-відповідальних осіб і зобов'язує їх постійно правильно вести документообіг і облік плати за послуги.

При організації інвентаризаційного процесу майна прокатного фонду, насамперед, необхідно чітко визначити всі об'єкти інвентаризації, що впливає на методику її проведення. Пов'язано це з тим, що значна частина предметів прокату перебувають за межами підприємства, що значно ускладнює інвентаризаційний процес. Тому доцільно виділяти дві основні групи об'єктів інвентаризації: предмети прокату, що знаходяться на підприємстві; предмети прокату, що передані в користування наймачам (клієнтам).

Важливою умовою є те, що інвентаризація предметів прокатного фонду, що знаходяться на підприємстві, не повинна обмежуватись тільки перевіркою їх фактичної наявності шляхом перерахунку і встановлення відхилення шляхом зіставлення фактичних залишків з даними обліку. Під час процедури інвентаризації необхідно перевірити дотримання умов і порядку зберігання майна прокатного фонду. Важливим моментом є оцінка технічного стану всіх активів, які перевіряються, оскільки від ступеня придатності безпосередньо залежатиме вартість послуг прокату майна. Також необхідно звертати увагу і на правильність нарахування амортизації (зносу).

У процесі інвентаризації можуть виявити невживані предмети прокату, що не користуються попитом серед клієнтів. На підставі такої інформації приймають рішення про використання майна в інших цілях, зниження вартості послуг прокату таких активів з метою отримання доходів від їх експлуатації або продажу такого майна. Якщо в процесі проведення інвентаризації встановлено пошкоджене майно прокату, яке потребують ремонту оформляють окремий Інвентаризаційний опис. Також підлягає вив'ясненню ситуація, пов'язана з наявністю прокатних предметів, які втратили придатність до закінчення визначеного терміну їх використання, та наявність предметів прокату, які вже списані але перебувають у прокаті.

Майно, передане в прокат клієнтам, відображається в окремому інвентаризаційному описі на основі договорів прокату майна, документів, які підтверджують факт відсутності зазначених об'єктів, тобто перебування такого майна в прокаті (Акт приймання-передачі майна в прокат, Замовлення-зобов'язання (№ ПО-П1), Відомість руху майна прокату), та отримання плати за надані послуги прокату (Квитанція форми № ПО-П2, прихідний касовий ордер, банківські документи). Для зручності здійснення інвентаризаційного процесу замовлення-зобов'язання доцільно групувати окремо за предметами, що видані напрокат, і повернутими з прокату.

Важливим є контроль за предметами, виданими напрокат, але неповерненими у визначений строк. На основі отриманої інформації щодо прострочення термінів повернення предметів прокату і невчасного внесення оплати за наданими послугами визначається заборгованість клієнтів на момент проведення інвентаризації, що підставою для визнання недоотриманих доходів.

Таким чином, інвентаризація є важливим інструментом забезпечення повного відображення інформації про прокатне майно суб'єкта господарювання та операції з ними в підсистемі обліку та надає впевненість менеджменту підприємства у належному збереженні майна і його ефективному використанні.

Список використаних джерел

1. Положенням про інвентаризацію активів та зобов'язань: наказ Міністерства фінансів України № 879 від 02.09.2014 р. URL: <https://document.vobu.ua/doc/5228>.
2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України № 291 від 30.11.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>.
3. Куцук П. О., Шумило Р. Р. Облік малоцінних необоротних та швидкозношуваних активів: методичний аспект. Бухгалтерський облік і аудит. 2012. № 1. С. 18–21.
4. Інтегрована система обліку і внутрішнього контролю в управлінні ринками: монографія / Куцук П. О., Марценюк Р. А., Макарук Ф. Ф., Чік М. Ю. Львів : ЛТЕУ, 2020. 280 с.
5. Kutsyk P., Redchenko K., & Voronko R. (2020). MANAGEMENT CONTROL AND MODERN DECENTRALIZED TECHNOLOGIES. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6(4), 98-102. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-4-98-102>.

Кійко А. І.
здобувач ступеня доктора філософії
ОНП “Облік і оподаткування”
за спеціальністю 071 “Облік і оподаткування”
Науковий керівник: доц., к.е.н. Марценюк Р. А.
Львівський торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні умови господарювання спонукають до системного вдосконалення інформаційного забезпечення керівного персоналу підприємств транспортно-експедиторської діяльності для прийняття управлінських рішень. Важливим аспектом успішного функціонування досліджуваних суб'єктів господарювання є розуміння системи оподаткування діяльності досліджуваних підприємств.

Об'єктом оподаткування з податку на прибуток підприємств, що здійснюють транспортно-експедиторську діяльність є прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності (див. розділ Облік доходів та витрат транспортно-експедиторської діяльності), на різниці, які виникають відповідно до положень Податкового кодексу України.

Важливим аспектом при визначенні об'єкта оподаткування з податку на додану вартість при наданні транспортно-експедиторських послуг є місце постачання послуг.

Результати дослідження засвідчують, що транспортно-експедиторська діяльність включає в себе різнопланові послуги такі як: послуги перевезення, експедиторські, навантаження, розвантаження, перевантаження, складська обробка товарів та інші подібні види послуг. Відповідно для кожного з них передбачені свої особливості визначення місця постачання послуг ст. 186 Податкового кодексу України. Важливим чинником для оподаткування – форма перевезення (внутрішні, міжнародні, транзитні перевезення).

Місце постачання послуг внутрішнього перевезення визначається на підставі п. 186.4 Податкового кодексу України – за місцем реєстрації постачальника. Якщо перевізник – резидент, то послуга з перевезення є оподаткованою операцією за ставкою 20%, якщо нерезидент – послуга не є об'єктом оподаткування ПДВ.

Послуга міжнародного перевезення підтверджується єдиним міжнародним перевізним документом (ч. “а” пп. 195.1.3 Податкового кодексу України). У разі якщо перевізником є резидент, то перевезення оподатковується за ставкою 0% на всій території (і на території України, і поза митною територією України, ч. “е” пп. 185.1 Податкового кодексу України, ч. “а” пп. 195.1.3 Податкового кодексу України). Якщо ж перевізником є нерезидент, то сума перевезення не підпадає під об'єкт оподаткування ПДВ.

Послуга транзитного перевезення відповідно до п. 197.8 Податкового кодексу України передбачає звільнення від ПДВ до всього транзитного перевезення загалом (без розбиття на певні відрізки), так і до супутніх послуг та експедиторської винагороди.

Місцем постачання транспортно-експедиторських послуг відповідно до Податкового кодексу України вважається місце, в якому отримувач послуг зареєстрований як суб'єкт господарювання або – у разі відсутності такого місця – місце постійного чи переважного його проживання [9].

Якщо замовник послуг внутрішніх та міжнародних перевезень є резидентом, то експедиторська винагорода оподатковується за загальною ставкою ПДВ 20%; якщо замовник – нерезидент, то сума експедиторської винагороди не оподатковується ПДВ.

У випадку виконання транзитних перевезень, а клієнтом (замовником) і експедитором

є резидентами, то сума експедиторської винагороди звільняється від оподаткування ПДВ на підставі п. 197.8 Податкового кодексу України як постачання послуг, пов'язаних із транзитним перевезенням (переміщенням). якщо замовником таких послуг є нерезидент, то місце поставки послуг – за межами України, відповідно такі операції не є об'єктом оподаткування ПДВ. У разі коли замовник транзитних перевезень – резидент, а надавач таких послуг – нерезидент, то така операція не оподатковується ПДВ.

Щодо допоміжних послуг місце постачання визначається за місцем їх фактичного надання (ч. "а", "в" пп. 186.2.1 Податкового кодексу України). У разі коли постачальником послуг є резидент і місце надання послуг визначено на території України, така послуга оподатковується ПДВ за загальними підставами. Якщо місце надання послуги є поза територією України, така послуга ПДВ не оподатковується. Якщо послуги надаються нерезидентом на території України, вони підлягають оподаткуванню і покупець таких послуг повинен нарахувати податкове зобов'язання з ПДВ на підставі самостійно виписаної податкової накладної за ставкою 20%.

Якщо експедитор залучає третіх осіб до виконання договору транспортного експедирування, його послуги слід класифікувати як суто посередницькі з відповідним оподаткуванням у межах дії п. 189.4 Податкового кодексу України. В даному випадку, слід враховувати статус третьої особи, яку залучено. В такому випадку, базою оподаткування ПДВ у експедитора є вартість наданих транспортно-експедиторських послуг (винагорода експедитора) та вартість послуг з перевезення (коли перевізник є платником ПДВ). При отриманні коштів від замовника чи за датою оформлення документів, що підтверджують факт здійснення перевезення для замовника, залежно від того, яка з цих подій відбулася раніше, в експедитора виникає податкове зобов'язання з ПДВ на суму перевезення та на суму наданих такому замовнику експедиторських послуг (це правило діє й у разі, якщо експедитор сам надає послуги з перевезення, й у разі, якщо експедитор залучає перевізника – платника ПДВ).

Винагорода другого транспортного експедитора (якого залучено як третю особу) в даному випадку в базі оподаткування участі не бере (чужу винагороду до бази оподаткування включати не треба, адже в цьому разі йдеться про транспортно-експедиторські послуги, що набувають ознак посередницького договору). Тому в первинних документах між експедитором та замовником слід показувати послуги залучених осіб до виконання транспортно-експедиторських послуг. У ситуації, коли перевізник – неплатник ПДВ, податкові зобов'язання в експедитора на вартість послуг з перевезення не виникають.

Експедитори, що працюють з перевізниками-нерезидентами, повинні враховувати особливості оподаткування фрахту. Фрахтом називається винагорода (компенсація), що сплачується в межах договорів перевезення, найму чи найму судна або його частини для перевезень вантажу та пасажирів морськими чи повітряними судами, перевезення вантажу залізничним чи автомобільним транспортом. У цьому разі фрахт є доходом нерезидента із джерелом виникнення із України (ч. "г" пп. 141.4.1 Податкового кодексу України).

Винагорода, сплачена нерезиденту за надані резиденту транспортно-експедиторські послуги відповідно до договору транспортного експедирування, не є об'єктом оподаткування в межах дії пп. 141.4.1 Податкового кодексу України.

Незалежно від системи оподаткування замовнику слід оподаткувати фрахт (утримати податок) за його рахунок за базовою ставкою – 6 %, а базою для оподаткування є базова ставка такого фрахту (пп. 141.4.4 Податкового кодексу України). Але перед утриманням податку слід перевірити, чи є з країною резидентства іноземного контрагента міжнародний договір про уникнення подвійного оподаткування. Якщо такий договір є, то дохід оподаткуватиметься в країні резидентства такого іноземного партнера.

Таким чином, розуміння системи оподаткування діяльності підприємств транспортно-експедиторської діяльності дасть змогу здійснити побудову системи обліку та внутрішнього контролю, що забезпечать системний підхід для визначення та відображення у звітності деталізованої інформації щодо показників діяльності за кожним видом послуг, що розширить можливості її використання для прийняття відповідних управлінських рішень.

Кравець О. В.
здобувач ступеня доктора філософії
ОНП “Облік і оподаткування”
за спеціальністю 071 “Облік і оподаткування”
Науковий керівник: проф., д.е.н. Редченко К. І.
Львівський торговельно-економічний університет

ОБЛІК ЛОГІСТИЧНИХ ВИТРАТ ДЛЯ ЦІЛЕЙ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Ведення бізнесу сьогодні є надзвичайно швидким та динамічним ринковим середовищем, яке формує складні завдання перед керівниками та управлінням підприємства. Одним із напрямків збільшення вартості бізнесу, покращення показників діяльності підприємств, зростання конкурентоздатності як в Україні так і за її межами, є зміни в механізмах управління логістичною діяльністю: вдосконалення наявних інструментів та розробка нових, що відповідатимуть сучасним економічним умовам функціонування господарюючих суб'єктів. Дослідження логістичних витрат, їх класифікації, оцінки, методів обліку та управління на вітчизняних підприємствах присвячено праці таких вчених, як: Голов С.Ф., Медвідь Л. Г., Карпенко О. В., Кузьмін О. Є., Бутинець Ф. Ф., Пилипенко І. О., Пушкар М. С., Сопко В. В., Ткаченко А. М.

Досліджуючи сутність та проблеми обліку логістичних витрат на організацію виробництва та управління у системі обліково-аналітичного забезпечення логістики підприємства надалі потрібно: здійснити науковий аналіз теоретичних і практичних підходів, виробити конкретні рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування виробничо-збутової системи.

Налагодження ефективної моделі обліку логістичних витрат на організацію виробництва та управління ним в обліково-аналітичному забезпеченні системи надає можливість інтегрувати отримані потоки інформації у єдину інформаційну базу керування системою, що в свою чергу підвищить її ефективність та рівень безпеки.

Однак більшість науковців зазначають, що основними проблемами в даній тематиці є неможливість системного аналізу логістичних витрат за даними існуючої системи бухгалтерського обліку, оскільки:

- законодавчі та нормативні акти, що регулюють ведення бухгалтерського обліку, не дають визначення логістичних витрат, не передбачають їх виокремлення із загальної сукупності витрат підприємства;
- відсутні рекомендації щодо класифікації логістичних витрат;
- відсутній механізм управління логістичними витратами відповідно до специфіки діяльності підприємства.

Одним із напрямків розвитку сучасного управління підприємством є стратегічний розвиток підприємств, який потребує зміни облікових підходів з метою створення надійного інформаційного забезпечення для системи логістики.

На сьогоднішній день у діючій нормативно-правовій базі, яка забезпечує ведення бухгалтерського обліку на підприємствах, відсутнє таке поняття, як “логістичні витрати”. Підходи науковців також є різними, що пов'язано з тим, що еволюціонувала сама концепція транспортної логістики, оскільки з розвитком ринкових відносин змінювалися об'єкти дослідження логістики. Визначення поняття витрат на логістичну діяльність не лише дає змогу конкретизувати розуміння їхньої сутності, а й забезпечує поєднання нормативної та управлінської складової.

Складність категорії “логістичні витрати” також виявляється у великій кількості ознак за якими може здійснюватися їх класифікація. Необхідно відзначити, що така кількість ознак пов'язана з тим, що розробка класифікаційної схеми логістичних витрат є досить складним процесом, на який впливає багато факторів: інфраструктура підприємства; стратегічна співпраця зі споживачами та постачальниками; організаційно-технічний рівень та

використання інформаційних технологій сучасності; оптимальне управління запасами; якість та рівень логістичного обслуговування; застосування нових концепцій управління.

На основі світового досвіду, завдяки логістиці підприємства забезпечують високу конкурентоспроможність своєї продукції за рахунок оптимізації витрат, пов'язаних з виробництвом та реалізацією товарів. Саме тому доцільно розглянути питання собівартості продукції, одного з найважливіших показників та індикатора прибуткової діяльності підприємства, окреслити статті витрат у розрізі логістично-постачальницьких операцій і міжнародний досвід щодо методів калькулювання собівартості продукції.

Досягнути поставленої мети можна тільки за умови технічного та методичного забезпечення ведення обліку, що дозволяє досягти належного інформаційного обслуговування логістичних функцій на основі облікової інформації.

Комплексний характер та складність визначення логістичних витрат зумовлені впливом великої кількості чинників як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства. Наявні аналітичні методи визначення логістичних витрат не дають можливості оцінити внесок кожної структурної одиниці в загальну суму економії або підвищення цін. А це особливо важливо, коли необхідно не тільки встановити причину виникнення додаткових витрат, а й виявити місце і можливі наслідки. Сьогодні оцінці логістичних витрат стали приділяти значно більше уваги, ніж раніше. Але, незважаючи на досягнуті успіхи, управлінцям доведеться прикласти ще багато зусиль, перш ніж оцінка логістичних витрат по видах діяльності стане загальноприйнятною практикою. Успіх підприємництва залежить від двох умов: обсягу й якості виконання функцій та завдань, що вирішуються підприємством та раціонального використання ресурсів.

Отже, управління витратами означає вдосконалення управління всіма аспектами діяльності підприємства. Для ефективного логістичного управління витратами необхідні такі вимоги:

- належний облік і звітність;
- логічна класифікація витрат та можливість їх повного і глибокого аналізу;
- віднесення витрат на відповідні підрозділи, служби, функції, окремих осіб, тобто встановлення міри відповідальності за їх використання;
- прогнозування і планування витрат, складання кошторису витрат на майбутній період з урахуванням інших показників і особливостей діяльності підприємства.

Процес управління витратами на підприємстві досить складний, оскільки потребує врахування різноспрямованих інтересів: держави, галузі, підприємства, контрагентів, споживачів. Успішне управління логістичними витратами підприємства може здійснюватися лише за умови наявності чіткої та правдивої інформації, необхідної для аналізу ситуації та прийняття ефективного управлінського рішення.

За результатними дослідження можна зробити висновки, що з метою забезпечення якісної організації та обліку найважливішого показника в логістичній діяльності витрат необхідно сформулювати дієву облікову політику підприємства, що дозволить визначити основні об'єкти обліку в частині логістичних витрат; їх класифікаційні групи; місця виникнення таких витрат і методів їх обліку та калькулювання.

Застосування сучасних логістичних підходів у системах управління потоковими процесами на підприємствах України дозволило ефективно керувати товарно-матеріальними потоками в нерозривному зв'язку з фінансовими, інформаційними й іншими потоками й за вертикаллю, і за горизонталлю, оцінювати попит на продукцію, планувати показники запасів, прогнозувати необхідні потужності виробництва та транспорту

Отже, головним критерієм управління логістичними витратами підприємства є прискорена тенденція зростання прибутку та чистого доходу від реалізації продукції порівняно з тенденцією росту його витрат. Щоб оптимізувати витрати на підприємстві під час їх формування, доцільно забезпечити виконання таких умов:

- приріст загальної суми витрат не повинен перевищувати приріст виручки від реалізації (доходів);

- мінімальний рівень (середній) витрат повинен досягатися за такого обсягу виробництва і реалізації, коли граничні витрати за своїм розміром дорівнюють середнім витратам.

Ефективне управління витратами повинно передбачати зменшення і усунення тих витрат, які не є доцільними, результативними для підприємства. Тому логістичні витрати повинні знаходитися під постійним контролем працівників підприємства, а також оптимальна величина їх для кожного підприємства повинна бути встановлена особисто залежно від галузі виробництва та від логістичної діяльності підприємства.

Побережниченко М. В.

здобувач ступеня доктора філософії

ОНП “Облік і оподаткування”

за спеціальністю 071 “Облік і оподаткування”

Науковий керівник: доц., к.е.н. Бойко Р. В.

Львівський торговельно-економічний університет

АБСОЛЮТНІ ТА ВІДНОСНІ МЕТОДИ ОЦІНКИ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Основні засоби є найважливішими об'єктами бухгалтерського обліку, оскільки на основі їх оцінки визначаються показники фінансового стану. Потреба в реальній оцінці основних засобів згідно їх стану і ринкових цін зумовлена інформаційними потребами власників фірм та інвесторів. Зарубіжні дослідники розглядають абсолютні методи оцінки та відносні методи оцінки.

Моделі абсолютної вартості оцінюють активи лише на основі характеристик цього активу. Ці моделі відомі як моделі дисконтованого грошового потоку (DCF) і оцінюють активи, такі як акції, облігації та нерухомість, на основі їхніх майбутніх грошових потоків та альтернативної вартості капіталу. Вони включають:

– моделі дисконтованих дивідендів, які оцінюють ціну акції шляхом дисконтування прогнозованих дивідендів до поточної вартості. Якщо вартість, отримана від DDM, вища за поточну торгову ціну акцій, то акція недооцінена.

– моделі дисконтованих вільних грошових потоків обчислюють теперішню вартість прогнозованих майбутніх вільних грошових потоків, дисконтованих на середньозважену вартість капіталу.

– моделі оцінки залишкового доходу враховують усі грошові потоки, які накопичуються фірмою після платежу постачальникам та іншим зовнішнім сторонам. Вартість компанії – це сума балансової вартості та теперішньої вартості очікуваного майбутнього залишкового доходу. Залишковий дохід розраховується як чистий прибуток за вирахуванням вартості капіталу. Плата відома як плата за власний капітал і розраховується як вартість власного капіталу, помножена на вартість власного капіталу або необхідну норму прибутку на власний капітал. Враховуючи альтернативну вартість власного капіталу, компанія може мати позитивний чистий прибуток, але від'ємний залишковий дохід.

– моделі дисконтованих активів оцінюють компанію шляхом розрахунку поточної ринкової вартості активів, якими вона володіє. Оскільки цей метод не враховує синергії, він корисний лише для оцінки сировинних компаній, таких як гірничодобувні компанії [1].

Відносні моделі оцінки визначають вартість на основі спостереження ринкових цін подібних активів. Наприклад, одним із способів визначення вартості власності є порівняння її з подібними властивостями в тій самій області. Подібним чином інвестори використовують мультиплікатори ціни, за якими торгують порівняльні публічні компанії, щоб отримати уявлення про відносні ринкові оцінки. Акції часто оцінюються на основі порівнянних показників оцінки, таких як співвідношення ціни та прибутку (коефіцієнт P / E),

співвідношення ціни та балансу або співвідношення ціни та грошового потоку.

Цей метод також використовується для оцінки неліквідних активів, таких як приватні компанії без ринкової ціни. Венчурні капіталісти називають оцінку акцій компанії до того, як вона стане публічною, оцінкою до отримання грошей. Дивлячись на суми, сплачені за подібні компанії в минулих транзакціях, інвестори отримують уявлення про потенційну вартість компанії, яка не котирується на біржі. Це називається аналізом попередніх транзакцій [2].

У зв'язку із складністю оцінки активів у майбутньому одним з найбільш спірних питань залишається методика визначення ліквідаційної вартості основних засобів.

З метою отримання правдивих показників відносно оцінки об'єктів основних засобів варто дотримуватись такого алгоритму дій: окреслити задачі оцінки; сформулювати план здійснення оцінки; зібрати потрібну інформацію; проаналізувати рівень використання виробничого обладнання, яке оцінюється; виявити надлишкові одиниці обладнання; обрати максимально оптимальні методи оцінки; виконати відповідні розрахунки; здійснити аналіз отриманих результатів та визначити найбільш імовірну вартість об'єкта на дату оцінки; підготувати управлінський звіт з рекомендаціями.

Список використаних джерел

1. *Asset Valuation Methods: The Different Methods and Roles: веб-сайт. URL: <https://www.successionresource.com/blog/asset-valuation-methods>.*
2. *Smith T. What Is Asset Valuation? Absolute Valuation Methods, and Example: веб-сайт. URL: <https://www.investopedia.com/>.*

Цвек О. В.

здобувачка ступеня доктора філософії

ОНП “Облік і оподаткування”

за спеціальністю 071 “Облік і оподаткування”

Науковий керівник: проф., д.е.н. Воронко Р. М.

Львівський торговельно-економічний університет

РОЛЬ ТРАНСПОРТНО-ЗАГОТІВЕЛЬНИХ ВИТРАТ У ФОРМУВАННІ ПЕРВІСНОЇ ВАРТОСТІ ТОВАРІВ

Зростання ефективності конкуренто-орієнтованої діяльності торговельних підприємств можливе лише при чітко налагодженій системі інформаційного забезпечення управління товарними запасами, прийнятті ефективних управлінських рішень щодо структури, обсягів та механізмів оптимізації витрат діяльності торговельного підприємства, адже товари складають основну частину активів, а їх оцінка впливає не лише на валюту балансу, а й фінансові результати діяльності.

У процесі придбання (отримання) товарних запасів підприємства роздрібною торгівлі несуть супутні витрати, серед яких значну питому вагу займають транспортно-заготівельні витрати. Відповідно до п.9 НП(С)БО 9 “Запаси” вони включаються до первісної вартості запасів. Так, облік транспортних витрат торговельної діяльності набуває актуальності та потребує чіткого методологічного забезпечення. На підприємствах роздрібною торгівлі постає питання **правильно визначити та класифікувати витрати на перевезення, оскільки це пов'язано з особливим порядком обліку транспортно-заготівельних витрат.**

Проблеми визнання та оцінки транспортно-заготівельних витрат досліджували у своїх роботах Р. Скриньковський, Н. Костюк, Н. Коваль, М. Галелюк, Р. Воронко, Л. Медвідь та ін.

На думку Б. Нідлз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл, первинною основою обліку матеріальних запасів є вартість, яка загалом визначається як сплачена ціна або видана компенсація під час їх придбання [5, с. 164]. Вони вважають, що до вартості матеріальних запасів, доцільно включати такі елементи, як суми рахунку-фактури, за вирахуванням

наданих знижок, вартість фрахту, включаючи суму страхування в дорозі, відповідні податки і тарифи. Інші витрати, пов'язані з придбанням, прийманням і зберіганням, також повинні включатись до собівартості матеріальних запасів.

Е. С. Хендріксен та М. Ф. ван Бред пропонують визначати вартість придбання за собівартістю, яка дорівнює витратам на придбання ресурсів на момент їх одержання або використання у процесі виробництва. При цьому собівартість вимірювати чистою сумою грошових коштів, сплачених в минулому або майбутньому у разі придбання запасів або ресурсів. Однак до собівартості, на їх думку, не варто відносити витрати, які не плануються бути відшкодованими покупцями, а тому одна лише наявність витрат не є основою для їх включення в оцінку запасів.

Рис. 1. Склад транспортно-заготівельних витрат відповідно до НП(С)БО 9 “Запаси”

Згідно з НП(С)БО 16 “Витрати” транспортно-заготівельні витрати (ТЗВ) – це витрати підприємства, безпосередньо пов’язані з процесом заготівлі та доставки запасів (сировини, матеріалів, товарів тощо) [4].

На відміну від НП(С)БО 9 “Запаси” та НП(С)БО 16 “Витрати”, відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку облік запасів й облік витрат регулюється одним IAS 2 “Inventories”.

За IAS 2 “Inventories” собівартість запасів складається з трьох складових:

- витрати на придбання (Cost of purchase), до них відноситься ціна купівлі, імпорتنі мита та інші невідшкодовані податки, транспортні, транспортно-експедиційні витрати;
- витрати на переробку (Cost of conversion);
- інші витрати на доведення до поточного стану і місцеположення (Other costs) [2].

Надзвичайно важливим для віднесення витрат до транспортно-заготівельних є умови договору, укладеного між контрагентами, оскільки вартість доставки може бути:

- включена до ціни запасів;
- встановлена понад ціну запасів;
- покладена на покупця.

В залежності від обумовленого в договорі способу доставки залежить, потрапить її вартість до транспортно-заготівельних витрат покупця чи ні. Якщо вартість транспортування товарів покупцю входить до обов’язків постачальника, то в покупця **витрати на транспортування увійдуть до ціни запасів, що придбаваються**, навіть якщо вартість доставки зазначена продавцем у розрахункових і супровідних документах окремо від вартості самих запасів. Ці витрати відносять до сум, що сплачуються згідно з договором постачальнику.

Якщо покупець доставляє придбані товарно-матеріальні цінності власним транспортом, він несе певні витрати, зокрема витрати на паливно-мастильні матеріали, заробітну плату водіям, експедиторам, заготівникам; єдиний внесок на загальнообов’язкове державне соціальне страхування; амортизацію транспорту, задіяного в перевезенні.

Необхідно відмітити, що ці витрати, а також витрати на навантаження-розвантаження працівниками підприємства можуть бути включені до складу ТЗВ лише у тому випадку, коли

чітко позначено, що такі витрати належать саме до товарів, які доставляють на підприємство, в іншому випадку вони включаються до витрат на збут.

Водночас не включають до складу ТЗВ витрати:

- понесені у зв'язку з внутрішніми переміщенням товарів територією підприємства або між його структурними підрозділами;
- що виникли при поверненні запасів постачальнику;
- на розвантаження товарів;
- транспортно-експедиційні та інші послуги, пов'язані з реалізацією товарів.

Отож, важливим елементом обліку товарних запасів є ефективне управління транспортно-заготівельними витратами, яке потребує формування відповідного обліково-аналітичного забезпечення. Для чіткого обліку даних витрат важливе значення має їх групування, оскільки воно є ключовим фактором впливу на віднесення витрат до транспортно-заготівельних або витрат періоду. Чіткий алгоритм накопичення та розподілу транспортно-заготівельних витрат, дозволить оцінювати їх ефективність, прогнозувати майбутні ризики та приймати ефективні управлінські рішення щодо структури, обсягів та механізмів оптимізації витрат торгового підприємства.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку запасів, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 10.01.2007 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002201-07#Text>.
2. Міжнародні стандарти фінансової звітності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_010#Text.
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси", затверджено наказом Міністерства фінансів України від 20.10.99 р. № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text>.
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати", затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.12.99 р. № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text>.
5. *Principles of Accounting by Belverd E. Needles. Cengage Learning, 2013 p. 1216 c.*

СЕКЦІЯ “ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ”

Копилук О. І.

д.е.н., професор,

Музичка О. М.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Умови війни та подальшої післявоєнної відбудови економіки України потребують активізації залучення потенціалу державних банків у ці процеси. Відповідно до рішень Національного банку України від 20 квітня 2021 р. № 148 “Про об’єкти критичної інфраструктури в банківській системі України” та від 24 квітня 2022 р. № 9/ДСК “Про затвердження переліку банків України, що залучаються до роботи (здійснення операцій) в умовах особливого періоду” банки державного сектору включено до переліку об’єктів критичної інфраструктури. Тому особливе значення для економіки та безпеки держави у воєнний та післявоєнний періоди приділяється подальшому сталому функціонуванню банків державного сектору, які є системоутворювальними, займають монопольні позиції за активами, капіталом, зобов’язаннями у банківській системі.

У лютому 2018 року Уряд України затвердив Засади стратегічного реформування державного банківського сектору (стратегічні принципи). Відповідно до цих принципів, основною метою реформи банків державного сектору (АТ КБ “ПриватБанк”, АТ “Ощадбанк”, АТ “Укресімбанк” та АБ “Укргазбанк”) було створення та підтримка надійної та конкурентоспроможної банківської системи, значна частина якої мала стати приватною у середньостроковому періоді [1]. Метою реформування було означення двох цілей:

1) фінансові результати діяльності банків державного сектору направлені на забезпечення їх стабільності та довгострокову максимізацію цінності;

2) зменшення частки та концентрації держави в банківській системі.

Стратегічні напрями реформування державних банків є виключно у компетенції держави, яка визначає стратегії їх розвитку з обґрунтуванням повноважень, цільових орієнтирів, напрямів реалізації тощо. Враховуючи реалії сьогодення, спричинені військовою агресією з боку росії, 7 травня 2022 р. Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження “Про схвалення основних (стратегічних) напрямів діяльності банків державного сектору на період воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки” [2]. Прийняте рішення визначає ключові цілі та напрями діяльності банків державного сектору, запроваджує моніторинг потенційних загроз національній безпеці України та заходи їх нейтралізації.

Місія банків державного сектору у період дії воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки полягає в активній участі у забезпеченні фінансової стабільності України, підтримці та стабільності функціонування банківського сектору, забезпеченні фінансування пріоритетних галузей економіки та безперебійного функціонування підприємств (об’єктів) критичної інфраструктури.

Основні напрями діяльності банків державного сектору у період дії воєнного стану, окрім стандартних джерел фондування, зокрема депозитів та коштів на поточних рахунках фізичних та юридичних осіб охоплюють фінансування державних програм та підприємств (об’єктів) критичної інфраструктури, заставне та бланкове рефінансування від Національного банку.

У 2022 р. порівняно із 2020 р. кількість структурних підрозділів державних банків України мала тенденцію до значного скорочення з 7131 од. до 5336 од, тобто на 1798 од. Найбільшого скорочення зазнала мережа структурних підрозділів Ощадбанку (на 655 од.) та Приватбанку (507 од.). Найбільшу питому вагу за кількістю структурних підрозділів

традиційно займали: Приватбанк у групі державних банків за 2020-2022 рр. 44,1%, 45,8% та 45,5% відповідно, у банківській системі 24,1%, 22,4%, 22,7% та Ощадбанк у групі банків: 47,2%, 46,8%, 44,5%, у банківській системі 25,7%, 24,0%, 22,2%.

Обсяг активів державних банків у 2022р. порівняно з 2020р. зріс на 206566,5 млн. грн., зокрема Укрексімбанку – на 12278,9 млн. грн, Ощадбанку – на 29435,7 млн. грн. Приватбанку – на 171237,9 млн. грн, в Укргазбанку спостерігалось зниження на 6001,5 млн. грн. Найбільшу частку ринку за активами традиційно займав Приватбанк: з-поміж державних банків: 45,9%, 49,7%, 51,2%, у банківській системі: 25,7%, 24,7%, 27,1%, тобто він продовжував нарощувати частку ринку. Частка ринку Ощадбанку складала: з-поміж державних банків 21,8%, 21,3%, 29,7%, у банківській системі України: 12,2%, 10,6%, 11%, Укрексімбанку: у групі банків: 19,9%, 17,9%, 17,9%, у банківській системі: 11,1%, 8,9%, 9,5%. Отже, понад 50% ринку активів в Україні належить державним банкам. З огляду на це, можна відзначити їх монопольні позиції у здійсненні інвестиційних вкладень в економіку України.

Обсяг власного капіталу державних банків зменшився у 2022 р. порівняно з 2020 р. на 2300 млн. грн., хоча по банках України загалом спостерігалось зростання на 9089,5 млн. грн. Частка ринку державних банків у капіталі становила понад 40 % і складала 44,8% у 2020р., 44,1% у 2021р., 41,9% у 2022р.

Обсяг зобов'язань у групі державних банків зріс на 251729,3 млн. грн. Найбільше зростання спостерігалось у Приватбанку на 151253,2 млн. грн., Укрексімбанку – на 52528,9 млн. грн. Питома вага зобов'язань державних банків у банківській системі становила 47,1% у 2020р., 53,6% у 2021р. та 51,5% у 2022 р. [3].

Питання зниження частки держави у банківській системі України залишається пріоритетним та вимагає прийняття стратегічних рішень із врахуванням системного значення даних установ. Держава вже досягла певного прогресу у сприянні успішного продажу державної частки за кількома напрямками:

- АБ “Укргазбанк”. Міжнародна фінансова корпорація Світового банку схвалила надання позики банку, яка буде конвертована в додатковий капітал банку.
- АТ “Ощадбанк”. Створюються всі необхідні передумови для забезпечення вступу міжнародних фінансових організацій (МФО) до капіталу Ощадбанку.
- АТ КБ “ПриватБанк”. Держава має на меті вийти з капіталу банку.
- АТ “Укрексімбанк”. Для Укрексімбанку держава прагне знайти міноритарного інвестора на 5-річному горизонті з потенційною приватизацією в довгостроковій перспективі.

Головними пріоритетами у діяльності банків державного сектору має бути, у тому числі, але не виключно фінансування:

- суб'єктів підприємницької діяльності, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України та/або для запобігання ними такої агресії, зокрема з метою задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до закону, та/або населення, постраждалого внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану;
- аграрного сектору економіки з метою продовольчого забезпечення країни;
- підприємств (об'єктів) критичної інфраструктури;
- харчової промисловості, продуктового ритейлу та суміжних галузей, спрямованих на продовольче забезпечення населення;
- інфраструктурних проєктів, направлених на відновлення/розвиток об'єктів соціальної, транспортної та критичної інфраструктури тощо.

Список використаних джерел

1. Засади стратегічного реформування державного банківського сектору (стратегічні принципи). Київ, 2020. 21 с. URL: <https://www.oschadbank.ua/sites/default/files/files/documents-2020/SOB%20Strategy.pdf>.
2. Про схвалення основних (стратегічних) напрямів діяльності банків державного сектору на період воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки. Розпорядження КМУ № 356-р. від 07.05.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356-2022-%D1%80#Text>.
3. Згруповані балансові залишки (у розрізі банків). Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>.

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ ТА АНТИКРИЗОВІ ЗАХОДИ ЙОГО ЗАПОБІГАННЯ

Наростання кризових явищ обумовлює необхідність пошуку дієвих шляхів стабілізації економіки та забезпечення сталого розвитку підприємств в Україні. Невід'ємною рисою розвиненої економічної системи є наявність ефективного антикризового механізму. Сьогодні в умовах нестабільного середовища господарювання більшість українських підприємств наштовхуються на ризик банкрутства.

Причиною кризового стану значної частини підприємств в Україні є їх повільне та не завжди ефективно адаптування до зміни зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання. До основних зовнішніх чинників, що сприяють виникненню кризових явищ на підприємствах відносимо: зміни у законодавстві та ухвалення нових законів; зниження платоспроможності споживачів, що призводить до зменшення попиту на товари; знецінення національної валюти; нестабільне становище держави (економічна криза, військовий стан, соціальна напруженість); системна фінансово-економічна криза.

Внутрішніми чинниками, що сприяють виникненню кризового стану підприємств є розбалансованість фінансового механізму підприємства (низька рентабельність і платоспроможність, проблеми в погашенні зобов'язань, втрата фінансової автономії, великі розміри видатків в порівнянні з доходами); розбіжність між попитом споживачів та видом або структурою продукції; низька конкурентоспроможність вітчизняних підприємств; втрата налагоджених господарських зв'язків та стратегій; нестача компетентних співробітників та інші.

Світовий досвід свідчить, що державні антикризові заходи для підтримки реального сектору економіки спрямовані насамперед на надання фінансової допомоги (поворотної та безповоротної) постраждалим від кризи підприємствам з метою підтримки їх ліквідності та проведення реструктуризації, інвестицій у формі державних позик, а також прямих виплат фізичним особам (допомога по безробіттю) для стимулювання платоспроможного попиту на продукцію підприємств.

Антикризові рішення та заходи, що впроваджувалися протягом різних років в цілому відповідали загальносвітовим підходам до здійснення антикризового регулювання, проте державне антикризове регулювання в Україні мало свою специфіку, пов'язану з обмеженістю в фінансових ресурсах для компенсації негативних економічних наслідків кризи, тому заходи реагування на кризові явища мали точковий характер [1]. Це стосується і обмежень щодо фінансової підтримки економіки загалом та вітчизняних підприємств, зокрема. З метою своєчасного запровадження антикризових заходів, спрямованих на запобігання банкрутству підприємств, важливим є встановлення показника, який буде слугувати інструментарієм моніторингу зміни показників банкрутства підприємств. Такими показниками, можуть бути наступні: частка збиткових підприємств в економіці України, фінансовий результат діяльності підприємств (загальна сума отриманих збитків) та розмір дебіторської та кредиторської заборгованості.

Розглянемо динаміку частки підприємств, що одержали збиток від звичайної діяльності до оподаткування в Україні за період 2017-2021 рр., яка наведена на рис. 1.

За даними рис. 1 спостерігаємо, що кількість справ про банкрутство, порушених провадженням в Україні за 2017-2021 рр. мала тенденцію до зниження з 18610 од. у 2017 р. до 16791 од. у 2021 р., тобто на 1819 од. Поряд з цим, спостерігаємо і зниження частки підприємств, які одержали збиток до оподаткування на 0,5 %, тобто з 27,2 % у 2017 р. до 26,7 % у 2021 р.

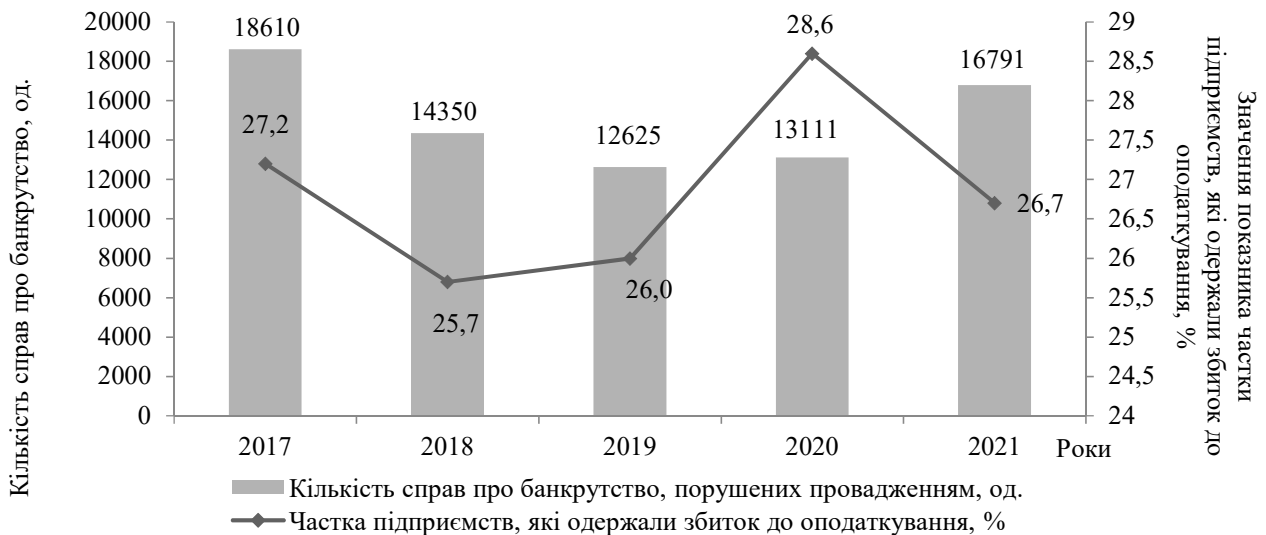

Рис. 1. Динаміка частки підприємств, що одержали збиток від звичайної діяльності до оподаткування в Україні за період 2017-2021 рр. (складено автором на підставі [2])

Зміна кількості порушених справ про банкрутство підприємств пояснюється зміною загальної суми збитків отриманих вітчизняними підприємствами.

Динаміку фінансових результатів діяльності підприємств в Україні за 2017-2021 рр. відображено на рис. 2.

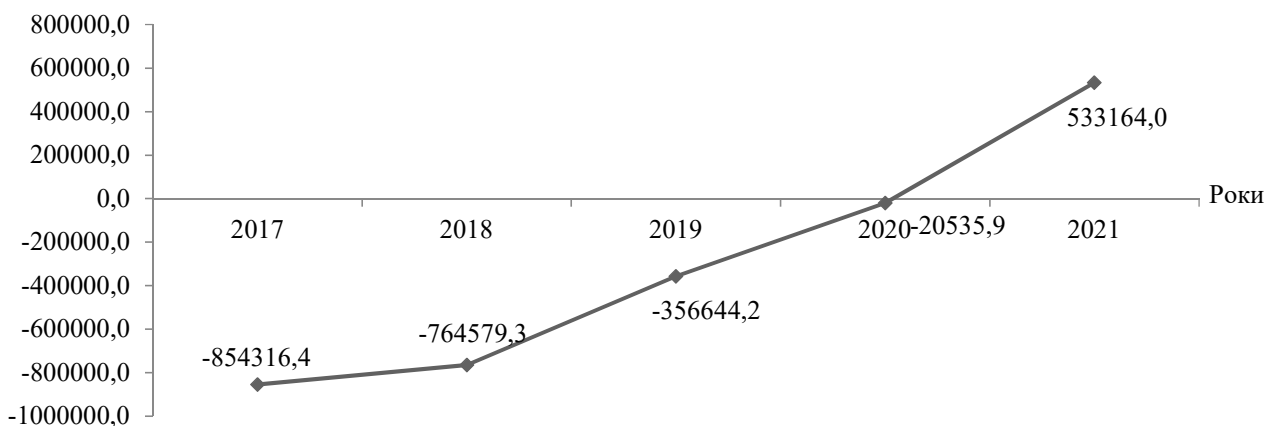

Рис. 2. Динаміка фінансових результатів діяльності підприємств в Україні за 2017-2021 рр., млн грн (складено автором на підставі [2])

В продовж досліджуваного періоду, економіка України характеризувалася нестабільністю і невизначеністю та мала свій ріст і падіння через різноманітні кризові явища, які також негативно впливали на стан та основні результати діяльності підприємств. Зокрема, з даних рис. 2 спостерігаємо зменшення загальної суми отриманих збитків підприємствами України з 854316,4 млн грн у 2017 р. до 533164,0 млн грн, тобто на 1387480,4 млн грн та отримання прибутків в 2021 р. в сумі 533164,0 млн грн.

Серед заходів державного антикризового регулювання з позицій запобігання банкрутству підприємств, найбільш важливими є зниження податкового навантаження; доступ до дешевих кредитних ресурсів; соціальна підтримка населення. З метою своєчасного запровадження антикризових заходів, спрямованих на запобігання банкрутству підприємств, застосовують інструментарій моніторингу погіршення їх фінансово-економічного стану на основі використання показника загальної суми збитків, як фінансового результату діяльності

підприємств до оподаткування.

Отже, причини банкрутства підприємств напряму залежать від тих внутрішніх та зовнішніх факторів, які мають безпосередній вплив на діяльність підприємства. Що стосується наслідків банкрутства підприємств, то вони більшою мірою мають негативні тенденції як для подальшої долі підприємства, так і для економіки країни в цілому. Застосування антикризових заходів запобігання чи усунення банкрутства підприємств є необхідною та вкрай важливою умовою ефективного їх функціонування.

Список використаних джерел

1. Крисоватий А. І. Податково-бюджетна підтримка виробників у контексті законодавства ЄС у сфері державної допомоги. *Фінанси України*. 2019. № 7. URL: http://finukr.org.ua/?page_id=774&lang=en&aid=4632.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Черкасова С. В.

д.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МИТНОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА В УКРАЇНІ

Держава зацікавлена у стабільних процесах реалізації і розвитку митного посередництва, що сприятиме активізації зовнішньоекономічної діяльності, формуванню ринку митних послуг, забезпеченню належного наповнення Державного бюджету країни за рахунок митних платежів. З цих причин державою забезпечується регулювання митного посередництва, щоб спрямувати його розвиток у необхідному і бажаному для національного господарства напрямі.

На сучасному етапі розвитку країни мета державного регулювання митної посередницької діяльності полягає у забезпеченні формування та розвитку ефективно функціонуючого ринку посередницьких послуг у митній сфері та створенні необхідних умов для забезпечення функціонування і захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Незадовільний стан митного посередництва на макрорівні гальмує процеси:

- економічного розвитку країни;
- нарощування обсягів зовнішньоекономічної діяльності;
- належного наповнення Державного бюджету за рахунок митних платежів;
- реалізації євроінтеграційних прагнень України.

Державою визначені основні завдання регулювання митного посередництва. В їх складі:

- забезпечення створення та ефективного функціонування окремого сегмента національної економіки, що спеціалізується на наданні митних послуг;
- досягнення належної якості митних посередницьких послуг та беззаперечного виконання вимог законодавства щодо митних процедур;
- забезпечення безперервного надходження до Державного бюджету митних платежів за процедурами митного оформлення, що реалізуються митними посередниками;
- підвищення рівня відповідності митної посередницької діяльності міжнародним стандартам;
- захист законних інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності і митних відносин;
- інтеграція національного митного посередництва у європейську й світову системи надання митних посередницьких послуг.

Функції розробки основних концептуальних засад розвитку національного митного посередництва покладені на Верховну Раду України.

Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію розробленої митної політики, складовою частиною якої є політика щодо розвитку митного посередництва.

Основні завдання щодо вибору інструментів і засобів реалізації обраної державою митної політики реалізує Міністерство фінансів України та Державна Митна служба України.

Державна Митна служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство фінансів України. Державна Митна служба реалізує державну митну політику, зокрема, стосовно розвитку митного посередництва й боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи.

Міністерство економіки України надає учасникам зовнішньоекономічної діяльності ліцензії і квоти на торгівлю, що є необхідними для реалізації торговельних контрактів із зарубіжними партнерами.

Антимонопольний комітет України у частині реалізації митного посередництва для обслуговування міжнародної торгівлі здійснює контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції.

Національний банк України забезпечує регулювання митних операцій, виступаючи гарантом за кредитами, що надаються учасникам зовнішньоекономічної діяльності іноземними банками.

Зрозуміло, що найбільший обсяг діяльності з регулювання митної посередницької діяльності забезпечується Державною Митною службою України та підпорядкованими їй митними органами. Їх завдання полягає у забезпеченні балансу між митним контролем за операціями, що реалізуються суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та митними посередниками, і спрощенням митних процедур для полегшення і активізації міжнародної торгівлі. В повноваження митних органів входять:

- здійснення контролю за дотриманням митного законодавства;
- надання статусу гаранта, ведення реєстру гарантів, допуск перевізників до міжнародних перевезень;
- надання дозволів на провадження митної брокерської діяльності, відкриття та експлуатацію митних складів, складів тимчасового зберігання, магазинів безмитної торгівлі, вільних митних зон, вантажних митних комплексів;
- ведення реєстрів митних посередників;
- здійснення контролю за сплатою митних платежів;
- здійснення митного контролю за діяльністю митних посередників;
- надання митним посередникам статусу авторизованого економічного оператора та дозволів на окремі спрощення у митних процедурах;
- організація та здійснення обліку й адміністрування митних платежів;
- здійснення контролю за правильністю визначення митної вартості товару;
- забезпечення ведення митної статистики;
- ведення української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності;
- здійснення управління ризиками з метою визначення обсягу митного контролю і спрощень митних процедур;
- застосування до порушників митних процедур передбачених законодавством санкцій.

Поряд з митними органами регулювання митного посередництва забезпечується саморегульованими організаціями учасників ринку. Прикладом такої організації є Асоціація митних брокерів, яка була створена в Україні у 1995 р. і об'єднала митних брокерів та власників митних складів.

Ця саморегульована організація визначила наступні функції для себе в частині регулювання митної брокерської діяльності:

- забезпечення учасників Асоціації нормативними документами;
- захист інтересів учасників Асоціації в органах державної виконавчої влади;
- узагальнення пропозицій членів Асоціації щодо удосконалення митного законодавства;

- забезпечення взаємодії із Державною Митною службою;
- формування банку даних щодо послуг митних брокерів та митних складів;
- підготовка фахівців з митного декларування.

Таким чином в регулюванні митного посередництва у вітчизняній практиці на сьогодні поєднуються засади державного регулювання і саморегулювання. Світова практика свідчить, що у міру вдосконалення митного посередництва держава більшу частину функцій з його регулювання перекладає на саморегулювльні організації учасників ринку.

Вовчак О. Д.

д.е.н., професор

Львівський національний університет імені Івана Франка,

Андрейків Т. Я.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

РОЗВИТОК ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сьогодні Україна зіштовхується із серйозними викликами та проблемами, серед яких - розвиток іпотечного кредитування в умовах війни. Із початком широкомасштабного вторгнення відсоток іпотечних кредитів в Україні значно скоротився. Утім, нині існує гострий попит на них, що зумовлено тією роллю, яку відіграє іпотечне кредитування як важливе джерело фінансування угод на ринку нерухомості. За допомогою іпотечного кредитування вирішуються соціальні питання, зокрема врегулювання житлової проблеми, оскільки воно є важливим інструментом для розвитку житлового будівництва та підвищення рівня життя населення, що в умовах війни в Україні постає особливо гостро. Іпотечне кредитування в Україні відіграє значну роль, зважаючи на те, що в сучасних умовах війни особливо нагальним питанням виступає забезпечення населення житлом.

Більше того, іпотека охоплює чималий потенціал зростання економіки, зокрема, розвитку фінансово-кредитної системи країни загалом, оскільки сприяє трансформації нерухомості у робочий капітал, слугує інструментом одержання доходу кредиторами, а позичальниками – коштів для купівлі житла.

Водночас, на думку окремих вчених, іпотечний кредит відіграє роль стабілізатора банківської системи та фінансового сектору загалом, оскільки порівняно з бланковими кредитами, кредити під заставу нерухомості є більш безпечними, оскільки у разі неповернення боргу банк нівелює свій ризик у спосіб реалізації такої застави та у такий спосіб іпотека функціонує на рівні фінансово-банківської системи країни [1].

Загалом іпотечне кредитування виступає важливим чинником економічного зростання економіки, адже завдяки ньому здійснюється інвестування реального сектору економіки, і, як наслідок, забезпечується стаке зростання доходів у багатьох інших видах економічної діяльності. Межі дії іпотечного кредитування охоплюють не лише фінансовий сектор, адже воно так чи інакше дотичне до соціально-політичних та макроекономічних сфер життєдіяльності суспільства і держави, врешті-решт нерухомість може становити вагомому частку активів будь-якої країни [2].

Отож, питання розвитку системи кредитування під заставу нерухомості в Україні у соціально-економічному аспекті відповідає важливим потребам сьогодення. Утім, у зв'язку із початком широкомасштабної війни стан іпотечного кредитування залишається складним, зокрема, банки вимушені шукати ефективні способи протидіяти загрозам іпотечного портфеля, якість якого дедалі більше погіршується. Водночас, довгострокове іпотечне кредитування за своєю сутністю є дуже ризикованим як для фізичних осіб, так і для банківського сектору загалом, тим паче за нинішніх умов.

Проведений науковий аналіз свідчить, що до основних проблем, стримуючих розвиток іпотечного кредитування в Україні відноситься, передусім, обмежений платоспроможний попит населення через скорочення доходів унаслідок військових чинників, а також недосконалість законодавства про нерухомість. Вчені висловлюють думку, що для розвитку цього виду кредитування необхідним є відновлення стабільної економічної ситуації в країні, усунення політичної нестабільності та забезпечення довгострокової фінансової стабільності банків.

Починаючи з 24 лютого і до кінця травня 2022 р. іпотечне кредитування в Україні було фактично призупинено – банки не видавали жодного кредиту, однак лише з червня 2022 р. іпотечний ринок почав відновлюватися та відбувалося зростання попиту населення на іпотечні кредити. Так, якщо до кінця 2021 р. банки в середньому видавали 1001 од. іпотечних кредитів, то у червні 2022 р. їх кількість складала всього 2 од., а вже у грудні їх кількість збільшилася на 259 од. або у 2,77 рази. Загалом, обсяги іпотеки збільшувалися саме завдяки кредитуванню вторинного ринку, а первинний ринок виявився менш привабливим для потенційних інвесторів, що пов'язане із значними ризиками, подорожчанням будівельних матеріалів, ускладненням логістики, подальшою потребою здійснення ремонту, оскільки нерухомість забудовники здають зазвичай без ремонту тощо. У нинішніх ж реаліях існує потреба чималої кількості переселенців або тих, хто повністю втратив оселю, у готовому до заселення житлі. Утім, іпотечні кредити, як і раніше, готові надавати лише деякі банки, отже, масових пропозицій кредитів на придбання житла у 2023 році не передбачається [3]. Зазначимо, що і до війни на ринку іпотечного кредитування реально працювали до десяти банків, і їхня кількість практично не змінювалась вже кілька років поспіль, а із початком війни їх кількість скоротилась удвічі.

Тож, з метою активізувати ринок житлової іпотеки та допомогти громадянам придбати житло, державою впроваджено низку заходів, зокрема, урядом затверджено оновлену програму “Доступна іпотека”, якою передбачено надання іпотечного кредиту під 3% річних, терміном – до 20 років. Такі умови поширюються на 4 категорії громадян: військовослужбовців за контрактом та працівників сектору безпеки та оборони; медичних працівників; учителів та педагогічних працівників; науковців. За даними Національного банку України, сьогодні у дану програму інтегровано вже п'ять банків: “Ощадбанк”, “Приватбанк”, “Укргазбанк”, “Скай банк” та банк “Глобус” [4].

Водночас, попри привабливі умови, така програма кредитування супроводжується значними політичними ризиками. Пов'язано це з тим, що Державний бюджет України ухвалюється всього на рік уперед, тому ніхто не може гарантувати, що держава впродовж 20 років виділятиме кошти на компенсацію відсотків за кредитами.

Загальні зміни, які відбулись у сфері іпотечного кредитування упродовж 2019-2022 рр. відображені у табл. 1.

Таблиця 1

Обсяги кредитування фізичних осіб за цільовим спрямуванням банками України станом на 01.01. 2019-2023 рр.*

Цільове спрямування	Період									
	01.01. 2019 р.		01.01.2020 р.		01.01.2021 р.		01.01.2022 р.		01.01.2023 р.	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Споживчі кредити	153,49	75,66	177,20	81,65	172,05	82,77	221,11	84,23	188,81	85,20
Кредити на нерухомість	44,47	21,92	33,65	15,50	28,92	13,91	29,35	11,18	21,64	9,77
Інші кредити	4,92	2,43	6,18	2,85	6,90	3,32	12,05	4,59	11,15	5,03
Усього	202,88	100,00	217,03	100,00	207,87	100,00	262,51	100,00	221,60	100,00

*Примітка: складено на основі даних [5]

За даними табл. 1 можна зробити висновок, що обсяги наданих кредитів вітчизняними банками на початку 2022 р. порівняно з 2019 р. зросли на 26,28%, а вже на початку 2023 р. скоротились на 15,58%, що свідчить про негативну динаміку такого кредитування в період

широкомасштабного вторгнення. Щодо кредитів на нерухомість, то станом на 01.01.2022 р. спостерігається незначне зростання їх обсягів порівняно з початком 2019 р. – на 1,49%, а ось на початку 2023 р. їх обсяги помітно зменшилися – на 7,71 млрд. грн. або на 26,27%.

За показником співвідношення ВВП до кількості виданих іпотечних кредитів також прослідковується різкий спад із початком широкомасштабного вторгнення. Так, порівняно з розвиненими країнами, де співвідношення іпотеки до ВВП балансує на межі 40-60%, в Україні в той час цей показник становить близько 1% [6].

На ринок іпотечного кредитування здійснює вплив низка чинників, серед яких основними є індекс інфляції, стан будівельної галузі, міграція населення, вартість житла та рівень доходів населення. Так, у 2022 р. лише обсяги будівництва скоротилися понад 50% порівняно з переднім роком. Також у зв'язку із еміграцією населення, вимушеного звільнення та скорочення заробітної плати спостерігається зменшення доходів населення та зниження їх платоспроможності загалом, що здійснює негативний вплив на розвиток іпотечного кредитування в країні. Все це свідчить про те, що ринок іпотечного кредитування наразі перебуває в процесі адаптації до викликів сьогодення.

Таким чином, проведений загальний аналіз ринку іпотечного кредитування на сучасному етапі та врахування впливу війни на стан іпотечного кредитування банків в Україні загалом дав можливість дійти висновку, що іпотечне кредитування почне розвиватись на нормальному рівні лише за умов стабілізації економічної ситуації в країні, нормалізації інфляції та зниженні процентних кредитних ставок. Нині не менш важливо впроваджувати ефективні заходи для поживлення стимулу громадян повертатись та працювати в Україні, що важливо для подальшої відбудови економіки та, як наслідок, покращення стану ринку іпотечного кредитування у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Коваленко В. В. Система ризик-менеджменту кредитно-інвестиційної діяльності в банках. *Інфраструктура ринку*, 2019. Вип. 37. С. 584-590.
2. Костирко Л. А., Серета О. О. Фінансовий потенціал як об'єкт фінансового регулювання розвитку суб'єктів господарювання. *Вісник соціально економічних досліджень* 2019. № 1. С. 149–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2019_1_16.
3. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/10/24/692933/>.
4. Вісник НБУ. Просто про економіку. (за матеріалами Інфляційного звіту за липень 2022 року). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-za-materialami-inflyatsiyного-zvitu-za-lipen-2022-roku>.
5. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>.
6. Калусенко В. В. Аналіз інвестиційного портфеля банків України та стратегія управління ним. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*, 2019. № 1. С. 63-78. DOI 10.33244/2617-5940.1.2019.63-78.

Гудзь Т. П.

д.е.н., професор

Полтавський університет економіки і торгівлі

ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ У 2023 РОЦІ

Загроза широкомасштабного вторгнення росії розглядалася незмінно вісім років поспіль першим по рангусеред фіскальних ризиків кожного бюджетного року в Україні від початку, розв'язаної жкраніною-агресором гібридної війни у 2014 року. Втім, Уряд України об'єктивно не міг мати навіть наближеної до реальності оцінки фіскальних наслідків від розгорнутої війни країною-агресором на території нашої держави у лютому 2022 року. Мова йде про нищення цвіту української нації, руйнаціюзначної частини критично важливої для економіки та життя українців інфраструктури, прискорення інфляції, девальвацію гривні, погіршення структури платіжного балансу у зв'язку із скороченням експорту, відтоком валюти за кордоном через міграцію населення.

Рішучий спротив українського суспільства на військовому та економічному фронтах забезпечив збереження незалежності України, стабільність бюджетної та банківської систем.

Утім, впродовж 2023 року для сфери публічних фінансів існуватимуть такі фіскальні ризики [1, 2]:

- невизначеність тривалості та інтенсивності війни, з чим пов'язано понесення втрат людських життів, виробничого та фінансового капіталу, відтермінування масштабних довгострокових інвестицій у відбудову економічної та соціальної сфери держави;

- недостатність міжнародної фінансової допомоги для військових та соціальних витрат може спонукати Уряд грошової емісії, секвестру бюджетних витрат, згортанні програм державної підтримки бізнесу, падіння платоспроможного попиту населення;

- економічні наслідки від блокування морських шляхів, а саме продовження зменшення обсягів зовнішньої торгівлі, поглиблення дефіциту торговельного сальдо платіжного балансу України;

- демографічні та соціальні чинники: зростання безробіття через звільнення працівників бюджетної сфери, дефіцит людського капіталу через нищення ворогом життів українців та тривалість відтоку молоді – інтелектуальної та професійної робочої сили – за кордон для навчання і подальшого працевлаштування;

- сільськогосподарські ризики (знищення урожаю та заготівельної інфраструктури внаслідок військових дій) здатні зашкодити продовольчій безпеці України, економічними наслідками чого є продукування додаткових чинників зростання цін та волатильності валютного курсу;

- ймовірність розвитку кризи неплатежів в реальному секторі економіки, що пов'язано із втратою бізнесу через війну, значними руйнуваннями активів, падінням споживчого попиту, подорожчанням логістики;

- несприятливі зміни у кон'юнктурі на світовому ринку енергоносіїв та енергоресурсів, здатні істотно сколихнути витрати бюджетів усіх рівнів;

- збереження високих темпів зростання державного боргу, яке, в решті-решт, обернеться витратами для державного бюджету у короткостроковому періоді;

- гальмування ділової активності внаслідок рестриктивної монетарної політики, що тягне за собою зменшення податкових надходжень у бюджети всіх рівнів, зростання соціальної напруженості через втрату або істотне скорочення джерел доходів українських домогосподарств.

У зв'язку з цим, необхідно форсувати реалізацію планів фінансування відбудови економіки України за участі міжнародних інвесторів, вжити заходів щодо відновлення ефективності монетарної трансмісії, нарешті запровадити механізм фіскального стимулювання створення бізнесом нових робочих місць, законодавчо закріпити справедливий розподіл доходів, який би унеможливив створення корупційних схем за участі бюджетних коштів.

Список використаних джерел

1. Інформація про фіскальні ризики та їх вплив на показники державного бюджету в 2022 році: інформаційний портал Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/924778>.

2. Інформація про фіскальні ризики: інформаційний портал Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/download/page/3993>.

Олейнікова Л. Г.
 д.е.н., ст.н.сп.
 ДННУ “Академія фінансового управління”,
Лепьохін О. В.
 к.е.н., доцент
Хмельковська Т. В.
 Запорізький національний університет

ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ НА ЗАСАДАХ ВИЗНАЧЕННЯ РИЗИКІВ В МІНЛИВИХ УМОВАХ СУЧАСНОГО РИНКУ

Ризик – це ситуація, що є наслідком або варіантом свідомо прийнятого управлінського рішення, яка може привести до матеріальних або інших втрат певного розміру.

Існує безпосередній зв'язок між ризиком та безпекою. Але природа цього зв'язку, на наш погляд, ще недостатньо освітлена. З одного боку, збільшення ризикованості господарської діяльності призводить до зниження рівня фінансової безпеки об'єкта господарювання, з іншого – надмірне уникання ризику провокує зниження ділової активності, що також робить його уразливим на фоні більш активних учасників конкурентного ринку. Фінансова безпека суб'єкта господарювання, банківської системи і країни в цілому залежить не від кількості економічних ризиків, а від правильної політики прийняття управлінських рішень в змінних умовах сучасного ринку [1].

На нашу думку, найбільш вдала класифікація ризиків при їх розподілі з погляду джерел виникнення та можливостей управління (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація ризиків при їх розподілі з погляду джерел виникнення та можливостей управління

Ризики			
Зовнішні	Внутрішні		
	Фінансові		Функціональні
Макроекономічні Політичні Правові Ризик країни Інфляційний	Цінові	Нецінові	Технологічний Операційний Документальний Трансакції Стратегічний Зловживань
	Валютний Відсотковий Фондовий Зміни цін на немонетарні інструменти	Ліквідності Кредитний Неплатоспроможності Варіабельності, дохідності банку, окремих банківських портфелів	

**Джерело: розроблено авторам на основі [1]*

Підприємства і банки мають значно ширшу інформаційну базу ніж зовнішні суб'єкти аналізу, тому замість узагальнюючих показників ризикованості діяльності вони використовують індикатори кожного конкретного виду ризику, на який наражається у процесі свого функціонування. Вибір аналітичних показників та індикаторів визначається економічною сутністю та специфікою того чи іншого виду ризиків. Показники і індикатори у сукупності з даними про зовнішнє середовище дають можливість прогнозування впливу кожного конкретного виду ризику на діяльність банку і прийняття зважених управлінських рішень щодо формування політики фінансової безпеки.

Економічна ситуація в Україні та у світі потребує нових критеріїв оцінки і мінімізації ризиків підприємствами і банками. Вона полягає в новому розумінні структури і складових ризиків. Під час розробки власної системи фінансової безпеки для управління ризиками підприємства і банки повинні спиратися на міжнародний досвід та основні інновації у забезпеченні фінансової безпеки.

Порівняно з іншими європейськими державами наша країна має менш розвинену законодавчу базу, більший рівень корупції і організованої злочинності. З іншого боку,

масове використання новітніх технологій у всіх сферах діяльності і доволі високий рівень освіченості суспільства робить вплив ризику управління досить вагомим.

Список використаних джерел

1. *Банківська система: навчальний посібник* / [Ситник Н. С., Стасишин А. В., Блащук-Девяткіна Н. З., Петик Л. О.] ; за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 286 с.

Андрейків Т. Я.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ

Податки являються основою існування будь-якої держави, тому вона зацікавлена в правильності, повноті їх нарахування та сплаті згідно чинного податкового законодавства. Саме тому держава потребує чітко організованого податкового контролю, який можна охарактеризувати як різновид державного контролю з боку уповноважених на це державних органів.

Державний податковий контроль є одним із важливих елементів державного регулювання економіки і обов'язковою умовою ефективного функціонування фінансової системи та економіки країни в цілому. Його основна мета полягає у сприянні реалізації податкової політики держави в процесі формування і використання бюджетів різних рівнів. Одним із елементів податково контролю є форми та методи його здійснення.

У правовій науковій літературі має місце ототожнення термінів “форма податкового контролю” й “метод податкового контролю”. Так, перевірку розглядають як форму контрольної діяльності органів ДПС України, як вияв реалізації державного податкового контролю, однак метод державного податкового контролю учені розглядають як сукупність засобів і прийомів практичного здійснення цього виду діяльності [2]. Єдиної думки щодо критеріїв розмежування форм і методів державного податкового контролю серед вітчизняних дослідників на сьогодні немає. Очевидно, що форми і методи податкового контролю тісно переплетені між собою, і розділити їх досить складно.

Погоджуючись з О. Яковенко, формою податкового контролю ми вважаємо вираження практичної реалізації контрольної діяльності уповноважених органів у процесі її здійснення. Методи податкового контролю, в свою чергу, представляють собою сукупність прийомів та способів, за допомогою яких контролюючими органами визначаються шляхи дотримання податкового законодавства, розв'язання проблем ухиляння від оподаткування та забезпечення реалізації податкової політики держави загалом [3].

Згідно зі статтею 62 Податкового Кодексу України податковий контроль здійснюється такими способами:

- ведення обліку платників податків;
- інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів;
- перевірок та звірок відповідно до вимог Кодексу, а також перевірок щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, у порядку, встановленому законами України, що регулюють відповідну сферу правовідносин;
- моніторингу контрольованих операцій та опитування посадових, уповноважених осіб та/або працівників платника податків відповідно до статті 39 Податкового Кодексу [12].

ПКУ встановлює обов'язковість взяття на облік або реєстрації у контролюючих органах всіх платників податків, що здійснюється незалежно від наявності обов'язку щодо сплати того або іншого податку та збору. З метою проведення податкового контролю платники податків

підлягають реєстрації або взяттю на облік у контролюючих органах за місцезнаходженням юридичних осіб, відокремлених підрозділів юридичних осіб, місцем проживання особи (основне місце обліку), а також за місцем розташування (реєстрації) їх підрозділів, рухомого та нерухомого майна, об'єктів оподаткування або об'єктів, які пов'язані з оподаткуванням або через які провадиться діяльність (неосновне місце обліку) [1].

Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів регулюється ПКУ, в якому закріплено правові норми щодо збору податкової інформації (ст. 72), її отримання контролюючими органами (ст. 73), обробки та використання податкової інформації (ст. 74). Відповідно до ПКУ інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів – комплекс заходів, що координується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, щодо збору, опрацювання та використання інформації, необхідної для виконання покладених на контролюючі органи функцій [1].

Третьою складовою податкового контролю є перевірка правильності обчислення податків і податкових платежів. Зокрема, ст. 75 ПКУ регламентує такі види податкових перевірок (рис. 1):

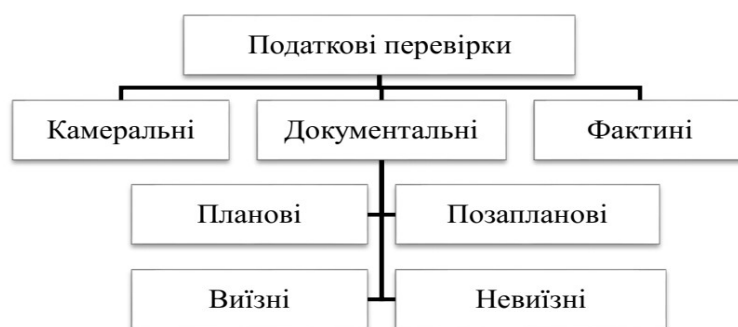

Рис. 1. Види податкових перевірок, що здійснюються відповідно до ПКУ [1]

Порядок проведення моніторингу контрольованих операцій визначає напрями та особливості здійснення контролюючими органами моніторингу контрольованих операцій, який проводиться відповідно до статті 39 ПКУ. Порядок опитування уповноважених, посадових осіб та/або працівників платника податків з питань трансфертного ціноутворення визначає послідовність дій контролюючих органів та платників податків при організації та проведенні опитування для встановлення відповідності умов контрольованої операції принципу “витагнутої руки”.

Цілями Моніторингу як складової частини податкового контролю за трансфертним ціноутворенням є:

- встановлення відповідності умов контрольованих операцій принципу “витагнутої руки”;
- виявлення потенційних ризиків трансфертного ціноутворення;
- виявлення ризиків відсутності розумної економічної причини (ділової мети);
- проведення аналізу ризиків заниження платником податків податкових зобов'язань;
- забезпечення контролю за своєчасністю та повнотою подання звітів про контрольовані операції, документації з трансфертного ціноутворення, глобальної документації з трансфертного ціноутворення (майстер-файлу), звітів у розрізі країн міжнародної групи компаній, повідомлень про участь у міжнародній групі компаній, додаткової інформації та/або обґрунтування, наданих платником податків на запит центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, відповідно до підпункту 39.4.9 статті 39 розділу I ПКУ.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
2. Яковенко О. О. Адміністративно-правові засади реалізації контролю у сфері оподаткування як функції управління : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук; інформаційне право. К. : Київський університет внутрішніх справ, 2018. 24 с.
3. Ясько І. В. Теоретико-правові засади податкового адміністрування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 196 с.

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У будь-якій державі, незалежно від економічної системи та способу організації суспільних відносин, банківська система відіграє ключову роль, адже являє собою єдину систему, підпорядковану одній головній меті – забезпечувати ефективний обіг фінансових ресурсів у державі. Разом з тим, вітчизняна економіка вже не перший місяць працює в умовах військового терору і тут важливе значення мають стабільність та прогнозованість функціонування національної банківської системи. Робота в умовах військового стану стала для певною мірою стрес-тестом для українських банків. В умовах сьогодення ефективний процес перевірки надійності банків набуває критичної ваги для фінансової стабільності як бізнесу, та і населення.

Безумовно, збереженню стійкості в умовах військової агресії сприяли заходи Національного банку України як регулятора грошово-кредитного ринку. Завдяки цьому в країні спостерігається відносна стійкість національної валюти та досягається ділова активність.

Так, протягом 2020-2021 років розпочався активний процес інтеграції банківської системи України у світову фінансову систему на основі її адаптації до міжнародних вимог функціонування та регулювання банківських систем. На той момент завданням Національного банку України були розбудова стійкої, ефективної, конкурентоспроможної банківської системи, яка б сприяла довгостроковому економічному зростанню країни, її фінансовій безпеці [1, с. 128]. В умовах сьогодення пріоритетним напрямком стала стабільність та помірنا активність.

Постановою Правління Національного банку України № 18 від 24.02.2022 року “Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану” були введені обмеження, які стосуються зняття готівки з рахунків клієнтів, видачі готівкових коштів в іноземній валюті, роботи валютного ринку, офіційного курсу іноземної валюти тощо.

Сучасна банківська система України – це один із найрозвинутіших елементів господарського механізму, оскільки її реформування було розпочате раніше за інші сектори економіки, що визначалося ключовою роллю банків при вирішенні завдань переходу до ринку. Саме банки відіграють основну роль в утворенні оптимального середовища для мобілізації й вільного переливу капіталів, нагромадженні коштів для структурної перебудови економіки, приватизації й розвитку підприємництва.

Розглянемо основні показники банківської системи, ВНД і ВВП України, а також розрахуємо частку активів і статутного капіталу банківської системи у їх структурі.

Активи банківської системи у 2010 р. становили 340,8 млрд. грн., а вже у 2015 р. – 1 253 млрд. грн., що на 912,2 млрд. грн. більше. Частка активів банківської системи у ВВП, починаючи з 2010 р. стрімко збільшувалась і найвищим цей показник спостерігався у 87,81 % у 2013 р., проте вже у 2015 р. зменшився на 24,53 % і становив 63,28 %. Незважаючи на стрімке збільшення, відношення активів банків України до ВВП залишаються абсолютно непорівнянними з активами банків будь-якої країни Єврозони.

Розрахувавши основні показники банківської діяльності періоду 6-ти років, доходимо висновку, що банківський сектор України залишається фрагментованим – більшість банківських активів (на 01.01.2016 р. – 78,18 %) сконцентровано у 16 найбільших банках (три безпосередні лідери – Приватбанк, Ощадбанк, Укрексімбанк), що є значно нижчими показниками, ніж в країнах Єврозони. Хоча темпи збільшення активів банківської системи за аналізований період, а саме з 2010 р. по 2015 р. є вражаючими, що можна вважати ознакою позитивного розвитку банківської системи, проте відношення їх до ВВП становить лише 74,9 % (розраховано середнє значення за 6 років, 2010-2015 рр.). Для порівняння: чисті активи банківського сектору в більшості країн – нових членів ЄС – становлять близько 100 % ВВП,

а в країнах Євросони цей показник становить понад 300 %.

З рисунку 1 також видно, що відношення статутного капіталу банків до ВВП, починаючи з 2010 р. стрімко збільшувалась (рис. 1).

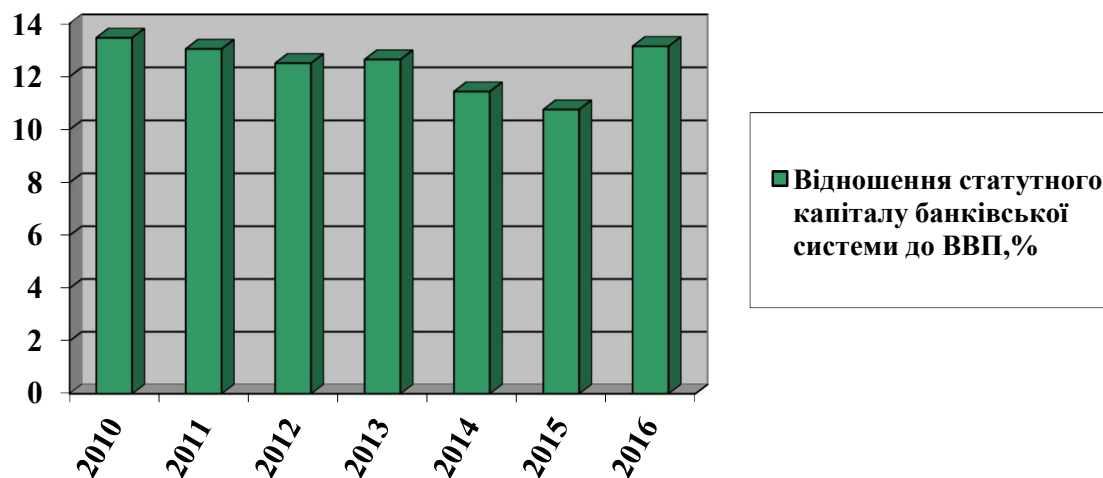

Рис. 1. Динаміка відношення статутного капіталу банківської системи до ВВП, %
(побудовано автором на основі даних [4])

Якщо в 2010 р. статутний капітал склав 26,3 млрд. грн., то у 2016 р. – 145,9 млрд. грн., що на 119,6 млрд. грн. більше. Проте, відношення статутного капіталу банків у ВВП, починаючи з 2012 р. почала зменшуватись. Якщо у 2012 р. воно становило до ВВП 12,51 %, то у 2015 р. – 10,76 %. Спричинено це тим, що кількість банків значно зменшилася (у 2012 р. їх кількість становила 173, а на 01.01.2016 р. – 117).

Рівень капіталізації вітчизняних банків залишається недостатнім для забезпечення сталого економічного розвитку країни. За 2015 р. статутний капітал банків становив 212,9 млрд. грн. Відношення статутного капіталу банків до ВВП становить всього 10,76 %, тоді як у країнах Центральної та Східної Європи – близько 40 %. Тривала недостатня капіталізація українських банків і їх неспроможність подолати її за рахунок власних надходжень створюють нестабільну ситуацію. Сума капіталу, яка необхідна, є значною і створює великий тягар для багатьох акціонерів банків [5].

Таким чином, ми визначили місце та роль банківської діяльності у грошовому секторі економіки, яка займає сьогодні близько 90 %, а на діяльність інших фінансових посередників – 10 %. Грошовий сектор виступає єдиною ланкою між фінансовою системою і реальним сектором економіки, забезпечує функціонування фінансового ринку країни, формує ресурсну базу розширеного відтворення народного господарства, створює сприятливий інвестиційний клімат і, як наслідок, стимулює економічне зростання країни.

Отже, стабільна діяльність банківських установ, яка знаходиться на етапі розвитку, є беззаперечною умовою стійкого економічного зростання. У сучасній економіці діяльність банківської системи має вагомим значення завдяки зв'язкам цієї системи з усіма секторами економіки.

Список використаних джерел

1. Банківська система України : становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: монографія / О. В. Дзюблук, Б. П. Адамик, Г. Р. Балян та ін.; за ред. О. В. Дзюблука. Тернопіль: Астон, 2012. 358 с.
2. Другов О. О., Прийма О. В. Реструктуризація банківської системи України: сучасний стан та перспективи. *Фінансовий простір*. 2015. № 4 (20). С. 40–48.
3. Основні показники діяльності банків України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
4. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/>.
5. Шавалюк Л. Економіка у 2014-му: апогей застою. URL: <http://tyzhden.ua/Economics/98521>.

ДЕРЖАВНЕ МИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Особливості державного митного регулювання в умовах воєнного стану мають певну специфіку, що визначаються обмеженими можливостями України у фінансових та фізичних аспектах.

Негативні зовнішні обставини спонукають до пошуку нових механізмів впливу на ЗЕД, а також до ефективного симбіозу інструментів стимулювання і стримування міжнародної торговельної активності держави. Забезпечення такого балансу є вкрай необхідним у контексті впорядкування доходів і витрат країни під час війни. Значна складність регулювання ЗЕД пояснюється необхідністю збереження належного рівня конкурентоспроможності України на світовому ринку, а також максимізації доходів бюджету за умов обмежених можливостей для розвитку бізнесових структур та функціонування національної економіки загалом.

Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі за рахунок за рахунок використання митних інструментів, має носити не лише адаптивний до сьогоденних реалій характер, але й бути ефективним у контексті підтримування та розвитку міжнародних торговельних відносин, максимізації доходів держави, збереження бізнес-активності, а також пошуку нових ринків для збуту вітчизняної продукції та послуг.

Відповідно, митна політика України в умовах воєнного стану має бути націлена на оптимізацію торговельних відносин, зацентрувавши увагу на:

- з одного боку, підтримувати імпорту товарів, які є першочерговими для держави і мають високу цінність як для економіки, так і для громадян;

- з іншого боку, активізації експорту якісної продукції, як методу забезпечення державного бюджету фінансовими ресурсами.

- За умов воєнного стану в Україні було затверджено низку документів, які націлені на підтримку експортно-імпортової діяльності суб'єктів господарювання:

- Постанова КМУ № 314 від 18.03.2022 “Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану”. Завдання документу – спрощення процедури отримання суб'єктами господарювання права на провадження окремих видів господарської діяльності;

- Постанова КМУ № 153 від 24.02.2022 “Про перелік товарів критичного імпорту” і Постанова КМУ № 289 від 16.03.2022 “Деякі питання товарів критичного імпорту”. Їх положення регулюють як теоретичні (зокрема, узагальнено сутність і важливість критичного імпорту та перелік критеріїв визнання критичного імпорту для чотирьох стратегічно важливих секторів – енергетики, безпеки та оборони, забезпечення життєдіяльності населення, а також функціонування виробничих підприємств), так і практичні аспекти, зокрема ті, що стосуються відновлення господарської діяльності підприємств, робота яких залежить від імпортової сировини тощо;

- Постанова КМУ № 207 від 05.03.2022, Постанова КМУ № 422 від 09.04.2022, Постанова КМУ № 549 від 07.05.2022 регламентують внесення змін у додатки 1 і 5 до Постанови КМУ від 29 грудня 2021 р. № 1424. Документи мають на меті регулювати питання експорту низки сільськогосподарських товарів, зокрема було введено квотування і ліцензування на експорт таких позицій, як пшениці і суміші пшениці та жита (меслин), м'яса курей свійських, яйця курей свійських, великої рогатої худоби живої, м'яса великої рогатої худоби, мороженого м'яса та їстівних м'ясних субпродуктів, солоних або в розсолі, сушених або копчених, їстівного борошно з м'яса або м'ясних субпродуктів: м'ясо великої рогатої худоби, просо, цукор. Окрім того, на час воєнного стану Уряд заборонив експорт вівса, гречки, солі, жита;

- Постанова КМУ від 09.03.2022 № 236 “Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану”, згідно із якою запроваджено можливість імпорту більшості товарів за спрощеним способом на підставі подання попередньої митної декларації без справляння митних платежів (у тому

числі ПДВ, акцизного податку, ввізного мита), без проведення митного огляду, фітосанітарного контролю, а також заходів нетарифного регулювання;

–Постанова КМУ від 03.03.2022 № 186 “Деякі питання маркування харчових продуктів в умовах воєнного стану”;

–Постанова Правління НБУ від 24.02.2022 № 18 “Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану”, яка регулює аспекти розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, зокрема, граничні строки розрахунків було скорочено до 90 календарних днів, для порівняння – в мирний час вони становили 365 календарних днів. Дія документу націлена на запобігання виведення капіталу за кордон та зниження ймовірностей виникнення макроекономічних дисбалансів в Україні [1].

На період воєнного стану для імпорту гуманітарної допомоги не застосовуються стандартні процедури митного оформлення, що діяли до початку повномасштабної війни.

Слід відмітити, що нові митні правила не застосовувалися на спирт, тютюн, алкогольні та тютюнові вироби, замітники тютюну тощо.

Були передбачені спрощення митних процедур при імпорті фармацевтичної продукції, але тимчасово заборонений експорт препаратів крові – альбуміну та імуноглобуліну.

З 1 квітня 2022 року повністю звільнили від оподаткування імпорт фізичними особами легкових автомобілів, а також ввезення товарів суб'єктами, які зареєстровані платниками єдиного податку I-III груп. Цей крок був, передусім, націлений для забезпечення потреб сил оборони у транспорті, а також підтримку бізнесу, що здійснює ЗЕД. Однак, якщо скасування платежів для певних категорій підприємницької діяльності мала ефект, то пільгове розмитнення авто більшість цивільних використали для покупки автомобілів для власних потреб. При цьому окремі посередники отримали непогані прибутки, а держава втратила потенційні надходження до бюджету. Саме з цієї причини пільгове розмитнення товарів та авто було відмінено з 1 липня [3].

За підсумками першого кварталу 2023 р. у порівнянні з попереднім роком товарообіг України зменшився на 7,4 %. Скорочення експорту товарів на 26,1 % супроводжувалося зростанням імпорту на 11,2 %, внаслідком чого суттєво збільшився показник негативного сальдо (з 25 млн дол. США до 5,2 млрд дол. США). ЄС і далі є провідним партнером України як з експорту товарів (62,7 %), так і з імпорту (51,4 %). Майже дві третини експорту України припадає на постачання продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції [2].

В контексті митного регулювання суттєвого значення набувають заходи ЄС, націлені на підтримку нашої держави, зокрема, скасування з 4 червня на рік усіх мит на українські товари та запровадження з 1 жовтня 2022 року режиму спільного транзиту.

Таким чином, заходи митного регулювання дали змогу Україні стабілізувати митну безпеку та перешкодити виникненню дефіциту, а підтримка іноземних партнерів забезпечила її участь у міжнародній співпраці.

Список використаних джерел

1. Федотов О. Митна справа в умовах воєнного стану в Україні. URL: space.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19546/Федотов%20О.%20П.%20Митна%20справа%20в%20умовах%20воєнного%20стану%20в%20Україні.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

2. Підсумки зовнішньої торгівлі товарами України у I кварталі 2023 року. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pidsumky-zovnishnoyi-torhivli-tovaramy-ukrayiny-u-i-kvartali>.

3. Дзюбинський А., Дзюбинська О., Шегинський О. Митна політика в умовах воєнного стану. Товарознавчий вісник, 1(16), 2023. С. 98-104. URL: <https://doi.org/10.36910/6775-2310-5283-2023-17-8>.

ВПЛИВ ЗМІН ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах війни виникають нові виклики перед суспільством, що спонукає державні органи влади до нових умов роботи в багатьох сферах діяльності. Особливої уваги потребує державна допомога підприємництва з метою максимального просування бізнесу і водночас збільшення доходів бюджету України. Тому, під час війни уряд країни вніс зміни до податкового законодавства.

Для нівелювання спричинених війною ризиків краху національної економіки на законодавчому рівні було запроваджено низку радикальних податкових пільг, “поступок” для ведення бізнесу. Найбільш вагомими законодавчі зміни, які мали позитивний вплив на формування податкових надходжень місцевих бюджетів, стосувалися єдиного податку та плати за землю. Проте деякі зумовлені війною податкові зміни (зокрема щодо податку на нерухоме майно, відмінне від земельного податку, акцизного податку) мали негативний вплив на формування доходів місцевих бюджетів [1, с. 215].

У зв’язку з воєнним станом в Україні, на законодавчому рівні внесено зміни до роботи податкових органів у цей період часу, так 17 березня 2022 року набрав чинності Закон України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану” № 2120–ІХ від 15 березня 2022 року [2], згідно якого вносяться суттєві зміни до правил оподаткування в Україні, зокрема чимало пільг та преференцій для бізнесу та ФОП – єдиноплатників.

Водночас вжиті заходи податкового регулювання в умовах воєнного стану дозволили місцевим бюджетам не лише не втратити податкові надходження, але й наростити їх (рис. 1).

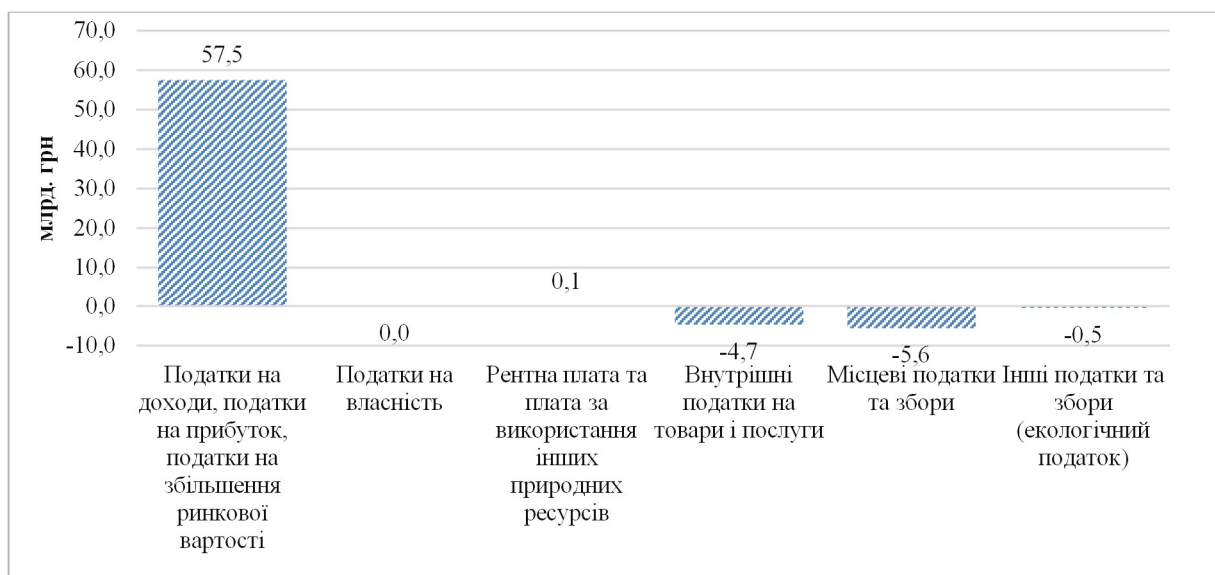

Рис. 1. Збільшення/зменшення податкових надходжень місцевих бюджетів у 2022 році порівняно з 2021 роком у розрізі груп податків та зборів (складено автором за даними [3])

У 2022 році податкові надходження місцевих бюджетів сукупно зросли на 13,5% порівняно з попереднім роком і становили 393,5 млрд. грн. Драйвером зростання став ПДФО, надходження до місцевих бюджетів за яким зросли на 28,3% порівняно з попереднім роком, і склали 272,2 млрд. грн. Головним чином, це відбулось через збільшення відповідно до закону “Про Державний бюджет України на 2022 рік” у 2022 році на 4% частки

відрахування до загального фонду бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад (крім міст Києва та Севастополя) ПДФО [3].

Збільшення частки відрахування ПДФО до місцевих бюджетів зумовило зростання надходжень ПДФО до місцевих бюджетів практично усіх регіонів країни (окрім, Запорізької, Херсонської та Луганської областей). А релокація бізнесу та міграція населення з регіонів, які зазнали російської окупації, стали додатковим фактором зростання надходжень до місцевих бюджетів приймаючих регіонів (особливо Західного макрорегіону України).

Надходження рентної плати за користування надрами загальнодержавного значення, які у 2022 році забезпечили місцевим бюджетам 81,4% усіх надходжень рентної плати, стали визначальним елементом зростання надходжень від рентної плати місцевих бюджетів (у 2022 році зросли на 0,1% порівняно з попереднім роком). Чинником такого зростання стали зміни в механізмі справляння рентної плати, запроваджені у 2021 році, які повали діяти з січня 2022 року (до початку війни).

Зменшення надходжень місцевих податків і зборів зумовлене падінням надходжень податку на майно у 2022 році на 14,8% порівняно з 2021 роком (з 43,2 млрд. грн у 2021 році до 36,8 млрд. грн у 2022 році). Зниження спостерігалось в розрізі усіх складових податку на майно. Зокрема найбільше місцеві бюджети втратили надходжень від плати за землю, які зменшились на 16,2% (або на 5,7 млрд. грн) порівняно з 2021 роком. На 9,0% (або на 0,7 млрд. грн) порівняно з 2021 роком знизилась надходження і податку на нерухоме майно, відмінне від земельного податку. І більш, ніж на третину (або на 0,1 млрд. грн) у 2022 році зменшились надходження до місцевих бюджетів транспортного податку [1, с. 217].

Разом з тим у 10 регіонах у 2022 році надходження від податку на майно до місцевих бюджетів зросли, порівняно з попереднім роком. Зокрема місцеві бюджети Львівської області у 2022 році отримали на 13,7% більше надходжень податку на майно, порівняно з 2021 роком, Дніпропетровської – на 10,3%, Чернівецької – на 7,7%, Вінницької – на 7,0%, Волинської – на 5,7%, Тернопільської – на 5,3%, Кіровоградської – на 4,4%, Рівненської – на 4,3%, Черкаської – на 2,4%, Полтавської – на 0,2% [3].

У складі місцевих податків і зборів найбільша частка надходжень у 2022 році, як і в попередньому році, припадала на єдиний податок (56,0% усіх надходжень місцевих податків і зборів). Загалом надходження єдиного податку до місцевих бюджетів у 2022 році в результаті запроваджених податкових “пом’якшень” зросли на 2% порівняно з 2021 роком і становили 47,2 млрд. грн.

Отож, запроваджені у 2022 році податкові зміни були скеровані на підтримку функціонування економіки в умовах повномасштабного воєнного вторгнення росії. Вони характеризувались послабленням податкового навантаження на бізнес. Окремі з них зумовлювали падіння податкових надходжень місцевих бюджетів. Серед них – надходження майнового податку (плати за землю, податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортного податку), акцизного податку з пального. Проте за рахунок зростання обсягів податкових надходжень від податку з доходів фізичних осіб, єдиного податку, акцизного податку з алкогольних і тютюнових виробів у загальному підсумку відбулось зростання податкових надходжень місцевих бюджетів на 13,5% порівняно з попереднім, довоєнним роком. Проте, тривалі бойові дії можуть негативно позначитися на наповненні місцевих бюджетів на території країни, через яку проходить лінія зіткнення, водночас досягнення Збройних Сил України позитивно впливають на перспективи бізнесу, підвищення ділової активності та збільшення надходжень до місцевого бюджету.

Список використаних джерел

1. Дуб А. Р., Мединська Т. В. Податкова політика в умовах війни та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. *Проблеми економіки*. 2022. № 4. С. 214-221.
2. Закон України. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану, № 2120-IX від 15 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20>.
3. Доходи державного та місцевих бюджетів. URL: <https://openbudget.gov.ua/analytics/incomes>.

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стійкість фінансової системи України є достатньо широкою за своєю економічною сутністю категорією, оскільки окрім визначення її сутності як “здатності у динамічних умовах ринкового середовища протистояти дії негативних зовнішніх та внутрішніх чинників” може бути досліджена з позиції системного підходу. Зокрема, це багатокомпонентна система індикаторів, кожен із яких відтворює окремі аспекти ефективності протистояння фінансового сектору негативному впливу; такий вплив здатен сприяти змінам у стратегії і тактиці реалізації грошово-кредитної, податкової, бюджетної, боргової політики тощо; при цьому джерелом деструктивних факторів можуть бути як внутрішні умови, так і зовнішні [1].

Довоєнна практика управління фінансовою стійкістю України ґрунтувалась на взаємоузгодженому застосуванні інструментів забезпечення роботи окремих секторів (монетарного, бюджетного, податкового), а також напрямів політики (боргової, валютної, курсової тощо).

Необхідно відзначити, що в рамках оновлення методології підтримки фінансової стійкості України Національний банк прийняв оновлені Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану [2], в яких узагальнено стратегічний курс регуляторів щодо стабілізації фінансового сектору та вибір інструментів, доцільний у цьому контексті, зокрема:

1. Скасування обмеження на встановлення курсу, за яким банки можуть продавати готівкову іноземну валюту клієнтам.
2. Тимчасове зменшення щомісячного ліміту на зняття за кордоном готівки з гривневих рахунків, відкритих в українських банках, зі 100 до 50 тис. грн. в еквіваленті.
3. Тимчасова заборона здійснення розрахунків за кордоном з метою купівлі цінних паперів, акцій, облігацій та сплати брокерських послуг за цими операціями, що здійснюються з використанням карток, емітованих українськими банками.
4. Викуп НБУ військових облігацій.
5. Зміна облікової ставки НБУ із 10% до 25% [3].

Механізм реалізації податкової політики також зазнав наступних змін в рамках підтримки фінансової стійкості України:

1. Повноцінне відновлення роботи системи електронного адміністрування ПДВ.
2. Відновлення прийнятих на початку війни у березні 2022 р. широких податкових дерегуляцій та їх дозвіл до застосування лише тими платниками, які безпосередньо постраждали внаслідок війни.
3. Запровадження спеціального механізму справляння рентної плати за користування надрами для видобування природного газу.
4. Скасування наданих на початку війни широких митних пільг, які почали шкодити конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника та чинити додатковий тиск на валютний курс.
5. Запровадження спрощеного та прискореного механізму реалізації митного контролю та оформлення товарів.
6. Оновлення механізму зарахування акцизного податку з роздрібного продажу тютюнових виробів до місцевих бюджетів [3].

Варто зауважити, що значна кількість заходів у сфері застосування податкових інструментів, що мали дерегуляційний характер, поступово скасовується. Такі кроки на початку війни були вимушеними та прийняті як екстрена підтримка. Проте в умовах, коли

фінансовий сектор пристосовується до новоутворених обставин функціонування, вони знижують ефективність роботи податкової системи.

Зміни у механізмі реалізації бюджетної політики полягають у зміні у структурі джерел фінансування дефіциту державного бюджету України, зокрема активізація пошуків ресурсів серед зовнішніх джерел. У травні 2022 р. ефективною була практика використання фінансів від військових облігацій та ресурсів НБУ із додатковим залученням кредитів від міжнародних фінансових організацій, а також двосторонніх кредитів та грантів.

Інструменти бюджетної політики у значній мірі взаємоузгоджені із податковими. У комплексі запроваджені зміни дали позитивний економічний ефект. Основний регуляторний потенціал інструментів спрямовано на першочергову оптимізацію забезпечення фінансовими ресурсами базових потреб держави у сфері національної безпеки та оборони, стимулювання підприємництва, а також соціальної підтримки осіб, які постраждали від збройної агресії.

Окремим аспектом підтримки стійкості системи є адаптація інструментів боргової політики до умов війни: зміни у структурі джерел фінансування дефіциту державного бюджету України, зокрема активізація пошуків ресурсів серед зовнішніх джерел. У травні 2022 р. ефективною була практика використання фінансів від військових облігацій та ресурсів НБУ із додатковим залученням кредитів від міжнародних фінансових організацій, а також двосторонніх кредитів та грантів.

Практика реалізації фінансування дефіциту державного бюджету України свідчить про важкість його покриття власними ресурсами. За розрахунками Міністерства фінансів України, щомісячна потреба фінансування бюджету становитиме 5 млрд дол. США протягом наступних кількох місяців [3].

В умовах війни більшість економічних процесів, так само як і механізмів та інструментів їх регулювання, зазнають трансформацій. Сама суть процесу підтримки стійкості фінансового сектору залишилась незмінною, вона відтворює окремі аспекти ефективності протистояння системи негативному впливу, який, переважно, є найбільш деструктивним саме для економічних процесів. Відповідно, стійкість – це та властивість системи, яка відображає її готовність реагувати і адаптовуватись до функціонування в умовах існування зовнішніх і внутрішніх руйнівних факторів. При цьому, основною метою регулятора є пошук оптимальної стратегії і тактики реалізації грошово-кредитної, податкової, бюджетної, боргової політики, доцільної із точки зору збереження ефективності інструментів її реалізації, а також формування стійкої системи.

Список використаних джерел

1. Фактор незламності: як фінансова система долає виклики війни та що буде далі. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/16/697112/>.
2. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. Київ: Рада Національного банку України, 2022. 5 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MPG-ml_2022.pdf?v=4.
3. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentarijeksperitiv>.

Чуй І. Р.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

БОРГОВА СТІЙКІСТЬ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАБОРГОВАНІСТІ ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ УКРАЇНИ

Предметом дослідження виступає боргова стійкість зовнішньої заборгованості економічних суб'єктів України, ідентифікація і оцінювання наявних ризиків, зумовлених їхньою зовнішньою заборгованістю, визначення перспектив щодо забезпечення їхньої платоспроможності в майбутньому.

Серед більшості визначень категорія боргової стійкості є характерною лише для держави, як позичальника кредитних ресурсів, водночас у сфері міжнародних кредитних

відносин беруть участь не тільки держави (їхні уряди й Центральні банки), а і інші суб'єкти – резиденти певної країни: місцеві органи державної влади, підприємства державного сектору і приватні підприємства, банківські установи тощо.

Після порівняльного аналізу різних визначень даної категорії автором було запропоновано наступне: боргова стійкість як такий стан позичальника, за якого забезпечується здатність вчасно і у повному обсязі виконувати взяті на себе боргові зобов'язання, без зростання боргового навантаження та дій щодо реструктуризації боргу та інших видів коригування балансу своїх доходів і витрат.

Оцінювання боргової стійкості передбачає визначення економічно безпечного рівня боргу з урахуванням ризикованості сформованого портфеля і боргового навантаження. Існує величезний перелік показників, якими вимірюють боргове навантаження, боргову стійкість та боргову безпеку, визначено граничні значення щодо кожного з них. Оцінювання боргової стійкості зовнішньої заборгованості передбачає визначення боргових показників за п'ятьма групами боргових показників: платоспроможності, ліквідності, заборгованостей державного, фінансового й приватного секторів.

Проведено оцінювання боргової стійкості на основі даних валового зовнішнього боргу України за 2017 – 6 міс. 2022 рр. за секторами економіки: загального державного управління, органів грошово-кредитного регулювання (Національного банку України та інших депозитних корпорацій), прямих інвестицій; за інструментами; за залишковим терміном погашення; з географічною та валютною структурою тощо.

Основна частина зовнішнього боргу припадає на сектор загального державного управління (33,4 % та 43,3 % відповідно на кінець 2017 р. та станом на 30.06.2022 р.) На другому місці за значимістю – інші сектори (підприємства і організації комерційної господарської діяльності); причому їхня частка складає від 42,2 % у 2017 р. до 35,2 % на кінець II кв. 2022 р. На сектор грошово-кредитного регулювання Центральний банк і комерційні банки припадає сумарно майже 12 % у 2017 р. та всього 5,6 % у 2022 р. [2]

Серед інструментів зовнішнього боргу найбільша питома вага припадає на кредити (майже 41,1 %) та боргові цінні папери (25,4 %); на третьому місці – торгові кредити та аванси – 13,1%.

Структура зовнішнього державного боргу свідчить про нераціональність нарощування зовнішнього боргу України, неефективність використання наданих кредитів. Структура зовнішніх позик України з початком воєнних дій змінилася на користь Канади (35,5 % станом на 30 вересня 2022 р.), Японії (22,5 %) та Німеччини (13 %).

Розраховані індикатори боргової стійкості за 2021 рік показали дотримання оптимальних значень за шістьма показниками та перевищення допустимих значень за десятьма.

Зниження рівня боргової стійкості України у 2021 р. відбулося за рахунок значного перевищення порогових значень за такими показниками:

- Зовнішній борг до ВВП при оптимальному менше 25 % склав 64,8 % (більше у 2,6 раза);

- Рівень зовнішнього державного боргу на одну особу замість 200 дол. США склав 1390 дол. США (в 7 разів більше);

- Рівень державного зовнішнього боргу до ВВП замість 40 % складає 44,1 %;

- Відношення платежів з погашення і обслуговування державного боргу до доходів державного бюджету при оптимальному до 25% рівний 45,8% (в 1,8 раза більше);

- Рівень короткострокового зовнішнього боргу до валового зовнішнього боргу замість 25% рівний майже 41% (більше в 1,6 раза);

- Рівень державного боргу номінованого в іноземній валюті замість 20 % вищий втричі – 63,2 %;

- а також занижені значення показника “відношення міжнародних резервів до короткострокового зовнішнього боргу – 23,9% (в 1,7 раза).

У безпечному діапазоні граничних значень знаходяться такі показники: “відношення валового державного боргу у ВВП” (48,9 % проти 55 % граничного), “відношення обсягу

відсоткових платежів з обслуговування державного боргу у доходах бюджету” (11,6 % проти 15%), “відношення державного внутрішнього боргу до ВВП” (20,4 % проти 30 %), “відношення зовнішнього державного боргу у доходах бюджету” (120,3% проти 300%), “заборгованість міжнародним організаціям у валовому зовнішньому борзі” (18,4 % проти 50%), “відношення міжнародних резервів до імпорту” (4,6 міс. проти мінімально необхідних 3 міс.).

Тенденція до зростання державного боргу України, а також його основної частини – зовнішнього боргу, простежується впродовж уже декількох останніх десятиріч років; її визначають значні валютні ризики зовнішньої заборгованості, нестабільна ситуація з рефінансуванням боргів попередніх років, а також тиск боргових виплат на державні фінанси. Разом з тим поглиблення боргової кризи 2022 р. відбулося в результаті відновлення воєнних дій на території України та необхідності повоєнного відновлення зруйнованої економіки України.

Найближчі роки ключовою проблемою боргової безпеки України залишатиметься своєчасне і повне виконання боргових зобов'язань перед зовнішніми кредиторами, оскільки будь-яка відстрочка запланованих платежів через нездатність позичальників виконувати взяті на себе зобов'язання негативно відображається на кредитній репутації як цих суб'єктів так і держави загалом.

Тому, на етапі післявоєнного відновлення України, виникає потреба жорсткого державного регулювання процесу зовнішнього фінансування підприємств під державні гарантії, оскільки практика України свідчить, що такі кредити використовуються не завжди продуктивно.

Список використаних джерел

1. Богдан Т. П. Боргова політика держави в умовах глобальної нестабільності. *Економіка України*. 2013. № 2. С. 4–17.
2. Васильців Т. Г., Чуй І. Р., Мицак О. В., Кіх О. В. Боргова стійкість зовнішньої заборгованості як індикатор фінансової безпеки держави. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2022. Вип. 69. Економічні науки. С. 87–98.

Сташко Г. І.

викладач вищої категорії
Чернівецький кооперативний
фаховий коледж економіки і права

НАПРЯМИ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна загальмувала наш економічний розвиток, ворог намагається знищити життєвий та економічний простір нашої держави. Проте з новою силою сколихнулись патріотичний та духовний стан. Україна стала пізнаваною в світі, нашою мужністю, патріотизмом та нескореною волею до перемоги захоплюються західні партнери. Сьогодні Україна – центр світу, тут відбуваються головні події. Підтримка та допомога Україні має стабільний характер, запроваджено черговий пакет санкцій до агресора, ЗСУ впевнено відбивають атаки ворога, енергетики відновлюють пошкодження критичної інфраструктури, волонтерський рух ні на мить не зменшує оборотів.... вся країна працює як єдиний злагоджений механізм. В цих умовах завданням кожного українця є невтомна праця задля перемоги.

Проблеми економіки та управління національним господарством, економічної безпеки національної економіки, інноваційного розвитку, державної інноваційної політики, науково-технічної політики та механізмів її реалізації, інформаційних технологій та захисту інформації, міжнародних аспектів економічної безпеки це стратегічні напрями роботи органів державної влади як на державному і місцевих рівнях. Кожен з перерахованих

напрямоків має свою специфіку та особливості регулювання.

З перших днів військової агресії Росії проти нашої держави найважливішою складовою забезпечення національної безпеки повинна бути сформована фінансова доктрина в умовах війни. в теперішній час війни існує об'єктивна потреба поглибленого осмислення і дослідження специфіки фінансово-економічних відносин на базі формування нової ідеології функціонування фінансової політики в межах уже воєнної економіки. Політика часто розглядається “як керівна діяльність держави й різних суспільних органів, інституцій, у процесі якої ставляться загальнодержавні цілі, що поєднують з прагненням утримати (або завоювати) владу” [1]. У теорії суспільного вибору політика визначається як процес обміну між громадянами та державою, коли перші добровільно погоджують обміняти свою частку витрат з утримання держави на послуги, які вони споживають спільно [2, с. 18]. Фінансова політика визначає базові принципи й механізми організації та регулювання руху фінансових ресурсів як на державному рівні, так і на рівні окремо взятого регіону, корпорації чи підприємства, галузевого комплексу [3]. Нині формування фінансової політики в Україні відбувається в умовах посиленого фінансування збройних сил країни та фінансової допомоги з боку світового співтовариства.

Безумовно, дієвість фінансової політики зумовлюється, насамперед, об'єктивними чинниками – загальним станом фінансової системи, її збалансованістю та ефективністю.

Напрями фінансової політики повинні враховувати наявність не тільки розподільчої функції фінансів, а й інших функцій, включаючи виробничу. Багатогранність сфери фінансової політики реалізується не тільки через державні фінанси, але і через фінанси господарюючих суб'єктів та домогосподарств на базі використання необхідних фінансових та монетарних важелів у різних формах. Слід зазначити, що від початку російського вторгнення значні втрати понесли підприємства та домогосподарства. Так, за оцінками Київської школи економіки тільки прямі втрати – житлових будинків, промислових підприємств, інфраструктури – становлять майже 136 млрд. дол. Металургійне виробництво, як локомотив української економіки і експорту, втратило до 2/3 активів і скоротилося на 70% [2, с. 64]. Необхідними умовами реалізації напрямів фінансової політики в умовах війни є формування правової бази фінансово-економічних відносин на базі військових законів, їх узгодженість і несуперечливість. Це означає істотне збільшення масштабів мобілізаційної участі держави у фінансуванні величезних військових витрат і, в той же час, скорочення фінансування невійськової сфери. Фінансова політика в широкому розумінні у військовий час повинна оперативнo реалізовувати виробничу функцію фінансів саме у військово-промисловому виробництві через різке збільшення фінансування державного замовлення на виробництво військової техніки, розробки її новітніх зразків на вітчизняних державних і приватних підприємствах. Тобто мова йде про кардинальну перебудову довоєнного виробництва на військовий лад. Ця проблема гостро актуалізувалася, у зв'язку з тим, що у довоєнний час фінансування оборонного комплексу здійснювалося за залишковим принципом. В екстремальних умовах війни, реалізація пріоритетних напрямів фінансової політики пов'язана з ефектом репутації влади. Позитивна репутація сприяє сталості й дієвості фінансової політики, навпаки, негативна репутація знижує ефективність реалізації даної політики. Влада, яка має позитивну репутацію, справляє більш вагомий вплив на ринкові очікування економічних суб'єктів. Українсько-негативно впливають на реалізацію фінансової політики Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці Ukraine-Greece, 14-15 лютого 2023 року 31 існуючий дисбаланс повноважень між гілками влади, закритість влади для суспільства, високий рівень корупції. У сучасному світі Україна досі не має ефективної і дієвої національної єдності, згуртованості щодо майбутньої стратегії розвитку. Це породжує системні ризики внутрішнього розколу в державі і зовнішнього втручання під різними вигаданими причинами. Відсутністю політики національної єдності влади і суспільства одразу починають користуватися і паразитувати країни, які мріють про геополітичний ревізіонізм. І перший приклад – це Росія, що скористалась відсутністю взаємодії громадянського суспільства і державних інститутів, які

повинні були забезпечувати фінансово-економічну безпеку і національну безпеку в цілому в довоєнний час.

Сучасний зміст різних напрямів фінансової політики країни формується в умовах війни, пов'язаною з нею економічною кризою та високими темпами інфляції, що не могло не позначитися на її механізмах, інструментах та методах реалізації. Зазначимо, що набір інструментів фінансової політики в умовах воєнної економіки доволі обмежений, тому необхідно напевно знати, які інструменти та в яких конкретно обставинах працюватимуть дієво, які будуть працювати продуктивно, які будуть неефективними, і який буде кінцевий результат. У цій ситуації важливе значення має досвід країн світу, економіки яких функціонували в умовах війни (Ізраїль, Південна Корея, Тайвань тощо), а також критична оцінка власного досвіду перебудови національної економіки з початку військової агресії Росії 2014 року. У практиці розвинутих країн світу в той чи інший період застосовувалися різні пріоритетні напрями фінансової політики, які виявлялися доволі успішними.

Отже головним для реалізації ефективних моделей фінансової політики є формування дієвих інститутів, необхідних для створення сприятливого інвестиційного клімату в національній економіці. Будь-яка успішно діюча модель фінансової політики повинна найбільш повно використовувати сильні сторони (конкурентні переваги) національної економіки. Ефективне втілення державних пріоритетів і цілей в реальні напрями практичної реалізації воєнної економіки тісно пов'язані з наявними важелями.

Список використаних джерел

1. Економічна політика. Кер. авт. кол. О. О. Беляєв. К. : КНЕУ, 2005. С. 8.
2. Смагін В. Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки: монографія. К. : КНЕУ, 2008. 185 с.
3. Як українська економіка пережила 2022 рік. BBC News Україна. 24 грудня 2021. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features64008306>.

Гаранко С. С.

здобувач освітнього рівня “доктор філософії”,
спеціальність “Економіка”

Науковий керівник: д.е.н., проф. Копилук О. І.
Львівський торговельно-економічний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ БЕЗПЕКИ СТРАХОВОГО РИНКУ

В умовах воєнного стану важливою складовою національної економіки залишається страховий ринок як ефективний механізм перерозподілу ризиків. Враховуючи існуючі наслідки та потенційні загрози війни, які пов'язані із постійною загрозою життю і здоров'ю людей, руйнуванням цілісних майнових комплексів, знищенням особистого майна та необхідністю значних страхових виплат з боку страхових компаній, актуалізується проблема розробки методичних підходів до оцінювання безпеки страхового ринку.

Необхідно відзначити, що рівень загроз безпеці страхового ринку визначається низкою показників-індикаторів безпеки, а також залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх чинників та характеризується фінансовою результативністю й ефективністю діяльності як страховиків, так і інфраструктурних суб'єктів. Враховуючи перманентний характер ризиків, загроз і небезпек не існує чіткого переліку показників та значень індикаторів, які можна було б назвати постійними або оптимальними для безпечного розвитку страхового ринку, оскільки залежно від стану соціально-економічного розвитку країни, одне й те саме значення індикатора може мати як деструктивний характер, так і бути свідченням стабільного розвитку. Для розуміння ситуації на страховому ринку варто аналізувати ці індикатори в динаміці і порівнювати їх з

пороговими значеннями, крім того, слід враховувати досвід інших країн при аналізі рівня безпеки страхового ринку.

Аналіз наукових підходів до розв'язання проблеми оцінки безпеки страхового ринку дозволяє провести їх групування з виокремленням таких:

1. Методичний інструментарій, в основу якого покладено визначення інтегрального показника безпеки страхового ринку, де пропонується формування системи індикаторів, за допомогою яких можна врахувати основні особливості страхової діяльності, а за їх зміною фіксувати ступінь реалізації відповідних загроз. Індикатори-показники групуються за напрямками впливу на стан безпеки страхового ринку: стимулятори і дестимулятори.

2. Підходи на основі розрахунку одиничного показника фінансової надійності або системи показників фінансової стійкості страхових компаній.

3. Підходи на базі теоретичних засад побудови методики оцінювання фінансової надійності страховиків.

4. Ризик-орієнтований підхід до оцінювання рівня безпеки страхового ринку. Передбачає врахування основних видів системного ризику, з якими стикається страховий ринок, зокрема таких як: андеррайтинговий, ринковий, кредитний, ліквідності, операційний, інші ризики [1].

5. Індикаторний підхід до оцінювання безпеки страхового ринку, за яким пропонується використовувати в якості критеріїв глибину та конкурентоспроможність страхової галузі за трьома основними сферами: 1) важливість страхового сектора для розвитку економіки (загальний рівень страхового покриття); 2) рівень конкуренції, в т.ч з іноземними страховими компаніями; 3) відносна важливість брокерів і агентів з розповсюдження страхових продуктів [2].

Дослідивши наявні методики оцінки рівня безпеки страхового ринку, можна стверджувати, що відсутнє єдине системне уявлення інтегрального показника, обґрунтування критеріїв відбору відповідних індикаторів і встановлення їх нормативних (порогових) значень. Також звертає на себе увагу фрагментарний підхід до вибору показників, що характеризують безпеку страхового ринку, та відсутність деяких складових, на основі інтеграції яких і відбувається синергетичний ефект забезпечення безпеки страхового ринку. Так, наприклад, при оцінюванні рівня безпеки страхового ринку не враховано такі важливі елементи, як: вплив кадрового, інформаційного, ресурсного забезпечення безпеки страхового ринку; показники фінансово-майнового становища споживачів страхових послуг, від яких напряму залежать обсяги страхових премій, а отже й здатність страхових компаній до розширеного страхового відтворення. Тож важливим завданням є встановлення достатнього для аналізу переліку індикаторів і визначення інтегрального показника, прийнятного для характеристики динаміки рівня безпеки страхового ринку.

Також істотного доопрацювання, на наш погляд, потребують офіційні методики оцінювання рівня безпеки страхового ринку, оскільки вони мають бути платформою для визначення напрямів розроблення державної політики щодо забезпечення безпеки страхового ринку. Оскільки саме держава може надати головний імпульс для активізації розвитку страхового ринку та посилення його ролі в економіці країни. Істотний недолік усіх методик – це несумісність статистичних даних, як наслідок, можна порівняти отримані результати розрахунку обраних показників тільки з пороговими значеннями без ідентифікації ступеня загрози в тому чи іншому напрямі.

Варто зазначити, що застосування інтегрального показника є найпоширенішим підходом до оцінки рівня будь-якої складової економічної безпеки, який, зокрема, застосовується для вимірювання безпеки страхового ринку. До переваг зазначеного підходу належать такі:

- доцільність використання при розробці та реалізації стратегій, програм, підпрограм та заходів з метою оцінки їх ефективності;
- інтегральні показники є достатньо інформативними при оцінці поточного стану та прогнозуванні майбутніх тенденцій;
- комплексні інтегральні показники більш зручні для порівняння траєкторії змін

об'єкта дослідження, ніж, наприклад, сукупність окремих характеризуючі показників.

Порівняльний ретроспективний аналіз інтегральних показників безпеки може бути використаний як інформаційна база для розробки управлінських рішень з прогнозування та планування соціально-економічного розвитку території, підготовки заходів, спрямованих на нівелювання ризиків у майбутньому, підвищення конкурентоспроможності національного страхового ринку.

Одночасно необхідно звернути увагу на низку недоліків використання інтегральних показників задля характеристики безпеки страхового ринку:

- ризик втрати частини інформації через її надмірне узагальнення;
- ризик недооцінки окремих загроз безпеці страхового ринку через компенсаторну дію інших складових елементів показника;
- ускладнення встановлення взаємозв'язку та взаємовпливу різних факторів, що діють на безпеку страхового ринку.

Тож огляд наукових джерел свідчить про те, що основним підходом до визначення рівня економічної безпеки залишається розрахунок інтегрального показника. У дуже схожих ситуаціях страховий ринок може вести себе зовсім по-різному, тому необхідно навчитися працювати і приймати рішення в умовах невизначеності, що зумовлює необхідність до створення системи оцінки безпеки страхового ринку із залученням іноземного досвіду й наявної національної системи статистичних і соціологічних матеріалів на базі порівняння різних систем індикаторів, відбору показників, що найбільш адекватно відображають умови та завдання формування безпеки страхового ринку.

Список використаних джерел

1. Krenn G, Oschischnig U. *Systemic Risk Factors in the Insurance Industry and Methods for Risk Assessment*. URL: https://www.oenb.at/dam/jcr:889754c6-5cb2-4f90-b931-1f4b81175a08/fsr_06_risk_factors_tcm16-9500.pdf.

2. Kwon W. J., Wolfrom L. *Analytical tools for the insurance market and macro-prudential surveillance*. OECD Journal: Financial Market Trends Volume 2016/1. P.7. URL: <https://www.oecd.org/pensions/Analytical-tools-insurance-market-macro-prudential-surveillance.pdf>.

Купрін М. Ю.

здобувач освітнього рівня “доктор філософії”
спеціальність “Економіка”

Науковий керівник: д.е.н., проф. Черкасова С. В.
Львівський торговельно-економічний університет

ІНСТИТУЦІЙНІ ВАДИ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ: ЯКІ НЕДОЛІКИ СЛІД УСУНУТИ ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОЇ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ

Українські можновладці сьогодні перебувають у пошуках оптимальних параметрів майбутньої накопичувальної пенсійної системи, тому глибоке вивчення та врахування вад існуючих недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ), що вже 15 років здійснюють діяльність на фінансовому ринку України, має неабияке значення для впровадження більш ефективних її елементів. Окремим наголосом при розробці пропозицій мають бути питання управління ризиком, контролю за дотриманням норм, прийняття рішень про здійснення інвестицій, моніторинг показників, безперервність діяльності, примусове усунення (заміни) провайдерів тощо.

Метою цього дослідження є визначення правових, економічних та організаційних засад, які дозволять забезпечити необхідні регулятивні та організаційні умови для покращення ефективності накопичувального пенсійного забезпечення. Оскільки Україна робить впевнені кроки на шляху до вступу до Європейського Союзу, не зайвим є й

врахування основного законодавства ЄС у сфері правового регулювання діяльності установ з надання професійного пенсійного забезпечення - Директиви (ЄС) 2016/2341.

Незважаючи на цілком вдалі приклади організації ефективної діяльності окремих НПФ, загальні результати галузі за своєю суттю можна визнати вкрай помірними через значну фрагментацію відносно невеликого рівня активів під управлінням. У 2021 р. до системи входили 63 недержавні пенсійні фонди, 19 адміністраторів НПФ, 33 КУА та 13 зберігачів [1]. Таке розпорошення зусиль неминуче призводить до високих адміністративних витрат НПФ у вигляді високого рівня зборів (комісій), спричиняє ерозію капіталу та зменшення кінцевих накопичень. Примітно, що понад половину комісійної винагороди отримують компанії з управління активами, що виглядає нефункціональним, оскільки в переважній більшості портфелі усіх НПФ є ідентичними та складаються переважно з ОВДП та банківських депозитів. В світовій практиці, де застосовуються обмеження щодо комісійної винагороди, цей показник рідко перевищує 2% вартості активів під управлінням. Зазначене свідчить про те, що розміри комісійних винагород в Україні є надмірними навіть для такої відносно невеликої системи.

Проблема сучасних НПФ має інституційний характер. Єдиними органами управління НПФ є збори засновників та Рада пенсійного фонду. Управління, яке мало б бути орієнтованим на захист інтересів учасників, видається значною проблемою, яка впливає як на валову, так і на чисту прибутковість інвестицій. До повноважень Ради фонду належить забезпечення управління та здійснення контролю за поточною діяльністю НПФ. Оскільки Рада пенсійного фонду формується засновниками, у випадках коли інтереси засновників НПФ суперечать інтересам учасників НПФ, Рада діє переважно в інтересах засновників або самоусувається від виконання покладених на неї повноважень. Формою організації роботи ради пенсійного фонду є періодичні засідання, а вся поточна діяльність з пенсійного забезпечення – адміністрування, управління активами та їх зберігання – здійснюється виключно на умовах договору окремими компаніями-ліцензіатами. Тому Рада НПФ не завжди має можливість своєчасно отримувати необхідну для прийняття рішень інформацію та спроможність оперативно реагувати на неї. Важливо і те, що ради НПФ не мають власних ресурсів для виконання своїх наглядових функцій, їм доводиться покладатися на засновників або адміністраторів в питаннях оплати витрат. Таким чином, незважаючи на те, що законодавство покладає чіткі фідучіарні обов'язки на ради пенсійних фондів, і теоретично вони повинні діяти в найкращих інтересах для своїх учасників, у багатьох випадках цей обов'язок видається незначним.

Отже, на нашу думку, ради НПФ в поточному юридичному фреймі погано підходять для того, щоб забезпечити належний та неупереджений рівень контролю за діями провайдерів (та їх вартістю) через значний дисбаланс повноважень, а також потенціал для конфлікту інтересів. Окрім того, невеликий розмір більшості НПФ порівняно з компаніями-провайдерами ставить їх у дуже слабе становище, навіть якщо вони бажають належно виконувати свою наглядову роль. Це означає, що на практиці не існує чіткої кінцевої відповідальності за результати діяльності НПФ, оскільки існуюча модель розмиває можливість нести відповідальність між різними суб'єктами (зокрема, засновниками, Радою Фонду, Адміністратором та КУА). Через ці структурні проблеми НПФ наражаються на приховані операції з пов'язаними сторонами та інші неявні збитки, особливо за відсутності вимог щодо уникнення конфлікту інтересів. Це наділяє НПФ слабким потенціалом для зменшення комісії, що стягується третіми сторонами, і ускладнює діяльність через відсутність нормативних положень щодо основних функцій, таких як управління ризиками та системи внутрішнього контролю постачальників послуг (за винятком КУА, де такі положення мають місце, але є недостатніми).

У вітчизняній практиці Ради НПФ здебільшого не мають ресурсів для впровадження власних ефективних механізмів управління інвестиціями. Незважаючи на те, що поточне законодавство вимагає від кожного фонду підготувати та зареєструвати “інвестиційну декларацію”, яка повинна охопити стандартні вимоги до стратегічного документа, як це

визначено в країнах ОЕСР, на практиці інвестиційна декларація, зазвичай, є формальним документом, який містить загальні обмеження, передбачені чинним законодавством і майже не висуває вимог до якості інструментів (за винятком, можливо, обмежень щодо лістингу). З огляду на це, довести провину КУА в неефективному управлінні активами і завданні збитків фонду на практиці є проблематичним завданням, оскільки остання несе виключну відповідальність лише за порушення вимог законодавства, положень інвестиційної декларації чи договору про управління активами. Навіть навмисні інвестиції в інструменти сумнівної якості, здійснені відповідно до обмежень інвестиційної декларації, не призведуть до відповідальності КУА (або НПФ) за такі дії. Яскраві приклади таких випадків були зафіксовані з активами КНПФ НБУ, НПФ “Стирол”, НПФ “Соціальний стандарт”, ВНПФ “Конкорд”, ВНПФ “ІФД Капітал” [2].

Закладені в систему управління НПФ інституційні недоліки стали причинами численних гучних інцидентів, зокрема появи фактично “покинутих” НПФ (ВНПФ “Конкорд”, ВНПФ “Пенсійний фонд робітників морського транспорту”, КНПФ “Стирол”, ВНПФ Українського союзу промисловців і підприємців), втрати значної або навіть більшої частини пенсійних активів (Корпоративний НПФ НБУ, Корпоративний НПФ ТПП України), інвестування у “дружні” компанії, завищення розміру винагород за отримані послуги, пізнє реагування на рішення та дії надавачів послуг, які суперечать інтересам учасників НПФ, тощо [2].

Очікувано, що поєднання невеликого масштабу, інституційних недоліків управління та проблем фінансового ринку призводить до зниження довгострокових інвестиційних прибутків у системі недержавного пенсійного забезпечення. Середньорічна реальна дохідність з поправкою на інфляцію восьми з 11 найбільших НПФ країни за період з 2009 по 2018 роки була негативною. Яскравою ілюстрацією системних недоліків є середній рівень витрат НПФ. За період з вересня 2020 р. – вересень 2021 р. цей показник досяг 4,8% (загальної) або 3,45% (середньозваженої) вартості активів. НПФ продовжують сплачувати значні комісії постачальникам послуг, навіть якщо прибутковість пенсійних активів у більшості фондів є нижчою за рівень інфляції або навіть номінально від’ємною. Так, за звітними даними НКЦПФР 21 НПФ в Україні за 9 місяців 2021 р. показав від’ємну дохідність, незважаючи на стабільну макроекономічну ситуацію, достатню ефективність ОВДП і банківських депозитів, а також належну кількість активів для досягнення позитивних результатів.

Міжнародний досвід, як правило, показує, що конкуренція між пенсійними фондами має лише обмежений вплив на зниження рівня комісій та зростання ефективності пенсійних інвестицій, оскільки розуміння дрібних роботодавців і окремих осіб є занадто обмеженими, щоб зробити правильний вибір, а обсяг маркетингових зусиль має більший вплив на успішність залучення нових учасників, аніж поточні продемонстровані результати [3]. Отже, було б нерозумно покладатися на “невидиму руку ринку”, коли лише конкуренція здатна забезпечити кращі результати ефективності діяльності НПФ.

Під час оцінювання різних варіантів майбутньої накопичувальної системи слід врахувати, що забезпечення функціонування оновленого фрейму стане непростим викликом, якщо мова йде про усунення ключових вад чинної нормативно-правової бази щодо діяльності НПФ. Необхідні перетворення можуть болісно позначитись на долі великої кількості суб’єктів системи, однак з точки зору довгострокової перспективи створення надійного і стабільного ринку пенсійних накопичень такі зміни є ключовими та назрілими.

Список використаних джерел

1. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.09.2021. URL: <http://www.nssmc.gov.ua>.
2. Зубик Сергій. “Що не так з недержавними пенсійними фондами”. Реанімаційний Пакет Реформ. URL: <https://rpr.org.ua/news/shcho-ne-tak-z-nederzhavnymy-pensijnymy-fondamy/>.
3. Whitehouse Edward. “Administrative Charges for Funded Pensions: An International Comparison and Assessment” Journal of Applied Social Science Studies. June 2000. URL https://mpra.ub.uni-muenchen.de/14172/1/MPRA_paper_14172.pdf.

Талах Ю. В.

здобувач наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 “Економіка” ОНП “Економіка”

Науковий керівник: проф., д.е.н. Руцшиш Н. М.
Львівський торговельно-економічний університет

ВЕКТОРИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ВІДНОВЛЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СФЕРИ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

Інвестиційна привабливість слугує одним з провідних чинників якісних структурних змін та інституційних реформ, оскільки її високий рівень сприяє залученню інвестиційного ресурсу, без якого неможливо реалізувати процеси техніко-технологічної модернізації виробництва, створення і впровадження всіх видів інновацій, забезпечення ефективності торгово-технологічних процесів.

Ефективне використання інвестиційного ресурсу є невід’ємною передумовою модернізації і зміцнення конкурентоспроможності національного господарства, збалансованого просторово-структурного розвитку та підвищення рівня якості життя населення. Проте, залучення інвестицій вельми складний і системний процес, який визначається великою чисельністю факторів та у безпосередній мірі залежить від інвестиційної привабливості національної економіки та її секторів. З-поміж них окремо виділяється сфера торгівлі.

На сьогодні у сфері внутрішньої торгівлі України намітилися негативні тенденції щодо уповільнення темпів зростання обсягів інвестицій, недостатньо ефективного і раціонального їх використання, формування незадовільної структури інвестування, високого рівня зносу матеріально-технічної бази об’єктів торгівлі. Ці тенденції обумовлені як низкою об’єктивних чинників (політико-економічна нестабільність, наявність тіньового сектору, недостатній розвиток фінансово-кредитної системи та інвестиційної інфраструктури), так і недостатньою ефективністю регулювання та підтримки інвестиційної діяльності з боку держави в сфері торгівлі.

Поряд з тим, внутрішня торгівля виконує важливу роль в забезпеченні життєдіяльності соціально-економічних систем держави та її регіонів, економічного зростання, розвитку внутрішнього ринку та підвищення якості життя населення. Розвиток внутрішньої торгівлі є однією з макроекономічних передумов швидкості посткризового відновлення [1, с. 148].

Негативні аспекти стану та характеристики розвитку, обмежені обсяги інвестування у внутрішню торгівлю призводять до зменшення ВВП, послаблення ролі торгівлі у раціоналізації та підвищенні ефективності господарських зв’язків, економічному відтворенні, скорочення надходжень до бюджетів, зниження зайнятості та доходів населення, погіршення конкурентного середовища, інвестиційної привабливості територій, консервування процесів просторово-структурних диспропорцій.

Якщо розглядати структуру капітальних інвестицій у вітчизняну торгівлю за джерелами вкладання коштів, то переважають капітальні інвестиції у матеріальні активи (табл. 1). Частка таких інвестицій у 2020 р. становила 93,1 % або 37,6 млрд грн проти 2,8 млрд грн капітальних інвестицій у нематеріальні активи.

Таблиця 1

Обсяги капітальних інвестицій в торгівлі України, млн грн

Показники	Роки					Абсолютні відхилення, +/-	
	2016	2017	2018	2019	2020	2020/ 2016	2020/ 2019
Капітальні інвестиції у нематеріальні активи	1457,4	1218,6	9282,3	2383,2	2814,1	193,09	118,08
Капітальні інвестиції у матеріальні активи	26265,4	31327,3	39085,5	52286,5	37570,4	143,04	71,85

Джерело: складено на основі [2]

При тому за 2016-2020 рр. обсяги капітальних інвестицій у нематеріальні активи вітчизняних торговельних підприємств зросли лише близько на 400 тис грн, тоді як у матеріальні активи – на понад 11 млрд грн. Таку ситуацію слід трактувати, скоріше, як негативну, оскільки нематеріальні активи відіграють значну роль у забезпеченні конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, особливо у сфері торгівлі та на внутрішньому ринку товарів і послуг. Відтак, в процесі удосконалення державної політики у сфері інвестиційної привабливості національної економіки важливо працювати над збільшенням обсягів реальних капіталовкладень, однак, і над нарощенням обсягів інвестицій у нематеріальні активи та над загальною раціоналізацією як джерел формування, так і джерел використання інвестиційного капіталу.

При цьому, векторами державної політики відновлення інвестиційної привабливості сфери торгівлі в Україні мають стати:

- створення сприятливого інвестиційного середовища з низьким рівнем фінансово-економічних та інституційно-правових ризиків інвестування;
- збільшення обсягів капітальних інвестицій;
- раціоналізація структури інвестицій;
- забезпечення високого рівня захисту інтересів та прав інвестора;
- підвищення ефективності перебігу інвестиційних процесів та використання інвестицій;
- розвиток співробітництва у сфері науково-дослідної та інвестиційно-інноваційної діяльності;
- скерування інвестиційних процесів на вирівнювання дисбалансів та диспропорцій соціально-економічного розвитку територій, а також функціонування внутрішнього ринку України.

Отже, для покращення інвестиційної привабливості економіки України на загал та сфери торгівлі зокрема слід реалізувати низку заходів державної політики, орієнтованих на втілення в реальність таких стратегічних пріоритетів державної політики, як створення сприятливого інвестиційного середовища, забезпечення високого рівня захисту інтересів та прав інвесторів, збільшення обсягів капітальних інвестицій та покращення їх структури, підвищення ефективності інвестиційного процесу та використання інвестицій.

Список використаних джерел

1. Руцишин Н. М. Обґрунтування стратегічних напрямів та структурних результатів реформування економіки України. *Регіональна економіка*. 2020. № 4 (98). С. 144–152.
2. Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua>.

Семак Б. Б.

д.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ

Тенденції та стратегії цифрового маркетингу постійно розвиваються і кожен наступний рік приносить нововведення у цю перспективну сферу розвитку маркетингової науки та практики. Тісна інтеграція маркетингу з цифровими технологіями перетворилася у об’єктивну реальність, котра постійно розвивається та пропонує нові рішення для покращення обслуговування цільових споживачів. Зараз важко передбачити, які технології будуть у більшій або у меншій мірі застосовуватись маркетингологами у найближчій перспективі, однак окремі тренди стали вже помітними сьогодні і очевидно знайдуть своє застосування у практичній маркетинговій діяльності у найближчі два-три роки [1]. Ми вирішили проаналізувати найбільш популярні тренди та стратегії, котрі визначатимуть розвиток цифрового маркетингу у найближчому майбутньому.

Рис. 1. Перспективні тренди та стратегії розвитку цифрового маркетингу
(розроблено автором)

Штучний інтелект останнім часом викликає неабиякий резонанс, і багато хто припускає, що незабаром він керуватиме усіма аспектами людського життя. Штучний інтелект стає все більш досконалим і на даний час все більш активно інтегрується в багато інструментів цифрового маркетингу. Використовуючи штучний інтелект, компанії можуть аналізувати дані та отримувати цінну інформацію про поведінку та вподобання споживачів, що дає змогу проводити ефективніші маркетингові кампанії. Штучний інтелект чудово підходить для автоматизації повторюваних завдань. Чат-боти і віртуальні помічники на основі штучного інтелекту можна використовувати для автоматизації обслуговування клієнтів, зокрема для обробки рутинних запитів і надання персоналізованої підтримки. Ця передова технологія, яка, як очікується, коштуватиме 190 мільярдів доларів США до 2025 року, відкриває небачені раніше можливості перед маркетингологами [1].

Технології віртуальної та доповненої реальності стають все більш затребуваними в цифровому маркетингу. За допомогою віртуальної реальності компанії надають своїм клієнтам новий досвід оцінки та користування товарами або послугами. За допомогою технологій доповненої реальності цифровий відеоконтент “накладається” на реальний світ, створюючи для споживачів більш привабливий та інтерактивний досвід. Все більше

компаній використовують ці технології, щоб демонструвати товари та послуги новими та захоплюючими способами, наприклад, пропонуючи віртуальні екскурсії об'єктами нерухомості або дозволяючи клієнтам віртуально приміряти одяг. Такі технології здатні допомогти маркетологам суттєво підвищити залученість клієнтів і наростити продажі [3].

Ще однією тенденцією цифрового маркетингу є активне використання чат-ботів для продажів та реклами. Компанії використовують чат-боти вже досить давно і маркетологи, оцінивши потенціал цієї технології, почали активно її впроваджувати. У сфері цифрового маркетингу здебільшого знайшли своє застосування чат-боти інтегровані у соціальні мережі та чат-боти, котрі працюють на основі штучного інтелекту. Наприклад, чат-бот Uber дозволяє користувачам замовляти поїздку через додатки Facebook Messenger чи Viber. Інтегруючи маркетингові канали з точкою купівлі, чат-боти не тільки роблять клієнтський досвід більш бездоганним, але й скорочують час на здійснення покупки товару чи обслуговування клієнта. Чат-бот Bank of America здатний обробляти будь-які запити клієнтів, за допомогою прогнозованої аналітики, а також може передбачати потреби клієнтів і спрямовувати їх через складні банківські процедури. Цей чат-боти здатен навіть допомогти клієнтам здійснити платежі, перевірити баланс або заощадити кошти [4].

Щоб краще залучити аудиторію, все більше маркетологів використовують інтерактивний контент-маркетинг. Згідно з даними Inc., інтерактивний контент на 23% ефективніший за традиційний статичний контент і саме такою буде наступна тенденція цифрового маркетингу. За допомогою інтерактивного маркетингового контенту, наприклад вікторин або опитувань, компанії можуть краще залучати клієнтів та посилювати їх інтерес до брендів. Загалом, використання інтерактивного контент-маркетингу допомагає персоналізувати спілкування з клієнтом, використовувати додаткові відповіді та публікації в соціальних мережах від клієнта для популяризації бренду, досягти кращої взаємодії з клієнтом, що сприяє підвищенню впізнаваності бренду [2].

Оскільки TikTok почав набирати популярності в останні роки, особливо серед молоді, короткі відеоролики ставали все більш популярним на інших платформах, таких як Instagram, YouTube і Facebook. Будь-який бізнес може використовувати цей формат для ефективного залучення аудиторії. Головне – створювати креативні та привабливі відео. Наприклад, відео з інструкціями користування товаром, закулісні кадри підготовки співака до виступу та інший цікавий для різноманітних цільових груп контент. Візуальний вміст допомагає додати емоцій, сказати більше за короткий час і зробити комунікацію із споживачами потужнішою та такою, що краще запам'ятовується. За даними Digital Marketing World, до 2025 року 18% усього інтернет-трафіку надаватиметься у формі відеоконтенту. Сьогодні майже всі соціальні медіа-платформи підтримують трансляцію потокового відео [4].

Персоналізація стає все більш актуальним трендом у сфері цифрового маркетингу. Забезпечуючи персоналізований досвід, компанії будують міцніші стосунки зі своїми клієнтами та намагаються виділятися серед конкурентів. Технологія штучного інтелекту може застосовуватись для створення персоналізованого контенту та товарних пропозицій, адаптованих до потреб кожного клієнта. Існує можливість використання алгоритмів машинного навчання для аналізу даних про потреби клієнтів і визначення закономірностей і тенденцій у їх купівельній поведінці. Це допомагає приймати більш обґрунтовані рішення щодо створення контенту та розробки товарних пропозицій.

Голосовий пошук почав активно використовуватись у сфері маркетингу після створення смарт-динаміків (розумних колонок), та розробки таких сервісів як Amazon Alexa та Google Home [5]. Смарт-динамік – це пристрій, що відноситься до класу інтелектуальної (розумної) побутової техніки, що є гучномовцем з вбудованими комп'ютером та мікрофоном (у деяких випадках – також відеокамерою і рідкокристалічним сенсорним екраном). Гаджет працює за принципом питання-відповіді як хмарний віртуальний голосовий помічник (асистент) з елементами штучного інтелекту (типу Google Assistant, Apple Siri, Microsoft Cortana, Amazon Alexa, Samsung Bixby і т.п.). Поширення смарт-динаміків стало однією із знакових подій у сфері цифрового маркетингу за останні роки. Відповідно до Social Report, близько 56 мільйонів смарт-динаміків було продано споживачам у 2020 році і з того часу щорічні продажі цих гаджетів

тільки зростали. Очікується, що смарт-динаміки стануть одним з основних каналів поширення персоналізованої рекламної інформації та просування товарів і послуг у світі [6].

Успіх в сучасному маркетингу сильно залежить від того, наскільки добре компанії знають своїх клієнтів. За допомогою цифрового маркетингу компанії накопичують масу даних під час кожної взаємодії зі своїми існуючими чи потенційними клієнтами. І саме на цьому зосереджується ще один тренд цифрового маркетингу – персоналізація контенту для споживача. Удосконалені інструменти бізнес-аналітики все частіше використовуються, щоб допомогти зрозуміти отримані дані – створити реальні профілі покупців і отримати цінну інформацію щодо їх вподобань, моделей поведінки тощо. Завдяки цій статистиці можна розробляти персоналізовані комунікації та кампанії. Кампанія “Share A Coke” від Coca-Cola є чудовим прикладом цього. Друкуючи загальновідомі імена людей на пляшках кока-коли, кампанія залучила велику кількість міленіалів та наростила показники продажів [1].

Автоматизована та персоналізована e-mail розсилка різноманітної корисної маркетингової інформації передбачає регулярне надсилання електронних листів споживачам залежно від попередньо встановлених тригерів або розкладів. Що стосується каналів цифрового маркетингу, то електронна пошта завжди активно використовувалась у практичній маркетинговій діяльності. Рекламні електронні листи – це чудовий спосіб повідомити клієнтам про досягнення компанії або майбутні розпродажі. Однак, більшість споживачів перестали відповідати на рекламні електронні листи через надмірне і неконтрольоване використання методів масової розсилки. Персоналізовані електронні листи – чудовий спосіб повернути увагу клієнтів і створити більш зацікавлену споживчу аудиторію.

Підсумовуючи проведене нами дослідження перспективних напрямів розвитку цифрового маркетингу, хотілося б наголосити, що ця сфера буде активно розвиватися, а кількість нових інструментів буде зростати. Маркетинг у майбутньому буде нерозривно пов'язаний з цифровими технологіями, оскільки вони відкривають перед маркетологами багато нових можливостей та створюють вагомі передумови для оптимізації бізнес-процесів.

Список використаних джерел

1. Duggal N. *Top Digital Marketing Trends for 2023*. URL: <https://www.simplilearn.com/online-digital-marketing-trends-article>.
2. Окландер М. А., Романенко О. О. Специфічні відмінності цифрового маркетингу від Інтернет-маркетингу. *Економічний вісник НТУУ “КПІ”*, 2015. № 12. С. 362–371.
3. Brynne Ramella. *The Biggest AR/VR Trends in 2019*. URL: <https://www.g2.com/articles/2019-ar-vr-trends>.
4. Christi Olson. *Just say it: The future of search is voice and personal digital assistants*. URL: <https://www.campaignlive.co.uk/article/just-say-it-future-search-voice-personal-digital-assistants/1392459>.
5. John E Lincoln. *ALEXA marketing: are skills right for your brand?* URL: <https://ignitevisibility.com/alexa-skills-marketing/>.
6. Перцова А. Р. *Цифровий маркетинг як інструмент розвитку підприємства; наук. кер.: Сидоренко Оксана Василівна. Міжнародний науковий журнал “Інтернаука”. Серія: “Економічні науки”. 2020. № 8, Т. 2. С. 44–47.*

Дайновський Ю. А.

д.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

ПРИЙОМИ МАРКЕТИНГОВОЇ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Використання комунікаційних прийомів є важливим компонентом маркетингової діяльності будь-якої компанії. Комунікаційні прийоми допомагають фірмам ефективно спілкуватися зі своїми покупцями, залучати нових клієнтів та зберігати старих. Це допомагає створити обґрунтований маркетинговий план, який дозволяє досягати маркетингових цілей, збільшувати продажі та розвивати бізнес. Прийоми комунікаційної політики допомагають збільшити розпізнаваність бренду, підвищити його авторитет, створити позитивний імідж, залучити увагу до нових продуктів та послуг.

Додатковою важливістю застосування комунікаційних прийомів у маркетингу є те, що вони дозволяють компаніям легше взаємодіяти зі своїми клієнтами та підтримувати з ними зворотний зв'язок. Завдяки цьому фірми можуть отримувати важливу інформацію про своїх клієнтів, їх потреби, побажання та проблеми, що дозволяє їм адаптувати свої продукти та послуги до потреб споживачів та покращувати якість обслуговування.

Прийоми комунікаційної політики дозволяють компаніям залучати увагу до свого бренду за допомогою ефективного маркетингового контенту, такого як статті, блоги, відео, інфографіка та інші види матеріалів. Крім того, комунікаційні прийоми дозволяють компаніям підтримувати свій імідж та авторитет через PR та зв'язки з громадськістю. Це допомагає створювати позитивне сприйняття компанії серед клієнтів та громадськості загалом.

У працях науковців з питань маркетингу регулярно приділяється значна увага напрямам удосконалення маркетингових комунікацій. Зокрема наукові дослідження останніх років охоплюють питання сучасних інструментів маркетингової комунікаційної політики [2], управління маркетинговими комунікаціями в Інтернеті [1], маркетингової комунікаційної політики в системі управління інноваційним розвитком підприємств [3] та інші важливі аспекти маркетингових комунікацій. Ці питання розглядаються у наукових монографіях, статтях, матеріалах міжнародних науково-практичних конференцій.

Велика кількість маркетингових комунікаційних прийомів призводить до ускладнення їх класифікації. На наш погляд, у цій сфері доцільно виділити принаймні чотири класифікаційні групи з відповідними підгрупами.

1. Прийоми, пов'язані з формуванням перспективних комунікаційних стратегій і прийоми тактичного характеру, призначені для привертання уваги споживача тут і зараз.

З формуванням комунікаційних стратегій пов'язані, наприклад, прийоми фірмового стилю, престижної реклами, тотальності реклами, нарощування інформативності реклами, проведення презентацій, прийом рекламних слоганів.

До підгрупи тактичних прийомів можна віднести прийоми великої реклами, несподіваності місця реклами, відмінності від інших розташованих поруч повідомлень, прийом поодиноких оголошень, анекдотичної реклами, римування, прийоми запитання, надзвичайності форми подачі інформації, драматизації, витонченості, емоційності, персоналізованої реклами, обіцянок, використання кольорів, реклами, що надрукована “догори ногами”, додавання до реклами переліку солідних партнерів, вакуумної реклами (привертання уваги пустим місцем або мовчанням), гри слів (використання каламбурів, цікавих словосполучень), “секретної” реклами (розповсюдження по секрету “з уст в уста”), ключових слів (які слід виділяти), прийоми “айз-стоппер” (те, на чому зупиняється зір – зображення або фото жінки, дитини, тварини, використання інтенсивного кольорового фону), динамізації, (реальна рухомість зображень або натяк у малюнках на рух до очікуваного). Звернемо увагу на те, що усі тактичні прийоми спрямовані виключно на привертання уваги, але зовсім не додають покупцеві аргументів, щодо причин доцільності придбання відповідного товару чи послуги.

2. Прийоми, пов'язані з засобами розміщення і донесення до потенційних споживачів комунікаційних повідомлень і місцями розміщення таких повідомлень. Засобами донесення до потенційних споживачів комунікаційних повідомлень у маркетингу вважаються реклама, стимулювання збуту, особистий продаж, пропаганда, паблік рілейшнз. До засобів розміщення і донесення інформації належать Інтернет-комунікації, івент-маркетинг, спонсорство, знаки ідентифікації торговельних марок (фірмовий стиль), брендинг, комунікації в місцях продажу, упакування товарів, виставки, ярмарки, “директ мейл”, телефонна реклама, сторітеллінг. До прийомів, пов'язаних з місцями розміщення комунікаційних повідомлень можна зарахувати усі способи інформування через Інтернет (соціальні мережі, пряма розсилка рекламних оголошень, інтернет-магазини), телебачення, радіо, пресу, розсилку sms-повідомлень, зовнішню рекламу, рекламу у транспорті, у несподіваних місцях, розміщення реклами на безкоштовних сувенірах, на упаковці.

3. Прийоми, що застосовуються на різних стадіях наближення потенційного покупця

до здійснення купівлі: а) іміджеві повідомлення; б) інформування; в) переконування (порівняння характеристик товару з іншими подібними товарами, підключення до повідомлень емоційних, патріотичних, безпекових складових, підкреслення того факту, що вже багато споживачів оцінили корисні властивості товару, прийоми запитання, перехвалювання, ототожнення себе з представленими у рекламі особами, асоціації ситуацій, підкреслення ціннісного внеску, **використання думок експертів або знаменитостей**); г) спонукання потенційного покупця на негайну реакцію на комунікаційне повідомлення (створення дефіциту часу, поспіху); д) нагадування (прийом повторення реклами).

. 4. Прийоми, пов'язані зі споживачькими цінностями і з мотивацією потенційних покупців щодо отримання цих цінностей, тобто з різними варіантами мотивації, які створюються комунікатором для впливу на цільові аудиторії.

Мотиваційними чинниками для потенційного покупця можуть бути сенсорне задоволення (туристичні поїздки, дизайн, м'якість білизни), інтелектуальний або професійний розвиток (науково-популярна література, набір якісних інструментів, вишуканий офіс), соціальне схвалення (предмети розкоші, престижний автомобіль), зручність експлуатації, міркування патріотизму (товари місцевих виробників, вітчизняні товари, відповідні кольори), можливість покращити здоров'я і привабливість споживача, його наближення до ідеалу, вплив на позитивні наслідки для суспільства (екологічні товари і упакування), матеріальний добробут, вигода для споживача (дешевизна, різні варіанти знижок, довговічність, подовжена гарантія), ексклюзивність, або навпаки, розповсюдженість товару, використання сексуальних інстинктів (демонстрація напівроздягненими красивими дівчатами і юнаками, вживання специфічних сексуальних термінів “спокусливий”, “пристрасний”, “привабливий”), апелювання до прогресивності товарів, підкреслення їх новизни або свіжості, апелювання до турботи про близьких, материнського інстинкту, міркувань безпеки.

Отже, застосування комунікаційних прийомів у маркетингу є важливим фактором успіху будь-якої компанії. Вони допомагають фірмам досягати маркетингових цілей, підтримувати зв'язок з клієнтами, залучати увагу до свого бренду, ефективно діяти на висококонкурентних ринках.

Список використаних джерел

1. Пилипчук В. П. *Управління маркетинговими комунікаціями підприємства в інтернет-мережах. Інструменти та методи комерціалізації інноваційної продукції: монографія.* Суми : Триторія, 2018. С. 221–233.
2. Шульга О. А. *Сучасні інструменти маркетингової комунікаційної політики. Інфраструктура ринку.* 2022. Вип. 68. С. 170–174.
3. Illiashenko S. M. *Marketing communication policy in the management system of innovative development of enterprises. Marketing of innovations. Innovations in marketing : materials of the International Scientific Internet Conference. Bielsko-Biala : WSEH, 2021. P. 89–91.*

Полякова Ю. В.

д.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

УМОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Формування ефективної системи створення і використання об'єктів інтелектуальної власності виступає неодмінною умовою інноваційного розвитку країн в умовах глобалізації економічного розвитку. Сучасні підходи до обґрунтування вагомості інноваційного розвитку визначають пріоритети розвитку інформаційного суспільства, потреби продукування і накопичення знань, необхідність розвитку людського капіталу, важливість обміну результатами науково-технічної діяльності та об'єктами інтелектуальної власності, інвестування в освіту та інтелектуальний капітал.

У 2022 році світ знаходився всередині глобальних викликів, що змінили його докорінно. Змінилася глобальна система безпеки, світові інституції, економічні моделі, ставлення до середовища. Ключем до успіху країн, що пройшли модернізацію, стали відкритий доступ, економічні свободи, тобто умови, коли державні інституції стають ефективними. Після війни Україна буде країною з новим суспільним договором, з відбудованою інфраструктурою в системи державного управління – нова міська інфраструктура, нова енергетика і промисловість, нова прогресивна система освіти, нові адаптивні державні інститути. Пріоритетами країни стануть розвиток людського капіталу, наука, інновації і підприємництво, безпека і захист прав власності [1].

Важливість активізації інноваційної діяльності підкреслюється на рівні багатьох міжнародних програмних документів та національних законодавчих актів. Критерії ефективності прийнятих урядами заходів щодо стимулювання інноваційної активності вимірюються наступними показниками: кількість отриманих патентів; технологічний баланс країни; експертна оцінка якості інновацій порівняно зі світовим рівнем; кількість компаній, що здійснюють науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські роботи. Важливим напрямом у зазначеній сфері є підтримка винахідницької діяльності, результатом якої виступає створення об'єктів інтелектуальної власності, їх правовий захист та процес комерціалізації.

Комерціалізація технології є результатом інноваційного процесу, який передбачає створення, освоєння і поширення техніко-економічних ідей, практичне застосування яких призводить до отримання певного суспільно-економічного ефекту. Існуючий раніше лінійний підхід до комерціалізації науково-технічних досягнень, що втілював поступовий поетапний перехід від науково-дослідницьких робіт через дослідно-конструкторські роботи до сфери виробництва змінився на ринковий підхід (модель), що передбачає опосередкування цього процесу через ринкове середовище.

У проєкті Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні було зазначено, що в нашій країні діяльність з управління інтелектуальною власністю ще знаходиться на периферії інтересів менеджменту, а її значення у більшості випадків недооцінене або ігнорується. На відміну від розвинутих країн, на значній кількості підприємств України, особливо державної власності, на теперішній час відсутні спеціальні підрозділи, орієнтовані на менеджмент інтелектуальної власності (знань, інновацій, інформації) У результаті недостатнього розуміння значимості інтелектуальної власності та її слабе включення до ринкових відносин в Україні констатується низький рівень її капіталізації [2].

Сьогодні відповідати на технологічні виклики без допомоги держави практично неможливо. Державна влада як драйвер цифровізації, реалізує інноваційну політику, створює інституційні умови, формує інфраструктурні можливості для розвитку нових технологій, заохочуючи комерціалізацію і стимулюючи попит. Слабка взаємодія між урядом, приватним сектором та науково-освітньою спільнотою негативно впливає на темпи цифрових трансформацій, реалізацію ключових державних програм, впровадження нових технологій і бізнес-моделей і на можливості реагувати на технологічні виклики та економічні кризи [3].

Викликами для України, як сучасної, інноваційно орієнтованої держави, що прагне побудувати міцну конкурентоспроможну економіку та ухвалити законодавство і ефективну систему управління з урахуванням кращих стандартів європейських країн в умовах післявоєнного відновлення, є реалізація дієвих заходів з підтримки винахідницької діяльності, використання об'єктів інтелектуальної власності у виробництві.

Список використаних джерел

1. Длігач А. Україна майбутнього – погляд з 2030 року. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/24/684560>.
2. Проєкт Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NTI1009>.
3. Федулова Л. Інвестування в цифрову економіку: глобальні тенденції та практика України. Економіка та держава. 2020. № 4. С. 6-13.

ЗАСТОСУВАННЯ SWOT-АНАЛІЗУ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ІМІДЖУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Імідж є потужним інструментом досягнення цілей суб'єктів у будь-якій сфері, у тому числі у сфері вищої освіти. Імідж закладу вищої освіти – це його образ у свідомості цільових аудиторій. Цільовими аудиторіями іміджу ЗВО є сили зовнішнього середовища прямої дії (абітурієнти та їхні батьки, здобувачі вищої освіти, державні органи управління у сфері вищої освіти, потенційні роботодавці), внутрішні цільові аудиторії (керівництво, науково-педагогічний персонал, дійсні здобувачі) та сили макрооточення.

Основними складовими іміджу ЗВО є: якість освітніх послуг, вартість навчання на контрактних засадах, імідж керівництва ЗВО, імідж персоналу, імідж ЗВО як роботодавця, рівень психологічного та фізичного комфорту учасників освітнього процесу, імідж здобувачів та випускників, зовнішня атрибутика ЗВО, стиль, імідж в очах стейкхолдерів, соціальний імідж, згадуваність у ЗМІ.

SWOT-аналіз - один із найпопулярніших методів стратегічного аналізу. За допомогою цього методу можна вивчати в нерозривному зв'язку зовнішнє та внутрішнє середовище будь-якого об'єкта. Традиційно SWOT-аналіз застосовують для досліджень: певних процесів – наприклад, залучення іноземних інвестицій; окремих регіонів країни; окремих галузей господарства; групи або окремих підприємств і установ.

Варто також розглядати SWOT-аналіз як методіку оцінки складових іміджу суб'єктів різних галузей, зокрема, закладів вищої освіти. Зазвичай, у різних сферах бізнесу аналіз сильних і слабких сторін діяльності здійснюється за такими розділами показників, як маркетинг, виробництво, фінанси, менеджмент, кадри.

Проте специфіка сфери освітніх послуг вимагає дещо іншого підходу у окресленні переліку показників для визначення сили чи слабкості ЗВО. На нашу думку, це повинні бути показники, які характеризують структуру пропонованих спеціальностей та ОПП, структуру та кваліфікацію професорсько-викладацького складу, забезпеченість освітнього процесу приміщеннями, навчальними планами та програмами, доступ до них здобувачів, матеріально-технічне забезпечення тощо.

Пропонується сильні і слабкі сторони ЗВО характеризувати не хаотично, а за визначеними розділами:

- показники, що характеризують імідж загалом (досвід основної та додаткової діяльності);
- показники, що характеризують організацію освітнього процесу;
- показники кадрового забезпечення та ефективності його використання;
- показники матеріально-технічного та методичного забезпечення освітнього процесу;
- показники, які характеризують додаткові можливості для здобувачів вищої освіти (студентське самоврядування, саморозвиток, навчання закордоном тощо);
- показники, що характеризують забезпечення побуту, харчування та відпочинку здобувачів; показники, що характеризують вартість навчання.

Варто також зауважити, що перелік сильних і слабких сторін індивідуальний для кожного закладу вищої освіти.

Наступним етапом SWOT-аналізу є вивчення впливу зовнішнього середовища та виявлення можливостей і загроз для іміджу закладу вищої освіти. Зовнішні можливості – це сприятливі зовнішні аспекти дій, завдяки яким університет може досягти сприятливого іміджу. Зовнішні загрози – це несприятливі тенденції розвитку зовнішнього середовища, які можуть негативно вплинути на ринкові позиції та імідж закладу вищої освіти.

Зазвичай аналіз можливостей та загроз здійснюється в рамках класифікації факторів макросередовища. Зокрема аналізуються демографічні фактори, політико-правове середовище, науково-технічний прогрес, природне та соціально-культурне середовище. На нашу думку, для виявлення можливостей та загроз для іміджу ЗВО ці фактори цілком придатні, проте їх варто аналізувати з огляду на специфіку галузі вищої освіти та доповнити аналізом конкурентних чинників.

Тоді остаточний перелік факторів, які можуть становити загрозу або бути можливістю для формування сприятливого іміджу ЗВО, включатиме такий перелік:

– зовнішні можливості та загрози для іміджу, які стосуються впливу політико-правового середовища (наявність відповідного нормативно-правового забезпечення діяльності вищої освіти загалом та окремих закладів, у тому числі ліцензування, сертифікація, акредитація тощо; зацікавленість органів законодавчої та виконавчої влади у розвитку вітчизняної вищої освіти; підтримка вищої освіти як галузі з боку державних органів різних рівнів);

– зовнішні можливості та загрози для іміджу, які стосуються стану демографічного середовища (чисельність населення загалом та випускників закладів середньої освіти зокрема; рівень міграції – внутрішньої та закордон);

– зовнішні можливості та загрози для іміджу, які стосуються стану економічного середовища (кількість бюджетних місць загалом та на окремі популярні спеціальності; попит на ринку праці на фахівців певних спеціальностей; рівень доходів населення; умови фінансування закладів вищої освіти різних форм власності);

– зовнішні можливості та загрози для іміджу, які стосуються впливу соціально-культурного середовища наявність попиту у суспільстві на високоосвічених громадян; імідж вищої освіти як інституції; імідж вітчизняної вищої освіти загалом та окремих закладів; попит у суспільстві на освіту протягом усього життя, зміну фаху, другу освіту);

– зовнішні можливості та загрози для іміджу, які стосуються впливу науково-технічного середовища (новітні технології у вищій освіті);

– зовнішні можливості та загрози для іміджу, які стосуються стану природно-кліматичного середовища (географічне розташування закладів вищої освіти у регіонах, які традиційно є освітніми центрами або наближені до ринків праці чи кордонів держави);

– зовнішні можливості та загрози для іміджу, які стосуються впливу конкурентного середовища (рівень конкуренції серед закладів вищої освіти).

При формуванні стратегії розвитку іміджу конкретного закладу вищої освіти варто використовувати сприятливі зовнішні можливості та захищатися від негативного впливу зовнішніх ризиків.

Усі наведені фактори впливу, які застосовуватимуться для формування та підтримання на високому рівні іміджу закладу вищої освіти, повинні аналізуватись комплексно та інтегровано. Це дасть можливість окреслити дійсно сильні і слабкі сторони іміджу ЗВО, виявити і використати з певною користю зовнішні можливості, а також захистити імідж від впливу несприятливих факторів.

Ковальчук С. В.

д.е.н., професор

Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

ВПЛИВ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ НА СПОЖИВЧИЙ ПОПИТ УКРАЇНЦІВ: МАРКЕТИНГОВИЙ АСПЕКТ

Насамперед маємо зазначити, що воєнна агресія з боку рф суттєво вплинула на формування споживчого попиту українців незалежно від віку, статі, соціального статусу, регіону проживання тощо.

Метою дослідження стала необхідність визначення головних патернів зміни споживчого попиту українців під впливом агресії з боку рф.

Розглянемо основні попитоформуючі складові, які зазнали змін з початком воєнної агресії. Так, з початку вторгнення своє місце проживання змінили 29% українців, що спричинило зміни “ареалів” здійснення покупок і перехід споживачів до інших роздрібних мереж [1, 2]. Останнім часом спостерігається тенденція повернення українців до своїх усталених місць проживання, зокрема: 51% тих, хто змінювали місце проживання, вже повернулись, 23% ще залишаються в інших місцях, а 26% – планують повернутися найближчим часом [1, 2]. Майже 68% українців змушені були відмовитися від значної кількості своїх життєвих планів (відпочинок, купівля житла, купівля автовок тощо) [1, 2]. Близько половини (48%) українців очікують на рівень інфляції у 20% та вище, проте головні їх тривоги стосуються зростання цін на продукти харчування (66% висловлюють такі побоювання) і це вдвічі більше за острах втратити роботи (33%) та зростання інфляції (32%). Щодо нестачі асортименту певних брендів, то кількість респондентів, що висловили такі побоювання, не перевищує 5% [3, 5].

Таким чином, спостерігається істотний вплив воєнної агресії на різні сфери життя українських споживачів (рис. 1):

Рис. 1. Вплив воєнної агресії на різні сфери життя українських споживачів (дослідження Kantar Ukraine [7])

Систематично дослідження щодо зміни споживчих переваг проводить міжнародне агентство Kantar, згідно останніх опитувань вже зараз українці значно скоротили свої витрати на розваги і відпочинок (61% респондентів); спорт (56%), а також на послуги у сфері догляду та краси (52%) (рис. 2).

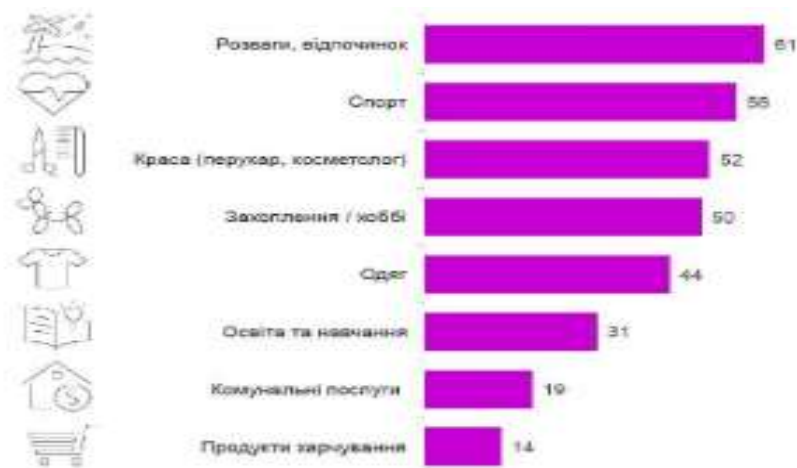

Рис. 2. Сфери зниження споживчого попиту (дослідження Kantar Ukraine [4, 8])
Дослідженням встановлено також, що українці економлять на хобі та одязі (50%).

Радує те, що на освіту шкодують кошти лише третина опитаних. Менше економія зачіпає продукти харчування та комунальні послуги.

Ще одним трендом, який сформувався ще під час коронавірусної пандемії, та посилився після початку воєнної агресії, стало збільшення онлайн-покупок. Так, після року активної фази війни 94% українців скористалися покупками через Інтернет-мережу; 14% респондентів засвідчили, що здійснили першу онлайн-покупку лише після початку війни; 57% респондентів відзначають, що характер їх он-лайн покупок під впливом війни змінився [2, 6]. Серед основних причин зміни он-лайн поведінки респонденти визначають: зменшення фінансових можливостей; скорочення асортименту у реальному ритейлі, більшу доступність необхідного товару в он-лайн; зменшення реальної потреби у речах.

Також українці висловлюють певні очікування від продавців та виробників, зокрема: більше половини респондентів (55%) вимагають від товаровиробників дотримуватися концепції соціально-відповідального маркетингу – враховувати при виробництві товарів їх екологічність та вплив на довкілля; майже така ж кількість опитаних (54%) висловлюють бажання щодо відновлення асортименту товарів та брендів, який був до війни; неоднозначною є позиція українців стосовно реклами, так 53% респондентів висловлюються за обмеження розважальної реклами, а 41% за обмеження реклами загалом [7, 8].

Дослідження, проведені різними незалежними компаніями, засвідчили, що воєнна агресія привела до зміщення акцентів українських споживачів у бік українських брендів. 53% респондентів віддають перевагу українським брендам. Основними мотивами такого акцентування є підтримка: української економіки; українських брендів; українських товаровиробників, які донатять ЗСУ; брендів і товаровиробників, які займаються волонтерством. Цікавим є те, що мотиви ціни і якості продукції висловлюють відповідно лише 25 та 22% респондентів [3, 5].

Маємо зазначити, що українці у своїй більшості орієнтуються не стільки на рекламні слогани, скільки на конкретні дії. Зокрема: 51% респондентів вважають практичні дії брендів (наприклад, волонтерство) більш цінними, ніж символічні дії брендів (наприклад, використання української айдентики) [3, 5].

Фіналізуючи, сформуємо певні висновки:

1. Війна вплинула на всі сфери життя українців, але понад усе на психологічну сферу – це зазначили 70% українців. У 56% погіршилися умови та якість життя.

2. Ставлення до брендів, які продовжують працювати на територіях країн-агресорів, вкрай негативне: 71% бойкотують такі компанії і лише 9% не звертають на це уваги та продовжують купувати. Українці шукають товари-замінники цим брендам (89%). 53% населення у віці 18-60 віддають перевагу українським брендам, бо прагнуть підтримати самі бренди та українську економіку.

3. Більшість українців вважають, що бренди мають продовжувати рекламувати товари та послуги. Натомість 45% вважають, що рекламні активності мають враховувати воєнні реалії. Доречною патріотичну тему в рекламі вважають 92% опитаних. 23% українців зазначають, що у період воєнного стану є дії брендів, які їх дратують, а саме те, що вони використовують національну символіку в комерційних цілях, взагалі не враховують реалії війни, або ж навпаки спекулюють і піаряться на темі війни.

4. Новини стали частиною нашого сьогодення: 76% читають чи дивляться новини декілька разів на день або частіше. Замість сайтів з новинами, 86% респондентів використовують месенджери. 85% використовують соціальні мережі. Найвищий рівень довіри у телеграм-каналів ЗСУ (58%), новинних телеграм-каналів (47%) і українського ТБ (39%), Найбільші показники частоти використання у YouTube, Facebook та телеграм-каналів ЗСУ – понад 60% опитаних використовують їх 1 на день або частіше.

Таким чином, встановлено, що воєнна агресія призвела до зниження купівельної спроможності українців, а отже до зниження їх споживчого попиту; українці надають перевагу українським брендам, які мають чітко сформовану патріотичну або соціальноорієнтовану позицію; українці надають перевагу україномовному контенту. Воєнна агресія прискорила формування національної ідентичності українців.

Список використаних джерел

1. Війна та зміни купівельної поведінки. URL: <https://tra/demaster.ua/articles/313553>
2. Дослідження: як змінилася купівельна поведінка українців під час війни. URL: <https://ua-retail.com/2022/12/doslidzhennya-yakzminilasya-kupivelna-povedinka-ukra%D1%97nciv-pid-chas-vijni/>
3. PR воєнного часу: до яких рішень звертаються рітейлери з метою популяризації бренду в умовах війни. URL: <https://rau.ua/novyni/pr-voennogo-chasu/>
4. Раціоналізували покупки, проте не економлять на дітях та домашніх улюблених: як змінилася споживча поведінка українців під час війни? URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=100384>
5. Сила брендів, підтримка українського та ще більша раціоналізація попиту – як війна змінила споживчу поведінку українців у 2022. URL: <https://usp-ltd.org/syla-brendiv-pidtrymka-ukrainskoho-ta-shche-/ bilsha-ratsionalizatsiia-popytu-iaak-vijna-zminyly-spozhyvchu-povedinkuukraintsiv-u-2022/>
6. Слуцький Б. Війна змінила все: які виклики подолали громадяни та бізнес минулого року і до чого готуватися у 2023 році. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/viyna-zminila-vse-yaki-vikliki-/ podolali-gromadyani-ta-biznes-minulogo-roku-i-do-chogo-gotuvatisya-u-2023-/ roci-12101166.html>
7. Сприйняття рекламного креативу під час війни. Спільне дослідження Google і Kantar. URL: <https://services.google.com/fh/files/events/webinar.pdf>
8. Як змінився характер покупок українців під час війни. URL: <https://ua-retail.com/2022/09/yak-zminivsyaxarakter-pokupok-ukra%D1%97nciv-pid-chas-vijni>

Яремко Л. А.

д.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СКЛАДОВА SOFT SKILLS

В сучасних умовах, коли активно зростає вміння працювати в команді, одними з визначальних навиків стають soft skills – це такі риси особисті, які створюють умови для ефективної взаємодії людини в колективі для розв'язання будь-яких робочих питань. Дослідницька компанія Wonderlic підрахувала: 93% роботодавців вважають їх суттєвими, а іноді і визначальними під час прийняття рішень щодо найму на роботу [1].

Щодо переліку таких навиків дослідники дискутують, однак уже визначився перелік найбільш поширених. М'які навички, загалом можна розділити на 3 групи:

1. Комунікативні навички. Це активне слухання (здатність зрозуміти співбесідника та зрозуміло висвітлити свою позицію); вміння вести перемовини; володіти і застосовувати невербальні елементи комунікації (жести, міміку, поставу на підтвердження слів, що робить спілкування більш виразним); вміння презентувати себе та свої ідеї та виступати публічно; ораторська майстерність, навички storytelling (вміння розповідати); письмові навички (наприклад, вміння укладати звіти, вести бізнес-комунікацію); організаційні здібності. Без них: не можеш керувати командою, тебе не розуміють з першого разу, класні ідеї гинуть в нотатках, важко просити підвищення.

2. Особисті навички. Проактивність, вміння ефективно працювати у команді; ставити чіткі задачі та планувати час їх виконання, тайм-менеджмент; самостійність, відповідальність, надійність, креативність, стресостійкість, оптимізм, менторство, вміння швидко навчатися нового. Окремо слід відзначити навички критичного мислення (вміння аналізувати ситуацію, робити вірні висновки та адаптувати поведінку відповідно до середовища). конструктивна реакція на критику. Без них: непродуктивний, часто стресуєш, вигоряєш, потребуєш чужих порад, видаєш посередні ідеї, втрачаєш можливості, не розвиваєшся.

3. Емоційний інтелект. Емпатія, адаптивність, стресостійкість, самоконтроль, здатність здатність відчувати, розуміти, аналізувати та керувати почуттями та емоціями інших людей для виконання робочих завдань. Без них: важко сходиться з людьми, конфліктуєш з колегами, невпевнений у собі, часто дратуєшся, не отримуєш задоволення від роботи.

Дослідження проблем досягнення успіху, професійної самореалізації та загалом відчуття щастя, зумовили значну увагу до емоційного інтелекту, як одного з важливих

факторів. В Україні питання емоційного інтелекту лише починають досліджуватися. Сам термін „емоційний інтелект“ було запропоновано у 1990 році американськими психологами Дж. Мейером і П. Селовей [2]. Наявність емоційного інтелекту демонструє вміння становлювати емоційний контакт з членами колективу, формувати атмосферу взаєморозуміння і довіри, здатність залишати власні емоційні проблеми поза межами колективу і не проявляти їх у професійній діяльності.

Здатність людини до регуляції власних емоцій – важливий навик успішного життя та профілактика багатьох проблем. Емоційний інтелект розвивається упродовж усього життя і є результатом цілеспрямованої діяльності (тренування) в умовах соціального середовища. Його формування в особистості відбувається під впливом: генотипу батьків (40%), виховання в сім'ї (10%), соціального середовища (50%) [2]. Вміння регулювати власні емоції, це важливий соціальний навик для успішного життя та кар'єрного зростання та можливість уникнути ряду проблем міжособистісного спілкування. Емоції у процесі комунікації виконують багато функцій: встановлення, підтримки і розвитку контактів, відчуття емоційних станів та переживань інших людей, можливість впливати на суб'єкта сприйняття емоцій [3].

У середовищі з високим рівнем емоційного інтелекту люди з повагою відносяться до думок один одного, радіють успіхам, вирішують конфліктні ситуації, створюються умови для розвитку потенціалу учасників. Емоційна неосвіченість може призвести до міжособистісних конфліктів, стресогенних ситуацій, які деструктивно впливатимуть на особистісну та професійну сфери діяльності [2]. Тому позитивна атмосфера в колективі – запорука успіху.

Невід'ємною складовою емоційного інтелекту є почуття гумору, що забезпечує ефективне спілкування, здатність легше справлятися із завданнями, зокрема, сприяє уникненню та вирішенню конфліктних ситуацій.

Емоційний інтелект створює умови для відчуття щастя та успішної самореалізації. Це, в свою чергу, забезпечує вміння організовувати власну діяльність незалежно від чужої волі, обставин, самостійно приймати відповідні рішення, формувати виробляти стратегії поведінки та досягати поставлених цілей.

Список використаних джерел

1. *Soft skills: чому ці навички такі важливі сьогодні?* URL: <https://jobs.innovacs.com/uk/blog/soft-skills-vazhlyvi-syogodni/>.
2. Костюк А. В. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 2. С. 85–89.
3. Санько К. О. Феномен емоційного інтелекту в сучасній психології. Сучасна психологія: теорія і практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27-28 березня 2015 року). С. 44–47.

Яхно Т. П.

д.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

РОЛЬ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Історично особлива увага етичній поведінці в бізнесі почала приділятися ще в 60-ті роки у зв'язку із соціальними потрясіннями (поширенням корупції серед як урядової бюрократії, так і відповідальних осіб різних корпорацій), загостренням проблем екології (забрудненням навколишнього середовища, ядерними і токсичними відходами). Певну роль в становленні етики бізнесу як наукової дисципліни зіграв знаменитий “Уотергейт”, до якого були залучені найвидатніші представники адміністрації президента Р. Ніксона.

Однак донедавна був досить широко поширений скептицизм щодо самої можливості існування ділової етики в бізнесі. Багато людей розглядають саме поняття “ділової етика бізнесу” як протиріччя в термінах, вважаючи, що фірми неморальні за своєю природою внаслідок того, що вони націлені перш за все на отримання прибутку і тому ігнорують будь-

які наслідки своєї діяльності. Ця думка простежується в роботах класиків економічної теорії. Так, Мілтон Фрідман, посилаючись на Адама Сміта, додержувався позиції, згідно з якою існує одна і тільки одна соціальна відповідальність бізнесу – підвищувати свій прибуток настільки, наскільки дозволяють правила гри.

У сучасній науковій літературі з проблематики змістовності та ролі переговорного процесу в сфері міжнародного бізнесу є певні відмінності у трактування сутності переговорів, що впливає на подальші дослідження їх організації та визначення певних правил і принципів організації ділового етикету.

Світова практика свідчить, що подолання суперечностей між бізнесом і мораллю є не гіпотетичною мрією, реальністю, навіть економічною необхідністю. Бізнес, попри свою утилітарну сутність, повинен і може бути морально вмотивованим, тобто узгоджуватися зі вселюдськими етичними принципами. Тому успішнішими у світі є компанії, які діють на моральних і етичних засадах.

Окремою проблемою етики бізнесу є особиста моральна культура людини, яка професійно займається бізнесом. Керуючись критерієм моральності, бізнесменів поділяють на такі типи:

–“акули” бізнесу. Вони схильні до конфліктної, агресивної поведінки, зазвичай нехтують нормами моралі, негативно ставляться до людей, що їх оточують, до суспільства;

–“дельфіни”. Морально-психологічний портрет представників цього типу утворюють такі якості, як відносна повага, довіра до людей, прагнення взаємовигідного результату або чесного співробітництва, толерантність, відвертість, такт, комунікабельність, самокритичність, помірковане ставлення до ризику.

Загалом, вітчизняний бізнес вже починає усвідомлювати, що, крім ділових якостей, важливими чинниками підприємницького успіху є дотримання етичних правил світового бізнесу, зокрема принципів чесності, відповідальності, дотримання слова і законів, вболівання про стан довкілля, соціальні наслідки своєї діяльності. Узгодженість бізнесу з вимогами суспільної моралі сприяє привабливому іміджу компанії та її тривалому успіху.

Ділове спілкування у міжнародному аспекті є складним процесом, опосередкованим цілісною несумісністю національних бізнес-культур. Воно повинно відбуватися так, щоб унеможливити будь-який міжкультурний конфлікт, спричинений зіткненням різних уявлень про належну поведінку. Цьому сприяє знання і дотримання вимог і правил культури міжнародного спілкування у бізнесі.

Нормативна база бізнес-етикету пронизує майже всі складові ділового спілкування, адже він регламентує порядок зустрічі партнерів, ділову бесіду, переговори тощо. Поряд із тим, не менш впливову регулятивну і комунікативну функції виконує така його структура як бізнес-протокол. Завдяки заходам протокольного характеру партнери мають нагоду встановити дружні стосунки, краще дізнатись одне про одного.

Всебічне і глибоке пізнання культури міжособистісних стосунків допомагає, здобувши знання з історії формування найвищих морально-етичних цінностей, взірців поведінки і спілкування, прилучитися до загально цивілізаційної культури, оволодіти сучасною нормативною базою для поліпшення взаємовідносин у різних площинах соціального буття, навчитися аналізувати конкретну соціальну взаємодію з використанням наукових методик, збагатити знання, сформувані практичні навички в спілкуванні з представниками інших моральних культур.

Під час ділового спілкування легше встановлюється контакт між людьми, якщо вони говорять “однією? мовою” і прагнуть до продуктивного співробітництва. При цьому засадами їхнього спілкування є етичні норми та ритуальні правила ділових взаємовідносин, знання й уміння, пов’язані з обміном інформацією, використанням способів та засобів взаємовпливу, взаєморозуміння. Велике значення має моральний аспект ділового спілкування. У професійній діяльності люди намагаються досягти не лише загальних, а й особисто значущих цілей. Але в який саме спосіб? Завдяки власним знанням і вмінням чи використанням Іншого? Егоїзм у стосунках між людьми може їх порушити. Етика ділового спілкування

базується на таких правилах і нормах поведінки партнерів, які сприяють розвитку спів-праці. Передусім йдеться про зміцнення взаємодовіри, по-стійне інформування партнера щодо своїх намірів і дій, запо-бігання обману та невиконанню взятих зобов'язань. У де-яких зарубіжних корпораціях і фірмах навіть розроблено кодекси честі для службовців. Доведено, що бізнес, який має моральну основу, є вигіднішим і прогресивнішим.

Професійне спілкування формується в умовах конкретної діяльності, а тому певною мірою вбирає в себе її особливості, є важливою частиною, засобом цієї діяльності. У професійній культурі спілкування можна виокремити загальні норми спілкування, що зумовлені характером суспільного ладу і ґрунтуються на здобутках минулого і сучасного. Водночас ця культура має індивідуальний характер і виявляється у способах спілкування, що їх вибирає суб'єкт у певних ділових ситуаціях щодо конкретних людей.

Маючи ділові справи з іноземцями, слід пам'ятати про національні особливості спілкування. У кожного народу є свої культурні традиції, свій національний характер. їх не можна ігнорувати. Поки інтереси сторін співпадають, національні відмінності практично не помітні. Якщо виникає конфлікт – вони відіграють важливу роль. Національний стиль спілкування – це лише типові, більш яскраво виражені особливості мислення та поведінки. Ці риси притаманні не обов'язково всім представникам певної нації. Але завжди при зустрічах з іноземцями ця інформація має слугувати орієнтиром, оскільки національні особливості можуть вплинути на результати спілкування.

Якщо під час спілкування один співрозмовник хоче вплинути на комунікативні установки інших, він має виявити характер, позитивну чи негативну моральну спрямованість цих установок. Лише після цього можна формувати нові або закріплювати ті, що є, чи їх реконструювати. Українські вчені розробили правила поведінки в цих трьох ситуаціях: - формуючи необхідну установку, бути першим; - закріплюючи установку, бути новим; - реконструюючи установку, не дій прямо (спочатку починай зі згоди).

Підбиваючи підсумки, можна виокремити компоненти, що створюють високий рівень культури спілкування: комунікативні установки, які "включають" механізми спілкування; етичні норми спілкування, прийняті у даному суспільстві; психологія спілкування (категорії, закономірності, механізми сприймання й розуміння одне одного); вміння застосовувати ці знання з урахуванням ситуації, відповідно до норм моралі конкретного суспільства та загальнолюдських цінностей.

Семів С. Р.

к.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

ОЦІНКА ПАРИТЕТНОСТІ ТА ЗБАЛАНСОВАНOSTІ ДВОСТОРОННЬОГО ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

В останнє десятиліття як для Польщі, так і України зовнішньоторговельне співробітництво по суті стало важливим інструментом експансії національних компаній на зовнішні ринки. Найважливішими елементами польської зовнішньоекономічної моделі є паритетна білатеральність при формуванні й реалізації економічних інтересів партнерів, що будується на високому рівні компліментарності зовнішньоторговельних потоків товарів та послуг. Для України до 2014 р. найбільшим торговельним партнером була рф, а після початку російської збройної агресії українська зовнішня торгівля почала стрімко переорієнтовуватися на ринки країн ЄС. Загалом за результатами 2021 р. у світовому експорті товарами Польща посідала 22-е місце (Україна, відповідно, – 48-е), а в імпорті – 19-е (Україна – 48-е).

Впродовж останніх років Польща посідає провідні місця серед основних партнерів

України за обсягами зовнішньоторговельного товарообороту. За даними 2021 р. частка Польщі в українському експорті товарів становила 7,7% (друге місце після Китаю), а в українському імпорті – 6,8% (четверте місце після Китаю, Німеччини та РФ). Питома вага Польщі в зовнішньоторговельному обороті України товарами становить 7,2% (друге місце після Китаю). Загалом сукупний обсяг білатеральної торгівлі Польщі та України товарами та послугами у 2021 р. склав 10,93 млрд дол. США, що майже на 3 млрд. дол. США більше показника 2020 р. (у 2020 році обсяг двосторонньої торгівлі склав приблизно 8 млрд. дол. США). Важливо зауважити, що якщо Китай, рф, Білорусь та Туреччина посідали провідні місця серед зовнішньоторговельних партнерів України здебільшого за рахунок постачання сировинних ресурсів та енергоносіїв, то пріоритетність співпраці України з Євросоюзом, зокрема Польщею, пов'язана із тим, що це інтеграційне утворення визначає пріоритети регіонального економічного розвитку на основі технологічного прогресу, а також у довгостроковій перспективі – політичну стабільність у регіоні.

Звернемо увагу, що Україна в зовнішньоторговельному обороті Польщі не займає високих позицій. Україна не входить до списку головних торговельних партнерів Польщі. В 2021 р. частка України в польському експорті товарів становила 2,18% (13-те місце), а в імпорті – 1,47% (16-те місце). З іншого боку, як було показано вище, Польща займає одне з основних місць в українській зовнішній торгівлі (відповідно друге та четверте місця). Така розбіжність у паритетності партнерства є, з одного боку, наслідком різних рівнів соціально-економічного, промислово-технічного та інституційного розвитку країн, а з іншого – наслідком недостатнього використання наявного потенціалу щодо можливостей комплементарної співпраці зі сторони України. Загалом за 2001-2021 рр. динаміка розвитку українського експорту до Польщі та імпорту з Польщі була позитивною.

Найбільші падіння українського експорту та імпорту були зафіксовані у періоди економічних та фінансових криз, зокрема у 2009 р. (у час світової фінансової кризи), 2012 р., 2015 р. (в період економічної рецесії в ЄС) та у 2020 р. (внаслідок світової пандемії COVID-19). У 2021 р. обсяги зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Польщею продемонстрували стрімке зростання – український експорт порівняно з попереднім роком зріс на 57,9% до 5,227 млрд дол. США, а імпорт – на 19,8% до 4,962 млрд дол. США. Протягом всього розглядуваного періоду аж до 2020 р. у зовнішній торгівлі України з Польщею сальдо було негативним. У 2021 р. вперше за останні роки для України спостерігалось позитивне сальдо двосторонньої торгівлі товарами, яке складало +268,8 млн дол. США.

Для обґрунтування можливих методів і форм впливу на збалансування паритетності зовнішньоторговельного партнерства між Польщею та Україною необхідно проаналізувати експортно-імпортні операції у розрізі товарних груп. У структурі експорту українських товарів до Польщі у 2021 р. переважали поставки: чорних металів (товарні групи 72-83 Митного тарифу України) – 31,4% від загального обсягу експорту товарів; аграрної продукції (групи 01-24) – 18,9%; мінеральної продукції (групи 25-27) – 13,2%; електричних машин (групи 84-85) – 9,7%; деревини та целюлозно-паперової продукції (групи 44-49) – 7,5%; меблів (група 94) – 6,9% (зростання на 36,5%), пластмас і полімерних матеріалів (група 39) – 2,1% (+134,7%). Частка решти товарних груп була меншою 1% від загального обсягу українського експорту до Польщі.

За результатами 2021 р. структура польського імпорту була наступною: на аграрну продукцію (товарні групи 01-24 Митного тарифу України) припадало 16,2% від загального обсягу імпорту; електричні машини (групи 84-85) – 15,4%; хімічну продукцію (групи 28-38) – 15,1%; полімери, пластик і гуму (групи 39-40) – 11,2%; транспортні засоби (групи 86-89) – 10,9%; недорогі метали та виробів з них (групи 72-83) – 10%.

Загалом головними відмінностями структури польського товарного імпорту в Україну від українського експорту до Польщі є:

– у польському імпорті є значно вищою частка товарів з вищим рівнем доданої вартості (наприклад, в українському експорті до Польщі частка електричних машин

становить 9,7%, а польському імпорту до України – 15,4%);

– український експорт товарів в останні роки зростає значно вищими темпами, аніж польський імпорт (так, в 2021 р. польський імпорт зріс на 19,8% до минулого року, а український експорт – на 59,7%);

– товарна структура польського імпорту є більш диверсифікованою, ніж в українському експорті до Польщі (так, найбільша товарна група в українському експорті до Польщі (чорні метали) має частку 31,4%, в той час як частка найчисельнішої товарної групи польського імпорту (аграрна продукція) є вдвічі меншою – 16,2%).

Список використаних джерел

1. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Ministerstwo rozwoju i technologii (2022). Departament analiz gospodarczych. Syntetyczna informacja o eksporcie i imporcie polski styczeń – grudzień 2021 roku. URL: <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/analizy-z-obszaru-handlu-zagranicznego>.
3. World Trade Statistical Review 2022. – WTO, 2022. – 134 p. URL: <http://www.wto.org/reports>.

Балук Н. Р.
к.е.н., доцент,
Тригуб І. Б.
асистент

Львівський торговельно-економічний університет

ПОШУКОВИЙ МАРКЕТИНГ І КОНТЕКСТНА РЕКЛАМА

Пошуковий маркетинг – Search Engine Marketing (SEM) передбачає просування вебресурсів в пошукових системах за допомогою платних інструментів генерації трафіку та підвищення конверсії. Ця складова діджитал-маркетингу є важливою ланкою промоції у діяльності більшості підприємств, оскільки дозволяє залучати нових клієнтів за допомогою пошукових систем, таких як Google. В літературних джерелах пошуковий маркетинг часто ідентифікують як пошукову оптимізацію, проте між цими двома інструментами є принципова різниця.

Найбільшої ефективності SEM досягає при максимальному залученні SEO (Search Engine Optimization) та SEA (Search Engine Advertising).

Основна мета пошукового маркетингу – збільшення кількості потенційних покупців за рахунок підвищення видимості продукту (товару / послуги / ідеї тощо) на сторінках результатів пошуку. Задачі пошукового маркетингу можна розділити на дві категорії: оптимізацію пошукових систем (SEO) та контекстну рекламу (PPC), їхні основні переваги і недоліки подано в табл. 1.

Головна відмінність SEM від SEO в тому, що при використанні SEM оплата здійснюється за клік, а при використанні SEO сайт компанії отримує високі позиції в пошуковій системі безкоштовно завдяки релевантному контенту для пошукового запиту за ключовими словами.

Для найбільш ефективного результату варто застосовувати SEM та SEO у комплексі разом з SMO (Social Media Optimization) – оптимізацією ресурсу під соціальні мережі.

Пошуковий маркетинг дозволяє показувати рекламні оголошення різних форматів цільовій аудиторії, використовуючи такі види таргетингу:

- тематичний таргетинг (показ реклами на ресурсах певної тематики, пов'язаної з продуктом, що рекламується);
- таргетинг за зацікавленнями користувачів;
- географічний таргетинг (показ реклами в певному географічному регіоні);
- локальний таргетинг (реклама націлена на користувачів, які знаходяться в радіусі

Таблиця 1

Основні переваги і недоліки пошукової оптимізації та контекстної реклами

Назва інструменту	Характеристика	Переваги	Недоліки
SEO	Оптимізація сайту та його контенту з метою підвищення рангування в пошукових системах	<ul style="list-style-type: none"> - Безкоштовний цільовий трафік і збільшення охоплення потенційних користувачів - Органічна візуалізація результатів пошуку - Підвищення якості оформлення вебсторінок сайту та його контенту - Покращення юзабіліті та технічного стану сайту - Пролонгована дія - Підвищення лояльності до бренду - Висока конкурентоспроможність 	<ul style="list-style-type: none"> - Тривалий час досягнення результатів - Обмежена актуальність запитів - Відсутність гарантій - Необхідність постійних інвестицій (SEO-фахівці, аналітика, веб-розробники, копірайтери, софт та SEO-інструменти)
PPC	Розміщення рекламних повідомлень в пошукових системах з оплатою за кожен клік	<ul style="list-style-type: none"> - Оплата не за перегляд, а за клік потенційного покупця - Швидкий результат - Досягнення різних цілей - Можливість використання різних форматів (відеоролики, банери, текстові оголошення) - Контроль бюджету - Таргетинг у відповідності до характеристик та вподобань аудиторії - Метрики вимірювання результатів - Позитивний вплив на SEO - Можливість працювати з неіндексованими сайтами 	<ul style="list-style-type: none"> - Високі витрати на рекламу - Ігнорування платних рекламних повідомлень аудиторією - Конкуренція за ключові слова - Постійний моніторинг результативності - Ціна за клік формується у залежності від багатьох факторів - Обов'язкова наявність сайту для реклами

декількох метрів або кілометрів від обраної геоточки);

- таргетинг у відповідний час показу (показ реклами в певний час дня, тижня, місяця, року);

- соціально-демографічний таргетинг (показ реклами користувачам певного віку, статі, роду зайнятості, сімейного стану, з певним рівнем доходу);

- поведінковий таргетинг (показ реклами користувачам у залежності від їхніх точок взаємодій з брендом і купівельної поведінки інтернеті, з огляду на зберігання даних про користувачів в cookie-файлах);

- геоповедінковий таргетинг (рекламні системи відстежують маршрути, місця, зупинки користувачів і на основі цих даних здійснюють показ повідомлень).

Правильне використання SEM в діджитал-стратегії підприємства має наступні бенефіти:

1. Залучення цільових покупців, які шукали схожий за параметрами продукт. В компетенції SEM відображати вебсайт, додаток або товар на SERP (Search Engines Result Page) – сторінках пошукової видачі.

2. Підвищення видимості сайту на сторінках результатів пошуку.

3. Збільшення трафіку та отримання даних для аналітики.
4. Контроль цільових сторінок сайту.
5. Збільшення обсягів продажу продукту компанії.

Ефективними інструментами для проведення пошукового маркетингу є програмне забезпечення для відстеження реклами HubSpot; Ranktracker для пошуку та знаходження релевантних ключових слів на основі обсягів пошуку або рейтингів; планувальник ключових слів Google Ads та Wordstream для оцінки та оптимізації рекламних кампаній.

Конкуренція в сфері пошукового маркетингу дуже висока, і це може збільшувати вартість кліків та знижувати ефективність рекламної кампанії. Крім того, пошуковий маркетинг може не бути ефективним у випадку, коли аудиторія надто мала, або коли продукт або послуга не є популярними у пошукових системах. Проте однією з найбільших цінностей пошукового маркетингу є те, що він дозволяє точно таргетувати аудиторію та залучати тих, хто вже зацікавлений у продукті компанії. Крім того, пошуковий маркетинг дозволяє просувати сайт у пошукових системах та забезпечувати постійний потік відвідувачів на сайт. Пошуковий маркетинг може бути вигідним з фінансової точки зору, оскільки вартість кліків часто нижча порівняно з іншими формами реклами.

Список використаних джерел

1. *Що таке пошуковий маркетинг і чому це важливий інструмент для бізнесу. 2021.* URL: <https://ag.marketing/blog/shcho-take-poshukovyj-marketynh/>.
2. *Rose-Collins F.* URL: <https://www.ranktracker.com/uk/blog/how-to-use-search-engine-marketing-sem-to-promote-your-business/>.
3. *Пошуковий маркетинг, комплексне просування.* URL: <https://www.seotm.com/ua/services/pro/>.
4. *SEO проти SEM – в чому різниця і що краще працює?* URL: <https://msystem.com.ua/ua/seo-proti-sem-v-chomu-riznicja-i-shho-krashhe-pracjuje/>.

Боднар І. Р.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Національна безпека передбачає здатність країни своєчасно виявляти, запобігати і нейтралізувати реальні та потенційні загрози національним інтересам. Забезпечення національної безпеки здійснюється за умови пріоритетності національних інтересів, необхідності своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз цим інтересам, і ґрунтується на засадах правової демократичної держави. Мета та сенс політики національної безпеки – це вільний розвиток та процвітання суспільства.

Політика безпеки у загальному вигляді може бути визначена як діяльність суб'єктів політичних відносин щодо забезпечення національної та міжнародної безпеки [1]. Політика національної безпеки у державному вимірі має внутрішньодержавний та зовнішньодержавний напрями. Характер політики безпеки держави, її спрямованість та методи здійснення значною мірою залежать від розуміння сутності національної безпеки суб'єктами прийняття управлінських рішень. Тому забезпечення національної безпеки країни, передбачає необхідність глибокого аналізу та врахування геополітичного фактору і визначення на цій підставі геостратегії держави [2]. На рис. 1 представлена структура національної безпеки держави.

Аналізуючи рис. 1 бачимо, що визначення структури національної безпеки дозволяє визначити коло суспільних відносин та інтересів, що мають бути взяті під захист від негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз. Варто зазначити, що розглядаючи людину і громадянина, їхні конституційні права і свободи як об'єкт національної безпеки держави, необхідно забезпечити захищеність інтересів людини від загроз, створити можливості для задоволення її потреб сталого і прогресивного розвитку в матеріальній та духовній сферах [3].

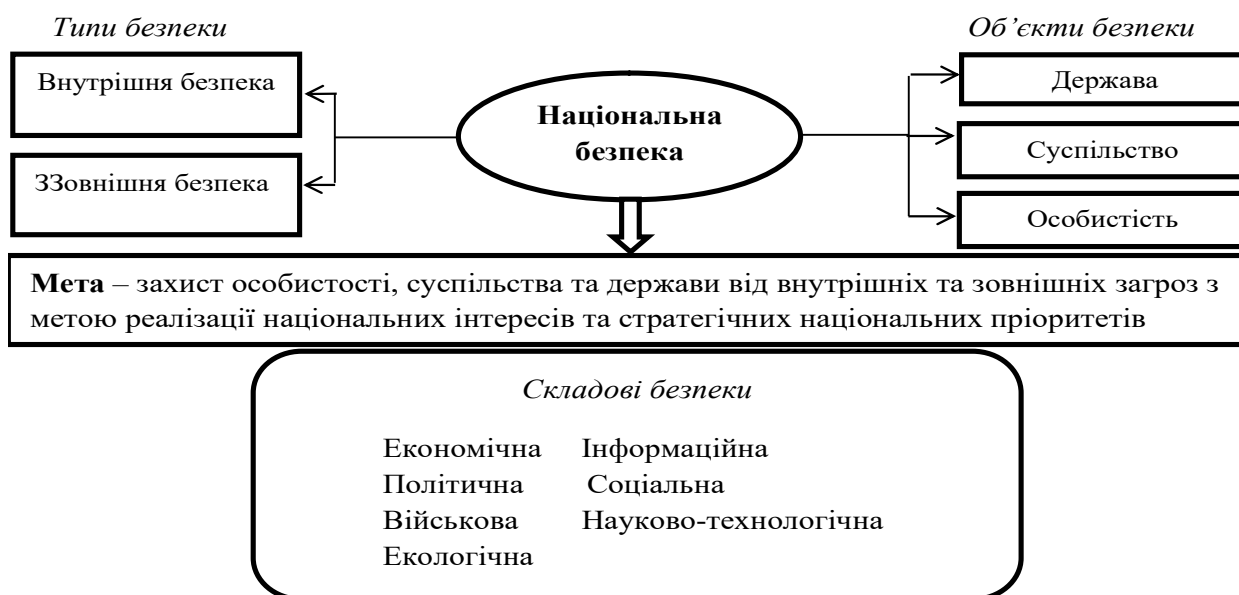

Рис. 1. Структура національної безпеки

Формування сучасної демократичної, соціальної, правової держави можливе лише на основі забезпечення особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадян. Заходи національної безпеки України передбачають завершення війни і перемоги в ній України, відновлення територіальної цілісності й державного суверенітету України, реформування сектору безпеки та охорони, підготовку населення щодо зменшення впливу надзвичайних ситуацій та підвищення стійкості громад і держави, розширення співпраці України з міжнародними організаціями тощо. В табл. 1 визначені загрози національній безпеці.

Таблиця 1

Внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці*

№ з/п	Внутрішні чинники загрози	Зовнішні чинники загрози
1.	Корумпованість державних інститутів	Загострення конкуренції між світовими центрами сили
2.	Криза суспільної довіри до держави	Криза міжнародної системи безпеки, розмивання системи міжнародних угод у галузі стратегічної стабільності, послаблення ролі міжнародних безпекових інститутів
3.	Низька дієвість існуючих механізмів підготовки, прийняття та виконання державних рішень	Наявність самопроголошених квазідержавних утворень на територіях суверенних держав, поява небезпечних прецедентів визнання деяких з них іншими державами, що стало стимулом для процесів регіонального сепаратизму
4.	Недосконалість правового регулювання суспільних відносин	Поширення тероризму, піратства, наркобізнесу, незаконної торгівлі зброєю і ядерними матеріалами, транскордонної організованої злочинності, відмивання брудних грошей, незаконної міграції, торгівлі людьми, кіберзагроз
5.	Неадекватність реагування державних органів на конфліктні загострення у сфері політичних, економічних, соціальних, міжетнічних, міжконфесійних відносин, радикалізація суспільних настроїв і поширення проявів екстремізму, зокрема інспірованих ззовні	Наявність стратегічних озброєнь агресивних сил

*Примітка: складено автором

Аналізуючи табл. 1 бачимо, що глобальне середовище безпеки на сучасному етапі містить у собі велику кількість загроз і викликів найрізноманітнішого характеру. Сучасна зброя не залишає жодній державі надії забезпечити свою безпеку лише військово-технічними засобами, нарощуванням озброєнь і збройних сил, оскільки не тільки саму ядерну війну, а й гонку озброєння виграти не можна. Стало очевидним, що безпека держав може бути забезпечена за допомогою не військових, а політичних і міжнародно-правових засобів [4]. Шлях до гарантій безпеки кожної окремої держави лежить через всесвітнє зміцнення загальної безпеки. Система міжнародної безпеки має становити новий підхід до проблеми забезпечення миру та безпеки на планеті. На рис. 2 представлена система забезпечення національної безпеки.

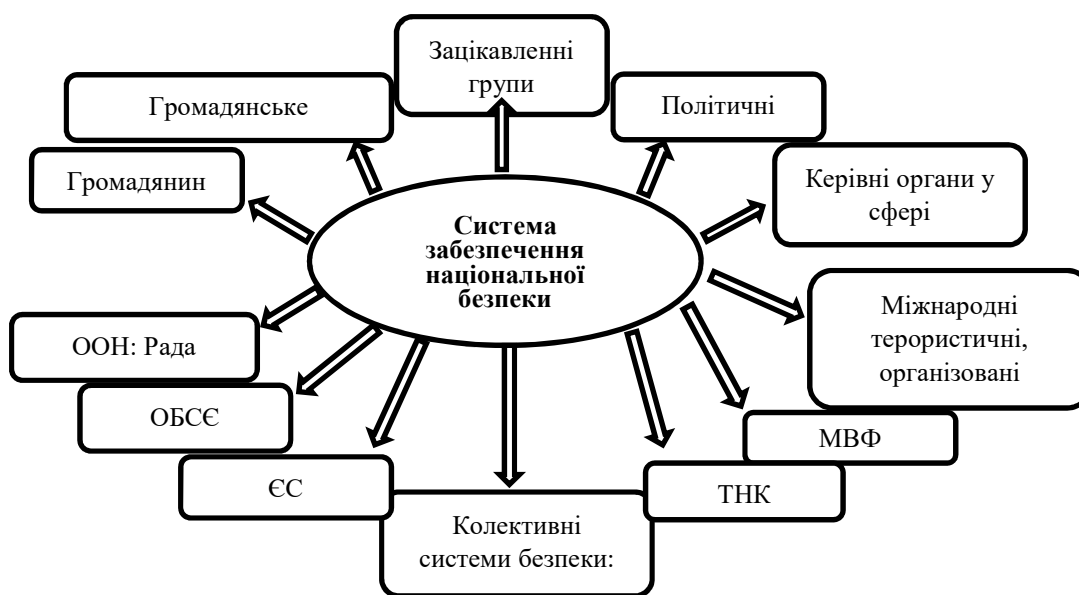

Рис. 2. Зовнішні та внутрішні суб'єкти забезпечення національної безпеки

Аналізуючи рис. 2 бачимо, що в Україні національну безпеку забезпечують як внутрішні, так і зовнішні суб'єкти. Система забезпечення національної безпеки України (СЗНБ) створюється і розвивається відповідно до Конституції України та інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері управління національною безпекою.

В сучасних умовах державна політика щодо забезпечення національної безпеки має бути спрямована на вступ України до НАТО та передбачати відповідну зміну не тільки політичних, економічних, соціальних, а й безпекових аспектів розвитку нашої держави. Зазначений вектор розвитку нашої країни потребує відповідних реформ щодо удосконалення існуючих механізмів забезпечення необхідного рівня національної безпеки України.

Список використаних джерел

1. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2021/17.pdf.
2. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2903/2602.
3. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2022/22.pdf.
4. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka>.

Басій Н. Ф.
к.е.н., доцент,
Яхвак Д. М.
старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Значення іміджу закладів вищої освіти суттєво зростає в умовах функціонування ринку освітніх послуг. Основою формування іміджу закладу вищої освіти є його основна діяльність – надання освітніх послуг, його активність на ринку освітніх послуг, а також соціальна спрямованість його діяльності. При цьому головний акцент потрібно ставити не на забезпеченні прибутковості діяльності, як у сфері бізнесу, а на пропагуванні вищої освіти загалом та конкурентних перевагах університету.

Формування іміджу ЗВО – це не стихійний процес. Він дозволяє сформувати певний образ на основі ресурсів, якими володіє заклад освіти. Цей процес має такі етапи [1, с. 47]:

1. Визначення цілей та завдань іміджевої політики. На першому етапі визначається, яким є сьогодні і яким має бути імідж закладу освіти.

2. Визначення та аналіз цільових аудиторій, для яких формується імідж. Для цього етапу є характерним визначення різних типів аудиторій. Правильне визначення цільових аудиторій значно полегшує вибір методів і засобів впливу на них, а також каналів комунікації, які будуть оптимальними для зв'язків з цими аудиторіями.

3. Формування переліку потрібних характеристик, які спрямовуються на різні цільові аудиторії. Причому ці характеристики можуть бути різними для абітурієнтів та стейкхолдерів, органів державного управління та засобів масової інформації.

4. Порівняння існуючих та бажаних характеристик університету в очах цільових аудиторій. Це здійснюється зазвичай за допомогою різноманітних опитувань - потенційних вступників, студентів, викладачів, стейкхолдерів тощо, з метою визначення тих характеристик, які уже сформовані, та тих, над якими необхідно працювати.

5. Визначення оптимальних інструментів формування або зміцнення іміджу університету. Цей етап є чи не найважливішим, оскільки від засобів та способів представлення інформації про діяльність університету, залежить його майбутній імідж. Оптимально обрані засоби допоможуть сформувати позитивний та стійкий імідж сучасного та інноваційного закладу вищої освіти, який надає якісні освітні послуги, пропонує затребувані на ринку праці освітні програми, дбає про комфортні умови навчання для студентів та роботи науково-педагогічного персоналу.

6. Реалізація поставлених цілей та завдань за допомогою обраних засобів формування іміджу. Цей етап передбачає виконання усіх запланованих заходів та здійснення їх контролю і корегування за необхідності.

Головними факторами, які впливають на імідж закладів вищої освіти, прийнято вважати: історію заснування та розвитку ЗВО, досвід роботи в освітній сфері; репутацію та популярність університету у професійних колах та в очах широкої громадськості; професіоналізм та репутацію керівника, професорсько-викладацького складу, перспективи їхнього наукового по професійного розвитку; попит на випускників на ринку праці, успішність випускників у професії та бізнесі, рівень заробітної платні випускників; думки студентів щодо комфортності навчання в університеті, організації освітнього процесу, проживання в гуртожитках та дозвілля; територіальне місце розташування університету, матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу; внутрішньогалузева та міжнародна співпраця університету тощо.

Якщо розглядати більш класичний підхід до класифікації факторів впливу на імідж університету, то їх можна поділити на такі групи:

1. Фактори, що впливають на імідж університету в очах здобувачів освітніх послуг та

їхніх батьків: фірмовий стиль; система стимулювання; співвідношення “ціна-якість”; характеристики професорсько-викладацького персоналу; перелік спеціальностей та освітніх програм, за якими здійснюється підготовка фахівців; інтер’єри та матеріально-технічне забезпечення навчальних аудиторій; популярність університету; підтримка зв’язків з випускниками.

2. Чинники, що формують імідж закладу вищої освіти у освітньому та бізнес-середовищі: лояльність університету до партнерів; рівень надійності; інформаційна відкритість закладу вищої освіти; популярність випускників на ринку праці.

3. Чинники, що формують імідж університету серед державних органів: значимість випускників для різних сфер бізнесу регіону; участь університету загалом, його працівників та студентів у соціальних програмах; відкритість до неформальних контактів.

4. Чинники, що формують зовнішній імідж університету у соціальній сфері: проведення соціальних акцій; участь у підтримці громадських рухів, вирішенні екологічних проблем та проблем у сфері охорони здоров’я; інформаційна відкритість.

5. Чинники, що формують внутрішній імідж серед науково-педагогічного: рівень лояльності керівництва ЗВО до викладачів; рівень інформаційної відкритості керівництва; надання соціальних гарантій усім працівникам; можливість кар’єрного, наукового та професійного розвитку; ефективна система заробітної платні та морального заохочення; рівень престижності роботи в університеті; сприятливий моральний клімат.

6. Чинники, що формують загальний імідж університету - це імідж студентів, бізнес-імідж, соціальний імідж, імідж в очах органів управління освітою на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівні, імідж викладачів.

Постійна увага керівництва університету та співробітників до розвитку зазначених факторів дозволить сформувати і підтримувати на належному рівні його імідж.

Список використаних джерел

1. Барна Н. В. Іміджелогія : навч. посіб. для дистанційного навчання / за наук. ред. В. М. Бебика. Київ : Університет “Україна”, 2008. 217 с.
2. Семенчук Т. Б., Гера О. Г. Сучасна модель формування іміджу організації. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. 2014. Вип. 7. Ч. 3. С. 178–181. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_07/156.pdf.

Бойчук І. В.
к.е.н., доцент
Антоняк Р. М.
асистент

Львівський торговельно-економічний університет

ТРЕНДИ НА РИНКУ МАРКЕТИНГУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Маркетинг у соціальних мережах (SMM) – це комплекс заходів щодо використання соціальних медіа як каналів для просування компаній і вирішення інших бізнес-завдань, мета якого – підвищення впізнаваності бренду, зростання зацікавленості товаром, забезпечення безперервної комунікації з потенційними та існуючими клієнтами.

Основні завдання маркетингу в соціальних мережах пов’язані з забезпеченням загальної лояльності до бренду; розширенням цільової аудиторії; залученням корисного трафіку цільового призначення на сайт; формуванням лояльних користувачів і спільнот; отриманням якісного зворотного зв’язку від справжніх клієнтів; управління ситуацією на ринку загалом.

Ринок маркетингу в соціальних мережах за останні три роки розвивався динамічно та впевнено. Зокрема, доцільно звернути увагу, що у 2021 році кількість активних користувачів соціальних мереж у світі становила 4,48 мільярда, що на 13,13 відсотка більше проти 3,69

мільярдів у 2020 році [2]. На це значною мірою вплинула пандемія коронавірусу, яка змусила людей і бізнес швидко адаптуватись до онлайн-середовища.

Українці теж у цей період активно використовували соціальні платформи. В період із 2020 по 2021 українська аудиторія соцмереж збільшилася на 7 мільйонів, так як на початку 2020 р. в Україні було 19 млн користувачів, тоді як у 2021 р. ця цифра досягла 26 мільйонів. Станом на липень 2022 року соцмережами користувалось близько 76,6% українців, про що свідчить аналіз GlobalLogic на основі відкритих даних [1].

За даними Всеукраїнської рекламної коаліції, в 2020 році загальний обсяг рекламного ринку в Україні становив 5,5 млрд. грн., з них понад 10% припадало на ринок SMM. У 2021 році показник SMM-ринку зріс до 840 млн, грн, тоді як у 2022 р. за об'єктивними причинами – через вторгнення РФ в Україну, впав у два рази, але свій розвиток не зупини.

Кількість гравців можна оцінити – це близько 35-40 агенцій, які здатні виготовляти якісний контент і надавати послуги з ком'юніті менеджменту та просування у межах свого штату, не на аутсорсингу. В три чи чотири рази більше фрілансерів і студентів, які можуть добре знімати на камеру. Поріг входу на ринок дуже низький, але виникає питання якості, адже якість фріланс-послуг і агентських послуг буде суттєво відрізнятися. Середній рівень інвестицій у SMM від клієнтів – близько 1 млн на рік на одну компанію [2].

У п'ятірку кращих SMM-агенцій 2022 року за версією IAB Україна увійшли – New Strategies Group, Promodo, OMG SMM-студія, МОКО та Sasquatch Digital.

Зупинимось детальніше на аналізі вітчизняного ринку SMM під час війни, адже 2022 рік був дуже складним для усієї України, зокрема в економічному плані. Багато підприємств перестали існувати, багато частково згорнули роботу, деякі працювали як до воєнного стану, були й такі, що почали активно розвиватись.

Загалом у період 2022-2023 рр. спостерігають такі основні тенденції на ринку SMM:

1. Суттєве зростання популярності “Телеграм”. Це була єдина платформа, де новини поширювалися кожні 2-3 хвилини. Як результат, у період із кінця січня до кінця лютого 2022 року застосунок завантажили 506 тис. Разів, а з кінця лютого до 20-х чисел березня – майже мільйон разів, що на 88% більше, ніж за попередній період.

2. Збільшення активності у соцмережі “Твіттер”. Компанії почали значно активніше використовувати цю платформу як засіб комунікації, швидкого реагування на інфоприводи та підбадьорення українців.

3. Ситуативний маркетинг, так як тренди є відображенням сьогоденної реальності. На сучасний зміст споживання контенту і розвитку соціальних медіа суттєво впливає війна, що триває. Як наслідок, комунікація змінюється і набуває додаткових вимірів. Наприклад, у 2020 році ситуативний гумор в Україні був менш популярним (основні ситуативні тренди стосувались Чорної п'ятниці чи Дня святого Валентина), а вже у 2022 році – зачіски Бориса Джонсона, перемоги гурта Kalush, бавовни у Криму, звільнення Херсона і цей список можна продовжувати.

4. Дружба брендів у соціальних мережах. Війна об'єднала не лише людей, а й бренди. Зараз зізнаватися в любові “Укрзалізниці” чи “Новій пошті” – це не робити комусь рекламу, а проявляти лояльність до колег і партнерів. Бренди стали сміливішими, тому комунікацій із жартами побільшало – переможе той, хто швидший, смішніший і чесніший.

5. Штучний інтелект. На ринку SMM з'являється безліч нових рішень на основі ШІ: ChatGPT, Copy.ai, DALL-E, Midjourney. Нові технології допомагають контент-маркетологам, копірайтерам і СММникам у вирішенні важливих бізнес завдань.

6. Автентичність. Споживачі втомилися від перегляду нереалістичних, ретельно відредагованих постів і стали прагнути правдивості та прозорості. Вони хочуть отримувати контент, який відображає їхнє життя і досвід, дає їм змогу відчувати зв'язок. Такі платформи як TikTok і BeReal є лідерами в цьому напрямку. Вони демонструють, що люди хочуть бачити нефільтрований контент і справжніх особистостей.

7. Снек-контент. Це короткі, легко засвоювані фрагменти контенту, призначені для того, щоб привернути увагу аудиторії з обмеженою тривалістю часу. Приклади включають

короткі відео, GIF-анімацію та інфографіку [3].

Підсумовуючи вказані тренди, можна стверджувати, що щорічне зростання кількості користувачів соціальних мереж обумовлює неминучі зміни, що спричиняють зрушення в тенденціях соціального маркетингу. Ринок SMM України стабілізувався і почав зростати, завдяки своєчасній адаптації до умов воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Витвицька, О., Суворова, С., & Корюгін, А. (2022). Вплив цифрового маркетингу на розвиток підприємництва в умовах війни. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1518/1460>.
2. Статистика використання соціальних мереж у 2023 році. URL: <https://www.bloggersideas.com/uk/social-network-usage-stats/>.
3. SMM-тренди для бізнесу у 2023. URL: <https://www.promodo.ua/blog/snek-kontent-situativi-ta-avtenticnist-smm-trendi-dlya-biznesu-u-2023-roci>.

Вовчанська О. М.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

РЕФЕРАЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ: СУТНІСТЬ І ПРИНЦИПИ ВИКОРИСТАННЯ

Можливість збільшити кількість клієнтів, підвищити їхню лояльність забезпечується найчастіше не низькою ціною, а довірою споживачів до підприємства. Сьогодні існує велика кількість маркетингових інструментів для залучення нових покупців та збільшення рівня продажів товарів/послуг. Щороку одні інструменти старіють (стають малоефективними) і їм на зміну приходять нові креативні та технологічні рішення. Одним з найновіших інструментів є реферальний маркетинг. Реферальний маркетинг – це ефективна стратегія залучення нових клієнтів і збільшення продажів. За статистикою, люди в чотири рази частіше купують рекомендований знайомими товар, аніж той, який вони просто побачили в рекламі.

Реферальний маркетинг – це організована та стратегічна маркетингова тактика, яка спонукає клієнтів спрямовувати інших людей (друзів, знайомих, близьких) робити покупки товарів/послуг підприємства, зазвичай із обіцянкою винагороди за успішну рекомендацію [1]. Реферальний маркетинг спирається на вже задоволених клієнтів, які готові поділитися своїм позитивним досвідом зі своїми друзями. Іншими словами, реферальний маркетинг – це діяльність, спрямована на просування компанії, її товарів та послуг через існуючих та потенційних покупців.

За даними Referralcandy [2], 83% задоволених покупців готові порекомендувати товар або послугу друзям, але тільки 29% дійсно рекомендують. Отже, клієнтів треба стимулювати, щоб вони це робили. За даними New York Times, 65% всього нового бізнесу припадає на рефералів. Це означає, що в середньому дві третини споживачів купують, тому що хтось із їхніх знайомих порекомендував конкретний продукт або послугу [1].

Реферальний маркетинг інколи плутають з партнерським маркетингом. Багато в чому вони схожі, але відрізняються методом стимулювання клієнтів. В реферальному маркетингу цінністю є щось, що пов'язано з підприємством – товари, знижка тощо. В партнерському маркетингу за залучення клієнтів платять гроші.

До основних переваг реферального маркетингу для бренду можна віднести:

- збільшення кількості клієнтів і мотивація їх на первинну та вторинну купівлю;
- можливість збільшення продажів за допомогою рекомендацій вже наявних клієнтів.

Також механізми реферального маркетингу дозволяють:

- ефективно поширювати інформацію про розпродажі та акції;
- збільшити охоплення аудиторії у соціальних мережах;

– отримати довгостроковий ефект від нативної реклами.

Відмінності між традиційними та реферальними маркетинговими програмами величезні. Вони відрізняються за цільовими ринками, маркетинговими цілями, стратегіями впровадження. Традиційні маркетингові програми шукають прихильників серед поточних працівників, щоб поширювати інформацію з уст в уста, зосереджуються на задоволенні клієнтів. Навпаки, реферальний маркетинг спирається на мотивацію задоволених клієнтів як базу рефералів, пошук поточних клієнтів, використовує маркетингові програми на основі рефералів для посилення традиційних рекламних акцій і розробляє системи компенсації для рефералів. Це може бути, наприклад, грошова винагорода, подарункові сертифікати, фірмові товари чи знижки. Нагороду не обов'язково робити однаковою для рефералів та реферерів. Вона може поєднувати одразу декілька різновидів заохочень: знижка+подарунок, бонус+безкоштовна доставка тощо. Єдина вимога – нагорода має бути пов'язана з діяльністю підприємства.

Основні переваги програм реферального маркетингу порівняно з традиційними маркетинговими програмами:

1) більша довіра до рекомендацій друзів/членів родини в порівнянні з платною рекламою. Перед покупкою клієнти завжди вивчають відгуки інших людей. Відгукам довіряють більше, ніж рекламі, та вони можуть запевнити у покупці або відмовити. Якщо це відгук близької людини, то він авторитетніший.

2) доступ до нових клієнтів, яких традиційні маркетингові програми можуть не охопити,

3) краща відповідність потребам рекомендованих клієнтів до товару/послуги.

Реферальний маркетинг є дуже зручним інструментом маркетингу, проте він підходить далеко не для всіх компаній. Цей інструмент найвигідніший інтернет-магазинам, розважальним та ігровим порталам, а також офлайн-бізнесам, які залучають клієнтів через інтернет (доставка їжі, квітів тощо). Реферальний маркетинг можна порівняти із програмою лояльності, тому компанія повинна формувати привабливу для клієнта пропозицію, а також грамотно надавати про неї інформацію з допомогою сервісів реферального маркетингу.

Існують дві моделі реферальних програм: одностороння і двостороння. Одностороння модель передбачає заохочення тільки рефері. У цьому випадку підприємство витрачає гроші тільки на подарунок клієнту, який привів друга. Наприклад, кав'ярня може подякувати рефері безкоштовною порцією кави або десертом. Двостороння схема – бонус отримує як рефері, так і реферал. Ця система більш витратна, оскільки доведеться готувати не один, а два бонуси, а то й більше. Але вона привабливіша для людей. Багато хто соромиться рекомендувати компанію своїм друзям за односторонньою схемою, бо почуваються ніяково, коли отримують бонуси, маючи вигоду за рахунок близьких. Двостороння схема усуває цю проблему, адже заохочення отримають обидва учасники. Крім того, новий клієнт знайомиться з товаром/послугою підприємства і одночасно отримує бонус, що сильніше мотивує його зробити наступну покупку.

Ключовою запорукою успіху реферального маркетингу є добірка мотиваційних пропозицій для аудиторії, що максимально задовольняють її інтереси і при цьому є вигідними для рекламодавця. У будь-якому випадку, щоб компанія працювала ефективно їй слід аналізувати свій бізнес, аудиторію, конкурентів для вибору свого способу стимулювання збуту.

Список використаних джерел

1. Реферальний маркетинг: приклади успішних компаній PAYPAL та TESLA. URL: <https://marketer.ua/ua/referral-marketing-examples-of-successful-paypal-and-tesla-companies/>.
2. Infographic: Why Referral Marketing is Awesome [2021 Update]. URL: <https://www.referralcandy.com/blog/referral-marketing-awesome-infographic/>.

**“ПИСАТИМУ ЛИШЕ В ТИХ ЧАСОПИСАХ, ЩО ЗМАГАТИМУТЬСЯ ЗА ВЕЛИКУ
САМОСТІЙНУ СОБОРНУ УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ”: СПІВПРАЦЯ ЄВГЕНА
ОНАЦЬКОГО ІЗ ЧАСОПИСОМ “РОЗБУДОВА НАЦІЇ”**

Євген Онацький (далі Є. Онацький – *М. К*) відомий український журналіст, редактор, енциклопедист, мовознавець, історик, дипломат, громадсько-політичний діяч. Він народився 13 січня 1894 р. у Глухові. Його батько був громадським діячем та співпрацював як журналіст з часописами “Київська Старина”, “Рада”, “Світло”, працював вчителем в глухівській школі, згодом отримав посаду директора школи в Кам’янець-Подільському. Після закінчення гімназії в Кам’янець-Подільському та Університету святого Володимира у Києві, Є. Онацький приєднався до державно-визвольного руху, беручи участь у Всеукраїнському Національному Конгресі (1917). Також тісно у цей час співпрацював з Українською Центральною Радою, зокрема, активно займався підготовкою та проголошенням 22 січня 1917 р. IV Універсалу УЦР.

Його журналістська діяльність представлена у співпраці з десятками періодичних органів в Австрії, Аргентині, Італії, Канаді, Німеччині, Польщі, США, та, звичайно, в Україні. Зокрема, це часописи: “Відродження”, “Дзвін”, “Діло”, “Літературно-науковий вістник”, “Народна справа”, “Новий Клич”, “Новий Шлях”, “Розбудова Нації”, “Самостійна думка”, “Свобода”, “Тризуб”, “Український Голос”, “Українське Слово”. Є. Онацький працював під псевдонімами: Винар, Доменко, Італ, Тарас, Характерник та ін. Варто зазначити, що саме його журналістська діяльність стала приводом до арешту. У 1943 р. Є. Онацький був заарештований представниками німецької поліції в Римі та вивезений спочатку до Берліну, згодом до Оранієнбургу, де був ув’язненим до кінця 1944 р., а все тому, що представив активну антинацистську позицію на форумі “Асоціації Чужинецьких Журналістів” [1]. Окрім того, звинувачення полягало й у публікації Є. Онацьким злочинів нацистів проти населення України на шпальтах міжнародної преси.

Як “орган проводу українських націоналістів” (Розбудова Нації. 1928. Ч. 2. С. 76) – журнал публікував статті ідеологічної, філософської, літературної, економічної, військової тематик. Чимало шпальт у часописі містили “історичний матеріал з визвольних змагань чужих народів, а також постійний огляд міжнародної політики”, зокрема, над другою тематикою часто працював Є. Онацький (рубрика “Хроніка”, назва статті “На міжнародні теми”). Часопис був заснований 1928 р. у Берліні (Німеччина), згодом редакція переїхала до Праги (Чехословаччина) і виходив до 1934 р.; світ побачило сім річників. Редакторами журналу були П. Кожевників (під його редакцією вийшли друге і третє числа в 1928 р.) та В. Мартинець. Серед авторів “Розбудови Нації” варто відзначити: Д. Андрієвський, О. Грицай, В. Галан, Б. Дніпрянський, Є. Коновалець, О. Мицюк, М. Райгородський, М. Сціборський, Т. Яворський та ін.

Більшість публікацій Є. Онацького в “Розбудові Нації” були присвячені темам міжнародного державного устрою (“Українська національна церква” (1928, Ч. 10-11, С. 390-391), “Італійська кооперативна держава” (1929, Ч. 3-4, С. 78-84)), взаємовідносин релігії та політики (“Релігійна політика Мусоліні й Ватикан” (1929, Ч. 1-2, С. 16-22)), узагальнень діяльності тогочасних тоталітарних урядів (“Фашизм і ми. Сприводу статті проф. Мицюка” (1929, Ч. 12, С. 397-401; Ідеологічні й тактичні розходження між фашизмом і націоналізмом” (1934, Ч. 5-6, С. 142-149), “Культ успіху” (1934, Ч. 7-8, С. 162-169)), діяльності української політичної еміграції (“Завдання еміграції й реальна робота” (1929, Ч. 6-7, С. 205-208), “Чи руйнують чи будують?” (1932, Ч. 9-10, С. 269-272)).

Перша розвідка Є. Онацького “Листи з Італії. Дещо про фашизм” (Ч. 3, С. 93-96) в “Розбудові Нації” була опублікована в 1928 р. У ній автор детально охарактеризував функціонування італійського фашизму та провів паралелі з іншими світовими

державницькими ідеологіями. Увагу привертають його твердження про те, що на початках італійські фашисти боролися із комуністичним рухом в країні: “[...] він відразу мусів повести збройну боротьбу із своїми італійськими комуністами, що отримували гроші й вказівки з Москви”, проте згодом: “заволодівши владою й розчавивши комуністів у себе, перший з усіх, т. з. буржуазних урядів, простягнув дружню руку московському урядові та поспішився, як казав Мусоліні, “увести Росію знова в коло цивілізованих народів”. Окрім того, у статті Є. Онацький також висвітлив власне бачення щодо функціонування українського націоналізму, наголосивши, зокрема, на його слабких сторонах: “[...] є націоналізмом нації недержавної, що тільки живе ірідентизмом і готовий принести всіх і вся в жертву для зруйнування культу тих держав, що не дають йому жити”.

Редакція журналу часто полемізувала з часописом “Тризуб”. Зокрема, у 1931 р. була опублікована розвідка Є. Онацького “Триzubові” до альбому!” (“Розбудова Нації”, Ч. 4-5, С. 110-111), у якій він звернувся до паризького тижневика щодо упередженої реакції на його статтю в часописі “Проповідники мира” (1931, Ч. 58). Зокрема, у статті в “Триzubі” була негативно охарактеризована діяльність Є. Онацького як очільника пресового бюро в дипломатичному представництві в Римі, звинувачено у розвінчанні українсько-польської коаліції щодо боротьби зі спільним ворогом – СРСР, а також йшлося про “малоросійську шатость” та “хамалеонство” Є. Онацького, зокрема, наголошуючи на тому, що “Пан Онацький вчора писав у “Триzubі”, сьогодні пише в “Розбудові Нації”. І хто знає, в яких газетах і що писатиме завтра”. На таке звинувачення “Триzubа” – нівелювання політичної компетентності, Є. Онацький відповів досить лаконічно та виразно: “Писатиму лише в тих часописах, що змагатимуться за Велику Самостійну Соборну Українську Державу”. Тим самим окреслюється і зміст моїх будучих писань”.

Є. Онацький опублікував у “Розбудові Нації” близько десятка публікацій державницького та ідеологічного характеру. Його статті є актуальними й сьогодні, оскільки вміщують засади формування незалежної демократичної України. Як висновок, слова Є. Онацького зі статті “З спокійним довір’ям”: “Україна ще не загинула, хоча, без сумніву, перебуває в досить критичному стані. Але ще зовсім не видно, щоб мала чомусь загинати. Навпаки! Відчувається в ній ще величезна життєва сила, здатна її знову піднести, без огляду на величезні втрати. Нам дуже жаль усіх тих прихильників “єдиної і неділимой” Росії [2].

Список використаних джерел

1. Винар Л. Євген Онацький – чесність з нацією. Нью-Йорк-Мюнхен-Торонто, 1981. С. 12.
2. Онацький Є. На похилій площі. Записки журналіста і дипломата. Мюнхен: Дніпрова Хвиля, 1964. Ч. 1. С. 150–151.

Миронова М. І.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ КЛАСТЕРІВ У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Глобалізація світової економіки ставить перед підприємствами нові виклики та загрози. З одного боку, це створює можливість для розвитку на нових ринках, крім внутрішнього, а з іншого боку, компанії, які працюють на світовому ринку, стають вразливими до конкуренції. Щоб підвищити свої можливості в сучасних економічних відносинах, підприємства об’єднуються між собою, створюючи різні типи мережевих і стратегічних зв’язків. Одним із видів таких зв’язків є кластери. Кластерні ініціативи не є новим явищем у світовій економіці, але вони набувають все більшого значення та стають елементом стратегій розвитку та конкурентоспроможності багатьох компаній. В Україні також є кластери, але їх небагато, що говорить про те, що ця форма співпраці тільки починає розвиватися.

У літературі з даного питання можна знайти багато різних визначень кластерів, що стосуються різних аспектів функціонування підприємства. Одне з перших визначень дав М. Портер, який провів низку досліджень кластерів і мереж ділових зв'язків, а також їх конкурентоспроможності та корисності. На думку М. Портера, “кластер – це група географічно сусідніх взаємозалежних компаній та пов'язаних з ними організацій, що діють у певній сфері та взаємодоповнюють одна одну” [1]. Р. Рабелотті розкриває специфічні зв'язки між компаніями з кластеру: “між компаніями існують ринкові та неринкові зв'язки, що є результатом обміну товарами та інформацією. Поведінка окремих компаній визначається почуттям зв'язку та спільності з іншими компаніями з суміжних секторів, що працюють у цьому місці” [2].

Кластери можна знайти практично в кожному секторі світової економіки, від виробництва до фінансів і технологій. Міжнародні кластери стають все більш важливими для підприємств, які прагнуть отримати конкурентну перевагу на світовому ринку. Найуспішніші міжнародні кластери, як правило, розташовані в країнах, які мають добре розвинену інфраструктуру та підтримку урядової політики. Ці країни часто надають стимули для компаній, які є частиною міжнародного кластеру, такі як податкові пільги або субсидії для науково-дослідної діяльності. Крім того, можуть створюватися спеціальні економічні зони або угоди про вільну торгівлю, які надають преференційний режим для підприємств у межах кластера. Це може допомогти зменшити витрати для компаній, що працюють у кластері, а також забезпечить додаткові переваги, такі як зниження тарифів або спрощене регулювання.

Окрім надання економічних переваг компаніям у межах міжнародного кластеру, ці географічні концентрації підприємств також можуть бути корисними для місцевих громад. Кластери сприяють появі нових високооплачуваних робочих місць, а також активізують економічну діяльність, що може призвести до підвищення рівня життя населення. Крім того, кластери також можуть залучити додаткові інвестиції в регіон, що може додатково прискорити економічне зростання.

Міжнародні кластери стають дедалі важливішими компонентами глобальної економіки, оскільки підприємства шукають способи отримати конкурентну перевагу в динамічних ринкових умовах. Об'єднуючись у кластери з підтримкою державної політики, компанії можуть отримати вигоду з багатьох переваг, які пропонують ці географічні зосередження підприємств, а також позитивно сприяти своїм місцевим громадам.

Переваги для підприємств, що входять до кластеру:

- доступ до знань, які можна використовувати в нових продуктах і послугах;
- доступ до нових ринків;
- доступ до ключових елементів інфраструктури, наприклад, пілотних заводів, “живих” лабораторій тощо;
- доступ до нових міжнародних партнерів, з якими можна почати співпрацю;
- підвищення рангу підприємства.

Переваги, які забезпечують кластери регіону або країні:

- збільшення конкурентоспроможності та збільшення експорту серед ключових підприємств;
- кращий доступ до потенційних іноземних інвесторів;
- збільшення рівня зовнішнього фінансування, що використовується регіоном або країною.

Правильно функціонуючі кластери сприяють підвищенню рівня інноваційності економіки та конкурентоспроможності суб'єктів на локальному, регіональному чи міжнародному рівнях, дозволяючи створювати нові продукти, технології та послуги. З цього випливає висновок, що їх підтримка стає все більш важливою. Ця підтримка має особливо стосуватися міжнародних кластерів, які мають виняткове значення для країн та регіонів, у яких вони працюють.

Список використаних джерел

1. Porter M. E. *Clusters and the New Economics of Competition*. Harvard Business Review. 1998. Vol. 76 (6). pp. 77-90.
2. Rabelotti R., Pietrobelli C. *Upgrading in Clusters and Value Chains in Latin America. The Role of Policies*. URL: http://www.soc.duke.edu/sloan_2004/Papers/UNIDO_Pietrobelli-Rabellotti.pdf.

Myronova M. I.

PhD in Economics, Associate Professor,

Mykhalskyi Yu. V.

PhD in History, Associate Professor
Lviv University of Trade and Economics

NATIONALISM AND UKRAINIAN STATEHOOD THROUGH THE PRISM OF INTERNATIONAL RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

In today's socio-political and ethno-cultural realities the need for every nation to find its national and political identification in the world is highly important. This is especially important in the context of Russian aggression against the independent Ukrainian State. The idea of national self-determination and state-building has always been relevant in the geopolitical development of the world for all nations in different periods of world's history.

Nationalism is a political ideology of the 19th century which dates back to the Enlightenment and the French Revolution based on the idea that people who share common characteristics (ascribed – language, ethnicity, religion, culture; and acquired – values) should have the right to govern themselves (self-determination).

The right of nations to self-determination was clearly not respected in the Soviet Union, which was a federal state with constituent republics administratively divided along ethnic lines. When the country collapsed in 1991, each of the constituent republics became the independent states led by nationalist leaders.

In 1983 the American political scientist and historian Benedict Anderson published his scientific research “Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism”, in which he recognizes optimal sovereignty on the genetic principle [1]. It is important to note that the scholar traces the indisputable fact that representatives of even the smallest nation will never know most of their compatriots, will never meet them, yet in everyone's imagination there will be an image of their involvement.

Nationality is a dynamic construct. This idea helps us understand why some Russians and most Ukrainians may see their national identity differently. President Putin has latched on to the arguments of Russian traditionalist ideologues who insist that the Slavic core (Russia, Ukraine, and Belarus) represents people, tracing its origins to Kievan Rus (9th – 12th centuries AC). However, over time Ukrainians have developed a distinct national identity that is different from that of Russians. They struggle to maintain this identity and to defend their right to self-determination. Since 21st century this struggle for identity has also included another difficult element centering on the question of whether Ukraine should turn west or east – join Western security (NATO) and economic institutions (EU) or Russian-sponsored institutions (Collective Security Treaty Organization, Eurasian Economic Union). This political struggle culminated firstly during the “Orange Revolution” (2004), when Ukrainians went out to the streets to protest and successfully overturn what they saw as a fraudulent election of a pro-Russian president, and 10 years later in the Revolution of Dignity of late 2013 and early 2014, which saw pro-Russian president Yanukovich replaced by Petro Poroshenko. President Putin who pointed out Russia's opposition to Ukraine's NATO membership responded by annexing Crimea and occupying parts of Ukraine's eastern territories in 2014.

Overlaying this question of national identity are the realities of power at the regional and global levels. Russia is the military dominant in the Eurasian region and Russia's reckless invasion of Ukraine was intended to stop Ukraine's drift westward. The unintended consequence of the war was the unification of NATO and the West under the leadership of the United States and the confrontation of Russia with sanctions that target key financial sectors and oligarchs and the Russian economy as a whole. Nevertheless Ukrainians are suffering tragic losses, so diplomatic and all other means to end the war are very important.

Despite its imperfections, Ukrainian democracy has upheld liberal values while Russia, under the leadership of Putin, who falsely calls his country a “sovereign democracy” has moved his country in an illiberal and autocratic direction. All of Russia’s efforts to regain its status and influence in the world by directly challenging U.S. power are also largely supported by China. These two states which are the main competitors of the United States do not break their relations based on a common strategic convergence of interests and support for autocratic values.

The greatest responsibility of the global community is to understand the conflict and its internal consequences both economic (rising gas prices) and political (increased polarization that obscures what is happening and thus prevents consideration of pragmatic solutions).

The war will unfortunately lead to an increase in the number of civilian casualties in Ukraine, weakening Ukraine’s infrastructure and national economy. However Russia will not remain unaffected: its economy, which is already stumbling, will continue to decline, and its citizens will find themselves in deep socioeconomic isolation.

However the vast majority of the world’s military, political and economic analysts unequivocally speaks of Ukraine’s victory and return to its 1991 borders. They argue that the security structure of the world will change and the political collapse of the federation of different nations living under the control of the Kremlin will occur.

References

I. Anderson B. R. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. New York: Verso, 1991. 224 p.

Дубіль Т. Ю.

здобувач вищої освіти

третього освітньо-наукового рівня

ОПП “Міжнародні економічні відносини”

спеціальність “Міжнародні економічні відносини”

Науковий керівник: доц., д.е.н. Полякова Ю. В.

Львівський торговельно-економічний університет

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Інформаційне забезпечення є ключовим елементом сучасних організацій, оскільки воно забезпечує підтримку всіх процесів, що пов’язані з обробкою інформації. Це включає в себе збір, передачу, зберігання, обробку та використання інформації. Інформаційне забезпечення гарантує забезпечення цілісності, конфіденційності та доступності інформації для користувачів з різноманітних джерел. Воно забезпечує ефективну комунікацію та співпрацю між різними підрозділами організації. Таким чином, за допомогою інформаційного забезпечення, організації можуть забезпечувати надійну та ефективну основу для прийняття рішень та успішного розвитку [1].

Інформаційне забезпечення – це процес створення необхідних умов для ефективної роботи з інформацією, напередодні третього тисячоліття є невід’ємною частиною сучасного життя. В сучасних умовах ключова роль в забезпеченні якісної та ефективної роботи з інформацією відводиться інформаційним технологіям. Використання різних інформаційних систем та інших засобів забезпечення інформаційної діяльності дуже важливо для успішного функціонування бізнесу, освіти, науки та багатьох інших галузей.

Основні завдання інформаційного забезпечення полягають у забезпеченні якісних та доступних сервісів, контролю за якістю надання послуг, збереженні даних від помилкового знищення або втрати, а також забезпеченні конфіденційності даних. Для цього застосовуються інформаційні системи, бази даних, хмарні сервіси, а також застосовуються методи інформаційного моделювання та аналізу.

Важливою складовою інформаційного забезпечення є використання інформаційно-комунікаційних технологій. Вони є необхідною складовою для максимально ефективного збору, обробки та передачі інформації. Сьогодні організації активно використовують методи електронного документообігу, що дає можливість зменшити час на документообіг, збільшити безпеку та надійність зберігання даних.

Також важливими є методи інформаційного моделювання та аналізу, які забезпечують можливість покращити інформаційну інфраструктуру організації. З їх допомогою можна виявляти та аналізувати проблемні моменти, шукати нові шляхи підвищення ефективності забезпечення користувачів необхідними ресурсами.

Таким чином, інформаційне забезпечення є важливою складовою в сучасній інформаційній економіці, яка забезпечує необхідність підтримки всіх процесів, пов'язаних з обробкою інформації, що, в свою чергу, дозволяє бізнесу та організаціям максимально ефективно пристосуватися до ринкових викликів та досягти успіху в сучасному глобальному світі [2].

Правильно організоване інформаційне забезпечення є ключовим елементом сучасних організацій. Забезпечення ефективної роботи з інформацією полягає не тільки в її збереженні та захисті від несанкціонованого доступу, але й у швидкому та зручному доступі до неї.

За допомогою інформаційного забезпечення організації можуть збільшити кількість робочих місць та підвищити швидкість доступу до потрібної інформації. Це досягається створенням інформаційних систем, ІТ-інфраструктури та застосуванням різноманітних ІКТ-технологій.

Наприклад, використання хмарних сервісів та віртуалізації підвищує доступність інформації та дозволяє працювати з нею із будь-якого комп'ютера. Так само застосування мережевих технологій та процедур оптимізації мереж може позитивно позначитися на швидкості доступу до інформації.

Організації, які правильно забезпечують доступ до інформації та швидке виконання задач, зазвичай мають конкурентну перевагу, дозволяючи їм більше часу приділяти іншим питанням, що веде до покращення продуктивності та ефективності роботи. Відтак, правильно організоване інформаційне забезпечення є ключовою складовою для успішного розвитку організацій [3].

У сучасному світі інформаційне забезпечення є невід'ємною складовою практично для будь-якої галузі діяльності. Наприклад, у науці та техніці інформаційні технології використовуються для моделювання та аналізу складних процесів, розробки нових продуктів та технологій, покращення якості та безпеки виробництва.

У економіці інформаційне забезпечення – це необхідна умова для організацій обміну та збуту продукції і послуг, стратегічного планування та прийняття рішень. Інформаційні системи, аналітичні платформи та інші засоби інформаційного забезпечення дозволяють організаціям підвищити ефективність та прибутковість, а також швидше реагувати на змінні ринкові умови.

У медицині інформаційні технології дозволяють забезпечувати документування медичної інформації, аналізувати результати досліджень та лікування, встановлювати медичні стандарти та електронну медичну історію пацієнта.

У праві інформаційне забезпечення допомагає проводити ефективний моніторинг законодавства, створювати юридичні документи та контролювати їх виконання, здійснювати пошук правової інформації та консультування клієнтів [4].

Список використаних джерел

1. Баранов С. П. Інформаційне забезпечення економіки на взаємодію з ІТ-технологіями. Харків: Фінанси, право, технології. 2014. № 2(10). С. 165–171.
2. Павлова О. Інформаційне забезпечення діяльності підприємств: основні методи та підходи. Економіка та підприємництво. 2017. № 12(84). С. 174–180.
3. Singh G., Tyagi, S. K. *Impact of Information Technology on Business Performance in Emerging Markets. Strategic Change*. 2017. № 26(1). С. 45-54.
4. Возняк О. В., Титаренко І. М. Ключові тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Формування ринкової економіки. 2020. № 1(52). С. 79–84.

Сокуренко С. В.
здобувач вищої освіти
третього освітньо-наукового рівня
ОПП “Міжнародні економічні відносини”
спеціальність “Міжнародні економічні відносини”
Науковий керівник: доц., д.е.н. Полякова Ю. В.
Львівський торговельно-економічний університет

ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ СТАБІЛЬНОСТІ ОБМІННОГО КУРСУ В УКРАЇНІ

Інституційні чинники, які зручно систематизувати на основі Індексу економічної свободи від американського фонду Heritage Foundation можуть сприяти стабільності обмінного курсу багатьма шляхами, що можуть бути специфічними для окремих країн. Зокрема, може слабнути ефект перенесення обмінного курсу на споживчі ціни (англ. the exchange rate pass-through), як це отримано для 4-х країн ЦСЄ (плюс Росія і Туреччина) [2, pp. 31–44]. Підвищена нестабільність обмінного курсу гривні в 2015–2016 рр. теж могла пояснюватися не так помилками в монетарній політиці НБУ після переходу до політики таргетування інфляції, як браком достатніх заходів щодо детінізації економіки, деофшоризації чи запобігання “втечі” капіталу [1, с. 424–444]. Як це виявлено в дослідженні для країн ЦСЄ, вплив окремих компонент економічної свободи на волатильність обмінного курсу відрізняється у розрізі окремих країн [3]. Зниженню волатильності сприяють: гарантії майнових прав (Румунія), кращий стан фіскального сектора (Угорщина) чи судової системи (Польща, Чехія).

Для оцінки потенційних можливостей щодо обмеження нестабільності реального обмінного курсу (РОК) за допомогою інституційних заходів нами проведено емпіричний аналіз залежності відхилень РОК від власного рівноважного значення в розрізі окремих компонент Індексу економічної свободи від Heritage Foundation (www.heritage.org). Рівноважний тренд РОК отримано за допомогою фільтру Ходріка–Прескотта. Оцінено залежність відхилень РОК від рівноважного значення (y %) від зміни окремих компонент Індексу економічної свободи, які набувають значень за шкалою від 1 до 10 (більші значення вказують на вищий рівень економічної свободи). Використано квартальні дані за період 2002–2021 рр. При цьому враховано вплив кризових явищ 2008–2009 рр., 2014–2015 та 2020–2021 рр., а в розширеній специфікації регресійної моделі також враховано відмінності між “розривом” доходу для країн Євросони та України (цей показник визначено різницею між фактичним і “природним” рівнем ВВП). Така риса враховує логіку монетарної моделі обмінного курсу, коли прискорене збільшення доходу за кордоном порівняно з даною країною має позначитися зниженням обмінного курсу.

Отримані результати для базової і розширеної специфікацій представлено у табл. 1. В обох випадках коефіцієнт детермінації R^2 засвідчує високу пояснювальну силу оцінених моделей, адже враховані змінні визначають понад 80% відхилень від рівноважного значення РОК. Стаціонарність залишків підтверджено тестом Дікі-Фуллера (англ. Augmented Dickey-Fuller – ADF). В усіх випадках гіпотезу про нестационарність залишків оцінених регресійних моделей можна відкинути на рівні статистичної значущості не нижче 5%. Також можна зауважити, що усі змінні в обох регресійних моделях є стаціонарними, адже компоненти Індексу економічної свободи використано у вигляді перших різниць відповідних рівнів.

Якщо не враховувати “розрив” доходу, відхилення від рівноважного РОК досить інерційні, причому залежність від власного лагового значення практично не змінюється у післякризовому періоді 2010–2021 рр. З врахуванням “розриву” доходу інерційність відхилень від РОК знижується, тим паче для періоду 2010–2021 рр. Оскільки відмінності щодо “розриву” доходу між Євросоною та Україною позначаються заниженням РОК, це повністю відповідає логіці відомої монетарної моделі обмінного курсу. Цілком очікувано кризові явища стають вагомим чинником заниження обмінного курсу, але відповідний ефект слабне в період 2010–2021 рр., попри виразну нестабільність 2014–2015 рр. (такий результат може засвідчувати ефективність обмежувачих заходів НБУ на валютному ринку).

Україна: інституційні детермінанти відхилень від рівноважного обмінного курсу

Змінні	(1)		(2)	
	2002–2021	2010–2021	2002–2021	2010–2021
Лагове значення	0,913 (19,43 ^{***})	0,911 (14,80 ^{***})	0,758 (13,32 ^{***})	0,645 (6,61 ^{***})
“Розрив” доходу	—	—	0,640 (4,13 ^{***})	0,989 (3,34 ^{***})
Кризові явища	3,394 (3,48 ^{***})	2,684 (1,92 [*])	2,608 (2,87 ^{***})	1,437 (1,08)
Свобода підприємницької діяльності	0,540 (2,51 ^{**})	0,788 (2,63 ^{**})	0,425 (2,14 ^{**})	0,482 (1,71 [*])
Стан фіскального сектора	0,160 (1,13)	0,244 (0,85)	0,139 (1,10)	0,078 (0,28)
Характер ринку праці	-0,433 (-2,20 ^{**})	-0,519 (-1,60)	-0,368 (-2,11 ^{**})	-0,224 (-0,72)
Якість монетарної політики	-0,218 (-1,53)	-0,260 (-1,42)	-0,256 (-1,97 ^{**})	-0,370 (-2,03 ^{**})
R ²	0,86	0,83	0,86	0,87
ADF	-3,79 ^{***}	-2,59 ^{**}	-3,79 ^{***}	-3,13 ^{***}

Примітка: в дужках подано t-критерій Стюдента; ^{***}, ^{**}, ^{*} означає статистичну значущість на рівні 1, 5 і 10%, відповідно.

Джерело: власні розрахунки

Інституційні чинники по-різному впливають на відхилення від рівноважного РОК. Збільшення амплітуди зниження РОК можна сподіватися від більшої свободи підприємницької діяльності. Така залежність може відбивати підвищений попит на імпорт, яким супроводжується активізація підприємницького сектора. Також можна припустити, що отриманий результат відбиває реалії доларизованої економіки, коли зі збільшенням обсягів підприємницької діяльності одночасно зростає попит на іноземну валюту, яка обслуговує комерційні операції.

Стан фіскального сектора не впливає на статистично значущому рівні, але врахування цього чинника важливе для адекватної оцінки дієвості інших інституційних чинників. Можна зауважити, що отриманий додатний коефіцієнт не дозволяє сподіватися на стабілізацію РОК в разі істотного поліпшення якісних показників фіскальної політики. Очевидно, що поліпшення сальдо бюджету чи зниження податкового тягаря, з якими ототожнюється стан фіскального сектора, не призводить до відчутного збільшення попиту на гроші, адже в такому разі обмінний курс мав би підвищуватися. З іншого боку, зниження РОК може відбуватися внаслідок зниження внутрішніх цін, що цілком відповідає логіці підвищення якості фіскальної політики.

Лібералізація вітчизняного ринку праці корисна для профілактики відхилень від рівноважного РОК згідно оцінок для періоду 2002-2021 рр., але такий вплив втрачається у післякризовий період. Такий результат може означати, що в Україні досягнуто деякого рівноважного рівня дерегуляції трудових відносин, а тому подальші кроки в цьому напрямі недоцільні. Також слід врахувати наслідки значного підсилення трудової міграції зі середини минулої декади, що так чи інакше мало власний вплив на функціонування вітчизняного ринку праці.

Якість монетарної політики стає вагомим чинником стабілізації РОК навколо рівноважного значення у розширеній специфікації з врахуванням “розриву” доходу. Відповідний вплив посилюється у післякризовий період, що підтримує логіку проведеного “очищення” банківської системи в 2015-2016 рр. та переходу до таргетування інфляції. Немає підстав для тверджень, що монетарна політика НБУ мала стосунок до підвищеної нестабільності обмінного курсу зразка 2014-2015 рр. Очевидно, що вища якість монетарної політики запобігла надмірному зниженню обмінного курсу гривні понад деяке рівноважне значення.

Проведене дослідження показує, що поліпшення інституційних характеристик української економіки (це важливо у контексті виконання євроінтеграційних вимог) може супроводжуватися нестабільністю РОК. Відповідно підвищеної ваги набуває якість монетарної політики, що дозволяє обмежити амплітуду відхилень від рівноважного РОК. На майбутнє становить практичний інтерес дослідження можливої асиметрії зв'язку між якістю монетарної політики та відхиленнями від рівноважного РОК. Можна припустити, що у доларизованій економіці вища якість монетарної політики слабше впливає на стабільність РОК, ніж протилежні зміни у монетарній сфері.

Список використаних джерел

1. Савельєв С., Куриляк В. Валютнокурсова політика України: сучасні тенденції та вибір валютного курсу. Журнал європейської економіки. 2016. Том 15. № 4. С. 424–444.
2. Shevchuk V. Price and output effects of long-term exchange rate changes: Central and Eastern European countries in 2002-2019 // *Entrepreneurial Business and Economics Review*. 2022. Vol. 10. No. 3. P. 31–44.
3. Shevchuk, V., Kopych, R. Exchange Rate Volatility, Currency Misalignment, and Risk of Recession in the Central and Eastern European Countries. *Risks*. 2021. Vol. 9. No. 5. 19 p.

Ставицький М.

здобувач вищої освіти

третього освітньо-наукового рівня

Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього

ЕКОНОМІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Росії в Україні зруйнували плани економічного розвитку як країни, так і регіонів. Збитки інфраструктури та виробничого сектору сягають мільярди доларів США. Досвід інших країн, свідчить про можливості за умови ефективного підходу відновлення та розвитку країн у повоєнний період. Це, зокрема, такі приклади як відновлення Європи за допомогою “плану Маршалла” (1948-1953 рр.), досвід економічного злету Західної Німеччини (1948-1960 рр.), Італійський економічний бум (1953-1973 рр.), стрімкий економічний розвиток Японії (1948-1962 рр.), Південнокорейське економічне диво (1945-1980 рр.) та ін. Досвід кожної країни є унікальний і залежить від геополітичних та культурних особливостей та умов функціонування бізнесу. Однак можна виділити ряд загальних інструментів. Це і формування загальної державної політики економічного відродження, створення значної кількості робочих місць, в т.ч. за державного сприяння, значне залучення фінансових ресурсів та розвиток високотехнологічних виробництв, що згодом сформували засади світової економіки та світового ринку.

Адже в сучасних умовах успішність такої відбудови залежить значною мірою від міжнародної допомоги та підтримки в першу чергу фінансової. Інтегрованість України у міжнародні зв'язки та вагомий економічний потенціал можуть стати рушійною силою післявоєнного відновлення. Однак в сучасних умовах важливо використати досвід ЄС у сфері стратегічного планування просторового розвитку. Наприклад, використати всі можливості поширеної ЄС практики поєднання стратегій розвитку країни з регіональними підходами економічного зростання. Це і ефективне використання виробничих, природних, фінансових та людських ресурсів регіону, його інтелектуального та креативного потенціалу, їх поєднання з транскордонними та секторальними стратегіями регіонів. В цьому випадку виникає додаткова можливість долучитися до можливостей додаткового фінансування та співфінансування за різними міжнародними та європейськими програмами, доступ до яких поступово покращуватиметься, особливо, після отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС [3].

В Україні вже сьогодні ведеться робота щодо формування стратегії повоєнного економічного розвитку як країни так і регіонів, орієнтована на передові інноваційні технології та перспективні технологічні уклади з метою забезпечення включення продукції країни у глобальні ланцюги доданої вартості. Важливою є зміна цілей структурної економічної політики держави на стимулювання розвитку малого бізнесу і одночасним заохоченням самозайнятості. Адже традиційний для України акцент на великі корпорації та монополістів може призвести до збереження старих сировинних експортоорієнтованих галузей. Створення умов для самозайнятості дозволяє забезпечити можливості для вирішення соціальних проблем, зростання доходів громадян, зменшення рівня безробіття та працевлаштування в легальному секторі економіки, а також стимулювати розвиток інноваційних виробництв через державну підтримку інвестицій у стартапи та створення інноваційних проєктів.

Список використаних джерел

1. Нечипоренко М. Відродження після війни. Світовий досвід. 13 квітня 2022. URL: <https://thepage.ua/ua/news/yaki-varianti-vidnovlennya-ukrayini-ye-u-povoynenij-chas>
2. Експертна дискусія “Стратегія повоєнного відновлення України”, НІСД. Травень.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/ekspertna-dyskusiya-stratehiya-povoynennoho-vidnovlennya-ukrayini>
3. Охріменко О. О., Попов Р. О. Повоєнна відбудова України: потенціал та стратегія перетворень. Економіка та суспільство. 2022. № 43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1913/1841>.

Яремко С. А.

здобувач вищої освіти
третього освітньо-наукового рівня
Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього

ІНДУСТРІЯ 5.0 ТА ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Важливим завданням сучасної економічної політики України в рамках повоєнної відбудови економіки регіонів є одночасний перехід від ресурсорієнтованої економіки, до інноваційної економіки, яка є важливою умовою розвитку територій в довгостроковій перспективі.

Реалізація ідеї смарт-спеціалізації та економічне зростання на інноваційних засадах є невід’ємною умовою реалізації положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та включення регіонів України до глобальних ланцюжків доданої вартості. При цьому особливістю застосування концепції смарт-спеціалізації в Україні є директивне визначення пріоритетів секторального розвитку. Це зумовлено не лише сформованою практикою директивного визначення напрямків, але і складністю ситуації, пов’язаною з військовими діями на території країни та необхідністю швидкого відновлення економіки. Враховуючи досвід ЄС концепція смарт-спеціалізації повинна бути спрямована на активізацію структурних змін в економіці регіонів, здатності господарюючих суб’єктів виходити на провідні світові ринки.

При цьому слід враховувати не лише наявний технічний рівень продукції провідних фірм, але і враховувати глобальні тенденції економічного розвитку, однією з яких є провадження. На відміну від Індустрії 4.0, яка більше стосується сучасних цифрових технологій та наслідків впливу на виробничий процес та зміни бізнес-моделей, в “Industry 5.0: A Transformative Vision for Europe” йдеться вже про інші види трансформації, а саме [3]: розвиток у відповідності з зеленим курсом, що передбачає розвиток на засадах стійкого економічного зростання та циркулярної економіки (подвійний цифровий та зелений перехід); запровадження виробництва, що забезпечує стійкість ланцюгів доданої вартості (ЛДВ) та екосистем до можливих джерел нестабільності, якими б вони не були (пандемії, стихійні лиха, геополітичні зміни, регіональні війни тощо).

Це принципово нова модель виробництва, яка так само базується на співпраці між людиною та машиною. Однак, якщо попередня стадія, Індустрія 4.0, використовувала такі технології, як IoT, Big Data або AI, щоб якомога більше автоматизувати виробничі процеси, мінімізуючи втручання людини, то Industry 5.0 пропонує наступний рівень розвитку - об’єднання творчого потенціалу людини з зростаючими можливостями роботів. Людина задіяна в тих аспектах виробничого процесу, які не можуть виконувати машини, в той же час роботи виконують максимальну кількість робіт у виробничому процесі.

Дослідники вважають, що зміни, започатковані Індустрією 5.0, уже незворотні, як і зміни Індустрії 4.0. [3]. Таким чином, Індустрія 5.0 стає основою глобальних виробничих процесів і безпосередньо впливатиме на продуктивність праці та засади комерційної діяльності. Як і в процесах інших промислових революціях, фірми, які не зможуть адаптуватися до нових парадигм, не матимуть конкурентних переваг.

Характерними особливостями: Індустрію 5.0 вже зараз на провідних підприємствах є:

- індивідуалізація замовлення: виготовлення товарів високого рівня персоналізації, максимальна їх адаптація до індивідуальних потреб клієнтів;
- розгортання Cobot – допомога роботів, що співпрацюють з людиною, використовуючи її винахідливість та креативність, виробляючи персоналізовані продукти;
- розширення можливостей людини в тих сферах, де вона не може бути замінена машинами;
- швидкість і якість: завдяки новим технологіям нові виробничі лінії будуть працювати швидше. Крім того, продукція буде якіснішою завдяки більшому втручанню людини;
- екологічність використання відновлюваних джерел енергії, економія ресурсів, зменшення викидів відходів і створення більш стійких продуктів.

Нова “Індустрія 5.0” використовуватиме переваги створені протягом попередніх етапів та сприятиме впровадженню нових технологій в рамках співпраці людини і машини. Тому Україні в рамках відновлення, реструктуризації та формування економіки регіонів слід відразу враховувати глобальні тренди.

Список використаних джерел

1. Експертна дискусія “Стратегія повоєнного відновлення України”, НІСД. Травень.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/novyny-nisd/ekspertna-dyskusiya-stratehiya-povoyennoho-vidnovlennya-ukrayiny>.
2. Ткачук А., Третяк Ю. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/>.
3. Індустрія 5.0: що це таке і що вона принесе. URL: <https://www.hwlibre.com/uk/industria-5-0/>.

Мізюк Б. М.

д.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

СИНЕРГІЯ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

Індустрія гостинності – це галузь, яка постійно розвивається, а підприємства цієї індустрії постійно шукають нові способи підвищити рівень задоволеності клієнтів та стимулювати бізнес. Однією з найефективніших стратегій, які використовуються в індустрії гостинності для досягнення успіху, є синергія.

Синергетичний підхід, що виступає як синтез міждисциплінарних наук і займається дослідженням процесів самоорганізації, стійкості, створенням і розпадом різноманітних структур з використанням формальних технологій, а в ролі таких структур виступають нелінійні відкриті дисипативні системи різної природи. Власне, до таких систем, за своїми якісними характеристиками, відносяться об'єкти сфери гостинності.

До основних принципів застосування синергетичного підходу прийнято відносити:

1. Дослідженню підлягають системи нелінійного характеру різного виду організації: стабільні, адаптивні, еволюціонуючі.

2. Зв'язок між системами здійснюється через нерівноважний стан систем сусідніх рівнів.

3. Нерівноважність є необхідною умовою появи нової організації, нового порядку, нової системи, тобто розвитку.

4. Коли нелінійні динамічні системи об'єднуються, нова структура не є прямою сумою цих систем, вона має іншу організацію.

5. Системи, що розвиваються, завжди є відкритими, завдяки чому відбуваються процеси впорядкованості і самоорганізації.

6. В нерівноважних умовах відносна незалежність елементів системи починає поступатись корпоративній поведінці.

7. Якщо система знаходиться поза станом рівноваги, в ній починають діяти біфуркаційні механізми. З'являються точки біфуркації, з яких починається пошук способів повернення до стійкого функціонування – атрактора.

8. Загальним для еволюціонуючих систем є стан певного ступеня нерівноважності, пошук шляхів самоорганізації та фіксації нових якостей системи.

Розглянуті принципи синергетичного підходу в повній мірі відповідають функціонуванню організацій і підприємств, що діють в сфері гостинності і тому цілком доцільним виглядає намагання скористатись концептами синергії, щоб підвищити ефективність та конкурентоспроможність їх діяльності.

Синергія, яку можна визначити як взаємодію двох чи більше агентів або сил так, що їхній сукупний ефект є більшим, ніж сума їхніх індивідуальних ефектів, останнім часом стала популярною концепцією серед професіоналів гостинності.

Синергія виникає, коли два або більше суб'єктів об'єднуються, щоб створити щось більше, ніж кожен із них міг би створити окремо. В індустрії гостинності це може набувати багатьох форм, таких як партнерство між готелями та ресторанами, спільні підприємства між організаціями та фірмами цієї галузі або ж співпраця між різноманітними транспортними підприємствами, фірмами з оренди автомобілів тощо. Кожен учасник сфери гостинності привносить до спільної справи щось нове, унікальне, що покращує досвід для клієнтів та дозволяє їм отримати більше задоволення від перебування у туристичній дестинації. Наприклад, готель може співпрацювати з місцевим рестораном, щоб запропонувати гостям спеціальну знижку на харчування під час їх перебування. Це створює безпрограшну ситуацію для обох партнерів: готель отримує додатковий прибуток від своїх гостей, які відвідують ресторан, у той час як ресторан отримує додаткові надходження від тих самих гостей. Цей тип синергії також можна побачити й у індустрії туризму, наприклад, коли в

межах туристичного продукту об'єднано авіарейси, готелі, оренду автомобілів та відвідування музеїв в один зручний пакет для клієнтів. Окрім того, синергетичні партнерства можуть допомогти підприємствам виділитися з-поміж конкурентів, запропонувавши щось інше, що відрізняє їх від інших закладів у регіоні.

Синергія може бути корисною не лише для компаній, але й для клієнтів, які шукають покращених вражень під час свого перебування. Поєднуючи різні послуги в один пакет, клієнти можуть отримати більше відчутних вражень, більше задоволення від перебування у туристичній дестинації.

Із явищем синергії в індустрії гостинності пов'язана низка ефектів, які залежать від вмілого поєднання та використання різноманітних факторів, а саме:

1. Технології і автоматизація. Індустрія гостинності все більше використовує ІТ-технології і автоматизацію, щоб надавати клієнтам більш персоналізовані, ефективні та рентабельні послуги. Автоматизація може допомогти оптимізувати такі процеси, як реєстрація заїзду/виїзду, обслуговування номерів, бронювання ресторанів тощо. Крім того, сучасні технології можна використовувати для відстеження вподобань клієнтів та надання їм персоналізованого досвіду.

2. Соціальні медіа та цифровий маркетинг. Соціальні медіа та цифровий маркетинг необхідні для успіху будь-якого бізнесу у сфері гостинності. Використовуючи ці інструменти, підприємства можуть охоплювати нових клієнтів, налагоджувати відносини з існуючими, рекламувати спеціальні пропозиції чи події, підвищувати впізнаваність бренду тощо.

3. Спільне партнерство. Спільне партнерство між готелями, ресторанами, туристичними операторами, транспортними компаніями та іншими партнерами в індустрії гостинності може створити унікальний досвід для клієнтів, який не може запропонувати жоден із цих бізнесів окремо. Ці партнерства також можуть допомогти підприємствам зменшити витрати шляхом спільного використання ресурсів або ж об'єднання маркетингових зусиль.

4. Взаємодія з клієнтами. Взаємодія з клієнтами має бути основою стратегії кожного готельно-ресторанного бізнесу. Зосереджуючись на створенні незабутніх вражень для гостей завдяки персоналізованому обслуговуванню, унікальним зручностям, інноваційним технологічним рішенням та високим стандартам обслуговування клієнтів, підприємства індустрії гостинності можуть виділитися серед своїх конкурентів на ринку, що з кожним роком стає все більш конкурентним.

Загалом, синергія стає усе більш значущою концепцією в індустрії гостинності, оскільки готельно-ресторанні підприємства шукають нові способи підвищити задоволеність клієнтів та збільшити рівень доходів, вирізняючись від конкурентів. Об'єднуючись із іншими суб'єктами галузі, щоб створити унікальний досвід для гостей, компанії можуть налагодити тривалі відносини з клієнтами, одночасно підвищуючи свій загальний успіх.

Барна М. Ю.

д.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО РИНКУ МЕДИЧНОГО ТА ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ

Медичний та оздоровчий туризмом – це поїздки людей на курорти, відмінні від місця їхнього постійного проживання, з метою лікування та користування іншими туристично-рекреаційними послугами. Як лікування конкретного захворювання, так і подальший догляд за пацієнтами пов'язані з природними ресурсами, включаючи термальні води, лікувальні печери, лікувальну глину або унікальний мікроклімат. Всі ці фактори доступні в рамках курортів, лікувально-оздоровчих установ і санаторіїв. Отже, медичний туризм – це надання

послуг оздоровчого туризму з метою покращення стану здоров'я людини, включаючи одужання, зменшення скарг, стабілізацію стану або відновлення втрачених можливостей [1].

Нова тенденція ринку медичного та оздоровчого туризму полягає в тому, що туристи не тільки очікують спеціального лікування, але вони також хочуть отримати приємні враження, познайомитися з новими DESTИНАЦІЯМИ і, в той же час, вони націлені на довгострокове покращення стану свого здоров'я. Завдяки таким особливостям значення лікування та оздоровлення зростає.

Медичний туризм є важливою сферою розвитку в більшості країн, які багаті на природні ресурси. В інших країнах такого ж зростання можна досягти шляхом використання інноваційних рішень, і саме тому сьогодні ті країни, які не мають надлишку природних ресурсів, але розробляють власні продукти медичного та оздоровчого туризму в інноваційний спосіб також впливають на поділ світового ринку медичного та оздоровчого туризму.

Ті дослідники, які досліджують початкові тенденції медичного та оздоровчого туризму, погоджуються, що традиційна терапія поступово відсувається на другий план, а комплексна оздоровча терапія є новою метою сьогодні [2]. Наведене вище твердження, звичайно, не означає, що традиційні методи лікування не потрібні, оскільки в старіючих і економічно процвітаючих суспільствах різні види медичного туризму вдосконалюються. Більш вимогливі клієнти, які мають достатньо грошей, щоб платити за якісні послуги, потребують комплексних продуктів і в медичних установах. Саме активний досвід і оздоровчі програми потрібні підростаючому поколінню. Вибір групи цільових клієнтів є перспективною стратегією для медичного та оздоровчого туризму та оздоровчих програм.

Завдяки таким тенденціям поєднання продуктів оздоровчого туризму з іншими туристичними продуктами (наприклад, проведення конференцій, інсентив-курсів, заняття з гольфу, лижний туризм тощо) набувають все більшої популярності. Використання кількох продуктів на одному місці є безумовною перевагою, оскільки вимога адаптації до потреб клієнтів рухається до послуг "все включено". Туристи прагнуть отримати якомога більше вражень за найкоротший час і хочуть повернутися додому з багатьма незабутніми враженнями.

Обсяг світового ринку медичного туризму становить 16,19 мільярдів доларів США в 2022 році та, як очікується, досягне 43,60 мільярдів доларів США до 2031 року, зростаючи на 11,9 % протягом 2023-2031 років [3]. Одним із головних рушійних факторів зростання цієї галузі є наявність доступних витрат на лікування в таких країнах, як Індія, Таїланд і Мексика, що є одними з найбільш популярних напрямків для медичних туристів. Крім того, новітні медичні технології, висококваліфіковані лікарі та менший період очікування на лікування також є ключовими факторами, які роблять ці країни привабливими для медичного та оздоровчого туризму. Ще один важливий фактор, який сприяє розвитку ринку медичного та оздоровчого туризму, – це збільшення попиту на планові процедури та комплексні послуги. Багато людей готові подорожувати за кордони, щоб пройти ці процедури, оскільки вони можуть бути недоступними або коштувати значно дорожче в країні їх постійного проживання.

Однак, як і в будь-якій індустрії, що швидко розвивається, з медичним туризмом також пов'язані потенційні ризики та проблеми. До них належать питання якості обслуговування та безпеки, а також проблеми, пов'язані з регулятивним наглядом і підзвітністю. Крім того, медичний туризм може посилити існуючу нерівність у доступі до медичної допомоги, оскільки ті, хто може дозволити собі подорожувати для лікування, можуть мати пріоритет перед тими, хто цього зробити не може. Підвищення доступності медичного обслуговування є суттєвою рушійною силою медичного туризму. Ця доступність зробила медичний туризм привабливим варіантом для пацієнтів, які шукають якісне лікування. Пацієнти з розвинених країн часто подорожують до таких країн, як Таїланд, Індія та Мексика, де вони можуть отримати високоякісне медичне лікування за невелику плату, порівняно з вартістю такого ж лікування у своїй країні. Це призвело до розвитку попиту на медичний туризм, і оскільки витрати на охорону здоров'я продовжують зростати в розвинених країнах, очікується, що все більше пацієнтів шукатимуть лікування за кордоном. Однією з головних переваг медичного туризму є розміщення пацієнтів, що дозволяє значно заощадити кошти на дорогі медичні процедури.

Наприклад, операція серцевого шунтування в США, де немає федерального бюджету, може коштувати понад 100 000 доларів США, тоді як така ж операція в Індії може коштувати лише 10 000 доларів США. Така економія коштів є головною рушійною силою для розвитку медичного туризму, і це дозволило пацієнтам отримувати необхідну допомогу, не турбуючись про високі витрати, пов'язані з медичним лікуванням.

Поява посередників на ринку медичного та оздоровчого туризму є суттєвою рушійною силою зростання індустрії медичного туризму в останні роки. По суті, такими посередниками є організації, які спеціалізуються на наданні низки послуг, які допомагають пацієнтам планувати та організовувати їхні медичні поїздки за кордон. Послуги, які надають посередники на ринку медичного туризму є різноманітними та можуть включати послуги, як організація подорожей, призначення лікаря, допомога у видачі віз та послуги перекладу. Однією з головних переваг використання посередників на ринку медичного туризму є те, що вони можуть допомогти пацієнтам зорієнтуватися в складнощах медичного туризму. Поїздка в іншу країну для лікування може бути важким досвідом, і потрібно враховувати багато факторів, таких як мовний бар'єр, відмінності культури та відмінності в медичній практиці та правилах. Посередники на ринку медичного туризму мають досвід у цих сферах і можуть допомогти пацієнтам зорієнтуватися в цих викликах, забезпечуючи душевний спокій і забезпечуючи безперебійну подорож.

Важливо зазначити, що пандемія COVID-19 мала значний вплив на світовий ринок медичного туризму. Багато країн запровадили обмеження на подорожі та інші заходи для контролю за поширенням вірусу, що призвело до різкого зниження кількості міжнародних туристів і доходів від туризму.

Обмеження на подорожі в перші два роки пандемії негативно вплинули на медичний туризм в Індії. Згідно з річним звітом Fortis Healthcare, у 2021 році обмеження на глобальні подорожі суттєво вплинули на сегмент медичного туризму, оскільки потік туристів із сусідніх країн припинився. Крім того, згідно зі статтею, опублікованою Business Standards у листопаді 2022 року, очіувалося, що медичний туризм в Індії зросте після падіння, оскільки міжнародні рейси відкрилися в березні-квітні 2022 року та міжнародні подорожі досягли допандемічного рівня. У 2022 році Міністерство охорони здоров'я Індії започаткувало нові ініціативи щодо розвитку медичного туризму в країні. Наприклад, надання медичних віз для туристів зі 165 країн, які подорожують до Індії з метою оздоровлення, створення механізму зворотного зв'язку для отримання відгуків від туристів, а також ініціатива "Зцілення в Індії", щоб позиціонувати Індію як глобальний центр медичного туризму [4].

Уряди різних країн ініціювали повернути медичний туризм у країну, щоб подолати негативні наслідки. Наприклад, щоб залучити туристів, Мексика запровадила кампанію #Come2MexicanCaribbean у середині червня 2022 року, в межах якої мандрівникам пропонували подарунки та абонементи, наприклад, безкоштовне проживання в готелях, знижки на оренду транспортних засобів і знижки на відвідування туристичних дестинацій.

У лютому 2022 року Японія розширила свої пропозиції оздоровчого туризму, включивши "оздоровчі" об'єкти для залучення туристів. Оздоровчі пропозиції включають СПА, заняття йогою та медитацією, а також фітнес-програми. Крім того, у вересні 2022 року Корейський інститут розвитку індустрії охорони здоров'я (KHIDI) оновив офіційний веб-сайт Medical Korea, на якому розміщено інформацію про використання корейських медичних послуг. Звіти про операції та лікування, включаючи онкологію, кардіологію та трансплантацію органів, доступні на сайті Medical Korea, де перераховані клініки та лікарні, призначені для лікування іноземних пацієнтів. Очікується, що такі ініціативи уряду прискорять зростання ринку.

Таким чином, із посиленням урядових обмежень та ініціатив щодо медичного туризму очікується, що ринок оговтається від наслідків COVID-19 у найближчі кілька років. Довгостроковий вплив пандемії на галузь ще належить побачити. Очікується, що такі фактори, як нижчі витрати на лікування в країнах, що розвиваються, доступність новітніх медичних технологій, відповідність якості та послуг до вимог міжнародних стандартів, а також реклама та маркетинг медичного туризму сприятимуть зростанню ринку.

Приватні лікарні забезпечують понад 94 % доходу ринку медичного туризму. Насамперед це пов'язано з тим, що приватні лікарні зазвичай пропонують більш просунуте та спеціалізоване лікування, ніж державні лікарні чи інші медичні заклади. Крім того, приватні лікарні часто забезпечують більш комфортне та персональне харчування пацієнтів із рядом зручностей та послуг. Туристи часто вирішують шукати лікування в приватних лікарнях в інших країнах, щоб отримати доступ до цих передових методів лікування та послуг і скористатися більш доступними цінами. Деякі приватні лікарні навіть пропонують пакетні пропозиції, які включають проїзд і проживання.

Північна Америка є одним з найбільших туристичних ринків у світі. За даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), Північна Америка (до якої входять Сполучені Штати, Канада та Мексика) була третім за відвідуваністю регіоном у світі у 2022 році із загальною кількістю 137 мільйонів міжнародних туристичних прибуттів. З точки зору доходів від туризму, Північна Америка також є значним учасником світового ринку медичного та оздоровчого туризму. За оцінками Всесвітньої ради подорожей і туризму (WTTC), у 2019 році індустрія подорожей і туризму в Північній Америці принесла 1,1 трильйона доларів США у ВВП і було створено 34,2 мільйона робочих місць. WTTC також спрогнозувала, що Північна Америка й надалі залишатиметься основним учасником світового туристичного ринку, а її частка у світовому туристичному ВВП, як очікується, залишатиметься вище 40 % до 2029 року.

Таким чином, глобальний ринок медичного туризму є помірковано конкурентоспроможний і має кілька основних представників. З точки зору частки ринку, лише деякі з основних представників зараз домінують на ринку, серед яких: Fortis Healthcare Ltd; Apollo Hospitals Enterprise Limited; KPJ Healthcare Behard; Klinikum Medical Link; Booking.com; Agoda; Lastminute.com; Expedia; Hotwire; Bookmundi; Skyscanner; Kiwi.com.

Підсумовуючи, можна сказати, що завдяки усвідомленню людей про необхідність шанобливого ставлення здоров'я, повазі та поширенню здорового способу життя, медичний та оздоровчий туризм набув особливого значення в усьому світі. Однією з головних рушійних сил економічного зростання у майбутньому є збільшення попиту на медичний та оздоровчий туризм.

Список використаних джерел

1. Kincses, Gy. (2009). The Hungarian perspectives of health tourism – the sectoral focus of a renewed strategy. Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet, Budapest, 2009. Magyar Turisztikai Hivatal: Tájékoztatás “A fürdőfejlesztésekkel kapcsolatban a hazai termálvízkezelés fenntartható hasznosításáról és a használt víz kezeléséről szóló hidrogeológiai kutatásról” Budapest (in Hungarian).
2. Smith, M., and Puczkó, L. (2013) 'Regional trends and predictions for global health tourism, in Voigt, C. and Pforr, C. (eds). Wellness tourism: A destination perspective, Abingdon: Routledge.
3. Reports: Global Medical Tourism Market Trends, Outlook, Reports to 2023. URL: <https://straitresearch.com/report/medical-tourism-market>.
4. Fortis Healthcare. Medical Reports. URL: <https://www.fortishealthcare.com/>.

Мельник І. М.

д.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

РОЛЬ ГОТЕЛЬНИХ АЛЬЯНСІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Маркетингова мережа готелів, або готельний альянс – незвідане поле для нашої країни, яке при цьому більше 90 років активно розвивалося і розросталося в західній Європі та США. В Україні мало про це знають тому, що класичними видами об'єднання залишаються готельні мережі та франшизи, які відлякують багатьох власників готелів високими стандартами та вимогами.

Ні для кого не секрет, що в готелі розмірами до 80 номерів маркетинг, продажі, навчання персоналу, роботи зі скаргами лягають на одну особу, найчастіше на керуючого

об'єктом. Найняти окремого спеціаліста на кожну позицію просто не дозволить бюджет. Саме тому незалежному готелю неможливо охопити весь спектр можливостей, якими користуються великі готелі та готельні мережі. Виходом з цієї ситуації може бути вступ до готельного альянсу.

У 1928 році група готельєрів запропонувала нове рішення: об'єднатися і спільно просувати свої готелі, не об'єднуючись в мережу під єдиним правлінням. Ця компанія увійшла в історію як The Leading Hotels of the World. Через 90 років ця мережа вже об'єднувала 400 лакшері-готелів по всьому світу, і вона по праву вважається родоначальником ідеї. Одними з перших випробувати новий вид взаємодії на локальному рівні та в межах однієї країни наважилися французи. У 1967 році представники шістьох незалежних готелів вирішили дати поштовх продажам, створивши маркетингову мережу "Інтер-готель". Через десятиліття цей альянс розрісся до 500 об'єктів у 12 країнах, і зараз відомий як The Originals. Крім маркетингу та продажів, компанія впровадила консалтинг готелів у плані сервісу та управлінського менеджменту.

Структура альянсів зазнала великих змін з моменту створення. Раніше управлінням альянсом займалися власники готелів-учасників, а по мірі зростання ці завдання передалися компанії-управлінцю, яка і виступає лід-компанією всього альянсу. З цього моменту готельний альянс перестає бути лише маркетинговим проєктом, і набуває рис консалтингової компанії в особі лід-оператора, в якій готель, як у меню, може вибрати елементи для покращення свого готелю.

Протягом століття переваги співпраці оцінили не лише незалежні готелі, а й великі готельні мережі. Найбільшим готельним альянсом вважається Global Hotel Alliance, заснований в 2004 році, зі штаб-квартирою в Дубаї, до якого входять 35 готельних брендів, у тому числі: Kempinski, Pan Pacific Hotels and Resorts, Rydges Hotels & Resorts, і Wyndham International. Головною "фішкою" альянсу є схожа на авіаційні альянси єдина мультибрендова платформа лояльності для гостей, до якої вже приєдналося понад 16 мільйонів користувачів.

Таким чином, власники та керуючі готелів отримали інструмент, що дозволяє покращити продажі, обслуговування та бронювання готелю, при цьому залишивши своє ім'я і вибираючи, що із запропонованих альянсом "фішок" потрібно саме їм. Це сучасний та універсальний інструмент майстра гостинності.

Першим альянсом в Україні став проєкт "Альянс незалежних готелів України" (далі – АНОУ) під егідою "Рейкарц Хотел Менеджмент", до якого входять 62 готелі в Україні, з яких 42 готелі належать мережі готелів "Рейкарц", 6 готелів мережі "УКРПРОФТУР" та 14 незалежних готелів. До структури входять як бюджетні готелі рівнем від двох зірок, так і готелі середнього цінового сегмента – 3 та 4 зірки. Мета створення даного стратегічного партнерства – розширення можливостей готелів, учасників проєкту, та створення нових пропозицій для максимального задоволення всього спектра запитів гостей, включаючи спеціальні знижки. Всередині АНОУ створені і суббренди, оскільки цілі мандрівників можуть відрізнятися, а саме:

– City – об'єднує міські готелі, які ідеально підходять для індивідуальних відряджень. Готелі в першу чергу орієнтовані на гостей бізнес-сегменту, для яких пріоритетом є комфорт, раціональна ціна та розташування в центральних частинах міста, або поруч із бізнес-центрами. У готелі Alliance City завжди комфортна транспортна розв'язка для швидкого пересування містом.

– Resorts – готелі для спокійного відпочинку на морі, в горах або за містом. Бренд Alliance Resorts об'єднує готелі, орієнтовані на мандрівників та приватні візити.

Успішність членства в АНОУ залежить не тільки від дій лід-компанії, але й правильного менеджменту самого готелю, адже вступаючи в готельну мережу, власник готелю отримує широкий спектр можливостей та послуг, серед яких він може обрати найбільш зручний для себе варіант просування. Учасники мають миттєвий доступ до всіх договорів, раніше укладених лідом альянсу з юридичними особами. Це найбільший Push у

продажах, який до того ж настає практично миттєво, головне сповістити компанії про входження нового готелю. Часто лід-компанія альянсу представлена єдиною юридичною особою, від імені якої підписуються договори. І це дуже зручно. Замість того, щоб підписувати 50 різних договорів і працювати над тисячами правок, можна укласти один договір, і мати справу завжди з однією юридичною особою, одним сайтом та одним e-mail для надсилання актів та рахунків.

В Україні склалася дивна ситуація з наявністю або відсутністю сайтів у невеликих готелів за межами великих мегаполісів. Так, у містах з населенням менше 50 тисяч осіб, багато готелів не мають своїх сайтів, а в переважній більшості вони не мають і можливості приймати онлайн-бронювання або синхронізувати сайт із системою управління готелів у разі її наявності. Купівля системи бронювання та її інтеграція з сайтом коштує дорого, тому на лендинговому сайті альянсу завжди представлена онлайн-система бронювання, яка дозволяє гостю миттєво забронювати номер. Така послуга називається “Екстранет” і вона є безкоштовною для всіх учасників альянсу. Плата з готелю зазвичай береться за конкретну бронь через цю систему, що покриває витрати на утримання сайту та системи бронювання.

Переваги системи бронювання Альянсу перед загальними агрегаторами для бізнес-поїздок полягають в наступному: агрегатори зазвичай не приймають оплату на себе, а тим більше не надають звітність з ПДВ, що становить непереборні труднощі для більшості облікових записів департаментів компаній. Більше того, компанія, яка хоче забронювати номер, може зіткнутися з проблемами через незахищеність у правовому полі, оскільки договори на розміщення гостей від компанії безпосередньо з агрегаторами, які не несуть відповідальності за дії готелів, відсутні, на відміну від мережі альянсу. Для звичайних туристів головним фактором є ціна, а тут головним фактором буде зручність платформ і те, яка з платформ – платформа альянсу чи агрегатора – надає найкращі умови програми лояльності.

Альянс, крім продажів, надає ще й послуги з консалтингу, на відміну від агрегаторів та туристичних агенцій, які зосереджені лише на поширенні продукту, продаючи при цьому всі готелі у регіоні. Туроператор або агент може сам балансувати потік, пропонуючи чи не пропонуючи будь-який готель. Тут і криється момент ручного балансу завантаження, найбільш прибуткового для туроператора. У альянсі, зважаючи на наявність мінімальної конкуренції, потік безпосередньо спрямований на 1-2 готелі в регіоні, в той час як інші готелі поза альянсом є конкурентами. Найчастіше клієнт сам обирає між двома готелями альянсу, тоді як туроператор робить це самостійно, обираючи з усіх різноманітних готелів у регіоні.

Лід-компанія створюється зі спеціалістів із багаторічним стажем, які можуть передати накопичений досвід та впровадити стандарти у невеликі готелі. Дані “фішки” надаються на окремій, платній основі, або можуть бути включені до підвищеного розміру комісії за бронь через систему бронювання лід-компанії. Такі консалтингові послуги вигідні всім учасникам, оскільки з покращенням сервісу у всіх готелях-учасниках, у гостя формується довіра та лояльність до бренду, незважаючи на те, що ці готелі є різними за наповненням.

До негативних сторін у реаліях сильної конкуренції, очевидно, можна віднести те, що перевагами альянсу користуються лише готелі, що входять до нього, при цьому на користь збільшення частки ринку за рахунок готелів, що не входять до альянсу. Якщо йдеться про бізнес поїздки, а не про туризм, то це зазвичай те, що кількість відвідувачів може змінити тільки частина готелів в регіоні.

Ще одним мінусом є можливість розширення. В середині альянсу має бути незначна конкуренція між готелями в одному місті, інакше переваги маркетингу та продажу не мають сенсу. Продавати одночасно 10 готелів у місті з півмільйонним населенням просто неможливо. У свою чергу, готельні альянси мають свої, суворо складені чек-листи, відповідати яким може далеко не кожен готель, що й ускладнює, а то й зовсім унеможливає вступ до альянсу для готелів, які не можуть відповідати заданим стандартам та умовам.

Як більш широка структура, готельна мережа може надавати певні унікальні послуги в порівнянні з альянсами. Так, наприклад, в середині альянсу не поширюються корпоративні

знижки на купівлю обладнання або на послуги різних дистриб'юторів, оскільки останні укладають контракти безпосередньо з мережею чи готелем.

Також варто відзначити, що лід-компанія альянсу не веде операційну діяльність готелів, тому передати на повне управління і не займатися готелем у власника просто не вийде. У процентному обчисленні ставки за повне управління або франшизу трохи нижчі, ніж комісія за бронь у готельних альянсах. Але тут необхідно підходити до кожного готелю індивідуально, в розрізі кількості бронювань, що надійшли від альянсу і безпосередньо в готель, і аналізувати, який вид взаємодії вигідніший.

Глобалізація та конкуренція, що посилилася на ринку, неухильно приведе до кооперації між готелями. Одному триматися на плаву все складніше, особливо в умовах пандемії чи воєнного стану. Число повністю незалежних готелів неухильно знижується: хтось купує франшизу, хтось вступає до мережі або приєднується до альянсів і маркетингових мереж. І для багатьох компаній у ситуації, що склалася, це іноді єдиний вихід, щоб не закривати готель до настання кращих часів.

Список використаних джерел

1. Ларіонов О. Маркетингова мережа та готельні альянси – інструмент, яким раніше не користувалися. *Академія гостинності*. 2022. № 1.
2. Шикіна О. В., Гончаренко Я. Є., Ремігайло І. Ю. досвід створення стратегічних альянсів в готельному бізнесі. *Економіка і суспільство*. 2022. № 36. URL: spase.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/14314/1/Шикіна_Гончаренко_Ремігайло_Досвід%20створення%20стратегічних%20альянсів%20в%20готельному%20бізнесі.pdf
3. *Global Hotel Alliance: офіційний сайт*. URL: <https://www.globalhotelalliance.com/>.
4. *Reikartz Hotel Group: офіційний сайт*. URL: <https://reikartz.com/>.

Myronov Yu.

PhD in Economics, Associate Professor
Lviv University of Trade and Economics (Lviv, Ukraine),

Rakowska J.

Dr. hab., Professor
Institute of Economics and Finance,
Warsaw University of Life Sciences (Poland)

ECOLOGICAL TOURISM DEVELOPMENT: GLOBAL TRENDS

Ecological tourism (ecotourism) is becoming more and more popular in the whole world. People are increasingly aware of the importance of nature and the need to preserve its resources for future generations. Therefore ecological tourism, which provides the opportunity to visit natural places without damaging them is becoming more and more attractive for tourists from all over the world.

Ecotourism which has appeared in the specialized academic literature since the late 1980s, is a special form of nature-based tourism that maintains the well-being of the local community while protecting the environment and provides tourists with a satisfying nature experience and enjoyment [1].

Ecotourism often plays a critical strategic role in regional development as well as is very important in the global score. The main principles of ecological tourism are preservation of the natural environment, support of local communities and development of the region's economy. Such tourism is oriented towards sustainable development and balanced use of natural resources. In many remote communities (especially in mountainous areas) ecotourism is the main contributing factor in their economic growth. The role of ecotourism development in the sustainability of the local economy is widely known [2]. But unfortunately its role at the regional, national and global levels is often underestimated.

Nevertheless in recent decades ecological tourism has been developing dynamically and the main trends of its development on the global scale are as follows.

One of the main global trends in the ecological tourism development is the growing popularity of ecotourism. This means visiting natural places, preserving biodiversity and caring for the environment. This type of tourism is becoming more and more popular as it provides an opportunity for people (tourists) to enjoy natural beauty and become aware of the environment.

Another important trend is the development of eco-technologies. Technologies that help reduce the tourism impact on the environment are becoming increasingly popular. For example, using wind generators and solar panels to provide energy in hotels, campsites, glampings... Such technologies help to reduce the use of resources and the anthropogenic factors impact on the environment.

The third trend is the development of eco-awareness among tourists. People (tourists) are increasingly aware of the importance of preserving nature and the environment. So they are becoming more discerning about tour operators and hotels that offer environmentally friendly services and activities. In addition tourists are increasingly involved in environmental initiatives such as picking up trash on beaches, forests and mountains.

The latest trend is the growing popularity of ecotourism among young people. Young people are increasingly aware of the importance of preserving nature and the environment. So they become more interested in visiting natural places as ecotourists and learning about their diversity. Young people are also actively involved in environmental initiatives and ensure the popularity of ecotourism.

Generally ecological tourism is becoming more and more popular in the world. The prospects for its development are also quite broad and positive. Ecotourism is becoming increasingly popular as tourists discover a demand for more sustainable and eco-friendly travels. With the growing demand for eco-friendly travels more and more destinations are offering ecotourism options such as wildlife safaris, hiking, camping, educational tours etc. [3] In addition many countries are taking steps to protect their natural resources and promote sustainable tourism practices. This involves establishing national parks and other protected areas enforcing regulations on such activities as hunting and fishing and promoting responsible tourism initiatives. As the industry continues to grow, it's likely that more destinations will offer eco-friendly experiences to attract travelers looking for the environmentally friendly travel experience.

References

1. Lishan Xu, Changlin Ao, Baoqi Liu, Zhenyu Cai. *Ecotourism and Sustainable Development: a Scientometric Review of Global Research Trends. Environ Dev Sustain. 2023. Vol. 25 (4). pp. 2977-3003. DOI: 10.1007/s10668-022-02190-0.*
2. Farangiz Khaledi Koure, Marzieh Hajjarian, Omid Hossein Zadeh, Ahmad Alijanpour, Razieh Mosadeghi. *Ecotourism Development Strategies and the Importance of Local Community Engagement. Environment, Development and Sustainability. 2023. Vol. 25. pp. 6849-6877.*
3. Myronov Yu. *Problems and Prospects for the Ecological Tourism Development in the World and in Ukraine. Business Analytics: Models, Tools and Technologies: International Conference Proceedings (Kyiv, March 1-3, 2023). Kyiv: NAU, 2023. pp. 268-269.*

Ланиця І. Ф.

к.т.н., доцент

Львівський торгівельно-економічний університет

БЕЗПЕКА ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ В РЕСТОРАННОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Сьогодні контроль за безпечністю харчових продуктів та її вирішення є одним з найважливіших завдань держави. Першочерговим пріоритетом є захист споживачів від шкідливого впливу, пов'язаного з умовами зберігання харчових продуктів та самим процесом їх виробництва. Водночас держава має бути гарантом безпечності харчових продуктів по всьому харчовому ланцюгу, від виробника до споживача, та в закладах ресторанного господарства. До основних завдань відповідних національних органів влади також належить розробка інструментів та засобів контролю:

- контролю за безпечністю харчових продуктів для вирішення цього питання в міжнародному масштабі;

- системи боротьби з ризиками, які можуть виникнути під час виготовлення та зберігання харчових продуктів;

- у сфері споживання харчових продуктів це також включає процес приготування та умови споживання.

Крім того, заходи з безпеки харчових продуктів повинні ґрунтуватися на наукових доказах і сприяти, а не перешкоджати виробництву і торгівлі харчовими продуктами. Для цього державним органам необхідно проводити постійний моніторинг ринку та вивчати думку споживачів, плани підприємств харчової промисловості та інших учасників продовольчого ринку. Метою цих заходів має бути формулювання, перегляд та визначення пріоритетів політики у сфері безпечності харчових продуктів, а також надання споживачам повної інформації про безпечність використання та споживання відповідних харчових продуктів.

Для досягнення вищезазначених цілей і завдань в країні передбачається до створення:

- загальна правова система, що охоплює весь ланцюг подій, від виробництва сировини до фактичного виробництва харчових продуктів і споживання харчових продуктів;

- компетентні органи контролю за безпечністю харчових продуктів

- відповідні лабораторії та експертні служби для аналізу якості та безпечності харчових продуктів;

- відповідні органи контролю за безпечністю харчових продуктів

- відповідні науково обґрунтовані методи дослідження (фізико-хімічні, токсикологічні, мікробіологічні, радіологічні, органолептичні тощо)

- сучасні дослідницькі інструменти (обладнання, прилади, апаратура).

З 2006 року в Україні було створено Державний комітет з питань Кодексу та затверджено Положення про нього.

Кодекс – це набір міжнародно визнаних і гармонізованих харчових стандартів, розроблених під керівництвом ФАО/ВООЗ з метою захисту здоров'я споживачів і справедливого ведення торгівлі харчовими продуктами.

Основними завданнями його є аналіз міжнародного та національного законодавства та підготовка пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері безпечності та якості харчових продуктів; приведення національного законодавства у відповідність до міжнародного законодавства у цій сфері; сприяння впровадженню нових технологій, міжнародних стандартів, національних технічних регламентів та міжнародних санітарних заходів у сфері виробництва харчових продуктів, нових методів контролю харчових продуктів. Мета – сприяти впровадженню нових методів контролю харчових продуктів.

Міжнародні декларації та стандарти ґрунтуються на принципах НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point – аналіз ризиків та критичні контрольні точки) – системи безпеки харчових продуктів.

Система безпеки харчових продуктів – це систематичне виявлення, ідентифікація, оцінка та контроль небезпечних і шкідливих факторів, які можуть серйозно вплинути на безпеку харчових продуктів.

Застосування стандарту в українській харчовій промисловості сприятиме підвищенню якості харчових продуктів, забезпеченню безпечності та конкурентоспроможності вітчизняної продукції, дозволить вітчизняним виробникам розширити ринки збуту, вийти на міжнародні ринки та покращити імідж як себе, так і України як виробника якісних харчових продуктів.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ АСПЕКТИ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

Одним із найбільш динамічних видів туризму як у світі, так і в Україні є екстремальний туризм. Про це, зокрема, свідчить те, що в останнє десятиліття з'являється все більше його різновидів, розробляються нові маршрути, удосконалюється спеціальне спорядження, виробництво якого спирається на передові технології. Екстремальним можна вважати вид спеціалізованого (нішевого) туризму, який пов'язаний із підвищеними ризиками для здоров'я чи життя туриста, подорожами у небезпечні місця або участю у небезпечних подіях.

Враховуючи той факт, що екстремальний туризм пов'язаний із виходом із зони комфорту, великими затратами фізичних сил, вимагає значних матеріальних затрат на придбання або прокат спеціального спорядження, а також на саму організацію екстремальних турів, виникає питання про те, що є причиною його значної популярності. Тим паче, що заняття екстремальним туризмом пов'язані з великою ймовірністю отримання травм, а іноді і з ризиком втрати життя.

Знайти пояснення цьому феномену у різні часи намагалися різні дослідники, передовсім філософи, соціологи, психологи. Екзистенційні мотиви екстремального туризму досить чітко прослідковуються у працях видатних представників філософії екзистенціалізму – Жана-Поля Сартра та Альбера Камю. Концепція Ж.-П. Сартра в тій її частині, яка стосується проблем співвідношення сутності та існування, свободи людини та сенсу якнайповніше розкривається у його працях “Буття і ніщо” (1943) [1], “Екзистенціалізм – це гуманізм” (1946) [2]. Проектуючи філософську концепцію Ж.-П. Сартра на специфіку екстремального туризму, можна відзначити, що в екстремальних туристів явно виражене прагнення до цілеспрямованого формування або зміни своєї сутності через подолання труднощів. При цьому акцент зроблено на “волі” людини, яка спрямована на подолання, на прагнення постійного внутрішнього становлення, сходження, переродження.

В Альбера Камю одним із ключових понять його концепції є “абсурд”. У своїй роботі “Міф про Сізіфа” (1942) [3] автор визначає “абсурд” як невідповідність раціональності людини та ірраціональності світу. Образ “абсурдного героя”, “бунтуючої людини” А. Камю представляє в переосмисленому ним міфі про Сізіфа. Сізіф був покараний богами за життєлюбність та засуджений вічно викочувати камінь нагору до вершини, проте при цьому він був приречений і на те, що ніколи не досягне мети. В інтерпретації А. Камю Сізіф – це образ “абсурдного” героя, який свідомо бореться з абсурдом, камінь – життя, яке людина, як Сізіф, спрямовує до мети, долаючи перешкоди. Даним переосмисленням міфу А. Камю зокрема підкреслює, що цінність не у досягненні мети, а тому, що людина управляє своїм життям, хоча чудово усвідомлює, що у будь-який момент може статися щось, що перекреслить її плани. При цьому боротьба з абсурдом ведеться не лише задля перемоги, важлива також рішучість, цінним є процес боротьби і “бунту” [3]. Іншими словами можна сказати, що найважливішою є перемога над самим собою.

В екстремальному туризмі завдяки спеціальним навичкам, спорядженню, досвіду та готовності до несподіванок формується впевненість, що невідповідність між раціональністю людини та ірраціональністю світу, про яку наголошує А. Камю, можна раціонально врегулювати. Ризиками можна керувати, можна “приборкати” свою долю, як Сізіф свій камінь, стати її господарем і спрямовувати у потрібному напрямку, проявивши волю, перемагаючи труднощі та гідно зустрічаючи можливі несподіванки. Однак дуже часто існує загроза того, що така впевненість може перерости в самовпевненість, яка є наслідком того, що у людини “притуплюється” готовність протистояти ірраціональності світу, до того, що виникне якась випадковість та зруйнує всі раціонально визначені плани. В основі такої

самовпевненості часто лежить надмірна віра в людський розум, яка приносить самозаспокоєння і хибну впевненість, що все перебуває під контролем, а також надмірний акцент на досягнення результату. З таким настроєм людина забуває про ірраціональність світу й виявляється не готовою до краху своїх раціональних планів.

Серед нечисленних спеціальних робіт останніх років, присвячених вивченню глибинних основ екстремального туризму, також варто виділити дослідження Еріка Браймера та Роберта Швейцера “Екстремальні види спорту корисні для здоров’я: феноменологічне осмислення страху та тривоги в екстремальних видах спорту”, в якому автори дійшли висновку про те, що подолання страху в екстремальних видах спорту відкриває перед його суб’єктами нові життєві горизонти. Це відбувається, на думку дослідників, як у звичайному житті, так і у плані метафізичних зв’язків із об’єктивним світом, виступаючи стимулом до зміни поведінки, ставлення до природи і навіть трансформації свідомості [4].

Таким чином, можна зробити висновок, що люди займаються екстремальним туризмом з різних причин, зокрема із цікавості, задля захоплення пригодами та з бажання досліджувати нові і незвичайні місця, а передовсім – завдяки можливості кинути виклик самим собі, розширити власні межі, долаючи труднощі та перешкоди.

Список використаних джерел

1. Сартр Ж.-П. *Буття і ніщо. Нарис феноменологічної онтології*. Київ: Основи, 2001. 854 с.
2. Sartre J.-P. *Existentialism Is a Humanism*. Yale University Press, 2007. 108 p.
3. Камю А. *Міф про Сізіфа. Бунтівна людина*. Київ: Фоліо, 2022. 448 с.
4. Brymer E., Schweitzer R. *Extreme Sports are Good for Your Health: a Phenomenological Understanding of Fear and Anxiety in Extreme Sports*. *Journal of Health Psychology*. 2013. Vol. 18. Issue 4. pp. 477-487. URL: <https://doi.org/10.1177/1359105312446770>.

Осінська О. Б.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

СПІВРОБІТНИЦТВО В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ ТА ПРІОРИТЕТИ У ЧАС ВІЙНИ

Співробітництво може відбуватись на рівні організацій та вищих територіальних утворень – громад, регіонів, держав. Відтак учасниками співробітництва можуть бути представники від держави, громад, суспільства, бізнесу, закладів соціальної інфраструктури (освіти, охорони здоров’я, культури, спорту тощо).

Для туризму актуальність співробітництва обумовлена, по-перше, чутливістю галузі до кризових умов, у зв’язку з чим співробітництво є важливим для стабілізації ситуації, та, по-друге, зважаючи на синтетичну природу галузі. Всі ми знаємо про мультиплікаційний вплив туризму на інші галузі та взаємозв’язок з ними – це транспорт, дорожня й житлово-комунальна інфраструктура, ресторанний і готельний бізнес, торгівля та інші види діяльності.

В Україні, попри слабкі практики співробітництва в туристичній сфері, у чинній Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року визначено низку актуальних пріоритетів щодо даного питання.

Стратегія справедливо піднімає питання щодо міжгалузевої і міжтериторіальної кооперації. Акцентується на необхідності діяльності кластерів, державно-приватного партнерства, соціального замовлення. Розпочато процес створення саморегульованих організацій. Зокрема, утворена Національна туристична організація як громадська спілка. Однак час війни показав її слабку ефективність, як і Державного агентства розвитку туризму як профільного органу державної влади, який би мав більше ініціювати співробітництво суб’єктів туристичної діяльності в Україні, а не лише окремі взаємодії з міжнародними партнерами.

Попри негативні туристичні тенденції, для України відкрито нові можливості міжнародного співробітництва. Зокрема, якщо аналізувати діяльність Державного агентства розвитку туризму за період повномасштабної війни, то це постійні міжнародні виставки, зустрічі, нові меморандуми про співробітництво.

Так, підписано меморандум про співробітництво з “Expedia Group Media Solutions”. Це глобальна рекламна платформа подорожей, яка об’єднує маркетологів із сотнями мільйонів мандрівників. Співробітництво з Expedia Group дозволить проводити спільні дослідження ринку, обмінюватись статистичною інформацією, здійснювати промоцію туристичного потенціалу України на міжнародному рівні.

Також підписано Меморандум про довгострокове партнерство з Аналітичним центром туризму та суспільства (Іспанія), розпочато міжнародну кампанію “Meet Ukraine” з метою інформування інших країн про туристичні збитки в Україні внаслідок повномасштабної війни.

Європейське суспільство дійсно відкрило вікно можливостей для України. Державному агентству розвитку туризму запропоновано членство в Європейській туристичній комісії. Основним нашим принципом є сприяння подорожам як каталізатору миру, розуміння та поваги. Туризм є інструментом миру і Європейська туристична комісія підтримує Україну, щоб допомогти їй відновити туристичну діяльність як тільки це буде можливо”.

Аналіз проблем розвитку туристичної сфери в Україні, впливу повномасштабної війни та політики в даній сфері підтверджує значний потенціал співробітництва – не лише міжнародного, але й внутрігалузевого, міжсекторального і міжтериторіального.

Пріоритетами співробітництва в туристичній сфері у сучасних умовах мають бути, по-перше, організація співробітництва Державного агентства розвитку туризму з органами державної і регіональної влади, що мають повноваження регулювання сфер культури, розвитку інфраструктури і територій, спорту, молоді та ін. щодо спільної розробки стратегії розвитку туризму воєнного часу та повоєнного відновлення з визначенням пріоритетів для різних регіонів. Важливим є регіональний розріз, адже наслідки війни є дуже різними в масштабах України.

Співробітництво є потужним інструментом розвитку, що актуалізується в кризових умовах. Для України повномасштабна війна показала, наскільки важливою є підтримка міжнародних партнерів та консолідація всього українського суспільства. У туристичній сфері переваги співробітництва дуже слабо використовуються. Зараз Європа відкрила для нас вікно можливостей. Багато років в Україні реалізувались спеціальні заходи, щоб про нашу державу знали. Тепер про нас дізнались на жаль за таких важких обставин. Для того, щоб надалі перетворити цей знанневий потенціал про Україну в економічний і соціальний капітал, має розвиватись туристична сфера на засадах співробітництва з генерацією креативних ідей, мобілізацією ресурсів та створенням стійких платформ взаємодій суб’єктів бізнесу, влади, освіти, науки і громадськості для того, щоб туристичний потенціал України та її історична пам’ять стали унікальними на світовій мапі туристичних подорожей.

Топорницька М. Я.

к.геогр.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

УМОВИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Конфлікти та воєнні дії мають серйозний вплив на розвиток туризму в країні. Україна, яка зазнала впливу військових конфліктів на своїй території, не є винятком. Туризм, який колись мав великий потенціал для розвитку та привертання іноземних туристів, зазнав значних змін під час воєнних дій. У цій статті розглянемо становище туризму в Україні під час воєнних дій, виклики, з якими стикається галузь, та перспективи його розвитку.

Один з основних викликів під час воєнних дій – це пошкодження та зруйнування туристичної інфраструктури, такої як готелі, ресторани, атракціони, музеї та інші об’єкти. Це

значно ускладнює відновлення та розвиток туризму після завершення конфлікту.

Воєнні дії призводять до значного зменшення туристичного потоку в країні. Негативне сприйняття безпеки, обмежені можливості подорожувати та невизначеність ситуації щодо конфлікту стають факторами, що стримують іноземних туристів від відвідування України. Це має серйозний вплив на розвиток туризму та економіку країни.

Перепрофілювання туристичної індустрії: У таких умовах, важливо переглянути туристичну стратегію та перепрофілювати туристичну індустрію з урахуванням нової ситуації. Це може означати зміну акценту на внутрішній туризм та приваблення місцевих туристів, а також розвиток спеціалізованих туристичних продуктів, які враховують потреби та інтереси місцевих жителів.

Держава відіграє важливу роль у підтримці туризму під час воєнних дій. Вона повинна стимулювати розвиток туристичної інфраструктури, забезпечити безпеку туристів та створити сприятливі умови для інвестицій у галузь. Крім того, міжнародне співробітництво та партнерства можуть сприяти привертанню туристів з інших країн та спільному вирішенню проблем, пов'язаних з розвитком туризму під час конфлікту.

Становище туризму в Україні під час воєнних дій має свої виклики та обмеження. Проте, навіть під час воєнних дій існує потенціал для розвитку туризму в Україні. Важливо зосередитись на залученні внутрішніх туристів та розробці спеціалізованих туристичних пропозицій, спрямованих на задоволення потреб осіб з інвалідністю та інших цільових груп. Це може включати створення безбар'єрних туристичних маршрутів, адаптацію готелів та інших об'єктів до потреб осіб з обмеженими можливостями, надання інформаційної підтримки та навчання персоналу щодо інклюзивного обслуговування.

Державна підтримка та сприяння міжнародного співробітництва також є важливими факторами для розвитку туризму в умовах воєнного конфлікту. Держава може створити сприятливі умови для інвестицій у туристичний сектор, спрямовуючи фінансові ресурси на відновлення туристичної інфраструктури та проведення маркетингових заходів для привертання туристів. Також, співпраця з міжнародними організаціями та партнерами може допомогти в розробці та реалізації проєктів з розвитку туризму в умовах воєнного стану.

Враховуючи виклики та перспективи, пов'язані з туризмом в Україні під час воєнних дій, необхідно зосередитись на створенні безпечних, доступних та інклюзивних умов для туристів. Розвиток туризму може вплинути на позитивні зміни в економіці, сприяти культурному обміну та взаєморозумінню, а якщо Україна зможе ефективно вирішити проблеми, пов'язані з туризмом під час воєнних дій, це може принести кілька переваг. По-перше, розвиток туризму може сприяти залученню інвестицій та створенню нових робочих місць, що сприятиме економічному відновленню країни. По-друге, туризм може допомогти зблизити людей та сприяти міжкультурному діалогу, що є важливим аспектом після воєнного конфлікту. По-третє, розвиток туризму в Україні може покращити імідж країни на міжнародній арені та привернути увагу туристів з усього світу.

Україна має потенціал стати привабливою туристичною дестинацією навіть під час воєнного конфлікту. Проте, для цього необхідна гармонійна співпраця між державними органами, громадським сектором, міжнародними партнерами та місцевими громадами. Необхідно приділити увагу якісному відновленню туристичної інфраструктури, підтримці туристичних підприємств та створенню інклюзивних умов для всіх категорій туристів.

ВАЖЛИВІСТЬ ПОКАЗНИКІВ БЕЗПЕКИ У ЗАКЛАДАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Якість і безпечність продукції посідає центральне місце у розв'язанні проблеми підвищення конкурентоспроможності закладів ресторанного господарства. Підприємство може бути конкурентоспроможним за умови, якщо його продукція, послуги користуються попитом, що можливо лише за умов високої якості та відповідності вимогам споживачів, стандартам й іншим нормативним документам. Вимоги до якості постійно змінюються, підвищуються з розвитком науково-технічного прогресу, підвищенням рівня життя та, відповідно, попиту на продукцію, послуги.

Сервіс, гарне обслуговування є безпосередньо візитівкою ресторану. Дотримуючись стандартів роботи, працівники ресторанного бізнесу створюють доброзичливу обстановку під час робочого дня, підтримують імідж закладу. Особливу увагу при обслуговуванні гостей приділяють показникам безпеки.

Погане обслуговування змушує компанію робити крок назад, і тільки чудовий сервіс рухає компанію вперед. Однак, керуючі, щоб збільшити продажі, вважають за краще витратити величезні гроші на рекламу та маркетинг. Вони не розуміють, що якщо впровадити стратегію сервісу, то продажі зростуть автоматично. Адже, задоволений тим, як його обслужили, гість повернеться ще не раз. Інколи для деяких ресторанів, сервіс важливіший за рекламу, тому що приносить більше прибутку, ніж впровадження нових продуктів і обладнання або збільшення асортименту. Стандарти багатьох ресторанів прописані як правила обслуговування. Це загальні правила, якими користуються ресторани у своїй діяльності.

Експертами було проаналізовано 37 різних факторів, які можуть вплинути на рішення споживача скористатися послугами ресторану. Вибираючи ресторан для відвідування всією сім'єю, найбільше звертають увагу на вартість страв – 83% . На другому місці – смакові якості страв та показники безпеки – (66%). Третє місце займає якість обслуговування в ресторані (61,7%). При виборі ресторану для ділової зустрічі на перше місце, за рівнем значущості для споживачів, виходить якість обслуговування. Так вважають 76,6% гостей. Трохи менша кількість (72,3%) набрав пункт “престижність закладу”. На третьому місці рівень шуму в приміщенні (70,2%).

У ситуації, коли споживач обирає ресторан для зустрічі з друзями, на його вирішення насамперед впливають широкий вибір спиртних напоїв (так вважає 70,2% експертів), вартість страв у закладі (68,1%), а також такі фактори, як наявність поруч зупинки та якість обслуговування (по 57,4% експертів).

Якщо гість обирає ресторан для романтичної вечері, то для нього найбільш значущим є інтер'єр закладу (78,7%). На другому місці найвищі смакові якості страв (74,5%), та якість обслуговування (68,1%). При виборі ресторану для проведення банкету найбільш значущими для споживача є такі фактори, як вартість страв (70,2%), якість обслуговування (61,7%) та наявність системи вентиляції приміщення (57,4%).

Більшість ресторанів вибирають за форматом, середнім чеком по кухні, за способом обслуговування гостей. Дослідження показало, що відвідувачі, в основній своїй масі, консерватори і воліють, щоб у ресторані їх обслуговували офіціанти. Людина йде в ресторан, щоб розслабитися та поїсти в комфортних умовах. Будь-який вид самообслуговування у ресторані передбачає порушення бажаного комфорту. Більшість гостей (55,3%) відзначили, що відвідувачі надають перевагу обслуговування офіціантами, а 27,7% опитаних – що відвідувачів приваблює змішаний варіант (ресторани, де гостей обслуговують офіціанти, але є можливість деякі страви обрати самим). Самообслуговування мало привабливе для

відвідувачів. Тільки 12,7% з них вважають, що відвідувачі віддають перевагу ресторанам, що працюють за концепцією “фрі-фло”, а 4,8% упевнені, що відвідувачам подобається спосіб організації “шведський стіл”.

Порівняльний аналіз опитаних дозволяє простежити те, як змінюються пріоритети у виборі ресторану залежно від конкретної ситуації. Незмінно високими залишаються позиції щодо якості та безпечності обслуговування. Таким чином, якщо якість обслуговування в ресторані висока, то це вже робить заклад помітним для відвідувача.

Керівництву ресторанів необхідно враховувати результати опитування відвідувачів, щоб поліпшувати вплив сервісу на настрої гостей, створювати “атмосферу” закладу, а також грамотно застосовувати методи продажу. Тільки так можна не тільки створити позитивний імідж ресторану, але й збільшити свої доходи та зробити підприємство популярним та успішним.

Показники якості надання послуг можна згрупувати за ознаками: якості матеріальних елементів, що використовуються при наданні послуг; функціонального призначення; надійності; – своєчасності; безпеки; екологічності; естетичності; соціальної значущості (оригінальності, престижності); професійності виконання (відсутність повернень на виправлення, кількість відмов у послугі, технічний рівень виконання послуги, виконання послуг у встановлені терміни, кількість послуг з використанням нових видів і прогресивних форм обслуговування і ін.); культури обслуговування (ергономічності: зручність меблів, обладнання та приміщення; етичності: уважності, доброзичливості і ввічливості персоналу; естетичності: внутрішнього і зовнішнього оформлення приміщень, зовнішнього вигляду персоналу, зовнішнього вигляду меблів і устаткування; часу обслуговування: терміни виконання послуги, час на очікування в черзі, витрати часу замовника на контакт з виконавцями, обслуговуючим персоналом, витрати часу на очікування приходу майстра, витрати часу на пошук адреси обслуговуючої служби ін.); компетентності персоналу, його комунікабельності.

Таким чином, проаналізувавши вплив якості продукції, робіт та послуг на діяльність підприємства, яке їх виробляє чи надає, можна стверджувати, що чим якісніше обслуговування, робота та послуги, тим підприємство краще розвивається. В час гострої конкуренції лише за рахунок відповідної якості на продукцію, покращенню показників безпеки, можливо здійснювати свою діяльність. Тобто, підприємству в першу чергу потрібно приділяти увагу якості обслуговування і безпечності.

Список використаних джерел

1. Давидова О. Ю. *Управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві: підручник. Х. : Вид-во Іванченка І.С., 2018. 488 с.*
2. П'ятницька Г. Т., Найдюк В. С. *Сучасні тренди розвитку ресторанного господарства в Україні. Економіка та держава. 2017. № 9. С. 66–73.*

Тучковська І. І.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

РОЗВИТОК МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Медичний туризм є новою світовою тенденцією, що стала наслідком глобалізації та полягає у тому, щоб здійснювати подорожі, з метою отримання медичної допомоги, покращення власного самопочуття та здійснення оздоровлення організму. Такий вид туризму є одним з головних чинників розвитку сектору охорони здоров'я країни, поповнюючи національний та місцеві бюджети, сприяючи залученню іноземних інвестицій та формуючи позитивний імідж країни. За прогнозами ВООЗ, до 2022 року туризм та охорона здоров'я (разом) будуть одними з найважливіших галузей у світі. За даними ВООЗ. Крім того, очікується, що медичний та оздоровчий туризм зростатиме ще швидше, оскільки населення світу старіє. Україна до початку війни була привабливою країною для медичного туризму, і

цей вид туристичної діяльності з кожним роком набуває все більшого розвитку, окрім реалій сьогодення, в різних містах та регіонах. Львівська область, зокрема, є одним з найактивніших регіонів у розвитку цього виду туризму в усьому регіоні. З огляду на це, тема даного дослідження є актуальною.

Для України медичний туризм є досить новим поняттям і видом бізнесу. Однак, за даними Українського агентства розвитку туризму, він є одним із пріоритетних напрямків як для внутрішнього, так і для в'їзного туризму. На сьогоднішній день в Україні не ведеться облік кількості відвідувачів з оздоровчими та медичними цілями. Відсутня єдина статистика, яка б надавала реальні цифри і дозволяла оцінити кількість іноземних пацієнтів в Україні та зробити відповідні прогнози на майбутнє. Війна мала значний вплив і жахливі наслідки на розвиток медичного туризму в Україні. Тим не менше, варто зазначити, що одним з найперспективніших регіонів України для розвитку ринку відпочинку та медицини є Львівська область.

Територія Львівської області наділена унікальною історико-культурною спадщиною, мистецьким потенціалом, лікувально-оздоровчими, водними та ландшафтними ресурсами, самобутніми традиціями та звичаями (рис. 1).

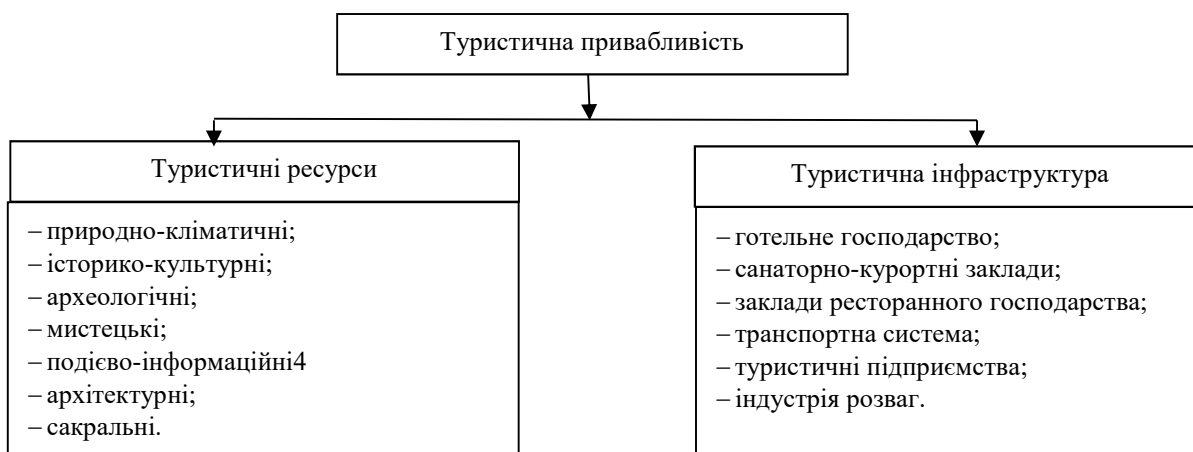

Рис. 1. Туристична привабливість Львівської області з медичного туризму

У поєднанні з вигідним географічним розташуванням це є чудовим підґрунтям для розвитку різних видів і форм туризму та рекреації. За наявності природно-рекреаційних ресурсів Львівська область займає одне з провідних місць в державі: їх частка в природно-ресурсному потенціалі України складає близько 5,4%, за цією ознакою Львівщина поступається тільки Закарпатській області. У загальній структурі природних ресурсів Львівщини рекреаційні ресурси складають 14,6% (середній показник по Україні – 9,5%). Львівська область займає одне з провідних місць в Україні за розвитком інфраструктури туризму, курортів, оздоровлення, спорту та рекреації. За підсумками 2018 року Львівщина посідає третє місце за кількістю колективних засобів розміщування, друге місце за кількістю осіб (в тому числі і іноземців), обслугованих у колективних засобах розміщування. За кількістю туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності область поступається лише м. Києву. У цьому ж році Львівщина ввійшла в ТОП 5 областей України за найбільшими обсягами надходжень від сплати туристичного збору [3].

У Стратегії розвитку Львівської області на період 2021-2027, стратегічною ціллю №5 є “Туристична привабливість”. Дана ціль містить у собі 2 оперативні цілі, а саме: Підвищення атракційності та інфраструктурного забезпечення туризму, курортів, оздоровлення, спорту та рекреації та підвищення якості регіонального туристичного продукту та його просування. Аналізуючи практичний стан туристичної та курортної галузі області, насамперед слід наголосити на сталій позитивній динаміці, яка спостерігається в цих галузях за останні роки. Це знаходить своє відображення в зростанні туристичних потоків, поступово розвивається туристична й рекреаційна інфраструктура регіону, розширюється

спектр туристичних послуг, зростає якість сервісу сфери обслуговування туризму і курортів. Свідченням цього є зростання кількості туристів, які відвідали Львівщину за останні роки з туристичною та рекреаційною метою. За 2019 рік область серед регіонів України посіла: 2-місце за обсягом туристичного збору, 2-місце за кількістю розміщених у готельних закладах та 2-місце за кількістю туристів з України [2]. Львівщина характеризується різноманітністю рекреаційних ресурсів. В області створена розгалужена мережа рекреаційних закладів: 133 санаторно-курортних закладів (в т. ч. на базі багатих природно-рекреаційних ресурсів, зокрема, Великий Любінь, Моршин, Немирів, Роздол, Східниця, Трускавець, Шкло), 82 заклади готельного господарства, близько 500 приватних садиб, які займаються сільським туризмом [1].

Провідне місце в структурі рекреаційного потенціалу області займають лікувальні мінеральні води. З восьми типів мінеральних вод, що застосовуються з бальнеології, на Львівщині відомо сім, які виділяються у чотири зони їх поширення. Крім того, в області також знаходяться відомі родовища мінеральних вод без специфічних компонентів і властивостей. Вони розташовані: в смт. Олеську (220 м³ /добу), с. Балучині (158 м³ /добу), смт. Новому Милятині (138 м³ /добу), с. Солуки (86 м³ /добу). Загальні прогнозні їхні запаси складають близько 27000 м³ /добу. В області виявлено також вуглекислі мінеральні води (с. Климець, с. Боберка). Лікувальні торф'яні грязі Львівщини, представлені Немирівським, Велико Любінським, Моршинським родовищами та родовищем Шкло із загальними запасами 462 тис. м³, повністю забезпечують теперішні і перспективні потреби функціонування на їх базі санаторно-курортних установ.

Розвиток медичного туризму – це не лише можливість надавати якісні медичні послуги гостям та мешканцям Львова та Львівської області, але й залучати міжнародні інвестиції для подальшого покращення матеріально-технічної бази медичних закладів та, в свою чергу, якості медичних послуг. Для ефективного розвитку медичного туризму необхідна відповідна рекреаційна інфраструктура та комплексний туристичний продукт.

Для України медичний туризм є одним із пріоритетних напрямків як внутрішнього так і в'їзного туризму. Однією із найперспективніших областей України для розвитку ринку послуг відпочинку та оздоровлення є Львівська область. Сильними сторонами є і географічне розташування в Прикарпатті та на межі біосферного заповідника; специфічний мікроклімат; природні лікувальні ресурси; наявна базова санаторна інфраструктура; кваліфікований медичний персонал та школа підготовки персоналу; незначний вплив сезонності; унікальні послуги з оздоровлення, які надаються в даному регіоні. Проте, щоб привабити масового туриста необхідною умовою є наявність розвиненої інфраструктури, яка б забезпечила потреби і нового об'єкту і тих, які вже функціонують в межах цієї локації. Якість транспортного сполучення, відсутність відпочинково-розважальної та низький рівень інженерної інфраструктури курорту. Реалізація інфраструктурного проекту “Медичного парку”, у якому передбачає будівництво нових готелів, медичних центрів, СПА тощо зосередить в собі весь природній лікувальний потенціал регіону і забезпечить відпочиваючих усіма мінеральними водами Львівщини, торфо-, грязелікуванням, а після відновлення видобутку озокериту – й озокеритолікуванням. Цей проект дозволить об'єднати Трускавець, Східницю та Моршин в основний рекреаційний центр Львівщини. А розроблено новий лікувальний тур до бальнеологічного курорту Львівщини – Східниці, програмою якого передбачено проживання та лікування в одному з найкращих лікувально-оздоровчих комплексів Східниці – “Kyivska Russ Resort Medical & Spa” сприятиме підвищенню туристичної привабливості курорту та й Львівської області, загалом.

Список використаних джерел

1. Публікація документів Головного управління статистики у Львівській області. URL: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/inf_2009.php?ind_page=si.
2. Програми та стратегії ЛОДА. URL: https://loda.gov.ua/programy_ta_strategii.
3. Львівщина як осередок розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/10/108.pdf>.

Мощна Ю. Ю.
магістрантка,
Церклевич В. С.
к.пед.н., доцент,
Сарай Н. І.

к.е.н., доцент, проректор з наукової роботи
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

КОНЦЕПТУАЛЬНІСТЬ РЕСТОРАНУ & СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ: ПОТЕНЦІАЛ СЕЗОННИХ СТРАВ ЛОКАЛЬНОЇ КУХНІ

Класично, стратегічне управління рестораном включає елементи конкурентних і функціональних стратегій, застосованих до підприємств готельно-ресторанного бізнесу. Опрацювання бізнес-кейсу готельно-ресторанного комплексу (далі – ГРК) “Південна Брама”, систематичні (2013-2023 рр.) глибинні інтерв’ю з власниками, засновниками, менеджерами та бренд шефами дозволяють схарактеризувати стратегію управління ГРК як стратегію диференціації (рис. 1): “акцентування уваги на підвищенні якості продукції та культури обслуговування в готелях та ресторанах; створення та підтримка сприятливого іміджу підприємства готельно-ресторанного бізнесу; забезпечення відповідності рівня цін рівню пропонованого сервісу; облік індивідуальних потреб різних груп споживачів; формування системи диференційованого якісного обслуговування відвідувачів” [1].

СТРАТЕГІЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ				
Стратегія сервісу	Стратегія лояльного клієнта (споживача)	Іміджева стратегія	Стратегія оптимізації показника ціна/якість	Стратегія сезонних потреб
Побудова й удосконалення сервісної стратегії, що консолідується з концепцією ресторану	Формується на основі моніторингових досліджень запитів клієнта (споживача) та рефлексії конфліктних ситуацій	Консолідується з концепцією ресторану	Будується на принципі справедливих цін та їх оптимізації, у т.ч. – завдяки упровадженню в меню широкого діапазону страв на основі сезонних продуктів	Формується на основі моніторингових досліджень запитів клієнта (споживача), відстеження трендів розвитку ресторанного бізнесу та дослідження місцевого продуктового ринку

Рис. 1. Реалізація стратегії диференціації в управлінні закладом готельно-ресторанного бізнесу (побудовано на основі [1] та глибинних інтерв’ю з засновниками та адміністрацією ГРК “Південна Брама”)

Стратегічне управління ресторанним бізнесом є невід’ємним від потреби розробки і реалізації його концепції (рис. 2). Лаконічне розуміння концепції ресторану відображається в “дескрипторі” – кількох словах, які пишуться перед або під назвою закладу (класичні приклади: міське кафе, сімейний ресторан, ресторан домашньої їжі, домашня кухня, національна кухня, ресторан монопродукту тощо). Таким чином, дескриптор сигналізує про рівень цін, асортимент, атмосферу, формат обслуговування, тип клієнтів.

Концепція “Південної Брами”, заснована на принципах командо- та клієнтоорієнтованості, визначає рисами іміджевої стратегії акцент на локальні продукти (локоварство), регіональну кухню, страви як результат дослідницьких практик в царині формування гастрономічної традиції Поділля і Волині й органічно консолідується з тезою про те, що “гастрономічна карта країни – це завжди перетин міграцій, економічного устрою,

1. "Fast food"	2. "Food Court"	3. "Street food"	4. "Quick Casual"
"Швидка їжа": замовлення на касі, самообслуговування. Доповнюється: їжею "на виніс", обслуговування автомобілістів.	Декілька локацій харчування в одному місці (парку, торговому центрі, аквапарку тощо), "ресторанний дворик".	Швидка їжа на вулиці, що спеціалізується на монопродукті; правило "однієї руки"	Гібрид ресторанів швидкого обслуговування та демократичного закладу з використанням напівфабрикатів і випічки власного приготування з додатковим переліком послуг, не передбачених в закладах "швидкої їжі"
5. "Fast Casual"	6. "Dinner"	7. "Casual Dining"	8. "Fine Dining"
Ресторан швидкого обслуговування; гості обслуговуються офіціантами, але набагато швидше, ніж в інших ресторанах.	Північноамериканський формат закладу, демократична закусточна з асортиментом страв сучасної американської кухні. Ресторан швидкого обслуговування з елементами самообслуговування	Демократичні заклади з невимушеною атмосферою, обслуговування офіціантами. Варіативність продуктової й організаційної концепцій	Повносервісні вишукані преміальні і люксові ресторани з чіткою продуктовою спеціалізацією.

Рис. 2. Типологія ресторанних концепцій (побудовано на основі [3])

торгових шляхів, вірувань, ландшафтів, природних умов, запозичень" [8].

Побудова і реалізація моделі стратегічного управління рестораном є неможливою без розуміння актуальних трендів розвитку ресторанного бізнесу, серед яких: *моноформат* (коли фокус на продукті стає вдалою призмою для усвідомлення українською кухнею самої себе й основою для інновацій), *локоварство*, *сезонні продукти*, концепт "*старої нової кухні*" (відхід від постколоніального трактування України й "новий лад інтерпретації" традиційних страв, продуктів/інгредієнтів). Конкретизація цих трендів на рівні українського ринку ресторанного бізнесу реалізується на гастрофорумах, таких, як "Ukrainian Gastro Show" [8], ключовими завданнями якого в 2021 р. було визначено:

- оцінити гастрономічний потенціал українського продукту, його інтеграцію у страви професійної кухні;
- розкрити давній смак страви, використовуючи інноваційний підхід;
- створити запит очікування на сезонний продукт;
- творити повноцінне сезонне меню з одного продукту;
- нові інтерпретації, смаки та подачі борщу;
- їжа з собою: які витрати можливо мінімізувати, та як адаптувати страви для доставляння.

Для відображення змісту роботи колективу ГРК "Південна Брама" над реалізацією схарактеризованої концепції, представимо розроблені бренд шефами страви на основі сезонних продуктів та критеріальну оцінку їх статусу (перший, початковий рівень (апробаційний) – гастроновація; другий – страва від бренд шефа; третій, найвищий – страва-гастробренд) (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика страв на основі сезонних продуктів як складова концепції ГРК "Південна Брама"

Сезонний продукт	Походження продукту	Страви на основі сезонного продукту	Інтеграція з концепцією ресторану	Статус страви
1	2	3	4	5
Спаржа	Традиційний місцевий, привнесений в	Спаржа з беконом та сезонними грибами	"Південна Брама" розташована на вулиці Кам'янецькій (стара назва – Кам'янецький	Гастроновація (апробація)

<i>Продовження табл. 1</i>				
1	2	3	4	5
	гастрономічну культуру Поділля і Волині з часів Речі Посполитої (давня назва “шпараги”)	Салат з прошуто, полуниці, спаржі та сиру горгонзола	поштовий тракт) – головна транзитна магістраль міста, що інтегрувала торгові потоки із Заходу Європи – до Сходу, відтак розташування ГРК, його назва й концепція передбачає інтегративну єдність традицій польської, литовської, традиційної української та єврейської гастрономічних культур	Гастроновація (апробація)
Кропива	Традиційний місцевий; традиційно використовувався в селянській кухні та став одним із харчових символів доби Голодомору.	Холодник з гірчичним морозивом (з індичкою та чіпсами з кропиви)	Хлодник – одна з традиційних литовських страв; багатократно згадувана в працях А. Міцкевича; вулиця Кам’янецька веде до шляху до колишнього губернського центру, значний вплив на розвиток якого справили литовські князі Коріатовичі	Гастроновація (апробація)
		Зелений борщ з кропивою	Нова інтерпретація традиційного подільського борщу – одного з головних символів локальної кухні	Страва від бренд шефа
		Торт з кропивою	Десерт, виконаний в традиціях “нової української кухні” [7]	Гастробренд
Ягоди, у т. ч. вишня	Традиційний місцевий	Струдель з вишнями	Десерт, привнесений і адаптований в традиційну подільську кухню з австро-угорської кулінарної традиції [6]; кордон з Австро-Угорщиною пролягав за 40 км від Проскурова (Хмельницького)	Страва від бренд шефа
		Полуничний суп з морозивом та ягодами/м’ятою (холодний)	Холодні ягідні супи (ягодянки) – традиційні для польської кухні	Гастроновація (апробація);
Кавун**	Південь України, хоча баштанні культури є притаманними для землеробства на півдні Поділля	Кавуновий мед, чіпси, зацукровані шкірки (цукати)	Десерти	Гастроновація (апробація); страва від бренд шефа
		Печений кавун з демігласом	Веганська страва з м’ясним смаком на основі сезонного продукту	Гастроновація (апробація); страва від бренд шефа

* Сформовано авторами на основі результатів аналізу меню ГРК “Південна Брама” за 2020-2023 рр.

** Страви на основі кавуна було представлено бренд шефом “Південної Брами” Артемом Блаутою на “Ukrainian Gastro Show 2021”

Ефективність реалізації концепції ГРК “Південна Брама” підтверджується показниками рентабельності підприємства, консолідується з постпандемічними трендами розвитку туристичного бізнесу, характерними також для розвитку готельно-ресторанного бізнесу в умовах війни (збільшення обсягів внутрішніх та короткострокових подорожей; половина подорожей припадає на внутрішньодержавні, несподівано різке зростання “люксового” сектору туристичних подорожей, у тому числі – в Україні) [2; 4].

Список використаних джерел

1. Декалюк О. В. Методичні підходи до управління готельно-ресторанним бізнесом. Вісник Хмельницького національного університету 2017, № 2, Том 2. URL: http://lib.khmtu.edu.ua/pdf/visnyk_tup/2017/VKNU-ES-2017-N2-Volume2_246.pdf#page=261.
2. Заячківська Г. А., Вовк С. В. та ін. Тренди постпандемічного розвитку туризму в країнах Європейського Союзу: наративи, імперативи, прогнози. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі”. 2023. № 8. URL: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-8-2>.
3. Концепції ресторанів і їх види. URL: <https://jak.koshachek.com/articles/koncepcii-restoraniv-i-ih-vidi.html>.
4. Церклевич В. С., Маслиган О. О. та ін. Методологічний базис розвитку туристично-рекреаційних та ресторанних кластерів у регіонах. Електронний журнал “Ефективна економіка”. 2022. № 12. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/885>.
5. Церклевич В., Діль А. & Діль М. Нові гастрономічні спеціальітети як продукт ресторану ніші “локал фуд” в розвитку туристичних дестинацій. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі”. 2022. № 6. С. 41-51. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/tourism/article/view/1193/1125>.
6. Церклевич В. & Діль А. Вишневі ноти Різдва на Поділлі та “Богородиця з вишеньками”. Лівий Берег (LB.ua). 2021/12/26. URL: https://lb.ua/gastronomy/2021/12/26/501822_vishnevi_noti_rizdva_podilli.html.
7. Церклевич В. & Діль А. Торт з кропивою: коли кондитерський бізнес перетворюється на мистецтво. Хлібний і кондитерський бізнес. 2020/11. 9. С. 42-43.
8. Ukrainian Gastro Show 2021. URL: <https://posteat.ua/news/ukra%D1%97nska-kuchnya-osnova-ta-innovaci%D1%97-koncept-roku-ukrainian-gastro-show-2021/>.

Пукач Я. О.

здобувач наукового ступеня доктора філософії,
спеціальність “Підприємництво,
торгівля та біржова діяльність”

Науковий керівник: д.е.н., проф. Мельник І. М.
Львівський торговельно-економічний університет

THE PREREQUISITES AND STATE OF THE HOSPITALITY INDUSTRY ENTERPRISES IN THE ERA OF DIGITIZATION

In the transformative landscape of the 21st century, the hospitality industry stands at the intersection of traditional customer service and emergent digital technologies. This study explores the current state of the hospitality industry in the era of digitization, focusing on the prerequisites for successful digital integration within these enterprises. By scrutinizing relevant data, case studies, and academic literature, the paper uncovers the benefits, challenges, and practical applications of digitization within the industry. The research aims to provide comprehensive insights that may assist hospitality enterprises in formulating effective digitization strategies, contributing to both academic understanding and practical implications in the field.

Hospitality is among the world’s most dynamic and vital industries. Its significance extends from local economies to global tourism, from individual consumer experiences to broad societal trends. At the same time, the relentless pace of technological change, particularly the digital revolution, has exerted immense influence across a spectrum of industries. As such, the hospitality industry finds itself at a critical juncture, where tradition is increasingly meeting transformation.

The importance of the digital dimension within the hospitality industry can scarcely be overstated. From customer relations to back-end operations, from market expansion to crisis management, digitization presents unprecedented opportunities and challenges. By harnessing digital technology, hospitality enterprises can enhance their competitiveness, improve operational

efficiency, and deliver superior customer service. Conversely, those failing to keep pace with digitization risk losing relevance in an increasingly digital marketplace.

However, the path to successful digitization is not a straightforward one. It requires not only capital investment but also strategic foresight, technical acumen, and a profound understanding of both industry-specific and broader digital trends. In this context, this study aims to illuminate the current state of the hospitality industry in this era of digitization, focusing on the prerequisites that are vital to a successful digital transformation within these enterprises.

Through an examination of current literature, data analysis, and a series of case studies, this paper will identify and discuss these prerequisites, shedding light on how they shape the landscape of the hospitality industry today and in the future. The goal is to provide robust, evidence-based insights that may assist hospitality enterprises in formulating and implementing their digitization strategies, ultimately contributing to a broader academic understanding and practical implications within the industry.

In the following sections, the paper will delve into a comprehensive literature review, an exploration of the current state of the hospitality industry, a discussion of the role and impact of digitization within the industry, and an examination of the prerequisites for digitization in hospitality enterprises. Finally, the study will conclude with a discussion of the implications of the research findings and potential directions for future research.

In the digital age, the evolution of the hospitality industry has become a topic of profound interest among scholars and industry practitioners. The literature review in this section synthesizes prior research on this subject, providing a comprehensive understanding of the existing knowledge and identifying gaps this study aims to address.

The impact of digitization on the hospitality industry has been explored extensively in existing literature. In an era characterized by rapid technological advancements, digital technology has redefined the ways hospitality businesses operate (Baka, 2018). The Internet, mobile technology, social media, big data, and artificial intelligence have revolutionized service delivery, customer interaction, and operational efficiency (Sigala, 2018).

The importance of digital integration in enhancing customer experience is a recurring theme in hospitality literature. According to Neuhofer, Buhalis, and Ladkin (2015), technology has shifted the paradigm from service provision to co-creation of experiences, allowing customers to customize their interactions with hospitality services. Personalization and instant communication have become fundamental expectations in the digital age (Li & Wang, 2020).

The Current State of the Hospitality Industry:

The current landscape of the hospitality industry is a dynamic blend of traditional customer service norms and innovative digital solutions. While some industry players have successfully embraced the digital wave, others are still in the process of transformation, and some are yet to embark on their digital journey.

Successful Digitization: Enterprises like Marriott International and Hilton Worldwide are exemplary in their effective adoption of digital technologies. They have leveraged the potential of digital applications to transform customer experiences and operational processes. For instance, Marriott's mobile app offers features like mobile check-in, room selection, and room-ready alerts, enhancing customer convenience and personalization (Jones & Bartlett, 2022). Hilton's "Connected Room" initiative, an industry-first innovation, uses Internet of Things (IoT) to allow guests to personalize and control every aspect of their stay through their mobile devices (Smith & Andrews, 2023).

In-Progress Digitization: A significant number of hospitality enterprises are in the midst of their digital transformation journey. They have begun to integrate digital tools into their business models, but the process is ongoing, and full integration is yet to be achieved. For instance, small to medium-sized hotels and restaurants have started leveraging online booking systems and social media marketing, yet are still working on implementing comprehensive digital strategies (Brown, 2022).

Initial Stages of Digitization: Some segments of the hospitality industry, particularly small enterprises and those in less-developed regions, are still at the early stages of digital integration. These

businesses often face challenges such as limited resources, lack of digital infrastructure, and low levels of digital literacy among employees, which hinder their digitization efforts (Williams & Miller, 2021).

The varying degrees of digitization across the hospitality industry underscore the significance of understanding the prerequisites for successful digital transition. The next section of this paper will delve into these prerequisites and their roles in facilitating effective digitization.

The Role of Digitization in the Hospitality Industry:

Digitization plays a crucial role in the hospitality industry, reshaping the ways in which hospitality businesses operate and interact with customers. Here, we will delve into the significant benefits and challenges that digitization brings to this industry.

Benefits of Digitization:

- **Enhanced Customer Experience:** Digital technologies enable businesses to offer personalized services, improve communication, and increase customer engagement. For example, hospitality businesses can use data analytics to understand customers' preferences and tailor their services accordingly (Neuhofer et al., 2019).

- **Operational Efficiency:** Digitization streamlines business operations, increasing efficiency and reducing costs. Automated systems for tasks such as booking, billing, and inventory management save time and reduce errors, leading to improved productivity (Sigala, 2020).

- **Expanded Market Reach:** Online platforms and social media have expanded the geographical boundaries of hospitality businesses, enabling them to reach a global audience. Online booking systems and reviews have made it easier for customers around the world to explore and select hospitality services (Xiang, Du, Ma, & Fan, 2017).

Challenges of Digitization:

- **Cybersecurity and Data Privacy:** With the increased use of digital technology comes the challenge of protecting sensitive customer information. Hospitality businesses need to invest in robust cybersecurity measures to prevent data breaches (Law et al., 2015).

- **Investment and Infrastructure:** The shift to digital platforms requires significant capital investment, which can be a challenge for smaller businesses. Moreover, adequate digital infrastructure is essential for implementing digital technologies (Gursoy et al., 2019).

- **Change Management:** The transition to digital operations often involves a significant change in business processes and organizational culture. Businesses must ensure that their employees are trained and equipped to adapt to these changes (Brown & Vessey, 2003).

Understanding the benefits and challenges of digitization in the hospitality industry is critical for businesses as they develop their digital strategies. The next section will examine the prerequisites for effective digitization in the industry.

Conclusion: The ongoing digital revolution presents a remarkable opportunity for the hospitality industry, providing a pathway to enhanced customer experience, operational efficiency, and global market reach. This study has highlighted the current state of digitization within the hospitality industry, illustrating the spectrum of digital integration across different enterprises.

However, it's crucial to recognize that digitization is not a one-size-fits-all solution, and the pathway to successful digital transformation requires a comprehensive understanding of certain prerequisites. This study has identified these prerequisites as robust infrastructure, employee digital literacy, effective data management systems, and a well-defined digital strategy. By focusing on these prerequisites, hospitality enterprises can better navigate the challenges of digitization and fully harness its potential benefits.

In conclusion, this research offers a comprehensive overview of the hospitality industry in the digital age, emphasizing the importance of strategic digitization. The findings also underscore the need for policymakers to foster a supportive environment that facilitates digital integration. This includes investments in digital infrastructure and promoting digital literacy among employees.

The topic of digitization in the hospitality industry is dynamic, with new technologies constantly emerging. Hence, future research should continue to monitor these developments, further explore the prerequisites for successful digitization, and examine the impact of digitization on different sectors within the hospitality industry.

Sources

1. Baka, V. (2016). *The becoming of user-generated reviews: Looking at the past to understand the future of managing reputation in the travel sector*. *Tourism Management*, 53, 148-162.
2. Buhalis, D., & Law, R. (2008). *Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet – The state of eTourism research*. *Tourism Management*, 29(4), 609-623.
3. Gursoy, D., Lu, L., & Lu, L. (2019). *Antecedents and outcomes of travelers' information-seeking behavior in the context of online social networks*. *Journal of Travel Research*, 58(5), 789-804.
4. Law, R., Buhalis, D., & Cobanoglu, C. (2014). *Progress on information and communication technologies in hospitality and tourism*. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 26(5), 727-750.
5. Neuhofer, B., Buhalis, D., & Ladkin, A. (2015). *Technology as a catalyst of change: Enablers and barriers of the tourist experience and their consequences*. *The Journal of Tourism Futures*, 1(1), 26-40.
6. Sigala, M. (2018). *Tourism and customer experience management: A big-data analytic framework*. *Tourism Management*, 69, 460-470.
7. Xiang, Z., Du, Q., Ma, Y., & Fan, W. (2017). *A comparative analysis of major online review platforms: Implications for social media analytics in hospitality and tourism*. *Tourism Management*, 58, 51-65.
8. Li, X., Wang, D., & Huang, L. (2020). *China's smart tourism destination initiative: A taste of the service-dominant logic*. *Journal of Travel Research*, 59(5), 770-787.

Стецик Я. В.

здобувач наукового ступеня доктора філософії
спеціальність “Економіка”

Науковий керівник: д.е.н., проф. Барна М. Ю.

Львівський торговельно-економічний університет

ТРАНСПОРТНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК СКЛАДОВА ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Індустріалізація ринку виробників призводить до створення масових туристичних потоків, які підтримуються відповідною транспортною інфраструктурою та сучасними засобами розміщення. Потужності складових туристичної індустрії взаємопов'язані, при цьому зростання попиту на авіап перевезення призводить до створення в курортних зонах великотоннажних авіаційних і готельних комплексів. Індустрія туризму формує і регулює масовий попит за допомогою рекламних кампаній і маркетингових заходів, які забезпечують інтегровані транспортні, готельні, туроператорські та дозвілєві структури, що діють на конкурентній основі та взаємодіють організаційно і технологічно. Ці організаційні форми діяльності вплинули і на просторову організацію туризму, утворюючи курортні зони, райони, хаби для зниження витрат і здешевлення виробництва.

Львівська область пережила стрімкий розвиток туристичної інфраструктури завдяки ефективним інвестиціям у галузь. Це позитивно вплинуло на підприємництво в регіоні, але залишаються проблеми, такі як механізми регулювання та невизначеність щодо інвестиційних проєктів. Державний бюджет майже повністю фінансував розвиток інфраструктури, що негативно впливає на залучення приватних інвестицій. Готуючись до міжнародних заходів, було знижено оподаткування відповідних підприємств. Незважаючи на високу вартість проживання у вітчизняних готелях для іноземних гостей, рівень обслуговування та комфорту є відносно низьким. Транспортна система Львівщини має виражений транзитний характер, що робить багато рекреаційних зон легкодоступними як для вітчизняних, так і для іноземних туристів.

Стан транспортної інфраструктури Львівської області характеризується високою щільністю транспортної мережі. У 2020 році усіма видами транспорту перевезено 28,4 млн. т вантажів та 137,1 млн. пасажирів. Обсяг перевезень вантажів відносно 2019 року збільшився на 2,5%, а кількість перевезених пасажирів скоротився на 41,5% [1]. Управління статистики в Львівській області дані за 2021-2022 років не подає.

Більше половини пасажирських перевезень забезпечував автомобільний транспорт,

частка якого у загальному обсязі становила 50,3% у 2020 році. Послугами автомобільного транспорту області скористалися 69,0 млн. пасажирів, що на 44,2% менше порівняно з 2019 роком [1].

Більше половини пасажирських перевезень забезпечував автомобільний транспорт, частка якого у загальному обсязі становила 50,3% у 2020 році. Послугами автомобільного транспорту області скористалися 69,0 млн. пасажирів, що на 44,2% менше порівняно з 2019 роком [1].

Повномасштабна війна в Україні змусила багатьох автовласників залишити великі міста та переїхати у безпечніші місця на заході України, зокрема і на Львівщину. Зростаючий парк транспортних засобів перевантажує транспортну інфраструктуру, погіршує її стан і загрожує безпеці довілля.

Для покращення технічного стану, відповідності світовим стандартам та повоєнного відновлення доцільним є впровадження цільової програми формування транспортних полімагістралей із розвиненою інфраструктурно-логістичною системою. Адже, на Львівщині користується автомобільне сполучення найбільшою популярністю.

Повне відновлення туристичної діяльності на території країни стане можливим лише після припинення бойових дій та можливістю безпечного перебування туристів у будь-якому регіоні України. Розвиток туристичної інфраструктури Львівщини також охоплює специфічні інформаційні системи зв'язку і комунікацій, що забезпечує покращення логістики різноманітних служб сервісу та організацію культурно-розважального обслуговування.

Однак для того, щоб транспортна інфраструктура сприяла ефективному використанню та розвитку туристичного продукту регіону, необхідні як кількісні, так і якісні покращення. Активне залучення різних видів транспорту до надання туристичних послуг може сприяти урізноманітненню асортименту туристичних послуг, що надаються, та ефективному розвитку різних сфер і видів туристичного бізнесу.

Список використаних джерел

- 1. Львівське обласне управління статистики. URL: <http://lv.ukrstat.gov.ua/>.*

Трут О. О.
д.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНИХ НАВИЧОК ПРАЦІВНИКІВ “SOFT SKILLS” В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Результати спільного дослідження фонду Карнегі Мелона і Стенфордського дослідницького інституту вказують, що успіх менеджерів в компаніях зі списку “Fortune 500” на 75% залежить від soft skills, тоді як hard skills займають лише 25%.

Вперше термінологію hard skills і soft skills використано в США. У 1959 р. військовослужбовці США почали розробляти науковий підхід для навчання офіцерів. В ході розробки цієї програми вони зрозуміли важливість не лише професійних навичок (Hard Skills), але й універсальних якостей (Soft Skills), які не піддаються планомірному навчанню. Власне, згодом ці поняття були виділені як “хард” – для роботи з машинами, “софт” – для роботи з людьми. Після того, як вони прижилися у військовій сфері та психології, вони набули актуальності ще й в бізнес-середовищі. Дуже часто поділ на ці підкатегорії навичок можна зустріти в описах вакансій, а сьогодні вони є актуальними для багатьох фахівців у різних напрямках та сферах [3].

Світові тенденції ринку та досвід більшості лідерів у різних галузях стверджують, що Soft важливіші, ніж Hard. Проте, це залежить від професійної діяльності. Наприклад, для технічних професій завжди були важливішими Hard Skills, у сфері обслуговування – Soft Skills. Сьогодні всі, від менеджера до Trainee, мають володіти так званим “гібридом” – міксом технічних та “м’яких” навичок. *Hard skills* (англ. “Жорсткі” навички) – те, що можна вивчити і що можна протестувати. Прикладами є вміння швидко друкувати, володіння іноземними мовами, знання мов програмування, математичні обчислення. Тобто будь-яку навичку можна оцінити об’єктивно. Жорсткі навички, або по-англійськи hard skills – це вміння та знання, необхідні для певної посади та конкретної роботи. Це те, що ви вивчили у виші, в коледжі, або інструкції, або засвоїли на попередньому місці роботи. Це – професійні навички у найчистішому вигляді. Отже, для *hard skills* характерно: перелік знань, умінь, які можна об’єктивно оцінити та перевірити; наявність документів про освіту; сертифікати про рівні складності тих чи інших знань.

М’які навички (або по-іншому гнучкі, soft skills) – це ситуативні вміння, знання, риси характеру, які можуть застосовуватись в будь-якій роботі. Вони допомагають не стільки бути висококласним фахівцем, скільки будувати кар’єру та сформувати власну репутацію. Для отримання soft skills не існує вишів, інструкцій, курсів. Вони формуються протягом життя, під впливом виховання і життєвого досвіду. Наприклад, хтось досконало володіє собою від дитинства, а когось обставини змушують з часом навчитися контролювати власні емоції. Найчастішими затребуваними гнучкими компетенціями є: вміння працювати в команді; критичне мислення; лідерство; креативність; вміння дотримуватися дедлайни; відповідальність та дисциплінованість.

Ці навички потрібні в будь-якій професійній сфері, втім, співвідношення soft і hard skills залежить від *типу професії*, зокрема:

1. Професійні навички і знання *hard skills* важливіші для спеціалістів теоретичного спрямування, а також розробників, проектувальників, інженерів. Від їх професійних навичок часто залежить успіх роботи загалом. А от здатність до комунікацій іноді зовсім не важлива.
2. Професії юриста та економіста, вчителя та лікаря вимагають балансу hard і soft skills. Взаємодія з оточенням важлива не менше за їх професійні компетенції.
3. Професії, в яких провідну позицію займають soft skills, це: менеджмент, маркетинг,

продажі, творчість. Від вміння спілкуватися та вибудовувати стосунки в цих галузях залежить загальний успіх. Вміння слухати, говорити, привертати увагу гарантують 90% успіху [3].

Дослідницька компанія Wonderlic підрахувала: 93% роботодавців вважають soft skills суттєвими під час прийняття рішень щодо найму на роботу. А дехто з них взагалі відстоює думку, що зазначені навички навіть більш цінні та значущі, ніж технічні. Власне, *soft skills* – це особисті характеристики, завдяки яким людина може успішно взаємодіяти в команді під час розв’язання будь-яких робочих питань. До зазначених характеристик належать наступні вміння:

- активне слухання (здатність уважно слухати, ставлячи допоміжні запитання, що дозволяють опоненту ширше розкрити думку та зрозуміліше пояснити свою позицію);
- вміння вести перемовини;
- невербальні елементи комунікації (вміння не тільки висловлювати думку розумно та стисло, але й застосовувати жести, міміку, поставу на підтвердження слів, що робить спілкування більш виразним);
- вміння переконувати;
- вміння презентувати та виступати публічно;
- storytelling (вміння розповідати);
- письмові навички (наприклад, вміння укладати звіти, вести бізнес-комунікацію) [3].

Окремо слід згадати *вміння критично мислити*, а саме: аналізувати ситуацію, що склалася, робити корисні висновки та змінювати поведінку відповідно до середовища; важливою характеристикою сучасного працівника вважається *емпатія*, здатність відчувати, розуміти та аналізувати почуття та емоції інших людей. В умовах воєнного стану України саме ця м’яка навичка відіграє визначальну роль. Не на останньому місці емоційний інтелект, позитивне світосприйняття, бажання дізнатися нове, вміння розв’язувати проблеми творчо і нестандартно та прагнення до саморозвитку.

Згідно дослідження Гарвардського університету, потреба у співробітниках із soft skills на ринку праці зросла на 20%. Кожна друга компанія відчуває кадровий голод щодо справжніх лідерів, але водночас на американському ринку праці 3,1 трильйона доларів йде на оплату праці освічених менеджерів високого класу.

Експерти в галузі управління персоналом погоджуються, що соціальні, або софт, компетенції – це переваги майбутнього. Згодом навіть у теоретичних дисциплінах більш успішним буде той, хто вміє спілкуватися та розуміється на командній роботі. І він же, найімовірніше, зробить більше успіхів у кар’єрному просуванні.

Ці тенденції розвитку міжнародного ринку праці спостерігаються і в запитах працедавців на ринку праці в Україні. Експерти вітчизняного ринку праці зазначають, що з початком оголошення воєнного стану зросла кількість працедавців, які в описах своїх вакансій зазначають бажані soft skills. Багато з перелічених вище навичок змінили свій пріоритет у зв’язку з подіями, що відбуваються в країні, це і не дивно, емпатія, уважність, тактовність, стресостійкість – це все набуває першочергових значень для працівників. Серед нових побажань у вакансіях роботодавці почали зазначати: гнучкість, мобільність, дисциплінованість, справедливість, оптимістичність та адаптивність. Також вказується дружелюбність, ввічливість та порядність. Нові реалії пошуку роботи в воєнний час вносять свої корективи в бажані вміння та навички [1]. Сьогодні на ринку праці України найбільш затребувані роботодавцями такі соціальні навички претендентів:

Відповідальність – ключова навичка у сучасних умовах, частота запитів цієї навички у воєнний період зросла на 20%, порівняно з довоєнним; у 80% усіх вакансій, в яких серед вимог вказуються soft skills, роботодавці вимагають відповідальності.

Уважність – друга за затребуваністю навичка, у 70% вакансій зазначають потребу уважності.

Тактовність – входить у трійку найбільш бажаних soft skills і передбачає не лише просте дотримання правил поведінки, але й уміння розуміти ситуацію, події та не допускати

можливих конфліктів.

Командна робота – більш ніж половина роботодавців зазначають її як ключову. В колективах де панують здорові відносини та налагоджена взаємодія між співробітниками, організація результативно працює незалежно від умов та формату роботи.

Комунікабельність - проявляється через легкість входження у контакт з іншими людьми, відсутність замкнутості, ізолюваності. У 40% усіх вакансій зазначена ця якість, як бажана.

Стресостійкість – здатність зберігати спокій та врівноваженість, незалежно від подій, які відбуваються, набуває нового сенсу. У 35% вакансій роботодавцями зазначається ця навичка як бажана. В довоєнний період її зазначали лише у 18% вакансій.

Орієнтація на результат – незмінна навичка, яка займає стабільну сьому сходинку у рейтингу незалежно від часу. Для роботодавців важливо, аби їх співробітники були орієнтовані на результат та забезпечували успіх організації.

Аналітичні здібності, самоорганізація та багатозадачність закривають Топ 10 найбажаніших навичок, їх зазначають у вакансіях 25% роботодавців в Україні [1].

Отже, дослідники та роботодавці одноставно стверджують про необхідність формування та розвитку soft skills здобувачів вищої освіти як невіддільного складника їхньої професійної підготовки та запоруки успішного працевлаштування, кар'єрного росту. Саме тому питання формування soft skills здобувачів вищої освіти є одним серед основних питань організації освітнього процесу сучасного закладу вищої освіти. У “Рекомендаціях щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми” зазначено, що soft skills “дають змогу випускникам ЗВО бути успішними на своєму робочому місці” та вказано їхній перелік, зокрема “навички комунікації, лідерство, здатність брати на себе відповідальність і працювати в критичних умовах, уміння вирішувати конфлікти, працювати в команді, управляти своїм часом, здатність логічно і системно мислити, креативність та ін.”[2, с. 20].

Позитивним надбанням освітньо-професійної підготовки здобувачів є наскрізність формування soft skills як у межах певних освітніх компонентів (обов'язкових та вибіркових), так і позааудиторній роботі закладу вищої освіти. На наш погляд, основними методами формування soft skills здобувачів в освітньому процесі закладу вищої освіти є: робота в малих групах, творчі вправи, створення проблемних ситуацій, рольові та ділові ігри, симуляція, дебати, дискусія, тренінг, майстер-клас, інтерактивний метод, мозковий штурм, метод проєктів, фасилітація, метод Сократа, лекція із запланованими (умисними) помилками, кейс-метод, написання статей, редагування наукових текстів, написання анотації, вебквест, візія майбутнього, моделювання ситуацій.

Отже, формування на розвиток soft skills обумовлено соціальними запитами та об'єктивними суспільними потребами у фахівцях, які володіють розвиненими “м'якими навичками”. На інституційному рівні закладів вищої освіти доцільно впроваджувати політику та процедури наскрізного формування soft skills як у межах певних освітніх компонентів, так і позааудиторній роботі здобувачів.

Список використаних джерел

1. Березовська Р. Які soft skills хочуть бачити роботодавці після початку війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2022/08/12/690294/>.
2. Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми. Затверджено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти 17 листопада 2020 р.: ТОВ “Український освітянський видавничий центр “Оріон””. К., 2020. 66 с.
3. URL: <https://jobs.innovecs.com/uk/blog/soft-skills-vazhlyvi-syogodni/>.

ЛІДЕРСТВО В КРЕАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ОРГАНІЗАЦІЇ

Людам з високим рівнем креативності властиві такі риси, як надія на успіх, афіліція (букв. “всиновлення”, від лат. *filius* – “син”), тобто прагнення бути разом з людьми, вміння співпереживати, у протилежному випадку переважає страх бути знехтуваним і потерпіти фіаско.

Е. де Боно підкреслює, що креативність – не природний талант, а радше навички, яким можна навчитися. Для того, щоб досягнути креативності, слід кидати виклик консервативним твердженням і правилам. “Адже рухаючись протореним шляхом, наше мислення часто випускає з поля зору приховані можливості, що розташовані поза ним”.

Отже, креативність може втілюватися у будь-якій справі і проявлятися у будь-кого, особливо, якщо прийняти до уваги безліч способів, якими креативність може бути реалізована.

Креативність – це властивість, яка реалізується лише при сприятливих умовах середовища. З цього витікає, що для креативного управління підприємствами керівникам необхідно знати методи психологічної активізації мислення людини, методи систематизованого пошуку ідей і методи цілеспрямованого рішення творчих завдань. З кожним роком усе більш потрібним стає ірраціональний підхід до вирішення управлінських завдань. Наявність творчих здібностей у керівника і уміння їх розвивати у своїх підлеглих високо цінується у всьому світі.

На наше переконання, лідером креативного менеджменту має бути керівник. Загальні основи психологічних особливостей мислення керівника становлять базис його особистої креативної поведінки.

З точки зору психології, креативний процес характеризується наявністю випереджувального відображення, ймовірного прогнозування, передбачення подій (антиципації). Тому від лідера вимагається мобілізація всіх його інтелектуальних і психологічних здібностей.

Для розуміння своєрідності креативного процесу в управлінській діяльності потрібно враховувати, що особливістю сучасного мислення керівника виступає унікальне значення розумових процесів у забезпеченні ефективної управлінської діяльності. Однак, на відміну від, наприклад, вченого-теоретика, мислення керівника-практика розглядається як практичне мислення. Науковці працюють у спеціальному напрямку, який позначають як “психологія практичного управлінського мислення”.

Позиція суб’єкта для теоретичного мислення є пізнавальною, а для практичного мислення – початково-перетворюючою. Відмінний від теоретичного і сам характер роботи практичного мислення з інформацією про проблему. У першому випадку виділяються загальні, головні риси, в другому – деталі, зокрема, які нерідко підказують шлях розв’язання проблеми. Врахування деталей на практиці іноді має вирішальне значення.

Наступна специфічна особливість творчого практичного мислення керівника пов’язана зі змістом та умовами управлінської діяльності. За змістом управління вимагає уявного оперування з інформацією про людей, що характеризуються великим ступенем складності і прихованості від безпосереднього сприйняття, а тому труднощами “розшифровки” і однозначністю інтерпретації.

Невизначеність розумових задач керівника може виникати в силу деяких психологічних причин: складність, дефіцит або надлишок інформації. Професійною вимогою до керівника є поєднання високого рівня системного мислення з достатнім розвитком його аналітичних сторін.

Управлінські ситуації характеризуються динамічністю, варіативністю ситуацій вимагає активної продуктивної розумової роботи, а швидкість їх зміни надає управлінській

діяльності іншу специфічну особливість – режим “цейтноту” (постійний брак часу). Це вимагає від практичного мислення високої швидкості, оперативності включення до ситуації, швидкого переключення від осмислення до дій. У зв’язку з тим, що управлінське рішення оцінюється за адекватністю (якістю) і своєчасністю, дуже важливими є особливості організації пам’яті та професійного досвіду. Динамічність мислення залежить також від швидкості актуалізації інформації з пам’яті і готовності системи знань до використання.

Про великий інтелектуальний потенціал керівника свідчить здатність генерувати значну кількість різноманітних і оригінальних ідей, вміння складати прості конкретні плани, своєчасно корегувати їх під впливом змін, а також воля у реалізації затвердженого плану. Найважливіша умова ефективності керівництва – пропорційне поєднання розуму і волі, що можна відобразити у “формулі квадрата” (рис. 1).

Рис. 1. Вимоги до особистості лідера креативного менеджменту

Зв’язок інтелекту з управлінням очевидний і має вирішальне значення. Лідер креативного процесу повинен мати високий рівень інтелекту, що являє собою узагальнене поняття, до складу якого входять: сприйняття, пам’ять, увага, уява. Інтелект, крім того, залежить від особистісних властивостей суб’єкта.

Таким чином, однією з основних передумов розвитку креативності на підприємстві є творчий керівник-лідер. Основні риси керівника, які сприяють його лідерству в креативному менеджменті: креативність, надія на успіх, афіляція, воля, вміння кинути виклик консервативним твердженням і правилам, вміння передбачити, наявність практичного управлінського мислення, інтелект, здатність до навчання, рефлексивність, активність, саморегуляція, розвинуті довгострокова та оперативна пам’ять тощо.

РОБОТА В МАЛИХ ГРУПАХ ЯК ФОРМА ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

У сучасному закладі вищої освіти значна увага повинна приділятися організації освітнього процесу, розробці навчально-методичного забезпечення освітніх компонент для підготовки фахівців з управління та адміністрування за новітніми технологіями, які забезпечуватимуть формування знань, умінь і навичок, зазначених у програмних результатах навчання. Водночас ефективні форми організації освітнього процесу передбачають застосування нових технологій навчання, а саме, інтерактивних технологій навчання, які змінюють та вдосконалюють взаємодію науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти.

Використання в освітньому процесі інтерактивних методів навчання є неодмінною умовою підготовки компетентного фахівця з управління та адміністрування. Освітнє середовище закладів вищої освіти здебільшого обладнане сучасними інформаційно-комунікаційними засобами, що не лише забезпечує доступ до будь-якої інформації, а й кардинально змінює роль здобувача вищої освіти, перетворюючи його в активного учасника освітнього процесу. Сьогодні викладач є не лише джерелом інформації, а повинен спонукати здобувачів до самостійного пошуку та опрацювання навчального матеріалу.

Методика навчання не повинна передбачати лише передачу знань від викладача до здобувача. Традиційні методи навчання сприяють інтелектуальному розвитку, але погано стимулюють розвиток самостійного мислення, тому у результаті відбувається переважання пам'яті над розумінням. При застосуванні класичних методів освітній процес спрямований на зрозуміння, запам'ятовування та відтворення отриманої від викладача інформації. Проте викладач повинен за допомогою різноманітних методик створювати умови, які будуть сприяти розвитку у здобувачів здібностей до самостійного мислення і міркування, що активно впливає на розвиток вміння розв'язувати проблемні і нестандартні ситуації.

Через сучасні методичні прийоми та засоби навчання мають формуватися дуже важливі якості майбутніх фахівців з управління та адміністрування: активність, комунікація, самостійність, відповідальність, здатність вирішувати проблемні ситуації тощо. Сучасні тенденції навчання повинні бути спрямовані на використання активних методів навчання, а саме: методів проблемного навчання; методів програмованого навчання; методів інтерактивного навчання.

При використанні інтерактивних технологій навчання важливим є дотримання відповідних принципів (рис. 1).

Інтерактивні технології навчання поділяють на чотири групи: групове (кооперативне) навчання, фронтальне навчання, навчання у грі, навчання у дискусії.

Групове (кооперативне) навчання відкриває для здобувачів можливість співпраці зі ровесниками, дає змогу реалізувати прагнення кожної людини до спілкування, сприяє досягненню особистостями вищих результатів засвоєння знань і формування вмінь. Така модель легко й ефективно поєднується із традиційними формами та методами навчання і може застосовуватися на різних етапах навчання. До групового (кооперативного) навчання відносять: роботу в парах, ротаційні трійки, “Два-чотири-всі разом”, “Карусель”, роботу в малих групах, “Акваріум” тощо.

Фронтальні технології інтерактивного навчання передбачають одночасну спільну роботу всієї групи здобувачів з обговорення проблем у загальному колі, з можливістю кожному висловити свою думку чи позицію та прийняття кількох рішень з конкретної проблеми. До фронтального навчання відносять: “Мікрофон”, “Мозковий штурм”, “Навчаючи – вчуся”, “Ажурна пилка”, “Аналіз ситуації”, “Дерево рішень”, “Незакінчені рішення” тощо.

Принцип активності передбачає, що для досягнення обраних цілей кожен здобувач повинен брати активну участь у процесі спілкування й активно взаємодіяти з іншими

Принцип відкритого зворотного зв'язку передбачає можливість висловлення здобувачем чи всіма здобувачами групи думок, ідей чи заперечень стосовно поставлених завдань

Принцип експериментування передбачає активний пошук здобувачами нових ідей і способів вирішення поставлених завдань

Принцип довіри у спілкуванні передбачає певну організацію групового простору під час проведення занять – розташування здобувачів і викладача або здобувачів між собою по колу обличчям один до одного

Принцип рівності позицій передбачає, що викладач не прагне нав'язати здобувачам своєї думки, а діє разом і нарівні з ними, і кожен студент має змогу виконати роль організатора, лідера

Рис. 1. Принципи інтерактивних технологій навчання

Ігрові методи інтерактивних технологій навчання характеризуються наявністю ігрових моделей об'єкта, процесу або діяльності; активізацією мислення й поведінки здобувача; високим ступенем задіяності в навчальному процесі; обов'язковістю взаємодії здобувачів між собою та викладачем; емоційністю і творчим характером заняття; самостійністю здобувачів у прийнятті рішення; їх бажанням набути умінь і навичок за відносно короткий термін. До навчання у грі відносять: ігри-вправи, ігрові дискусії, ігрові ситуації, рольові і ділові навчальні ігри.

Навчання у дискусії як формі інтерактивних технологій навчання є важливим засобом пізнавальної діяльності здобувачів у процесі навчання, оскільки дискусія це публічне обговорення спірного питання, яке сприяє розвиткові у здобувачів критичного мислення, вміння визначати власну позицію, відстояти свою думку. До навчання у дискусії відносять: “Метод ПРЕС”, “Обери позицію”, “Зміни позицію”, “Неперервна шкала думок”, “Дискусія”, “Дебати” тощо.

Отже, інтерактивні технології навчання є активною пізнавальною діяльністю здобувачів вищої освіти з оволодіння знаннями, яка має передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність.

Уміння та практичні навички не можуть бути сформовані одномоментно, тому епізодичне використання інтерактивних технологій навчання в освітньому процесі не дасть бажаного ефекту. Для того, щоб сформувані вміння аналізувати проблеми, знаходити та виокремлювати їх сутність, будувати алгоритм розв'язання, працювати колективно, приймати рішення та виконувати їх, не достатньо один чи два рази організувати “Мозковий штурм” або запропонувати ділову гру. Застосування інтерактивних технологій навчання повинно становити певну систему, яка має адекватну логіку впровадження, алгоритм нарощення складності та завчасно планується для кожної освітньої компоненти.

До прикладу, організація навчання в малих групах здобувачів – це така форма інтерактивних технологій навчання, яка несе в собі риси інноваційного навчання: самостійне добування знань у результаті пошукової діяльності і операцій над інформацією, а також

співпраці в групах, і, як наслідок, формування інформаційно-комунікативної компетентності.

Навчання в малих групах має важливе значення в формуванні комунікативних компетенцій здобувачів, а саме забезпечує активну участь у процесі навчання усіх без винятку членів академічної групи; засвоєння знань на якісно новому рівні, припускає перехід до творчого застосування засвоєних знань; залучення студентів до самостійного формулювання та вирішення проблеми, розширення особистих знань, прийняття та оцінювання рішення; краще запам'ятовування змісту заняття завдяки активному сприйманню інформації; розвиток самостійного мислення у здобувачів та дозволяє їм цілеспрямовано вирішувати комплексні завдання, обходячи складні процедури повторення вправ. Водночас робота здобувачів в малих групах підвищує мотивацію студентів, оскільки надає їм можливість впливати на хід заняття, відчувати особисту відповідальність за конкретні результати; ідентифікацію змісту і результатів навчання, бо здобувачі сприймають це як свою особисту справу і тому вони готові скоріше застосовувати нові знання; дає можливість студентам вести активну роботу і вони виявляються більш працездатними.

Для ефективного застосування методики навчання в малих групах тема заняття повинна бути цікавою групі. Тут існують різноманітні можливості: можна підготувати декілька варіантів основної теми, для того щоб учасники самі вибирали найбільш відповідну тему. Тема повинна бути достатньо складною щоб бути привабливою для учасників, пробуджувати в них бажання упоратися з нею, знайти відповідне рішення, та відповідати за своїм обсягом та за своєю структурою кількості учасників групи. Вона повинна бути настільки великою, щоб роботи вистачало для всіх членів групи, її може бути навіть трошки більше. Добре, якщо після вступних дискусій відбудеться розподіл праці: вихідна проблема поділяється, окремі аспекти обговорюються у мікрогрупах, котрі потім винесуть свої рішення на загальне обговорення.

Роботу в малих групах доцільно використовувати для розв'язання дилем, що потребують колективного обговорення. Використовувати малі групи доцільно тоді, коли завдання потребують спільної, а не індивідуальної роботи. Починати потрібно з груп, що складаються з трьох здобувачів. П'ять-шість учасників – це оптимальна верхня межа для проведення роботи в малій групі. Обговорення проблеми в групі має бути відносно коротким – приблизно 10 хвилин. Кожна із груп має продемонструвати результати обговорення питання малою кількістю слухачів, а викладач – підвести підсумки обговорення, зробити висновки, знайти спільний знаменник. Не варто виносити на обговорення у малих групах занадто складні проблеми, які потребують, як мінімум, проведення круглого столу.

При організації роботи здобувачів в парах завдання необхідно добирати дуже ретельно. Вони мають бути короткими (1-5 хв), щоб учасники не могли зайти у глухий кут, якщо пари не спрацюються. Попарно зручно працювати під час виконання вступних ознайомлювальних вправ; для відпрацювання набутих навичок та вмій; для виконання тих завдань викладача, де потрібно виконання двох різних ролей.

Малі групи у складі трьох осіб особливо корисні, коли треба, щоб двоє здобувачів взаємодіяли між собою, а один спостерігав за ними і робив зауваження. Члени малої групи з трьох осіб розподіляють між собою ролі промовця, слухача та спостерігача. У такій трійці промовець розповідає задану тему, слухач реагує на промову згідно з завданням викладача, а спостерігач не бере участі в розмові. Він лише спостерігає та записує свої зауваження (“погляд збоку”), а наприкінці вправи коментує враження від почутого. Взаємодія промовець-слухач триває, як правило, від 3 до 7 хвилин. Після цього спостерігач коментує (1-3 хв). Зазвичай у таких вправах члени трійки по черзі змінюються за ролями в певному порядку, щоб кожен з них побував у всіх трьох ролях.

Таким чином, робота в малих групах – це спільна діяльність для досягнення загальних цілей. За такої діяльності здобувачі прагнуть отримати результат, що буде найкращим для кожного і для всіх членів групи.

УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ ЯК ВАЖЛИВЕ ЗНАЧЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ ПІДПРИЄМСТВА

Забезпеченість підприємства ресурсами співвідносно означає його економічне становище, і ґрунтує фінансове благополуччя. Тому що ресурсна база є широким полем для задіювання операційних циклів й технологічних процесів, закладає основу для грошових надходжень. Саме тим і пояснюється прийняття управлінських рішень, тобто – ресурсне забезпечення ґрунтує їх оптимізацію, оскільки всі види ресурсів, що має у своєму розпорядженні підприємство, є обмеженими і мають встановлений термін їх зберігання і використання.

У табл. 1 наведені критерії оптимізації, які можуть використовуватися при моделюванні сфери діяльності на підприємстві, зокрема – процесу прийняття рішень [2, с. 46 – 47].

Таблиця 1

Критерії оптимізації, які стосуються прийняття управлінських рішень

№ з/п	Критерій оптимізації діяльності підприємства	Коментарій
1.	Обсяг реалізації продукції	Може застосовуватися для підприємства в цілому, або його структурного підрозділу зокрема
2.	Обсяг виробництва продукції	Може застосовуватися для підприємства в цілому, або його структурного підрозділу зокрема – для яких поставлене завдання щодо збільшення обсягу виробництва продукції – але тоді, коли виробничі потужності є вузьким місцем
3.	Обсяг зовнішніх поставчань	Може застосовуватися для підприємства в цілому, або його структурного підрозділу зокрема – для яких поставлене завдання щодо збільшення обсягу закупівель, коли процес поставання є вузьким місцем
4.	Витрати на оплату праці працівникам основного виробництва	Може застосовуватися для підприємства в цілому, або його структурного підрозділу зокрема – для яких поставлене завдання щодо зниження чи оптимізації витрат по заробітній платі, коли дана стаття є істотною
5	Грошовий потік	Може застосовуватися для підприємства в цілому, або його структурного підрозділу зокрема – для яких поставлене завдання щодо збільшення обігу грошових коштів, коли вузьким місцем є їх ліквідність
6.	Прибуток / рентабельність	Може застосовуватися для підприємства в цілому, або його структурного підрозділу зокрема – для яких поставлене завдання щодо зростання ефективності їх діяльності, коли забезпечення ліквідності підприємства стає другорядним

Наприклад, підприємство виготовляє продукцію, виробництво якої вимагає значної кількості складників, які нею випускаються, (сироп, різнобарвний цукор, желатин та ін.). І поряд з цим підприємство може купувати ці складники за ціною 1000 грн./од. Тому виникає необхідність визначити, який варіант рішення є більш ефективним – відповідно до собівартості випуску складників (табл. 2). І тоді за проведеними розрахунками визначено, що більш вигідним є власне виробництво складників, оскільки економія коштів становитиме 150 грн./од., тому що всі постійні витрати вже покриті за рахунок реалізації випущеної продукції.

У процесі прийняття рішень про ціну реалізації продукції менеджеру важливо пам'ятати, що в ринкових умовах ціна на продукцію встановлюється в залежності від попиту і пропозиції: під тиском конкурентів підприємство не завжди може диктувати свої умови покупцеві. Тому підприємству слід знати мінімальну межу ціни, по якій воно ще може виготовляти і реалізувати відповідну продукцію [1, с. 168-169].

Дані про собівартість складників власного виробництва

Прямі змінні витрати	850 грн./шт.
Постійні накладні витрати	200 грн./шт.
Разом повна собівартість	1050 грн./шт.

Наступний приклад, якщо підприємство виготовляє формовані напівфабрикати. Виробничі витрати складають 1200 грн./од., ціна – 2000 грн./шт., а змінні витрати на збут – 140 грн./од., середні постійні витрати – 80 грн./шт. (віднесені на собівартість одиниці продукції пропорційно трудовитратам).

На даний час це підприємство виготовляє 10000 виробів. Поступає пропозиція про додаткову закупівлю 5000 виробів, але при цьому постійні витрати зростуть на 10 тис.грн і це підприємство змушене буде відмовитися від виготовлення 2000 од. виробів для випускнення харчових продуктів.

Для цього визначається мінімальна прийнятна ціна, на яку могло б погодитися керівництво, тобто ціна, яка б зберігала прогнозовану суму прибутку. А прийняття рішень керівництвом підприємства буде таким:

1. Визначимо собівартість основного виробництва:

$$1200 + 140 + 80 = 1420 \text{ грн./шт.}$$

2. Розрахуємо прибуток від основного виробництва:

$$(2000 - 1420) \cdot 10\,000 = 5\,800 \text{ тис. грн.}$$

3. Розрахуємо собівартість нового замовлення:

$$1200 + 140 + (80 \cdot 2000) / 5000 + 10000 / 5000 = 1374 \text{ грн./шт.}$$

При здійсненні розрахунків визначено, що цьому підприємству не слід відмовлятися від даної пропозиції, тому що додаткових постійних витрат для виконання замовлення не вимагається і реалізація збільшить розмір прибутку підприємства.

4. І згідно попередніх розрахунків слід визначити мінімальну прийнятну ціну як суму собівартості нового замовлення і прибутку, який забезпечував 2000 шт. виробів, як формовані напівфабрикати:

$$1374 + ((2000 - 1420) \cdot 2000) / 5000 = 1606 \text{ грн./шт.}$$

Таким чином, мінімальна ціна реалізації даної продукції – 1606 грн/шт.

Взагалі, достатній обсяг ресурсного забезпечення підприємства поряд вимагає злагодженості всіх операційних циклів із технологічними процесами, що дозволяє об'єднати зусилля різних структурних підрозділів з відділами і службами – щодо виробництва і реалізації продукції – з метою оптимізації фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, що використовує підприємство для досягнення своїх економічних цілей.

Список використаних джерел

1. Верес О. М., Катренко А. В., Пасічник В. В. *Технології підтримки процесів прийняття рішень* : підруч. для студ. ВНЗ; за наук. ред. В. В. Пасічника ; М-во освіти і науки України. Львів : Новий Світ-2000, 2018. 568 с.

2. Голуб Д. В., Аулін В. В. *Реалізація системного підходу при визначенні ефективності функціонування складних регіональних транспортних систем. Вісник машинобудування та транспорту: науковий журнал. 2022. № 1. С. 44–51.*

Дибчук Л. В.

к.і.н., доцент,

Тищук Б. І.

магістрант

Вінницький кооперативний інститут

ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛЕЙ ТА МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ

Моделі управління людськими ресурсами – це механізми, що допомагають зрозуміти і дослідити методи та технології управління персоналом. Протягом останніх років філософію управління людськими ресурсами визначили різні моделі, що охоплюють усі види діяльності людських ресурсів. Найвідомішими є Мічиганська модель, Гарвардська модель, Контекстуальна модель, модель 5-П та Європейська модель [1]. Усі ці моделі виникли та розвивались у США та Великобританії.

Декілька з них є особливо впливовими – це Гарвардська модель, заснована на зобов'язаннях, компетентності та економії коштів, що використовується при “м'якому” управлінні людськими ресурсами та Мічиганська модель, що робить акцент на “жорсткому” управлінні людськими ресурсами (людьми слід управляти, як й іншими ресурсами).

Гарвардську модель вперше запропонував Майкл Бір у 1984 році в Гарвардському університеті. Дана модель визнає існування багатьох зацікавлених сторін, що включають уряд, різні види працівників та суспільство, в результаті чого створюється система, де усі учасники відданні роботі та поведінка всіх зацікавлених сторін є саморегульованою, а не контрольованою штрафами та тиском [2].

Основними характеристиками Гарвардської школи є те, що забезпечення реалізації конкурентоспроможної стратегії підприємства в сфері управління HR повинно виконуватися перш за все керівниками середньої ланки та те, що співробітники можуть самі виробляти правила, спрямовані на розвиток персоналу.

Переваги Гарвардської моделі:

- враховує інтереси всіх співробітників і керівників на всіх щаблях ієрархії;
- наголошує на застосування компромісу між усіма групами впливу, співробітниками і менеджерами;
- при прийнятті рішення про стратегію менеджментом визнається важливість врахування соціально-культурних чинників;
- акцентує увагу на стратегічному виборі.

Найбільший внесок у формування Мічиганської моделі зробили мічиганська та нью-йоркська школи. Мічиганська модель (“жорстка”), розроблена Чарльзом Фомбруном у 1984 році, тісно пов'язує систему управління людськими ресурсами з організаційною стратегією підприємства. Відповідно, при даній моделі управління основний фокус зміщений на досягнення стратегічних цілей підприємства, маючи на кінцевій меті підвищення конкурентоспроможності, використовуючи для цього людські ресурси, як і будь-який інший фактор виробництва [3]. У цій моделі система управління людськими ресурсами і організаційна структура повинні формуватися у такий спосіб, щоб найбільше відповідати стратегії організації. Найбільша увага приділяється: відбору персоналу, оцінюванню, розвитку, системі винагород, окремо аналізуються взаємозв'язки між цими функціями. Основна мета – управляти персоналом ефективно.

Мічиганська модель використовується для полегшення досягнення цілей організації з точки зору ефективності прибутку. Однак при цій моделі менше уваги приділяється добробуту, навчанню та розвитку працівників. Співробітники сприймаються як ресурс, який дозволяє компанії досягати своїх комерційних цілей і бізнес-стратегії.

Акцент у Мічиганській моделі робиться на тому, як організація може найкращим чином використовувати свої ресурси для реагування на зовнішнє середовище. В основі моделі лежить два припущення:

1) найефективніший спосіб управління людьми буде відрізнятися від організації до організації залежно від контексту підприємства;

2) універсалізм, що означає відсутність конфліктів на робочому місці, а роботодавці та працівники повинні працювати разом для досягнення однієї мети.

У процесі розвитку HR-процесів світові компанії застосовують принцип поєднання кількох моделей.

Європейську модель управління людськими ресурсами запропонував Кріс Брюстер у 1995 році. В основі Європейської моделі лежить твердження, що європейські підприємства працюють в умовах обмеженої автономії. Щодо підприємств діють певні обмеження на міжнародному (Європейський Союз), національному рівнях (національна культура та законодавство), на рівні підприємства (право власності), на рівні управління персоналом (участь профспілок та консультативних механізмів) [2]. Зважаючи на такі обмежувальні фактори, модель Брюстера підкреслює вплив національної культури, законодавства, форми власності, системи соціального захисту на управління людськими ресурсами в залежності від національного середовища. Це означає, що стратегії управління людськими ресурсами тісно пов'язані з базовою стратегією підприємства та навколишнім середовищем.

Модель 5-П або модель Стратегічної інтеграції Рендела Шулера (1992) поєднує різні види діяльності людських ресурсів (від англ. Philosophies, Policies, Programs, Practices and Processes) зі стратегічними потребами підприємства, які відображають загальний план по досягненню росту, адаптації та прибутковості [1]. Ці види діяльності взаємодіють між собою, задовольняючи стратегічні потреби підприємства та складають основні елементи стратегії управління людськими ресурсами.

Однією з переваг моделі 5-П є те, що вона показує взаємозв'язок різних видів діяльності, що в літературі часто розглядаються окремо. Це, як правило, применшує важливість впливу діяльності HR на індивідуальну та групову поведінку. Таким чином, використовуючи модель 5-П, можна отримати краще розуміння цієї складної взаємодії.

Для ефективного функціонування кадрової системи, будь-якому підприємству необхідно аналізувати кадрову політику через призму моделей управління людськими ресурсами. Це допоможе зрозуміти важливість усіх елементів кадрового процесу. Застосування відомих моделей управління людськими ресурсами залежить від бізнес-цілей, корпоративної культури, характеру бізнес-середовища, стратегій підприємства. Однак ця відмінність є академічною і поєднання різних моделей управління стане важливим внеском в покращення діяльності підприємства.

В процесі управління персоналом на підприємствах використовують різноманітні методи. Під такими методами розуміють способи впливу на колективи та окремих робітників, що мають на меті реалізацію координації їх діяльності під час виробництва або надання послуг [4]. В економічній літературі традиційно виділяють три групи методів управління персоналом (рис. 1):

Рис. 1. Методи управління персоналом (складено автором на основі джерела [4])

- адміністративні, які ґрунтуються на санкціях, або погрозах;
- економічні, які використовуються для задоволення потреб працівників;
- соціально-психологічні, основою яких є лідерство, творчість та самоконтроль працівників за рахунок надання свободи в організації індивідуальної організаційної поведінки.

Отже, управління персоналом уособлює сукупність заходів, пов'язаних з працівниками, які спрямовані на досягнення цілей організації та задоволення потреб у розвитку співробітників. Професійна діяльність є одним з найважливіших вимірів якості життя людини, а прийнята модель або стиль управління персоналом мають вирішальний вплив на рівень реалізації цього виміру і все більше лідерів організацій усвідомлюють важливість ефективної роботи з персоналом. Кожна складова системи управління персоналом є важливою і вимагає особливої уваги та своєчасних змін відповідно до сучасних умов господарювання. В умовах посилення конкуренції, персонал став одним з найважливіших рушіїв розвитку сучасного підприємства. Саме кваліфіковані талановиті працівники є головною конкурентною перевагою, тому в кожній організації має бути свій підхід до визначення змісту підсистем управління персоналом, вибору методів та моделей управління людськими ресурсами, що залежить від організаційної структури організації, виду діяльності, місії, концепції.

Список використаних джерел

1. Pawan S. Budhwar. *HRM in Context. Applicability of HRM Models in India. International Journal of Cross Cultural Management. 2001. Vol. 1. S. 333-356. URL: <https://booksc.org/ireader/41183694>.*
2. Danijela BAMBIR. *Applicability of Existing HRM Models in Order to Develop HRIS Model for University. URL: https://www.researchgate.net/profile/Matilda-Drozдова/publication/267362603_Applicability_of_Existing_HRM_Models_in_Order_to_Develop_HRIS_Model_for_University/links/564edffd08ae1ef9296cd93d/Applicability-of-Existing-HRM-Models-in-Order-to-Develop-HRIS-Model-for-University.pdf.*
3. Gratton L., Hailey V. H., Stiles P. & Truss C. *Strategic human resource management. Oxford University Press. 2003.*
4. Сидоренко А. О., Чорній В. В. *Сучасні методи управління персоналом підприємства. Актуальні проблеми економіки та управління. 2020. № 14. С. 21-29.*

Колянко О. В.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ГЕНЕЗИС ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ, ЇХ ОСОБЛИВОСТІ

Проблема відносин бізнесу, влади і суспільства завжди була однією з найбільш актуальних у вітчизняній, так і в закордонній науці та практиці управління. До початку ХХІ ст. стало очевидно, що сфери та інтереси бізнесу і політики, політики і суспільства, ринку і суспільства стали все більше відокремлюватись один від одного. Нові реалії вимагали застосування нових підходів до управління: заміни традиційних способів управління, що базувалися на застосуванні владних повноважень та чітких бюрократичних процедур, на такі, що зорієнтовані на надання якісних публічних послуг.

Сьогоднішнє розуміння сутності державного управління деякими українськими вченими є досить наближеним до розуміння сутності публічного управління. Так, В. Д. Бакуменко зазначає, що розуміння сутності державного управління зазнало еволюції внаслідок розвитку демократії та громадянського суспільства у світі та зокрема в Україні. Відтак сьогодні аспект взаємодії держави і громадянського суспільства в державному управлінні є дуже важливим на відміну від традиційного бачення державного управління як організуючого і регулюючого впливу держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її упорядкування, зберігання або перетворення, що спирається на її владну силу [1]. Зважаючи

на вищезазначене, можемо констатувати, що новий зміст, що вкладається у термін “державне управління”, є наближеним до змісту, що вкладається у такий новий термін, як “публічне управління”.

Переосмисленню змісту і спрямованості реформ публічного адміністрування з позицій подальшого вдосконалення демократії і розвитку правової держави сприяють кардинальні зміни в зовнішньому глобалізованому світі, що відбуваються на початку ХХІ ст., й зокрема, трансформація сутності та ролі держави в суспільстві, розвиток інформаційних технологій, незадоволення громадян досить жорсткими бюрократичними формами державного управління.

Відносини, що супроводжують адміністрування, характеризуються підпорядкованістю переважно закону, а не суб'єкту, децентралізацією, узгодженням інтересів учасників процесу, відповідальністю суб'єкта і об'єкта за стан системи. У вузькому розумінні публічне адміністрування пов'язане із виконавчою гілкою влади) і розглядається як: професійна діяльність державних службовців, яка включає всі види діяльності, спрямовані на реалізацію рішень уряду; вивчення, розробку та впровадження напрямів урядової політики.

В розрізі сучасних наукових досліджень публічне адміністрування як будь-який правовий інститут має свої принципи: пріоритету державної політики, об'єктивності, економії ентропії, раціонального використання часу, самоорганізації громадянського суспільства, зворотного зв'язку [2]. Пріоритет державної політики, як принцип публічного адміністрування, розкривається у тому, що управлінська діяльність ґрунтується на цілях, завданнях, основних формах і методах, які притаманні державі. Принцип об'єктивності в публічному управлінні означає діяльність, яка опирається на достовірно об'єктивну інформацією, що виходить з реального стану справ, а не з умовних передбачень. Принцип економії ентропії характеризує умови упорядкування системи. Чим менше вимір ентропії, тим вище впорядкованість суспільної системи. Найменша дія як принцип публічного адміністрування – це можливість відбирати з можливого переліку управлінських впливів ті, в результаті яких простежується мінімальний вимір ентропії. Раціональне використання часу, як принцип функціонування даної сфери суспільних відносин, всебічно оптимізує часові витрати на розробку та впровадження управлінських рішень. Пріоритетність результатів та об'єктивних напрямів суспільного розвитку над діями і рішеннями органів публічного адміністрування є основою принципу публічного адміністрування щодо самоорганізації громадянського суспільства. А засади зворотного зв'язку, як принцип адміністрування, потребують від управляючого суб'єкта постійного контролю за тим, як об'єкт управління реагує на його дії. Трактують державного управління як керівного впливу держави на суспільну систему є найкращою ілюстрацією того, як в Україні сприймається та розуміється поняття державного управління [1].

Публічне адміністрування за свою природою спрямоване на досягнення остаточної мети механізму державного управління- ефективну реалізацію прав, свобод та охоронюваних законом інтересів. Діяльність людини, як носія прав та свобод, характеризується як правомірна та активна якщо відбувається безпосередня реалізація прав і свобод. А діяльність державних органів проявляється через здійснення функцій – охорони, захисту, контрольної, правозастосовної функції тощо.

Важливо, удосконалюючи впроваджені наукові досягнення у сфері державного управління, наслідувати найкращі зарубіжні тенденції та практики і сприяти розвитку науки публічного управління. Аналізуючи історичний досвід минулого і сучасну практику забезпечення прав і свобод особи, можна зробити висновок про необхідність комплексного і системного втілення в життя основних засад громадянського суспільства, з одночасним впровадженням в практику найважливіших положень правової держави в Україні.

Обґрунтовано, що відмінність між публічним адмініструванням і державним управлінням полягає у наступному: а) державне управління виступає засобом впливу держави на суспільство і громадян для досягнення передусім інтересів держави, натомість

публічне адміністрування є насамперед способом задовольнити інтереси фізичних та юридичних осіб, за допомогою наявного у публічної адміністрації потенціалу (правового, фінансового, кадрового, інформаційного тощо); б) державне управління не передбачає або ігнорує зворотний зв'язок із суспільством та окремими соціальними групами стосовно схвалення окремих рішень чи державних політик та їх зміни у разі несхвалення громадянами, тоді як публічне адміністрування має своєю невід'ємною ознакою систематичне вивчення задоволення суспільством і громадянами діями публічної адміністрації і удосконалення її діяльності залежно від отриманого зворотного зв'язку; в) державне управління завжди політизоване, в основі всіх його заходів лежать політичні рішення, а публічне адміністрування є деполітизованим технократичним процесом виконання публічною адміністрацією своїх завдань, необхідних для забезпечення потреб та інтересів суспільства і громадян (або, щонайменше, прагне до деполітизованості та технократичності); г) для державного управління характерним є суб'єкт-об'єктний підхід, за якого держава активно змінює поведінку та свідомість громадянина, а для публічного адміністрування – суб'єкт-суб'єктний, партнерський, де держава і громадянин постають як рівноправні учасники суспільних відносин, спрямованих на забезпечення життєдіяльності суспільства, забезпечення прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Список використаних джерел

1. *Адміністративне право України. Повний курс: навчальний посібник / За ред. В. В. Галуцька. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.*
2. *Задохайло О. А. Адміністративне право України (Загальна частина) : навч. посіб. Харків: Право, 2016. 298 с.*
3. *Бугайчук К. Л. Публічне адміністрування: теоретичні засади та підходи до визначення. Право і безпека. 2017. № 3 (66). С. 38–44.*

Коцупей В. М.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЧАСУ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Час – це найцінніший ресурс людини, який є абсолютно обмеженим та невідновним, його не можна замінити чи відшкодувати, однак його можна ефективно “конвертувати” – перетворюючи на певні життєві цінності. Основна проблема, з якою зіштовхується більшість керівників вітчизняних підприємств – це нестача часу. При цьому можна бути цілеспрямованим, організованим, ефективним, раціонально планувати свій робочий час, але потерпати від поганої організації часу своїх підлеглих та колег. Особиста ефективність кожного працівника безпосередньо залежить від того, як побудовані процеси управління часом в структурному підрозділі та підприємстві. Загалом правильне використання часу є запорукою успішного виконання професійних обов'язків, досягнення поставлених цілей.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває впровадження найбільш ефективних інструментів використання робочого часу кожним зі співробітників, тобто сучасних технологій тайм-менеджменту.

Незважаючи на значну кількість наукових доробків, присвячених проблемам раціонального використання часу, багато питань, пов'язаних з використанням інструментів тайм-менеджменту в системі управління підприємством для підвищення ефективності його діяльності залишилось поза їхньою увагою. Швидкі зміни умов господарювання обумовлюють необхідність децентралізації управління, прийняття працівниками самостійних рішень щодо планування та організації своєї роботи у контексті досягнення бажаного результату за відведений час. Власне, це і обумовлює доцільність проведення подальших

досліджень у цьому напрямку [1].

На початкових етапах свого становлення тайм-менеджмент розвивався у вигляді окремих практичних рекомендацій консультантів з управління щодо планування та ефективного використання часу.

Сьогодні багато науковців зазначають, що управління часом - це дещо абстрактна категорія. Свою думку вони обумовлюють тим, що основою будь-якого процесу управління є вплив, оскільки на час впливати неможливо, а тому ним не можна управляти. Єдине, що підвладне кожній людині навчитися будувати своє життя з врахуванням двох його основних особливостей: обмеженості та невідновності.

Отже, незважаючи на існування різноманітних підходів до визначення сутності поняття “тайм-менеджмент” більшість науковців зазначають, що основою його філософії є успішне виконання усі професійних завдань, досягнення особистих цілей.

Аналіз та узагальнення сучасних трактувань сутності тайм-менеджменту дозволив сформулювати його авторське визначення. На нашу думку, тайм-менеджмент - це сукупність різноманітних технологій планування, розподілу та використання часу для підвищення власної ефективності, досягнення поставлених цілей. Іншими словами тайм-менеджмент - це сукупність різноманітних технологій щодо встановлення цілей та їх досягнення, розвитку навиків самоконтролю, раціонального використання особистого та робочого часу, залучення всіх доступних його резервів [2].

Основними принципами ефективного використання часу є: встановлення цілей, ранжування завдань за рівнем їх важливості та терміновості; боротьба з “поглиначами часу”; самоконтроль за виконанням всіх завдань у чітко відведений термін.

Очевидно, що найбільше значення тайм-менеджмент має для менеджерів незалежно від рівня управління, оскільки саме вони здійснюють управління не тільки своїм власним часом, але й робочим часом своїх підлеглих; ставлять цілі та розподіляють завдання за ознакою “важливість-терміновість” з тим, щоб якомога швидше та якісніше досягнути поставлених цілей. Безпосередньо менеджери планують діяльність своїх підлеглих, дають їм завдання та вимагають вчасного їх виконання. Важливою передумовою успішної діяльності керівника та очолюваного ним колективу є правильний розподіл робочого часу.

Сьогодні менеджер будь-якого рівня управління повинен уміти організувати свій час та час своїх підлеглих таким чином, щоб в стислі терміни і з найменшими витратами виконати поставлені завдання. У зв'язку з цим визначальною компетенцією ефективного менеджера має бути вміння ефективно організовувати час на особистому, командному чи корпоративному рівні, а також уміння узгоджувати свої дії з діями своїх співробітників для досягнення загальних цілей підприємства.

До основних передумов впровадження тайм-менеджменту в систему управління підприємством слід віднести:

- зростання вимог до рівня професійного розвитку працівників, який є неможливим без уміння самостійно планувати та організовувати свою роботу, розставляти пріоритети, визначати найбільш важливі цілі, а також досягати їх з найменшими витратами власних зусиль і часу [2];

- зростання питомої ваги нематеріальних активів у вартості підприємства, перетворення його персоналу на основну конкурентну перевагу;

- ускладнення зовнішнього контролю за діяльністю працівників, яка має творчий характер, і підвищення актуальності самостійної організації ними своєї роботи, самодисципліни та самоконтролю.

Більшість розроблених технологій у сфері управління часом враховують індивідуальне відношення до часу особистості, однак поза увагою залишають особливості колективу, специфіку завдань, які ним вирішуються, а також сформовані групові норми відношення до часу. Загалом кожен менеджер повинен виробити власну систему управління часом, ефективно використовувати свої можливості та потенціал колективу, який він очолює.

Формування на підприємстві системи управління часом, передусім, має бути

орієнтоване на розвиток у працівників трьох найважливіших складових часової компетентності, зокрема: усвідомлення часу, емоційного переживання часу і організації часу професійної діяльності, що в комплексі забезпечує їхню емоційну стабільність, стресостійкість та самоорганізацію [3].

Реалізуючи принципи тайм-менеджменту, менеджер може корегувати мету діяльності підприємства та цілі працівників, тим самим спрямувати їхні зусилля в потрібне русло, забезпечуючи при цьому нелінійне підвищення ефективності діяльності підприємства, його конкурентоспроможності.

Отже, важливою передумовою ефективної діяльності підприємства є використання його керівництвом інструментів тайм-менеджменту та врахування характеру виконуваних робіт.

Розвиток будь-якого суб'єкта господарювання безпосередньо залежить від того, як його працівники планують та організують свою діяльність з врахуванням часових обмежень. Використання принципів та технологій тайм-менеджменту в практичній діяльності сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємства, скорочує втрати часу і забезпечує досягнення бажаних результатів.

Список використаних джерел

1. Алюшина Н. О. Тайм-менеджмент посадовця: мистецтво управляти своїм часом. URL: <http://alyushina.com/content/presentation/TM.pdf>.
2. Черненко Н. М. Тайм-менеджмент як засіб удосконалення професійної діяльності державних службовців. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2011. Вип.2(6). URL: [www.dridu.dp.ua/zbimik/2011-02\(6\)/11cnnds.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbimik/2011-02(6)/11cnnds.pdf).
3. Гаврилук А. М., Плецан Х. В. Тайм-менеджмент як складова успішної комунікативної взаємодії в індустрії туризму України. Ефективна економіка. 2016. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2016/14.pdf.

Гнилянська О. В.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

АНАЛІЗ ЛІДЕРСТВА ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВПЛИВУ, ВЛАДИ ТА НАСЛІДУВАННЯ У КЕРІВНИЦТВІ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

При дослідженні поняття лідерства та його сутнісного змісту проаналізовано роботи провідних вітчизняних та зарубіжних науковців, які мають чималий досвід вивчення цього питання. Вони розглядають деякі найактуальніші та проблемні питання. Цими питаннями, зокрема, переймалися Дж. Террі, Р. Танненбаум, І. Вешлер, Ф. Массарік, Г. Кунц, С. О'Доннелл та інші.

У світі неодноразово одержувалися неймовірні воєнні перемоги, створювалися могутні корпорації, і все це завдяки далекоглядності та керівництву небагатьох осіб – лідерів. Хоча й справедлива думка про те, що не всі лідери стають менеджерами, все ж важко уявити успішного менеджера, який не був би лідером. Таке складне та різноманітне поле діяльності, як лідерство, являє собою особливий виклик для людини, що прагне знайти його витоки та стимули.

Лідерство – це сенс керівництва. Слово “лідерство” походить від слова “стежина”, що означає дорогу, шлях, напрям судна в морі. Управління має іншу концепцію. Воно походить від латинського слова “манус” – “рука” – вказувати рукою напрямок або давати наказ. Лідерство, як і влада, – це потенціал, що має людина. Сила та примушення при лідерстві замінюються на спонукання та натхнення [2].

У ході вивчення проблеми лідерства вчені запропонували багато визначень цього поняття. Згідно з Дж.Террі, лідерство – це вплив на групи людей, що сприяє досягненню

загальної мети. Р. Танненбаум, І. Вешлер та Ф. Массарік визначали лідерство як міжособистісну взаємодію, що проявляється в якійсь ситуації за допомогою комунікаційного процесу та спрямоване на досягнення мети організації. Г. Кунц та С. О'Доннелл аналогічно Дж. Террі вважають, що лідерство пов'язано з впливом на людей, які прагнуть досягнути загальної мети.

Існують й інші визначення, які за суттю правильні та доповнюють одне одного:

Лідерство – процес спрямування й впливу діями членів групи пов'язаними із завданням, воно включає людей, неоднаковий розподіл влади серед членів групи, вплив на підлеглих різноманітними методами [1].

Лідерство – це один із механізмів інтеграції групової діяльності, коли індивід або частина групи об'єднує та спрямовує дії всієї групи на досягнення цілей підприємства [2].

Лідерство – це здатність впливати на поведінку інших людей, які стихійно і неофіційно висувають із свого середовища на роль лідера особистість, що є рівною (або майже рівною) їм за службовим статусом, визнаючи за нею таке право. Ґрунтується на неформальних психологічно-емоційних відносинах.

Лідерство – це тип управлінської взаємодії, яка заснована на поєднанні різних джерел влади залежно від конкретної ситуації та спрямований на спонукання людей для досягнення спільних цілей [3].

Лідери мають бути здатні надихати інших своїм ентузіазмом і зобов'язаннями та здатністю спілкуватися й розділяти цей ентузіазм з іншими. Лідерство означає взаємодію, створення команд та управління ними.

Природа лідерства може бути краще зрозуміла, якщо порівняти його з власне управлінням. Бути менеджером та бути лідером в організації – не одне й те саме. Менеджер у своєму впливі на працю підлеглих та розбудові відносин з ними насамперед використовує посадову основу влади та її джерела. Лідерство ж як специфічний тип відносин управління ґрунтується на процесі соціального впливу, взаємодії в організації. Цей процес складнішим, що потребує високого рівня взаємозалежності його учасників. На відміну від власне управління, лідерство передбачає наявність в організації послідовників, а не підлеглих. Відповідно, відносини “начальник – підлеглий”, що властиві традиційному погляду на управління, заміщуються відносинами “лідер – послідовник”.

Лідер стає привабливим для послідовників завдяки його вмінню бачити те, що в решті решт буде досягнуто в результаті зусиль лідера та його послідовників. Однак це не будь-яка мета або будь-який стан організації в майбутньому. Більшою мірою це те, чого послідовники бажають або можуть мати. Крім того, мета стає більш привабливою, якщо вона більша або краща, ніж існуюча реальність, тобто допускається деяка ідеалізація майбутнього стану. Лідерами повинні бути всі працівники компанії. Адже лідерство – це прийняття людиною на себе відповідальності за всю компанію, за всю команду, за досягнення нею конкретних вагомих результатів. Рядові працівники також повинні бути лідерами в тих процесах, за удосконалювання яких вони відповідальні, або в очолюваних ними проектах, адже лідерство невідривне від команди, від групи людей, які разом виконують одну роботу.

Лідерство найчастіше сприймається як небажана додаткова відповідальність, нове навантаження. Не всі готові брати на себе тягар лідерства, тому що воно потребує роботи думки, активності, ініціативності. Лідерство – це виникнення особливого статусу у менеджера або іншого члена групи. Цей статус характеризується стосунками, в основі яких лежать довіра, авторитет, визнання високого рівня кваліфікації, готовність підтримувати в усіх починах, особисті симпатії, спроможність вчитися й переймати досвід. Лідерство є об'єктивним явищем, яке характеризує відносини між людьми в групі. Воно породжується потребами й практикою неформального управління. Лідерство може проявлятися різною мірою, але завжди в групі є людина, яка користується особливим авторитетом і довірою в більшості її членів. Ця довіра народжується як результат її людських якостей, кваліфікації, ставлення до справи й до людей. Людина, яка має такий статус у групі, називається лідером [1].

Таким чином, коли до влади приходять неофіційний лідер, його влада значно підсилюється, виконання завдань прискорюється, ефективність організації зростає, а керівництво її колективом значно спрощується.

Отже, виходячи з вищезазначеного можемо визначити, що лідери будують свої стосунки з підлеглими на довірі, мотивуючи і надихаючи їх. Вони кладуть довіру в основу групової та сумісної роботи. Щодо професіоналізму, то використовуючи його, а також різні здібності та вміння, менеджери концентрують свої зусилля в сфері прийняття рішень. Вони намагаються звузити набір шляхів вирішення проблеми. Рішення часто приймаються на основі минулого досвіду. Лідери, в протилежність, здійснюють постійні спроби розробки нових та неоднозначних вирішень проблеми. Очевидно, що на практиці не спостерігається ідеального дотримання цих двох типів відносин управління. Дослідження показали, що значна група менеджерів в більшості володіє лідерськими якостями. Однак, зворотній варіант також зустрічається в реальному житті.

Список використаних джерел

1. Васильківська О. Лідер за покликом серця. *Освіта України*. 2010. № 14–15 (19 лютого). С. 6.
2. Бондаровська В. Чому в Україні бракує лідерів? *Психолог*. 2008. № 15. С. 3–7.
3. Громовий В. Відмінності між менеджментом і лідерством : (Здатність фантазувати й виходити за загальноприйняті рамки, тобто вміння створити своє бачення, перетворюють звичайного менеджера на лідера). *Завуч*. 2007. № 10. С. 6.

Саврас І. З.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Вже п'ятий рік поспіль вітчизняний бізнес приймає виклики, зумовлені COVID-19, а згодом і війною, яка стала серйозним випробуванням для керівників та менеджерів, їх здатності до змін. Невизначеність середовища функціонування підприємства щоразу змінюється, зростає його невизначеність, що вимагає від менеджерів гнучких та оперативних рішень, постійного моніторингу середовища та відповідно проведення організаційних змін для усунення проблем, які вже виникли, а також запобігання іншим. Тому ефективне управління процесом розробки та впровадження проєкту змін дозволить не лише вирішити поточні проблеми, але й пристосуватися до умов змінного середовища, набути додаткових конкурентних переваг тощо.

Вибір моделі управління змінами залежить від низки чинників, зокрема масштабності та складності змін; готовності колективу до змін; зацікавленості стейкхолдерів, залучених до процесу змін; наявності необхідних ресурсів та ризиків, пов'язаних зі змінами та ін. Тому більш оптимальним варіантом при виборі моделі управління змінами в умовах війни буде застосування ситуаційного підходу, комбіноване застосування моделей та їх адаптація до визначених потреб та цілей.

Кожна з існуючих моделей управління змінами має ті чи інші переваги та недоліки [1]. Серед моделей, які найчастіше використовують менеджери у своїй практичній діяльності, можна виділити:

- модель ADKAR – акцентує увагу на трансформаційних змінах працівників у процесі змін, починаючи з розуміння ними необхідності змін, бажання брати участь у змінах та усвідомлювати їх важливість, здатності застосовувати свої навички, вміння та досвід для втілення змін у процесі виконання поставлених завдань, закінчуючи закріпленням і підтримкою здійснених змін;

- 8-крокова модель Коттера – передбачає вісім кроків, необхідних для успішного

втілення змін у команду чи організацію: створення почуття необхідності та терміновості змін; створення потужної команди з залученням стейкхолдерів; формування у підлеглих чіткого бачення змін; усунення перешкод на шляху реалізації змін; створення короткотермінових цілей та перемог як мотивуючого чинника; закріплення змін в корпоративній культурі підприємства.

• 3-ступенева модель змін Левіна – зосереджує увагу на психологічних змінах працівників, залучених до процесу змін, та трьох етапах змін: розморожування (етап підготовки до змін, мінімізація опору змінам); рух – зміна індивідуальної та групової поведінки персоналу, його навчання та підтримка; повторне заморожування – отримання та оцінка результатів змін.

Успішність втілення змін залежить значною мірою від людського чинника, готовності та схильності персоналу до змін, інтеграції працівниками цих змін у свій робочий процес. Особливо актуальним це є у період криз, коли зі зростанням невизначеності зростає рівень людської стресовості та паніки.

В управлінні змінами необхідно насамперед мати віру в успіх змін та готовність до ймовірних опорів змінам, адекватне їх сприйняття, оскільки опір змінам є природньою реакцією підлеглих на невизначеність і нею треба уміло керувати через чітке формулювання та донесення до підлеглих цінності змін, залучення персоналу до процесу планування змін, вибір ефективних інструментів управління змінами, які спростять шлях до реалізації змін, зроблять його легким та зрозумілим для працівників.

З метою уникнення чи мінімізації опору з боку колективу необхідна чіткість та узгодженість дій, навички управління змінами, ефективний зворотний зв'язок, наявність дієвих інструментів змін, стратегічне та критичне мислення тощо.

Процес змін не можна пускати на самоплив, навіть якщо в колективі не виникає явного опору змінам, оскільки є чимало прихованих чинників, які тією чи іншою мірою перешкоджають ефективності реалізації змін. Тому кожна організаційна зміна потребує належного управління, незалежно від наявності чи відсутності опору.

Початковим кроком у плануванні процесу управління змінами є визначення ціннісної пропозиції змін, її узгодженості з місією, корпоративною культурою та цінностями підприємства, що дозволить заручитися підтримкою стейкхолдерів та прихильністю колективу до змін, зменшить ймовірність виникнення опору.

Кожен проєкт організаційних змін повинен мати:

- чітко визначене бачення, цінність та важливість змін, а також критерії успіху, що допоможуть зацікавленим сторонам проєкту визначити пріоритети;
- необхідні та достатні ресурси для реалізації проєкту, а тому важливим є залучення спонсорів, які мають вагомий авторитет та можуть надати фінансову підтримку;
- ефективно налагоджені комунікації, які дозволяють уникнути непорозумінь, суперечок та налагодити якісний зворотний зв'язок з усіма зацікавленими сторонами проєкту змін;
- продуману систему навчання та підготовки працівників до змін, щоб усі учасники процесу змін були готові до нових умов роботи та виконання поставлених завдань.

Тому ефективне управління організаційними змінами передбачає успішне подолання таких етапів як [2]:

1. Розробка стратегії та визначення цілей, які повинні бути досяжними, релевантними, вимірювальними, обмеженими в часі.

2. Аналіз та оцінка впливу змін на підприємство, які можуть мати значний вплив на поточну діяльність підприємства та її колектив.

3. Формування професійної команди управління змінами на чолі з лідерами, які мають необхідний досвід управління змінами в кризових умовах та готові взяти на себе відповідальність за результати реалізації проєкту змін.

4. Вибір ефективних інструментів управління змінами, що полегшить шлях до реалізації змін як для керівників проєкту змін, так і для працівників, залучених до процесу

змін.

5. Залучення колективу до участі у розробці та реалізації проєкту змін та налагодження ефективних комунікацій, що дозволить уникнути низки непорозумінь та опорів через роз'яснювальну роботу та підтримання постійного зв'язку щодо процесу змін та їх наслідків.

6. Реалізація плану змін з постійним моніторингом успіху плану змін та зворотним зв'язком, оскільки перемоги на ранніх етапах впровадження змін посилюють довіру та мотивацію персоналу.

7. Оцінювання ступеня змін щодо визначених початкових цілей та звітування про результати змін та їх функціонування.

Список використаних джерел

1. 6 Steps to a Successful Change Management Process URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/change-management-process>.
2. 6 Ways Organizational Change Management Ensures Your Project Delivers on Its Promise URL: <https://stoneridgesoftware.com/6-ways-organizational-change-management-ensures-your-project-delivers-on-its-promise/>.

Фединець Н. І.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ВИНИКНЕННЯ ОПОРУ ЗМІНАМ ЯК НЕГАТИВНИЙ ЧИННИК УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ КРИЗИ

Функціонування організації пов'язане зі змінами. В умовах кризи зміни є вкрай необхідними. Однак, в природі організацій та окремих людей є певний психологічний фактор, що ускладнює їх проведення – опір змінам. Нерідко опір змінам пов'язаний з тим, що потрібно відмовлятися від старих звичок і вчитися діяти по-новому. Для цього необхідні інші норми та цінності. Але в зазначеному процесі працівники часто виявляють, що їх статус і влада в організації оцінюються по-іншому. Ці зміни призводять до одвічного конфлікту між людським прагненням до стабільності і пошуками нового.

Опір – це перша реакція на зміни, зумовлена потребою часу для оцінювання витрат і вигод змін для працівників. Через це нові ініціативи керівництва часто викликають суперечливу реакцію у підлеглих.

Причини опору працівниками змінам найкраще простежуються за схемою “технологія-політика-культура”. Значний рівень опору змінам в умовах кризи може негативно позначитися на процесі впровадження змін, сповільнити їх. Не існує універсальних правил подолання опору змінам в організації. Багато менеджерів недооцінюють не лише розмаїття, з яким працівники можуть реагувати на зміни в організації, але і те, який вплив ці зміни можуть чинити на окремих людей і колективи. Однак все-таки можна виділити універсальні методи подолання опору змінам: інформування та спілкування, участь та причетність, допомога та підтримка, переговори та угоди, маніпуляції та кооперації, явний та неявний примус.

Проведення змін та подолання опору значною залежить від психологічної компетенції керівника, що передбачає:

- 1) знання для самооцінювання і вдосконалення особистості;
- 2) комплекс знань і навичок для спілкування з людьми;
- 3) педагогічну компетентність, пов'язану з реалізацією функції вихователя підлеглих;
- 4) знання психологічних закономірностей життєдіяльності колективів для оцінювання міжособових і групових стосунків, для їх гармонізації;
- 5) спроможність будувати ділові відносини;
- 6) здатність регулювати психологічний клімат.

Управління опором змінам в організації повинне включати ряд етапів:

1. Забезпечення підтримки всіх груп влади в середині організації. Широкому анонсуванню планованих змін повинне передувати одержання підтримки з боку провідних керівників організації. Крім того, необхідна робота з виявлення неформальних лідерів – лідерів думок – і залучення їх у процес формування сприятливого для здійснення змін організаційного клімату.

2. Формування стилю поведінки, орієнтованого на лідерство. У забезпеченні підтримки змін особливе значення має стиль поведінки лідерів організації, а також те, як лідери використовують механізми винагороди та покарання, якою термінологією оперують, як поведуться привселюдно. Спостереження співробітників за лідером особливо інтенсивне на початкових стадіях трансформації.

3. Визначення точок стабільності. Усі співробітники повинні знати, що представники вищого керівництва, навіть якщо вони недавно прийшли в організацію, не відмовляються від усіх цінностей минулого і не зневажають тим, що було досягнуто до цього. Відповідно у процесі пояснення необхідності змін лідерам організації варто визначити чітку та зрозумілу усім позицію щодо того, що змінюватися не буде.

4. Створення почуття незадоволеності поточним станом. У досягненні інтелектуального впливу важливе значення має надання інформації, що дозволяє бачити проблеми поточного стану. Особливу роль повинна відводитися бенчмаркінгу. Забезпечення ефекту на емоційному рівні може бути досягнуто за рахунок використання “сценарію катастрофи”, пов’язаного з уявленням можливих наслідків відсутності змін.

5. Залучення співробітників у планування і здійснення перетворень. Активна участь якомога більшої кількості співробітників у плануванні та здійсненні змін, що дозволить сприймати зміни як щось безпосередньо пов’язане з їх працею, краще розуміти ситуації і проблеми.

6. Формування системи винагороди в підтримку змін. Вище уже відзначалася необхідність цієї, здавалося б, очевидної, але, на жаль, на практиці часто ігнорованої умови. Авторитет змін і, отже, довіра до них значно знизяться, якщо системи оцінки та винагороди не будуть відповідати вимогам нових стратегій.

7. Надання часу та можливостей для дистанціювання від стереотипів минулого. Умотивованість рідко забезпечується миттєво. Співробітники повинні мати час для аналізу й адаптації до нових реалій.

8. Формування чіткого уявлення відносно майбутнього стану організації та доведення його до відома всіх співробітників. Практично неможливо керувати трансформацією коли співробітники не мають уявлення про те, куди конкретно спрямовані зміни (у випадку ж, якщо це уявлення не сформоване у вищих керівників, зміни стають просто небезпечними).

9. Розробка спеціальних трансформаційних програм. Практика успішних організацій показує необхідність розробки спеціальних програм керування трансформацією, що включають план трансформації, необхідні ресурси для трансформації, трансформаційні структури.

10. Формування системи зворотного зв’язку. Навряд чи можна прогнозувати успіх трансформації, якщо менеджери не розробили систему інструментів, що дозволяють на постійній основі перевіряти “температуру організації” і визначати, які з елементів програми змін працюють, а які ні. Ефективним є використання таких методів аналізу, як фокусні групи, опитувальні листи, а також інтерв’ю.

Зазначеним етапам повинна передувати комплексна діагностика готовності організації до змін. Лише така діагностика дозволить мінімізувати ризики та заздалегідь виконати необхідні дії для ефективної реалізації запланованих змін.

Список використаних джерел

1. Лапигін Ю., Можвіло О., Наумов А., Пригожин А. Особливості опору змінам на підприємстві.
2. Приймак Н. С. Класифікація опору змінам та його оцінювання в рамках системи управління змінами підприємства. Ефективна економіка. 2019. URL: elibrary.donnuet.edu.ua.
3. Хмурова В.В. Опір змін в системі управління підприємством. Науковий вісник Полісся. 2015. URL: orgpsy-journal.in.ua.

МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Менеджмент на підприємстві ґрунтується прийняттям рішень та забезпеченням для цього умов. А до умов прийняття рішення відносяться такі, як:

- визначеності – менеджер цілком впевнений в результатах та успіху кожної альтернативи щодо реалізації під час прийняття рішень;
- невизначеності (ризик) – максимум можливостей менеджера для ймовірності успіху відповідно до кожної альтернативи.

Це є підґрунтям наступної класифікації управлінських рішень (рис. 1):

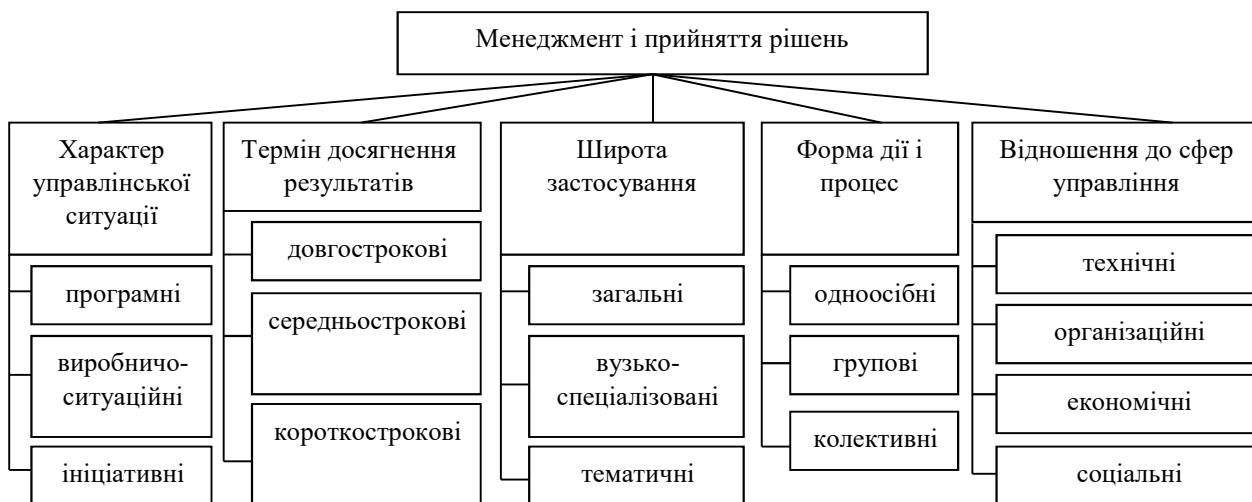

Рис. 1. Класифікація управлінських рішень

Практика управління свідчить, що під час прийняття і реалізації рішень певна частина керівників використовує неформальні методи – які засновані на аналітичних процесах підприємства, зокрема результати його діяльності, що вимірюються у вартісному виразі. Але слід зазначити, що неформальні методи не захищають керівників від уникнення помилок, оскільки інтуїція завжди є людським чинником [1, с. 383].

Менеджмент на підприємстві містить у собі прогнозування і вироблення цілей, що має велике значення для досягнення очікуваних результатів. Тому керівництво покладається на різні джерела письмової та усної інформації як додаткові заходи.

В цих вищезазначених положеннях полягає проблема вибору керівником альтернативи щодо прийняття рішень в сучасному управлінні. Але не менш важливим є прийняття ефективних рішень за наступними умовами:

1. Ієрархія в прийнятті рішень – це делегування повноважень щодо прийняття рішень ближче до того рівня, на якому локалізується більше необхідної інформації та ґрунтується участь у реалізації прийнятого рішення.

2. Використання цільових міжфункціональних груп, до складу яких залучають працівників з різних структурних підрозділів підприємства.

3. Використання прямих горизонтальних зв'язків під час прийняття рішень. Такий підхід сприяє прийняттю рішень в більш короткі строки, підвищенню відповідальності за виконання прийнятих рішень.

4. Централізація керівництва – це процес прийняття рішення, який знаходиться під розпорядженням одноосібного керівника. За цими умовами і формується ієрархія у прийнятті рішень, тобто кожний керівник нижчого рівня вирішує свої проблеми (приймає рішення) з менеджером, а не з вищим керівництвом.

Рішення вважається ефективним, якщо воно відповідає вимогам, які діють у відповідності із ситуацією та цілями підприємства, а саме:

1. Ефективність – матеріалізована результативність рішення відповідно до досягнення поставлених підприємством цілей;
2. Економічність – рішення повинно забезпечувати досягнення поставлених цілей з найменшими витратами;
3. Обґрунтованість – виконавці повинні бути переконані, що рішення обґрунтоване, тому не можна плутати фактичну обґрунтованість та її сприймання виконавцями;
4. Реальність – виконання рішення повинно відповідати поставленим колективу завданням і ресурсам підприємства.

Для досягнення ефективності прийнятих рішень особливого значення набувають методи їх доведення до виконавців. Тут початком є розподіл альтернатив стосовно прийняття рішень на групові та індивідуальні завдання разом із підбором уповноважених осіб, відповідальних за досягнення показників.

Організаційно-управлінські рішення доводяться у формі наказів або розпоряджень, після цього вони набувають силу закону. Тому що багато рішень всередині підприємства доносяться у вигляді усних вказівок, завдань, побажань, керівних директив. Отже, головна задача керівника полягає в тому, щоб організувати і забезпечити умови реалізації таких рішень, та їх координацію разом із контролем.

Контроль виконання рішень є кінцевою стадією менеджменту на підприємстві, що набуває форму зворотного зв'язку за допомогою якого можна отримати потрібну керівництву інформацію та відомості про досягнення поставлених цілей [2, с. 178].

За допомогою контролю не тільки виявляються відхилення від завдання, сформульовані в рішенні, а й визначаються їх причини. Контроль є об'єктивною необхідністю щодо виконання планів підприємства, які не можуть бути реалізованими без оперативного доведення їх до виконавців.

Процес менеджменту, який ґрунтується на прийнятті управлінських рішень, повинен відштовхуватися від особливостей конкретного підприємства, його технологій, організаційної структури, ієрархічного рівня керівництва, позиції на ринку та інших чинників.

Список використаних джерел

1. Мошек Г. Є. та ін. *Менеджмент організації. Теорія та практика : навчальний посібник : XXI ст. / Нац. акад. державного управління при Президентові України, М-во юстиції України, НДЦ судової експертизи з питань інтелектуальної власності ; за заг. ред. Г. Є. Мошека. Київ : Ліра-К, 2020. 808 с.*

2. *Найкращі менеджмент-ідеї від Harvard Business Review, 2019. Пер. з англ. К. Козачук. Київ : КМ-БУКС, 2019. 288 с.*

Дорошенко В. В.

здобувач ступеня доктора філософії

Науковий керівник: д.держ.упр., проф. Козюра І. В.

Полтавський університет економіки і торгівлі

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У сучасному економічному середовищі аграрні підприємства зіштовхуються зі значними викликами та небезпеками, які можуть загрожувати їхній стабільності та успішності. Саме тому розробка та впровадження ефективної стратегії антикризового управління є надзвичайно важливим завданням для представників сільськогосподарського бізнесу [7, с. 57].

Насамперед, необхідно розглянути чинники, що викликають кризові ситуації у сільському господарстві. Неприятливі погодні умови, коливання цін на ринку, фінансові проблеми та зміни у законодавстві, економічні бар'єри та військові конфлікти – лише кілька з численних факторів, що можуть спричинити кризу в аграрному секторі. Детальний та

комплексний аналіз цих причин та їх впливу дозволить розробити ефективні стратегії антикризового управління [3, с. 100].

Один із ключових таких інструментів – стратегічне планування [5]. Воно дозволяє підприємству адаптуватися до змін у економічному та соціальному середовищі, передбачити можливі ризики та забезпечити стійкість у кризових умовах. Стратегічне планування включає в себе аналіз ризиків, визначення мети та завдань, розробку альтернативних сценаріїв та резервних планів дій.

Фінансовий моніторинг є ще одним важливим елементом антикризового управління. Ретельний контроль фінансових показників дозволяє виявляти ризики та негативні тенденції заздалегідь, уникати поглиблення фінансових проблем та забезпечувати стабільність підприємства [6, с. 74]. Крім того, ефективне управління ресурсами, такими як капітал, земля, робоча сила, є необхідною умовою успішного подолання кризових ситуацій.

Управління ризиками також має важливе значення у контексті антикризового управління аграрними підприємствами. Розробка та впровадження системи управління ризиками допомагають попередити кризові ситуації та зменшити їх наслідки. До того ж, використання страхування може забезпечити фінансову захищеність підприємства у разі виникнення непередбачуваних подій [2, с. 49].

Важливого значення набувають також кадрове управління та комунікації [4]. Ефективна комунікація з персоналом та зацікавленими сторонами допомагає забезпечити взаєморозуміння, спільність цілей та дій, а також зберегти мотивацію та довіру в умовах кризи.

Необхідно також звернути особливу увагу на інноваційні підходи до управління сільськогосподарськими суб'єктами під час кризи. Впровадження новітніх технологій, інноваційних методів та передових практик дозволяє аграрним підприємствам адаптуватися до змін та забезпечити свою конкурентоспроможність у складних умовах [1, с. 443].

Отже, антикризове управління є необхідним і невід'ємним елементом успішного функціонування аграрних підприємств. Розробка ефективної стратегії, ретельний моніторинг, управління ризиками та використання інноваційних підходів – основні компоненти успіху у подоланні кризових викликів.

Список використаних джерел

1. Долматова К. В., Баранець Г. В. До питання про організацію антикризового управління аграрними підприємствами". *Тиждень студентської науки – 2022: матеріали 77 студентської науково-технічної конференції (Дніпро, 16-20 травня 2022 року)*. Дніпро: НТУ "ДП", 2022. С. 442-444.
2. Євтушенко Г. В., Тимків Н. Я., А. А. Шешеня. "Особливості управління ризиками в аграрному секторі економіки". *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 17. С. 49-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nymgu_eim_2016_17_12.
3. Єгорова О. В., Дорошенко А. П., Кононенко Ж. А. Фактори розвитку фінансової кризи аграрних підприємств". *Modern Economics*. 2020. № 20(2020). С. 99-104. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V20\(2020\)-16](https://doi.org/10.31521/modecon.V20(2020)-16).
4. Калачевська Л. І., Найда К. О. Ефективність управління персоналом агропідприємств в умовах системної кризи. *Ефективна економіка*. 2021. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9403> (дата звернення: 20.05.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.10.4.
5. Кравчук Л. С., Воєнна К. І. "Антикризовий менеджмент як інструмент недопущення загрози банкрутства". *Ефективна економіка*. 2012. №4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1089>.
6. Кубай О. Г., Заставнюк О. А. Удосконалення фінансово-економічної безпеки в системі антикризового управління аграрного підприємства. *Агросвіт*. 2022. № 4. С. 68–78.
7. Пріб К. Практика антикризового управління в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2019. № 10. С. 51–59.

СЕКЦІЯ “ТОВАРОЗНАВСТВО, УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ”

Ощипок І. М.

д.т.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

ФАКТОРИ МІКРОЕЛЕМЕНТІВ У СТВОРЕННІ ЗДОРОВИХ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

Спосіб життя та харчування є найважливішими факторами, що забезпечують здоров'я людини, її здатність до праці, вміння протистояти зовнішнім несприятливим впливам. Саме ці фактори зрештою визначають якість життя та його тривалість. Сучасний етап розвитку людського суспільства характеризується як визначними досягненнями у сфері науки, техніки, технологій, і виникненням і наростанням екологічних проблем, психо-емоційних навантажень, зміною динаміки суспільства. Зміни умов життя та праці населення, а особливо тих що проживають в містах, призводить до зниження енерговитрат, а отже, і обсягів споживаної їжі. Одночасно знизилася надходження необхідних людині фізіологічно активних речовин, потреба в яких залишилася незмінною. Все це спричинило появу нового покоління продуктів харчування: функціональних та збагачених продуктів, продуктів дитячого харчування, створення нових технологій отримання харчових продуктів. Виробництво продуктів харчування нового покоління неможливе без застосування харчових мікроінгредієнтів: харчових добавок, ароматизаторів, технологічних допоміжних засобів та фізіологічно функціональних інгредієнтів. Реалізацію основних напрямків виробництва продуктів здорового харчування забезпечують затверджені директивні документи, особлива увага приділяється якості та безпеці продукції. У рамках розвитку вітчизняного виробництва харчових продуктів передбачено відродження вітчизняного виробництва харчових мікроінгредієнтів. Розробляються та обговорюються програми розвитку галузі харчових інгредієнтів. Основні їх напрямки показані на рис. 1.

Рис. 1. Основні напрямки розвитку харчових інгредієнтів

Для нормального функціонування організму необхідні основні елементи та мікроелементи. Хоча деякі з них не потрібні у великих кількостях, але в результаті дефіциту будь-якого з важливих елементів порушується гомеостаз і починається каскад різноманітних проблем зі здоров'ям. Недаремно говоримо про важливість збалансованого харчування. Саме з їжею забезпечуємо себе поживними речовинами. Без них марно розраховувати на гарне самопочуття, розумову та фізичну форму. Усі макро- та мікроелементи відіграють певну роль і беруть участь у різноманітних процесах у нашому організмі. Мікроелементи в організмі людини входять до складу, зокрема: ферментів, сполук, рідин організму, вони утворюють тканини, особливо кісткову. Вони також відповідають за правильне функціонування внутрішніх органів.

До найважливіших мікроелементів в раціоні відносяться: бор, хром, цинк, фтор, йод, кобальт, марганець, молібден, мідь, селен і залізо.

Мікроелементи мають різну дію на організм людини. Залізо є компонентом гемоглобіну, який відповідає за транспортування кисню до тканин організму. Крім того, залізо бере участь у виробництві еритроцитів і відповідає за зв'язування вуглекислого газу та його видалення шляхом перенесення в легені. Крім того, воно бере участь в синтезі ДНК, входить до складу багатьох білків і ферментів, що відповідають за обмін речовин, структуру шкіри, волосся і нігтів, роботу імунної системи.

У свою чергу, цинк також бере участь у синтезі ДНК і РНК, а також у синтезі білків, інсуліну та сперми. Він відповідає за правильний метаболізм білків, вуглеводів, жирів і алкоголю, а також захищає організм від вільних радикалів. Підтримує здоровий стан волосся, нігтів і шкіри. Крім того, він захищає шкіру від бактеріальних вугрів.

Інші мікроелемент – мідь відповідає за вироблення колагену, ріст кісток і вироблення еритроцитів, а також метаболізм жирних кислот. Цікаво, що він прискорює загоєння ран і бере участь у виробленні РНК і деяких ферментів. Також молібден дуже необхідний для метаболізму пуринів, білків і жирів.

Марганець відповідає за правильне функціонування центральної нервової системи, але він також бере участь у метаболізмі жирних кислот і глюкози. Бор є компонентом, який підвищує рівень стероїдних гормонів, а також покращує засвоєння кальцію, що позитивно впливає на кісткову систему. У свою чергу, фтор впливає на стан зубів і емалі, а також на ощадність фосфору і кальцію.

Не менш важливий йод, який відповідає за правильну роботу щитовидної залози, і кобальт, який входить до складу вітаміну В₁₂. У свою чергу, хром відповідає за регуляцію рівня холестерину в організмі. А селен разом з вітаміном Е запобігає передчасному старінню. Багато продуктів багаті мікроелементами, тому їх легко включити в свій раціон.

Отже, слід включати в свій раціон червоне м'ясо, багате залізом. Окрім м'яса також можна їсти жовтки, молоко, горіхи, креветки і рибу. У свою чергу, цинку багато в нежирному м'ясі, морепродуктах і цільнозерновому борошні. Мідь присутня в бобових, а також молібден, марганець і бор. Також варто їсти зелені овочі та субпродукти. З іншого боку, фтор можна знайти в мінеральній воді, морських продуктах і субпродуктах. Для поповнення дефіциту йоду можна просто використовувати йодовану сіль. Нескладно скласти щоденне меню, щоб страви були багаті мікроелементами. Неоптимальні рівні споживання натуральних продуктів (овочів, фруктів та ягід, горіхів та насіння, риби, молочних продуктів) зумовлюють дефіцити важливих мінералів (кальцію у дітей та дорослих, магнію – у дорослих) та вітамінів (А, С, Е – у дорослих та вітаміну Е у дітей). Нестача цих важливих харчових речовин погіршує стан здоров'я та якість життя українців.

Основним постійним фактором впливу на здоров'я є харчування. Збалансоване здорове харчування зменшує ризик захворювання на мінімально можливому рівні. Вже сьогодні ефективні інформаційні, освітні та законодавчі програми та впливи мають бути створені та реалізовані для усунення недоліків у харчуванні українців різного віку.

Для задоволення власних потреб в енергії та основних поживних речовинах слід споживати адекватну кількість калорій. Щодня людина залежно від її віку, фізичної активності та впливу різних факторів вимагає певної кількості калорій за рахунок вживання корисних харчових продуктів, які одночасно з енергією постачають важливі речовини – білки, жири, вуглеводи, харчові волокна, вітаміни, мінеральні речовини, біофлавоноїди, пробіотики тощо.

СТАБІЛІЗАЦІЯ ЯКОСТІ ЖИРОВМІСНИХ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ПІД ЧАС ЗБЕРІГАННЯ

Якість і безпека харчових продуктів означає впевненість у тому, що харчові продукти не завдають шкоди здоров'ю споживача. Належна організація процесів зберігання продуктів у харчовому ланцюгу є важливими та стратегічними у сучасному суспільстві [1].

Харчові жири та жиромісні продукти, зокрема олії, потребують особливих умов зберігання та стабілізації якості.

Олії є важливими в раціоні людини, оскільки вони не тільки мають високу калорійність, але й забезпечують широкий спектр поживних речовин, таких як ненасичені жирні кислоти та вітаміни. Споживання ненасичених жирних кислот пов'язане з підтримкою низького рівня холестерину та захистом від серцево-судинних захворювань.

Однак наявність подвійних зв'язків у їхньому складі робить їх менш стабільними, ніж насичені жирні кислоти, що робить їх більш вразливими до згіршення. Вплив олії на світло, тепло і кисень сприяє окисленню жирних кислот і, як наслідок, харчова цінність олії погіршується. Враховуючи, що молекулярний кисень є молекулою, яка може переносити електрони від атома до атома, він може створювати кисневмісні вільні радикали, відомі як активні форми кисню (АФК). АФК мають високу реакційну здатність і, отже, можуть швидко реагувати з сусідніми молекулами. Окислення жирних кислот АФК є складним процесом, після якого утворюється кілька токсичних сполук. Первинні продукти окислення (переважно пероксиди) є нестабільними і можуть швидко розкладатися до вторинних продуктів окислення, таких як альдегіди та кетони, що призводить до неприємного присмаку та неприємного смаку в харчових оліях. Виробництво таких сполук не тільки може бути небезпечним для здоров'я людини, але й негативно впливає на якість олій.

Реакції окислення є основною причиною псування харчових олій і жирів під час зберігання або термічної обробки, наприклад, смаження та варіння.

Антиоксидантні сполуки необхідні для припинення окислення харчових олій, спричиненого АФК. Вони можуть поглинати АФК і продовжувати термін зберігання харчових продуктів.

Щоб звести до мінімуму шкідливий вплив АФК у харчовій промисловості, антиоксиданти використовують як харчові консерванти. З цією метою можна використовувати не тільки синтетичні антиоксиданти, такі як бутильований гідроксіанізол (ВНА) або бутильований гідрокситолуол (ВНТ), але й природні антиоксиданти, отримані з рослин.

Щодо використання синтетичних антиоксидантів у харчових продуктах, було розглянуто питання щодо проблем зі здоров'ям. Як результат, синтетичні антиоксиданти були заборонені в багатьох країнах, і їх використання обмежене. Тому все більше досліджень проводяться щодо природних антиоксидантів. Крім того, природні антиоксиданти переважають над синтетичними, оскільки споживачі сприймають їх як більш здорову альтернативу.

Вітамін Е є природним антиоксидантом, що складається з чотирьох гомологів (α -, β -, γ - і δ -токоферолу). Це невід'ємна частина раціону людини, яка демонструє численні переваги для здоров'я. Токоферолі можуть бути використані як харчові добавки завдяки їх ефективній здатності розривати ланцюг окисної реакції, що робить їх придатними для захисту від процесів окислення ліпідів або авто окислення. Найпоширенішим аналогом у харчовій промисловості є α -токоферол, який проявляє найвищу антиоксидантну активність. Однак α -токоферол іноді може діяти як прооксидант, якщо його ввести безпосередньо в харчові олії. Багато досліджень свідчать про те, що антиоксидантна здатність токоферолів підвищується при змішуванні з іншими сполуками через

синергетичний або адитивний ефект.

Вивчено синергетичний ефект мірицетину та α -токоферолу та захист, який забезпечує їх суміш, щодо зразків соняшникової олії, нагрітих до 100 °С. Вони виявили, що α -токоферол посилює потужний антиоксидант мірицетин, перешкоджаючи автоокисленню триацилгліцеринів. Було встановлено, що ці суміші більш ефективні в уповільненні процесу окислення порівняно з окремими сполуками. Таким чином, вивчення таких комбінацій може призвести до більш потужних антиоксидантних систем [2].

Встановлено високу антиоксидантну активність екстракту листя гранату, яка обумовлена високим вмістом фенолів і флавоноїдів, оскільки 13,25 і 0,61 мкг/мл екстракту поглинало 50 % радикалів DPPH^{*} і ABTS^{*} відповідно, дещо нижча активність притаманна екстрактам листя апельсину і листя буряка. Таким чином, додавання екстракту листя граната до екстрактів листя апельсина та буряка посилює активність поглинання активних радикалів. Пояснюється ця активність наявністю беталаїну в листі буряка та хлорофілу в листках рослин. Крім того, змішаний екстракт має високий вміст фенольних кислот (хлорогенової та елагової). Крім того, змішування природних антиоксидантів з різними механізмами виявило синергетичний ефект у збільшенні окислювальної стабільності олій [3].

Антиоксиданти відіграють дуже важливу роль у багатьох біологічних процесах, в яких присутні вільні радикали. Фізіологічна частина цих сполук запобігає пошкодженню клітинних компонентів внаслідок хімічних реакцій за участю вільних радикалів. Механізми окислення постійно виникають у живому метаболізмі, а активні форми кисню беруться із зовнішніх процесів посилення окислення. За останні роки було зроблено багато спроб швидких, економічних та зручних для користувача аналітичних підходів для виявлення та визначення антиоксидантної здатності. Електрохімічні методи пропонують альтернативну та потужну стратегію для визначення вмісту антиоксидантів, оскільки вони дозволяють просте та недороге виявлення. Науковці у багатьох країнах світу досліджують антиоксиданти, їх класифікацію, механізм дії, і застосування електрохімічних наносенсорів для аналізу неферментативних/ферментативних ендогенних, екзогенних антиоксидантів і синтетичних антиоксидантів.

Результати показали, що чай є джерелом природних фенольних сполук та виявляє високу антиоксидантну активність, виміряну за допомогою кількох тестів [1,1-дифеніл-2-пікрілгідразильний радикал (DPPH^{*}), відновлювальну силу (RP), активність поглинання перекису водню (HPSA)].

Настій обліпихової олії в олії гарбузового насіння холодного віджиму та амаранту показав високу ефективність у підвищенні окисної стабільності як олій холодного віджиму. Наявність α -токоферолу та каротиноїдів зіграла величезну роль у стабілізації олій холодного віджиму та подальшому збільшенні терміну їх зберігання.

Таким чином, отримані результати є обґрунтуванням для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Normatov Islomii Ilhombek ugli, Niyazov Shavkat Khasanovich, Isroilov Asadbek Ilhomjon ugli. *Planning for the development of safe food products. ISRJ (International Scientific Research Journal)*, 2022, vol. 4 (1). Pp. 1138-1143. URL: <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/59NGZ>.
2. Vassilis Athanasiadis, Theodoros Chatzimitakos, Dimitrios Kalompatsios, Dimitrios Palaioyiannis, Ioannis Makrygiannis, Eleni Bozinou, Stavros I. Lalas. *Evaluation of the Efficacy and Synergistic Effect of α - and δ -Tocopherol as Natural Antioxidants in the Stabilization of Sunflower Oil and Olive Pomace Oil during Storage Conditions. Int. J. Mol. Sci.*, 2023, 24 (2), p. 1113. URL: <https://doi.org/10.3390/ijms24021113>.
3. Eman M. Abdo, Omayma E. Shaltout, Hanem M. M. Mansour. *Natural antioxidants from agro-wastes enhanced the oxidative stability of soybean oil during deep-frying. LWT*, 2021, vol. 173, 2023, pp. 711-719. URL: <https://doi.org/10.1016/j.lwt.2022.114321>.

ВПЛИВ ГЕНОТИПУ І ФЕНОТИПУ НА М'ЯСНІСТЬ ТУШ СВИНЕЙ

Споживча якість свинини залежить не тільки від рівня розвитку технології м'ясної промисловості, але, насамперед, від якості тварин, що надходять на переробку.

Визначальними чинниками, які впливають на якість туш свиней і вихід пісної свинини являється рівень і повноцінність годівлі. Встановлено, що в перші 4-5 місяців життя у свиней відбувається посилений ріст м'язової тканини і слабе відкладення жиру. В подальшому до 7-8-місячного віку інтенсивність жировідкладення поступово збільшується, хоча тварини продовжують ефективно використовувати азот корму на побудову м'язової тканини [1].

Вагомим чинником, що формує м'ясні якості тварин являються фактори умов утримання свиней. Різні системи організації відгодівлі свиней супроводжуються проявом особливостей їх м'ясної продуктивності та якості туш. Зміни режимів температури та вологості повітря, висока насиченість поголів'я на одиницю площі, ненормований розмір технологічної групи впливають на розподіл м'язової та жирової тканин в тушах свиней [2].

Доведено, що в оптимальних умовах м'ясність свиней на 63,7% визначається їх генетичними особливостями і тільки на 36,3% – всіма іншими факторами [3].

З метою визначення частки впливу факторів генотипу та забійної маси на ознаки забійних та м'ясних якостей свиней за трьома рівнями відгодівлі (I рівень відгодівлі - середньодобовий приріст 250-350 г; II рівень – 600-800 г; III рівень – 800-1000 г) був проведений факторіальний аналіз отриманих результатів.

При середньодобових приростах 250-350 г частка впливу генотипу виявилася не надто високою, але в більшості достовірною. Частка впливу генотипу на такі показники, як забійний вихід, довжина півтуші, товщини шпику над 6-7 грудними хребцями, маса задньої третини півтуші та площа “м'язового вічка” знаходилася в межах 10,33-22,88%. При цьому вплив забійної маси на ці показники був дещо вищими – 23,42-41,89 %. Низькі показники впливу фактора генотипу зумовлювалися низькими середньодобовими приростами.

Збільшення середньодобових приростів на відгодівлі до 600-800 г призвело до того, що вплив генотипу на показники м'ясних і забійних якостей переважав з високою достовірністю.

Вплив забійної маси на зазначені показники порівняно з впливом генотипу був значно меншим – 14,29-29,11 %, але в більшості випадків високодостовірним. Сумарна дія впливу обох факторів найбільшою виявилася при визначенні маси задньої третини півтуші.

При середньодобових приростах 800-1000 г частка впливу генотипу на м'ясні та забійні якості стала ще більшою і склала від 42,59% щодо середньої товщини шпику по хребту до 79,88% щодо вмісту м'яса в туші. Вплив показника забійної маси був значно меншим: 22,12-33,21 %. При цьому показники впливу генотипу і забійної маси були високодостовірними.

Отримані результати узгоджуються з даними інших дослідників, які зазначають, що при недостатній годівлі, що забезпечує середньодобові прирости 300-400 г генетичний потенціал проявляється лише на рівні 25-30 %, а за 200 г – лише на 15-20 %. Правильне енергопротейнове співвідношення в раціонах сприяє кращому використанню азоту корму і при цьому змінюється склад приросту.

Список використаних джерел

1. Баньковська І. Б., Волощук В. М. Вплив факторів генотипу та способу утримання на морфологічний склад туш свиней. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2015. Вип.2, Т. 2. С. 91–99.
2. Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on a request from the Commission related to welfare of weaners and rearing pigs: effects of different space allowances and floor types. The EFSA Journal. 2005. 268. P. 1–19.
3. Heyer A. Performance, carcass and meat quality in pigs influence of rearing system, breed and feeding. Swedish University of Agricultural Sciences :[Doctoral thesis], Uppsala. 2004. 54 p.

Ощипок І. М.
д.т.н., професор,
Онишко Л. Й.
к.т.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ЗАСТОСУВАННЯ ХОЛОДИЛЬНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ BIOFRESH В ЗАКЛАДАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Свіжа та здорова їжа природним чином забезпечує наш організм усім необхідним для підтримки форми. Завдяки технології BioFresh багаті на вітаміни та мінеральні речовини продукти зберігаються при точній температурі та ідеальній вологості. Таким чином фрукти та овочі, м'ясо, риба та молочні продукти зберігаються свіжими набагато довше, ніж у звичайних холодильниках.

Поєднання вологості та температури є запорукою тривалого зберігання, яке береже поживну цінність харчових продуктів. Але кожна їжа має дуже різні вимоги: хороша шинка сушиться на сухому гірському повітрі, манго росте у дуже вологому середовищі, сир набуває аромату у свіжих підвалах. Завдяки гнучкості в регулюванні різних відділень холодильних камер BioFresh забезпечує оптимальні умови диференційованого зберігання кожного продукту.

Секція BioFresh являє собою мінімум 2 контейнери, для зберігання продуктів тваринного та рослинного походження одночасно, ізольовані від загального вмісту холодильної камери. Їжа зберігатиметься у секції BioFresh і залишається свіжою значно довше, ніж у звичайному холодильнику за рахунок рис. 1.

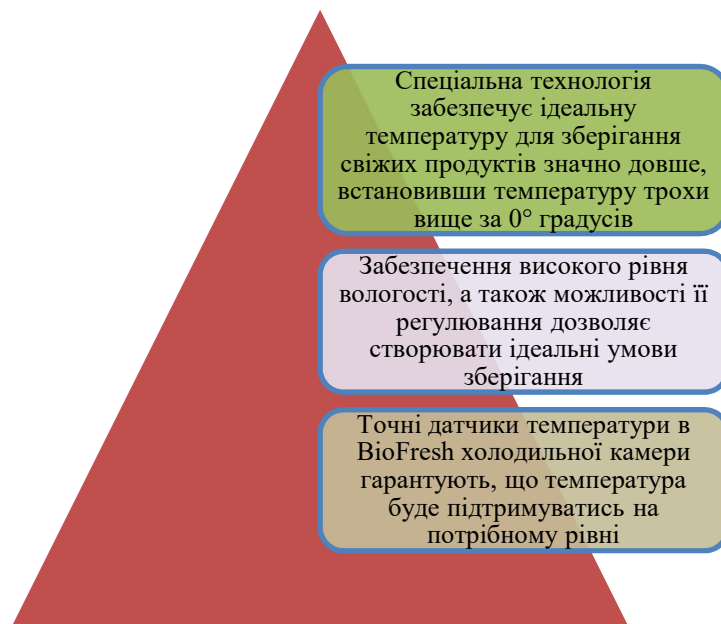

Рис. 1. Переваги технології BioFresh у забезпеченні тривалих термінів зберігання

Контейнер DrySafe з низькою вологістю ідеально підходить для зберігання м'яса, риби та молочних продуктів. Усі продукти зберігаються в упаковці. Фрукти та овочі краще зберігати у контейнері HydroSafe за умов високої вологості. Вологість у контейнері встановлюється за допомогою регулятора, розташованого у верхній частині контейнера. Усі продукти зберігаються без пакування.

На основі технології BioFresh процеси, розпаду їжі, відбуваються значно повільніше за низької температури близької до криоскопічної точки, ніж при +5°C. Внаслідок регулювання

вологості продукти не сохнуть. Ідеальні умови зберігання допомагають зберегти свіжість продуктів довше. При низькій температурі: процес дихання відбувається повільно, фрукти та овочі виділяють деякі компоненти для свого задовільного стану. При високій вологості: фрукти та овочі виділяють достатню кількість молекул водню та продукти не сохнуть.

Тривалість зберігання харчових продуктів при звичайних умовах зберігання і при застосуванні технології BioFresh наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Терміни зберігання харчових продуктів

Назва	Звичайні умови зберігання, дні	Технологія BioFresh, дні
Артишоки	7	14
Риба	1	2
Малина	1	3
Сир	10	110
Морква	50	80
Спаржа	10	18
Листя салату	5	13
Шинка	1	9
Виноград	12	29

Зберігання продуктів у секції BioFresh дає ряд явних переваг: Практично всі види продуктів, за деяким винятком, можна зберігати в секції BioFresh.

У контейнері DrySafe з низькою вологістю можна зберігати не лише охолоджене м'ясо, а й ковбаси, сосиски, сардельки, фарш; не тільки ваговий сир, але й олія, йогурт, сир, молоко та вершки. У контейнері HydroSafe з високою вологістю можна зберігати не тільки броколі, моркву, цибулю, а й перець, буряк, шпинат; не тільки яблука, персики, виноград, але і полуницю, ківі та інжир.

Зберігаються вітаміни та мінеральні речовини, які є ключем до здорового та енергійного життя.

Вітамін А сприяє відновленню родопсину, зволоженню слизової оболонки; сприяє нормальній репродукції клітин шкіри та кісткової тканини; вітамін В₁ необхідний для нервової системи, є посередником передачі нервового сигналу від головного мозку до спинного мозку; вітамін В₂ сприяє росту волосся, нігтів, живлення шкіри; вітамін В₃ підтримує здоров'я нервової та травної систем; вітамін В₅ важливий при формуванні антитіл, що сприяють виробленню антистресового гормону; вітамін В₆ створює та відновлює м'язову тканину, сприяє оздоровленню шкіри та нервової системи; Вітамін В₁₂ необхідний росту; підтримує утворення червоних кров'яних тілець; вітамін С формує та підтримує рівень колагену; протидіє інфекції та сприяє загоєнню ран; вітамін D зміцнює кісткову тканину; вітамін Е захищає оболонку клітин; сприятливо впливає на шкіру, м'язи, нерви та серцево-судинну систему; вітамін К покращує згортання крові; сприяє росту зубів та кісток.

М'ясні продукти дуже вимогливі до температури і вологості. У BioFresh DrySafe вони знайшли своє ідеальне середовище. Вологість і температура трохи вища від нуля значно знижує активність мікроорганізмів і дозволяє їх зберігати набагато довше. Ці умови середовища також ідеальні для молока, сиру та йогурту.

Високий вміст води у фруктах і овочах вимагає зберігання при високій вологості. BioFresh HydroSafe створює ідеальний клімат і за допомогою своєї точної електроніки забезпечує постійну температуру трохи вище 0 °С. Ідеальні умови зберігання не тільки запобігають небажаному заморожуванню їжі, але й запобігають її висиханню та зберігають більшість цінних поживних речовин.

Завдяки встановленій температурі 0 °С BioFresh-Safe пропонує ідеальні умови для збереження риби. З BioFresh-Plus вугор, лосось і судак зберігаються ще довше. Завдяки індивідуальному контролю температура в цій кліматичній зоні знижується рівно до -2 °С. У поєднанні з DrySafe риба залишається свіжою ще довше.

Biofresh може вам багато чого запропонувати.

Мягкота С. В.
д.ф.-м.н., професор,
Шевчук Р. С.
д.т.н., професор,
Сукач О. М.
к.т.н., доцент

Львівський національний університет природокористування,

Пушак А. С.

к.ф.-м.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

СПЕКТРАЛЬНО-ЛЮМІНЕСЦЕНТНІ ВЛАСТИВОСТІ ЛЛЯНИХ ОЛІЙ

Рослинні олії займають особливе місце в харчуванні людини, оскільки містять висококалорійні жири, фосфоліпіди, каротиноїди, природні антиоксиданти та інші фізіологічно активні речовини. Серед всіх рослинних олій особливе місце займає лляна олія. Окрім згаданої харчової цінності, вона характеризується лікувальними властивостями, які ґрунтуються на рекордно високому вмісті поліненасичених жирних кислот, а саме: ліноленової (ω -3), лінолевої (ω -6) та мононенасиченої олеїнової (ω -9). Новітні дослідження довели здатність лляної олії оберігати організм від онкологічних захворювань та очищати його від токсичних речовин і паразитів.

Однак поліненасичені жирні кислоти дуже нестійкі і легко руйнуються від впливу навколишнього повітря [1], окислюються під дією сонячного світла [2], високих температур [3] та за умови контакту з металами змінної валентності (заліза, міді).

Лляна олія містить цілий ряд складових, які є люмінесцентно активними сполуками. Такими сполуками є α -, β -, γ - та δ - токоферолі які є різновидами вітаміну Е, поліненасичені жирні кислоти (ліноленова (ω -3), лінолевої (ω -6), арахідонова), мононенасичена олеїнова (ω -9), вітаміни В₂, В₆, Е, попередник вітаміну А-каротин, а також пігменти хлорофіл та феофетин. Названі флуорофори можуть бути давачами інформації про можливі зміни хімічного складу олії, а значить і її якості у випадку дії на олію різних деструктивних факторів (тривалий час зберігання олії, фото- та термо- окислення).

Метою нашого дослідження було встановлення наявності продуктів окислення складових лляної олії з використанням методів люмінесцентної спектроскопії.

Нами було досліджено спектрально-люмінесцентні властивості лляних олій, отриманих в лабораторних умовах методом холодного пресування та різної передісторії: протермінований час зберігання закритої посудини з олією (більше 3 років), опромінених сонячним світлом протягом 50 годин, отриманих пресуванням в інтервалі температур $60^{\circ}\text{C} > t > 46^{\circ}\text{C}$ (температура холодного пресування $t \leq 46^{\circ}\text{C}$). Спектрально-люмінесцентні характеристики даних олій порівнювалися з такими, властивими для свіжо отриманої олії.

В результаті спектрально-люмінесцентних досліджень лляних олій різної передісторії встановлено, що:

1. Опромінення олії сонячним світлом протягом 50 годин та контакт з температурами ($60^{\circ}\text{C} > t > 46^{\circ}\text{C}$) в процесі витискання олії не приводить до видимих змін у структурах їхніх спектрів люмінесценції та спектрів збудження люмінесценції.

2. Тривалий термін зберігання олії (більше 3 років) приводить до:

- а) окислення та розпаду фенолів, токоферолів, поліненасичених жирних кислот (лінолевої, ліноленової, арахідонової), вітамінів (В₂, Е, каротину), що супроводжується появою у спектрах люмінесценції смуг з максимумами $\lambda_{\text{max}} = 350, 370, 390, 425, 440, 470, 520$ нм, котрі приписуються продуктам їх окислення, збільшення інтенсивності їх свічення та зміною структури спектрів збудження люмінесценції флуорофорів: фенолів, токоферолів; поліненасичених жирних кислот (лінолевої, ліноленової, арахідонової) і вітамінів (В₂, Е, каротину);

б) зменшенням інтенсивності смуг люмінесценції фенолу, токоферолу, каротину та пігмента хлорофілу.

На рисунку 1 представлені спектри фотолюмінесценції зразків олії, отриманої методом холодного пресування: свіжо витиснутої (крива 1); зістареної часом (термін зберігання більше 3 років) (крива 2); опроміненої сонячним світлом на протязі 50 годин (крива 3); та олії отриманої пресуванням у температурному інтервалі ($60^{\circ}\text{C} > t > 46^{\circ}\text{C}$) у випадку збудження вказаних олій світлом з $\lambda_{\text{збудж.}} = 280$ нм (крива 4). Всі спектри люмінесценції пронормовані до однакової інтенсивності свічення. Зауважимо, що інтенсивність люмінесценції зістареної олії є у декілька разів нижчою, ніж інтенсивність люмінесценції свіжо отриманої олії та олій, котрі піддавалися опроміненню сонячним світлом протягом 50 годин або отриманих методом холодного пресування за температур $60^{\circ}\text{C} > t > 46^{\circ}\text{C}$.

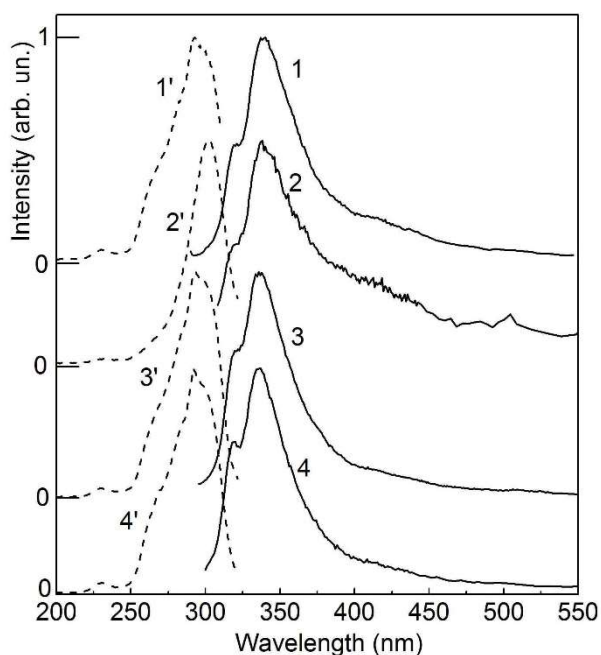

Рис. 1. Спектри фотолюмінесценції лляних олій та різної передісторії у випадку збудження світлом з $\lambda_{\text{збудж.}} = 280$ нм (криві 1-4) та спектри збудження смуги фотолюмінесценції з $\lambda_{\text{max}} = 335$ нм вказаних олій (криві 1' - 4'):

- 1, 1' – свіжовитиснута олія;
- 2, 2' – олія, зістарена окисленням за умови доступу повітря у нещільно закриту тару;
- 3, 3' – олія, зістарена окисленням, під дією сонячного опромінення протягом 50 годин;
- 4, 4' – олія, окислена пресуванням за температур ($60^{\circ}\text{C} > t > 46^{\circ}\text{C}$).

Виходячи з ідентичності спектрально-люмінесцентних характеристик лляних олій різної передісторії (окрім зістареної часом), можна стверджувати, що вищезгадані деструктивні фактори (опромінення сонячним світлом протягом 50 годин або приготування олій за температур $60^{\circ}\text{C} > t > 46^{\circ}\text{C}$ не привели до видимих змін в характері взаємодії флуорофорів зі світловими квантами, а відтак і в хімічному складі олій.

Список використаних джерел

1. Sikorska E., Khmelinskii I. V., Sikorski M. et al. Fluorescence Spectroscopy in Monitoring of Extra Virgin Olive Oil During Storage. *International Journal of Food Science and Technology*. 2008, Vol.43, №1-2, pp.52-61, ISSN 1365-2621.
2. Poulli K. I., Mousdis G. A. and Gergioui C.A. Monitoring Olive Oil Oxidation Under Thermal and UV Stress Through Synchronous Fluorescence Spectroscopy and Classical Assays. *Food Chemistry*. 2009, v.117, № 3, pp.499-503, ISSN 0308-8146.
3. Mohammad E. Khosroshahi. Effect of Temperature on Optical Properties of Vegetable Oils. *Optics and Photonics Journal*. 2018, Vol. 8, pp. 247-263. Doi: 10. 4236/opj. 2018.87021 Jul 23, 2018.

Василечко В. О.
к.х.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет
пров. наук. співроб.
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ “ЗЕЛЕНИХ” СОРБЕНТІВ У КОНТРОЛІ ЯКОСТІ СИРОВИНИ ДЛЯ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

В останні роки у різних галузях промисловості більшості країн світу спостерігається стрімкий розвиток “зелених технологій” [1]. Головною метою таких технологій є забезпечення виробництва екологічно чистої продукції та зниження негативного впливу на довкілля. У сучасних “зелених технологіях” все частіше використовують різноманітні багатофункціональні наноматеріали. Під час створення багатофункціональних наноматеріалів повинні враховувати їх еко- та біодоступність. Водночас, зазвичай, синтез таких матеріалів є складним і енергозатратним. Поверхню наноматеріалів мінеральної природи часто піддають хімічній активації із введенням реакційноздатних хімічних груп (карбоксо, аміно-, гідрокси- та ін.), що потребує використання токсичних розчинників. Тому такі наноматеріали лише умовно можна віднести до “зелених”.

Більшості вимог, які висувають до багатофункціональних “зелених” наноматеріалів, відповідає закарпатський клиноптилоліт, який відноситься до природних цеолітів. Природна форма цього мінералу вже містить значну концентрацію поверхневих силанольних (-ОН) груп. Окрім того, клиноптилоліт легко піддається модифікації. При звичайній термічній обробці поверхні цеоліту (100–200 °С) додатково з’являються ОН-групи від частково зруйнованих гексамерів води, які за кімнатної температури, зазвичай, існують в цеолітній матриці в області вхідних вікон. Під час прожарювання клиноптилоліту на його поверхні можуть утворюватись силосанові групи (Si–O–Si) та групи Si–O–Al, які також є хімічно активними. Можлива також механохімічна активація різних форм закарпатського клиноптилоліту. Нами встановлено, що механохімічна обробка природної та H-форми клиноптилоліту призводить до значної зміни питомої поверхні та об’ємів мікро- і мезопор. Різні форми клиноптилоліту ефективно сорбують катіони багатьох металів, зокрема, токсичних важких металів, рідкісно-земельні елементи (РЗЕ), хлорорганічні речовини. Композиції клиноптилоліту з Ag⁺ та катіонами інших перехідних металів є ефективними антимікробними засобами. Із 40 природних цеолітів лише клиноптилоліт дозволено для застосування в харчовій практиці [2]. Клиноптилоліт є найпоширенішим природним цеолітом. Запаси цього природного наноматеріалу в Україні становлять більше 900 млн. тонн (Сокирницьке родовище, Хустівський р-н, Закарпатська обл.).

В харчовій промисловості природні алюмосилікати (цеоліти, глини) поряд з іншими сорбентами переважно використовують для очищення відпрацьованих технологічних розчинів, стічних вод [1, 3]. Проте якість готового продукту, здебільшого зумовлена якістю сировини. Вода як основна або допоміжна сировина використовується у переважній більшості технологічних процесів виробництва харчових продуктів. Під час виробництва напоїв вода є базовою сировиною. Водночас вода є невід’ємним харчовим продуктом. Тому у ланцюгу “зелених” харчових технологій важливим є процес контролю якості води.

Використання найсучасніших аналітичних методів та обладнання не завжди забезпечує селективне визначення токсичних речовин у воді на рівні ГДК. У багатьох випадках під час аналізу води необхідно проводити попередню підготовку зразків, яка, зокрема, включає розділення, концентрування та вилучення домішок, зокрема важких металів. Під час аналізу водопровідної води актуальним є також концентрування та вилучення хлорорганічних речовин. Одним із шляхів розв’язання проблем підготовки проб води до аналізу є метод твердофазової екстракції, який успішно конкурує з іншими видами

екстракції.

На основі закарпатського клиноптилоліту запропоновані методи концентрування та розділення Cd, Pb, Cr, Cu, Sr, Mn, Ni, Zn, Co, Ag та хлороформу із подальшим кількісним визначенням цих токсичних речовин у воді. Ці методи можуть бути використані під час оцінки якості води, як харчової сировини, так і харчового продукту, зокрема бутильованої води. Пропоновані методи твердофазової екстракції із використанням клиноптилоліту також придатні для пробопідготовки під час аналізу попередньо мінералізованих зразків соків та соковмісних напоїв на вміст важких металів. Розроблені методики концентрування металів не потребують використання органічних реагентів та токсичних розчинників.

У відповідно підібраних умовах на закарпатському клиноптилоліті можна вибірково сорбувати окремі РЗЕ, які містяться у винах, як мікроелементи. На основі цеолітних композицій запропоновані селективні методи сорбційно-люмінесцентного визначення нанограмових кількостей Eu, Tb, Yb, Nd та Ce. Задовільні характеристики розроблених методик концентрування та визначення РЗЕ на основі клиноптилоліту дають підставу пропонувати цей сорбент для процедури встановлення автентичності марочних вин за вмістом РЗЕ.

Поширеними забруднювачами природних вод є токсичні важкі метали, які негативно позначаються на безпечності та якості харчових гідробіонтів. Коефіцієнт біоаккумуляції у гідробіонтів є на кілька порядків вищим супроти наземних організмів. Зокрема, значення цього коефіцієнту для креветок наближається до 1000, для устриць – до 10000, для риб до 100000. Основна частка важких металів, які потрапляють у поверхневі води, зосереджена у стічних водах. Зразки на основі закарпатського клиноптилоліту та інших алюмосилікатів можуть бути також використані для очищення стічних вод від важких металів.

Список використаних джерел

1. Василенко І. А., Чупринов Є. В., Іванченко А. В. та ін. (2019) *Зелені технології у промисловості: монографія*. Дніпро: Акцент ПП. 366 с.
2. EFSA Panel on Additives and Products or Substances used in Animal Feed (FEEDAP). *Scientific Opinion on the safety and efficacy of clinoptilolite of sedimentary origin for all animal species*. EFSA J., 2013, 11(1) : 3039 (13 pp.). URL: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2013.3039>.
3. Vasylechko V., Skorobogatyi Ya., Gryshchouk G. (2015) *Ecological aspects of water as food and raw material in food industry, in Monograph : Ecological innovation*, Eds.: O. Paraska, N. Radek, M. Bonek, University Professional Skills in Pinczow. Pinczow, Poland. P. 91–116.

Решетило Л. І.

к.т.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

МІКОТОКСИНИ ЯК КОНТАМІНАНТИ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ БІОЛОГІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ

До контамінантів біологічного походження відносять **мікотоксини** – отруйні продукти обміну плісневих грибів. За хімічною природою це ароматичні поліциклічні сполуки з молекулярною масою 200-400, у складі яких є водень, вуглець та кисень. Ряд мікотоксинів мають ембіоксичну, мутагенну, гонадотоксичну, канцерогенну, загальнотоксичну та імунодепресивну дії, вибірково порушують функцію органів і систем організму. Більшість мікотоксинів не руйнується при технологічній та кулінарній обробці забруднених ними харчових продуктів. До організму людини грибові токсиканти можуть потрапити через харчові продукти з видимо запліснявілої сировини, із сировини без видимої плісняви, з продуктів тваринництва, в яких наявність афлатоксинів обумовлена характером кормів, з продуктів ферментації.

Найбільш поширеними у харчових продуктах і небезпечними для людини є

афлатоксини, стеригматоцистин, охратоксин, трихотецени, зеараленон, патулін, цитринин, рубратоксин. До афлатоксинів відносять близько 20 сполук, чотири з яких є основними (В₁;В₂;G₁;G₂), інші – похідними або метаболітами.

Афлатоксини визнані одними з найсильніших гепатотоксичних і гепатоканцерогенних речовин. Дії афлатоксинів в організмі при дії афлатоксинів порушується проникливість мембран, пригнічується синтез ДНК і РНК, уражається печінка, нервова система. Із афлатоксинами пов'язують енцефалопатію і жирове переродження внутрішніх органів, а також подібний до них синдром Рея - смертельні дитячі захворювання.

Найчастіше афлатоксини продукують гриби *Aspergillus flavus*, рідше - інші аспергіли та гриби родів *Penicillium* і *Rizopus*. Продукенти мікотоксинів широко зустрічаються у навколишньому середовищі, зокрема у ґрунті. Класичним прикладом отруєння ними є отруєння в результаті споживання арахісу.

Гостре отруєння токсинами грибів характеризується в'ялістю, відсутністю апетиту, порушенням координації рухів, судомами та ураженням печінки, при хронічному – розвивається цироз та рак печінки. Особливо небезпечні афлатоксини у разі нестачі білків у харчуванні. Продукенти афлатоксинів розвиваються у широкому діапазоні температур – від 12 до 42°C і високій вологості субстрату та повітря. Джерелом отруєння можуть бути продукти без видимих ознак пліснявіння. Арахіс, горіхи, кісточкові плоди, мускатний горіх можуть містити між сім'ядолями непомітну плісняву.

Афлатоксини дуже стійкі до температурної обробки, проте процеси промислової обробки можуть певною мірою знижувати вміст афлатоксинів. Так, процес лущення пшениці знижує кількість афлатоксинів на 30-40%, що свідчить про найбільше ураження поверхневих шарів зерна. У кукурудзі афлатоксини залишаються навіть після 10 років її зберігання.

Гриби роду *Aspergillus*, потрапивши на такі продукти як пшениця, жито, рис, кукурудза, бобові культури, арахіс, горіхи, насіння бавовни, фрукти, овочі, спеції, сири, хліб активно розмножуються і продукують афлатоксини В₁, В₂, G₁, G₂, М₁, М₂, охратоксини А,В,С, фумітоксини А,В, С, Д, фумітриморгини А та В, теротруеми А та В, цитохалазин Е, стегматоцистин, яким властива гепатотоксична, канцерогенна, імунодепресивна, мутагенна, нефротоксична, капіляротоксична та тератогенна дія.

Гриби роду *Fusarium* продукують трихотеценові мікотоксини, моніліформін, зеараленон. Збудником токсикозу септична ангіна (аліментарна токсична алейкія) є грибок *Fusarium sporotrichiella*, який виділяє токсини, стійкі при зберіганні. Борошно, заражене грибом, не знижує токсичності, і вони не руйнуються при випіканні хліба, варінні каш. Отруєння людини настає через декілька годин після споживання токсичних продуктів і нагадує симптоми ангіни. Збудником отруєння "п'яний хліб", яке нагадує за проявами сильне оп'яніння, є грибок *Fusarium graminearum*, який уражує злакові культури в період їх росту, в зерносховищах, особливо при зволоженні і пліснявінні.

Гриби роду *Penicillium*, забруднюючи фрукти, овочі та продукти їх переробки (компоти, соки, пюре, джеми та ін), пшеницю, рис, сорго, ячмінь, овес, жито, кукурудзу, бобові, насіння соняшника, арахіс, сири та інші продукти, які є для них субстратом, продукують токсичні речовини пенітреми А, В, С, Д, Е, янтитреми А, В, С, верукулоген, паксилін, лютеоскирин, ісландітоксин, еритроскирин, патулін, пеніцилову кислоту, мікофенолову кислоту, рокфортин, рубратоксин А та В, РR-токсин, секалонову кислоту, циклохлоротин, цитреовіридин, цитринин, циклопіазонову кислоту. Ці мікотоксини проявляють канцерогенну, нейротоксичну, гепатотоксичну, мутагенну, кардіотоксичну і пульмонотоксичну, нефротоксичну дію. Гриби роду *Alternaria* виділяють мікотоксини альтернاریол, альтенуен, альтенуізол, альтертоксини, тенаузонову кислоту та інші сполуки, які проявляють тератогенну, фітотоксичну, мутагенну дію і вражають серцево-судинну систему, роду *Phoma* - капіляротоксичні та тератогенні мікотоксини.

Внаслідок споживання продуктів із зерна (частіше жита, рідше пшениці), забруднених маточними ріжками, які являють собою склерації гриба роду *Claviceps purpurea* та *Claviceps paspali*, виникає захворювання ерготизм. У ріжках знайдено токсичні речовини ерготоксин,

ерготамін, ергометрин, корнунтин, ефацеліному і ергодинову кислоти, біогенні аміни - гістамін, тирамін та ін. Захворювання протікає у конвульсійній, гангренозній або змішаній формі. Ерготизм не виникає, якщо домішка маточних ріжків не перевищує 0,02%.

Під час санітарно-гігієнічної експертизи для виявлення мікотоксинів проводиться санітарно-мікологічний аналіз плісневих грибів; хімічне визначення мікотоксинів; визначення токсинів біологічним методом. При мікологічному аналізі визначають ураженість продукту плісневими грибами, їх видовий склад, загальну забрудненість спорами на 1 г продукту, виділяють чисті культури грибів та вивчають їх токсичність. Розроблені експрес-методи виявлення афлатоксинів за допомогою ДНК-гібридизації та імуноферментного аналізу. Вони піддаються автоматизації і комп'ютеризації та характеризуються високою специфічністю.

У продовольчій сировині і харчових продуктах рослинного походження регламентується вміст афлатоксину В₁, дезоксиніваленолу (вомітоксину), зеараленону, Т-2 токсину, патуліну, в молоці і молочних продуктах афлатоксину М₁. Пріоритетними забруднювачами зернових продуктів є дезоксиніваленол, горіхи і насіння олійних культур - афлатоксин В, фруктів і овочів - патулін. Гранично допустимі концентрації мікотоксинів для харчових і продуктів і продовольчої сировини наведені у табл. 1.

Таблиця 1

**Гранично допустимі концентрації мікотоксинів
для харчових продуктів і продовольчої сировини**

Мікотоксини	Харчовий продукт	ГДК, мг/кг (л)
Афлатоксини В ₁ , В ₂ , G ₁ і G ₂	Всі види харчових продуктів	0,005
Афлатоксин М ₁	Молоко і молочні продукти	0,0005
Патулін	Фруктові, овочеві соки і пюре	0,05
Дезоксиніваленол	Продовольче зерно і зернові продукти	1,0
Зеараленон	Продовольче зерно і зернові продукти	1,0

З урахуванням канцерогенності афлатоксинів, особливо В₁, розрахована допустима добова доза цієї речовини – 0,005-0,01 мкг/кг. У Європі обмежено вміст афлатоксинів у всіх продуктах. Загальна кількість їх не повинна перевищувати 4 мкг/кг, допустимий вміст афлатоксину В₁ – не більше 2 мкг/кг. Не допускається наявність мікотоксинів у продовольчій сировині і харчових продуктах, призначених для дитячого і дієтичного харчування.

Бужанська М. В.

к.х.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ХАРЧОВИХ
ДОБАВОК В ТЕХНОЛОГІЇ МОЛЕКУЛЯРНОЇ КУХНІ**

Сьогодні розвиток харчової промисловості проходить в руслі інноваційного пошуку і став базисом економічної ефективності бізнесу. Цікавим інноваційним методом є молекулярні технології. Метод використовує сучасні досягнення харчової хімії та фізико-хімічних закономірностей протікання перетворень у харчових продуктах з упровадженням і приготуванням продуктів нового покоління. Методи приготування страв у технології молекулярної кухні є нетрадиційними. Молекулярна гастрономія включає використання різноманітних методів: емульгування, сферифікація, гелеутворення, загущення, обробка продуктів рідким азотом тощо.

Багато видів сировини і готових виробів є дисперсними системами, що складаються відповідно не менше ніж з двох фаз – дисперсної фази та дисперсійного середовища, що дозволяє розглядати їх як об'єкти фізико-хімічних дисперсних систем. Причому більшість харчової продукції є багатокомпонентними змішаними дисперсними системами, тобто,

одночасно піною та емульсією або емульсією та суспензією, з можливим пріоритетом одного з типів систем. При цьому практика і теорія свідчать про те, що їм притаманні багато властивостей і закономірностей, характерних для ідеальних дисперсних систем того чи іншого типу. Дані системи є нестабільні тому передбачають використання харчових добавок.

Харчові добавки формують бажану в'язкість і текстуру виробу. Молекулярна кухня використовує лише природні та нешкідливі добавки. Широке використання знайшли гідроколоїди. Впровадження в склад харчового продукту біополімерів зумовлене рядом чинників: в'язкістю харчової дисперсії, гелеутворюючою та емульсійною властивістю, кінетикою гідратації, дисперсним станом, особливим смаком, умовами обробки, а також вартістю продукту. Гідроколоїди в харчовому виробі переважно є гелеутворювачами, загущувачами, стабілізаторами, структуроутворювачами. Використовують добавки рослинного (камедь рожкового дерева, камедь гуара, камедь тара, агар, каррагенани, пектин, альгірати фурацеларан), тваринного (желатин) та мікробного (камедь геллана, камедь ксантану) походження. Основні комерційні представники гідроколоїдів – пектин, агар, каррагінан, камеді гуару, ксантану, дерева тара, рожкового дерева (табл. 1).

Таблиця 1

Функціональні та технологічні особливості харчових гідроколоїдів

Назва харчової добавки	Розчинність у воді при температурі, 20°C	Оптимальні рН середовища	Тип добавки	Вплив на організм людини
1	2	3	4	5
Гуміарабік (акацієва камедь)	20±2	2,0–12,0	Загущувач, структуроутворювач, емульгатор, плівкоутворювач, стабілізатор	Компонент заспокійливих сиропів
Трагакант камедь	20	2,0–12,0	Загущувач, структуроутворювач, емульгатор, плівкоутворювач, стабілізатор	Можливі алергічні реакції
Гуарова камедь	20	2,0–12,0	Загущувач, структуроутворювач, емульгатор, плівкоутворювач, стабілізатор	Знижує рівень холестеролу
Камедь ріжкового дерева	70	2,0–12,0	Загущувач, структуроутворювач, емульгатор, плівкоутворювач, стабілізатор	Знижує рівень холестеролу
Камедь насіння айви	20	2,0–12,0	Загущувач, структуроутворювач, стабілізатор	Може завдати шкоди організму тільки в тому випадку, якщо у людини спостерігається індивідуальна непереносимість цієї добавки
Ксантанова камедь	20	2,0–12,0	Загущувач, структуроутворювач, стабілізатор	зниження рівня холестерину, відчуття ситості.
Альгінова кислота, натрій альгінат, калій альгінат, амоній альгінат, кальцій альгінат	20	2,8–10,0	Стабілізатор-емульгатор і желеутворюючий реагент	Детоксикаційні і радіопротекторні властивості, нормалізує функцію кишечника, здатна зв'язувати йони важких металів
Агар– агар	40–50	4,5–10,0	Гелеутворювач, загущувач	Корисний продукт, в його складі є Йод, великий вміст Феруму, Кальцію та Магнію
Карагінан і його натрієва (калієва), амонійна солі	50–60	4,0–10,0	Гелеутворювач	Карагінан має яскраво виражену біологічно активну дію: антикоагуляційну, антивірусну, антиракову та антивиразкову, виводить з організму важкі метали.
Інулін	20	4,0–9,0	Гелеутворювач	Знижує рівень холестеролу
Карбоксиметилцелюлоза (КМЦ)	8–50	5,0–9,0	Загущувач, стабілізатор	Побічні ефекти невідомі
Модифіковані крохмалі	80–90	8,0–12,0	Гелеутворювач	Побічні ефекти невідомі
Метилцелюлоза	8 – 10	2,0–13,0	Загущувач, стабілізатор	Побічні ефекти невідомі
Пектин високоестерифікований	20	2,5–4,0	Стабілізатор	Детоксикаційні і радіопротекторні властивості, здатний зв'язувати йони важких металів.

Вибір добавок проводять у такій послідовності:

- обґрунтування відбору сировини та добавок, що будуть використовуватися;
- визначення фізико-хімічних показників сировини та напівфабрикатів;
- обґрунтування технологічних параметрів і режимів процесу;
- визначення органолептичних, фізико-хімічних і мікробіологічних показників напівфабрикатів та готової продукції.

Рациональне використання різних гідроколоїдів дозволяє зробити правильний вибір їх для ведення та корегування технологічного процесу та покращить якість готової продукції.

Список використаних джерел

1. Василечко В. О. Харчова хімія : аналіз та хімічний склад харчових продуктів : навчальний посібник. В. О. Василечко, Я. Ф. Ломницька, Я. П. Скоробогатий, М. В. Бужанська. Львів : видавництво ЛТТУ, 2020 364 с.

Гаврилишин В. В.

к.т.н., професор,

Лебединець А. І.

аспірант

Львівський торговельно-економічний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЧЕРСТВІННЯ БОРОШНЯНИХ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Великим попитом у споживачів користуються борошняні кондитерські вироби, серед яких окремих сегмент займають кекси, бісквіти, пряники та інші. Більшість з них характеризуються привабливими споживчими властивостями, достатньо високою енергетичною цінністю і незбалансованим хімічним складом.

Одним із важливих характеристик готових борошняних кондитерських виробів є стабільність їх споживних властивостей. Зниження ступеня свіжості кексів та бісквітів пов'язане з протіканням складних фізико-хімічних, біохімічних і колоїдних процесів: черствіння (зміни білків і вуглеводів) та усихання. Головні значення у процесі черствіння борошняних кондитерських виробів займають зміни білкових речовин і кристалізація крохмалю. Під час випікання зерна крохмалю частково клейстеризуються, зв'язують вільну вологу тіста і воду, яка виділяється внаслідок коагуляції білків. Крохмаль частково переходить з кристалічного стану в аморфний, зерна його набрякають і збільшуються в об'ємі. При зберіганні кексів і бісквітів проходить зворотній процес: клейстеризований крохмаль з аморфного стану частково переходить в кристалічний і проходить його ретроградація. Денатурована при випіканні клейковина віддає вологу, знижується її гідратаційна здатність, а це призводить до ущільнення структури. Оскільки в бісквітах і кексах клейковина створює каркас із тонких плівок, у якому розміщені частково клейстеризовані зерна крохмалю, можна припустити, що втрата білками води підвищує жорсткість м'якушки. Тобто процес черствіння обумовлюється як ретроградацією крохмалю, так і трансформацією клейковинних білків.

Крім того, цей процес розглядається як зміна зв'язаної і вільної вологи при випіканні та зберіганні борошняних виробів, зміни стану амілопектину і гелю амілози, утворення міжмолекулярних сил, з яких велике значення мають водневі зв'язки. Для сповільнення процесу черствіння при зберіганні кексів та бісквітів необхідно використовувати технології, які можуть стримувати зміни у крохмальних і білкових сполук і здатні зменшити втрату вологи.

Пошук ефективних рішень, спрямованих на сповільнення черствіння борошняних виробів, враховуючи, що механізм цього процесу, не дивлячись на багаточисленні

дослідження, до кінця не вивчений, залишається актуальним завданням практиків і вчених кондитерської галузі.

Сповільнити процес черствіння можна введенням деяких видів додаткової сировини, удосконаленням способів приготування тіста, підбором оптимального режиму випікання, вибором раціонального режиму зберігання готових виробів тощо.

До додаткових інгредієнтів, які сповільняють процеси черствіння в борошняних виробках, можна віднести карагінан і його солі, низькоетерифіковані пектини, суху клейковину, лецитин, фруктові та овочеві порошки, солодові препарати, інвертний сироп, продукти гідролізу крохмалю, білоквісна сировина і жирові продукти, які утворюють комплекси з крохмальними полісахаридами, що перешкоджають агрегації амілози і амілопектину.

Завдання збереження свіжості борошняних кондитерських виробів на протязі тривалого періоду часу має величезне значення. З точки зору практики найбільш цікавими є праці, що присвячені сповільненню ретроградації крохмалю з метою збереження свіжості та одночасно збагачення борошняних кондитерських виробів біологічно цінними компонентами.

Багатьма науковцями проводяться дослідження щодо впливу порошоків з фруктовоягідної сировини на сповільнення процесів черствіння борошняних кондитерських виробів. Так, внесення порошку червоноплідної горобини знижує швидкість черствіння кексів, що, ймовірно, обумовлене тим, що харчові волокна здатні знову виділяти-десорбувати вологу, зв'язану в процесі випікання, завдяки чому відбувається зволоження кексів, і вони зберігають свіжість. Зниження інтенсивності втрати вологи виробами, збагаченими порошком червоноплідної горобини, обумовлене збільшенням у них білка, який старіє у 3-4 рази повільніше, ніж крохмаль. Крім цього, білок здатний утворювати комплексні сполуки з крохмалем, перешкоджаючи тим самим його старінню і втраті вологи.

Запропоновано рецептуру бісквітів з додаванням вівсяного борошна і 10% порошку з плодів шишини, які не тільки позитивно впливають на органолептичні показники готових виробів, але й сприяють сповільненню черствіння виробів. Це пов'язано із заміною пшеничного вівсяним борошном, що цінне харчовими волокнами, які мають високі вологоутримуючі властивості.

Харчові волокна, які входять у склад рослинних інгредієнтів, характеризуються різною здатністю сорбувати вологу. Присутність первинних і вторинних гідроксильних груп (целюлози, геміцелюлози), фенольних (лігніну), карбоксильних (геміцелюлози, пектинових речовин) обумовлює міжмолекулярні взаємодії (водневі зв'язки), здатність сорбувати вологу і інші полярні молекули та іони. Волога вбирається харчовими волокнами в результаті сорбції, нагромаджуючись на їх поверхні, а потім розподіляється по всьому об'єму шляхом дифузії. Тому вологоутримуюча здатність харчових волокон визначається розміром їх частин.

Проведено дослідження з використання у виробництві кексів ягідного і яблучного пюре, які сприяють сповільненню зміни властивостей м'якушки кексів у процесі зберігання. Це дозволяє зробити висновок про те, що з метою збагачення кексів і розширення їх асортименту є перспективним використання фруктовоягідного пюре, яке містить у своєму складі цінні нутрієнти і баластні полісахариди. Додавання у рецептуру кексів ягід і фруктів у вигляді пюре на стадії замісу тіста позитивно впливає на збереження властивостей (свіжості) у процесі зберігання.

За результатами досліджень українських науковців доведено, що використання у технологіях бісквітних напівфабрикатів порошоків з калини, горобини та обліпихи призводить до збільшення загальної деформації м'якушки, що свідчить про подовжений термін зберігання готових виробів [1].

Науковцями України розроблено бісквітні напівфабрикати "Чернівецький" та "Зоряний" з додаванням 30% борошна з пророщеного зерна пшениці, а в останній бісквіт – додатково введений порошок керобу. Визначено, що випечені бісквітні напівфабрикати

зберігають свою свіжість протягом 48 год [2]. Використання люпинового борошна позитивно впливає на процес сповільнення черствіння бісквітного напівфабрикату і дозволяє збільшити гарантійний термін зберігання у 2 рази без суттєвих змін органолептичних і фізико-хімічних показників якості.

Нами розроблено кекс “Айвовий”, у рецептурі якого замінено пшеничне борошна вищого гатунку на 7% порошку з айви японської і 8% порошку з айви звичайної. Це дозволило не тільки збагатити вироби біологічно цінними компонентами, але й сповільнити черствіння і продовжити терміни їх зберігання.

Таким чином, використання рослинної білоквмісної та фруктово-ягідної сировини сприяє не тільки підвищенню біологічної цінності борошняних кондитерських виробів, але й збереження їх свіжості на протязі тривалого періоду часу.

Список використаних джерел

1. Мирошник Ю. А., Медвідь І. М., Шидловська О. Б., Доценко В. Ф. Використання порошоків калини, горобини та обліпихи в технології бісквітного напівфабрикату. Наук. пр. ОДУХТ. 2014. № 46. Т. 1. С. 166–170.
2. Романовська О. Динаміка якості бісквітних напівфабрикатів при зберіганні. Товари і ринки. 2017. №1. С. 176–184.

Гирка О. І.

к.т.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

НОВІТНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ Й БЕЗПЕЧНОСТІ ЖИРІВ І ЖИРОВІСНИХ ПРОДУКТІВ

Запровадження комп'ютерних технологій, використання сучасної претензійної виміральної техніки і засобів вимірювання, експрес-методів контролю якості – запорука гарантованої якості жирових продуктів. Для оцінювання кольору оливкової олії одноразового віджиму запропонована модифікована рівномірна шкала кольору олії (MUOCS), що містить 60 стандартних кольорів. Відповідно до нової шкали олії запропоновано електронний пристрій, який обладнаний кварцовою кюветою шириною 5 мм і підключенням через USB. Необхідний час обробки складає менше 25 с. Нова шкала дозволяє краще оцінити колір олії. Отримані результати в 92 випадках співпадають з результатами вимірювання спектрофотометричним методом.

Запропонована математична модель для ідентифікації сумішей з різним вмістом оливкової олії, що забезпечує середнє квадратичне відхилення визначення 1,5 %. Склад жирних кислот оцінюють під час аналізу їх метилових ефірів методом ГХ з детектуванням за іонізацією полум'я з використанням різних статистичних методів для обробки отриманих експериментальних результатів.

Різними методами оцінювали кольорові характеристики сумішей соняшникової олії з ріпаковою або бавовняною. Статистична оцінка отриманих даних дозволяє визначити кількість домішок у соняшниковій олії. Властивості сумішей оцінювали також за спектрами пропускання у видимій і ІЧ-частині спектру.

Присутність кунжутної олії в оливковій олії однократного віджиму оцінювали методом ІЧ-спектроскопії і ГХ. Ідентифікацію кунжутної олії в оливковій проводили в діапазонах довжин хвиль 1207–1018, 1517–1222 і 3050–2927 cm^{-1} . Визначені характеристики точності та відтворюваності результатів вимірів. Вивчення складу жирних кислот олії показало, що вміст пальмітинової і олеїнової кислот лінійно знижується ($R^2 = 0,969$ і $0,934$ відповідно), а вміст стеаринової і лінолевої кислот – збільшується ($R^2 = 0,930$ і $0,959$ відповідно) за збільшення вмісту кунжутної олії в суміші. За умов вмісту кунжутної олії 10 % зміни складу жирних кислот є суттєвими.

Окисна стабільність або стійкість до кисню – найважливіша характеристика жирних продуктів. У будь-якому біологічному матеріалі закладено природні механізми окисної стабільності, які залежать від співвідношення фракційного складу жирнокислотних компонентів та наявності природних біоантиоксидантів. Проведено порівняльне визначення у 5 зразках соняшникової олії для характеристики їх харчової цінності та прогнозування стійкості до окислення. Кількісне визначення АО визначали спектрофотометрично по витрачання стабільного хромоген-радикалу 2,2-дифеніл-1-пікрилгідразилу при взаємодії АО з цією речовиною з незначною модифікацією, зокрема у середовищі суміші етанолу і ацетону в об'ємному співвідношенні 3:1. Найбільший вміст АО (у перерахунку на α -токоферол, мг / л) виявлено у зразках соняшникової олії і складає 688, 602, 559, 516. Середнє квадратичне відхилення під час проведення аналізу не перевищувало 5 %.

Обсмажування насіння гірчиці з високим вмістом ерукової кислоти призводить до появи типового аромату і підвищення стійкості олії до окислення. Хроматографічним методом із насіння виділена речовина, потенційно здатна зв'язувати вільні радикали. Методом ЯМР і МС цю речовину ідентифіковано як 2,6-диметокси-4-вінілфенол (відомий як каналол). Рівень утворення канолу зв'язаний з її вмістом у насінні. Приблизно 50 % утвореного під час обсмажування канолу переходить в олію. Обсмажування насіння перед вилученням олії дозволяє отримати олію з підвищеним вмістом канолу, що має підвищену стійкість до окислення.

Насіння кунжуту обсмажували за температур 175, 200, 225 або 250 °C протягом 15 або 30 хв. Виділену кунжутну олію змішували з кукурудзяною у різних співвідношеннях. Обсмажування протягом 30 хв. за температури (175–250) °C не призводило до суттєвих змін вмісту ізотопу δ -¹³C. Вміст стабільного ізотопу в кукурудзяній і кунжутній олії із насіння, обсмаженого 15 хв. за 250 °C, знижувався 17,75 і 32,13 % відповідно. За вмістом ізотопу δ -¹³C із складу жирних кислот можна точно встановити, чи є кунжутна олія аутентичною або містить домішки кукурудзяної олії.

Запропонована методика приготування поглинача O₂, що містить наночастини заліза. Встановлено, що кінетика сорбційного процесу відповідає рівнянню першого порядку. Константа швидкості абсорбції нанонізованого і звичайного поглинача кисню складала 0,45 ± 0,044 і 0,05 ± 0,006 год.⁻¹ відповідно. Встановлено, що використання нового поглинача дозволяє інгібувати окислення ліпідів у харчових продуктах. Обсмажені горіхи, оброблені поглиначем, мали найменше перекисне число і анізидиновий показник порівняно з іншими видами обробки після 120 діб зберігання.

Олію піддавали МХ-нагріванню протягом 0, 1, 3, 5 і 10 хв. Встановлено, що протягом перших трьох хвилин нагрівання екстракти із чаю захищають оливкову олію одноразового віджиму від окислення. Однак зі збільшенням тривалості нагрівання екстракти підсилюють окислення, особливо із зеленого чаю. В цілому, незалежно від додавання екстрактів із чаю, оливкова олія піддається значним змінам якості й складу. Вміст ПНЖК, а також АОА, вміст фенольних сполук, вітаміну Е і стійкість до окислення знижуються. Під час цього більш високі втрати відзначені в олії із додаванням екстракту із зеленого чаю. Пряма кореляція встановлена між параметрами якості та тривалістю прогрівання, а зворотна – між цим параметром, хімічним складом, вмістом біологічно активних речовин і стабільністю олії.

Забезпечення споживачі безпечною продукцією – основне завдання у формуванні здорової нації. Жири досить не стабільні у зберіганні, і достовірне визначення якості дозволить запобігати потраплянню небезпечної продукції на ринок. Визначали вміст 1,3 поліциклічних ароматичних вуглеводнів (ПАВ) у сирій соєвій олії, виробленій у Бразилії, і вплив процесу рафінування на їх вміст. Аналіз проміжних продуктів (нейтралізованого, бланшованого і дезодорованої олії) показав, що вміст дослідних компонентів під час рафінації знижується на 88 %. Найбільший вплив на зниження рівня вмісту ПАВ в олії проявляють нейтралізація і дезодорація. Діапазон рівнів вмісту ПАВ у пробах сирової і дезодорованої олії складав 10 - 316 і 3-69 мкг/кг.

Афлатоксин В₁ екстрагували сумішшю метилового спирту і води (7:3). Екстракт

аналізували методом ВЕРХ у поєднанні з системою післяколонкової дериватизації і флуорисцентним детектуванням. Про методу складав 0,4 мкг / кг за середньоквадратичного відхилення результатів 1,25–2,42 % і виході 93,47–96,78 %. Порівняно з існуючим новий метод не потребує очищення проб на колонці, скорочує тривалість і собівартість.

Розроблений метод якісного і кількісного визначення бенз(а)пірену в насінні олійних культур і харчових рослинних оліях з використання РХ з флуорисцентним детектором. Пробопідготовка містить лужний гідроліз, екстракцію ПАУ в системі “рідина-рідина” і очищення на сорбенті Florisil. Позитивні результати підтверджуються методом газової хроматомас-спектрометрії. Вміст бенз(а)пірену в зразках соняшникової олії, вироблених у різних регіонах України, коливався від 0,8 до 21,0 мкг / кг.

Пропонується індикатор для контролю якості кулінарного жиру різного походження (тваринного, рослинного, змішаного тваринно-рослинного) і обсмажувального масла. Тест-індикатор – це вузька пластина із щільного відбіленого паперу (0,7 x 9,5 см), на одному кінці якої є 4 поперечні сині смужки. Червона межа дозволяє відрізнити індикатор малих концентрацій ВЖК від стандартного індикатора ВЖК. Індикатор точно показує момент вибракування фритюру, що дозволяє зменшити витрати жирів і досягти найкращого приготування їжі за рахунок оптимального використання кулінарного жиру.

Список використаних джерел

1. Сирохман І. В., Гирка О. І., Калимон М.-М. В. *Безпечність і якість харчових продуктів (проблеми сьогодення) : підручник*. Львів : Видавництво Львівського торговельно- економічного університету, 2019. 396 с.
2. Левчук І. В., Кіщенко В. А., Тимченко В. К., Куниця К. В. *Сучасні методи ідентифікації олій та жирів у технолімконтролі жиропереробного виробництва*. Вісник Національного технічного університету “ХПИ”. 2015. № 48 (1090). С. 137–145.

Давидович О. Я.

к.т.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РУБІНОВОГО ШОКОЛАДУ

Шоколад – це дуже популярний і затребуваний продукт як в Україні, так і в усьому світі, який користується попитом навіть за часів економічного спаду. Шоколад – кондитерський виріб, який виготовляють із шоколадної маси відформований у вигляді плиток, батонів або фігур різних обрисів. Шоколадна маса – це тонкоподрібнена маса, яку готують із какао тертого, цукрової пудри, какао масла, з додаванням ароматизаторів. Багато видів шоколадної маси включають інші речовини, що поліпшують органолептичні властивості, склад і харчову цінність шоколаду: горіхи смажені терті та подрібнені, молоко і вершки сухі, молоко згущене, родзинки, фосфатиди, насіння кунжуту, глюкозу, вафлі подрібнені, коньяк, лікер тощо.

Наразі існує три види шоколаду з яких виготовляють різноманітні вироби – це чорний, молочний та білий, який був створений компанією Nestle останнім ще у 1930-х роках. Однак, один із світових лідерів у шоколадній галузі компанія Barry Callebaut (Швейцарія) стверджує, що винайшла четвертий вид шоколаду – рубіновий і вперше представила його світу у 2017 р. Виробник зазначає, що рубіновий шоколад є повноцінним новим продуктом, адже не містить барвників та виробляється без додавання будь-яких ягід чи ароматизаторів. Новий шоколад назвали Ruby через його характерний червоний відтінок.

Фахівці шоколадної справи – шоколатьє помітили, що з певного сорту какао бобів можна отримати незвичайний за смаком і запахом шоколад. Сорт какао бобів Ruby досить вибагливий до умов середовища, в яких він росте, тому їх вирощують у певних кліматичних умовах: на території Бразилії, Екватору, Кот-д’Івуару. Какао боби мають рожевий колір і легкий ніжний смак, що нагадує ягідні плоди. Необхідно відмітити, що ці какао боби мають

інший хімічний склад, хоча ростуть на тих самих деревах що і класичні. На даний момент не встановлено, чим пояснюється така різниця. Існують версії, що це зумовлено генетичними мутаціями дерев або особливостями походження бобів.

Рубіновий шоколад виготовляють з какао бобів Ruby за технологією, яку розробляли фахівці з університету Якобса в Бремені і дослідницьких центрів Barry Callebaut у Франції і Бельгії протягом 10 років і яка тримається у таємниці. Однак відомо, що для приготування рубінового шоколаду використовують три компоненти – це какао боби, молоко та какао масло, без додавання барвників чи наповнювачів. Какао боби ретельно відбирають, щоб колір був близьким до рожевого.

Щодо особливостей технології то у науковців є припущення, що какао боби не проходять обсмаження, так як під час цієї процедури вони стають коричневими. Фахівці, також, вважають, що боби не піддаються ферментуванню або цей процес є короткочасним, завдяки цьому какао боби Ruby мають насичений ягідно-фруктовий смак. Також, у 2009 р. було опубліковано повідомлення розробника, у якому наведено деякі відомості щодо технології отримання цього шоколаду. Так, у ньому зазначено, що необхідно мінімізувати процес бродіння до трьох діб або менше та обробити продукт кислотою. Крім того, у процесі виготовлення використовують петролейний ефір для видалення жирних кислот. Виробник цього шоколаду стверджує, що він повинен мати надвисокий рівень цукру, оскільки неферментовані какао боби особливо гіркі.

Офіційно розробник рубінового шоколаду повідомив, що цей шоколад отримують шляхом висушування та ферментації бобів какао, поки вони не стануть їстівними. Потім какао боби нагрівають у рідині для відділення твердих частинок какао та какао масла. Після цього, ці дві частини знову змішуються разом, щоб отримати шоколад. Лимонна кислота додається, щоб надати рожевому шоколаду виразного смаку. Також, як і до молочного та білого шоколаду, у рубіновий шоколад додають сухе молоко та цукор.

За даними виробника, рубіновий шоколад має абсолютно нові смакові відчуття: це не знайома гірчинка чорного, смак молочного або солодкість білого, а поєднання яскравих фруктових ноток і особливої ніжної текстури. У смаку, також, відчуються нотки терпкого, солодкого, ванілі або какао. Відносно інших особливостей, оскільки для виготовлення рубінового шоколаду використовують ті ж інгредієнти, що і для інших видів шоколаду, то їхні корисні властивості схожі. Так, під час вживання рубінового шоколаду в організмі людини виробляється ендорфін, знижується рівень стресу, ризик інсультів та інфарктів, уповільнюється процес старіння клітин головного мозку. Крім того, цей шоколад багатий на магній і поліфеноли.

Плинність даного шоколаду 3 краплі із 5 можливих, тому спектр застосування даного шоколаду дуже широкий від декорування до виготовлення різноманітних кремів, начинок тощо. Необхідно відмітити, що після термообробки глазур втрачає ніжний відтінок і стає брудно-рожевою, а при тривалому перебуванні під прямим сонячними променями колір шоколаду сильно тускніє. Рекомендується цей шоколад обробляти у чистому, сухому (відносна вологість повітря не більше 70 %) без запаху приміщенні. Темперування шоколаду у машині протягом декількох днів не впливає на його смак та колір, при цьому необхідно його постійно перемішувати щоб уникнути розшарування. Температура обробки рубінового шоколаду має бути 40-50 °С.

Так як, енергетична цінність 100 г рубінового шоколаду 550 ккал, то рекомендована добова норма споживання його становить 30 г. Рубіновий шоколад містить не менше 47,3 % сухих речовин какао за стандартом Codex Chocolate, в ньому не міститься глютену, тому його можна використовувати для приготування халяльних та кошерних виробів та страв. Рубіновий шоколад добре поєднується з чаєм, кавою, цитрусовими фруктами, сирами та спеціями.

У світі, особливо у країнах Західної Європи та Азії, Австралії, Новій Зеландії, Південній Кореї і Японії, користуються попитом такі шоколадні вироби із шоколаду Ruby: цукерки рожевого кольору з малиною начинкою та прошарком із праліне Leonidas Manon Ruby

(Королівство Бельгія), рубіновий десерт Prestat (Велика Британія), шоколадні батончики Sublime Ruby KitKat (виробник Nestle), шоколад Ruby у вигляді круглих дисків (виробник Barry Callebaut).

Таким чином, новий вид шоколаду – рубіновий, який винайшли швейцарські вчені, дозволить не тільки розширити асортимент продукції виготовленої з його використанням, в тому числі інноваційної та експериментальної, але й більш повніше задовільнити потреби найвибагливіших споживачів.

Список використаних джерел

1. Sarah Young. Scientists invent brand new flavour of chocolate called 'Ruby'. URL: <https://www.independent.co.uk/life-style/food-and-drink/swiss-scientists-ruby-chocolate-new-flavour-barry-callebaut-a7930046.html>.

2. Рубіновий шоколад. URL: <https://factosvit.com.ua/rubinovyj-shokolad/>.

3. Вчені створили рожевий шоколад. URL: <https://harchi.info/blogs/san-ayt-j/vcheni-stvoryly-rozhevyj-shokolad>.

Донцова І. В.

к.т.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ІННОВАЦІЙНІ СПОСОБИ СУШІННЯ ФРУКТІВ ТА ОВОЧІВ

Свіжі фрукти та овочі характеризуються підвищеним вмістом вологи та дуже швидко псуються, якщо їх неналежно зберігати або переробляти. Доступні технології зберігання, такі як охолодження та зберігання у контрольованій атмосфері, є дорогими, оскільки потребують безперервної енергії для роботи системи на всьому шляху постачання. Тому заохочується використання технологій сушіння, оскільки це зменшує післязбиральні втрати і забезпечує легкість зберігання, транспортування та доступність продукту протягом цілого року. Сушіння фруктів та овочів за допомогою звичайних способів, таких як сушіння на сонці або відкритому повітрі, виявилось повільним процесом і призводить до одержання продукту нижчої якості через забруднення. Різноманітні прогресивні технології сушіння, такі як сонячне, мікрохвильове, вакуумне, інфрачервоне, сушіння у сушарках та різні гібридні технології сушіння, були розроблені у світі та успішно використовуються для різних фруктів і овочів.

Одним із інноваційних способів сушіння є *осмотична дегідратація*. Це процес часткового видалення вологи з фруктів і овочів шляхом занурення їх у гіпертонічний розчин, що містить сорбіт, гліцерин або сіль. Для цього сировину занурюють у гіпертонічний розчин, розчинні речовини дифундують в тканини фруктів і овочів. Попередня обробка сировини зберігає її колір, смак і поживні властивості і цьому сприяють теплові операції з лагідним температурним режимом. В результаті, для загальних процесів зневоднення ефективно зменшується використання енергоресурсів. При такому виді сушіння важко спрогнозувати остаточний хімічний складу продукт та його смак, відбувається небажана втрата осмотичного розчину та вимивання пігменту, кислот, вуглеводів, мінеральних речовин та вітамінів – це лише деякі з проблеми, які необхідно вирішити. За дослідженнями науковців, таке сушіння фруктів успішніше, коли поєднуються осмотична обробка і вакуумне сушіння. Осмотична дегідратація застосовується для одержання продукції з апельсина, ананаса, ківі, яблука, вишні, папайї, кокосу, полуниці та багатьох інших. Зокрема, зневоднення бананів методом осмотичної дегідратації передбачало нарізування бананів на скибки товщиною 8,0 мм, занурення в цукровий сироп концентрацією 50% у співвідношенні 1:2, 1:4 і 1:6 протягом 180 хвилин за температури 300°C. Найефективнішим для видалення вологи виявилось співвідношення сироп : банани 1:6. Метод осмотичної дегідратації мінімально впливає на зміну органолептичних показників плодів оливок. За низьких температур втрачається смак, знебарвлюються плоди і процес потемніння затримується. Запропоновано використовувати осмотичну дегідратацію перед висушуванням

дикорослих ягід для попереднього їх зневоднення. В якості сировини використовували плоди бузини (*Sambucus*), калини (*Viburnum opulus*), обліпихи (*Hippophae rhamnoides*), горобини (*Sorbus*). Така місцева сировина має надзвичайно багатий нутрієнтний склад. Дослідження проводилися у такому режимі дегідратації: концентрація сахарози в осмотичному агенті 70%, $t=50^{\circ}\text{C}$, тривалість 1 година [1].

За новітнім методом *сушіння листковим вибухом* зразок фруктів або овочів нагрівається до 95°C за допомогою пари від парогенератора і зберігається протягом 5 хв, поки повітряний компресор підвищує тиск всередині обладнання до 0,2 мПа. При відкриванні декомпресійного клапану, тиск зменшується, що дозволяє сушити зразки у вакуумі. Цей процес включає в себе поєднання гарячого повітряного та вакуумного сублімаційного сушіння, що виступає як більш дешева альтернатива сублімованим продуктам. Але якщо не враховувати гігроскопічні властивості фруктів або овочів, які висушуються, то це призводить до одержання неякісного продукту. Крім того, втрати поживних речовин через високі температури під час вакуумного сушіння є значними недоліком цього методу.

Сушіння перегрітою парою при низькому тиску являє собою процес зневоднення у герметичній камері сушарки із низьким тиском, який підтримується вакуум-насосом. Для запобігання надлишкової конденсації пари її створюють у ємності, що приймає осушувач та встановлюється уловлювальний засіб від котла. Використання обігрівача з температурним пристроєм значно знижує першу конденсацію пари під час циклу запуску. Розробники методу запропонували використовувати електричний вентилятор із змінною швидкістю для розподілу пари у камері сушильної машини. Цей процес призводить до кращого зниження окиснення біоактивних компонентів. Однак, під час сушіння пара збирає пил, частинки твердих речовин із сировини. Такий спосіб успішно використовувався для висушування цибулі [2].

Технологія вікна заломлення використовує циркуляцію води при атмосферному тиску для доставки теплової енергії зневодненому продукту. Перероблені фрукти та овочі у рідкому стані розкладають на прозорій пластиковій конвеєрній стрічці, на яку подається тепло. Продукт на рухомій стрічці висихає за пару хвилин, на відміну від декількох годин за умов використання лотків із гарячим повітрям, або тунельних сушарок або сублімаційної сушарки. Вказана технологія сушіння поєднує використання трьох форм шляхів теплопередачі - конвекції, провідності та випромінювання. Всі ці режими теплопередачі разом забезпечують енергоефективний процес сушіння. Продукція, що висушується повинна бути рідка або напіврідка.

Конвеєрна стрічка зроблена із напівпрозорого пластикового матеріалу, що пропускає інфрачервоні промені, нагрівається циркулюючою гарячою водою. І коли інфрачервона енергія проходить через поверхню води спрацьовує принцип заломлення поверхні води та забезпечує вікно. У момент, коли волога продукція розташовується на прозорому пластику формується інфрачервоне вікно, що дозволяє безпосередньо передавати інфрачервону енергію до матеріалу.

Встановлено, що час висушування очищеного гарбуза цим способом дуже обмежений, дегідратація через заломлення вікна відбувається при тиску навколишнього середовища і при зниженій температурі (-30°C), що дуже підходить для продуктів чутливих до нагрівання. Цей сучасний дешевий метод також підходить для одержання порошку, пластівців або листів з ягідного пюре.

Конвективне сушіння із досушуванням у вакуумній мікрохвильовій печі передбачає двоетапний процес, який починається із конвективного попереднього сушіння свіжих продуктів і завершується вакуумним мікрохвильовим сушінням продукту. Конвективне попереднє сушіння зменшує вміст незв'язаної вологи незмінюючи біоактивні компоненти у фруктах та овочах, а вакуумно-мікрохвильове заключне сушіння зменшує вологість до належного рівня. Стверджується, що таке поєднання є більш ефективними ніж використання цих методів окремо. Цей спосіб значно покращує якість готової продукції з кислоти вишні,

зизифусу, цедри апельсина, буряку, чорної смородини, гарбуза, сливи, коноплі та трав [3].

Отже, науковці та виробники плідно працюють у галузі розробок новітніх способів сушіння фруктово-овочевої сировини, патентують їх та впроваджують у виробництво. Це сприяє швидким темпам розвитку даної галузі.

Список використаних джерел

1. Теленкова Д. А., Самілик М. М. Застосування осмотичної дегідратації для зневоднення дикорослих ягід. *Інноваційні та ресурсозберігаючі технології харчових виробництв : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Полтава, ПДАУ, 2021. С. 66-70.*

2. Sehwat R, Nema PK (2018). Low pressure super heat eds team drying of onions lices: kinetics and quality comparison with vacuum and hot air drying in an advanced dry in gunit. *Journal of Food Science and Technology* 55(10):4311-4320.

3. Chibuzo, Ulu F. Osinachi, Mbachiantim T. James, Okoyeuzu F. Chigozie, Belay Dereje and Carew E. *Technological advancements in the drying of fruits and vegetables: A review. African Journal of Food Science. 2021. 15(12) : 367-379.*

Лебединець В. Т.

к.т.н., доцент,

Мороз М. М.

аспірант

Львівський торговельно-економічний університет

ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННИХ АНТИОКСИДАНТІВ У ВИРОБНИЦТВІ ПЕЧИВА

Серед усього асортименту борошняних кондитерських виробів печиво займає найбільшу питому частку. Перевагою цього виду продукції перед іншими категоріями є універсальність. Печиво, особливо цукрове чи здобне, є висококалорійним концентратом легкозасвоюваних вуглеводів, жирів і білків, має приємний смак і здатність зберігати форму та не кришиться протягом тривалого часу. Більшість споживачів купує печиво для щоденного чаювання, як перекус, також це улюблені ласощі для дітей. Проблема збереження стабільної якості і гарантійного строку придатності кондитерських виробів має першочергове значення. Термін зберігання печива великою мірою залежить від стану ліпідного комплексу. Підвищений вміст жиру в рецептурах обумовлює причину псування кондитерських виробів, яке відбувається у результаті гідролізу і окислення жирних кислот. При протіканні окислювальних процесів у продуктах утворюються і нагромаджуються речовини, які шкідливі для організму людини.

Сьогодні науковцями різних країн велику увагу приділяється дослідженням антиоксидантних властивостей біологічно активних добавок і харчових продуктів. Це пов'язано з доведенням факту, що надлишок вільних радикалів (і, як результат цього надлишку, окисне пошкодження біологічних молекул) руйнує білок, ліпіди, ДНК тощо. В свою чергу, це призводить до виникнення цілої низки важких захворювань (у тому числі онкологічних) та в кінцевому результаті до передчасного старіння і зменшення тривалості життя.

Антиоксиданти або актиокислювачі (АО) – інгібітори окислення, природні або синтетичні речовини, які здатні сповільнити процеси окислення і захистити організм людини від низки захворювань. Антиоксидантні властивості можуть мати представники багатьох класів хімічних сполук. Але до справжніх АО, тобто сполук, які взаємодіють з вже наявними вільними радикалами і запобігають утворенню нових активних окислювальних сполук, із природних сполук, що містяться у харчових продуктах, відносяться тільки вітамін Е, β-каротин і флавоноїди. Одночасно такі речовини, як мікроелементи і фосфоліпіди, які належать до сполук, що інгібують процеси віднорадикального окислення, до АО не відносяться. Особливу цінність представляють біофлавоноїди, які мають антиканцерогенні, антисклеротичні, протизапальні і антиалергічні властивості. За антиоксидантною активністю

вони у десятки разів переважають вітамін С, Е і каротиноїди. Особливо активним є природне поєднання біофлавоноїдів. Основними джерелами цих антиоксидантів є фрукти, овочі, ягоди, мед, чай, червоне вино, рослинні олії. Дослідження останніх років довели, що використання біологічно активних речовин рослинного походження у їх природній композиції забезпечує широкий спектр фармакологічного впливу. Особливо наголос при цьому необхідно робити на використання місцевої сировини рослинного походження, яка цінна найбільш засвоюваними нутрієнтами та іншими біологічно активними добавками.

На даний час є актуальним пошук і дослідження антиоксидантів природного походження, які не поступаються за ефективністю синтетичним аналогам. Природні антиоксиданти на відміну від хімічно синтезованих не мають негативного побічного впливу на організм людини, поліпшуючи якісні характеристики продукту та збагачуючи його есенціальними макро- і мікронутрієнтами.

Антоціани мають яскраво виражену антиоксидантну дію, антиканцерогенні, антиалергічні, антисклеротичні та протизапальні властивості, причому за антиоксидантною активністю вони у десятки разів переважають вітаміни С, Е і каротиноїди. Джерелами антоціанів слугує місцева рослинна сировина (чорна смородина, виноград, чорниця, вишня, малина, полуниця, ожина тощо), які мають найбільш засвоювані нутрієнти і забезпечують зміцнення неспецифічного імунітету і антиоксидантного захисту людського організму. Тому в останні роки найбільш популярними природними добавками для борошняних кондитерських виробів є різні ягідні вичавки.

Науковці рекомендують екстракт вичавок ягід чорної смородини у виробництві багатьох кондитерських виробів не тільки як барвну речовину, але і як цінне джерело антиоксидантів, що дозволяє застосовувати ці продукти для профілактики вільнорадикальних патологій.

При приготуванні вершкового крему як антиоксидант запропоновано чорничний барвник, який сприяє стабілізації ліпідів, що проявляється у поліпшенні якості та збільшенні термінів зберігання кондитерських виробів з використанням крему. Крім цього, введення антиоксидантів сприяє підтримці визначеного рівня інгібіторів пероксидного окислення ліпідів в організмі людини, достатнього для сповільнення вільнорадикальних процесів, активація яких спостерігається при виникненні і розвитку широкого кола патологічних станів і при впливі зовнішніх несприятливих факторів середовища.

Запропоновано рецептуру та технологію цукрового печива, збагаченого природними антиоксидантами, а саме сухим екстрактом вичавок ягід брусниці, розчиненого у воді, в кількості 0,1% до маси сухих речовин, що сприяло отриманню продукту з хорошими споживними властивостями і збільшенню строку зберігання з трьох до п'яти місяців. При цьому вміст антиоксидантів у печиві з рослинною добавкою перевищував у 3,6 рази контрольний зразок, що сприяло сповільненню окислювальних процесів жиру.

Польськими науковцями вивчено вплив 20%-ної добавки із вичавок плодів шипшини, чорноплідної горобини, чорної смородини і бузини на властивості пісочного печива. Печиво, збагачене вичавками характеризувалось більш темним кольором та високою твердістю. Органолептичні показники печива були відмінними, особливо печиво з вичавками відрізнялось насиченим смаком і ароматом з високою антиоксидантною активністю [1].

Одночасно у Польщі проведено дослідження впливу вичавок білого винограду на фізичні і нутріцеві характеристики печива з пшеничного борошна. Додавання вичавок знижує твердість печива і дещо погіршує колірні показники всіх дослідних зразків. Найменше додавання виноградних вичавок (10%) сприяло збільшенню загальної кількості харчових волокон на 88% у порівнянні з контролем. Вміст фенольних сполук значно збільшився. Найбільш стабільними фенолами були тирозол, катехін, ізованілова кислота. Встановлено, що додавання вичавок значно посилює антиоксидантні властивості печива [2].

У Сербії розробили печиво з використанням екстракту вичавок вишні, який попередньо інкапсулювали у сироватковий і соєвий протеїни. Біоактивні сполуки, вилучені з вичавок вишні, інкапсульовані у сироватковий і соєвий протеїни, додали у печиво на заміну 10 і 15 % борошна відповідно. В результаті досліджень спостерігалось збільшення загальної кількості поліфенолів

антоціанів і антиоксидантна активність, при позитивній органолептичній оцінці [3].

Таким чином, проведено огляд досліджень щодо використання рослинних природних добавок з метою збагачення печива біологічно активними речовинами - харчовими волокнами, антоціанами, флавоноїдами та іншими, які забезпечують одночасно і підвищення антиоксидантної активності.

Список використаних джерел

1. Tańska M., Roszkowska B., Czaplicki S., Borowska E. J., Bojarska J., Dąbrowska A. Effect of fruit pomace addition on shortbread cookies to improve their physical and nutritional values. *Plant Foods for Human Nutrition*. 2016. № 71. С. 307–313.
2. Mildner Szkudlarz S., Bajerska J., Zawirska Wojtasiak R., Górecka D. White grape pomace as a source of dietary fibre and polyphenols and its effect on physical and nutraceutical characteristics of wheat biscuits. *Comparative Study Sci Food Agric*. 2013. № 93. С. 389–395.
3. Tumbas V., Četković G., Čanadanović-Brune J., Pakhin B., Djilas S., Petrović J., Lončarević I., Stajčić S., Vulić J., Vulić J. Sour cherry pomace extract encapsulated in whey and soy proteins: Incorporation in cookies. *Food Chemistry*. 2016. № 207. С. 27–33.

Палько Н. С.

к.т.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ІННОВАЦІЙНЕ ТЕПЛОВЕ УСТАТКУВАННЯ ЗАКЛАДІВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Основною тенденцією у сучасному рішенні професійного теплового устаткування є пришвидшення й оптимізація процесу приготування страв, збільшення ефективності та сили передачі тепла від устаткування до їжі, зниження розсіювання тепла і підвищення загальної ергономічності процесу приготування.

Пароконвекційні печі (пароконвектомати) відносять до універсальних теплових апаратів. Вони призначені для теплової обробки м'ясних і рибних продуктів, овочів, картоплі, круп, розстоювання та випікання хлібобулочних і кондитерських виробів, а також для здійснення процесів теплового консервування.

Конструкція пароконвектоматів об'єднує в одному апараті конвекційну жарову шафу і традиційний пароварильний апарат. При сполученні режиму приготування на парі та режиму подачі гарячого повітря з'явилася можливість приготування кулінарної продукції при високих температурах з дозованою і контрольованою подачею пари.

Таблиця 1

Режими приготування кулінарної продукції у пароконвектоматах

Режим	Процеси
Пара	Продукти можна відварювати, розігрівати, бланшувати, пастеризувати, тушкувати, розмочувати, готувати для вакуумного упакування
Гаряче повітря або конвекція	Продукти можна смажити з утворенням шкірочки, випікати, запікати, смажити на грилі, готувати за низьких температур (до 100 °С)
Комбінація пари і гарячого повітря або пароконвекція	Продукти можна смажити, випікати із зволоженням, розігрівати, глазурувати, тушкувати, відварювати
Швидке тушкування	Нагрівання здійснюється за температури 130...135 °С
Ощадне тушкування	Нагрівання здійснюється за температури 30...99 °С
Регенерація	Використовується як для розігрівання страв, так і для розігрівання порційних страв у тарілках
Приготування за низьких температур	Дозволяє готувати дієтичні страви із максимальним збереженням усіх поживних речовин за температури 30...90 °С
Автоматика стрижневої температури	Приготування їжі здійснюється з точним дотриманням температурних режимів, для чого використовується спеціальний щуп із датчиком. Щуп розміщується в центр продукту, потім задається необхідна всередині продукту температура. Після досягнення заданої температури подається звуковий сигнал і апарат автоматично відключається

Теплогенеруючими пристроями, що забезпечують нагрівання робочої камери апаратів, є кільцеві ТЕНи, розташовані вздовж задньої панелі камери (для електричних моделей), або газові пальники, розташовані в нижній частині апарата (для газових моделей). Відцентрові вентилятори, що забезпечують примусовий зі швидкістю 3...5 м/с рух теплоносія всередині камери пароконвектоматів, працюють з автореверсом, що періодично змінює напрямок обертання і забезпечує рівномірне температурне поле в камері.

Використання пароконвектоматів дозволяє готувати одночасно як кулінарну продукцію одного виду, так і страви з різних видів сировини – овочів, риби, м'яса, що вимагають однакових режимів приготування; змішування запахів страв, що готуються, при цьому виключається.

Як свідчать дослідження, використання пароконвектоматів дозволяє забезпечувати, порівняно з традиційними способами теплової обробки, скорочення часу приготування продуктів на 30...50 %, зниження втрат маси продуктів – до 30 %, електроенергії – понад 60 %, води – до 40 %.

Автоматизований кулінарний центр Vario Cooking Center, винайдений фірмою "Rational", на мінімальній площі замінює до 50 % традиційного кухонного устаткування (такого як котли, перекидні сковороди, фритюрниці, пароварки) і навіть більшу частину всіх каструль та сковорідок [1].

У новому Vario Cooking Center можливо виконувати багато технологічних операцій: варіння, смаження, готування на грилі, у фритюрі, під тиском найрізноманітніші страви, окремо або у паралельному режимі.

Vario Cooking Center має такі переваги: найкоротший час прогрівання, приготування та охолодження; паралельне приготування різних страв; їжа не пригорає; очищення здійснюється протягом декількох секунд; швидка підготовка центру до подальшої роботи.

Зникає потреба у звичайному введенні даних, таких як температура, час і постійний контроль. Натисканням кнопки обирається продукт. Вбудований штучний інтелект Vario Cooking Control® самостійно розпізнає вимоги, обумовлені вказаним продуктом, його розмір та об'єм завантаження. Час приготування, а також момент необхідного втручання розраховуються індивідуально і корегуються в процесі роботи автоматично. Vario Cooking Control дає сигнали, коли кухарю необхідно втрутитися у процес, наприклад, перегорнути філе. Не потрібна постійна присутність біля апарата. На дисплеї відображається час, який залишився до кінця приготування.

Теплова енергія в апараті VCC розповсюджується за рахунок нової запатентованої системи Vario Boost, яка є дрібнокомірковою динамічною структурою нагрівальних елементів нового типу з потужністю, що раніше не досягалася, швидкістю нагрівання та точністю регулювання. Під час розподілу теплової енергії на жарильній поверхні системи Vario Boost автоматично враховується площа, яка зайнята напівфабрикатами, та контролюється кількість енергії, що подається.

Необхідно просто обрати потрібну температуру і через лічені хвилини апарат готовий до експлуатації. Щосекундно високочутлива система Vario Boost з точністю до градуса регулює та оптимізує температуру поверхні, що нагрівається.

Vario Boost має мобільний резерв потужності та водночас готує на 50 % швидше навіть за великого завантаження.

За допомогою змінної резервної потужності продуктивність обсмажування, порівняно зі звичайними перекидними сковородами, підвищується більше ніж на 40 %. Під час обсмажування пори продукту, що готується, закриваються і сік залишається в продукті. Це означає, що у процесі нарізання отримується на 20 % продукту більше і додатково економиться до 60 % часу.

У Vario Cooking Center під час варіння овочів або макаронних виробів, у процесі приготування гарнірів потрібна кількість води заливається натисканням кнопки. Решітки для варіння у фритюрі опускаються та підіймаються автоматично – це гарантує найкращий результат без контролю. Продукти у фритюрі готуються швидко навіть у великих кількостях.

Завдяки Vario Boost під час варіння рагу або порційних страв в Vario Cooking Center температура і тиск контролюються та підтримуються протягом всього процесу варіння автоматично. Тривалість приготування скорочується наполовину та завжди гарантований точний результат.

Споживання води під час варіння продуктів у Vario Cooking Center помітно скорочується. Застосування решітки має великий потенціал економії. Витрати води складають 70 % порівняно з приготуванням у звичайному котлі [2].

Таким чином, сучасні автоматизовані кухонні центри є високотехнологічним та універсальним обладнанням, яке забезпечує професійну якість приготування різних страв та значно спрощує кулінарний процес у закладах ресторанного господарства.

Список використаних джерел

1. Ощипок І. М. Інноваційні ресторани технології. Львів: Вид-во. ЛТЕУ, 2019. 326 с.
2. Rational. URL: https://rational.bmservice.ua/parokonvektomaty/icombi-pro/?gclid=EAIaIQobChMIruLzgbj_gIVQsgYCh1q-wAPEAAAYASAAEgJgQPD_BwE.

Хінальська Т. Р.
старший викладач

Львівський торговельно-економічний університет

АНАЛІЗ СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ ЩОДО ТРАВМАТИЗМУ СЕРЕД ПРАЦІВНИКІВ ТА ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Протягом останніх десяти років ситуація в Україні щодо травматизму залишається нестабільною. Успішна профілактика виробничого травматизму та професійної захворюваності можлива лише за умови ретельного вивчення причин їх виникнення. Виникнення небезпечних ситуацій, що можуть привести до нещасного випадку, зумовлюється тим, що порушується взаємодія між людиною і об'єктивним виробничим середовищем. Причиною такого порушення може стати недостатня кваліфікація, невідповідність обладнання або матеріалів чи неправильна організація виробничого процесу, а також, елементи системи (наприклад, машини), що втратили надійність. В кінцевому результаті умови праці стають небезпечними, виникає загроза аварійних ситуацій, нещасних випадків, професійних захворювань, зменшення продуктивності праці.

Питанням охорони праці, безпеки життєдіяльності, створення належних санітарно-гігієнічних умов, профілактики травматизму у закладах освіти приділяється значна увага керівників усіх рівнів та суспільства цілому. Безпека учасників освітнього процесу є пріоритетом у прийнятті рішення щодо форм навчання у закладах освіти.

За оперативною інформацією органів управління освітою обласних, Київської міської державних (військових) адміністрацій, закладів вищої та фахової передвищої освіти комунальної та державної форми власності, що належать до сфери управління МОН, в період 2019-2022 років під час освітнього процесу було обліковано 22,047 тис. травмованих здобувачів освіти, у тому числі 21 випадок із смертельними наслідками, у тому числі за 2019 рік було зареєстровано 8764 випадки, а у 2022 році – 1379 нещасні випадки (рис. 1) [1].

Найбільшу кількість нещасних випадків, що сталися із здобувачами освіти під час освітнього процесу у 2022 році, зареєстровано у Львівській області – 167 випадків (0,04 % від загальної кількості здобувачів освіти), у побуті, зареєстровано у Донецькій (124), Львівській (78), Харківській (65) та Київській (45) областях.

Крім причин нещасних випадків із смертельними наслідками внаслідок воєнних дій, основними причинами таких випадків є порушення правил та інструкцій з безпеки життєдіяльності, небажання виконувати вимоги безпеки на вулиці та у побуті, а також нездатність їх виконувати. У віковому аспекті найбільша кількість нещасних випадків припадає на здобувачів освіти віком від 6 до 14 років.

За інформацією Фонду соціального страхування України (далі – Фонд) у 2022 році до

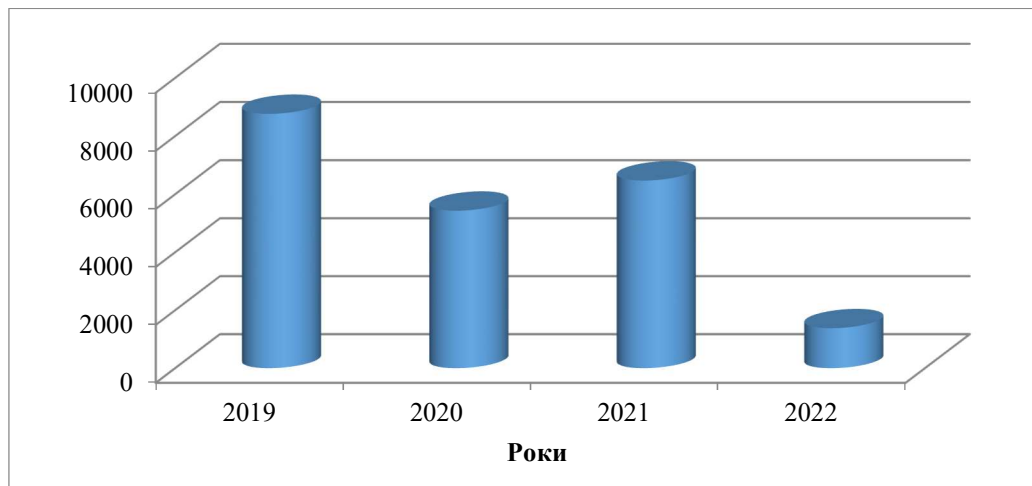

Рис. 1. Динаміка кількості нещасних випадків у 2019-2022 роках

робочих органів виконавчої дирекції Фонду надійшло та зареєстровано 16 тис повідомлень про нещасні випадки/гострі професійні захворювання (отруєння), що на 47% менше порівняно з 2021 роком [3].

За оперативною інформацією органів управління освітою обласних, Київської міської державних (військових) адміністрацій, закладів вищої та фахової передвищої освіти комунальної та державної форми власності, що належать до сфери управління МОН, у 2022 році зареєстровано 93 потерпілих (з них 7 – із смертельними наслідками) від нещасних випадків/гострих професійних захворювань на виробництві, на яких складено акти за формою Н-1/П. Порівняно з 2021 роком кількість страхових нещасних випадків зменшилась в 1,3 раза (з 125 до 93), кількість смертельно травмованих осіб збільшилось на 3 (з 4 до 7). Найбільше у 2022 році травмувалися технічні працівники (66) та педагогічні працівники (26). Найвищий рівень виробничого травматизму спостерігався серед працівників віком від 50 до 59 років [1].

Зменшення показників виробничого в закладах освіти, підприємствах, установах та організаціях, що належать до сфери управління МОН, у 2022 році, пов'язано із переведенням закладів освіти на дистанційний режим роботи внаслідок жорстких обмежень задля запобігання розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID-19.

Незважаючи на триваючу широкомасштабну збройну агресію, а в окремих регіонах в умовах ведення активних бойових дій, керівники та відповідальні посадові особи з охорони праці та безпеки життєдіяльності закладів освіти, в тому числі і у Львівському торговельно-економічному університеті, продовжують виконувати свої основні функції щодо забезпечення безпечних та нешкідливих умов праці, а також профілактики травматизму під час виробництва.

Список використаних джерел

1. Про стан травматизму серед здобувачів освіти та працівників закладів освіти за 2022 рік. Лист МОН № 1/3567-23 від 13.03.23 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/88666/.
2. Нещасні випадки, виробничий травматизм. URL: <https://lviv.dsp.gov.ua/category/neshchasni-vypadky-travmatyzm/>.
3. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/985104>.

СЕКЦІЯ “ТОВАРОЗНАВСТВО, ЕКСПЕРТИЗА ТА ТЕХНОЛОГІЇ НЕПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ”

Доманцевич Н. І.

д.т.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІМЕРНИХ ПЛІВОК З МОДИФІКУЮЧИМИ ДОБАВКАМИ ДЛЯ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ МЕТАЛЕВИХ ВИРОБІВ

Перед початком процесу експлуатації продукції приладобудування важливо забезпечити її захист від розвитку процесу корозії на поверхні виробів. Такий захист базується на ізоляції поверхні металевих виробів від агресивного середовища та створення особливих умов перебування у корозійно пасивній атмосфері. Вибір матеріалів для проведення протикорозійних робіт та особливості їх застосування визначаються, виходячи із тривалості та умов захисту. Серед низки сучасних захисних матеріалів відповідного спрямування, широке застосування отримали полімерні плівки із модифікуючими добавками, які поєднують бар'єрні та захисні властивості. Наявність у складі вихідної полімерної композиції модифікуючих компонентів, дає змогу забезпечити захисні властивості отриманих полімерних плівок [1].

При проведенні експертних досліджень полімерних плівок із модифікуючими добавками важливо відповісти на ряд запитань, які визначені загальною метою дослідження. Вони можуть торкатися ідентифікації об'єктів дослідження, визначення відповідності якості полімерних плівок вимогам нормативних документів, визначення змін показників якості полімерних плівок під дією агресивних факторів, класифікаційних характеристик матеріалів, наявності та відповідності інформації на продукцію, зафіксованій на упаковці металевих виробів, визначення відповідності способів і засобів їх пакування чинній нормативній документації [2].

Метою дослідження було вивчення особливостей проведення експертних досліджень полімерних плівок з модифікуючими добавками для захисту металевих виробів.

Ідентифікація полімерних плівок з модифікуючими добавками дозволяє за рядом відповідних показників встановити їх відповідність вимогам до протикорозійних матеріалів, призначених для захисту військового, промислового, великогабаритного обладнання, виготовленого із чорних або кольорових металів. При проведенні ідентифікації використовують чинні вітчизняні нормативно-технічні документи. Важливо, з метою ефективного проведення ідентифікації полімерних плівок з модифікуючими добавками, використовувати нормативні напрацювання міжнародних виробників аналогічної продукції.

Полімерні плівки з модифікуючими добавками, при достатньо високих значеннях фізико-механічних властивостей, повинні зберігати вироби від впливу зовнішнього агресивного середовища (атмосферної вологи, кисню, промислових газів) та сприятливості мікроклімату всередині упаковки, що власне і забезпечує їх захист від корозії під час транспортування і зберігання.

Таким чином, для здійснення об'єктивного експертного дослідження, необхідно встановити відповідність полімерних плівок з модифікуючими добавками за документованими вимогам до матеріалів аналогічного класу, визначити їх стійкість до змін під впливом зовнішнього середовища, проаналізувати наявність та важливість інформації на матеріалі захисту.

Список використаних джерел

1. Chanda Manas, Salil K. Roy *Plastics technology handbook*. Boca Raton: CRC Press (Taylor & Francis Group), 2006. 896 p. ISBN 10: 0-8493-7039-6; ISBN 13: 978-0-8493-7039-7. DOI: <https://doi.org/10.1201/9781420006360>.
2. Доманцевич Н. І., Яцишин Б. П. Зміна механічних властивостей поліетиленових плівкових матеріалів при їх модифікації технологічними добавками та під час старіння. *ФХТТ*, 2020. 21 (3). С. 510-518. DOI: 10.15330/pcss.21.3.510-518.

МОДИФІКОВАНЕ ЕКОВОЛОКНО ЛЮЦЕЛЛ ДЛЯ БЕЗПЕЧНОГО ТЕКСТИЛЮ

Важливим напрямком розвитку нових видів хімічних волокон є модифікування – один із найбільш простих та перспективних шляхів, який дозволяє отримувати їх із широким спектром заданих функціональних властивостей. Для кожного напрямку використання хімічних волокон створені спеціальні типи волокон з оптимізованими характеристиками, широким використанням методів фізичної та хімічної модифікації. Модифікація волокон – один з найбільш простих і перспективних шляхів регулювання їх властивостей. Усі методи модифікації поділяють на три групи:

– фізичний метод модифікації – без зміни хімічного складу, але зі зміною надмолекулярної будови, форми або зовнішньої структури поверхні волокон. Як правило, цей метод використовується на стадіях формування або подальшої обробки волокон;

– хімічна модифікація – зміна хімічної будови волокноутворюючого полімеру, методом співполімеризації при отриманні вихідного полімеру, або введення нових функціональних груп при обробці сформованих волокон, а також у вигляді текстильних полотен або виробів;

– метод композиційної модифікації, або метод змішування, коли до основного волокноутворюючого полімеру (розплаву, розчину) додаються дрібнодисперсні або розчинні компоненти, що є носіями нових властивостей. Додатки вводять на стадії підготовки вихідного розчину чи розплаву або безпосередньо перед формуванням волокон.

Існує два основних шляхи отримання середньо- та малотоннажних волокон зі специфічними властивостями: 1) отримання волокон на основі нових полімерів і, відповідно, нових технологій; цей шлях досить складний та високовартісний; 2) використання методів “глибокої” модифікації традиційних видів волокон, що базується на доступних видах полімерів, з метою зміни усього комплексу властивостей волокон або надання їм нових специфічних властивостей.

У зв'язку з постійним зростанням обсягів випуску хімічних волокон, важливого значення набуває проблема розвитку сировинних ресурсів для виробництва хімічних волокон, оскільки спостерігається тенденція поступового підвищення цін, а в перспективі – дефіцит традиційних видів сировини – нафти, кам'яного вугілля та газу, деревинної целюлози. До середини ХХІ сторіччя ці види сировинних матеріалів будуть близькі до виснаження, водночас спостерігатиметься поступове зростання народонаселення і, відповідно, потреб у хімічних волокнах. Тому на зміну або як доповнення до традиційних мають пройти нові сировинні ресурси як одержання мономерів і/або волокноутворюючих полімерів на їх основі, застосовані на рослинних ресурсах, які відтворюються, продуктах біотехнології та зв'язуванні вуглекислого газу і азоту з атмосфери.

Внаслідок цього вже сьогодні проводяться дослідження нових сировинних джерел для одержання волокон і волокнистих матеріалів на їх основі. Найважливішим відновлювальним видом вихідної сировини для волокон є целюлоза. Можливості її одержання з деревини ще далеко не вичерпані. Деякі види рослин можуть давати з одиниці площі кількість целюлози (у перерахуванні на рік), яка в 3 – 4 рази перевищить використання сьогодні деревні породи (ялина, бук, евкаліпт). Проблема целюлози як відновлюваного полімеру взаємозалежна з одержанням високоякісних штучних волокон. Щодо цього варто очікувати як збереження віскозного процесу, так і розвитку процесів прямого розчинення целюлози з наступним формуванням волокон, зокрема волокон люцелл.

Волокна люцелл – це текстильне волокно, яке одержують штучним способом із повністю натурального матеріалу – целюлози, яка видобувається з деревини евкаліпту. Виробництво цього інноваційного матеріалу є екологічно чистим. Волокна люцел та

текстильні матеріали на їх основі близькі за властивостями і призначенням до віскозних, проте мають свої особливості щодо властивостей і застосування, тобто свою “текстильну нішу”.

Істотна перевага волокна ліоцелл перед віскозним волокном – безпечне виробництво. М'який окисник, який розчиняє деревину для одержання целюлози, нетоксичний, при виробництві не розкладається до шкідливих речовин, не має шкідливих відходів. При виготовленні волокна ліоцелл здійснюють органічний синтез целюлози, видобутої з евкаліптових волокон. Технологія виготовлення волокна методом хімічної модифікації складається із трьох етапів, а саме: розчинення целюлози евкаліпта (деревину дроблять до консистенції порошку; отриманий порошок розбавляють метилморфолиноксидом; суміш підігрівають до 100 °С; гарячий розчин поміщають у ванну для охолодження та осідання); фільтрація розчину; формування волокна (волокна витягають в поздовжньому напрямку; здійснюють десольватацію і кристалізацію волокон до отримання готової нитки).

Ліоцелл випускається під різними комерційними назвами: Tencel® (тенцел) запатентована за компанією Lenzing (США), Орцел®. Представником волокон ліоцелл на світовому ринку є Tencel® (тенцел) – волокно, яке вирізняється бактеріостатичними властивостями, тобто запобігає росту бактерій. Ключем до цієї властивості волокон Тенцел є регулювання вологості шкіри.

Особливо в екологічно безпечному виробничому процесі тканини ліоцелл (віскоза) для розчинення целюлози використовується тільки органічний розчинник NMMO. На основі технології Lenzing ступінь вилучення цієї цінної і дорогої хімічної речовини становить більше 99%.

Волокно Tencel® отримав “Європейську нагороду за збереження навколишнього середовища”, має сертифікат Oeko Tex 100, міжнародний стандарт, для підтвердження того, що не містить шкідливих речовин, а також відзначене Європейським співтовариством екомаркування для товарів зі зменшеним впливом на навколишнє середовище.

Текстильний матеріал із волокна ліоцелл об'єднав у собі кращі якості натуральних і штучних матеріалів, а це не могло не позначитися на вартості. Вироби з 100% вмістом відносяться до розряду дорогих, тому на ринку більшою мірою представлена продукція, в якій ліоцелл поєднується з еластаном. Властивості, якими володіє тканина ліоцелл, вражають:

- підвищена міцність: не рветься в сухому і вологому стані;
- висока щільність тканини забезпечує високу зносостійкість;
- гігроскопічність: добре вбирає вологу, швидко випаровує її при сушінні;
- гіпоалергенність: структура волокна перешкоджає скупченню пилу, появи бактерій;
- висока повітропроникність: тканина “дихає”, допомагаючи підтримувати нормальну температуру тіла в жарку погоду.

Волокна ліоцелл відрізняються високою зносостійкістю, високою міцністю як у сухому, так і у вологому стані, дуже добре вбирає вологу, відмінно пропускає повітря, знаходить своє застосування при виробництві тросів, захисних чохлах, автомобільних фільтрів. Безпечно при використанні, широко застосовується легкою промисловістю для виготовлення швейного одягу, постільної білизни, використовуються як наповнювачі в подушках і ковдрах. Текстильний матеріал з волокон ліоцелл дуже добре тримає форму, має м'який блиск, властивий натуральному шовку, добре забарвлюється, не деформується після прання, мало зминається і не піддається пілінгу. Волокно ліоцелл завдяки своїй екологічності, підходить людям, які схильні до виникнення алергічних реакцій.

Височанська О. В.

к.т.н., старший викладач,

Шестопад Г. С.

к.с-г.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ВИБУХОВІ РЕЧОВИНИ ЯК ПРЕДМЕТ КОНТРАБАНДИ

Одним із предметів злочину, передбаченого статтею 201 КК України “Контрабанда” є вибухові речовини. Для правильного розуміння цього поняття відокремлення вибухових речовин, як предмет злочину від інших предметів, слід розглянути їх особливості та фізико-хімічні властивості.

Вибухові речовини – це речовини або суміші, які в результаті певного зовнішнього впливу (нагрівання, тертя, удару, вибуху іншої вибухової речовини тощо) здатні до хімічного перетворення, що супроводжується виділенням великої кількості енергії з утворенням газів. У зв'язку з цим, такі речовини придатні для здійснення вибуху. Вибуховими є речовини у будь-якому агрегатному стані.

Речовини вибухові відрізняються за складом, вибуховими і фізико-хімічними властивостями та іншими ознаками. Наприклад, вибухові речовини поділяються на потужні або малопотужні, чутливі або менш чутливі до зовнішньої дії (розігріву, тертя, удару, вибуху тощо). За фізичним станом бувають тверді монолітні (литі, пресовані), сипучі (порошкоподібні, гранульовані, зерноподібні), пластичні, еластичні, рідинні текучі [1].

За сферою та умовами застосування вибухові речовини промислового виготовлення поділяються на цивільного та військового призначення. Розрізняють три основні групи вибухових речовин:

- металеві (види порохів);
- ініціюючі – високочутливі до зовнішньої дії, їх вибух детонує бризантні та металеві речовини, до ініціюючих вибухових речовин відносять гримучу ртуть, азид свинцю, тенерес;
- бризантні – вибухають під впливом ініціюючих речовин та здатні дробити, руйнувати предмети, що стикаються з ними; до бризантних вибухових речовин відносять гексоген, тен, тетрил, тротил, мелініт, пластид.

Розглянемо порох, як одну з груп вибухових речовин. Порох – тверда система, яка містить органічні та неорганічні сполуки, здатні стійко (без переходу в детонацію) горіти у широкому інтервалі зовнішнього тиску (0,1-1000 МПа), виділяючи велику кількість газів із температурою 1200-3700°C.

Відповідно, порох є багатокомпонентною твердою вибуховою сумішшю, яка здатна закономірно горіти паралельними шарами без доступу кисню ззовні з виділенням великої кількості теплової енергії й газоподібних продуктів.

Порох є матеріалом бойового застосування, крім того його використовують у мирних цивільних і дослідних цілях.

Розрізняють порохи: бездимні (балістичні, безполуменеві, піроксилінові та ін.), димні і сумішеві. Суміші з деревного вугілля, сірки і нітрату калію називаються димними або чорними порохами. Також його диференціюють як порох прогресивного і дефлаграційного горіння, тобто швидко і повільно палаючий. Чорний порох легко запалюється за допомогою малої кількості енергії, наприклад іскри або невеликого дистанційного детонатора. У порівнянні з бризантними вибуховими речовинами порох дефлігує, а не детонує, тобто його горіння поширюється із швидкістю, меншою від швидкості звуку. При цьому виділяється значна кількість газів для створення тиску, який виштовхує кулю із ствола вогнепальної зброї або снаряд.

Спорягін Е. О. та Варлан К. Є. пропонує класифікацію порохів за фізико-хімічною природою: порохи нітроцелюлозні і порохи-механічні суміші. До нітроцелюлозного пороху належать усі порохи, основні компоненти яких є високомолекулярні вибухові речовини. Порохи-механічні суміші складаються із трьох компонентів: пального, окиснювача і зв'язувальної речовини. У готовому поросі компоненти хімічно не зв'язані один з одним, а

рівномірно розподілені по об'єму та перебувають у тісному контакті [2, с. 5].

На сьогодні, існує нова група речовин, яка має властивості порохів і в той же час володіє іншими характеристиками – тверді палива для ракетних двигунів і прямоструминних повітряно-реактивних двигунів. Також виділяють специфічну групу речовин, яка за своїми властивостями відповідає порохам, але призначена для створення піротехнічних ефектів за допомогою реакції горіння – піротехнічні суміші.

Класифікація порохів за особливістю бойового застосування пов'язана з видами, типами і призначенням бойових засобів і озброєння, до складу яких вони входять. Особливості бойового застосування порохів взаємозалежні з їх фізико-хімічною природою. Такі особливості зумовлюють геометричну форму та розміри порохових елементів.

Розмір порохового елемента – це товщина палаючого зведення, яка являє собою найменшу товщину, що визначає час згорання порохового елемента.

Сферична форма пороху або форма пластинки найменш затратна і відповідно більш доступна ніж циліндрична, яка вимагає додаткової пресовки. Сферична форма найбільш поширена в боєприпасах для автоматичної зброї, патронах для пістолетів та гвинтівок. Порохові гранули пластинчастої форми, як правило, використовуються при релоадінгу гладкоствольних патронів.

Протягом 2022 року митницями Державної митної служби України виявлено 309 фактів незаконного переміщення через митний кордон України вибухових речовин, зброї, боєприпасів, спецзасобів. До правоохоронних органів України направлено 213 повідомлень про протиправні діяння, що містять ознаки злочинів, передбачених КК України, та складено 106 протоколів про порушення митних правил [3].

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що порох за своїми фізико-хімічними властивостями відноситься до вибухових речовин, які є предметом контрабанди за статтею 201 КК України. Враховуючи, що Україна перебуває у стані війни зі східним агресором, а також те, що обіг вибухових речовин як всередині країни, так і в транскордонному форматі набув значних масштабів, дослідження саме цієї проблеми є актуальним.

Список використаних джерел

1. Вибухові речовини і заряди. URL: https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-viiskovoi-pidhotovky/distant-content/vip/Zanytie_3_1.pdf.
2. Спорягін Е. О., Варлан К. Є. Навчальний посібник до вивчення курсу “Фізико-хімічні та експлуатаційні властивості спецматеріалів”. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2011. 68 с.
3. Звіт про результати роботи Державної митної служби України за 2022 рік. URL: <file:///C:/Users/lena3/Downloads/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202022.pdf>.

Беднарчук М. С.

к.т.н., професор

завідувач сектору моніторингу та інформаційного забезпечення

відділу забезпечення діяльності центру

Львівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

Міністерства внутрішніх справ України,

Семак Б. Д.

д.т.н., професор, Заслужений професор

Львівський торговельно-економічний університет

ОБҐРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВИГОТОВЛЕННЯ ВЗУТТЯ З НАНОТЕКСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ

Особливо помітною рисою сучасного науково-технічного розвитку широкого кола галузей науки та виробництва є використання нанонасичених добавок для покращання чи формування характеристик поверхні (структури) деталей виробів, яка, наприклад у текстильних матеріалах дозволяє поєднати спеціальні функції та найвищий ступінь комфортності [1].

Оскільки частка нанотекстильних матеріалів взуттєвого призначення на світовому ринку взуттєвих товарів сьогодні складає майже 10% [2], то актуальним за масштабами та потребами ринку є вивчення сучасного стану та обґрунтування пріоритетного розвитку вітчизняного ринку нанотекстилю та взуття, виготовленого з його застосуванням [3].

Взуття, виготовлене з використанням нанотекстилю та інших відомих нанотекстильних матеріалів [4] має широкий спектр ринкових переваг: спроможне вдосконалювати поточний та формувати принципово новий перспективний асортименту продукції; в межах взуття конкретного цільового, функціонального і статево-вікового призначення дозволяє максимально ефективно сформувати бажану номенклатуру споживних властивостей та потрібний рівень якості виробів; найбільш повно задовольняє потреби широкого кола споживачів; дозволяє максимально адаптувати взуття до широкого спектру специфічних умов експлуатації тощо. Наприклад, взуття, виготовлене з використанням нанотекстильних матеріалів може бути не лише стійким до дії води, бактерій та мікроорганізмів, відштовхувати бруд, водостійким, але й мати властивості “інтелекту” – контролювати температуру стопи, вологість всередині взуття, кров'яний тиск, а також змінювати колір верху.

Тому науково-практичний інтерес має обґрунтування доцільності виготовлення взуття, виготовленого з застосуванням нанотекстильних матеріалів, а особливе значення зазначеному процесу сьогодні надає потреби у формуванні асортименту та забезпеченні рівня якості вітчизняних взуттєвих товарів для потреб Збройних сил України [5].

Зазначене обґрунтування найбільш доцільно здійснювати на конкретних прикладах, які дозволяють майбутньому виробникові сформувати комплексне уявлення про окремий нанотекстильний матеріал: походження кожної конкретної технології виготовлення, її назву та назву відповідного матеріалу, особливості його споживних властивостей та можливий спектр використання.

Наприклад, для виготовлення підошви зимового взуття для різних статево-вікових груп (дорослих та дітей) та різного цільового призначення (побутове взуття, виробниче взуття, взуття для військовиків, взуття для працівників окремих галузей виробництва) доцільно використовувати теплоізоляційний матеріал Aerotherm Airgel Insulation американської компанії Airgel Technologies Inc., який являє собою полімер, що на 90% складається з ізольованих порожнин, заповнених повітрям.

Отримана інформація корисна не лише для виробників взуття, але й для навчального процесу підготовки фахівців ринку взуття, науковців і освітян, товарознавців експертів взуття та студентів відповідних напрямів навчання (товарознавство, технологія виробництва, підприємництво тощо).

Список використаних джерел

1. *Перспективні матеріали та інноваційні технології: біотехнологія, прикладна хімія та екологія: колективна монографія.* Київ : Світ Успіху, 2020. 492 с.
2. *Ніколайчук Л.Г., Галик І.С., Семак Б.Д., Шаповал О.М. Роль нанотекстилю у формуванні вітчизняного ринку спецодягу та застосуванні в логістичному забезпеченні військових формувань. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Технічні науки. No. 23, 2020. С. 49–57.*
3. *Семак Б. Б. Формування вітчизняного ринку спецодягу на основі нанотекстилю. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 4. С. 155–161.*
4. *Ващук Н. Ф. Розвиток інноваційних технологій в сучасному виробництві спеціального взуття. Індустрія моди, 2019. № 3. С. 34–39.*
5. *Інноваційні технології виробництва текстильних матеріалів і виробів військового та спеціального призначення: монографія.* Херсон, ОлдіПлюс, 2021, 408 с.

ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ У КОНСТРУКЦІЇ ХОЛОДИЛЬНИХ МАШИН

Холодильна машина – пристрій, що служить для відводу теплоти від охолоджуваного тіла при температурі нижчій, ніж температура навколишнього середовища. Процеси, що відбуваються в холодильних машинах, є окремим випадком термодинамічних процесів, тобто таких, в яких відбувається послідовна зміна параметрів стану робочої речовини: температури, тиску, питомого об'єму, ентальпії. Холодильні машини працюють за принципом теплового насоса – віднімають теплоту від охолоджуваного тіла і з витратою енергії (механічної, теплової і т. д.) і передають її охолоджуваному середовищу (зазвичай воді або навколишньому повітрю), що має більш високу температуру, ніж охолоджуване тіло. Холодильні машини використовуються для отримання температур від 10°C до -150°C . Діапазон нижчих температур відноситься до криогенної техніки. Робота холодильної машини характеризується її холодопродуктивністю.

Найрозповсюдженішою холодильною машиною є компресорна холодильна машина. Принцип її дії включає багатоступеневе стиснення холодоагенту з проміжним охолодженням, наступне охолодження в проміжному теплообміннику до параметрів нижче критичної точки, ізотермічне стиснення до тиску вище тиску конденсації, дроселювання і випаровування.

Про те, відома холодильна газова машина для досягнення низької температури по оберненому циклу Стірлінга. Машина має два поршні: робочий і витискувач, при чому робочий поршень виготовлено з порожниною, яку закриває кришка з клапанним приладом і металевогумовою пластиною з отворами. Недоліками такої конструкції є її складність та мала надійність.

З метою вдосконалення холодильної газової машини пропонується заміна поршнів (робочого та витискувача) одним витискувачем, який встановлено на шийці ексцентрикового приводного вала з можливістю обертання і взаємодії з робочими камерами, розташованими в одній циліндричній проточці корпусу, чим досягається спрощення конструкції, і можливість розмістити в одній проточці корпусу дві робочі секції при значному зменшенні розмірів та маси машини.

Поставлена задача вирішується тим, що у холодильній газовій машині, що містить корпус з бічними кришками, ексцентриковий приводний вал, компресорні та розширювальні камери, регенератори і теплообмінники та холодильну камеру з холодильниками, що складають проточну частину машини, витискувач з шиберами, укладеними в пази корпусу та бічними кришками, що приєднані до корпусу, поділяють циліндричну проточку в корпусі на робочі камери (компресорні та розширювальні), при чому витискувач встановлено на шийці ексцентрикового приводного вала з можливістю обертання. Устаткування на приводному валу з ексцентриком витискувача в циліндричній проточці корпусу, обладнаного шиберами, дозволило поділити об'єм циліндричної проточки на робочі камери і циклічно змінювати їх об'єм, що спрощує конструкцію, та дає можливість розмістити дві робочі секції в одному корпусі. Витискувач встановлено з можливістю обертання, що зменшує сили тертя та знос деталей. Витискувач грає одночасно роль витискувача і робочого поршня відповідно з якою камерою він контактує. Така будова машини дозволяє суттєво зменшити її розміри та масу [1].

Пропонується каскадна компресійно-ежекторна холодильна машина включає компресійну холодильну машину в нижньому ступені каскаду, яка містить замкнутий контур циркуляції холодоагенту, що включає сполучені між собою трубопроводами компресор, конденсатор-випарник, дросельний вентиль і випарник, тепловикористальну ежекторну холодильну машину в верхньому ступені каскаду, яка містить контур циркуляції робочої

речовини, що включає сполучені між собою трубопроводами нагрівач-пароохолоджувач, парогенератор, ежектор, конденсатор і живильний насос, а також контур циркуляції холодоагенту, що включає сполучені між собою трубопроводами послідовно встановлені регулюючий вентиль і конденсатор-випарник.

Нагрівач-пароохолоджувач установлений в контурі циркуляції робочої речовини між живильним насосом і парогенератором, та включений у контур циркуляції холодоагенту компресійної холодильної машини між компресором і конденсатором-випарником. Винахід забезпечує підвищення ефективності роботи за рахунок зменшення теплових навантажень на конденсатор-випарник каскадної машини, а також на генератор і конденсатор ежекторної холодильної машини нижнього ступеня каскаду, при цьому забезпечується істотне зниження масогабаритних характеристик ежекторної холодильної машини і всієї каскадної системи в цілому [2].

В холодильних машини, які працюють за зворотним циклом Карно, холодильний коефіцієнт не залежить від природи робочої речовини (холодильного агента). Тому на першій стадії розвитку холодильної техніки з'явилося прагнення використати як холодильний агент найбільш доступну в природі речовину – повітря. Повітряна холодильна машина складається з компресора, холодильника, розширювального циліндра (детандера) і двигуна. Недоліком такої машини є недостатня глибина охолодження холодоагенту у холодильній камері, а також відносно невисокий холодильний коефіцієнт робочого циклу на режимі низькотемпературного охолодження.

Українським науковцем Крайнюком О. І. запропоновано повітряну холодильну машину технічним результатом якої є збільшення ККД пристрою, зниження витрат енергії на виробництво холоду, можливість використання переважно теплової енергії для здійснення робочого процесу повітряної холодильної машини, зниження частоти обертання ротора детандера-компресора, зниження вимог до точності виготовлення і міцнісних властивостей деталей детандера-компресора, спрощення конструкції компенсаційного ступеня стиснення, завдяки чому знижуються вартість виготовлення і експлуатації установки, підвищується її надійність і ресурс.

Поставлене завдання досягається тим, що в повітряній холодильній машині, яка містить детандер-компресор, обладнаний каналом для відведення високого тиску, а також компенсаційний ступінь стиснення повітря, відповідно до корисної моделі, детандер-компресор виконано у вигляді каскадного обмінника тиск, а компенсаційний ступінь стиснення повітря також виконано у вигляді каскадного обмінника тиску з патрубками для відведення і підведення високого тиску, в останньому з яких розміщене джерело підведення теплоти, причому канал для відведення високого тиску і патрубків для відведення високого тиску підключені до вхідного тракту циркуляційного вентилятора, вихідний тракт якого підключений до патрубка для підведення високого тиску [3].

Отже, перспективним є впровадження холодильної газової машини із заміною поршнів (робочого та витискувача) одним витискувачем, каскадної компресійно-ежекторної та повітряної холодильної машини.

Список використаних джерел

1. Холодильна газова машина: пат. 22823. Україна : F25B 9/14 (2006.01) / Цяпко М. Ф., Горбунов О. Д. № u2006 13797; заявл. 25.12.2006; опубл. 25.07.2007, Бюл. № 5. 3 с.
2. Каскадна компресійно-ежекторна холодильна машина: пат. 108256. Україна : F25B 7/00 F25B 9/08 (2006.01) / Петренко В. О., Єрін В. О. № a 2013 03990; заявл. 01.04.2013; опубл. 10.04.2015, Бюл. № 7. 3 с.
3. Повітряна холодильна машина: пат. 98734. Україна : F25B 9/00 / Крайнюк О. І. № a 2011 05035; заявл. 20.04.2011; опубл. 11.06.2012, Бюл. № 11. 4 с.

ПРАКТИКИ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ МИТНИХ ПОСЛУГ

Державна митна послуга як результат діяльності митних органів, передбачає оцінку результату такої діяльності. Загалом, категорія “якість” не має єдиного тлумачення. Узагальнюючи, можна виділити дві групи підходів у цій галузі:

- якість як спосіб задоволення конкретних технічних вимог;
- якість як задоволення очікувань і потреб.

Незважаючи на поділ підходів у визначенні якості послуги на групи, їх не можна розглядати ізольовано один від одного, вони є підходами, що взаємно доповнюють один одного. Згідно з моделлю, якість послуги необхідно розглядати як результат наявності або відсутності розривів на п'яти рівнях, взаємозв'язок яких наведемо на рис. 1.

Рис. 1. Модель розбіжності якості послуги (узагальнено за [1])

На даний момент не виокремлено єдиної системи критеріїв оцінки якості митних послуг. Основні методи оцінювання якості митних послуг, якими користуються на даний момент показані в табл. 1.

Крім того, наявні міжнародні інструменти, які використовуються у сфері оцінювання ефективності діяльності митних адміністрацій, можуть бути адаптовані та застосовані для оцінювання митних послуг, як-от дослідження ВМО “Дослідження часу випуску”, проєкт ВМО *Achieving Excellence in Customs*, онлайн-система Світового банку для збирання й аналізу інформації про діяльність митних служб *The Customs Assessment Trade Toolkit* та ін.

При цьому слід окреслити основні моменти, що ускладнюють єдину систему оцінки якості надання митних послуг. Серед них слід назвати:

- 1) обширний спектр діяльності митних органів;
- 2) неможливість застосування індикативного методу оцінки до деяких аспектів діяльності митниці;
- 3) різний рівень компетенцій митних адміністрацій;
- 4) різниця в рівні розвитку митних адміністрацій за регіонами.

З урахуванням викладеного, вважаємо важливим, щоб система оцінювання охоплювала всі види діяльності митних адміністрацій і була гнучкою. Важливо, щоб митна адміністрація могла підлаштувати її під особливості свого функціонування, компетенцій та світової кон’єктури.

Основні методи оцінювання якості митних послуг

Вид послуги	Коротка характеристика
Метод анкетування.	Оцінюваними показниками є задоволеність облаштуванням приміщень митних органів, задоволеність інформацією, розміщеною на інформаційних стендах, задоволеність роботою посадових осіб митних органів, які надають державну послугу тощо.
Критеріальна оцінка.	Включає такі блоки критеріїв: інформованість споживача про отримання послуги (про зміст послуги тощо); комфортність очікування послуги (оснащення місця очікування, освітленість тощо); комфортність отримання послуги (санітарно-гігієнічні умови, комфортність організації процесу тощо); доступність послуги, що надається (обсяг, сприйнятливність, ціна послуги тощо); ставлення персоналу до споживача послуги (ввічливість тощо); можливість оскарження дій персоналу (досудове оскарження); час, витрачений на отримання послуги
Двофакторна модель якості послуги.	Базується на підтвердженні або непідтвердженні очікувань споживача. Може бути застосована, оскільки для учасників ЗЕД при отриманні деяких послуг, таких, наприклад, як інформування про акти митного законодавства, важливим є не тільки сам факт отримання послуги, а й якість, повнота, своєчасність її надання.
Трифакторна модель якості послуги.	Якість послуги забезпечується основними елементами процесу реалізації — споживання послуг: матеріальна якість (оргтехніка, будівля, офіси тощо), інтерактивна якість (рівень обслуговування в момент взаємодії клієнтів із персоналом фірми) і корпоративна якість (імідж і ділова історія конкретної фірми).
П'ятиступенева модель якості послуги (модель розбіжності якості послуги).	Як інструмент оцінювання якості послуги запропоновано методику <i>SERVQUAL</i> , <i>SERVPERF</i> тощо), що ґрунтуються на опитуванні споживачів, у рамках якого респонденти повинні вказати рейтинг кількох характеристик (надійність, матеріальність, чуйність, упевненість, співпереживання) сервісу, що надається, згрупованих за основними вимірами сервісу.

Джерело: узагальнено за [2].

Наприклад, необхідно враховувати, що через пандемію коронавірусної інфекції COVID-19, та останніх подій в Україні пересування людей було обмежене, отже, рівень ефективності діяльності митних органів щодо товарів, які переміщуються юридичними особи, значно збільшився.

Крім того, процес збору та аналізу даних вимагає великих витрат часових і трудових ресурсів, які митні адміністрації не завжди можуть мати у своєму розпорядженні. Отже, більшість процесів має бути автоматизовано, чого можна досягти шляхом розроблення програмного продукту у вигляді надбудови до використовуваних митними адміністраціями програмних продуктів.

Таким чином, оцінка якості митних послуг є складовою оцінки діяльності всієї митної адміністрації, а пропозиції щодо розроблення системи оцінки діяльності митних адміністрацій повинні бути застосовні і до системи оцінки якості митних послуг.

Список використаних джерел

4. Parasuraman A., Zeithaml V. & Berry L. L. *SERVQUAL: A multi pleitem scale for measuring customer perceptions of service quality*. *Journal of Retailing*, 1988. 64 (1). 12-40.
5. Міщенко Д. А., Даценко В. В., Хурдей В. Д. *Маркетингові дослідження у сфері митних послуг*. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". 2020. № 12, 24.12.2020 р. DOI:10.32702/2307-2105-2020.12.8.

ЕЛЕМЕНТИ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ І ГЕОГРАФІЧНІ ЗАЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ТОВАРІВ У КОНТЕКСТІ РОЗШИРЕННЯ ПРЕДМЕТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ТОВАРНА ІНФОРМАЦІЯ”

В рамках предмету навчальної дисципліни “Товарна інформація” ми вивчаємо такий важливий комунікаційний елемент інформаційного забезпечення товарів як інформаційні товарні знаки (ІТЗ). Всі ІТЗ у фахових інформаційних джерелах переважно класифікують на 10 груп (екологічні, попереджувальні, розмірні, маніпуляційні, ідентифікаційні, компонентні та інші). Особливою специфікою, з погляду як *правознавства*, так і *товарознавства*, відзначаються *знаки зазначення походження товарів(знаки зазначення місця походження товарів)* [3].

Так, у правознавстві *знаки зазначення походження* є об’єктом права інтелектуальної власності, як і товарні знаки (ТЗ), однак при цьому вони мають відмінний від ТЗ зміст. Суть його у тому, що *географічне зазначення* (ГЗ) – це позначення, що використовується на товарах, які мають певне *географічне походження* і мають *властивості, репутацію або характерні особливості*, зумовлені переважно цим місцем походження [3]. Згідно зі ст. 1 ЗУ “Про правову охорону географічних зазначень” *географічне зазначення* – це найменування місця, котре ідентифікує товар, який походить з певного географічного місця та має особливу якість, репутацію чи інші характеристики, зумовлені головним чином цим географічним місцем походження, і хоча б один з етапів виробництва якого (виготовлення (видобування) та/або переробка, та/або приготування) здійснюється на визначеній географічній території.

Досить подібним, але дещо “ретельнішим”, є трактування знаків зазначення походження у товарознавстві. Товарознавчий зміст *знаків зазначення місця походження товарів(ЗМП)* – це відображення реальних причинно-наслідкових зв’язків “... між назвою і/або умовним позначенням географічного об’єкта, які містяться у назві виробу (позначенні товару), та особливостями останнього з його споживними властивостями (їх показниками, параметрами тощо), які визначаються цим об’єктом (пов’язані з ним)”.

В Україні *географічним зазначенням* надається *правова охорона*. Вона здійснюється на підставі *їх державної реєстрації* у встановленому Законом порядку або ж згідно з міжнародними договорами України. Державну реєстрацію географічних зазначень шляхом внесення відповідних відомостей до *державного реєстру України назв місць походження і географічних зазначень походження товарів і прав на використання зареєстрованих кваліфікованих зазначень походження товарів* (далі – Реєстр) здійснює від імені держави Національний орган інтелектуальної власності, функції якого виконує державне підприємство “Український інститут інтелектуальної власності” [3].

Станом на 01.05.2023 р. до Реєстру вже внесено 42 зарубіжні та українські кваліфіковані зазначення походження товарів (КПЗТ), причому всі вони відносяться до продовольчих товарів (переважно мінеральні води та алкогольні напої). Відзначимо, що для більшості КПЗТ вже зареєстровані права на їх використання. До того ж, в Україні, відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС та їхніми державами-членами, охороняється біля 3000 (!) КПЗТ Європейського Союзу (продовольчі товари та с/г продукція).

У сучасній виробничо-торговельній практиці країн ЄС застосовуються 3 схеми *зазначень походження товарів і традиційних продуктів (географічних зазначень)*, а саме: 1) *захищене позначення походження* (англ. protected designation of origin – PDO); 2) *захищене географічне зазначення* (англ. protected geographical indication – PGI); 3) *гарантована традиційна особливість* (англ. traditional specialities guaranteed – TSG).

Відзначимо, що в Україні у 2019-2021 рр. за організаційної і фінансової підтримки ЄС

активно впроваджувалися елементи комплексної системи PDO/PGI/TSG. Результатом тут мала стати реєстрація щонайменше 6-ти PDO (сири, фрукти/овочі, вина) та 4-х PGI (алкогольні напої та мед). Так, сир “*гуцульська овеча бриндзя*” ще у 2019 р. отримав Свідоцтво про реєстрацію права на використання *зареєстрованого зазначення походження товару*, що мало бути підставою для отримання ним статусу PDO у найближчому часі (PDO Hutsul Cow Brynndza). Аналогічні перспективи реєстрації мали “херсонський кавун” (PDO Kherson Watermelon), “мелітопольська черешня” (PDO Melitopol Cherry), “вино з району озера Ялпуг” (PDO wine Yalpuh), “гуцульська коров’яча бринза” (PDO Hutsul Sheep Brynndza), “закарпатський мед” (PDO Zakarpattia Honey), “баранина Фрумушика-Нова” (PGI Frumushyka Nova Sheep Meat), “вина Шабо” (PDO wine Chabag) та деякі інші. Очевидно, що реалізація окремих проектів призупинилася через військову агресію РФ в Україні, частина – внаслідок цього ж зараз утруднена через тимчасові фінансові проблеми, однак, подальша їхня економічна доцільність і виняткова перспективність жодних сумнівів не викликають.

Зауважимо, що на даний час, згідно з чинним законодавством України, на отримання статусу PDO/PGI/TSG можуть претендувати лише *сільськогосподарська продукція та харчові продукти*. Деяко невизначена ситуація склалася і у Європейському союзі. З одного боку, стосовно *географічних зазначень* походження товарів непродовольчої групи, то ця концепція поширюється, зокрема, на *вироби народних ремесел*. Однак, з іншого боку, в країнах-членах ЄС на цей момент фактично відсутнє законодавство, яке б регулювало “непродовольчі” географічні зазначення.

Зараз у Європейському Союзі провадиться активна дискусія, щодо розширення системи *географічних зазначень* також на нехарчову продукцію. Виходячи з цього, ми вважаємо за доцільне започаткування такого розширення і в Україні, а ресурсною базою для нього, на нашу думку, є, насамперед, *об’єкти нематеріальної культурної спадщини*.

За визначенням ЮНЕСКО “*нематеріальну культурну спадщину*” можна трактувати як сукупність звичаїв, форм показу та вираження, знань та навичок, а також пов’язаних з ними *інструментів, предметів, артефактів і культурних просторів*, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини. Термін “*нематеріальна культурна спадщина*” у контексті нашого дослідження, проявляється, зокрема, в предметах *ужиткового і виконавського мистецтва, звичаях, обрядах, святкуваннях*, а також в *традиційних ремеслах* [1, 2].

У *Національному переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України* [1], який є складовою державної інформаційної системи, що забезпечує збирання, накопичення, обробку, захист, облік та доступ до інформації про наявні на території України “*елементи нематеріальної культурної спадщини*” (елемент НКС) з метою їх охорони, зазначений термін трактується аналогічно до визначення ЮНЕСКО [1].

Станом на 01.04.2023р. до *Національного переліку*, ведення якого здійснює Міністерство культури та інформаційної політики України, внесено 68 об’єктів – елементів нематеріальної культурної спадщини [1, 2], з яких щонайменше 23, на наш погляд, можуть у майбутньому прямо претендувати на статус *зареєстрованого зазначення походження товару*, зокрема у варіанті *traditional specialities guaranteed (TSG)*, тобто *гарантована традиційна особливість*.

До них ми відносимо, зокрема, такі елементи як “Традиція Косівської мальованої кераміки” (традиційні ремесла; традиції оздоблення, дизайн інтер’єру), “Кролевецьке переборне ткацтво” (традиційні ремесла; елементи одягу та інтер’єру), “Опішнянська кераміка” (традиційні ремесла), “Традиція гуцульської писанки” (звичаї, обряди, святкування; традиційні ремесла), “Олешнянське гончарство Чернігівщини” (традиційні ремесла), “Карпатське ліжникарство” (традиційні ремесла), “Технологія створення клембівської сорочки “з квіткою” (традиційні ремесла), “Обуховицьке ткацтво” (традиційні ремесла), “Метод будівництва “суха кладка” (традиційні ремесла, які пов’язані з охороною навколишнього середовища) та інші.

Аналіз інформаційного забезпечення окремих, вище зазначених елементів, переконливо свідчить, що більшість з них, чітко відображають тісний зв’язок *товарознавчих характеристик* матеріальної складової (предметів, виробів) цих елементів з *географічним*

місцем їх походження (виробництва, виготовлення, створення) [1, 2]. Подамо принаймні три характерні приклади.

1. Елемент нематеріальної культурної спадщини “Традиція Косівської мальованої кераміки” (охоронний номер 001.нкс). *Матеріальна складова* – мальована кераміка (іграшкова пластика, вироби для оздоблення інтер’єру, а також ужиткові, сакральні та сувенірні вироби).

Географічні дані (ареал виробництва/розповсюдження) – Івано-Франківська область, Косівський район: с. Пістинь, м. Косів (з селами Монастирське, Москалівка, Старий Косів, Смодне, Вербовець), селище Кути та Старі Кути. Сьогодні елемент має найбільше поширення у Косові та його прилеглих селах: Пістинь, Вербовець, Старий Косів, а також у смт. Кути [2].

Характерні ознаки (технологічні і товарознавчі особливості). Вироби виготовляються з місцевої сировини – глини темно-сірого відтінку, яка при випалі дає червоний відтінок. Основні технологічні операції: сформований виріб покривають “побілкою” – білою глиною, підсушують і розписують “писачком” у техніці ритування, яка характерна для косівської кераміки. Завдяки цьому на білому тлі проглядається сіра глина, створюючи графічний малюнок. Після цього виріб випалюють, розписують традиційними кольорами, покривають поливою і роблять випал вдруге. Гама виробів – триколірна (жовтий, зелений, коричневий), пов’язана зі сприйняттям природи: жовтий колір символізує сонце, зелений – карпатські гори, коричневий – землю. Інколи майстри додають ще й синій колір (небо). Особливі ознаки: 1) відображення життя гуцулів та їхнього традиційного побуту засобами наївного малювання; 2) тісний зв’язок з іконографією – біблійні сюжети, зображення святих, церков та дзвіниць у малюнках на кахлях і та різлях.

Висновок: сприйняття цих виробів, як характерної ознаки ідентичності місцевої громади, приналежності до спільноти гуцулів. Про це свідчить і ототожнення громадою назв елемента “косівська мальована кераміка” та “гуцульська кераміка”.

2. Елемент нематеріальної культурної спадщини “Традиція Кролевецького переборного ткацтва” (охоронний номер 002.нкс). *Матеріальна складова* – предмети інтер’єру (рушники)[2].

Географічні дані (ареал виробництва/розповсюдження) – Сумська область, Кролевецький район, м. Кролевець і села Кролевецького району Сумської області, міста Ніжин, Козелець, село Рихли Чернігівської області.

Характерні ознаки (технологічні і товарознавчі особливості). Технологія ручного переборного ткацтва передбачає використання багато ремізних верстатів: рушники тчуть бавовняними нитками червоного та білого кольорів у складній техніці ручного перебору. Багатий геометризований орнамент складається із символів, цілком відповідних українському світогляду. Класичні елементи: ромби, трикутники, “сухарики” (прямокутники), 8-конечні розетки, 4- і 8-пелюсткові квіти, символічні зображення птахів. Центральна частина – це характерний антропоморфний символ (стилізована постать жінки з піднятими руками) або форма свічника, яка з часом замінений на “квітучий вазон”. Стилізовані візерунки, перемежовані горизонтальними смугами різної ширини, створюють неповторний композиційний ритм.

Висновок: ткани рушники, створені у техніці переборного ткацтва – це мистецькі вироби традиційного народного промислу українців Північно-Східного Полісся. Обов’язковий елемент весільних обрядів Сумщини, Полтавщини, Чернігівщини. Рушники дарують старостам, ними пов’язують весільних дружок. Під весільний коровай виготовляють окремий вид тканого рушника – “під коровай”. Вінчальний рушник, на якому стоять молоді, вішають на видному місці, а на образи тчуться спеціальні рушники – божники.

3. Елемент нематеріальної культурної спадщини “Технологія виконання вишивки “білим по білому” (охоронний номер 007.нкс). *Матеріальна складова* – вироби одягу [2].

Географічні дані (ареал виробництва/розповсюдження) – Полтавська область, Решетилівський район, селище Решетилівка.

Характерні ознаки (технологічні і товарознавчі особливості). Традиційно “біллю” вишивали рушники, святкові, весільні чоловічі й жіночі сорочки. Сьогодні їх продовжують

виготовляти з тонких прозорих тканин – льону, маркізету, батисту, шовку. Характерною особливістю вишивки “білим по білому” є поєднання в одному виробі до 5-7 різноманітних технік, які збагачують художньо-виражальні засоби орнаментальних композицій, надаючи їм схожості з мініатюрою. Класичною технікою вишивання біллю є “лічильна гладь” або “лиштва”, яка при виконанні вимагає точного розрахунку ниток. За допомогою лиштви створюють геометризовані рослинні мотиви, поєднуючи їх з іншими техніками. При вишиванні біллю утворюється малюнок високого рельєфу зі світлотіньовим ефектом. Залежно від напрямку вишивальної нитки, покладеної на тканину по горизонталі чи вертикалі, узор по-різному то відбиває, то вбирає світло. Решетилівська вишивка “білим по білому” – своєрідний художній засіб, який асоціюється з красою морозних візерунків.

Висновок: Центром побутування вказаного елемента нематеріальної культурної спадщини є селище Решетилівка Решетилівського району Полтавської області. Вдале історико-географічне положення селища, наявність сировини, талановитих майстринь сприяли розвитку вишивального промислу – ще з 1905 року тут працювала фабрика художніх промислів, яка виготовляла великий асортимент виробів, оздоблених решетилівською вишивкою. Сьогодні, коли вишита сорочка набула великої популярності, зросла і кількість охочих навчитися вишивати, але, зважаючи на складність процесу, не у кожного є насага оволодіти цією технологією. Опанування традиційних технік – справа трудомістка і клопітка, тому секретам майстерності, зазвичай, вчилися з раннього дитинства. Через це носіями елемента вишивки “білим по білому” с. Решетилівка були і є лише місцеві уродженки – жінки-майстрині 1940-1990 рр. народження.

Отже, вказані приклади досить переконливо свідчать на користь того, що *непродовольчі товари – вироби/продукція традиційних ремесел*, як і сільськогосподарська продукція чи харчові продукти, в олодіють *всіма ознаками товарів* (виробів, продукції) з *гарантованими традиційними особливостями* (географічний ареал виготовлення/побутування, винятково місцеві сировина і/чи матеріали, виключна ендемічність і традиційність/спадковість технологій, і, як наслідок, характерні товарознавчі особливості та високу додаткову вартість), тобто мають повний потенціал, достатній для отримання і присвоєння статусу TSG або ж його національного аналогу.

Таким чином, ми вважаємо можливим, доречним і обґрунтованим розширення предмету навчальної дисципліни “Товарна інформація” у частині “інформаційні товарні знаки” за рахунок включення до групи “знаки зазначення місця походження товарів” *географічних зазначень походження елементів нематеріальної культурної спадщини* непродтоварів, а саме продукції (виробів) традиційних ремесел.

Список використаних джерел

1. Нематеріальна культурна спадщина : офіційний веб-сайт Міністерства культури та інформаційної політики України. URL: <https://mkp.gov.ua/content/nematerialna-kulturna-spadshchina.html>.
2. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. URL: <https://uccs.org.ua/natsionalnyj-reiestr-objektiv/>.
3. Географічні зазначення. URL: <https://patent.grades.ua/geografichni-zaznachennya/>.

Бойдунік Р. М.

к.т.н., старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет

СЕНСОРНИЙ АНАЛІЗ ПРИ ОЦІНЦІ ЯКОСТІ ПРОДУКТІВ

В умовах посилення конкуренції на продовольчому ринку, сенсорний аналіз стає дуже важливим та незамінним інструментом для контролю якості. Органолептичні властивості харчового продукту ще з початку процесу індустріалізації харчової промисловості вважаються важливими чинниками через їх вплив на загальну якість продукту.

Відповідно до ISO 5492: 2008 “Sensory analysis – Vocabulary”, сенсорний аналіз – це наука, що займається оцінкою органолептичних властивостей продукту за допомогою органів чуття (зору, запаху, смаку, дотику та слуху). Він використовується для оцінювання зовнішнього вигляду, аромату, смакових та фактурних, а також, в окремих випадках, звукових характеристик харчових продуктів.

Історія розвитку сенсорного аналізу починається в 30-х роках 20 століття. Поштовхом став розвиток нових технологій, нової сировини і розширення асортименту продукції. Особливо актуально це було для харчової промисловості, тому що для харчових продуктів основним показником є смак, а смак можна визначити тільки сенсорним методом.

В сучасному світі сенсорний аналіз вже давно визнано необхідним інструментом харчових виробництв. Він є невід’ємною частиною R&D (з англ. “Research&Development” – роботи пошукового, теоретичного та експериментального характеру) при розробці принципово нових та інноваційних продуктів, а також важливим елементом при контролі якості продуктів PDO (з англ. “Protected Designation of Origin” – захищене позначення походження), PGI (з англ. “Protected Geographical Indication” – захищене географічне зазначення) та TSG (з англ. “Traditional Specialities Guaranteed” – гарантовано традиційні продукти). Сьогодні кожний виробник в харчовій галузі розуміє важливість сенсорного аналізу для майбутнього успіху своєї компанії.

В літературі терміни “сенсорний аналіз” та “органолептична оцінка” часто застосовуються як рівнозначні, але сучасний рівень розвитку науки органолептики свідчить про те, що ці поняття необхідно розділити.

Під органолептичною оцінкою якості товарів розуміють загальні прийоми оцінки, при якій інформація про якість продуктів сприймається за допомогою органів чуттів людини. Органолептичну оцінку товару може дати будь-який споживач з власної точки зору, навіть якщо він недостатньо обізнаний з особливостями товару та прийомами оцінки його якості. Але така оцінка не може бути підставою для визнання товару неякісним.

Термін “сенсорний” означає “чутливий” і походить від латинського слова “sensus” (почуття, відчуття). Сенсорний аналіз базується на застосуванні науково обґрунтованих методів і умов, що гарантують точність і відтворюваність результатів такого аналізу. Це оцінка якості висококваліфікованими фахівцями, які достатньою мірою знають особливості товару, а також володіють методикою визначення окремих органолептичних показників та їх сукупності. Тому така оцінка може бути обґрунтованою підставою для бракування товару.

Сенсорна оцінка, проведена за допомогою органів почуттів людини – найбільш старий і поширений спосіб визначення якості харчових продуктів. Сучасні методи лабораторного аналізу більш складні і трудомісткі в порівнянні з органолептичною оцінкою і дозволяють характеризувати окремі ознаки якості. Органолептичні методи швидко, об’єктивно і надійно дають загальну оцінку якості продуктів. Сенсорний контроль дозволяє оперативно і цілеспрямовано впливати на всі стадії харчових виробництв. Науково організований органолептичний аналіз по чутливості набагато перевершує лабораторні дослідження, особливо таких показників, як смак, запах і консистенція. Помилки виникають при непрофесійному підході до сенсорних методів оцінки продуктів.

Сенсорний аналіз являє собою виключно фізіологічний процес, у якому беруть участь усі органи відчуття людини, які призначені для взаємозв’язку і пристосування до навколишнього світу. Але вони лише сприймають подразнення, а аналізують їх певні ділянки головного мозку. Тому, сенсорний аналіз заснований на психофізіологічній реакції дегустаторів. Для виключення суб’єктивізму проводять спеціальний відбір та підготовку дегустаторів, які працюють за системою науково обґрунтованих методів. Велике значення при проведенні сенсорного аналізу мають професійні знання експерта-дегустатора, що володіє сучасними методами органолептичних випробувань харчових продуктів. З метою удосконалення сенсорного аналізу можна проводити різні види навчання, зміст яких обумовлюється кінцевими задачами.

Залежно від підготовки і кваліфікації дегустаторів, сенсорні методи оцінки якості товарів

можна поділити на аналітичні, в основі яких лежить шкала інтенсивності імпульсу і споживчі, в основі яких лежить шкала бажаності. Останній тип комісії не потребує учасників зі спеціальною підготовкою. Добір членів аналітичної комісії вимагає детальної перевірки кандидатів, при цьому вони повинні пройти певне навчання. При виборі експертів необхідно мати на увазі, що до складу такої комісії повинні входити особи, що мають добре розвинуті органи чуттів. В основі такого добору повинні лежати певні критерії: під час відбору дегустаторів тестують здатність їх розрізняти колір, нюхову та смакову чутливість, здатність до відтворення результатів. Особливу увагу приділяють дослідженням нюхової та смакової чутливості.

Добір дегустаторів, як правило, проводять за допомогою трикутного методу. Кожен кандидат одержує 3 проби, дві із яких ідентичні. Оцінювач повинен впізнати ідентичні проби. Цю оцінку проводять 7 разів, і кандидат, який дав 5 і більше правильних відповідей, придатний для роботи в аналітичній комісії. Ділові якості експерта характеризуються, наприклад, такими рисами, як зібраність, оперативність, обґрунтованість рішень, впевненість, зацікавленість в роботі.

Для зменшення впливу факторів, що не відносяться безпосередньо до властивостей продукту, але мають вплив на роботу дегустатора, необхідно контролювати умови, в яких проводиться органолептичний аналіз, а саме, дотримуватись всіх вимог до лабораторії, часу проведення дегустацій, правил відбору та подання зразків. Відбір проб та підготовку продукту до сенсорної оцінки проводять відповідно до діючих стандартів.

Методика проведення органолептичного аналізу продукції є обов'язковою і єдиною для використання безпосередньо на харчових підприємствах, в тому числі службою контролю якості, для фахівців харчових лабораторій, що здійснюють контроль якості харчової продукції, а також для інших організацій, у тому числі територіальних органів Держстандарту, Держсаннагляду та правоохоронних органів.

Показники “смаку” і “запаху” передбачені стандартами та іншими нормативними матеріалами, що характеризують якість продуктів, є обов'язковими вимогами, що забезпечують безпеку життя і здоров'я населення. Однак далеко не всі фахівці, що за службовим обов'язком ідентифікують якість продовольчих товарів, мають достатньо чутливі сенсорні аналізатори, здатні виявити слабкі відтінки, що несуть запах і смак, які можуть служити ознакою недоброякості їжі. Розвиток сенсорних методів необхідний і для товарознавців, основна функція яких полягає у вивченні питань, пов'язаних з якістю споживчих товарів. Технологічні харчові галузі науки також відчувають гостру необхідність в експрес-аналізах органолептичних властивостей харчових інгредієнтів і готової продукції. Тому, оволодіння методами сучасного сенсорного аналізу сприятиме підвищенню ефективності роботи фахівців харчової промисловості.

Пушкар Г. О.

к.т.н.

Львівський торговельно-економічний університет,

Пахолюк О. В.

к.т.н., доцент

Луцький національний технічний університет

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАНОНАУКИ, НАНОТЕХНОЛОГІЙ ТА РИНКУ НАНОПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Як свідчить аналіз літературних джерел і результатів власних досліджень [1-7], в Україні та світі проводяться фундаментальні дослідження в галузях нанонауки і нанотехнологій. Варто відзначити, що сьогодні для багатьох країн світу нанотехнології та наноматеріали стали стратегічним напрямком розвитку. Про це свідчить широке використання нанотехнологій і наноматеріалів в електроніці, машинобудуванні, енергетиці цих країн.

На основі аналізу обраних літературних джерел [1-7] вважаємо за доцільне:

– визначити пріоритетні напрями розвитку нанонауки, нанотехнологій і ринку

нанопродукції України в останні десятиріччя;

– дослідити доцільність збільшення державної підтримки розвитку цих нанотехнологій в Україні, за обсягами нанопродукції яких Україна ще відстає від зарубіжних країн;

– порівняти досягнутий рівень розвитку названих галузей із даними провідних країн в цих галузях;

– поглибити дослідження оптимальності асортименту, властивостей, рівня якості та безпечності нанопродукції вітчизняної легкої промисловості (насамперед це стосується нанотекстилю одягового, медичного, інтер'єрного та спеціального призначення), за обсягами виробництва якого, Україна поступається зарубіжним країнам.

Зупинимося на аналізі та товарознавчому трактуванні наведених в роботі літературних джерел.

В роботі [1] наведено аналіз напрямків державної підтримки та стимулювання розвитку нанотехнологій в Україні. Визначено принципи та напрями державного регулювання інноваційної діяльності в Україні. Запропоновано підходи до оптимізації фінансової підтримки розвитку нанобізнесу з боку державних органів. На думку автора, створення і розвиток наноіндустрії в Україні, освоєння нових результатів промисловістю можливі тільки за наявності сприятливих умов і державної підтримки у фінансовій, організаційній, кадровій та нормативно-правовій сферах.

Автором розроблений наступний комплекс заходів й інструментів зі створення вітчизняної наноіндустрії й управлінням ризиками нанотехнологій.

Організаційні заходи включають:

- формування на пріоритетній основі переліку напрямків досліджень у сфері нанотехнологій в Україні, які можуть бути ефективно і в досить короткий термін розвинути вітчизняними фахівцями;

- розроблення плану першочергових заходів підготовки кошторисної вартості можливих витрат і робіт, чіткий календарний план за етапами робіт, перелік необхідного нового матеріально-технічного обладнання;

- створення державного комітету з питань нанотехнологій та наноіндустрії;

- створення національного науково-технічного агентства наноматеріалів;

- створення центрів колективного користування унікальним устаткуванням для того, щоб у будь-якому регіоні можна було знайти дослідницьку установу світового рівня;

- розроблення системи ефективного контролю виконання конкретних заходів, плану, формування національної нанотехнологічної мережі;

- у зв'язку з необхідністю дослідження впливу нанотехнологій на людину і суспільство створення уповноваженого науково-дослідного центру з медицини нанотехнологій.

Автори роботи [2] зазначають, що сьогодні нанотехнології у світі є одним із основних критеріїв успішного освоєння нових технологій, що свідчать про перехід любої країни на шостий технологічний уклад. Дано аналіз досягнень окремих країн у розвитку нанотехнологій та нанонауки. Обґрунтована потреба державної підтримки розвитку нанотехнологій в Україні. Відзначено, що сьогодні економіка нашої країни не дозволяє зайняти лідируюче місце у міжнародному значенні з розвитку нанотехнологій в Україні.

На думку автора [3], подальший розвиток нанонауки і нанотехнологій в Україні вимагає:

- розроблення Національної стратегії розвитку нанонауки і нанотехнологій України та нової Державної науково-технічної програми “Нанотехнології та наноматеріали” на 2015-2025 роки;

- під час застосування нанотехнологій потрібні розлогі наукові знання, а тому держава повинна постійно зміцнювати національну базу наукових знань у сфері нанотехнологій, підвищуючи їх значення для бізнесу та суспільства.

В роботі [4] дано аналіз розвитку нанотехнологій і отримані на їх основі нанопродукції в Україні та світі за останні роки. Дано аналіз основних видів нанопродукції, отриманої за різними нанотехнологіями в світі та Україні. Розглянуто особливості розвитку

ринку нанопродукції в Україні. Розкрита роль маркетингового аудиту у формуванні названого ринку. Виявлені проблемні питання у розвитку вітчизняного ринку нанопродукції та визначені шляхи їх вирішення.

Авторами роботи [5] сформульовані та обґрунтовані такі основні етапи розвитку нанотехнологій в Україні:

- основними продуцентами нанотехнологій в Україні є установи академічного сектора НАН України, оскільки саме вони сьогодні виконують основну масу досліджень асортименту, властивостей, рівня якості та безпечності нанопродукції України;
- освітянські університети різних галузей промисловості, сільського господарства та медицини;
- промислові підприємства, підпорядковані різним міністерствам, установам та відомствам. Обґрунтована потреба державної підтримки розвитку нанонауки, нанотехнологій і ринку нанопродукції в Україні.

В роботі [6] розкрито характерні риси глобальних ринків високих технологій. Дослідження глобальних ринків високих технологій передбачає виділення країн з найбільш оптимальними показниками розробки та впровадження нанотехнологій. Авторами наведено аналіз позицій різних країн щодо розробки та використання нанотехнологій підприємницькими структурами та науковими установами. Відзначається, що найвищі показники патентування нанотехнологій належить США, Японії, Південній Кореї. Крім того досліджено вплив нанотехнологій на зростання ВВП цих країн. Автори вважають, що ринок високий, та зокрема нанотехнологій, розвивається достатньо інтенсивно.

У роботі [7] обґрунтовано доцільність виокремлення пріоритетних видів текстильної наосвіти з метою їх подальшого поглибленого дослідження та впровадження в практику освіти. Обґрунтована необхідність комплексного розгляду проблем розвитку нанонауки, нанотехнологій і ринку текстильної нанопродукції в Україні при відповідній державній підтримці темпів цього розвитку. Існує потреба більш широкого використання зарубіжного досвіду щодо розвитку нанотехнологій у галузі нанотекстилю та одягу різного цільового призначення. Обґрунтовано необхідність і можливість за допомогою нанотехнологій у легкій промисловості України вирішити наступні завдання: - розширити асортимент та рівень якості текстильної наносировини; - розробити більш досконалі методики тестування рівня якості та безпечності текстильної нанопродукції.

Аналіз розглянутих в даних роботах літературних джерел і результатів власних досліджень [1-7] з даної проблеми дозволяє сформулювати такі напрямки розвитку нанонауки, нанотекстилю і можливого ринку нанотекстилю в Україні:

- визначення сировинних, технологічних, фінансових і кадрових можливостей підприємств вітчизняної текстильної промисловості організувати масове виробництво і збуту нанотекстилю різного цільового призначення;
- важливість вивчення можливостей необхідної державної підтримки з організації виробництва нанотекстилю на підприємствах вітчизняної промисловості та його реалізації на спеціалізованому вітчизняному товарному ринку;
- включення інформації про основні напрямки розвитку нанонауки, нанотехнологій, а також асортимент, властивості, рівень якості і безпечності нанотекстилю різного цільового призначення в підручники з технології текстильного виробництва, матеріалознавства і товарознавства для університетів сфери легкої промисловості та торгівлі України;
- важливість і доцільність відкриття в університетах сфери легкої промисловості та торгівлі України спеціалізованих лабораторій для проведення усесторонніх досліджень властивостей, оцінки якості та безпечності нанотекстилю одягового, медичного, інтер'єрного та спеціального призначення;
- вважаємо за доцільне відкрити при НАН України окремий спеціалізований журнал "Нанотехнології та нанопродукція України", який би слугував збільшенню обсягів виробництва, розширенню асортименту різноманітної нанопродукції різного цільового призначення, її популярності на вітчизняному та зарубіжному ринках.

Список використаних джерел

1. Моїсеєнко Ю. М. Державна підтримка та стимулювання нанотехнологій в Україні. *Ефективна економіка*. 2014. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua>.
2. Стадник О. Д., Мороз І. О., Шкурдода Ю. О., Яременко О. В. Розвиток наоосвіти – один із чинників забезпечення переходу на шостий технологічний уклад. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки: зб. наук. пр. Вип.3. Бердянськ, 2015. С. 324–330.*
3. Саліхова О. Б. Державна політика у сфері нанонауки та нанотехнологій в Україні з урахуванням орієнтирів ЄС. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 3. С. 121–136.
4. Фесенко О. М., Ковальчук С. В., Нищик Р. А. Проблеми та перспективи розвитку нанотехнологій в Україні та світі. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2017. № 1. С. 170–179.
5. Ткачова О. А. Науково-технологічний потенціал розвитку вітчизняної сфери нанотехнологій. *Економіка і прогнозування*. 2015. № 2. С. 134–147.
6. Остапенко Т. Г. Характеристика глобальних ринків високих та нанотехнологій. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 129. 2016. С. 114–130.
7. Пахолук О. В., Пушкар Г. О., Галик І. С., Семак Б. Д. Стратегічні напрямки розвитку нанонауки, нанотехнологій та ринку нанопродукції в Україні за останні десятиріччя. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 5. С. 274–279.

Кириченко О. В.

к.т.н.,

Книш Я. А.

магістр

Полтавський університет економіки і торгівлі

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МАСОК ДЛЯ ВОЛОССЯ

Найбільший компонент волосся – білок, а інші – пігмент меланін, ліпіди, вода, мікроелементи, такі як Cu, Zn, Ca, Mg і Mn. Коли волосся пошкоджене, швидше за все, у волоссі будуть денатуровані білки через нагрівання або хімічні речовини. Для цього перед такими процедурами, як завивка волосся, фарбування або після плавання, волосся слід вимити шампунем, а потім обробити волосся засобами для догляду. Маска для волосся може використовуватися для догляду за волоссям або спеціального зволоження волосся і може складатися з рослинної глини з додаванням зволожувача, або натуральних полімерів. За допомогою маски для волосся можна відновити та зволожити сухе та пошкоджене волосся, завдяки чому воно стає гладким, блискучим, не мнеться, має гарну текстуру. Маска для волосся, як правило, виготовляється у формі крему без рідини, тому легко змивається водою. Якщо використовувати маски для волосся, виготовлені переважно з олії, наприклад, кокосової або оливкової, то їх найкраще наносити на сухе волосся.

Для натурних випробувань масок для волосся склали програму, що включала такі дії:

- очистити волосся трав'яним шампунем і обережно віджати зайву воду;
- висушити волосся тканиною;
- видалити клубки гребінцем з широкими зубцями;
- якщо волосся довге або густе, можна допомогти розділити його на частини за допомогою затискачів;
- можна нанести маску пальцями або можна використовувати невеликий пензлик;
- якщо волосся сухе, треба почати наносити маску біля шкіри голови та далі до кінчиків. Після того, як маска нанесена на кінчики волосся, повернутися та акуратно нанести її на шкіру голови;
- якщо волосся жирне, почати наносити маску для волосся з середини стрижня і переходити до кінчиків;
- після нанесення маски провести по волоссю гребінцем із широкими зубцями, щоб забезпечити рівномірне розподілення маски;
- накрити волосся шапочкою для душу або поліетиленовою плівкою, обмотати голову

рушником;

- залишити маску на 20-30 хвилин;
- ретельно промити теплою або прохолодною водою;
- після змивання маски (для повного видалення може знадобитися два або більше змиви) висушити волосся, як зазвичай [1].

Для сухого, кучерявого або пошкодженого волосся можна наносити на волосся один раз на тиждень. Якщо волосся більш жирне, то використовувати кожні пару тижнів. Після процедури фарбування або відновлення волосся треба використовувати маску для волосся щодня. Якщо гормональний баланс порушується з якоїсь конкретної причини, маска для волосся може захистити шкіру голови від надмірного випадіння волосся. Тому краще використовувати її хоча б тричі на тиждень або перед кожним миттям волосся. Необхідно обрати маску для волосся, яку можна щоразу змивати без використання шампуню [2].

Також перед натурними випробуваннями провели тест на подразнення шкіри. Препарати, перед нанесенням на волосся, спочатку тестують на алергію, наносять маску для волосся на шкіру за вухами, потім покривають подушечками, через 24 години видно, чи свербить, чи почервоніла шкіра, чи нічого не відбувається. Тест на ефективність полягав у нанесенні маски для волосся, витримуванні на волоссі згідно з інструкцією, змиванні мінімум трьома літрами води. Експеримент тривав протягом 14 днів з інтервалом застосування маски для волосся кожні 3 дні. До, під час та після останнього використання волосся розглядалося під мікроскопом, оцінювалися гладкість, блиск, міцність та морфологія волосся. Тест на розгладжування волосся був проведений паралельно з тестом на ефективність. Оцінку гладкості волосся здійснювали за допомогою тесту, який включає оцінку критеріїв для грубого та гладкого волосся. Спостереження щодо блиску волосся проводили після сушіння. Для дослідження морфології волосся використовували електронний мікроскоп (табл. 1). Морфологію волосся вивчали з урахуванням характеристик пошкодженого волосся, вважаючи позитивними тести, коли підвищується якість пористості волосся, а результати рівні або близькі до нормальної морфології волосся [3].

Таблиця 1

Дослідження волосся за допомогою мікроскопа

Фото до використання	Фото після використання			
	1-й	2-й	3-й	4-й
				
				

Перед використанням маски для волосся результати тесту на подразнення показали, що вона не викликає роздратування у вигляді почервоніння або свербіж відповідної ділянки шкіри. У тестах на визначення гладкості та блиску волосся до і після застосування маски не було суттєвих відмінностей у гладкості волосся до і після.

Щодо морфології волосся, то результати дослідження перед обробкою показали, що волосся пошкоджене, на що вказує розгалуження волосся. Клітини кутикули недостатньо великих розмірів і виглядають акуратно. Кератинові клітини сухі зі слідами пошкодження, тоді як у результатах тесту на морфологію волосся після обробки не було розгалуження. Кутикула волосся в хорошому стані. Однак результати тесту після обробки маскою виявили, що на волоссі все ще залишаються маленькі тріщини, груба текстура, а також є пухкі клітини кутикули.

Отже, за результатами натурних випробувань – тестування маски для волосся:

- тест на подразнення шкіри – після нанесення на шкіру за вухами через 24 години не спостерігали жодних подразнень (наприклад, свербіння, почервоніння);
- тест на виявлення заявленого виробником ефекту – після інтенсивного використання маски протягом 2 тижнів не було суттєвих відмінностей у гладкості та блиску волосся;
- дослідження морфології волосся за допомогою мікроскопії – виявили, що кутикула волосся після використання маски має менше пошкоджень.

Список використаних джерел

1. *Everything You Need to Know About Using a Hair Mask*. URL: <https://www.healthline.com/health/how-to-use-hair-mask>.
2. Parasuraman S., Thing G. S., & Dhanaraj S. A. Polyherbal formulation: Concept of ayurveda. *Pharmacognosy reviews*. 2014. 8(16). P. 73–80.
3. Helen I., Hadinoto I., Hadisoewignyo L., Soegianto L. Effect of Various Concentration of Vegetable Protein in Hair Mask on the Hair Texture. *Indonesian Journal of Cancer Chemoprevention*, 2011. P. 159–168.

Стецик Ю. М.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня доктора філософії за спеціальністю 076 “Підприємництво, торгівля та біржова діяльність”

Львівський торговельно-економічний університет

Попович Н. І.

к.т.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ТОВАРОЗНАВЧІ НАРАТИВИ ПРО БІОМЕХАНІЧНІ ТА МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТОП СПОЖИВАЧІВ ТА ВПЛИВ ВЗУТТЯ НА НИХ

Починаючи з 1980-х рр. і до сьогодні помітно зростає кількість досліджень технології виробництва взуття для активного відпочинку і спорту, використання якого забезпечить значне зменшення потенційних травм та підвищить результати занять різними видами активного відпочинку та спорту. Наприклад, використання спеціального взуття для активного відпочинку та спорту забезпечує та підсилює абсорбцію енергії поштовхів в п'ятковій частині, що в свою чергу знижує вплив вібрації на організм споживача, оскільки надмірне навантаження повторюваними ударами під час занять різного виду фізичної активності та спорту часто є причиною травматизму [1].

Відомо, що форма (морфологічна будова) та функції стопи тісно пов'язані між собою та особливо адаптовані до біпедальності (способу пересування по опорі на двох кінцівках – ногах). За результатами досліджень стоп споживачів сформовані висновки, що з функціональної точки зору, задня частина п'яткової кістки стопи забезпечує підтримку рівноваги та поглинання удару, спричиненого в певній фазі переміщення споживача (під час контакту стопи з опорою), а склепінчастий апарат стопи забезпечує жорсткість стопи під час навантаження та повертає енергію під час відштовхування в процесі переміщення, кістки плесни стопи збільшують площу опори (тиску на стопу під час контакту з опорою), а пальці ніг (носкова частина) полегшують відштовхування під час пересування.

Для вимірювання функцій стопи в клініках традиційно використовували модель Рута (“теорія Рута”, що також відома як “нейтральна теорія підтаранного суглоба” або “теорія морфології стопи”), яка використовує статичне вимірювання нейтрального положення підтаранного суглоба для прогнозування динамічних функцій стопи споживача. Проте, результати останніх досліджень підтверджують недосконалість даного способу вимірювань функцій стопи, у зв'язку із низькою кореляцією з динамічними функціями, що ставить під

сумнів валідність таких вимірювань функцій стопи [1; 2].

Слід відзначити, що за результатами досліджень, оптико-електронний метод реєстрації руху споживача дозволив встановити закономірності руху біомеханічної системи “стопа (нога) – взуття – опора”, пропорцій біоланок нижніх кінцівок і основного показника комфортного заняття активним відпочинком та спортом – рівноваги. Дана закономірність є надважливою для проектування раціонального взуття для активного відпочинку та спорту, оскільки у біомеханіці стоп споживачів має значення дослідження взаємодії стопи (ноги) у взутті з опорою (статичною та рухомою), де різні ділянки стопи в різних фазах переміщення отримують неоднаковий тиск на поверхню [3].

Стосовно товарознавчих складових налагодження виробництва та вдосконалення наявного взуття для активного відпочинку та спорту, встановити роль і місце взуття у системі “стопа (нога) – взуття – опора (статична та рухома)” та регулювати окремі його параметри з метою розробки раціональної конструкції такого взуття дозволяють стабілографічні дослідження.

Зокрема, аналізуючи сучасну наукову літературу, результати досліджень підтверджують тісний взаємозв'язок біомеханічних та морфологічних особливостей стоп людини та вплив взуття на них. Наприклад, опубліковані результати досліджень показали, що протягом 10 тижнів бігу в мінімалістичному взутті спостерігалось збільшення площі поперечного перерізу абдукції великого пальця стопи на 10,6% [4]. Як наслідок, ще одне підтвердження того, що зміни морфології тканин, форми кісток і положення стопи впливають на біомеханіку нижніх кінцівок.

Крім вище означеного, значний вплив на біомеханічні властивості стопи в динаміці здійснюють амортизаційні (ресорні) властивості взуття. Слід відзначити, що на рівень амортизаційних (ресорних) властивостей взуття впливає товщина проміжної підошви. Зокрема, з врахуванням цього аспекту нещодавно Всесвітня легкоатлетична організація внесла зміни до вимог до конструкції взуття, щоб обмежити товщину проміжної підошви кросівок до 40 мм (World Athletics Organization, 2020) [5].

Відомо, що стопа людини - це орган опорно-рухової системи, який складається із 26 кісток, 33 суглобів, понад 10 зв'язок, сухожилів і м'язів, покритих шкірою, яка зі сторони підошви має унікальну будову, яка дозволяє їй переносити стискаючі навантаження значної величини (до 200 кг на см²). Априорі, стопа споживача є складним біомеханічним комплексом, який здійснює три основні функції під час забезпечення функції опори та руху людини: забезпечує опору і рівновагу під час стояння; абсорбує енергію удару під час контакту з опорою і надає тілу вертикального імпульсу в момент відштовхування від опори, що є необхідним для забезпечення функції локомоції (ходьби, бігу, стрибка); захищає опорно-рухову систему від можливих травм та перевантажень [3]. Останнє чітко підтверджує дві основні функції взуття: підвищення ефективності локомоції споживача і захист стопи (ноги) та опорно-рухового апарату від травм та перенавантажень.

Таким чином, доцільним є відзначити вагомість проведення дослідження механіки удару стопою (ногою) під час занять спортом та фізичною активністю, з метою отримання більш повної початкової умови контакту з опорою, яка включає як момент приземлення нижньої кінцівки (контакт з опорою), так і динаміку (швидкість) нижньої кінцівки в момент контакту, а також характерна для фази впливу тугорухливість суглобів нижньої кінцівки. Цей підхід використовувався для вивчення впливу систематичної модифікації (вдосконалення конструкції, технології тощо) взуття на біомеханічні властивості стопи споживача. Наприклад, як вже згадувалося вище, було висунуто гіпотезу, що: стопи бігунів адаптуються до взуття зі збільшеною товщиною проміжної підошви шляхом зміни положення стопи при контакті з опорою та її динаміки; збільшення товщини проміжної підошви призведе до нижчих показників навантаження GRF для бігунів, оскільки поєднання додаткової амортизації та адаптації до пом'якшення рухів призводить до зменшення сили удару; “ультрам'яке” взуття збільшить жорсткість у фазі удару гомілковостопного суглоба, але зменшить жорсткість колінного суглоба [3].

Біомеханічні та морфологічні властивості стопи залежить з одного боку – від стану системи управління стоянням (статикою) і локомоцією (динамікою), тобто від стану елементів опорно-рухового апарату, і водночас здійснює на них позитивний чи негативний вплив, а з іншого – від умов експлуатації (особливості взуття, особливості та інтенсивності повсякденної рухової активності тощо). Слід відзначити, що біомеханічні властивості стопи босоніж (без взуття) значно відрізняється від біомеханічних властивостей стопи у взутті. Важливим є і те, що біомеханіка повсякденної локомоції суттєво залежить від функціональних властивостей (властивостей, які забезпечують вимоги до належного виконання функцій стопи: опори, локомоторної, ресорної (амортизаційної), забезпечення рівноваги тіла (балансування), забезпечення оптимального мікроклімату організму) фактично наявного на стопі (нозі) взуття, а саме: в одному взутті зручно стояти, в іншому ходити, в третьому бігати, в четвертому лише сидіти тощо.

Список використаних джерел

1. Dinato R. C., Ribeiro A. P., Butugan M. K., Pereira I. L. R., Onodera A. N., Sacco I. C. N., *Biomechanical Variables and Perception of Comfort in Running Shoes with Different Cushioning Technologies, Journal of Science and Medicine in Sport*, 2015, 18(1), 93–97. DOI: 10.1016/j.jsams.2013.12.003
2. Weerasinghe T. W., Goonetilleke R. S., Reischl U., *Pressure Thresholds and Stiffness on the Plantar Surface of the Human Foot, Ergonomics*, 2017, 60 (7), 985–996. DOI: 10.1080/00140139.2016.1229042.
3. Половніков І. І., Попович Н. І., Беднарчук М. С. *Теоретичні та експериментальні дослідження спортивного взуття для скейтбордингу : монографія. Львів : Вид-во ЛКА, 2012. 404 с.*
4. Mei Q, Graham M, Gu Y. (2014) *Biomechanical analysis of the plantar and upper pressure with differentsports shoes. Int J Biomedical Engineering and Technology* 14: 181–191
5. URL: <https://www.worldathletics.org/HOME>.

Заяць Я. І.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня доктора філософії за спеціальністю 076 “Підприємництво, торгівля та біржова діяльність”

Львівський торговельно-економічний університет

ПЕРСПЕКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВЗУТТЄВИХ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ

Уже під час війни науковці, виробники та підприємці переконані не лише у повоєнному відновленні функціонування усіх галузей народного господарства, але й перспективності їх розвитку на якісно новому рівні. Тому, серед іншого, актуальним науковим дослідженням слід вважати вивчення потенційних можливостей сучасних закордонних інноваційних технологій виробництва взуття. Особливе значення цим пошукам в умовах війни в Україні надає надзвичайно гостра необхідність розробки системи формування асортименту та управління якістю вітчизняних взуттєвих товарів для військовиків.

У довоєнні часи основною функцією, яку найчастіше забезпечували вітчизняні виробники у більшості асортименту взуття, вважали захист ніг та організму людини від шкідливої дії певних чинників експлуатації (відповідно – у побуті, на виробництві, в особливих умовах експлуатації тощо). Забезпечення цієї функції як правило досягали шляхом застосування спеціальних захисних матеріалів, а також елементів і деталей конструкції взуття.

Повоєнне виробництво вітчизняного взуття, яке буде прагнути стати конкурентоспроможним на світовому ринку, необхідно, з одного боку, базувати на визнаному в світі багатому позитивному досвіді виготовлення взуття в Україні, а з іншого –

максимально орієнтувати на використання прогресивних світових технологій, які часто називають інноваційними, нетрадиційними, концептуальними тощо.

Розробниками таких технологій поряд з провідними світовими виробниками взуття (Adidas, Cabelas, LL Bean, New Balance, Red Wing, Reebok, Salomon, The North Face та ін.) сьогодні все частіше стають виробники з інших, часто дуже віддалених від взуттєвого виробництва, галузей діяльності (наприклад, аерокосмічної галузі – Aerothorn Airgel Insulation, David Clark Company). Зазначені технології на стадії розробки та первинного впровадження спрямовані насамперед на створення конкретних матеріалів певного невзуттєвого призначення. Але комплекс унікальних характеристик створених матеріалів виявляється настільки багатоцільовим, що, зокрема стосовно взуттєвих товарів, дозволяє формувати абсолютно нові у повному товарознавчому розумінні вироби – взуття з новими споживними властивостями.

Таке взуття, відповідні матеріали і технології його створення фрагментарно описані у працях окремих вітчизняних дослідників – А. Глубіша, І. Дудли, Н. Ващук, Б. Семака-старшого, Б. Семака-молодшого, О. Пахолук та ін. Але систематизований перелік таких технологій і товарознавча характеристика споживних властивостей створених з їх використанням матеріалів і взуттєвих виробів в Україні сьогодні практично відсутні через низку об'єктивних та суб'єктивних причин (війна в Україні, відсутність належного фінансування наукових досліджень та ін.).

Тому з огляду на перспективи розвитку вітчизняного ринку взуття актуальною варто вважати монографічну колективну працю, створену на зарубіжних джерелах інформації та присвячену створенню банку даних про відомі сьогодні концептуальні технології, які можуть бути використані для формування конкурентоспроможного вітчизняного виробництва взуття різного цільового, функціонального та статево-вікового призначення. Прикладом таких технологій є Floatride Foam (взуття Floatride Space Boot SB-01), Wearable technologies (взуття з вмонтованими датчиками і сенсорами, які здатні моніторити стан здоров'я людини та у режимі реального часу передавати інформацію на дисплей), SOLS (розумне взуття ADAPTIV) та ін.

Медвідь А. Б.

д.ю.н., професор,

Медвідь Ю. О.

старший викладач

Львівський торговельно-економічний університет

ПРИНЦИП ЗАКОННОСТІ ЯК КРИТЕРІЙ СУДОВОЇ ПЕРЕВІРКИ ПРАВОМІРНОСТІ ПОЗБАВЛЕННЯ СВОБОДИ ЛЮДИНИ

Право кожної людини на свободу та особисту недоторканність яке гарантоване як статтею 29 Конституції України [1], так і статтею 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [2] (надалі – Конвенція) беззаперечно є одним із найбільш важливих та невідчужуваних прав людини. Потреба застосування додаткових заходів щодо конституційного та законодавчого гарантування вказаного основоположного права людини, продиктована не лише масовими фактами його порушення внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, але й невтішною статистикою справ розглянутих Європейським судом з прав людини (надалі – ЄСПЛ) проти України.

З огляду на це, актуальним є дослідження положень Конвенції та Конституції України щодо регламентації ними принципу законності як критерію судової перевірки правомірності позбавлення свободи людини, а також судової практики його застосування.

Порівнюючи юридичний зміст положень пункту 4 статті 5 Конвенції та частини 5 статті 29 Конституції України пригадаємо, що відповідно до конвенційного положення “Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним” [2]. У свою чергу, конституційний припис наголошує: “Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання” [1]. Як бачимо, хоча наведені положення спрямовані на забезпечення одного і того ж права людини, однак на відміну від Конституції, Конвенція безпосередньо вказує на обов’язок суду “встановити законність затримання”, включно з прийняттям рішення про звільнення особи, якщо затримання є “незаконним”.

Щодо цього Європейський суд з прав людини у п. 50 рішення у справі “Suso Musa v. Malta” наголошує: “поняття “законності” відповідно до пункту 4 статті 5 має те ж значення, що і в пункті 1 статті 5, тобто заарештована або затримана особа має право на перегляд “законності” свого затримання не тільки в світлі вимог внутрішнього законодавства, а й в світлі Конвенції, закріплених в ній загальних принципів, і цілей обмежень, що допускаються пунктом 1 статті 5”. Тому, у п. 84 пілотного рішення у справі “Харченко проти України” (із посиланням на рішення у справі “Буткявічюс проти Литви”) ЄСПЛ нагадує, що “пункт 4 статті 5 Конвенції передбачає право осіб, яких затримано або взято під варту, на перегляд процесуальних і матеріально-правових умов, які з точки зору Конвенції є суттєвими для забезпечення “законності” позбавлення їх свободи. Це означає, що компетентний суд має перевірити не лише дотримання процесуальних вимог національного законодавства, а й обґрунтованість підозри, на підставі якої здійснено затримання, та легітимність мети, з якою особу затримано і потім взято під варту”.

У п. 240 рішення у справі “Нечипорук і Йонкало проти України” (із посиланням на рішення Великої Палати у справі “А. та інші проти Сполученого Королівства”) ЄСПЛ вказав що “вимога процесуальної справедливості за пунктом 4 статті 5 не встановлює єдиного незмінного стандарту, що застосовується незалежно від контексту, фактів і обставин. Хоча не завжди є необхідність у тому, щоб процедура за пунктом 4 статті 5 супроводжувалась такими самими гарантіями, які вимагаються статтею 6 Конвенції у кримінальному чи

цивільному судочинстві, вона повинна мати судовий характер і забезпечувати гарантії, які є належними при цьому виді позбавлення свободи”. Водночас, у п. 240 ЄСПЛ (із посиланням на рішення у справі “Кампаніс проти Греції”) наголошує що “забезпечення особи, позбавленій свободи, можливості бути заслуханою особисто або завдяки певній формі представництва є однією з основоположних гарантій процедури, що застосовуються при вирішенні питань позбавлення свободи”. При цьому, у п. 99 ЄСПЛ зазначає, що “процедура розгляду питання законності тримання під вартою має здійснюватися з належною сумлінністю”, а “процес має носити змагальний характер і бути заснованим на принципі рівноправності сторін” (п. 31 рішення у справі “Рейнпрехт проти Австрії”).

І, як вказує ЄСПЛ “хоча пункт 4 статті 5 Конвенції не зобов’язує компетентний суд реагувати на кожний довід особи, взятої під варту, при розгляді скарги на застосування такого запобіжного заходу, суд при цьому повинен врахувати наведені особою конкретні факти, здатні поставити під сумнів існування умов, які мають суттєве значення для “законності” позбавлення свободи у світлі цілей Конвенції” (п. 50 рішення у справі “Сергій Волосюк проти України”). І насамкінець, ЄСПЛ наголошує, що “питання про те, чи було дотримано право особи за пунктом 4 статті 5, має вирішуватися з урахуванням обставин кожної конкретної справи”.

Слід наголосити, що керуючись наведеними принципами, ЄСПЛ неодноразово констатував порушення вітчизняними судами вимоги законності, при здійсненні процедури перевірки правомірності позбавлення свободи особи. Так, ЄСПЛ констатував порушення п. 4 ст. 5 Конвенції у зв’язку з тим, що заявникам не було забезпечено належного судового перегляду законності взяття під варту, у цілій низці справ. До прикладу, у п. 65 рішення у справі “Слоєв проти України” встановлено, що “національний суд відмовився ще раз розглядати розумність тримання заявника під вартою на підставі того, що він вже раніше декілька разів визначав законність такого тримання, відмовивши, таким чином, заявнику в реалізації його права на перегляд законності тримання під вартою”.

А, от у п. 85 пілотного рішення у справі “Харченко проти України” ЄСПЛ вказує що “питання законності тримання заявника під вартою неодноразово розглядалось національними судами, проте судові рішення щодо тримання заявника під вартою не повністю задовольняють вимоги пункту 4 статті 5. Відповідні рішення для тримання заявника під вартою повторювали типовий набір підстав без дослідження їх належності у світлі обставин конкретної ситуації заявника” [3]. І тому, у п. 100 додатково покликаючись на рішення у справі “Молодорич проти України”, ЄСПЛ зазначає, що у цих та інших попередніх подібних справах Суд “зіткнувся з проблемою відсутності адекватного реагування з боку національних судів на аргументи заявників про необхідність звільнення їх з-під варти. Незважаючи на існування національних судів, компетентних вирішувати такі питання і ухвалювати рішення про звільнення з-під варти, без чіткої процедури розгляду питання законності тримання під вартою суди часто залишаються теоретичним, а не практичним засобом для цілей пункту 4 статті 5” [3].

На підставі викладеного ми доходимо висновку, що на відміну від положень пункту 4 статті 5 Конвенції, частина 5 статті 29 Конституції України безпосередньо не закріплює обов’язок суду “встановити законність затримання” під час судового оскарження особою правомірності її затримання. Водночас, вітчизняні суди у своїй практиці значною мірою лише формально застосовують вказаний принцип для встановлення правомірності затримання особи, внаслідок чого допускається значна кількість порушень права людини на свободу в Україні.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами та доповненнями. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Справа “Харченко проти України”. Заява № 40107/02. Пілотне Рішення від 10 травня 2011 року. Європейський суд з прав людини. Страсбург. Офіційний вісник України від 29.08.2011 – 2011 р., № 64, стор. 81, стаття 2529.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Збройна агресія російської федерації проти України стала детермінантою радикальних змін у зовнішній та внутрішній політиці нашої держави. Важливою складовою внутрішньої політики є кримінально-правова політика, спрямована на захист інтересів суспільства і держави, окремих громадян від кримінально протиправних посягань. Одними з перших Верховна рада України 3 березня 2022 р. прийняла пакет законів, якими криміналізувала ряд протиправних діянь в умовах дії воєнного стану в Україні. Кримінальний кодекс України був доповнений статтею 111-1 “Колабораційна діяльність”, в якій міститься перелік колабораційних діянь і суворі санкції за їх учинення; статтею 435-1 “Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю”; статтею 436-2 “Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників”; встановлена кримінальна відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 КК України); встановлена сувора кримінальна відповідальність за несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 КК України); за пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України); передбачена кримінальна відповідальність за перетинання державного кордону України з терористичною метою (ст. 258-6 КК України). Була посилена кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян (ст. 161 КК України), за державну зраду (ст.111 КК України), за вчинення диверсії (ст. 113 КК України), за мародерство (ст.432 КК України), за несанкціоноване втручання в роботу інформаційних систем (статті 361, 361-1 КК України), за катування (ст. 127 КК України), за сприяння вчиненню терористичного акту, проходження навчання тероризму (ст. 258-4 КК України). Також було визнане кваліфікуючою ознакою вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч.4 ст. 185, ч.4 ст. 186, ч.4 ст.187, ч.4.ст.189, ч. 4 ст.191 КК України).

Узаконена участь цивільних осіб у захисті України, у тому числі із застосуванням вогнепальної зброї. Наступним Законом України від 15 березня 2022 р. виконання обов’язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України визнане таким, що не є кримінальним правопорушенням незалежно від завданої шкоди агресору (ст. 43-1 КК України) [1].

Наведені зміни до Кримінального кодексу України є проявом і результатом формування кримінально-правової політики держави в умовах воєнного стану.

Визначальним фактором, що спричинив суттєві зміни Кримінального закону є збройна агресія проти України. Як зазначив В. Бурдін, динамічні чинники, а саме таким є запровадження воєнного стану, не можуть призвести до сутнісних, стратегічних змін кримінально-правової політики держави, але можуть, залежно від ситуації, вносити до неї певні корективи [2, с. 197].

Ефективність державної політики, у тому числі й кримінально-правової залежить від ступеня її реалізації, досягнення поставленої мети. Загальновизнаним є твердження, що найкращі закони, які не виконуються, користі суспільству не приносять, а навпаки, формують у населення правовий нігілізм, неповагу до права, держави та її інституцій [4].

Постає запитання щодо ефективності запроваджених змін до чинного Кримінального кодексу України. Криміналізація окремих суспільно-небезпечних діянь має як запобіжне, превентивне, так і конкретно репресивне значення. Йдеться про притягнення до кримінальної

відповідальності осіб, що вчинили заборонені Кримінальним законом діяння [3].

Аналіз статистичних даних щодо кримінальної протиправності за минулий 2022 рік і 4 місяці 2023 року свідчать про суттєві проблеми в діяльності судових та правоохоронних органів щодо виявлення, розкриття кримінальних правопорушень, встановлення винних осіб у їх вчиненні та притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Так, у 2022 р. було обліковано 3851 кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111¹ КК України “Колабораційна діяльність”. Повідомлення про підозру вручено особам лише у провадженні щодо 1090 кримінальних правопорушень (28%) і тільки 620 кримінальних проваджень з обвинувальним актом були направлені до суду (16%). Досудове розслідування у 354 кримінальних провадженнях зупинено відповідно до ст. 280 КПК України (невідоме місцезнаходження підозрюваного). Щодо 2869 кримінальних правопорушень за цією статтею на кінець 2022 р. рішення так і не було прийнято (75%). За 4 місяці 2023 р. за колабораційну діяльність обліковано 1399 кримінальних правопорушень, підозру вручено у 298 випадках (21%), через невстановлення місцеперебування підозрюваного досудове розслідування припинено у 68 випадках (5%), до суду з обвинувальним актом направлено 147 проваджень (11%), щодо 1184 кримінальних правопорушень на 30.04.2023 р. рішення так і не прийнято (85%).

Ще один приклад, у 2022 р. обліковано 1957 випадків учинення державної зради (ст. 111 КК України). У 609 випадків вручено підозру (31%), у 227 випадках зупинено досудове розслідування (12%), до суду направлено 309 проваджень (16%) і щодо 1409 випадків вчинення державної зради рішення так і не було прийнято (72%). Така ж ситуація спостерігається й за 4 місяці 2023 р. Обліковано 446 випадки державної зради, із них тільки в 90 – вручено підозру (20%), 31 провадження направлено до суду (7%) і щодо 408 кримінальних правопорушень рішення так і не прийнято (91%).

Аналогічна ситуація спостерігається й щодо інших кримінальних правопорушень: низький рівень розкриття кримінальних правопорушень і встановлення винних осіб у їх учиненні, їх розшуку, затримання та притягнення до кримінальної відповідальності.

Які ж детермінанти неефективної реалізації окремих напрямів кримінально-правової політики в сучасній Україні? Насамперед, це збройна агресія і тимчасова окупація значної частини території нашої держави. Саме на окупованих територіях чиниться переважна більшість злочинів проти особи: викрадення, незаконне позбавлення волі, катування, тілесні ушкодження, вбивства; нищення житла, викрадення майна. На окупованих територіях знаходять прихисток особи, винні у вчиненні кримінальних правопорушень.

Недоліки щодо розкриття кримінальних правопорушень, встановлення та затримання винних у їх учиненні пов’язані насамперед з недостатнім матеріально-технічним забезпеченням слідчих органів та оперативно-розшукових підрозділів, а також недостатньою кваліфікацією їх працівників і застарілими неефективними формами й методами їх діяльності.

Воєнні дії на території України консолідували українське суспільство на відсічі збройній агресії, проте й досі немає повного взаєморозуміння й довіри населення до правоохоронних органів. Тільки спільними зусиллями держави й громадськості можна реалізувати ефективну кримінально-правову політику в Україні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Бурдін В. До питання про сучасну кримінально-правову політику України. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2020. Вип. 70. С. 196–209.
3. Федоров М. П. Кримінально-правова політика України в умовах воєнного стану. Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 1-2 червня 2022 р.). Львів : вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2022. С. 404–405.
4. Федоров М. П. Пріоритети сучасної кримінально-правової політики України. Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 2-3 червня 2021 р.). Львів : вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2021. С. 228–230.

РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА У СУСПІЛЬСТВІ

Створюючи необхідні умови реалізації прав та інтересів окремих осіб, урегульовуючи та впорядковуючи суспільні відносини ми визначаємо соціальну сутність права. Його ефективність залежить не тільки від змісту норм, а і від того, наскільки ці приписи правильно реалізуються. Тобто після створення нормативно-правових актів діяльність державних органів має бути спрямована на впровадження в суспільне життя даних приписів.

Вчені юристи ще з середини ХХ століття шукають відповіді на питання реалізації правових норм. Дане питання є складним, тому воно не повністю розтлумачене ще й на сьогоднішній день, залишається дискусійним, провокуючим і недостатньо вивченим, зокрема в сучасних умовах, коли наша держава швидкими темпами намагається привести вітчизняне законодавство до норм Європейського Союзу.

Норми права існують для того, щоб впливати на поведінку людей, регулювати суспільні відносини. Особливої актуальності питання реалізації права набули у зв'язку з частими правовими реформами, що відбуваються після здобуття незалежності Україною.

Реалізація норм права – це втілення правових норм у діяльності суб'єктів права, що фактично виявляється в їхній правомірній поведінці. [4, с. 159]. Реалізація норм права передбачає соціальну і юридично значиму поведінку суб'єктів, їхню позитивну діяльність для досягнення певних соціальних результатів. Проте ця поведінка не є кінцевим результатом реалізації правового припису. Як і правова поведінка реалізація норм права нерозривно пов'язана з досягненням певного соціального ефекту. Учасники конкретних суспільних відносин діють у відповідності з чинним законодавством, виконують його вимоги і, врешті решт, створюють порядок, який, на погляд держави, найкраще відповідає інтересам суспільства та особи, забезпечує подальший прогресивний розвиток суспільства [2, с. 32].

Найбільш поширеним і важливим є поділ форм реалізації норм права за характером дій правореалізуючих суб'єктів. Дана підстава розрізняє такі форми реалізації:

1. Дотримання норм права – це така форма реалізації норм права, за якої суб'єкт не вчиняє діянь, заборонених приписами права. При дотриманні таких правових норм поведінка суб'єкта узгоджується з нормами “заборонами”, тобто використовуються забороняючі норми права. Дотримання норм права здійснюється пасивною поведінкою суб'єктів: вони не чинять діянь, заборонених нормами права, і в такий спосіб дотримуються правових заборон.

2. Виконання норм права – це така форма реалізації норм права, за якої суб'єкт виконує діяння, до вчинення яких його зобов'язують приписи норм права. Норми, що зобов'язують закріплюють вимогу активної поведінки щодо здійснення зазначених у даних нормах позитивних дій з боку юридичних або фізичних осіб. Здійснення таких позитивних дій направлене на досягнення бажаного для суспільства, держави і особи соціального результату. Відмова від виконання зобов'язуючих норм або їх погане виконання тягне за собою застосування примусової сили держави. І навпаки, якщо людина активно та якісно виконує свій обов'язок, вона може бути заохочена.

3. Використання норм права – це форма реалізації суб'єктивного права, при якій здійснюється втілення у життя уповноважуючих норм. Ці норми надають суб'єктам право здійснення передбачених у них позитивних дій. Суб'єкт права відповідно до своїх інтересів та потреб використовує права, надані йому відповідно до приписів норм права та знаходить свій вираз у здійсненні ним повноважень, наданих такими нормами права. Використання норм права може здійснюватися як активно (коли саме повноваження полягає у праві здійснювати певні дії), так і пасивно (коли саме повноваження полягає у праві не робити певних дій).

4. Застосування норм права – це та форма реалізації норм права, що визначається як

здійснювана в процедурно-процесуальному порядку владно-організуюча діяльність державних органів і посадових осіб, що націлена на вирішення конкретних справ шляхом створення індивідуальних правових приписів, ухвалення на основі норм права рішення влади в будь-якій конкретній справі. Головне соціальне призначення застосування правових норм полягає у створенні відповідних умов та забезпеченні здійснення інших форм реалізації норм права.

І найбільшої актуальності набуває саме механізм реалізації та застосування норм права у період воєнного стану.

Застосування норм права як вид юридичної діяльності складається зі стадій, що являє собою сукупність процедурних дій, що здійснюються в процесі правозастосування й об'єднані відповідною метою.

Першою стадією є *встановлення фактичних обставин справи*.

В цій стадії уповноважені суб'єкти встановлюють факти та обставини, що мають юридичне значення і пов'язані з вирішенням будь-якої справи по суті [3]. Ці факти та обставини виявляються за допомогою доказів, одержаних у встановлених законом порядку і формах: висновків експертів, протоколів огляду місця події, показань свідків, інших документів тощо. Метою першої стадії правозастосування є досягнення фактичної об'єктивної істини. Другою стадією є встановлення юридичних обставин даної справи, яке охоплює дії з визначення правової норми, яка відповідає обставинам, установленим на першій стадії та підлягає застосуванню.

На даній стадії перевіряється юридична чинність норми з точки зору її дії в часі, у просторі, а також за колом осіб, де встановлюється та уточнюється зміст норми за допомогою тлумачення. У деяких дуже складних випадках правозастосування на цій стадії можуть відбуватися додаткові дії, спрямовані на подолання прогалин і колізій у законодавстві.

Друга стадія правозастосування це *встановлення юридичної основи справи* – вибір і аналіз юридичних норм (інакше: юридична кваліфікація фактичних обставин). Встановлення фактичних обставин справи здійснюється за допомогою юридичних доказів. Правозастосувач не може спостерігати фактичні обставини справи безпосередньо, тому що вони, як правило, належать до минулого [3]. Тому вони підтверджуються доказами – слідами минулого, які мають матеріальний і нематеріальний характер і зафіксовані в документах (показання свідків, протокол огляду місця події, висновок експерта та ін.). Доказами є відомості про факти, інформація про них, а також самі факти (пожежа, крадіжка) і джерела відомостей про них – документи, акти, показання свідків. Джерела відомостей про факти потрібно засвідчити (наприклад, протокол про предмети, виявлені при обшуку, має бути підписаний понятими).

Третя стадія правозастосування, охоплює *ухвалення рішення у справі*. Це рішення має відповідати фактичним обставинам і ґрунтуватися на нормах права [3]. Воно закріплюється у правозастосовних актах, які оформлюються уповноваженими на це суб'єктами та доводяться до відома зацікавлених сторін і набирає законної сили.

Отже, реалізацію правових норм слід відрізнити від тих проявів людської поведінки, які хоча і узгоджуються з правовими приписами, але стимулюються різноманітними неюридичними чинниками (наприклад, власними переконаннями особи, релігійними настановами, чинниками біологічного порядку), що діють в одному напрямі з нормами права. Реалізація норм права шляхом правомірної поведінки є передумовою правопорядку в суспільстві, збереження європейських цінностей та захисту основоположних прав та свобод людини і громадянина.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996. (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Легка О. В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 30–33.
3. Реалізація функцій права в умовах розвитку демократичної, і правової держави: монографія. Дроботов С. А. К. : Логос, 2011.
4. Теорія держави і права : навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. Безпеки. [О. О. Тихомиров, М. М. Мікуліна, Ю. А. Іванов та ін.]; за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. 332 с.

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Прийняття Конституції це надзвичайно важлива, але лише часткова, справа. Мова йде про те, що одночасно з її прийняттям необхідне створення механізму реалізації Основного Закону у тому числі й щодо практичного втілення передбачених нею прав, свобод і обов'язків.

При цьому під механізмом реалізації слід розуміти діяльність суб'єктів права, в результаті якої громадяни реально мають свободи, користуються правами та виконують обов'язки, та сукупність юридичних норм, які регулюють дану діяльність.

Елементи механізму реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків людини та громадянина:

- а) конституційні норми, які закріплюють суб'єктивні права;
- б) самі конституційні права, їх зміст та структура;
- в) юридичні обов'язки;
- г) юридична діяльність, яка складає саму суть реалізації конституційного права;
- д) законність і правосвідомість людини і громадянина, яка забезпечує правильне розуміння ними своїх конституційних прав, свобод та обов'язків і кожного права окремо, шляхів їх реалізації;
- е) стадії реалізації кожного конкретного конституційного права.

Механізм реалізації прав, свобод і обов'язків складається з гарантій забезпечення прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.

Гарантії забезпечення прав, свобод і обов'язків людини і громадянина – це відповідні умови й засоби, які сприяють реалізації кожною людиною і громадянином, закріплених Конституцією України прав, свобод і обов'язків. Вони диференціюються на особисті, політичні, економічні, ідеологічні і юридичні.

Особисті гарантії –це власні можливості людини і громадянина по захисту своїх прав, свобод, законних інтересів і обов'язків. До них відносять:

- а) право на захист передбачених законом можливостей людини і громадянина в суді, в Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, в міжнародних судах чи відповідних міжнародних організаціях;
- б) право на відшкодування матеріальних та моральних збитків, що заподіяні державними органами, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами;
- в) право знати свої права і обов'язки;
- г) право на правову допомогу;
- д) право не виконувати явно злочинні накази;
- е) право на індивідуальну юридичну відповідальність і тільки за провину;
- ж) право відповідати тільки за діяння, що скоєні в часі і просторі дії нормативно-правового акту;
- з) право не нести відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом;
- і) право засудженого користуватися всіма правами людини і громадянина за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Під *політичними* слід розуміти політичний плюралізм і свободу політичної діяльності, що не заборонена законодавством і передбачена статтею 15 Конституції України, реальне визнання народу єдиним джерелом влади і здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову, відповідно статті 5 і 6 Конституції України, обмеження діяльності ультра радикальних політичних організації (ст. 37) і т. д.

Найголовнішими *економічними гарантіями* слід вважати конституційні положення

про рівність усіх форм власності і їх захист державою (ст. 13); справедливість і неупередженість розподілу суспільного багатства (ст. 95); гарантування приватної власності (ст. 41) і т. д.

До *ідеологічних гарантій* у більшості випадків відносять: ідеологічну багатоманітність суспільного життя, відсутність державної (обов'язкової) ідеології і цензури (ст. 15); забезпечення вільного розвитку мов (ст. 10); сприяння консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (ст. 11), тощо.

Юридичні гарантії – це державно-правові засоби, які забезпечують здійснення та охорону прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.

Саме вони у найбільшій мірі і складають механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина, у який включають:

по-перше, юридичне закріплення гарантій прав і свобод. Так, Конституція України у статті 21 закріпила, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, а у статті 22, що вони не можуть бути скасованими, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод;

по-друге, створення широкої системи охорони й захисту державою прав і свобод, яка забезпечувала б їхнє реальне використання та надійний захист від будь-яких посягань. Це вбачається у конституційних положеннях про те, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, кожен має право звертатися за захистом своїх прав до спеціально створеного для цього органу – Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, використовувати для цього всі національні засоби а також звертатися до відповідних міжнародних судових установ чи до певних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст.55). Упродовж цього встановлюється у статті 56, що завдана матеріальна чи моральна шкода обов'язково відшкодовується і т.д.;

по-третє, розвиток громадсько-політичної активності громадян, формування свідомого ставлення до використання прав і свобод, підвищення рівня правової культури. Першочерговим напрямком діяльності у цьому розумінні є необхідність навчити громадян України боронити і захищати свої права. Саме тому Конституція України надає право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. У статті 57 гарантує право знати свої права, свободи і обов'язки і вважає нечинними закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки і не доведені до відома населення;

по-четверте, активізація діяльності об'єднань громадян, які сприяють охороні і захистові прав і свобод. Вказане положення зафіксоване у статті 59 Конституції, яка проголошує, що кожен має право на правову допомогу. У випадках передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Для здійснення правової допомоги в Україні діє адвокатура. Безумовно, що функції захисту прав, свобод і обов'язків людини і громадянина покладаються не тільки на адвокатуру. Відповідні повноваження у цій сфері мають органи прокуратури, суду, СБУ, внутрішніх справ і т.д. З формуванням в Україні громадянського суспільства збільшується кількість недержавних правозахисних органів, якісно поліпшується їх діяльність;

по-п'яте, державний і громадський контроль за станом забезпечення прав, свобод і обов'язків. Державний контроль у вказаній сфері покладається майже на усі державні органи. Так у відповідності із статтею 102 Конституції Президент України проголошується гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина, а стаття 116 Конституції вказує, що Кабінет Міністрів України вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Громадський контроль покладається і може здійснюватися політичними партіями, масовими демократичними об'єднаннями, засобами масової інформації, органами місцевого самоврядування.

Конституція України досить чітко визначає систему органів та посадових осіб різних

рівнів, які повинні захищати права і свободи людини і громадянина. Це: Президент України, Верховна Рада України, місцеві державні адміністрації, підсистема судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокуратура, адвокатура, інші правоохоронні органи України.

Омбудсмен (від швед. ombudsman “представник”) – посадова особа, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян в діяльності органів виконавчої влади і посадових осіб.

В Україні посада Омбудсмена існує з 1998 року і називається “Уповноважений Верховної Ради України з прав людини”. Її з 1998 року й до 27 квітня 2012 обіймала Ніна Карпачова. З 24 квітня 2012 цю посаду обіймала Валерія Лутковська. З 15.03.2018 р.- Денісова Людмила Леонтіївна. З 1 липня 2022 року посаду обіймає Дмитро Лубінець.

Діяльність Уповноваженого з прав людини спрямована на реалізацію прогресивних ідей у сфері забезпечення прав людини і громадянина, встановлення ділових і конструктивних відносин громадян України з органами державної влади. На постійній основі він здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції.

Після використання всіх національних засобів правового захисту громадянин згідно з частиною третьою статті 55 Конституції України має право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Нині в Україні існує широке коло гарантій прав і свобод людини та громадянина, однак гарантованість практичної реалізації прав людини ще перебуває на досить низькому правовому рівні. Проте незадовільний стан справ з гарантованістю прав і свобод, який би він не був далекий від задекларованих в Основному Законі, не може бути підставою для вилучення їх з Конституції України чи переформулювання. У правовій науці поки що не вироблено єдиної позиції стосовно шляхів поліпшення реалізації гарантування прав і свобод людини та громадянина, тому перед Україною стоїть завдання вироблення національного шляху досягнення належного рівня гарантій прав і свобод людини та громадянина

Голинська М. І.

к.ю.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

МЕДІАЦІЯ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ЧАС

Після початку повномасштабної війни безліч сфер діяльності, які активно розвивались в Україні постраждали. Медіація не стала винятком, адже багато медіаторів змушені були покинути свої домівки та місця праці. Очевидно, що людина, яка змушена думати про те, як вижити фізично, не має можливості якісно виконувати свої робочі обов’язки. Зрозуміло, що проблема полягає не тільки в медіаторах, але й у їхніх клієнтах, як наявних так і потенційних, котрі також змушені були тікати від війни.

Важливо усвідомлювати, що медіатори – це ті люди, які незважаючи на відсутність закону про медіацію, несприйняття з боку суспільства та інших нюансів вірять в процедуру медіації та її актуальність для нашої держави. Тому, навіть війна, переїзди, порятунок власного життя та життя рідних, виїзд за межі України не зупинили українських медіаторів, бо як тільки були вирішені основні побутові питання, які допомагають людині жити, медіатори повернулись до активної роботи, зокрема, у перші місяці війни було створено спеціалізовану платформу www.mediation-help.com [1] для надання інформаційної підтримки у вирішенні конфліктів українцям, котрі, перебуваючи закордоном, потрапляють у різні

конфліктні ситуації, а також для підтримки українських медіаторів, чий досвід та навички можуть бути корисним для конструктивного врегулювання конфліктів і спорів, і для сприяння більш тісній взаємодії між медіаторами та розширення мережі медіаторів.

Також є багато ініціатив для внутрішньо переміщених осіб на територіях, на яких тимчасово проживають люди, які втікали від війни. Існують мобільні групи, до складу яких входять медіатори, щоб допомагати людям врегульовувати свої спори і конфлікти [2].

Просвітницька діяльність у сфері медіації теж відновила свою діяльність та охопила нові напрямки, спрямовані на формування навичок подолання травми та психологічну самопомогу. Також є кілька груп підтримки серед медіаторів і для медіаторів.

Медіатори не залишилися осторонь міграції дітей та їх викрадення і незаконного вивезення на територію росії. Українською академією медіації у партнерстві з Міністерством юстиції було розроблено та поширено буклети про медіацію у справах про викрадення дітей.

Звичайно, що неможливо навести повний перелік ініціатив у сфері медіації, які почали реалізовувати у відповідь на війну, але надзвичайно важливо, що медіація продовжила розвиватись, та достойно справляється з усіма викликами.

Варто наголосити на тому, що спільнота медіаторів України має певний досвід співпраці із судами щодо посилення доступу до медіації завдяки численним пілотним проєктам (які переважно фінансуються іноземними донорськими організаціями), тренінгів за участі суддів та персоналу суду тощо [3].

Українські медіатори мають багатий досвід співпраці з Центрами безоплатної правової допомоги та державними соціальними службами із надання послуги медіації для сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Українська спільнота медіаторів має всі передумови та можливості для ефективної співпраці з судами, надаючи послуги з медіації он-лайн та офф-лайн, беручи на себе частину навантаження судів та допомагаючи українцям вирішувати спори і зберігати стосунки.

Медіація – це процедура, яка покликана допомогти сторонам вирішити конфлікт та досягнути консенсусу. Важливим є усвідомлення того факту, що через повномасштабну війну види конфліктів, які потребують вирішення видозмінюються та виникають нові конфлікти. Тож доцільно детальніше розглянути це питання, щоб розуміти з чим повинні працювати медіатори.

Є перелік конфліктів, які стосуються воєнного періоду, який вдалось отримати завдяки опитуванню:

- конфлікти (спори) між внутрішньо переміщеними особами та за участю внутрішньо переміщених осіб (зокрема, із громадами тимчасового проживання). Так, респонденти вважають, що такі конфлікти (спори) можуть стосуватися розподілу ресурсів у тому числі, гуманітарної допомоги, порядку надання чи оренди тимчасового житла та ін. Крім того, побутові звички, культурні особливості та мова спілкування (російська/українська) також виступають чинниками виникнення конфліктів (спорів);
- конфлікти (спори) у сфері військової діяльності, зокрема, у ході мобілізаційних заходів, щодо проходження військової служби, під час виконання бойових завдань, за участю командирів та їх підлеглих;
- соціально-економічні конфлікти (спори), які пов'язані із захистом військовослужбовців та членів їх сімей (спадкоємців) щодо гарантування виплат, аліментів, компенсацій тощо;
- сімейні конфлікти (спори), обумовлені перебуванням дитини за кордоном (щодо повернення дітей в Україну, у тому числі після насильного вивезення дітей до рф), участі членів сім'ї у вихованні та спілкуванні з дитиною), проживанням сім'ї у різних місцях (Україна/за кордоном/тимчасово окуповані території);
- конфлікти (спори) за участю українських дітей у їх новому оточенні;
- публічно-правові спори щодо мобілізаційних заходів, рішень Прикордонної служби України про надання дозволу на перетин державного кордону України, виплати допомоги/компенсацій у зв'язку із пораненням/загибеллю/зникненням безвісти;
- надання статусу учасника бойових дій та інваліда війни, що пов'язано із захистом

Батьківщини;

- конфлікти (спори) за участю громадян України за кордоном, зокрема, з приймаючими сім'ями/громадами, а також державними органами іноземних держав щодо надання прихистку;

- конфлікти у громадах, що перебували/перебувають в окупації (у тому числі, за участю уявних та реальних колаборантів, щодо мови спілкування, оцінки військових подій) та соціально-економічного, релігійного характеру (зокрема, тенденція до переходу приходів із православної церкви московського патріархату до Православної церкви України);

- конфлікти (спори) щодо майна, пошкодженого чи знищеного внаслідок бойових дій (наприклад, щодо іпотечного, лізингового майна, майна, придбаного у кредит);

- трудові конфлікти (спори) за участю робітників, що перебувають за кордоном чи внутрішньо переміщених робітників, що працювали/працюють на переміщених підприємствах, трудові спори в частині оплати праці мобілізованих громадян;

- спори, що виникають із договірних зобов'язань (зокрема, щодо невиконання зобов'язань через форс-мажорні та соціально-економічні обставини);

- конфлікти (спори) політичного характеру;

- конфлікти (спори) щодо компенсацій та виплат за пошкоджене/зруйноване майно;

- корпоративні конфлікти (спори) щодо переміщення бізнесу.

Увесь спектр конфліктів (спорів), зумовлених подіями повномасштабної війни, свідчить про затребуваність медіації, а також про необхідність завчасної реакції та вжиття необхідних заходів судовою системою, державними органами та органами місцевого самоврядування для недопущення ескалації таких конфліктів (спорів) та перевантаження судової системи.

Список використаних джерел

1. Сайт було створено ГС "Українська академія медіації" за фінансової підтримки Європейського Союзу у межах Проєкту "CONSENT".

2. Проєкт "Ініціатива з підтримки взаємодії та управління конфліктами у місцях надання допомоги переселенцям". URL: <http://mg.national-platform.org>.

3. Гар-Аналіз впровадження інституту медіації в Україні (Проєкт Право-Justice, який фінансується ЄС), 2020 рік. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5f7/435/116/5f743511604ec221015187.pdf>.

Скрекля Л. І.

к.ю.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет,

Кончук Н. С.

к.ю.н., радник директора

Департаменту юридичного забезпечення

Міністерства оборони України,

підполковник юстиції

НАДАННЯ ІНОЗЕМНІЙ ДЕРЖАВІ, ІНОЗЕМНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ЇХНІМ ПЕРЕДСТАВНИКАМ ДОПОМОГИ У ПРОВЕДЕННІ ПІДРИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

В Україні донедавна простежувалися лише поодинокі випадки вчинення державної зради, тому ст. 111 КК України практично не застосовувалась. Попри це, навіть одиничний факт вчинення цього злочину становить серйозну небезпеку для нашої держави. Із 2014 року ситуація кардинально змінилася внаслідок активізації російської збройної агресії на сході України, насильницького протиправного відторгнення АР Крим та Севастополя від України, а також їхньої анексії Російською Федерацією. Поширеними є випадки, коли спецслужби РФ намагаються здійснити масштабні вербування українських громадян, в основному

військових для вчинення ними державної зради. Нерідко наші співвітчизники самі свідомо йдуть на такий крок, зраджуючи інтереси України. Відтак гостро постало питання захисту кримінально-правовими засобами відносин, що забезпечують умови охорони основ національної безпеки України. Запорукою успішного виконання цього обов'язку є не лише злагоджена діяльність підрозділів Служби безпеки України у боротьбі із злочинними зрадницькими проявами, але й ефективне реагування кримінального законодавства на будь-яку загрозу національній безпеці України. Зокрема, було прийнято низку змін до КК України, згідно з якими скасовано строки давності щодо злочинів проти основ національної безпеки України, в тому числі й за вчинення державної зради, а також встановлено додаткове покарання у виді конфіскації майна та запроваджений кваліфікований вид державної зради.

Однією з форм державної зради є надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України. Її розглядають як різновид боротьби, що провадиться проти України державами, їхніми спеціальними службами, партіями, закордонними антиукраїнськими організаціями, окремими ворожими елементами, що перебувають на території України [1, с. 94], що полягає у наданні будь-якої допомоги ворожій стороні у заподіянні шкоди державній безпеці України [2, с. 57; 3, с. 82]. Тут О. О. Дудоров зазначає, що підривною слід вважати будь-яку діяльність, яка пов'язана зі спробою зміни системи вищих органів державної влади нелегітимним способом чи зміни території та спрямована на зниження обороноздатності тощо [2, с. 57–58]. Аналіз зазначених позицій засвідчив, що на практиці буде складно з'ясувати, яка саме буде наявна державна зрада: шляхом сприяння у проведенні підривної діяльності проти України чи способом шпигунства. Скажімо, однією із форм шпигунства є передача іноземній державі відомостей, що становлять державну таємницю. Натомість підривна діяльність проти України, як зазначає В. О. Навроцький, може полягати у видачі ворожій стороні державної таємниці [3, с. 82]. Тобто виходить, що одні і ті ж суспільно небезпечні діяння охоплюються різними способами державної зради.

Слід зазначити, що надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України можна назвати загальним способом державної зради, різновидами якої є перехід на бік ворога та шпигунство. Тому очевидно, що третій спосіб державної зради буде наявним тільки тоді, коли вчиняються такі дії, які не охоплюються першими двома способами. Як приклад наведемо вирок Каланчацького районного суду Херсонської області від 25 вересня 2014 р. Так, підсудний отримав від представника іноземної держави – офіцера управління зв'язку штабу Чорноморського флоту РФ, завдання на збирання та передачу йому відомостей військового характеру щодо базування і передислокації військових частин та з'єднань ЗСУ на території Херсонської області, ступеня їх бойової готовності тощо. Крім цього, підсудний отримав від вказаного офіцера РФ завдання на пошук осіб із числа військовослужбовців підрозділів ЗСУ, які б хотіли перейти на територію тимчасово окупованої АР Крим на службу до лав РФ. Надалі підсудний, маючи широке коло знайомств, отримав відповідну інформацію та передавав її у ході телефонних розмов представнику іноземної держави. На підставі наведеного суд визнав винною особу у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України, а саме державної зради, яка мала вияв у наданні представнику іноземної держави допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [5]. Таким чином, на думку суду, вчинення підривної діяльності проти України полягало у повідомленні підсудним інформації про базування, передислокацію військових частин та з'єднань ЗСУ на території Херсонської області, їх чисельність та кількість озброєння.

Безумовно, що у діях особи є всі ознаки складу злочину, який передбачає відповідальність за державну зраду. Однак виникає сумнів щодо того, чи правильно суд визначив форму вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України. Адже попри те, що від визначення способу державної зради не змінюється кримінально-правова кваліфікація, а

також може бути призначене однакове покарання, з'ясування такого способу має важливе значення, оскільки відповідає принципу повноти (відображення кримінально-правової оцінки злочинного діяння в повному обсязі) та точності (застосування кримінального закону відповідно до його змісту) кримінально-правової кваліфікації.

Для того, щоб визнати, чи дійсно було наявне шпигунство, необхідно з'ясувати, чи належить інформація, яку передав підсудний, до державної таємниці. Слід зазначити, що Головне оперативне управління Генерального штабу ЗС України від 17 травня 2014 р. № 304/1/1193 на запит правоохоронних органів щодо надання інформації, чи належать відомості, які злочинець передав представнику іноземної держави про чисельність особового складу, види та кількість озброєння і військової техніки тощо, до державної таємниці, зазначає, що така інформація становить відомості військового характеру та має важливе значення. У цьому випадку не може бути наявним шпигунство як спосіб державної зради, оскільки предметом цього злочину є відомості, що становлять державну таємницю. Натомість підсудний передав інформацію військового характеру, яка, хоча і має важливе значення, однак не належить до державної таємниці. Таким чином, суд надав правильну кримінально-правову оцінку діям винного – як вчинення державної зради, яка полягала у наданні представнику іноземної держави допомоги у проведенні підривної діяльності проти України. Отже, форма державної зради, яка полягає у наданні громадянином України допомоги іноземній державі, іноземній організації чи їхнім представникам у проведенні підривної діяльності проти України, може охоплювати вчинення шпигунських дій. Однак ознакою, яка відрізняє ці способи державної зради при передачі відповідних відомостей, є предмет складу злочину. При шпигунстві – це відомості, які становлять державну таємницю. Натомість допомога у проведенні підривної діяльності проти України може полягати у передачі інформації, яка не належить до державної таємниці, однак має важливе значення.

Потребує також з'ясування питання, чи будуть дії особи підпадати під ознаки складу злочину “державна зрада” способом надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України, якщо остання в умовах воєнного стану закликала усіх громадян України відмовитися від мобілізації. Ключову роль у вирішенні цього питання має встановлення факту, чи існувала домовленість громадянина України з ворожою стороною щодо вжиття всіх заходів задля послаблення обороноздатності України. Якщо такої домовленості не було, то такі дії отримують кримінально-правову оцінку як заклик до відмови від мобілізації, що є однією із форм перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України в частині здійснення ними своєї головної функції – оборони держави (ч. 1 ст. 114-1 КК України).

Непоодинокими є випадки, коли громадяни України надають допомогу іноземній державі (Російській Федерації) у проведенні підривної діяльності проти України лише з метою запобігання спричиненню шкоди життю та здоров'ю їхнім близьким особам (мирному населенню, що проживає у зоні бойових дій, а особливо на перших лініях зіткнення). Тобто перебування так би мовити у лавах рашистів сприятиме отриманню інформації про хід їхніх злочинних дій. Однак очевидно, що лише перебуванням вони не можуть обмежуватись, оскільки допомагають у вчиненні злочинів проти національної безпеки України (беруть участь в обстрілах, надають їм транспортні засоби тощо). Відтак постає питання, чи підпадатимуть їхні дії під ознаки складу злочину, передбаченого ст. 111 КК України.

Це питання потрібно розглядати у двох аспектах. Так, якщо громадянин України, вчиняючи державну зраду, фактично діє не із власної волі, а кориться волі інших осіб під впливом фізичного насильства і вимушено заподіює шкоду національній безпеці України, то в такому разі наявна одна з обставин, яка виключає злочинність діяння (фізичний примус). З іншого боку, якщо особа добровільно вчиняла злочини проти основ національної безпеки, навіть маючи на меті запобігти настанню ймовірних шкідливих наслідків для близьких осіб (обстріли з боку сепаратистів), її дії не можуть розглядатись як такі, що вчинені у стані крайньої необхідності, для якої характерним є наявність реальної і неминучої небезпеки заподіяння шкоди охоронюваним законом інтересам. Тобто особа, надаючи “ворожій стороні” допомогу у проведенні підривної діяльності проти України, лише допускає

вірогідність того, що у подальшому, у разі певної загрози для близьких родичів, зможе її усунути завдяки такій “співпраці”. Водночас така загроза може і не виникнути. Однак навіть якщо вона виникне, то не виключено, що її можливо буде усунути. Тому в таких випадках в діях особи будуть всі ознаки складу злочину “державна зрада”.

Цю ситуацію можна порівняти зі злочинним угрупованням, яке вчиняє напади на підприємства, установи, організації чи окремих осіб, до якого вступає стороння особа лише для того, щоб у майбутньому убезпечити себе та своїх близьких від такого нападу (якого могло б і не бути). Тому за цих обставин дії особи вважатимуться кримінально караними. Надаючи сприяння ворогу, тобто зраджуючи інтереси України, такі особи отримують за це відповідну фінансову винагороду. Вони усвідомлюють, що їхні дії можуть спричинити шкідливі наслідки та оцінюються суспільством як суспільно небезпечні. Однак не виключено, що відповідні факти можуть бути віднесені судом до однієї з обставин, які пом’якшують покарання або використані для характеристики особи злочинця.

Таким чином аналізована форма державної зради характеризується широким спектром вчинення суспільно небезпечних дій. Відповідно, навести вичерпний перелік способів надання такої допомоги фактично неможливо. А тому надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України можна назвати, так би мовити, загальним способом державної зради, різновидами якої є перехід на бік ворога та шпигунство. Слідом, очевидно, що цей спосіб державної зради буде наявним тільки тоді, коли вчиняються такі дії, які не охоплюються першими двома способами.

Список використаних джерел

1. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. К.: Вид-во НА СБ України, 2004. 168 с.
2. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменного. Луганськ: Видавництво “Елтон-2”, 2012. Т. 1. 780 с.
3. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000. 771 с.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 4-те вид., перероб. і допов. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: Право, 2010. 514 с.
5. Вирок Каланчацького районного суду Херсонської області від 25 вересня 2014 р. Справа № 657/999/14-к. URL: reyestr.court.gov.ua.

Сосніна О. В.

к.ю.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ, ПРИЙНЯТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання національної безпеки є надзвичайно важливим та потребує уваги та ефективного механізму реалізації в будь-який час, але в умовах сьогодення воно набуває ще більшої актуальності. З початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, законодавець вніс багато важливих змін та доповнень до Кримінального кодексу (далі – КК) України, зокрема, змін до розділу I Особливої частини “Злочини проти основ національної безпеки України”. Торік правоохоронці передали до суду 1 074 кримінальних проваджень проти основ національної безпеки, 390 осіб, які скоїли злочини проти основ національної безпеки, перебувають під вартою [1, с. 185].

На момент набрання КК України чинності (1 вересня 2001р.) у розглядуваному розділі містилось шість статей: статті 109 “Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення

конституційного ладу або на захоплення державної влади”, 110 “Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України”, 111 “Державна зрада”, 112 “Посягання на життя державного чи громадського діяча”, 113 “Диверсія”, 114 “Шпигунство”. Починаючи з січня 2014 року в цей розділ було внесено 13 змін відповідними законами України (6 – у 2014 році, по одній у 2015, 2016, 2021 роках та 4 – у 2022 році) [2]. Зазначені цифри вказують на те, що потреба у реформуванні законодавства у цій сфері обумовлена тими викликами та загрозами, які пов’язані з початком військових дій з боку РФ та агресією проти нашої держави. В результаті цих змін на даний час розглядуваний розділ містить 11 статей.

Відтак, цей розділ був доповнений п’ятьма новими статтями. А саме:

1. статтею 110-2 “Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України”, якою встановлена кримінальна відповідальність за фінансуванням, тобто фінансове або матеріальне забезпечення дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч.1), з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч.2).

2. статтею 111-1 “Колабораційна діяльність” Колабораціонізм (франц. collabora-tionnistes, від collaboration – співробітництво) – це умисна, усвідомлена, добровільна співпраця з ворогом, у його інтересах і на шкоду своєї держави. **Колабораціонізм** класифікується на такі типи як: 1) воєнний колабораціонізм – сприяння противнику зі зброєю у руках: служба у військових формуваннях, поліцейських структурах, в органах розвідки та контррозвідки; 2) економічний колабораціонізм – співробітництво у будь-яких галузях економіки; 3) культурний (духовний) колабораціонізм – співробітництво з окупантами в духовній сфері, поширення серед населення вірнопідданських почуттів, підвищення психологічного настрою окупантів; 4) побутовий колабораціонізм пов’язаний із встановленням дружніх відносин між окупантами та населенням; 5) політичний, адміністративний колабораціонізм – співробітництво в окупаційних органах влади. За всі ці різновиду колабораціонізму нашим законодавством передбачена відповідальність.

3. статтею 111-2 “Пособництво державі-агресору”. Змістом цього злочину є умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні. Таке пособництво здійснюється шляхом: 1) реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; 2) добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора. До кримінальної відповідальності за цей злочин притягується громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, за винятком громадян держави-агресора.

4. статтею 114-1 “Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань”.

5. статтею 114-2 “Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення ЗСУ чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану”. Предметом цього злочину є: інформація про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом ЗСУ чи Міністерством оборони України (далі – МОУ) або в офіційних джерелах відповідних відомств країн-партнерів (ч. 1); інформація про переміщення, рух або розташування ЗСУ чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом ЗСУ (ч.2). Несанкціоноване поширення такої інформації, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, утворює склад злочину [2].

Друга група змін пов’язана з тим, що норми окремих статей цього розділу викладено

в новій редакції. А саме, це стосується таких злочинів як “Державна зрада” (ст.111 КК України), “Диверсія” (ст. 113 КК України), “Посягання на життя державного чи громадського діяча” (ст. 112 КК України). В результаті реформування Розділу I КК України, який ми аналізуємо, вказівка на обстановку як обов’язкову ознаку об’єктивної сторони міститься у ч. 2 ст. 111 “Державна зрада” – в умовах воєнного стану, ч. 2 ст. 113 КК “Диверсія” – в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, ч. 1 ст. 114-1 КК – в особливий період.

Третя група змін стосується посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти основ національної безпеки. Зокрема:

1. Посилено відповідальність за злочини проти основ національної безпеки, а саме – збільшено терміни покарання у виді позбавлення волі, запроваджено довічне позбавлення волі як альтернативне покарання за злочини, передбачені ч. 3 ст. 110, ч. 2 ст. 111, ч. 8 ст. 111-1, ст. 112, ч. 2 ст. 113 КК України.

2. Санкції статей розглядуваного розділу доповнено таким додатковим покаранням як конфіскація майна. Ч. 2 ст. 59 КК України викладено в новій редакції, закріплено, що “конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу”. Відповідно, ч. 1-3 ст. 109, ч. 1-3 ст.110, ч. 1 ст. 111, ст. 112, ст. 113, ч. 1 ст. 114 доповнено словами “з конфіскацією майна або без такої”.

3. Скасовано строки давності щодо злочинів проти основ національної безпеки, тобто законодавець прирівняв ці злочини до кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. У ч. 5 ст. 49 КК України закріплено, що давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109 –114-1, проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437-439 і частині першій статті 442 цього Кодексу.

Такі зміни слушно запроваджені з метою забезпечення максимального та справедливого покарання тих громадян України, які в умовах воєнного стану вчиняють дії направлені на послаблення нашої обороноздатності, посягають на суверенітет, або спричиняють будь-яку шкоду національній безпеці України, її цивільному населенню.

Отже, проаналізувавши новели кримінального законодавства, запроваджені в умовах воєнного стану щодо злочинів проти основ національної безпеки, доходимо висновку, що зміни стосуються, по-перше, появи нових злочинів у Розділі I Особливої частини КК України, по-друге, викладення окремих статей у новій редакції, по-третє, посилення кримінальної відповідальності за розглядувані злочини. Попри безсумнівний прогрес цих новел, розглядувані злочини продовжують залишатись істотною проблемою сучасного українського суспільства й обумовлюють необхідність подальшого наукового осмислення та удосконалення правозастосовної практики з метою попередження відповідних проявів проти основ національної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів) : матеріали наук.- практ. круглого столу (м. Київ, 07 вересня 2022 р.) / [редкол.: Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін.]. Київ : ДНДІ МВС України; Харків: Мачулін. 2022. 214 с.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВЧИНЕНИХ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ (СЛУЖБОВИМИ ТА ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ) В УМОВАХ ВІЙНИ

Понад рік минув від часу, як в Україні введено воєнний стан та оголошено загальну мобілізацію з метою стримування та відсічі широкомасштабному вторгненню російської федерації. Одночасно із цим від заходу до сходу, від півночі до півдня країни відбулась “мобілізація” суспільства, спрямована на допомогу органам державної влади та органам місцевого самоврядування у захисті державного суверенітету, державного кордону, прав і свобод людини.

Впродовж довгого часу корупція залишається однією з найбільших проблем України та є темою для постійних дебатів як для української, так і для міжнародної спільноти. Саме корупція, за даними численних аналітичних звітів та опитувань, є найбільшою проблемою як для іноземного, так і для вітчизняного бізнесу. Очевидні проблеми, викликані високим рівнем хабарництва та зловживання, – руйнація системи цінностей суспільства, тотальна недовіра до органів державної влади, що врешті-решт призводить до негативних економічних наслідків, збільшуючи нерівність та уповільнюючи зростання доходів населення.

Якісно нового рівня у сфері запобігання та протидії корупції було досягнуто у зв’язку з імплементацією базових антикорупційних законів, якими було посилено юридичну відповідальність за порушення вимог щодо декларування доходів і майна, у контексті адміністративного та кримінального права.

Однак за цей період перебування країни у воєнному стані суспільство сколихнуло один за одним корупційні скандали, що стосувалися, в тому числі, оборонних та гуманітарних сфер, які, хоча не підтверджені обвинувальними вироками судів, але стосувалися настільки чутливих сфер, що змусили посадових осіб держави вжити заходів реагування, зокрема звільнити з займаних посад тих, чий прізвища з’явилися у заголовках видань засобів масової інформації, хто потрапив у поле зору правоохоронних органів, а також надавати пояснення та/або спростовувати оприлюднену інформацію.

Враховуючи такі настрої у суспільстві, політична спільнота не залишилась осторонь. Нещодавно запропоновано в умовах воєнного або надзвичайного стану застосовувати за деякі тяжкі злочини покарання у виді довічного позбавлення волі з конфіскацією майна. З такою законодавчою ініціативою до ВР звернувся нардеп Георгій Мазурашу, зареєструвавши законо- проєкт № 9049.

Головна мета законопроєкту – посилення відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Державне бюро розслідувань (ДБР) – правоохоронний орган, на створення якого Україна чекала понад 20 років. Зі стартом роботи функції досудового розслідування переходять від прокуратури до ДБР, а за прокуратурою залишається функція нагляду. Такий підхід є стандартом об’єктивного та неупередженого розслідування. У підслідності ДБР – найвищі посадовці, судді, працівники правоохоронних органів, ті, хто вчинив військові злочини. Тобто, в більшості випадків, це люди, які мають можливість впливати на перебіг кримінального провадження та уникати покарання.

Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА) утворене для розв’язання проблеми неефективного викриття активів, одержаних злочинним та корупційним шляхом. Утворення і початок функціонування Агентства було однією з ключових вимог Плану дій з лібералізації візового режиму в рамках безвізового діалогу між Україною та ЄС.

Антикорупційна реформа – одна із найскладніших та найбільш комплексних реформ, що проводить сьогодні держава. Боротьба з корупцією є компонентом, що червоною ниткою проходить через всі реформи в Україні – від сфери охорони здоров'я до енергетичної незалежності. Тому забезпечення позитивних комунікацій з метою інформування суспільства про реальні результати впровадження антикорупційної реформи, довіри до державних інституцій є важливою складовою прогресу антикорупційної реформи.

У той час, коли всі українці працюють задля перемоги, відновлюють бізнес в складних умовах війни, сплачують податки попри всі економічні виклики, віддають значні обсяги власних коштів на потреби армії, окремі службові особи не втрачають можливість корупційним шляхом отримати матеріальні блага на свою користь.

Протягом 2022-2023 рр. суспільно відомими стали численні факти вчинення кримінальних корупційних правопорушень окремими службовими та посадовими особами, і вчинення таких злочинів саме в умовах війни лише підкреслює винятковий цинізм таких протиправних дій.

Вчинення корупційних злочинів, зокрема, службовими особами, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище в умовах воєнного стану підриває довіру суспільства до влади, правоохоронних органів та довіру наших міжнародних партнерів до держави загалом. Тому вкрай важливо максимально запобігти вчиненню таких злочинів в подальшому, адже кожна тисяча з державного бюджету, грошова допомога, що надається від міжнародних організацій, у межах реалізації проєктів надання додаткових заходів соціальної підтримки окремих категорій населення, гуманітарна та інші види допомоги, мають бути використані й розподілені чиновниками за призначенням, витратитись виключно на підтримку країни та наших громадян, що в прямому сенсі виборюють своє право на життя у власній країні у надскладних умовах війни.

Боротися із корупцією під час війни можна по-різному. Та найпростіше – встановити максимальне покарання за такий злочин із конфіскацією всього майна, головна ідея законопроекту № 9049, зареєстрованого у ВР 22.02.2023 року. Наразі він опрацьовується в комітеті та у разі ухвалення – зміни до КК України мають кардинально вплинути на ставлення чиновників до виконання службових обов'язків, адже покарання за корупційні злочини буде максимально жорстке. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, розкрадання бюджетних коштів та ряд інших корупційних злочинів, вчинених під час воєнного та надзвичайного стану - каратимуться довічним ув'язненням та конфіскацією майна.

“В умовах війни особливо важливими є прозорість та ефективність усіх процесів в оборонному секторі держави. Виявлення та швидке усунення корупційних ризиків в оборонній сфері – це запит як українців, так і міжнародних партнерів, чия підтримка особливо важлива для нас у час боротьби проти зовнішнього ворога. Це питання наближення нашої перемоги”.

АЗК перевіряє дотримання державним органом, органом місцевого самоврядування чи підприємством вимог Закону України “Про запобігання корупції”, що включає в себе: ухвалення нормативно-правових актів з питань запобігання корупції, зокрема про підготовку та виконання антикорупційних програм; створення та функціонування внутрішніх і регулярних каналів повідомлення про можливі факти правопорушень, захисту викривачів тощо.

За результатами перевірки НАЗК відповідно до Закону України “Про запобігання корупції” може: внести припис про усунення порушень законодавства, проведення службового розслідування, притягнення винної особи до встановленої законом юридичної відповідальності; затвердити обґрунтований висновок щодо наявності ознак корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення для направлення його відповідним правоохоронним органам; звернутися до суду з підстав, передбачених Законом. Наприклад, у випадку порушення прав викривачів.

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) перевіряє організацію

роботи із запобігання і виявлення корупції згідно з Законом України “Про запобігання корупції” відповідно до затвердженого порядку та плану.

НАЗК перевіряє, чи дотримуються вимог цього Закону: державні органи; органи влади Автономної Республіки Крим; органи місцевого самоврядування; юридичні особи публічного права; юридичні особи, зазначені у частині другій статті 62 Закону України “Про запобігання корупції”.

НАЗК перевіряє зокрема: підготовку та виконання антикорупційних програм, створення та функціонування внутрішніх і регулярних каналів повідомлення про можливі факти корупційних або пов’язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України “Про запобігання корупції”, захист викривачів. Такі перевірки можуть бути планові та позапланові.

У разі порушення вимог законодавства НАЗК може: внести припис про усунення порушень законодавства, проведення службового розслідування, притягнення винної особи до встановленої законом відповідальності; затвердити обґрунтований висновок щодо наявності ознак корупційного або пов’язаного з корупцією правопорушення для направлення його іншим спеціально уповноваженим суб’єктам у сфері протидії корупції; звернутися до суду з підстав, передбачених Законом.

У практиці боротьби з корупцією дуже важливо враховувати, що чиновники за визначенням дуже бояться, що їхня злочинна діяльність (корупція) стане широко відома і це буде означати фактичну смерть їхньої чиновницької кар’єри. Неминучість покарання стримує їх. Для боротьби з кожним видом корупції потрібен системний підхід, необхідно враховувати взаємозв’язок між видами корупції. Корупцію неможливо побороти в окремій сфері, тільки боротьба з усіма її проявами може змінити ситуацію на краще.

Якщо розглянути діяльність щодо запобігання та протидії корупції в системі Міноборони в умовах воєнного стану потребує підвищення ефективності, системності та особистої відповідальності керівників за дотримання антикорупційного законодавства, недопущення корупційних правопорушень, які наносять матеріальні та репутаційні збитки, а також негативно впливають на рівень довіри з боку суспільства. Відповідальність за стан антикорупційної роботи покладається на командирів (начальників) усіх рівнів, а також уповноважені підрозділи (уповноважені особи) з питань запобігання і виявлення корупції, які визначені (призначені) в структурних підрозділах апарату Міністерства оборони України, Державній спеціальній службі транспорту, органах військового управління, військових частинах, установах, закладах та організаціях Збройних Сил України, підприємствах, установах і організаціях, які належать до сфери управління Міністерства оборони України. Вимоги Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) щодо організації роботи із запобігання та виявлення корупції в умовах воєнного стану № 20-13/10165-22 від 21.03.2022 з доповненнями від 24.11.2022 № 22-03/24055-22, а також рішення керівництва Міноборони від 07.04.2022 № 4593/з/1 та від 25.11.2022 № 37561/з встановленим порядком доведено до структурних підрозділів Міноборони та Збройних Сил України.

Пріоритетними напрямками щодо запобігання та виявлення корупції в системі Міноборони в умовах воєнного стану вважати: забезпечення виконання державної антикорупційної програми з реалізації Антикорупційної стратегії; належне використання фінансових і матеріальних ресурсів, спрямованих на виконання завдань оборони держави й відбиття військової агресії РФ проти України в умовах воєнного стану, усунення умов для виникнення корупційних ризиків в ході забезпечення Збройних Сил України; недопущення корупційних правопорушень, пов’язаних в першу чергу, з вимаганням, отриманням неправомірної вигоди (хабарництвом), зловживанням Додаток 1 2 службовим становищем, невідворотність притягнення до відповідальності і покарання посадових (службових) осіб за скоєння таких злочинів; забезпечення доброчесності, дієвості та ефективної роботи уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції; дотримання особовим складом Кодексу доброчесної поведінки та професійної етики військових

посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави; запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, виявлення колаборантів; надання консультативної допомоги з питань додержання законодавства щодо запобігання корупції; організація та забезпечення стійкої роботи каналів повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, дотримання прав та гарантій захисту викривачів корупції, своєчасне реагування на їх повідомлення про корупцію; дотримання відкритості і прозорості у питаннях взаємодії з волонтерськими, громадськими організаціями, які надають допомогу Збройним Силам України, зокрема, розподілу і спрямування волонтерської допомоги, першочергово для потреб військових частин, які безпосередньо виконують бойові завдання на лінії зіткнення з ворогом, недопущення корупційних ризиків в межах надання та використання гуманітарної допомоги, у відповідності до вимог законодавства України.

24 лютого президент підписав указ, відповідно до якого проводилась загальна мобілізація на всій території України. Потім – ще 2 таких укази, останній продовжив цей процес на 90 діб з 23 серпня 2022 року.

Щоб держава могла мобілізувати військовозобов'язаних, їх треба взяти на облік у військкоматі за місцем проживання. Якщо з початком війни ви тимчасово його змінили, потрібно стати на облік у військкоматі того району, де ви наразі проживаєте.

Повістки можуть вручати представники місцевих органів виконавчої влади (обласні, районні адміністрації), місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради), а також роботодавці. Водночас телефонний дзвінок або усне запрошення до військкомату не вважається повісткою. А письмова повістка вважається отриманою, лише якщо особа підписала відповідний документ, а ухилення від взяття на облік та мобілізації тягне за собою адміністративну або кримінальну відповідальність.

Одним із найбільших проявів корупції на сьогоднішній день є хабар, щоб особу не взяли на облік або не мобілізували.

Також, на жаль, зараз в мережі можна наштовхнутися на непоодинокі історії розкрадання, продажу або перепродажу гуманітарної допомоги для військових та цивільного населення. Це не корупція, але також злочин.

Наприкінці березня депутати ухвалили закон, який запроваджує кримінальну відповідальність за “використання під час дії воєнного стану гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги не за цільовим призначенням, а саме з метою отримання прибутку або власного збагачення”.

Тепер нецільове використання гуманітарки каратиметься позбавленням волі від трьох до семи років з конфіскацією майна або без такої. Якщо ним займаються службові особи з використанням влади чи службового становища – це буде обтяжувати вину.

Отже, виходячи із вище наведеного, задля зменшення кількості корупційних кримінальних правопорушень доцільно було б не посилювати кримінальну відповідальність за їх вчинення, а напрацювати та втілити у життя такі зміни до законодавства, які б суттєво ускладнювали саму можливість вчинення корупційних кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про запобігання корупції”.
2. Закон України “Про Державне бюро розслідувань”.
3. Закон України “Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів”.

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В ЕКЗИЛІ

Початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну спричинений імперськими амбіціями, в тому числі прагненням держави-агресора створити виняткову сферу впливу в межах колишнього СРСР.

Останнім часом почало активно підійматися питання правонаступництва України щодо Української Народної Республіки (УНР). Підставою стала Заява Державного Центру УНР від 22 серпня 1992 року, в якій зазначалося, що “складаючи свої повноваження, ми заявляємо, що проголошена 24 серпня і утверджена 1 грудня 1991 року народом України Українська Держава продовжує державно-національні традиції УНР і є правонаступницею Української Народної Республіки” [1].

У 2019 році було зареєстровано законопроект про правонаступництво України щодо Української Народної Республіки [2], який містив переконливе обґрунтування.

Незалежність УНР проголошено IV Універсалом Української Центральної Ради (УЦР) і визнано “всіма великими державами, включно до Москви) і нашими сусідами” [3]. УНР була національною державою, яка продовжила державотворчу традицію часів Війська Запорозького.

Майже водночас із проголошенням незалежності УНР, у Харкові в грудні 1917 року відбувся Всеукраїнський з’їзд робітничих і солдатських за участю селянських депутатів, що проголосив радянську владу, тож на території України було встановлено двовладдя. Період 1917-1921 років ознаменувався боротьбою української національної еліти за владу і завершився підписанням Ризького мирного договору між Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою (РСФСР) і Польщею 18 березня 1921 року та поразкою Другого Зимового походу Армії УНР у листопаді 1921 року.

Так, “з 18 березня 1921 року по 23 серпня 1991 року територія України була окупована. Окупацію територій Української Народної Республіки здійснювали РСФСР, а згодом ССРСР, Польська Республіка, Чехословацька Республіка, Королівство Румунія, Королівство Угорщина, Німецька імперія” [2].

Українська Соціалістична Совецька Республіка (згодом – Українська Совецька Соціалістична Республіка), проголошена 10 березня 1919 року на окупованій військами РСФСР території УНР, утримуваній до 1991 року збройними силами та репресивними установами РСФСР (згодом – ССРСР), не була суверенною державою, а її інституції використовувалися для приховування окупаційного характеру комуністичного режиму, що існував тоді на території України і центр якого містився у Москві [2].

Окупація території УНР не позбавляла українську націю її права на національний суверенітет, втілений у формі державного суверенітету. Це право надалі виявлялося через процес утворення української нації, так і через діяльність державних інституцій Української Народної Республіки, які продовжували функціонувати поза межами окупованої території.

Також при підкоренні частин території УНР зовнішніми силами, ідея української незалежності і державності надалі залишалася живою. Український народ продовжував боротьбу за свободу. Українські інституції, що опікувалися державними справами в УНР, виявляли твердість і постійність, серед них – утворений за кордоном Уряд УНР у вигнанні (Державний центр Української Народної Республіки в екзилі).

“Уряд УНР став центром національної акції”, – зазначає О. Шульгин, український політичний, громадський, культурний і науковий діяч, член УЦР, генеральний секретар міжнародних справ [3].

Державний центр УНР здійснював свою діяльність на підставі Універсалу Трудового

конгресу України до українського народу від 28 січня 1919 року [4]. Відповідно до цього Універсалу, вся влада в Україні до виборів Всенародного Парламенту Незалежної Соборної Української Республіки мала здійснювати Директорія УНР. На засіданнях Трудового Конгресу, який справді зібрався 22 січня 1919 р. у Києві, було прийнято низку доленосних рішень (наприклад, Акт злуки УНР і Західно-Української Народної Республіки). Також на Конгресі було прийнято Закон “Про форму влади в Україні” (28 січня), яким визначалися підвалини державного устрою України, закріплено статус уряду – Ради народних міністрів – як вищого виконавчого органу. Її склад підбирався і затверджувався Директорією і перед нею уряд ніс відповідальність [5].

Відколи Симон Петлюра став головою Директорії (13 лютого 1919 р.) у системі державно-політичної влади в Україні спостерігався поступовий перехід від парламентської до парламентсько-президентської форми правління. Про це свідчили два закони, затверджені С. Петлюрою 12 листопада 1920 р. – “Про тимчасове управління та порядок законодавства в УНР” та “Про Державну Народну Раду УНР”. Закони передбачали розмежування влади між Директорією, Державною Народною Радою та урядом [5]. Параграфом 4 закону передбачалося, що в разі неможливості для Голови Директорії виконувати його функції, його заступає певна колегія, а в разі неможливості її скласти – Голова Ради Міністрів [3].

Відтак Державний центр УНР як правонаступник Директорії Української Народної Республіки виконував функції українського уряду в еміграції до відновлення незалежності Української Держави та формування легітимних органів влади [2].

Отже, правовими підставами Державний центр УНР у вигнанні стали IV Універсал УЦР (22 січня 1918), акти Трудового конгресу України (22 січня 1919), Директорії та Ради народних міністрів УНР (21 травня і 12 листопада 1920).

Список використаних джерел

1. Грамота Уряду УНР в екзилі Про правонаступництво України 1992. Конституанта: веб-сайт. <https://constituanta.blogspot.com/search/label/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%B2%27%D1%8E%D0%BA>
2. Проект Закону про правонаступництво України щодо Української Народної Республіки № 2068 від 05.09.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66691.
3. Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. Автентич. Відтворення вид. 1934 р. / Відп. ред. Г. Удовенко; Упорядники: Г.В. Стрельський, І. Шевченко. К.: Юрінком Інтер, 1998. 352 с.
4. Плав'юк М.В. Державний центр УНР на еміграції. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во “Наукова думка”, 2004. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=DC_UNR.
5. Тищик Б.І. Історія держави і права України: академічний курс: підручник. К.: Ін Юре, 2015. 808 с.

Марисей Н. І.

викладач юридичних дисциплін
спеціаліст вищої категорії

Чернівецький кооперативний фаховий коледж економіки і права

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРАВОВУ КУЛЬТУРУ МОЛОДІ

При переході до будівництва правової держави і громадянського суспільства підвищується необхідність формування правової культури всіх суб'єктів суспільних відносин, оскільки без них неможливо побудувати таку державу і суспільство.

В останній час прийнято ряд заходів, які безпосередньо впливають на формування правової культури громадян через таку форму правового виховання, як правова освіта.

Основними напрямками правової освіти є те, що всі громадяни України мають право на набуття необхідного їм мінімуму правових знань. Це право забезпечується розгалуженою мережею загальних та спеціалізованих навчально-виховних закладів незалежно від форм власності, широким правовим інформуванням населення через засоби масової інформації та

культурно-освітні установи. Правова освіта є обов'язковою в усіх дошкільних виховних, середніх загальноосвітніх, професійних навчально-виховних, вищих навчальних закладах, навчальних закладах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Правова освіта населення – процес засвоєння знань про основи держави та права, виховання у громадян поваги до закону, до прав людини, небайдужого ставлення до порушень законності та правопорядку. Правова освіта – це необхідний елемент правової культури.

Але найбільш ефективно на рівень правової культури особи впливає правове виховання населення.

Взагалі правове виховання тісно пов'язане з правовою освітою: виховання не може відбуватися без освіти, навчання, а освіта так чи інакше здійснює і виховний ефект. Але розбіжність тут можна провести, при чому досить умовно, за сферою впливу: виховання впливає в основному на емоційно-вольову, ціннісну, світоглядну сторону свідомості, а освіта – на раціональну, з метою інформаційно – ознайомчого впливу на особу [1, с. 216].

Метою правового виховання є розвиток правової культури особи та суспільства в цілому.

Існує хибна думка, що молодь не зацікавлена в належному обсязі правової інформації і зверхньо ставиться до вивчення правових предметів. Необґрунтованість таких міркувань підтверджують результати соціологічного дослідження, проведеного серед студентів одного з інститутів м. Чернівці у березні 2022 року: 89,7 % респондентів хочуть ґрунтовніше вивчати основи права.

Таким чином, на формування правової культури особи в Україні впливає багато факторів. Це і правова інформація, правова пропаганда, агітація, правомірна соціально-активна діяльність, правова освіта, але найбільш вагому роль у формуванні правової культури особи відіграє все ж таки правове виховання і тому потрібно створити всі умови, щоб рівень правового виховання у нашій державі з кожним роком ставав лише вище, тому що тільки тоді стає можливим побудувати демократичну, незалежну правову державу. Отже, штатний викладач-юрист у всіх навчальних закладах це вимога сьогодення.

Потрібно відзначити, що за сучасних умов існує потреба у цілеспрямованій систематичній правовиховній роботі серед молоді, особливо серед учнів та студентів, від якої залежатиме майбутнє нашої держави. А для цього необхідний єдиний дієздатний орган, який об'єднав і координував би зусилля всіх державних і громадських організацій і спрямовував їх на здійснення правовиховної і профілактичної роботи. Позитивне вирішення цих питань сприятиме докорінному поліпшенню рівня правової культури особи в Україні.

Правова освіта та виховання є одним із магістральних напрямів у роботів учителів, вихователів, практичних психологів. При цьому (щодо профілактики протиправної та кримінальної поведінки неповнолітніх) їхня робота базується на правових нормах, принципах гуманізму та демократизму. З метою ефективного розв'язання даної проблеми застосовується комплексна система, що поєднує в собі оптимальний вибір змісту, форм, методів, принципів, шляхів та засобів її реалізації.

Система освіти залишається єдиною державною структурою, де відбувається систематичний вплив на підростаючу особистість, забезпечується науково обґрунтований вплив на її розвиток. Саме у навчальних закладах відбувається соціалізація особистості – розвиток здібностей, набуття знань і умінь, формування життєвих компетентностей, рис особистості, світогляду.

Органічним поєднанням навчального процесу в окремих навчальних закладах та пропагування правових знань є правові клініки, тобто залучення студентів до діяльності щодо роз'яснення положень чинного законодавства, допомоги населенню у реалізації та здійсненні їх прав. Правова допомога в навчальних закладах здійснюється Юридичною клінікою. Студенти разом із досвідченими викладачами права, які, крім викладацької роботи, займаються також адвокатською діяльністю, проводять прийом громадян з різних правових питань, надають всім бажаючим юридичні консультації, проводять бесіди, з юридичних

питань, готують відповідні документи правового характеру у державні, судові, та інші органи з різних галузей права.

Завдяки такій організації юридичної практики та поза аудиторної діяльності студенти вчаться краще передбачати, які правові проблеми можуть виникнути під час слухань відповідних справ у місцевих і господарських судах, і набувають більшої впевненості у правильному вирішенні спірних правових питань і, звичайно, сприяють формуванню належного рівня правової обізнаності.

Позитивні зміни у правовому вихованні громадян сприятимуть набуттю широкими верствами населення навичок у правильному застосуванні чинного законодавства, вміння користуватися правовими нормами для прийняття правильного рішення у складних життєвих ситуаціях, зменшення кількості необгрунтованих скарг та звернень.

Отже, правова культура особи, як складне явище, залежить від багатьох факторів. Ми можемо зробити висновок, що для підвищення рівня правової культури потрібно: забезпечити громадян правовою інформацією; фундаментальні дослідження в галузі теорії та практики правової освіти в Україні; розвивати правову культуру населення у селах; залучати студентів до діяльності правових клінік.

Список використаних джерел

1. *Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.*
2. *Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.*

Шевчук Т. А.

викладач юридичних дисциплін

спеціаліст вищої категорії

Чернівецький кооперативний фаховий коледж економіки і права

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Уже понад рік Україна протистоїть повномасштабній збройній агресії Росії. На жаль, спадкування – це одна з тем, що за останній рік набула актуальності.

Згідно статті 1216 Цивільного кодексу України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) [2].

Процес спадкування є багатоетапним та відбувається у передбаченому законом порядку.

В Україні є два види спадкування – за заповітом або за законом.

Відповідно до статті 1233 Цивільного кодексу України заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Так, якщо за життя спадкодавця останній склав заповіт, то процес спадкування відбуватиметься з урахуванням заповіту [2].

Водночас варто пам'ятати про обов'язкову частку у спадщині. Заповідач має право скласти заповіт на користь будь-якої особи без обмежень. Проте закон захищає права певних уразливих категорій спадкоємців. Мова йде про малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця, непрацездатну вдову (вдівця) та непрацездатних батьків, які спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом.

Якщо спадкодавець за життя не склав заповіту, спадкування після його смерті відбуватиметься за законом. Спадкування за законом відбувається на основі принципу черговості, закон встановлює 5 черг спадкоємців. Кожна наступна черга отримує право на спадкування, якщо спадкоємці попередньої черги відсутні. При цьому, черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим

договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини. Спадкоємці в рамках однієї черги (або прирівняні до них на підставі нотаріального договору) отримують рівні частки у спадщині, якщо не домовляться про інше [2].

У зв'язку з введенням воєнного стану до законодавства, яке регулює процес спадкування, внесли низку важливих змін. Законодавець значною мірою спростив процедурні вимоги, чим забезпечив необхідні умови для охорони та захисту спадкових прав громадян в умовах воєнного стану.

В першу чергу, зміни торкнулися строків прийняття спадщини. Нагадаю, що у мирний час строк для прийняття спадщини або відмови від її прийняття становив 6 місяців з дня відкриття спадщини (смерті спадкодавця). На час дії воєнного стану перебіг зазначеного строку зупиняється, але не більше ніж на 4 місяці. Таким чином, строк для прийняття спадщини або для відмови від неї збільшено до 10 місяців. Вказані правила встановлені постановою Кабінету Міністрів України “Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану” від 28 лютого 2022 року № 164 (зі змінами та доповненнями) та діють до скасування або припинення воєнного стану [1].

Оформлення прав на спадкове майно, а саме – видача спадкоємцям свідоцтв про право на спадщину, здійснюється нотаріусом після закінчення зазначеного строку.

Як показує практика, в умовах воєнного стану спадкоємці не завжди мають можливість звернутися до нотаріуса особисто. Для таких випадків законодавство передбачає можливість направлення заяви про прийняття спадщини засобами поштового зв'язку. У такому випадку справжність підпису заявника на заяві про прийняття спадщини має бути засвідчена нотаріально.

Оскільки значна кількість Українців після початку повномасштабного вторгнення виїхали за кордон, вважаю за необхідне сказати декілька слів і про порядок прийняття спадщини спадкоємцями, які перебувають за кордоном. Такі спадкоємці мають право звернутися до консульської установи України у державі свого перебування. Консул має повноваження на засвідчення справжності підписів на заявах про прийняття спадщини. Спадкоємці також не позбавлені права звернутися з цією метою до іноземного нотаріуса. У випадку засвідчення справжності підпису іноземним нотаріусом може знадобитися подальша легалізація заяви та її переклад на українську мову. Після належного оформлення заяви вона направляється українському нотаріусу засобами поштового зв'язку [2].

Зазнала певних змін і процедура заведення спадкової справи. В умовах воєнного стану діє принцип екстериторіальності, який полягає в тому, що спадкова справа заводиться за зверненням заявника будь-яким нотаріусом України, незалежно від місця відкриття спадщини.

Не зважаючи на послаблення окремих правил, своєчасне звернення до нотаріуса, сумлінне дотримання чинних законодавчих вимог, подання необхідних для оформлення спадщини документів - залишається у зоні відповідальності спадкоємців. Важливо зазначити, що у випадку пропуску спадкоємцем строку для прийняття спадщини, йому доведеться звертатися до суду з позовною заявою про встановлення додаткового строку для прийняття спадщини.

Спадщина приймається в цілому та безумовно, включно з усіма правами та обов'язками померлого. Виключаються зі складу спадщини тільки права та обов'язки, які нерозривно пов'язані з особою спадкодавця. До таких відносяться, наприклад, особисті немайнові права спадкодавця, його зобов'язання щодо особистого надання послуг, виконання робіт чи вчинення інших дій особисто спадкодавцем [3, с.788].

Звертаю увагу, що спадкуванню підлягають і зобов'язання спадкодавця. Відповідно до статті 1282 Цивільного кодексу України спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора спадкодавця повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Кожен із спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині [2].

Вимоги кредитора спадкоємці зобов'язані задовольнити шляхом одноразового

платежу, якщо домовленістю між спадкоємцями та кредитором інше не встановлено.

У разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора звертає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

Отже, незважаючи на воєнний стан, спадкові правовідносини залишаються повністю врегульованими в правовому полі. Тому, як спадкоємцям, так і кредиторам для захисту своїх прав варто знати всі законодавчі новели, що регулюють питання спадкування.

Список використаних джерел

1. *Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану” від 28 лютого 2022 року № 164. URL: //https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022.*
2. *Цивільний кодекс України 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40-44, ст. 356/*
3. *Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, А. Г. Бірюкова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. 2-ге вид., переробл. та допов. Харків: Право, 2014. Т.2. 816 с.*

Кельман Р. М.

аспірант

Національний університет “Львівська політехніка”

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Права людини становлять фундаментальний зміст ліберальної концепції відносин людини й держави, вони визначають мету діяльності держави та окреслюють межі державної влади. Однак ідеал вільної особистості зовсім не означає, що поведінка людини нічим не обмежується, адже реалізація прав і свобод в суспільному житті зіштовхується з індивідуальними та суспільними інтересами. Обмеження прав людини є демократичною потребою, тому ліберально-індивідуалістична ідея необмеженої свободи в неприйнятною. Натомість виникає потреба узгоджувати сферу прав та інтересів однієї людини зі сферою прав та інтересів інших людей, суспільства та держави загалом, що неминуче призводить до обмеження прав конкретної людини. Такі обмеження охоплює формула: “Права людини обмежуються правами інших людей, яка закріплена як один з основних конституційних принципів, що відтворений у різний спосіб у конституціях багатьох держав (стаття 23 Конституції України, стаття 2 Основного закону ФРН, стаття 4 Декларації прав людини і громадянина (1789), що є частиною чинної Конституції Франції, стаття 31 Конституції Польщі) [1, с. 197].

Для реалізації цього принципу на конституційному рівні мають бути визначені допустимі межі обмеження прав людини. Щоб органи влади не виходили за межі повноважень, наданих їм Основним законом, конституційні положення, що санкціонують обмеження прав особи, повинні бути сформульовані й конкретизовані якомога чіткіше, ясніше, із зазначенням цілей, обставин, засобів, міри й форми обмеження прав і свобод людини [2].

Визначаючи загальні умови обмежень прав і свобод людини, конституція в такий спосіб захищає людину та її права від свавільних дій з боку держави, оскільки обмежує державну владу в можливості зазіхати на сферу свободи особи. Так, обмеження прав є важливим елементом конституційно-правового регулювання.

Конституційні засади обмеження прав людини – це визначені конституцією принципи, підстави, умови, засоби, способи, форми обмежень прав людини, мета яких забезпечити потрібний баланс особистих (індивідуальних) та суспільних (публічних) інтересів [3].

Конституція та ухвалені на її підставі закони мають визначати допустимі межі реалізації суб’єктивних прав, оскільки вихід за ці межі може порушувати права і свободи інших осіб або суспільний інтерес. Сутність обмежень прав людини полягає у визначенні

чітких меж легітимного втручання держави в приватну автономію індивіда для забезпечення загального блага.

Під час конкретизації конституційних засад обмеження прав людини треба враховувати міжнародні стандарти в цій сфері. Адже в міжнародному праві сформували стандарти не тільки щодо каталогу прав людини, а й, що особливо важливо, стандарти щодо їхнього обмеження. Внутрішнє законодавство не повинне виходити за межі обмежень, визначених міжнародними актами, зокрема Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Для конкретизації та втілення положень зазначених міжнародних актів було розроблено Паризькі мінімальні стандарти щодо прав людини в надзвичайних ситуаціях (1984), Сіракузькі принципи тлумачення обмежень та відступів від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1985) й інші принципи, що стосуються окремих прав людини, які можуть бути обмежені: Йоганнесбурзькі принципи 1995 року охоплюють керівні засади під час ухвалення рішень щодо будь-яких обмежень свободи слова й поширення інформації; Керівні принципи зі свободи мирних зібрань, розроблені Радою експертів БДПЛ ОБСЄ 2007 року поряд з іншим містять стандарти щодо можливостей обмеження проведення мирних зібрань; Керівні принципи щодо свободи об'єднань, розроблені Радою експертів БДПЛ ОБСЄ та Європейською комісією за демократію через право" 2015 року містять вимоги щодо заборони об'єднання тощо [4].

Ще однією важливою вимогою міжнародного права є те, що універсальні стандарти прав людини, які було вперше закріплено в Загальній декларації прав людини, а потім ще й у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, повинні застосовуватись не лише в мирний час, а й під час збройних конфліктів.

Також слід пам'ятати, що обмеження прав людини це лише крайній засіб, основним завданням законодавця та нормозастосовувача є забезпечення прав і свобод особистості, а не їхнє утискання.

Слід розрізняти:

- відступ від прав обмеження прав людини в умовах воєнного або надзвичайного стану, що спричинює відступ від виконання міжнародних договірних зобов'язань та
- загальні обмеження прав людини за звичайних умов [5, с. 34].

Характеризуючи теоретичні аспекти обмеження прав людини, можна дійти висновку, що їм притаманні певні ознаки. Обмеження являють собою певні юридичні та фактичні наслідки у вигляді "некомфортних" умов для реалізації правових інтересів відповідних фізичних та/чи юридичних осіб, права і свободи яких обмежуються, з одночасним задоволенням певних законних інтересів суб'єкта владних повноважень, який запровадив ці обмеження, або інтересів третьої особи, що зацікавлена у введенні таких обмежень.

Крім того, у кожному випадку обмеження завжди призводять до зменшення обсягу дозволеної нормами права поведінки чи дій суб'єктів. Запроваджуючи обмеження у зв'язку з виникненням надзвичайних ситуацій, завжди встановлюють законні межі їх реалізації, зокрема просторові або строкові. Правомірне обмеження в умовах виникнення надзвичайних ситуацій встановлюють лише відповідно уповноважені на те суб'єкти, із дотриманням певної процедури, визначеної нормативно-правовими актами.

Наступною ознакою є те, що обмеження, яке застосовується в умовах виникнення надзвичайних ситуацій, завжди пов'язане із розширенням компетенції органів державної влади або місцевого самоврядування, що відповідальні за ліквідацію негативних наслідків надзвичайної ситуації. Причому вкажемо, що таке розширення відбувається за рахунок зменшення обсягу реалізації прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Отже, можна дійти висновку, що у будь-який час і за будь-якого політичного режиму, обмеження – це розширення повноважень органів державної влади, а також зменшення обсягу прав і свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Список використаних джерел

1. Конституційне право: підручник / за заг. редакцією М.І. Козюбри / Ю.Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, О. М. Лисенко, А. А. Мелешкевич. К.: ВАІТЕ, 2021. 528 с.
2. Дешко Л. М. Втілення принципу правової визначеності у правотворчу та правозастосовчу практику при обмеженні права на судовий захист. URL: [http:// archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pchdu/2012_2/029.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pchdu/2012_2/029.pdf).
3. Європейський Суд з прав людини : матеріали практики (2005-2006 рр.). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України. Сер. II. Коментарі прав і законодавства. Вип. 7. К. : Фенікс, 2007. 272 с.
4. Дешко Л. М. Втілення принципу правової визначеності у правотворчу та правозастосовчу практику при обмеженні права на судовий захист. URL: [http:// archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pchdu/2012_2/029.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pchdu/2012_2/029.pdf); Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Донеллі Дж. Права людини у міжнародній політиці; пер. з англ. Т. Завалія. Л. : Кальварія, 2004. 280 с.

Котуха О. С.
к.ю.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

ЖИТЛОВІ ПРАВА - СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ

Актуальність визначення поняття “житлові права” зумовлена розвитком житлового законодавства, спрямованого на створення механізму охорони та захисту житлових прав у контексті адаптації законодавства України до умов Європейського Співтовариства на засадах розмежування та поєднання приватноправових і публічно-правових методів регулювання. Житлові права різняться залежно від платоспроможності. Платоспроможні громадяни, які потребують житла, забезпечують свої житлові права приватноправовим шляхом, не сподіваючись отримати в користування безоплатне житло державного та комунального житлових фондів, а соціально незахищені громадяни забезпечують житлові права безоплатно або за доступну для них плату [1, с. 157].

Сучасне розуміння житлових прав ґрунтується на визнанні цього права як невід’ємної частини прав людини, тому відповідним чином має захищатися.

Право на житло проголошується ст. 47 Конституції України. У цій нормі встановлені засади систематизації житлових прав громадян, зокрема: кожен має право на житло; держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду; громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою й органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону; ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду. Вказані засади надають можливість розбудувати у правовій матерії держави чітку систему житлових прав. Незважаючи на це, можливість побудови вказаної системи прав не була використана у законодавстві: жоден нормативний акт України не встановив особливості житлових прав, їх природу та класифікацію. Необхідність формації житлових прав викликана також фактичною проблематикою, що виникає у правозастосовній практиці [2, с. 6].

Окремі аспекти правової конкретизації житлових прав будується у різних нормативних актах за рівнем правової регламентації.

Загальна декларація прав людини ООН говорить, що житло є складовим елементом достатнього життєвого рівня, право на який має кожен. Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров’я і добробуту її самої та її сім’ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини [3].

Відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права ООН, держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім’ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Держави-учасниці вживуть належних заходів щодо забезпечення здійснення цього права, визнаючи важливе значення в цьому відношенні міжнародного співробітництва, ґрунтованого на вільній згоді [4].

Відповідно до Європейської соціальної хартії 1966 року, Україна маючи зобов’язання гарантувати право на житло і на міжнародному рівні, відповідно до пунктів 1, 2 статті 31 наша держава зобов’язується вживати заходів, спрямованих на сприяння доступові до житла належного рівня та запобігання бездомності, її скорочення з метою поступової ліквідації, а також встановлення на житло цін, доступних для малозабезпечених осіб [5].

Відповідно до ст. 48 Конституції України кожен має право на достатній життєвий

рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [6]. Право на житло, яке закріплене в Конституції України, означає, насамперед, право особи мати житло для власного проживання і проживання членів його сім'ї або взяти в найм, набути право користування житлом в якості членів сім'ї власника жилого приміщення, а також в якості осіб, які постійно проживають із наймачем житла, яке забезпечується державними гарантіями недоторканності житла і недопущення свавільного його позбавлення [7, с. 15].

Можна з впевненістю констатувати, що реалізація права на житло має ключове значення не лише для реалізації різнопланових економічних та соціальних прав людини, через які насамперед утілюється конституційна цінність гарантування гідних умов життя для кожної людини, а й для ефективного здійснення кожним прав і свобод особистого й політичного характеру.

Список використаних джерел

1. *Галантич М. К., Тилик Т. М. Поняття житлових прав. Приватне право і підприємництво. 2018. Вип. 18. С. 157–161.*
2. *Аврамова О. Правова природа та система житлових прав. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 7. С. 3–6*
3. *Загальна декларація прав людини ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>*
4. *Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>*
5. *Європейська соціальна хартія (переглянута) Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 03.05.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>*
6. *Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>*
7. *Лічман Л. Г. Судовий захист прав і інтересів членів сім'ї власника жилого приміщення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2005. 20 с.*

Горецька Х. В.

к.ю.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ ТА В ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Верховенство права безперечно є одним із фундаментальних, системоутворюючих правових принципів, що слугує певною відправною точкою у формуванні усієї правової системи держави.

Проте, як зазначає М. І. Козюбра “надзвичайна складність і багатогранність цього поняття робить безперспективною будь-яку спробу дати якість універсальне визначення принципу верховенства права, придатне на всі випадки життя. У понятті верховенства права переплітаються правові й політичні, культурні й етичні мотиви, внутрішньодержавні та міжнародні, національні, цивілізаційні й загальнолюдські аспекти, наукова істина і цінності добра та справедливості, досягнення правової теорії і практичний юридичний досвід, правові ідеї та здоровий глузд... Усе це робить цю категорію досить динамічною, що не дозволяє втиснути її в межі будь-якої юридичної дефініції” [3, ст. 31].

Важливе значення має тлумачення принципу верховенства права Венеційською комісією, а саме: розуміння, що охоплює істотні елементи верховенства права: “Усі особи та владні інститути в рамках держави – публічні чи приватні – повинні підкорятись публічно створеним законам, які набувають чинності (загалом) наперед і на основі яких публічно здійснюється правосуддя, вони також повинні мати змогу користуватися благами цих законів” [1]. Безперечно таке широке розуміння включає в себе і доступність закону, тобто його чіткість, зрозумілість, і питання справедливості судового розгляду, і дотримання

державою її міжнародно-правових зобов'язань, у рівній мірі як і тих, що обумовлені національним правом. Вищенаведене проявляється, зокрема, у тому, що верховенство права, переносить до сфери цивільного судочинства увесь масив конституційно-правових цінностей (справедливість, гуманізм, рівність тощо), а також вимагає дотримання загальних принципів права та міжнародних стандартів справедливого судочинства під час здійснення правосуддя. Крім того, дотримання принципу верховенства права забезпечує легітимацію цивільного судочинства у демократичному суспільстві. Поряд із цим, велике значення з точки зору ефективної реалізації зазначеного принципу має розуміння його змісту, особливо, зважаючи на те, що у самому тексті ЦПК відсутнє будь-яке його тлумачення. Так, на рівні цивільного процесуального законодавства верховенство права згадується у наступних контекстах: у п. 1 ч. 3 ст. 2 ЦПК воно визнається основною засадою (принципом) цивільного судочинства; у ч. 1 ст. 10 ЦПК зазначається, що суд при розгляді справ керується принципом верховенства права; у ч. 1 ст. 263 ЦПК міститься положення про те, що судові рішення повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним та обґрунтованим [7].

Позитивним аспектом у діяльності української системи судочинства є те, що у своїх рішеннях суди використовують практику Європейського суду з прав людини. Його положення є джерелами українського права у відповідності до Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”. У статті 17 цього Закону зазначено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [2]. Варто звернути увагу на те як Європейський суд з прав людини тлумачить поняття та характеризує елементи принципу верховенства права.

ЄСПЛ розглянув зміст верховенства права у справі “Христов проти України” (Khristov v. Ukraine, заява № 24465/04) рішення від 19 лютого 2009 року. Суд зазначає, що право на справедливий судовий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, слід тлумачити в контексті преамбули Конвенції, яка, зокрема, проголошує верховенство права як складову частину спільної спадщини Договірних держав [5].

Європейський суд з прав людини надає особливого значення доступу до правосуддя як важливому елементу верховенства права.

У справі “Жофр де ля Прадель проти Франції” від 16 грудня 1992 року Європейський суд з прав людини наголошує, що право на доступ до суду має бути ефективним. Реалізуючи пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожна держава- учасниця Конвенції може встановлювати правила судової процедури, в тому числі й процесуальні заборони і обмеження, зміст яких – не допустити судовий процес у безладний рух [5].

Разом із тим не повинно бути занадто формального ставлення до передбачених законом вимог, так як доступ до правосуддя повинен бути не лише фактичним, але й реальним та ефективним. Тобто разом із певними законодавчими процедурами та визначенням можливості звернення особи щодо судового захисту, держава також повинна забезпечити ефективну складову звернення особи до суду як власне і зрозумілу процедуру звернення. Щоб право на доступ до суду було ефективним, особа повинна мати фактичну можливість оскаржити діяння, що становить втручання у її права (рішення від 04 грудня 1995 року у справі “Белле проти Франції”) [5].

Звісно право доступу до правосуддя не є абсолютним, законодавчо визначено чіткі підстави звернення до суду, що є важливим для забезпечення нормального функціонування судової система, уникнення її перевантаженості. При цьому, ці обмеження повинні створити у будь-якому випадку умови для ефективного захисту особою своїх прав в суді.

Елементом верховенства права є принцип правової визначеності, який, зокрема, передбачає, що закон, як і будь-який інший акт держави, повинен характеризуватися якістю, щоб виключити ризик свавілля.

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі “Дія 97 проти України” від 21 жовтня 2010 року Суд вказав, що процесуальні норми призначені забезпечити належне відправлення правосуддя та дотримання принципу правової визначеності [5].

Правова визначеність передбачає те, що судова практика повинна бути стабільною, в аналогічних справах суди повинні приймати аналогічні судові рішення, а законодавство загалом має бути однозначним у тлумаченні у виключати можливість маніпуляцій юридичного характеру через багатозначність норм.

Відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини (рішення у справах “Пономарьов проти України”, “Рябих проти Російської Федерації”, “Нелюбін проти Російської Федерації”) [5] повноваження вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватися для виправлення судових помилок та недоліків судочинства, але не для здійснення нового судового розгляду, перегляд не повинен фактично підміняти собою апеляцію. Повноваження вищих судів щодо скасування чи зміни тих судових рішень, які вступили в законну силу та підлягають виконанню, мають використовуватися для виправлення фундаментальних порушень.

У цьому контексті, можна дійти висновку, що Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях вказує, що правова визначеність як елемент верховенства права у світлі дотримання права на справедливий судовий розгляд передбачає те, що судові рішення мають бути остаточними і не можуть підлягати безкінечному перегляду. Особа має право звертатися для оскарження в вищій судовій інстанції, але ці суди в загальному перевіряють правильність та законність рішень судів нижчих інстанцій, а не здійснюють новий розгляд справи.

Список використаних джерел

1. Європейська комісія “За демократію через право” (Венеційська Комісія) Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року), Страсбург, 4 квітня 2011 року. Доповідь № 512/2009. Переклад на українську мову С. Головатого (за підтримки Американської агенції з міжнародного розвитку USAID). Право України №10, 2011. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD(2011)003rev2-ukr).
2. Закон України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” від 23.02.2006 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
3. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна. Право України 1-2., 2012. С. 30–63.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: з поправками, внесен. відповідно до положень Протоколів № 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13). Право України. 2010. № 10. С. 215–233.
5. Практика ЄСПЛ. Український аспект. URL: <http://www.echr.com.ua/>.
6. Рабінович П. М. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : монографія. Львів : Сполом, 2016. С. 97–117.
7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

Оверко Г. Я.

к.ю.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ПОДАТОК НА НЕРУХОМЕ МАЙНО, ВІДМІННЕ ВІД ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ В УКРАЇНІ

Серед місцевих податків в Україні вагоме місце займає податок на майно. Часто ми можемо почути ще іншу назву – “податок на розкіш”.

Податок на майно це загальна назва місцевого податку, який загалом складається з:

- податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- транспортного податку;
- плати за землю.

Платниками податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки є фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які є власниками об’єктів житлової та/або

нежитлової нерухомості.

Визначення платників податку в разі перебування об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості у спільній частковій або спільній сумісній власності кількох осіб:

а) якщо об'єкт житлової та/або нежитлової нерухомості перебуває у спільній частковій власності кількох осіб, платником податку є кожна з цих осіб за належну їй частку;

б) якщо об'єкт житлової та/або нежитлової нерухомості перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб, але не поділений в натурі, платником податку є одна з таких осіб-власників, визначена за їх згодою, якщо інше не встановлено судом;

в) якщо об'єкт житлової та/або нежитлової нерухомості перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб і поділений між ними в натурі, платником податку є кожна з цих осіб за належну їй частку.

Об'єктом оподаткування є об'єкт житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його частка.

Не є об'єктом оподаткування:

- об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, які розташовані в зонах відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, визначені законом, в тому числі їх частки;

- будівлі дитячих будинків сімейного типу;

- гуртожитки;

- житлова нерухомість непридатна для проживання, у тому числі у зв'язку з аварійним станом;

- об'єкти житлової нерухомості, в тому числі їх частки, що належать дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування;

- об'єкти нежитлової нерухомості, які використовуються суб'єктами господарювання малого та середнього бізнесу, що провадять свою діяльність у тимчасових спорудах для здійснення підприємницької діяльності та/або в малих архітектурних формах та на ринках;

- будівлі промисловості, віднесені до групи "Будівлі промислові та склади";

- будівлі, споруди сільськогосподарських товаровиробників, та не здаються їх власниками в оренду, лізинг, позичку;

- об'єкти житлової нерухомості, які належать багатодітним або прийомним сім'ям, у яких виховується п'ять та більше дітей;

- інші об'єкти передбачені у податковому кодексі України [1].

Базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його часток.

База оподаткування об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі їх часток, які перебувають у власності фізичних осіб, *обчислюється контролюючим органом* на підставі даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що безоплатно надаються органами державної реєстрації прав на нерухоме майно та/або на підставі оригіналів відповідних документів платника податків, зокрема документів на право власності.

База оподаткування об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі їх часток, що перебувають у власності юридичних осіб, *обчислюється такими особами самостійно* виходячи із загальної площі кожного окремого об'єкта оподаткування на підставі документів, що підтверджують право власності на такий об'єкт.

Ставка податку

Ставки податку для об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, встановлюються за рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, залежно від місця розташування (зональності) та типів таких об'єктів нерухомості у розмірі, що не перевищує 1,5 відсотка розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за 1 квадратний метр бази оподаткування.

Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному року.

Обчислення суми податку з об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, які перебувають у власності фізичних осіб, здійснюється контролюючим органом за місцем податкової адреси (місцем реєстрації) власника такої нерухомості у такому порядку:

✓ а) за наявності у власності платника податку одного об'єкта житлової нерухомості, в тому числі його частки, податок обчислюється, виходячи з бази оподаткування, зменшеної відповідно до правил ПК, та відповідної ставки податку;

✓ б) за наявності у власності платника податку більше одного об'єкта житлової нерухомості одного типу, в тому числі їх часток, податок обчислюється виходячи із сумарної загальної площі таких об'єктів, зменшеної відповідно до правил ПК, та відповідної ставки податку;

✓ в) за наявності у власності платника податку об'єктів житлової нерухомості різних видів, у тому числі їх часток, податок обчислюється виходячи із сумарної загальної площі таких об'єктів, зменшеної відповідно до правил ПК, та відповідної ставки податку;

✓ г) сума податку розподіляється контролюючим органом пропорційно до питомої ваги загальної площі кожного з об'єктів житлової нерухомості.

Обчислення суми податку з об'єкта/об'єктів нежитлової нерухомості, які перебувають у власності фізичних осіб, здійснюється контролюючим органом за місцем податкової адреси (місцем реєстрації) власника такої нерухомості виходячи із загальної площі кожного з об'єктів нежитлової нерухомості та відповідної ставки податку.

Важливо пам'ятати, що за наявності у власності платника податку об'єкта (об'єктів) житлової нерухомості, у тому числі його частки, що перебуває у власності фізичної чи юридичної особи - платника податку, загальна площа якого перевищує 300 квадратних метрів (для квартири) та/або 500 квадратних метрів (для будинку), сума податку збільшується на 25000 гривень на рік за кожен такий об'єкт житлової нерухомості (його частку).

Пільги із сплати податку мають важливе значення. Адже база оподаткування об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток, що перебувають у власності фізичної особи - платника податку, зменшується:

а) для квартири/квартир незалежно від їх кількості - на 60 кв. метрів;

б) для житлового будинку/будинків незалежно від їх кількості - на 120 кв. метрів;

в) для різних типів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток (у разі одночасного перебування у власності платника податку квартири/квартир та житлового будинку/будинків, у тому числі їх часток), - на 180 кв. метрів.

Таке зменшення надається один раз за кожний базовий податковий (звітний) період (рік).

І це означає, що якщо площа власності не перевищує площу пільги, то такий податок не нараховується!

Пільги з податку, що сплачується на відповідній території з об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, для фізичних осіб визначаються виходячи з їх майнового стану та рівня доходів.

Також підкреслимо, тимчасово на період з 1 березня 2022 року в якому припинено або скасовано воєнний стан, введений Указом Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24.02.2022 року №64/2022, затвердженим Законом України[2], не нараховується та не сплачується податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за об'єкти нежитлової нерухомості, у тому числі їх частки, що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями російської федерації.

Для фізичних осіб податкове/податкові повідомлення-рішення про сплату суми/сум податку, разом з детальним розрахунком суми/сум податку, та відповідні платіжні реквізити, зокрема, органів місцевого самоврядування за місцезнаходженням кожного з об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, надсилаються платнику податку контролюючим органом до 1 липня року, що настає за базовим податковим (звітним) періодом (роком).

У разі виявлення розбіжностей між даними контролюючих органів та даними, підтвердженими платником податку на підставі оригіналів відповідних документів, зокрема документів на право власності, контролюючий орган за своєю податковою адресою платника податку проводить перерахунок суми податку і надсилає (вручає) йому нове податкове повідомлення-рішення. Попереднє податкове повідомлення-рішення вважається скасованим (відкликаним).

Органи державної реєстрації прав на нерухоме майно, а також органи, що здійснюють реєстрацію місця проживання фізичних осіб, зобов'язані щокварталу у 15-денний строк після закінчення податкового (звітного) кварталу подавати контролюючим органам відомості, необхідні для розрахунку та справляння податку фізичними та юридичними особами, за місцем розташування такого об'єкта нерухомого майна станом на перше число відповідного кварталу в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Платники податку - юридичні особи самостійно обчислюють суму податку станом на 1 січня звітного року і не пізніше 20 лютого цього ж року подають контролюючому органу за місцезнаходженням об'єкта/об'єктів оподаткування декларацію за формою, встановленою у порядку, передбаченому статтею 46 ПК, з розбивкою річної суми рівними частками поквартально [1].

Фізичні особи можуть сплачувати податок у сільській та селищній місцевості через каси сільських (селищних) рад або рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, за квитанцією про прийняття податків [3].

Строки сплати податку

Податкове зобов'язання за звітний рік з податку сплачується:

а) фізичними особами – протягом 60 днів з дня вручення податкового повідомлення-рішення;

б) юридичними особами – авансовими внесками щокварталу до 30 числа місяця, що настає за звітним кварталом, які відображаються в річній податковій декларації.

Важливо також підкреслити, що у разі якщо контролюючий орган не надіслав (не вручив) податкове/податкові повідомлення-рішення у строки, встановлені законом, – фізичні особи звільняються від відповідальності, передбаченої цим Кодексом за несвоєчасну сплату податкового зобов'язання.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
2. Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”. Закон України від 24.02.2022 року №2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.
3. Податкове право України : підручник / [О. О. Головашевич, А. М. Котенко, С. М. Смичок та ін.] ; за ред. М. П. Кучерявенка, Н. А. Маринів. Харків : Право, 2019. 440 с.

Фіщик С. О.

к.ю.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

РЕКВІЗИЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин, з метою суспільної необхідності майно може бути примусово відчужене у власника на підставі та в порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості [1]. Саме так, у ст. 353 Цивільного кодексу України відображене поняття про реквізицію.

Зокрема, під реквізицією варто розуміти примусове оплатне відчуження майна

державою у власника при існуванні надзвичайних обставин на підставі та в порядку, встановленому законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості або без такого. Метою реквізиції є усунення наслідків або запобігання тим наслідкам, що виникли або можуть виникнути через стихійне лихо, аварію, епідемію, епізоотію, воєнний або надзвичайний стан та за інших надзвичайних обставин [3].

Реквізиція є одночасно підставою припинення (п. 9 ч. 1 ст. 346 ЦК України) та набуття права власності. Причому як підстава набуття права власності вона може бути застосована тільки державою, що виключає можливість проведення реквізиції органами місцевого самоврядування. Оскільки при реквізиції враховується тільки воля набувача майна (держави), то вона належить до первісних способів набуття прав [1].

З огляду на те, що реквізиція застосовується за надзвичайних обставин, які вимагають негайних дій, вона провадиться в позасудовому (адміністративному) порядку за рішенням органів державної влади. Адміністративний порядок реквізиції майна у власника обумовлений необхідністю швидкої реакції від органів державної влади на надзвичайні обставини [2].

Аналізуючи чинні норми Цивільного кодексу, можна виокремити два види реквізиції: реквізиція за надзвичайних обставин та реквізиція в умовах воєнного або надзвичайного стану.

В даний час, враховуючи в якій ситуації перебуває Україна, реквізиція в умовах воєнного або надзвичайного стану є досить актуальною. Так, у Законі України “Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану” визначено, що примусове відчуження майна – позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості [3].

Аналіз ч. 2 ст. 353 ЦК України зумовлює питання, в чому ж саме полягає відмінність між “класичною” реквізицією (ч. 1 ст. 353 ЦК України) та реквізицією в умовах надзвичайного чи воєнного стану (ч. 2 ст. 353 ЦК України) [1]. Відмінність полягає у моменті відшкодування вартості майна. У першому випадку його має бути проведено до примусового відчуження майна, а в другому випадку обов’язок держави відшкодувати вартість майна настає після його примусового відчуження [2].

Повернення майна можливе за умови:

- припинення надзвичайних обставин, тобто стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії, воєнного або надзвичайного стану та ін.;
- збереження майна;
- заявлення власником позовної вимоги про його повернення до органу, що проводив його реквізицію або якому передано відповідне майно;
- встановлення можливості повернення [2].

У разі якщо після скасування правового режиму воєнного чи надзвичайного стану майно, яке було примусово відчужене, збереглося, а колишній власник або уповноважена ним особа наполягає на поверненні майна, таке повернення здійснюється в судовому порядку. Підставою для повернення майна є рішення суду, яке набрало законної сили. У разі повернення майна особі у неї поновлюється право власності на це майно. Одночасно особа зобов’язується повернути грошову суму, яка була нею одержана у зв’язку з відчуженням майна, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна. Колишній власник майна, яке було примусово відчужене, може вимагати взамін надання йому іншого майна, якщо це можливо [2].

У разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужене майно для отримання наступної повної компенсації в умовах воєнного стану його колишній власник або уповноважена ним особа після скасування правового режиму воєнного стану звертається до територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем відчуження майна із заявою, до якої додаються акт і документ, що містить висновок про

вартість майна. Відповідний центр комплектування та соціальної підтримки зобов'язаний протягом визначених ст. 20 Закону України “Про звернення громадян” строків розглянути її та за результатами розгляду оформити висновок, який надається власнику та передається до органів казначейства [4, С.24].

Цікавим для аналізу в межах цієї статті є відображене у ч. 5 ст. 353 ЦК України положення, яким закріплено можливість надання попередньому власнику реквізованого майна взамін іншого майна, якщо це можливо. На підставі цього можемо констатувати законодавчо визначену можливість укладення договору міни між територіальним центром комплектування та соціальної підтримки з однієї сторони та власником такого майна про обмін однієї речі на іншу з відповідною доплатою за річ більшої вартості, що обмінюється на річ меншої вартості. Скажімо, коли примусово відчужується вантажний автомобіль, однак взамін для задоволення його потреби у пересуванні попередньому власнику може бути передано легковий автомобіль меншої чи навіть і більшої вартості [4, С. 24].

Одразу ж варто наголосити, що негайне (на блок-постах чи інших місцях зупинки) позбавлення громадян права власності на належні їм транспортні засоби та техніку є неправомірною дією. Щодо визначення майна, що підлягає реквізиції, згідно з чинним законодавством, варто наголосити, що у ст. 353 ЦК України законодавець використовує термін “майно”, не роблячи жодних винятків. Майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (ст. 190 ЦК). Аналіз положень Закону України “Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану” дозволяє стверджувати про відсутність будь-яких винятків щодо того, яке майно примусовому відчуженню підлягати не може. Водночас в аналізованому законодавчому акті наголошується на відчуженні індивідуально визначеного майна, а також рухомого та нерухомого майна (житлові будинки, господарські споруди, автомобілі, інші наземні, водні, повітряні транспортні засоби тощо).

Щодо можливості реквізиції тварин як особливого об'єкта цивільних прав доцільно наголосити, що до тварин застосовується правовий режим рухомої речі з відповідним правом володіння, користування і розпорядження. Тому, зважаючи на це, видається доцільним зробити висновок про можливість примусового відчуження тварин в умовах воєнного стану для потреб держави [4, С. 25].

Отже, аналіз положень чинного законодавства дозволяє виокремити такі умови правомірності проведення процедури примусового відчуження майна на користь держави в умовах воєнного стану: введення воєнного стану; ухвалення рішення про реквізицію виключно військовим командуванням Збройних сил України та за погодженням з державною адміністрацією. Без погодження допускається ухвалення такого рішення лише у місцях бойового зіткнення; оплатна основа відчуження з попереднім або наступним відшкодуванням його вартості; дотримання порядку проведення реквізиції з чітким документальним оформленням; дотримання процедури оцінки ринкової вартості майна, оригінал висновку про яку надається власнику. Варто зазначити, що порушення хоча б однієї з наведених умов (наприклад, спроба вилучення авто для воєнних потреб безпосередньо на дорозі під час переміщення приватних осіб) є незаконним і тягне за собою кримінальну відповідальність [4, С. 25].

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Редакція від 14.08.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Особливості примусового платного відчуження майна державою у власника за надзвичайних обставин. URL: https://biz.ligazakon.net/news/210262_osoblivost-primusovogo-oplatnogo-vidchuzhennya-mayna-derzhavoyu-u-vlasnika-za-nadzvichaynih-obstavin.
3. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану. Закон України від 17.05.2012р. № 4765-VI. Редакція від 29.09.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>.
4. Гриняк А. Б. Примусове відчуження майна в умовах воєнного стану в Україні. Нове українське право. 2022. Вип. 2. С. 21–28.

ПРАВО НА СІМ'Ю

Відповідно до ч. 1 ст. 291 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року [1] (далі – ЦК України) фізична особа незалежно від віку та стану здоров'я має право на сім'ю. Ст. 4 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року [2] (далі – СК України) закріплює право на сім'ю, що включає в себе:

1) право на створення сім'ї. Особа, яка досягла шлюбного віку, має право на створення сім'ї (ч. 1 ст. 4 СК України). Шлюбний вік для чоловіків та жінок встановлюється у вісімнадцять років. За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам (ч. 2 ст. 23 СК України). Відповідно у абз. 2 ч. 1 ст. 4 СК України вказано, що у випадках, передбачених частиною другою статті 23 цього Кодексу, сім'ю може створити особа, яка не досягла шлюбного віку. Також сім'ю може створити особа, яка народила дитину, незалежно від віку (ч. 3 ст. 4 СК України). Отже, право на створення сім'ї мають особа, яка досягла шлюбного віку, особа, яка досягла шістнадцяти років, і за рішенням суду їй надано право на шлюб, особа, яка народила дитину, незалежно від віку;

2) право на проживання в сім'ї виникає в особи з народження і триває протягом усього життя. Особа може бути примусово ізольована від сім'ї лише у випадках і в порядку встановлених законом (у разі затримання, арешту особи, засудження її до позбавлення волі, спрямування на примусове психіатричне лікування, виселення тощо). Фізична особа має право на підтримання зв'язків з членами своєї сім'ї та родичами незалежно від того, де вона перебуває;

3) право на повагу до свого сімейного життя тісно пов'язане з правом на таємницю особистого життя суб'єктів сімейних правовідносин, їхнім правом на особисту свободу та принципом недопустимості свавільного втручання у сімейне життя осіб. Згідно зі ст. 301 ЦК України фізична особа сама визначає своє особисте життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб. Вона має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя. Обставини особистого життя фізичної особи можуть бути розголошені іншими особами лише за умови, що вони містять ознаки правопорушення, що підтверджено рішенням суду, а також за її згодою. Відповідно до ст. 303 ЦК України особисті папери (документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали тощо) фізичної особи є її власністю. Ознайомлення з особистими паперами, їх використання, зокрема шляхом опублікування, допускаються лише за згодою фізичної особи, якій вони належать. СК України передбачається також право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань сім'ї (ст. 54), право вживати заходів для підтримання шлюбних відносин та право на припинення шлюбних відносин (ч. 2. 3 ст. 56), право батьків обирати форми та методи виховання дитини (ч. 3 ст. 151), їх переважне право перед іншими особами на те, щоб дитина проживала з ними та на особисте виховання дитини (ч.1 ст. 151, ч. 1. ст. 163), право усиновлювача і усиновленого на таємницю усиновлення (ст. 226) тощо.

Згідно з ч. 4 ст. 3 СК України сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. Перелік підстав не є вичерпним. Так, проживання жінки та чоловіка у фактичних шлюбних відносинах не суперечить чинному законодавству та моральним засадам суспільства, тому є підставою створення сім'ї. З огляду на це, членами сім'ї є дружина, чоловік; жінка, чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; батьки та діти; усиновлювач та усиновлений; опікун, піклувальник та особа, що перебуває під опікою чи піклуванням за умови їх спільного проживання; патронатний вихователь та дитина, яка влаштована в сім'ю патронатного вихователя; мачуха, вітчим та падчерка, пасинок; інші родичі за походженням за умови їх спільного проживання; одинока особа.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Кодекс. Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Сімейний кодекс України: Кодекс. Закон України від 10 січня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

Фонарюк О. Ю.

к.ю.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЄВРОПЕЙСЬКУ ІНТЕГРАЦІЮ

Цифрова трансформація створила унікальні виклики та можливості для українців так і для країни в цілому. Так, безумовно Європейська інтеграція України – це ключовий пріоритет зовнішньої політики України, який передбачає проведення системних реформ в усіх сферах життя відповідно до норм та стандартів ЄС. А цифрова трансформація дає можливість, прискорити реформування. На даний час, в період нестабільності в країні, саме в інтересах українського народу крокувати в напрямку до європейської інтеграції, оскільки це зміцнить державу та позитивно вплине на її відносини на міжнародній арені. Якщо Україна буде підвищувати рівень гарантій політичної незалежності, то це стане невід’ємною частиною зміцненню міжнародного авторитету.

На сьогодні, термін “цифровий” знайшов широке застосування в політико – правових документах європейських організацій в різних словосполученнях – “цифровий розвиток”, “цифровий світ”, “цифрове суспільство”, “цифрова Європа”, “цифрова екосистема”, “єдиний цифровий ринок”, тощо. Активно використовується і поняття “цифровізація”, яке трактується науковцями як спосіб організації всіх сфер суспільного життя навколо цифрових комунікаційних та медіа – інфраструктур і перехід соціальної взаємодії від аналогових технологій до електронних. Також, останнім часом в країні можна почути таке слово, як “діджиталізація”, цей термін з великим відривом очолив список найвідвідуваніших слів словника сучасної української мови та сленгу “Мислово”, а кількість його переглядів зросла на 1,535% у порівнянні з минулим роком. Неологізм, який увійшов в українську мову лише кілька років тому, є транслітерацією англійського digitalization та, згідно з визначенням словника, означає зміни в усіх сферах суспільного життя, пов’язанні з використанням цифрових технологій. Слово являє собою спрощену форму більш точного терміну “цифрова трансформація” та є проявом глобальної цифрової революції [1].

У висновках Європейської ради від 19 жовтня 2017 року зазначається, що цифровізація надає величезні можливості для інновацій, економічного зростання, створення робочих місць, сприяє конкурентоспроможності та підвищує творче та культурне різноманіття. Використання цих можливостей вимагає спільного вирішення викликів, що виникають внаслідок цифрової трансформації та перегляду політики в тих сферах, які впливають на процеси цифровізації.

Одночасно, величність масштабу цього процесу, його всеосяжність та вплив на життя кожного громадянина України робить необхідним здійснення потужної роз’яснювальної та комунікаційної роботи в Україні. З цього постає питання реалізації цифрової трансформації, що є надзвичайно важливими та актуальними на сьогодні. Це зумовлено вимогами часу, тобто розвитком сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, відповідним їх використанням в усіх сферах життя, а також, зростанням кількості та якості інформації, засвоєння якої не можливе без відповідного впровадження зазначених інформаційних технологій.

У свою чергу, це передбачає модернізацію всієї системи державного управління. Якщо раніше проблема цифрового суспільства становила інтерес лише для науковців, то в наш час – це питання державної ваги. На сьогодні кожний ведучий політик, діяч, якщо він хоче бути почутим, повинен активно використовувати зазначені технології і не просто використовувати,

а й за їх допомогою формувати свій імідж, імідж своєї держави, імідж як зовнішній, так і внутрішній. Відомо, що інформація лише тоді стає знанням, коли вона почута і сприйнята (засвоєна). Без цього будь-які події, що відбуваються у світі, не будуть сприйматися як події на рівні громадськості. Хоч би, скільки велася розмова про відкритість і прозорість влади, але якщо не будуть працювати ці механізми відкритості, поки громадяни не матимуть можливості ними скористатися, все це залишиться в кращому разі гарними намірами.

Україна вже кілька років поспіль намагається впровадити процеси цифровізації держави для покращення умов ведення бізнесу, оптимізації комунікації між громадянами та інститутами державної влади. Таким чином, ініціатива попереднього уряду була зорієнтована на розвиток сервісної моделі держави для подолання інституційних перепон у розвитку економіки та надання адміністративних послуг.

Основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні, регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку. Цифровізація є визнаним механізмом економічного зростання завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності. Масштаб і темп цифрових трансформацій мають стати основними характеристиками економічного розвитку.

Інформаційна революція, що характеризується масовим поширенням інформаційних технологій серед населення та бізнесу, їх постійним удосконаленням та адаптацією здійснює суттєвий вплив на розвиток національної та регіональної економіки. На думку Сенкевича О. Ф. результати наукових досліджень створили вагоме теоретико-методологічне підґрунтя для трансформаційних процесів економіки, проте недостатньо ще використані можливості цифрових технологій в умовах розвитку трансформаційних процесів територіально-економічних систем [3, с. 18].

Без сумніву можна стверджувати, що одним із головних факторів зростання світової економіки в найближчі 5-10 років є цифровізація. Крім прямого підвищення продуктивності, яке отримують компанії від цифрових технологій, є ланцюг непрямих переваг цифровізації, такі як економія зусиль та часу, створення попиту на нові товари й послуги, відмінна якість та цінність тощо. Цифрова економіка охоплює бізнес у всіх галузях економічної діяльності, тобто не тільки в секторі інформації та телекомунікацій, а й у базових галузях промисловості, в сільському господарстві, будівництві тощо. Цифровізація стане головним інструментом для досягнення стратегічної цілі України – збільшення ВВП та забезпечення добробуту, комфорту та якості життя українців на європейському рівні. Саме тому нині в нашій державі цифрові технології розглядаються в якості основи сталого розвитку та визнається необхідність формування цифрової економіки та суспільства. Водночас розбудова цифрової економіки актуалізує багато для системного їх вирішення.

Реалії сьогодення вимагають використання стимулювання розвитку експорту цифрових технологій з метою розвитку внутрішнього та збільшення частки на зовнішньому ринку ІТ-послуг. При цьому позитивним моментом є також створення робочих місць. Зазначене й інші заходи цифровізації національної економіки повинні сприяти взаємовигідній участі країни у єдиному європейському цифровому просторі, в тому числі гармонізації наукових ініціатив України з Європейським дослідницьким та інноваційним простором.

Список використаних джерел

1. “Діджиталізація” – слово 2019 року в Україні за версією онлайн – словника “Мислово”. URL: <https://itc.ua/news/didzhitalizacziya-slovo-2019-roku-v-ukrayini-za-versiyeyu-onlajn-slovnika-mislovo/>.
2. Карчева Г. Т., Огородня Д. В., Опенько В. А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. *Фінансовий простір*. 2017. № 3 (27). С. 13-23.
3. Сенкевич О. Ф. Трансформація територіально-економічних систем в умовах розвитку цифрової економіки та суспільства: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Миколаїв: Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Одеська національна академія харчових технологій, 2020. 198 с.
4. Ткачук Г. О. Цифрові трансформації: взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства. *Економіка харчової промисловості*. 2019. Вип. 4. Том 11. С. 42–50.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГРАНТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Грантова діяльність в Україні в умовах військового стану та складної економічної ситуації набирає актуальних обертів. Міжнародне співтовариство максимально підтримує Україну надаючи потужну фінансову підтримку шляхом залучення до грантової діяльності.

Гранти призначені для підтримки внутрішньо переміщених осіб, для відновлення знищеної війною інфраструктури, для придбання ліків, медичного обладнання для шпиталів і лікарень, допомога для розвитку малого й середнього бізнесу в умовах військового стану та інше. Це той невеликий перелік можливостей для українців отримати грантову допомогу від міжнародних і вітчизняних донорів.

В українській правничій літературі поняття “грант” з’явилося порівняно недавно. У 90-ті роки ХХ століття, коли Україна знаходилося в стані політичної, економічної та соціальної кризи, вперше різні міжнародні та іноземні організації здійснювали фінансування (в формі грантів) окремих напрямків в соціальній сфері, науки і культури, для діяльності політичних партій, а також надавали кошти на благодійність.

Визначення терміну “грант” наведено в декількох нормативно-правових актах.

В п.1 ст. 1 Закону України “Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні” від 06 березня 2003 року № 601-IV визначено, що “Грант – грошові кошти (фінансові ресурси), що надаються на безоплатній, безпроцентній і безповоротній основі суб’єктам господарювання та фізичним особам за результатами конкурсного відбору, для реалізації програм, проектів, заходів, а також для інституційної підтримки суб’єктів видавничої справи незалежно від форми власності” [1]

Інше тлумачення містить п.3 ст. 1 Закону України “Про культуру” від 14 грудня 2010 року № 2778-VI “Грант – фінансові ресурси, що надаються на безповоротній основі суб’єкту, який провадить діяльність у сфері культури, для реалізації культурно-мистецького проекту”[2]

А відповідно п. 5 ст. 1 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” №848-VIII від 26.11.2015 р. “Грант – фінансові чи інші ресурси, надані на безоплатній і безповоротній основі державою, юридичними, фізичними особами, у тому числі іноземними, та (або) міжнародними організаціями для розвитку матеріально-технічної бази для провадження наукової і науково-технічної діяльності, проведення конкретних фундаментальних та (або) прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок, зокрема на оплату праці наукових (науково-педагогічних) працівників у рамках їх виконання, за напрямками і на умовах, визначених надавачами гранту” [3].

Так, Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року в пп.14.1.277¹ має визначення поняття “Бюджетний грант - цільова допомога у вигляді коштів або майна, що надаються на безоплатній і безповоротній основі за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги для реалізації проекту або програми у сферах культури, туризму та у секторі креативних індустрій, спорту та інших гуманітарних сферах у порядку, встановленому законом. Перелік надавачів бюджетних грантів визначає Кабінет Міністрів України” [4].

Як бачимо, дані визначення поняття “грант” мають ряд суперечностей, як за формою так і за змістом.

Інші нормативно-правові акти, в основному, регулюють питання пов’язані з надання міжнародної технічної допомоги, яка має відмінні ознаки від грантової діяльності.

У Постанові Кабінету Міністрів України “Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги” від 15.02.2002 р. № 153, загальні положення Порядку залучення використання та моніторингу міжнародної технічної

допомоги визначають, що “міжнародна технічна допомога – фінансові та інші ресурси та послуги, що відповідно до міжнародних договорів України надаються партнерами з розвитку на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки України”[5].

Також, розглядають аспекти надання міжнародної допомоги закони України “Про міжнародні договори України” [6] та “Про гуманітарну допомогу” [7].

На сьогодні в Україні не існує окремого закону, який би визначав питання надання міжнародної грантової допомоги та визначення правової регламентації грантової діяльності в Україні.

Така розгалуженість тлумачень, різне виокремлення сторін (як донорів так і реципієнтів) грантової діяльності та неузгодженість породжує певні непорозуміння та колізії. А тому виникає нагальна потреба у систематизації нормативно-правової бази, яка визначала б узагальнені поняття, типи та форми грантової діяльності, нормативно-правовий порядок укладання договорів, здійснення використання, контролю та моніторингу процесів грантової діяльності.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні” від 06 березня 2003 року № 601-IV: сайт URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-15#Text>.
2. Закон України “Про культуру” від 14 грудня 2010 року №2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
3. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 26.11.2015 р. №848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
4. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Постанова Кабінету Міністрів України “Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги” від 15.02.2002 р. № 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF#Text>
6. Закон України “Про міжнародні договори України” від 29.06.2004 року. № 1906-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
7. Закон України “Про гуманітарну допомогу” від 22 жовтня 1999 року. № 1192-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1192-14>.

Лаба С. В.

викладач

Львівський торговельно-економічний університет

ВІДМЕЖУВАННЯ СКЛАДУ ПРОПАГАНДИ КОМУНІСТИЧНОГО ТА НАЦИСТСЬКОГО ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

В ході здійснення кваліфікації кримінальних правопорушень доволі часто виникає потреба у їх відмежуванні від суміжних складів. Ці ситуації мають місце, коли різні склади кримінальних правопорушень характеризуються, з одного боку, низкою загальних для них об’єктивних та суб’єктивних ознак (тотожних чи маючих істотну схожість), з іншого – ознаками, якими вони відрізняються між собою [1, с. 142]. Потреба у відмежуванні виникає лише щодо таких складів кримінальних правопорушень, які є спорідненими (співпадають за низкою ознак).

З аналізу Особливої частини КК України випливає, що суміжними зі складом злочину про виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, є такі склади кримінальних правопорушень як: здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України (ст. 111-1 КК України); пропаганда війни (ст. 436 КК

України); поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України (ч. 2 ст. 436-2 КК України).

Окремі спільні ознаки зі складом злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України є у нормах про розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (ч. 2 ст. 109 КК України); розповсюдження матеріалів із закликами до умисних дій, вчинених з метою зміни меж території України (ч. 1 ст. 110 КК України); розповсюдження, виготовлення матеріалів із закликами заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2 КК України); розповсюдження, виготовлення матеріалів у яких містяться заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295 КК України); пропаганда до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами (ч.1 ст.299 КК України); розповсюдження матеріалів із закликами до геноциду (ч. 2 ст. 442 КК України). Передусім, у них збігається родовий об'єкт складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 436-1, ч. 2 ст. 442 КК України, яким виступає мир, безпека людства та міжнародний правопорядок. Аналізовані склади кримінальних правопорушень також частково збігаються за ознаками об'єктивної сторони, а саме: суспільно небезпечного діяння у формі:

- виготовлення матеріалів у яких міститься інформація злочинного змісту (ч. 1 ст. 258-2, ст. 295, ч. 1 ст. 300, ч. 1 ст. 436-1, ч. 2 ст. 442 КК України);

- поширення відповідної інформації злочинного характеру (ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 1 ст. 299, ч. 1 ст. 436-1, ч. 2 ст. 442 КК України). Незважаючи на те, що у диспозиціях ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 2 ст. 442 КК України вказується на поняття “розповсюдження”, втім відповідно до п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України “Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи” від 27 лютого 2009 р. воно розглядається як різновид поширення інформації [3]. А тому за цією ознакою ці склади кримінальних правопорушень збігаються зі складом пропаганди комуністичного та нацистського тоталітарних режимів;

- виготовлення чи поширення такої інформації з використанням ЗМІ (ч. 2 ст. 258-2, ст. 436-1 КК України).

Втім незважаючи на наявність спільних ознак у вищенаведених складах кримінальних правопорушень, назвати їх суміжними буде помилково, оскільки, видається, що мова повинна йти виключно про пропаганду інших кримінальних протиправних ідеологій (ст. 436 КК України – пропаганди війни, ст. 436-2 КК України – пропаганда так званого расизму, ст. 111-1 КК України – пропаганда спрямована на підтримку держави-агресора).

В. О. Навроцьким запропоновано певні послідовні вказівки щодо розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень, які зводяться до наступного: пошук спільного (того, що об'єднує порівнювані об'єкти); виведення ознак, за якими порівнювані об'єкти відрізняються між собою; встановлення, у чому полягає відмінність розмежувальних ознак [4, с. 59]. А тому спільними ознаками у суміжних складах кримінальних правопорушень, передбачених ч. 6 ст. 111-1, ст. 436, ст. 436-1, ст. 436-2 КК України є окремі форми пропаганди: виготовлення матеріалів (ч. 1 ст. 436, ч.1 ст. 436-1, ч. 2 ст. 436-2 КК України); їх поширення (ч. 6 ст. 111-1, ч. 1 ст. 436-1, ч. 2 ст. 436-2 КК України); виготовлення чи поширення такої інформації з використанням ЗМІ (ст. 436-1, ч. 3 ст. 436-2 КК України).

Крім наявності спільних ознак, характерною рисою суміжних складів кримінальних правопорушень – тією, яка ідентифікує це кримінальне-правове явище, є наявність у них відмінних ознак, завдяки наявності яких є можливим розмежування відповідних складів [2, с. 239]. Різняться розглядувані посягання за безпосереднім об'єктом кримінально-правової охорони яким виступають суспільні відносини, що виникають: з приводу охорони конституційного ладу або державної влади (забезпечення публічної поваги до принципів цілісності і недоторканності України (ч.6 ст. 111-1 КК України); мирного співіснування держав (ст. 436 КК України); забезпечення публічного визнання фактів збройної агресії

Російської Федерації проти України (ч. 2 ст. 436-2 КК України). Існують також відмінності у формах вчинення кримінального правопорушення: публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту (ст. 436 КК України), публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України (ст. 111-1 КК України), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК України).

Однією з умов правильної кримінально-правової кваліфікації, за твердженням Л. П. Брич, є не лише одночасне здійснення процесів розмежування складів кримінальних правопорушень зі спільними ознаками, але й також їх відмежування від складів адміністративних правопорушень, що мають з ними спільні ознаки. На думку цієї авторки найбільш гостро проблема відмежування постає у тих випадках, коли одне й те саме діяння, передбачене в КК України як кримінальне правопорушення та у КУпАП [2, с. 75, 110]. Потреба відмежування складу кримінального та адміністративного правопорушень виникає у такій парі правопорушень як “Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів” (ст. 436-1 КК України) та “Виготовлення та пропаганда георгіївської (гвардійської) стрічки” (ст. 173-3 КУпАП України).

У кримінально-правовій літературі побутує позиція, що найбільш поширеною ознакою, за якою можна відрізнити склади кримінальних правопорушень від складів адміністративних правопорушень, є наявність суспільно небезпечних наслідків чи їх розмірів [2, с. 73]. Втім відмежування між складами правопорушень, передбачених ст. 436-1 КК України та ст. 173-3 КК України здійснюється виключно за ознакою предмета, якою в першому випадку виступає символіка комуністичного та нацистського тоталітарного режиму, а в другому – георгіївська (гвардійська) стрічка. Упродовж 2017 р. на розгляді місцевих загальних судів знаходилось 15 справ про вчинення адміністративного правопорушення “Виготовлення та пропаганда георгіївської (гвардійської) стрічки”. Втім лише щодо 8 справ була винесена постанова, зокрема щодо 3 осіб – про накладення адміністративного стягнення у виді штрафу. У 2018 р. цей показник значно зріс (67 справ). Із них 42 справи було повернуто для належного оформлення і лише щодо 24 справ винесено постанову, у тому числі щодо 13 осіб – про накладення штрафу.

Втім у практичній діяльності мають місце випадки коли особу притягують до адміністративної відповідальності за пропаганду символіки комуністичного тоталітарного режиму, що очевидно суперечать вимогам законодавства. Зокрема, 28 липня 2019 року в с.Залізний Порт Голопристанського району Херсонської області Ю. під час ходи моряків запасу по набережній демонстрував прапор часів колишнього Радянського Союзу із забороненим зображенням зірки, серпа та молоту. На нього був складений протокол про адміністративне правопорушення [5], хоча його дії повинні були отримати кримінально-правову оцінку за ст.436-1 КК України. Втім така практика є непоодиноким. В окремих випадках на правопорушника складають протокол про адміністративне правопорушення за те, що останній “демонстрував знам'я перемоги в супереч закону “Про засудження радянського” [6], “публічно демонстрував символіку часів ССРСР” [7]. З вищенаведеного можна зробити висновок, що правозастосовні органи поверхнево розглядають проблему протидії пропаганді комуністичного та нацистського тоталітарних режимів, оскільки в окремих випадках суспільно небезпечні дії, які потребують кримінально-правової оцінки розглядають як адміністративне правопорушення.

Судовій практиці України також відомі випадки притягнення до кримінальної відповідальності за поширення георгіївської стрічки. Прикладом цьому слугує вирок Дергачівського районного суду Харківської області від 22 січня 2021 р., де вказується, що у С. правоохоронними органами було виявлено та в подальшому вилучено: 1) георгіївські стрічки з написом “9 мая. Мы наследники победы” в кількості 19 шт.; 2) георгіївські стрічки з написом “Я помню, я горжусь” у кількості 150 шт.; 3) георгіївські стрічки “9 мая. День

Победы” у кількості 247 шт. [8]. Втім, гадаємо, що таке рішення суду є справедливим, оскільки на георгіївській стрічці були здійснені відповідні написи, які власне присвячені подіям, пов’язаним з діяльністю комуністичної партії та із встановленням радянської влади на території України.

Отож відмежування складу пропаганди комуністичного та нацистського тоталітарних режимів від суміжних складів кримінальних правопорушень, загалом, не повинно створювати труднощів для правозастосовних органів завдяки чіткості їх законодавчих конструкцій. В той же час проблеми у відмежуванні складу злочину, передбаченого ст.436-1 КК України та адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-3 КК України зумовлені головним чином у неврахуванні чи поверхневому розгляді положень ЗУ “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки” від 9 квітня 2015 р.

Список використаних джерел

1. Рубцов В.В. Кримінальна відповідальність за порушення, допущені в ході експертної діяльності: дис. канд.юрид. наук. Спец.: 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. 2016 р. 246 с.
2. Брїч Л. П. Теоретичні засади розмежування складів злочинів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юридичних наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та криминологія; кримінальновиконавче право”. Львів, 2014. 34 с.
3. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.
4. Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація: конспект лекцій зі спеціального курсу. Життя і право. 2004. № 11. С. 36–63.
5. Постанова Голопристанського районного суду Херсонської області від 25 серпня 2019 р. Справа № 654/2740/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83782076>.
6. Постанова Іллічівського міського суду Одеської області від 2 червня 2020 р. Справа № 501/1691/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89805330>.
7. Постанова Роменського міськрайонного суду Сумської області від 9 червня 2022 р. Справа № 585/1057/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104704908>.
8. Вирок Дергачівського районного суду Харківської області від 22 січня 2021 р. Справа №619/437/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94351303>.

Гелей С. Д.
д.і.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет,
Колянчук О. М.
заступник директора
Південно-Східний науковий інститут у Перемишлі,
Республіка Польща

**ГЕНРИК КОРОВІЧ – ВИДАТНИЙ ПОЛЬСЬКИЙ ВЧЕНИЙ –
ЕКОНОМІСТ, РЕКТОР ВИЩОЇ ШКОЛИ
(З 1938 Р. АКАДЕМІЇ) ЗАКОРДОННОЇ ТОРГІВЛІ У ЛЬВОВІ**

Генрик Коровіч народився 1888 року в селі Малинівка, нині Польща. Навчався у Мюнхені та Страсбурзі. Під час Першої світової війни був офіцером австро-угорської армії. Після здобуття Польщею незалежності брав участь у боях із більшовиками на Волині. Від 1924 року мешкав у Львові. Був активним членом Польського економічного товариства у Львові (1924–1939 рр.) Майже весь час його існування був членом виділу цієї інституції. Дружина Г. Коровіча Анна – донька першого ректора Вищої школи закордонної торгівлі Антонія Павловського.

З 1927 року працював у Вищій школі закордонної торгівлі у Львові надзвичайним, з 1931 року – звичайним професором, а у 1932 році обраний ректором. На цій посаді Г. Коровіч пробув до 1939 року. Викладав суспільну економію, аграрну, торговельну, промислову, банківську і фінансову політику. Добивався повних академічних прав для Вищої школи закордонної торгівлі. Завдяки його старанням було збудоване нове приміщення школи, в якому й зараз навчаються студенти Львівського торговельно-економічного університету. Не допустив запровадження в школі “*numerus clausus*”.

У ранній період наукової творчості (до 1916 року) Г. Коровіч займався проблемами господарської історії Галичини. Найважливіші праці: “Зміна аграрних відносин Галичини в результаті йосифінських реформ”, “Революція цін у XVI-XVII ст. і її причини” (“Економіст”, 1911, 1912). У міжвоєнний період досліджував проблеми господарської політики. Опублікував праці: “Проблеми золотої валюти” (Львів, 1922), “Господарська програма Польщі на тлі загального економічного становища” (Львів, 1926), “Торговельна політика” (Львів; Варшава, 1931), “Аграрна політика в нарисі” (Львів, 1933), “Девальвація в світлі теорії” (Львів, 1937).

5 листопада 1929 року проф. Г. Коровіч прочитав лекцію в Польському економічному товаристві у Львові на тему: “Про концентрацію капіталу в польській банківській системі”. Рационалізація виробництва і пов’язана з ним організація праці, за словами вченого, неминуче ведуть до процесів концентрації. На це не може не впливати фактор капіталу, який має обслуговувати виробництво. Як наслідок, капітал, який слідує за цим виробництвом, також повинен бути зосереджений. Концентрація виробництва повсюдна, вона виникає з невблаганною необхідністю як наслідок конкурентної боротьби та її згубних наслідків; це також продиктовано необхідністю задовольняти потреби все більшої кількості споживачів найкращим і найшвидшим способом.

Велика промисловість у високоіндустріальних країнах, на думку вченого, підпорядкована процесу концентрації; її форми змінюються, вдосконалюються, від примітивних до досконаліших. У результаті в цих країнах зосереджується капітал як найпотужніший фактор виробництва. Існуючих резервуарів капіталу – банків, кожен із яких окремо обслуговував окремі підприємства, – для рівноправного обслуговування вже недостатньо.

Співвідношення капіталу з іншими елементами виробництва залишається в такій

диспропорції, що якби виробництво забезпечувалося лише внутрішнім капіталом, воно не могло б існувати. Проте навіть у вітчизняних банках із іноземним капіталом капіталу недостатньо, і тому ми постійно спостерігаємо кризу виробництва, що в неمالій мірі є результатом поганого співвідношення капіталу до загального виробництва.

Капітальні ресурси, розпорошені в численних слабких банківських установах, не можуть служити підприємствам, які змушені вдаватися до іноземного капіталу. Але й іноземні банки з різних причин не могли безпосередньо підтримувати польське виробництво. Пройде чимало часу, поки польське виробництво матиме в своєму розпорядженні достатній капітал. Необхідною умовою отримання більшої підтримки виробництва має бути оздоровлення національного банківського бізнесу та створення великих банківських утворень, які можуть відігравати більш серйозну роль резервуарів капіталу. Шлях до цього веде через концентрацію капіталу, яка за своїми наслідками має створити інституції, які стануть сильнішими через злиття, або через значне збільшення власного капіталу існуючих банків.

Книга “Промислова політика” опублікована 1930 року у видавництві Вищої школи закордонної торгівлі у Львові була скомпонована з лекцій, які Г. Коровіч читав в названому навчальному закладі. Лекції, що були обмежені в часі, вчений окреслив їх обсяг та зміст. Якщо ж студентів зацікавлять інші проблеми, він обіцяв вдатися до монографічних досліджень.

У вступі автор пише, що не зміг зберегти пропорції між окремими розділами, тому що залежно від обговорюваної теми мав формувати їх по-різному, щоб не опускатися нижче мінімально необхідного змісту. “Я уникав полеміки, але мені це не зовсім вдалося. Було важко змиритися з течіями, які існували в науковій спільноті, тому я не міг обмежитися їх викладом, а повинен був зайняти щодо них певну позицію, що я й зробив, проілюструвавши реальний стан речей і намалювавши наслідки від нього. При тому, я зберіг повну об’єктивність, лише вказав на необхідність критичного ставлення до теоретичних гасел, які на практиці виглядають інакше. Тут я маю на увазі, зокрема, гасла лібералізму в галузі міжнародного обміну, які лежать як *riim desiderium* і досі не знаходять жодного практичного застосування. Обов’язок лектора привернути увагу слухачів до такого фундаментального питання, серед іншого, для розгляду на те, що багато сторін представляють Польщу як більш захисну країну, ніж інші країни, що не відповідає дійсності та сприяє поширенню хибних поглядів на польську економічну політику”.

Вчений не заперечує, що книжка на таку важливу тему, як промислова політика, яку він розглядає як невід’ємну частину економічної політики, за своєю природою обов’язково буде мати прогалини та неточності, і його не втішає той факт, що видатні вчені обговорювали частини “Економічної політики”, даючи кожній із них відповідну оцінку.

22 листопада 1930 року проф. Генрик Коровіч в залі Торгово-промислової палати у Львові прочитав лекцію на тему: “Сутність торговельного та платіжного балансу”. У ній він висвітлив окремі статті платіжного балансу, згодом зупинився на поясненні механізму міжнародного обороту, зокрема причинно-наслідкового зв’язку між міжнародним переміщенням капіталу, товарів і послуг. Кожне переміщення капіталу обов’язково супроводжується передачею матеріальних благ, а переміщення капіталу у формі грошей, як правило, скромне. Звідси зв’язок між імпортом капіталу у вигляді позик і імпортом товарів. Таким чином, зазначає автор, країна, яка позичає за кордоном, матиме активний борговий, але пасивний торговий баланс. І навпаки, під час експорту країна-експортер капіталу буде прагнути до активного торгового балансу і пасивного платіжного балансу, а в наступні періоди ця тенденція буде змінюватися. В результаті погашення процентів країною-боржником платіжний баланс зміцниться, а торговий баланс погіршиться, тому що країна-боржник буде платити товарами.

У своїй лекції Г. Коровіч торкнувся валютних проблем, пов’язаних із вирівнюванням платіжного балансу, а потім, переходячи до польських реалій, підкреслив важливість для Польщі торговельного балансу на основі аналізу економічної структури країни. Він також вважав, що світова економіка зазнала краху головним чином через загальну недовіру до стабільності відносин, до сталості миру. У праці “Атакована економіка” (1935) він писав:

“Привиди війни витають над світом і донині, народи все частіше радяться щодо її запобігання, недовіряючи один одному та звинувачуючи один одного в підготовці збройних конфліктів. З огляду на цей страх перед катастрофою, що насувається, окремі країни намагаються розвинути вдома найбільш універсальну економіку та зберегти галузі виробництва, створені під час війни, щоб стати якомога незалежнішими від іноземних джерел виробництва. Нитки, що з’єднують нації, все більше рвуться, механізм міжнародної торгівлі вкрай несприятливий, і в цих умовах світова економіка руйнується, і на перший план виходить економіка, затиснута в тісні рамки окремих країн. Переміщення капіталу з місць надлишку в місця з вищою прибутковістю припиняється, а отже, рух товарів і міграція людей також припиняється. Поки що всі міжнародні економічні конференції не змогли виправити це”. Економічне життя, вважає вчений, може розвиватися лише на основі впорядкованих політичних відносин, а вони стають дедалі більш заплутаними. Якщо виробництво та обмін зазнають краху, ринок праці має також зазнати невдачі. Замість того, щоб вказувати на справжні причини такого стану речей, люди починають виявляти нові причини і, звичайно, передбачають наслідки, відповідні цим причинам.

Дискусія про цінність економіки не існувала в практичному економічному житті, доки підприємець, або фермерський суб’єкт загалом, не перешкоджаючи досягненню максимального ефекту від своїх зусиль, міг розвивати діяльність незалежно від часу (обсяг виробництва) і на міжнародному рівні (відносно вільна міжнародна торгівля).

Вчений підкреслює, що ще до війни напади на економіку відбувалися з боку всіх тих, хто плував соціальну політику з економікою і хто бачив економіку як науку, винайдену для того, щоб утримати сильних у владі над слабкими. Останнє часто демагогічно проповідувалося освіченими, а неосвічені в своєму нерозумінні повторювали те саме. Це були атаки на суспільно-політичному ґрунті, які для ефективності набули ще й форми наукових дискусій.

Якщо до світової війни ці напади виходили з боку певної частини класової науки, а потім з боку всіх тих, хто вважав економіку “буржуазною” наукою, то після світової війни ці напади набули загального характеру. Економіка також зазнала нападок з боку буржуазії та тих прошарків, для обслуговування яких, на думку її колишніх опонентів, вона мала служити.

Найсильніші напади на економіку після війни з’явилися в європейській пресі. У багатьох країнах економіку критикували і з парламентських трибун, звідки оголошували, що “довоєнна” економіка збанкрутувала. Усі ці негативні висловлювання щодо економіки, зроблені тоді, коли воєнна економіка ще була в розпалі, коли масштаби інфляції ще не мали бути катастрофічними, викликали реакцію у вигляді відповідей і пояснень, але переважно не з боку професійних економістів; бо вони були переконані, що незабаром життя переконає всіх у поспішних і необачних судженнях, а також у важливості основних законів, що керують економічним життям.

У праці “Питання вартості в економіці” (1939) вчений зауважив, що проблема цінностей із давніх часів цікавила мислителів, які приділяли їй багато уваги у своїх філософських та соціально-економічних пошуках. Слово “цінність” багатозначне, оскільки його зміст залежить від того, з яким життєвим явищем ми його асоціюємо. В економічній літературі спостерігаємо поширену номенклатуру “економічної цінності”, яка, мабуть, хоче чітко вказати, що йдеться саме про економічне явище, а не про якесь інше.

Будь-яка річ, що використовується для задоволення людських потреб, наголошує Г. Коровіч, має певну вартість, яка виражається в її здатності обмінюватися на іншу, а в наш час у мірі вартості, тобто в грошах або в об’єктивно невимірній оцінці даного предмета даною особою. У першому випадку мова йде про об’єктивну цінність даного блага, а в другому - про індивідуальну, суб’єктивну цінність, що виражає корисність блага, а отже, його цінність з точки зору окремої людини.

Таким чином, вчений доходить висновку, що існує два види вартості, а саме: об’єктивна, тобто мінова вартість, і суб’єктивна, тобто утилітарна вартість. Це розрізнення спостерігається вже в Аристотеля, а згодом також у Сміта. Загалом воно збереглося, хоча й у зміненому вигляді, до наших днів.

У натуральному господарстві в основному підкреслюється споживча вартість. Кожен предмет оцінюється виключно з точки зору корисності для задоволення потреб. Інакше відбувається в грошовій економіці, коли товари, оцінені на ринку, досягають вартості, еквівалентної ціні. В міновій економіці ми маємо справу з моментом, коли гроші були введені як інструмент обміну. Це знайшло своє вираження в економічній теорії, яка тривалий час ставила його на перше місце, поки завдяки теорії граничної корисності воно не вийшло на перший план. Типи вартості отримують більш розширені назви, а саме: замість мінової та споживчої вартості об'єктивна та суб'єктивна вартість.

Питання у тому, наскільки зрозумілим є факт, що для підкреслення різниці споживчу цінність називають суб'єктивною, оскільки це поняття строго пов'язане з корисністю даного блага для індивіда так само, як мінова вартість представляє загальну, об'єктивну цінність, хоча ця вартість включає лише гроші, подальший поділ у межах цих категорій не є ні необхідним, ні доцільним. Бо зрозуміло, що суб'єктивна вартість як первісна вартість включає як споживчу вартість, так і суб'єктивну мінову вартість.

Отже, Г. Коровіч вважав за потрібне поширювати в Польщі внутрішній ринок, інтенсифікувати землеробство і розвивати промисловість на основі місцевої сировини. Був прибічником протекціонізму у відповідь на тогочасну світову протекціоністську політику. Підтримував концентрацію капіталу, контрольовану державою, якій відводив регулятивну роль у внутрішніх відносинах.

На жаль, життя визначного діяча науки та освіти закінчилося трагічно. Він опинився серед відомих польських учених львівських вищих навчальних закладів, які були знищені гітлерівцями в липні 1941 року. Генрик Коровіч та Станіслав Рузевич представляли Академію закордонної торгівлі, а з осені 1939 року – Львівський інститут радянської торгівлі.

Як повідомив В. Бонусяк, 11 липня 1941 року близько 17-ої години були заарештовані в своїх помешканнях два професори Академії закордонної торгівлі: професор, доктор Станіслав Рузевич – математик та професор, доктор Генрик Коровіч – економіст. Першого заарештував чоловік у цивільному, який розмовляв польською мовою і показав заарештованому якесь посвідчення, другого – двоє в німецьких мундирах. У вбивстві професорів С. Рузевича і Г. Коровіча підозрювали Вільгельма Розенбаума й Альфреда Кацка.

Мар'ян Вальчак у праці “Вища освіта і польська наука в роки війни і окупації 1939-1945”, посилаючись на статтю В. Ольшевича та інші джерела, зазначив, що значні акції, проведені гітлерівцями проти польської інтелігенції, були заздалегідь організаційно сплановані. Вчених заарештовували за підготовленими списками. Серед визначних польських діячів, яких по-варварськи знищили фашисти, автор назвав 52-річного професора, доктора-економіста, колишнього ректора Академії закордонної торгівлі у Львові Генрика Коровіча та 51-річного професора цього ж навчального закладу, доктора математики, тогочасного ректора Академії Станіслава Рузевича. Першого, на його думку, було заарештовано в ніч з 3 на 4 або 11 липня 1941 року і страчено через декілька днів, а другого заарештовано в кінці червня 1941 року і страчено в липні.

За твердженням деяких авторів, злочинна екзекуція 25 львівських професорів здійснювалася без суду спеціальним відділенням німецької поліції 4 липня 1941 року на схилах Вулецьких пагорбів. Лише професор К. Бартель і професор Г. Коровіч загинули на декілька днів пізніше.

На пам'ять про трагічну загибель у Львові польських професорів на фасаді Вроцлавського університету було встановлено пам'ятну таблицю з таким текстом: “В сорокаріччя вбивства у Львові гітлерівцями заслужених перед наукою професорів і доцентів університету Яна Казимира, Львівської політехніки, Медичної академії і Академії закордонної торгівлі”. Далі – перелік прізвищ, серед яких – Генрик Коровіч та інші.

У Вроцлаві було також споруджено монументальний пам'ятник трагічно загиблим. На постаменті напис: “Наша доля – пересторога”. Меморіальна таблиця, присвячена пам'яті польських професорів, знищених німецькими нацистами, встановлена в монастирі о.о. Францисканців у Кракові.

Щорічно 4-го липня на Вулецьких пагорбах біля Пам'ятника збираються вузівська інтелігенція Львова та гості з сусідньої Польщі, щоб вшанувати пам'ять невинно убієнних польських професорів вищих навчальних закладів.

Зазначимо, що пам'ятник має вигляд арки з десяти каменів, що символізують десять заповідей Божих. П'ятий камінь, якому відповідає заповідь "Не вбивай", зміщений і символізує загрозу руйнування цілісності світу при порушенні цієї заповіді.

Свято бережуть пам'ять про визначних учених, які були знищені гітлерівцями в липні 1941 року, викладачі та студенти Львівського торговельно-економічного університету. У 2007 році Вчена рада ухвалила розмістити портрет Генрика Коровіча та Станіслава Рузевича поряд із іншими портретами ректорів у залі засідань, а також у пам'ять про них спорудити меморіальну таблицю.

Список використаних джерел

1. Гелей С. До питання про вбивство гітлерівськими нацистами польських професорів вищих навчальних закладів Львова у липні 1941 р. Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. Діловий випуск. Київ, 2007. Ч. 39(800). 28 вересня. С. 1–6.
2. Гелей С. Львівська комерційна академія. Нарис історії. Львів: Вид-во ЛКА, 2008. С. 121.
3. Ісаєвич Я., Науменко К. На шляху до правди. Убивство польських професорів у Львові (липень 1941 р.): Кому вигідні фальсифікації. День. 2005. Ч. 229 (2208). 10 грудня. С. 7.
4. Коровіч Генрик (Korowicz Henryk). URL: <https://esu.com.ua/article-5933>.
5. Куцик П., Гелей С. Ми пам'ятаємо! Студентський меридіан. Газета Львівського торговельно-економічного університету. 2021. Ч. 77. С. 16.
7. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАУЛ). Ф. 843. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1.
8. Albert Z. Zamordowanie 25 profesorów wyższych uczelni we Lwowie przez hitlerowców w lipcu 1941 r. // Przegląd Lekarski. 1964. № 1.
9. Bzozowski Stanislaw M. Pawlowski Antoni. Polski Słownik Biograficzny. Wrocław, Warszawa, Gdansk, 1980. T. 25/3. Z. 106. S. 487–488.
10. Bonusiak W. Kto zabił profesorów lwowskich? – Krajowa agencja wydawnicza rzeszow, 1989. S. 104.
11. Cepeliewski J. Korowicz Henryk. Polski Słownik Biograficzny. Wrocław; Warszawa; Krakow, 1968. T. 11/1. Z. 60. S. 103.
12. Korowicz H. Atakowana ekonomja. Odbitka z "Książki Zbiorowej" wydanej ku czci Prof. Dra Leopolda Caro. Lwow, 1935. S. 1.
13. Korowicz H. Polityka przemysłowa. Lwow: Wydawnictwa wyższej szkoły handlu zagranicznego we Lwowie, 1930. S. 5–6.
14. Korowicz H. Zagadnienie wartości w ekonomii. Odbitka z "Przeglądu Ekonomicznego". Tom XXV. Lwow, 1939. S. 3–4.
15. Rozprawy i Sprawozdania. Wydawnictwa Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie, nr. 7–10, z. III. Lwow, 1930. S. 117.
16. Rozprawy i Sprawozdania. Wydawnictwa Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego we Lwowie, nr. 13–16, z. V. Lwow, 1931. S. 99.
17. Walczak M. Szkolnictwo wyższe i nauka polska w latach wojny i okupacji 1939–1945. Wrocław; Warszawa; Krakow; Gdansk; 1978. S. 181.

Тімченко О. П.

д.філос.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ М. ШЕЛЕРА І СУЧАСНІСТЬ

Філософське мислення завжди гостро реагує на антропологічні кризи, які періодично вражають загальноцивілізовані спільноти. Особливою рисою сучасної культурно-історичної ситуації у сфері філософської антропології є нестійкість, динамізм, маргінальність. Пошук нової парадигми гуманістичного мислення повинен бути спрямований не тільки в майбутнє, але і в минуле, що раніше було нереалізоване, нерозрізнене.

В цьому контексті філософська спадщина Шелера спонукає шукати нових засобів пізнання людини, дотримуючись розрізнення аристотелівських принципів модальності між

дійсним, можливим і необхідним. Як справедливо зазначають сучасні дослідники категорія модальності дозволяє усвідомлювати актуальні ключові проблеми філософської антропології такі як: необхідне і випадкове, явище і сутність, хаотичне і упорядковане, можливе і неможливе. Повернення до модальності в сучасній філософії дозволяє відійти від абсолютизації раціональної науковості і розглядати екзистенціальні за сутністю емоційно-чуттєві світоглядні орієнтації індивіда в світі.

Антропология Шелера ризоматична за формою пошуку істини та дещо еклектична у світлі філософського детермінізму. Їй притаманні елементи суб'єктивізму, персоналізму, неформальному підходу до розуміння сутності людського існування в погранично-кризових цивілізаційних ситуаціях.

Мислитель усвідомлює, що в умовах прискорення динамічності соціальних процесів зосередженість на лише раціональних методах пізнання звужує методологію пошуку нових форм, методів та принципів пізнання. Тогочасна антропологічна криза зумовлює філософа розширити власні рамки пошуку і зосередитись на феноменологічному методу.

Філософська антропология Шелера виходить за межі раціональності, її заформалізованого сцієнтичного мислення. Філософ не заперечує наукову раціональність в пізнанні зовнішнього світу. Але вона стає обмеженою коли об'єктом пізнання стає внутрішній духовний світ самої людини, її рефлексія. Самосвідомість та самопізнання потребують додаткової методології пошуку цього феномену.

М. Шелер прихильник принципу феноменологічної редукції – повернення, зведення складного до більш простого, очевидного, більш доступного до аналізу та розуміння істини. Оскільки для феноменології основним об'єктом пізнання є свідомість, остільки прибічники цього принципу дотримуються поняття ейдосу – (вигляд, образ), те, що є видимим, конкретним, видима сутність (Парменід), субстанціональна ідея (Платон), форма (Аристотель).

Ейдоси – це сутність і відмінність від факту, споглядання чистої сутності. Результат редукції – чиста суб'єктивність, тобто проникнення в саму сутність предмету пізнання. За допомогою редукції як методологічного інструменту ми виявляємо чисту свідомість. Феноменологія досліджує й описує ту сферу буття, яка є недоступною для емпіричного спостереження і тому вона відноситься до ейдичної інтуїції.

Феноменологічний метод М. Шелера направлений на те, щоб прояснити зміст подій, предметів, законів природи. Попередня філософія, на думку мислителя, скороминуча, така, що закриває шлях до істини. У пізнанні людини зосереджували увагу на ній як частині світу, рівнопокладеній з іншими його елементами як складовими частинами. Шукали людську сутність у зовнішніх структурах буття поза самою людиною.

Основи своєї філософії мислитель вибудовує на безпосередньому підґрунті життя. Корені кризової ситуації він вбачав в кризі наукового знання; звідси впливає радикальна установка – оновлення науки на базі побудови нової картини світу, що не сприймається здоровим глуздом. Щоб виконати своє призначення щодо інших наук, філософія повинна перебороти об'єктивізм і позитивізм, зробити радикальний поворот від об'єкта до суб'єкта. Такий поворот вимагає проходження певних стадій у своєму розвитку:

– спочатку як перехід від реально-фактичних об'єктів до суб'єктивно-психічних процесів, однак без вилучення з них реальних причинно-наслідкових зв'язків;

– потім від “об'єктивованого суб'єкта”, обумовленого причинно – наслідковим зв'язком, до ідей та ідеальних предметних значень;

– нарешті, завдяки їм і з їх допомогою – до “трансцендентально – інтенціонального життя” свідомості, що і є перетворювальним чинником буття.

Шелер переконаний, що філософська антропология без застосування феноменологічного методу не змогла б відокремити від людини, від її внутрішнього ядра, того ядра, що ідентифікує особистість як самодостатню реальність, будь-які зовнішні чинники. Без застосування цього методу філософія не змогла б виконати функцію орієнтації людського життя, оскільки не була б вільною від наївного, об'єктивного раціоналізму й обслуговувала границі пізнання, зводячи його

до одного з конкретних проявів – наукового пізнання.

Визначальним філософської антропології Шелера є його стратегічна орієнтація на проблему формування вільної, творчої активності людини. Він вважає, що філософія не повинна дати загипнотувати себе вірою в науку та її всесильність і шукає виключно філософську концепцію буття, яка виходить за межі науки. Тоді як вся попередня філософія виходила із зовнішнього досвіду й орієнтувала людину в її діяльності на певний ідеальний та завершений зразок, уже відповідним чином сконструйований світ, що вважався ідеальною мірою буття.

Філософ наголошує, що акт пізнання повинен завершуватися прагнення до реалізації ідеальних цінностей в обмежених історичних і соціальних рамках. А соціальні рамки є лише можливостями для реалізації цінностей, а не їх детермінантами. Багатоманітність соціальних норм та оцінок свідчить, за Шелером, не про релятивізм цінностей, а про багатоманітність умов, в яких вони реалізуються.

Головні форми пізнання – філософія, наука і релігія не є стадіями культурно-історичного розвитку. Вони, за Шелером, перебувають в різних співвідношеннях у всіх формах культури. Разом з тим, перехід до переважно економічних форм контролю в сучасному суспільстві веде до панування науково-технічних форм пізнання, які за суттю своєю не завжди сприяють реалізації ієрархічно більш високих цінностей.

Філософська спадщина Шелера – бурхливо-динамічна. Він часто змінював свої погляди, висував суперечливі ідеї, отримав (і отримує) багатовекторну критику. Але головне в тому, що його спадщина нікого не залишає байдужим і спонукає до подальших пошуків істини.

Прокіп А. В.

к.і.н., провідний
науковий співробітник
Львівський історичний музей

ІВАН ШТЕФАН – КООПЕРАТОР, ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СПРАВИ ПЕТРА БУБЕЛИ 1931 Р.)

Про Івана Штефана – українського кооператора, громадсько-політичного, державного діяча (міністра пошт і телеграфу УНР в уряді В. Чехівського грудень 1918 – лютий 1919 р.), можна, зокрема, дізнатися з матеріалів слідчої справи 1931 р. т. зв. “української контрреволюційної організації”, сфабрикованої радянськими репресивними органами одеського відділення ДПУ (державного політичного управління) з метою знищення української інтелігенції в Одесі. По справі проходили І. Штефан, П. Бубела, Зігурд Альвайль, Ілля Цьокан, Омелян Тарнавський (син командувача УГА ген. Мирона Тарнавського), інші представники української одеської інтелігенції (викладачі одеських вишів, кооператори, лікарі, галичани, які у 1920-х рр. осіли в Одесі).

Відомо, що Іван Дем’янович Штефан народився 1878 р. на Полтавщині у с. Козельщина, в родині заможних селян. У справі П. Бубели він представлений, як “кооперативний працівник, колишній міністр уряду Української Центральної Ради”.

Працював на посадах голови Катеринославського комітету поштово-телеграфних службовців, товариша (заступника) міністра пошти і телеграфу, згодом став міністром пошт і телеграфу УНР. Працюючи на посаді міністра, впроваджував українську мову в поштово-телеграфній сфері. Так, в міністерському об’їзнику від 21 січня 1919 р. І. Штефан заборонив підвищувати по службі тих поштово-телеграфних службовців, які не володіли українською мовою.

Як політик, І. Штефан належав до партії українських есерів – УПСР (Українська партія соціалістів-революціонерів), входив до складу ЦК (Центрального комітету) цієї партії. У 1919-1922 рр. перебував за кордоном, у складі закордонної делегації УПСР.

Після повернення в Україну, мешкав в Одесі, завідував торговим управлінням “Одеспайторгу”, входив до складу керівництва одеської філії Всеукраїнського кооперативного

банку “Українбанк”. У показах 1931 р. він згадував про свої поїздки (відрядження) до тодішньої столиці УСРР Харкова, та контакти з чільними представниками УПСР, зокрема, Миколою Шрагом (політиком, економістом, арештованим 1930 р., який, можливо, співпрацював з радянськими органами безпеки, у 1952 р. закінчив Львівський торговельно-економічний інститут), Олександром Жуковським (колишнім воєнним міністром часів УНР), та ін. У довіднику “Вся Одеса” за 1924 р. зазначено, що “Українбанк” Всеукраїнський кооперативний банк, одеська філія, вул. Лассаля, 8..., яко фінансовий центр усієї кооперації на Україні, кредитує споживчі, сільсько-господарчі, промислові, кредитові, житлові та інші кооперативи як первичні так і союзні”. У тому ж довіднику вказано, що І. Штефан “замісник директора “Українбанку”, Театральний провулок, 18, тел. 10-39”. Ця ж адреса фігурує і в показах І. Штефана 1931 р., у яких читаємо, зокрема, таке: “При приїзді в Одесу я зв’язався з проф. Слабченко, до якого у мене був з цього приводу лист від члена ЦК Голубовича, що мав дружні відносини зі Слабченко, що збереглися ще від їх спільної політичної роботи в Одесі до 1917 р. включно. Зі Слабченко я мав зустріч у приміщенні Українбанку (Театральний провул. № 18), викликавши до себе Слабченко своєю запискою. Розмовляли ми, сидячи на лавці у залі біля вікон, що виходили на Театральний провул., напроти бар’єру, що відокремлював залу від оперативних столів. Прочитавши лист Голубовича Слабченко, інформував мене, що Одеська організація УПСР, котра не в приклад іншим великим містам, навіть і в час свого легального існування (1917-19 р.) була небагаточисельною, потім розпалася зовсім, а її члени виїхали з Одеси з різних ділових і сімейних приводів, а особливо під час голоду в 1922 р. Про це я доповів особисто ЦК УПСР в особі Шраги і Чечеля, і в бутність мою у службовому відрядженні у Харкові, у тому ж 1923 р.”.

Його детальні покази у справі П. Бубели та всієї т. зв. “української контрреволюційної організації”, що були дані очевидно, під тиском, складають значну частину матеріалів справи П. Бубели. А, що такий тиск слідчими ДПУ міг чинитися, свідчить трагічна доля ще одного фігуранта справи одеських “контрреволюціонерів” Зігурда Альвайля – галичанина, офіцера УГА, кооператора, у 1920-х рр. директора Одеського учбового кооперативного комбінату, розстріляного в урочищі Сандормох 1937 р. У протесті Одеського обласного суду в справі З. Альвайля від 8 жовтня 1959 р. зазначалося, що “проведеною додатковою перевіркою встановлено, що Альвайль арештований і засуджений необгрунтовано... Допитаний в якості свідка Петрунь, який зараз працює зав. кафедрою Одеського держуніверситету і який проходив за матеріалами справи як учасник контрреволюційної організації показав, що він давав покази про приналежність до цієї організації та викривав у цьому інших в результаті застосування до нього незаконних методів слідства”.

Така ж доля чекала і на І. Штефана, хоча можливо, він сподівався на інше. Отримавши всього 3 роки, був достроково звільнений. Однак, 9 грудня 1937 р. арештований повторно. Потрапив до Карелії, у с. Повенець. Працював начальником відділу загального збуту управління Біломорканалу. Розстріляний 8 січня 1938 р. (Сандормох).

Одеський дослідник сталінських репресій проти одеської інтелігенції Володимир Смірнов, констатував, що “замучених та убієнних в застінках “сталінської епохи” звинувачували у створенні контрреволюційних організацій, які ставили собі за мету: повалення існуючого радянського ладу, відновлення капіталізму, відокремлення України від СРСР, створення незалежної буржуазної Української держави. Як бачимо, після розпаду СРСР, здійсненого мирними засобами, мета, якої боялися слідчі НКВС-МДБ, була досягнута. Сталося так, що життя, віддані за здійснення цієї мети, не були віддані даремно, хоча мученики таборів страждали зовсім невинно”.

Отже, трагічні сторінки української історії періоду радянської окупації, ті жахливі злочини, вчинені сталінськими опричниками, потребують вивчення та засвоєння, недопущення їх повторення. Особливо це важливо у сьогоднішніх реаліях чергового збройного нападу росії на Україну та чергових її спробах знищення українського народу.

Список використаних джерел

1. Державний архів Одеської області (ДАОО), ф. 8065, оп. 2, спр. 7792, арк. 111.
2. Центральний Державний Історичний Архів України у м. Києві, ф. 696, оп. 1, спр. 498, арк. 20.

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ У 40-90-Х РОКАХ ХІХ СТОРІЧЧЯ

Друга половина ХІХ сторіччя була періодом важливих змін в політичному та культурному житті України та значно вплинуло на формування політичної культури нашої країни. Цей процес було пов'язано з багатьма подіями того часу, серед яких створення національно-визвольного руху, діяльність нових політичних партій та об'єднань, а також концептуальні зміни у відношенні держави та особистості. Усі ці елементи сприяли підвищенню рівня політичної свідомості та формуванню громадянської культури в Україні.

Велику роль у формуванні нової української політичної парадигми та українського національно-культурного відродження зіграла глибока соціально-політична криза Російської імперії, яка почала визрівати ще на початку ХІХ сторіччя, але її пік прийшовся саме на другу половину століття. Ця криза стала каталізатором виникнення нових соціально-політичних та культурних течій, які були спрямовані саме на формування політичної свідомості українців як окремої нації та подолання впливу російської та польської культур.

Однак, не зважаючи на наявність передумов для нового імпульсу щодо розвитку політичної свідомості українців, так звані “будителі нації” зіткнулися з неочікуваною проблемою: єдиний соціальний прошарок, який активно їх підтримував – це була місцева інтелігенція. Окрім них, в традиціоналістському провінційному українському суспільстві, не було верств, які б не те, що розділяли їх погляди та ідеї, а й просто були чутливі до їх боротьби. Навіть сама теза про те, що “українці – окремий народ, який має власну мову і культуру” нерідко викликала зневагу та скепсис з боку інших українців.

Надвагомий внесок у формування в свідомості українців “української нації” як окремої одиниці зробив український історик та етнограф М. А. Маркевич, якого по праву можна вважати першим українським енциклопедистом. У своїх роботах автор використав фактичний матеріал козацьких літописів ХVІІ-ХVІІІ ст., тим самим з наукової точки зору доводив правомірність державної незалежності України та самого факту існування українців як окремої повноцінної нації.

Разом з тим, активну роль у процесі національно-культурного відродження відігравав Київ. У місцевому університеті, який було відкрито в 1834 році, об'єдналися представники української інтелігенції. І саме з цим закладом пов'язані, наприклад, перші кроки Т. Г. Шевченка у контексті суспільно-політичної діяльності.

Саме у середині ХІХ сторіччя у Києві з'являється перша впливова проукраїнська політична організація, Кирило-Мефодіївське братство, яке діяло таємно. Засновниками організації стали М. Костомаров, В. Білозерський та М. Гулак. У засіданнях товариства активну участь брали Т. Шевченко, П. Куліш, М. Савич, О. Навроцький, П. Маркович, Г. Андрузький, О. Тулуб, Д. Пильчиков та І. Посяда.

Вважається, що саме члени братства вперше в історії українського суспільного руху висунули конкретні саме політичні програмні завдання, спрямовані на докорінну перебудову тогочасного суспільства.

У контексті українського політичного та національного відродження Кирило-Мефодіївське братство започаткувало перехід від дворянсько-шляхетського етапу українського національного руху до різночинсько-народницького.

У своїй роботі члени братства велику увагу приділяли питанню освіти українців. Причому, це стосувалося не лише питань національної свідомості та патріотизму, а й проблем економіки, сільського господарства тощо. Вони відрізнялися системним та комплексним підходом до вирішення наявних питань. Так члени товариства за власний кошт створювали та видавали посібники з практичними рекомендаціями сільським господарям, розробили проект

впровадження в Україні мережі українських шкіл. Також вони активно використовували художню літературу для поширення власних поглядів. Наприклад, для цього використовувались поему Т. Г. Шевченка “Сон”, “Великий льох”, “І мертвим, і живим” та інші. Адже, на відміну від більшості авторів того часу, твори Шевченко знаходили відклик у молоді (студентів та інтелігенції), вони містили зрозумілі політичні призови та закликали до дії.

Звісно, що зростання впливовості та популярності такого руху не могло залишитися поза увагою Російської імперії. Грунтуючись на кількох доносах, більшість членів братства було заарештовано, а діяльність інших перестала бути суттєвою, хоча й продовжувалась ще не один рік.

Наступним значущим імпульсом у процесі розвитку національної свідомості та політичної культури в Україні стала відміна кріпосного права в 1861 році. Наявність нових свобод дозволила збільшити комунікації між міської інтелігенцією та кріпаками. Що, в свою чергу, сприяло посиленню національних ідей у широких верствах населення.

В той же час, власні процеси формування політичної культури українців відбувалися й у Східній Галичині. Але там вони відбувалися дещо повільніше, а основний супротив чинила греко-католицька верхівка, яка дотримувалась консервативних політичних поглядів. Але, слід зазначити, що вони не використовували якихось радикальних засобів боротьби, тому розвиток національної свідомості українців на цих територіях хоча й проходив меншими темпами, але с часом становився все відчутнішим.

Саме друга половина XIX сторіччя стала часом національної інтеграції, яка відбувалась завдяки збільшенню контактів між представниками інтелігенції східних та західних регіонів України.

Завдяки цьому, саме регіони стали базою для створення перших українських політичних партій. Останнє десятиріччя XIX століття стало знаковим для України саме у контексті формування політичної культури, адже створені у цей час політичні партії в майбутньому зіграють ключову роль у формуванні української незалежності.

Так Галицько-руська народна партія, яка була заснована в 1890 році у Львові, за наступні дев'ять років стала найбільшою українською політичною силою в Галичині. У 1918 році партія була однією з провідних сил Західноукраїнської Народної Республіки.

Також слід виділити Соціалістичну революційну партію (заснована у 1899 році), Українську соціал-демократичну робітничу партію (заснована у 1899 році) та Українську радикальну партію (заснована в 1900 році), які стали одними з провідних політичних сил Української Народної Республіки.

Список використаних джерел

1. Будителі. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ “Академія”, 2007. С. 94–95.
2. Brotherhood of Saints Cyril and Methodius (Ukraine). Encyclopedia of Modern Christian Politics. Greenwood Publishing Group, 2006.
3. Жадько В. Український некрополь: історичний науковий довідник. К.: Жадько В. О., 2005. С. 233.

Кендус О. З.

к.філос.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ПУБЛІКАЦІЙ (ПОВІДОМЛЕНЬ) У ЗРІЗІ КЛАСИЧНИХ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ

Існують різні методи вивчення змісту публікацій. Їх усі можна поєднати у дві групи: класичні або традиційні методи аналізу і формалізований метод – контент-аналіз. Різниця між ними полягає, насамперед, у тому, що традиційні методи вважаються якісними, а контент-аналіз – кількісним.

Класичні, традиційні методи аналізу – це сукупність операцій, які дозволяють тлумачити текст в цілях дослідника. Інтерпретація тексту в ході будь-якого традиційного аналізу дає можливість проникнути в сутність документа і виявити все те, що цікавить дослідника: наприклад, задуми та мотиви комунікатора, очікуваний ефект від повідомлення, особливості того історичного моменту, в який створювався документ тощо.

Однак, традиційні або класичні методи мають вагомий недолік – це суб'єктивізм. Тому часто в дослідженнях, в яких використовуються традиційні методи, і які здійснюються різними вченими з однією і тією ж метою, і на базі тих самих документів, – висновки досить різні, іноді, навіть протилежні.

Але у традиційних методах є багато позитивного. Ці методи можуть використовуватися при аналізі унікальних документів, а контент-аналіз як кількісний метод обов'язково потребує великої сукупності даних. При традиційних методах аналізу не втрачаються особливі риси, оригінальність документа. Дослідник, отримавши документ, перш за все має скласти загальне уявлення про нього, подивитися, який контекст документу, з якою метою він був створений, виявити надійність та достовірність зафіксованих у документі даних, дізнатися який резонанс мав цей документ, який його фактичний і оціночний зміст та ін.

Перш за все при вивченні документу традиційними методами використовують внутрішній та зовнішній аналіз. Зовнішній аналіз дає можливість зробити висновки щодо історичних обставин, у яких створювався документ, мотивацію його створення, дозволяє перевірити надійність та достовірність документа. Тобто зовнішній аналіз дає змогу з'ясувати вагу документу в системі суспільних відносин та яку роль він відіграв.

Внутрішній аналіз – це аналіз самого змісту документа. Внутрішній аналіз допомагає за особливостями стилю знайти його автора, якщо це потрібно, вивчити співвідношення різних елементів тексту, модальність документа, ставлення його автора до теми та ін.

Розглянемо декілька класичних, тобто традиційних методів аналізу документів. Перший – це журналістський аналіз тексту. Необхідно розмежовувати аналіз матеріалів колег з позиції журналіста, а також вивчення документів як джерел інформації. Якщо в першому випадку велика увага надається композиції та літературній якості тексту, то в другому вивчаються, насамперед, зміст документу його достовірність, мотиви комунікатора та стиль документу. Дослідники виділяють дві процедури такого аналізу. По-перше, це виявлення основних характеристик тексту (тема, ідея, образний орієнтир), по-друге, оцінка тих характеристик за визначеними критеріями.

Другий класичний метод аналізу документів – це біографічний метод. У 1920-1940-х рр.. біографічний метод широко застосовувався представниками Чиказької школи. Біографічний метод має дуже багато спільного з методом включеного спостереження. Відмінністю біографічного методу можна вважати велику сфокусованість на унікальних аспектах історії життя людини (іноді – групи, організації) і на суб'єктивному, особистісному підході до опису людського життя, кар'єри, історії любові тощо. За допомогою цього методу вчені досліджують розвиток суспільства і людини на прикладі конкретних життєписів. Об'єктом у таких дослідженнях є не тільки біографії чи автобіографії, а всі матеріали, за якими можна дослідити життєвий шлях людини. Цей метод застосовується в історичних, психологічних, психіатричних та багатьох інших науках. За допомогою цього методу вивчають мету, мотиви поведінки особистості, роль різних соціальних прошарків у функціонуванні того чи іншого суспільства. Найвідомішим у галузі біографічного аналізу є дослідження У. Томаса і Флоріана-Вітольда Знанецького “Польський селянин в Європі та Америці” (1918-1920 рр.) [1].

Історичний метод. Методологія історичного методу сконцентрована на визначенні автентичності історичних подій, відбитих у текстах. Ключова мета застосування історичного методу полягає в тому, щоб знайти реальні факти, довести їх справжність, історичність або відсутність історичності. Історичний метод базується на певних правилах і установках, використовуваних для інтерпретації першоджерел. Цей метод включає перевірку на

достовірність тексту, який вивчається: по-перше, за матеріальними ознаками, такими як папір, почерк; по-друге, через з'ясування мотивів складання документу автором; по-третє, встановлення тих історичних обставин, під час яких відбувалося створення документу. Цей метод дозволяє відокремити можливий оригінал документу від підробки.

За допомогою літературного методу вивчаються стиль, манера, словник автора, композиція твору. Таким чином, вимальовуються індивідуальні творчі риси автора, за якими можна довести, що саме йому належить чи не належить авторство тих або інших праць.

Використовуючи лінгвістичний метод дослідника цікавить не зміст документа, а те, чи є в тексті морфеми, фонеми, яка частота вживання та розподіл лінгвістичних одиниць.

Важливе місце посідає соціологічний метод класичного аналізу документів. У його основі – розуміння документа як носія інформації про матеріальне, духовне життя суспільства. Аналіз документів дає змогу охарактеризувати соціальні процеси соціального, групового, індивідуального рівня, виявити тенденції та спрогнозувати їхній подальший розвиток.

Список використаних джерел

1. William I. Tomas and Florian Znaniecki. "The Polish Peasant in Europe and America". Boston. 1918. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Polish_Peasant_in_Europe_and_America.

Клок В. І.

к.і.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

УТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ГІМНАЗІЇ В МІСТІ ГОРОДОК НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У 1867 р. Городок став повітовим центром, де працювали суд, податкове управління, окружна шкільна рада. У 1842 р. у місті була відкрита школа з українською мовою викладання, а в 1879 р. німецькомовна школа. На початку ХХ ст., постала гостра потреба в утворенні навчального закладу гімназійного типу в Городку. Повітові послы до Державної ради – А. Бруніцький, В. Дідушицький, Г. Колішер пролобіювали у Відні, реалізацію цього проекту. Завдяки їхнім зусиллям, 8 лютого 1909 р. австро-угорський цісар Франц Йосиф І, видав дозвіл на утворення гімназії у місті Городок. 13 вересня 1909 р. відбулося її урочисте відкриття. На святі були присутні: віце-президент Крайової шкільної ради І. Дембовський, радника Намісництва Й. Ніселовський, крайовий інспектор шкіл Е. Дворський, греко і римо католицьке духовенство та чисельні гості. На перший рік навчання було зараховано 112 учнів. Гімназія розмістилась у старій ратуші¹. У 1913/14 навчальному році найстаршим класом був п'ятий. Приміщень не вистачало, тому учні навчались у орендованих будинках, а жили в гуртожитках – бурсах. Їх було три і вони фінансувалися національними організаціями. Одна з них, належала польському Товариству народних шкіл і носила ім'я А. Потоцького. Москофіли збудовано бурсу Святого Володимира. Бурса українських гімназистів носила ім'я М. Шашкевича, присвоєне їй 18 травня 1912 р. Магістрат виділив кошти та земельну ділянку для будівництва загально гуртожитку. Проте, цей задум не був реалізований, через вибух Першої світової війни.

Польська еліта краю, розглядала відкриття гімназії в Городку, як інструмент колонізації повіту та міста. Але, діяльність цього навчального закладу привела до цілком протилежних наслідків. В гімназію приїхала велика кількість українських професорів та учнів, що збільшило кількість національно свідомих людей у місті. Завдяки їхній участі, в 1909 р. в Городку відкрилась філія "Просвіти". З ініціативи викладачів гімназії та інтелігенції міста, в 1909 р. розпочався збір коштів на відкриття гуртожитку для українських учнів. 8 червня 1909 р. відбулося українське національне свято у Любені Великому. Одержані від

нього гроші, були перераховані на ці потреби. В результаті, в Городку було відкрито гуртожиток для селянських дітей, який мав п'ять кімнат і два кухонні приміщення. В 1910 р. в ньому проживало 14 учнів. За ними наглядав гімназійний катехит отець О. Чернецький.

В 1914 р. розпочалась Перша світова війна. Багато городоцьких гімназистів були мобілізовані до австрійської армії, а саме місто, після важких боїв, було окуповано російськими військами. Тому 1914/1915 навчальний рік був зірваний. Лише після вдалого австрійського контрнаступу 1915 р., городоцька гімназія відновила свою діяльність. З цієї нагоди, 4 листопада 1915 р., відбулись урочисті відправи в місцевих церквах та костелі. Перед гімназистами з святковою промовою виступив директор.

Військові дії, на терені краю, спричинили значний негативний ефект на матеріально-технічний стан гімназії. Були знищені усі гуртожитки та більшість бібліотечного фонду. Крайова шкільна рада та меценати виділили значні кошти на усунення цих проблем. Завдяки цьому в 1915/1916 навчальному році у гімназію записався 121 учень.

В 1916/1917 навчальному році функції директора виконував доктор Я. Крейнер – член окружної шкільної та міської ради. Шкільний колектив складався з наступних осіб: ксьондз З. Козубський – доктор теології та вчитель римо-католицької релігії, професор А. Кжановський навчав історію, священник Й. Мартинков – професор та вчитель греко-католицької релігії, професор Е. Сомогий – вчитель польської мови, професор А. Вейцек – вчитель математики та природознавства, доктор філології Г. Канарек – вчитель грецької, латинської та німецької мов, С. Каньовський – вчитель історії, О. Погорецький – вчитель української мови, доктор філології Ш. Тауб – вчитель латинської і грецької мови, К. Зуржицький – вчитель фізики та фізичного виховання.

В навчальний план городоцької гімназії входили наступні дисципліни: релігія, польська мова, латинська мова, грецька мова, українська мова, німецька мова, історія, географія, математика, природознавство, фізика, хімія, філософія, малювання, каліграфія.

Перші випускні письмові екзамени в городоцькій гімназії, після вибуху світової війни, відбулися 21 та 23 травня 1917 р. Вони включали в себе польську, грецьку та латинську мову. Усний екзамен відбувся 15 червня 1917 р. Його здали п'ять гімназистів – К. Чернецький, К. Квітковський, Я. Мазур, К. Понуркевич, Б. Шлагер та одна гімназистка – І. Лачовна.

Щоб бути зарахованим на навчання в перший клас гімназії, необхідно було скласти екзамени з релігії, польської та німецької мови, математики. Навчання було платним. Його ціна становила 30 корон за півріччя. Гімназисти, які без поважних причин не відвідували занять протягом 8 днів автоматично відраховувались зі школи.

В гімназії відбувалися уроки фізичного виховання. Внаслідок військових дій гімназійний спортивний зал був зруйнований. Тому учні гімназії змушені були використовувати військовий спортивний майданчик. В теплу пору року, гімназисти під керівництвом К. Зуржицького та Ш. Тауба, здійснювали тривалі піші подорожі в околицях міста. Взимку, учні займалися катанням на ковзанах та лижах. Гімназія мала бібліотеку, географічно-історичний, природничий та фізичні кабінети.

Крім навчання, городоцькі гімназисти займались суспільно-корисною роботою. В 1915 р. учні внесли на рахунок товариства “Червоного хреста” 188 корон. В травні 1916 р. гімназисти назбирали на потреби цієї організації 642 корони. В 1916 р. було зібрано 33 корони на потреби сиріт. Протягом червня 1916 р. гімназисти здійснювали збір олова, міді, каучуку на потреби австрійської армії.

Отже, відкриття гімназії в Городку було надзвичайно важливою подією для культурного та суспільного життя повіту. Вона стала осередком не тільки освітнього процесу, але дала поштовх до розвитку українського національного руху. В Городок приїхала велика кількість національно свідомих викладачів, які домоглися відкриття філії “Просвіти” у місті. Гімназію закінчили сотні українських учнів, що стали основою місцевої інтелігенції.

Список використаних джерел

1. Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum w Gródku Jagiellońskim za rok szkolny 1916/17. Lwów: 1917. s. 8.

ЕЛЕМЕНТИ ФІЛОСОФІЇ ТА ТЕОЛОГІЇ У ТВОРЧОСТІ Г. КОСТЕЛЬНИКА

Гавриїл Теодорович Костельник – видатний український богослов, священник УГКЦ, доктор філософії. У своїй творчості він доволі вдало поєднував деякі елементи філософії з низкою теологічних постулатів. Зокрема мислитель активно досліджував філософське поняття “матерія”. Аналізуючи його, учений насамперед зазначав, що людське пізнання бере свій початок від смислового світовідчуття, а у філософії у цьому контексті говориться про безпосередньо поданий людині певний образ світу. Тож матерію слід розуміти як дещо конкретне, дане людині для вправління з побудови тих чи інших об’єктів, іншими словами – “змислів”. Відтак мислитель аналізує основні підходи трактування матерії низкою філософів. Серед них Платон, Аристотель, Левкіп, Демокрит, Епікур, Гоббс. Усі вони давали власне оригінальне трактування матерії. Тут, очевидно, не має потреби детально зупинятися на дослідженні ним цього питання, але сам висновок, якого доходить мислитель такий: “Між масами існує посередник... між землею і яблуком, що на дереві, є воздух, що служить як субстрат для гравітаційної енергії, по котрому вона може поширюватися... Енергія...сама потребує посередника – і то саме матерії, отже того елемента, що в нашому змисловому світовідчуванні вибивається на домінуюче становище” [2, с. 318-319].

Г. Костельник звертається також і до аналізу поняття “енергія”, яку очевидно потрібно розуміти як деяку “річ у собі”, котра відкривається (доступна для органів відчуття) людині лише у найпримітивніших своїх площинах, будучи при цьому в цілому непізнаною. З подібними науковими постулатами богослову доводилося виступати на численних філософських диспутах та конференціях в багатьох західноукраїнських містах. В одному тогочасному виданні з цього приводу можна було прочитати таке: “О. др. Костельник з’ясував у своєму викладі нестійкість матеріалістичного світогляду супроти найновіших дослідів фізики і біології. Перевага енергетичного світогляду, який і саму матерію розуміє як особливий стан енергії, це по своїй суті заперечення матеріалізму. Найновіші здобутки фізики й біології не протирічать, а, навпаки, підтримують християнський дуалістичний світогляд” [3, с. 219].

Досліджуючи В. Освальда, науковця в галузі фізики та хімії, Г. Костельник використав його теорію енергетизму, згідно якої існує одна енергія, усе ж інше виступає лише тими чи іншими її формами. Тому про матерію Г. Костельник говорить лише як про одну з ланок енергії. Тож домінує нове поняття енергії яке переконливо нівелювало “сухий і мертвий” матеріалізм. Але виникає інше питання. Яким чином пов’язати існування енергії з релігійним світоглядом? У цьому контексті Г. Костельник апелює до англійського астронома Д. Джонса, який з-поміж іншого стверджував, що матерія з якої складається світ не могла існувати постійно. Як наслідок, з необхідністю впливає висновок про існування сили яка б створила саму матерію. У цьому факті Г. Костельник бачить певну співзвучність фізики з релігією. Мислитель зазначає, що “...метафізика шукає...зв’язку та порядку між Божими (творчими) думками, і тут такий порядок добачуємо в тому, що ростинні й звірячі принципи життя (“душі”) створені на зразок енергії, але в тому напрямі, щоби енергію доводити до щораз більшого звершенства, до щораз більшої автономности та індивідуальности” [2, с. 322].

Наступним положенням філософсько-теологічної доктрини Г. Костельника був постулат про створення світу Богом. Мислитель стверджував, що Бог “викидає” світ із самого себе і такий процес у часі триває безперервно. Причому і Творець, і його творіння мають різну природу. Якщо про природу Бога можна стверджувати, що вона ідеальна, то натомість світ – фізичний, з усіма подальшими наслідками які можуть впливати з даного факту. Існування Бога Г. Костельник пояснював таким чином – людина, спостерігаючи та абстрагуючи оточуючу її дійсність, приходять до констатації певних закономірностей які

відбуваються у природі. Як наслідок повинен існувати та існує той, хто впорядковує цю дійсність і надає їй закономірного характеру.

Звертаючись до феномену культури мислитель наголошує на тому, що вона починається лише з моменту відходу людини від природи. Цей процес призводить до того, що людина стає все більше самостійною і врешті задається критичним питанням про існування Бога. Позицію Г. Костельника у цьому питанні можна порівняти з концепцією італійського культуролога Д. Віко який говорив про існування таких “епох” людського існування як епоха богів, епоха героїв та епоха людини. Саме в епоху людини відбулися (і відбуваються) найбільш масштабні (і переважно негативні) впливи людини на оточуюче середовище і як наслідок отримуємо відхід від культури та прихід до цивілізації. Поряд з цим Г. Костельник був прибічником теорії “вроджених ідей” Р. Декарта. Але, тим не менше, на переконання дослідника, людина приходить до твердження щодо існування Бога не лише через раціоналізм, а й інтуїтивним шляхом. Велику увагу мислитель приділяв ролі Бога у творенні органічного світу, адже саме факти буття органічного світу доводять існування Бога. В протилежному випадку доволі важко буде дати аргументовані пояснення про зародження життя та його головну мету. “Життя, – пише дослідник, – не є результатом дуже скомплікованої машини організму, але навпаки: ся машина є витвором скритого життєвого принципу, який має характер своєрідної енергії” [3, с. 224]. На переконання Г. Костельника ця енергія потрапила у світ під час акту Божого творіння. Саме душа і є цією енергією. Вона виступає одним з головних критеріїв який дозволяє стверджувати що перед нами розгортається феномен життя.

Також слід зазначити, що Г. Костельник прагнув нівелювати гострі кути між найновішими здобутками сучасної йому науки та основними положеннями християнського віровчення. Цей факт дозволяє зробити висновок, що будучи греко-католицьким священником з одного боку, він залишався ще й справжнім науковцем з другого. Так, вивчаючи та аналізуючи еволюціоністську теорію Ч. Дарвіна, мислитель у дечому не погоджувався з нею, а у деяких моментах навіть проводив паралелі між ученням Ч. Дарвіна та християнством. Для прикладу можемо скористатися тим відрізком із Біблії де мова йде про створення світу Богом за шість днів. У цьому контексті Г. Костельник зазначав, що мовиться не про шість людських, а про шість Божих днів і коли перевести їх на людські, можемо отримати цифру рівну шести тисячам, або навіть шестистам тисячам днів.

Як представник української церкви Г. Костельник усіма можливими йому засобами боровся проти атеїзму. Мислитель відштовхувався від того, що практично упродовж усієї історії розвитку людства людина виступає як “людина релігійна”. Релігія є саме тим чинником, якому вдалося об’єднати народи. Вона стала постійною потребою людини. У цьому контексті Г. Костельник прагнув дати теоретичне обґрунтування цілковитой неможливості життя людини без релігії як такої. Насамперед мислитель наголошує на тому, що будучи людиною мислячою, вона з необхідністю є і релігійною, адже лише мислячим істотам притаманне відчуття існування чогось надприродного, тобто Бога.

Тут можемо провести паралель з філософом-містиком Й. Екхардом, котрий стверджував, що Бог присутній у всьому, але таку присутність може помітити лише людина, послуговуючись не інтелектом, а деяким позараціональним, містичним відчуттям. Також Г. Костельник відстоював положення про вроджену ідею Бога. Як наслідок, людина з необхідністю повинна існувати з нею упродовж усього свого життя. Мислитель ототожнював поняття “релігія” і “віра”, зазначаючи, що там де присутня релігія, є і віра. Тож головним моментом є те, що людина вірить і не може існувати без віри як такої.

Список використаних джерел

1. Гавриїл Костельник: філософські погляди / М. Кашуба, І. Мірчук. Дрогобич: Вимір, 2002. 140 с.
2. Історія української філософії: Хрестоматія. Упорядник М. В. Кашуба. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 356 с.
3. Олексюк М. Боротьба філософських течій на західноукраїнських землях у 20–30-х роках ХХ ст. Львів, 1970. 299 с.

МОРАЛЬ – ОСНОВА ДУХОВНОГО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Мораль – одна із форм духовного життя та універсальних способів соціальної регуляції дій людини в суспільстві. Вона має всепроникаючу здатність і загальнолюдський характер. Формується на традиціях та звичаях, що виникають в суспільстві чи соціальній групі. Людина засвоює ці традиційні норми поведінки, що входять у звичку, стають надбанням духовного світу особистості. Мораль спирається на силу суспільної думки, що за допомогою схвалення одних вчинків і осуду інших регулює поведінку особистості. Також, мораль ґрунтується на свідомості кожної окремої людини, на розумінні нею необхідності узгодження особистих і суспільних інтересів. Цим визначається добровільний вибір, який має місце тоді, коли міцною основою моральної поведінки особистості стає совість. Таким чином, мораль містить у собі сукупність норм і правил поведінки і є важливим способом розкриття можливостей людини, становлення і ствердження людської особистості. Її центральними проблемами є норми поведінки людини, оціночно-імперативний спосіб пізнання світу з погляду добра і зла.

Походження моралі як одного з основних способів нормативної регуляції дій людини у суспільстві розглядається по-різному. Мораль як універсальний загальнолюдський чинник – поширюється на всіх людей без винятку, всі рівні перед її вимогами мають її дотримуватися. Мораль як продукт суспільно-історичного розвитку, що розгортається на основі й у процесі практично-духовної діяльності людей та у погодженні й врегулюванні спільної і в той же час індивідуалізованої діяльності.

З розвитком суспільного життя, формується моральна система суспільства. Вона виникає та розвивається у людській спільноті як спосіб регулювання міжлюдських стосунків. Пріоритетне місце у моралі займає проблема гармонізації індивідуальних і суспільних інтересів. За цих умов мораль стає духовним засобом осмислення і вираження загального інтересу колективу, спільноти, суспільства, способом здійснення волі суспільної цілісності, до якої належить людина.

Мораль як різновид практично-духовного способу освоєння світу, регулює поведінку людини і суспільні відносини. Вона тісно пов'язана з політикою, правом, релігією, мистецтвом, наукою, але має свою специфіку. На відміну від інших форм духовного життя для моралі специфічним є її нормативний та ціннісний характер. Вона є особливим способом практично-духовного освоєння дійсності. Виражає суспільну поведінку у формі морального ідеалу. Специфіка моралі пов'язана з її всепроникаючим характером, універсальністю. Приписи моралі носять універсальний, всюдисущий, загальнолюдський характер і застосовуються у будь-яких життєвих ситуаціях.

Найважливішими елементами моралі варто вважати її норми. Під нормою розуміється таке розпорядження, за яким повинна бути виконана певна дія для досягнення заданих цілей. При цьому треба враховувати, що не кожне розпорядження є нормою, а лише таке, що приймає форму безособових, загальних і загальнолюдських імперативів, має характер загального правила. Моральна норма визначає суспільно необхідні типові варіанти моральної поведінки. Вона являє собою таку загальну вимогу, що регламентує, погоджує вчинки людей.

Поряд із моральними нормами важливе місце посідають принципи моралі. Вони характеризують цілісну лінію поведінки людини, постають складовими її морального характеру. Ще одним компонентом моралі є ціннісні орієнтації. Моральними цінностями виступають принципи, норми і правила поведінки, спосіб життя людини. Спираючись на сформовану в суспільстві систему цінностей, свідомість людини одержує можливість давати послідовну, відносно стійку моральну оцінку вчинкам людей. Моральні цінності пронизують

собою всю духовну культуру суспільства.

Для реалізації вимог моралі потрібні певні мотиви, тобто реальні рушійні сили, які б поєднували ці вимоги зі світом конкретних людських дій і вчинків. Мотив виражає зацікавленість суб'єкта в певній дії і є відповіддю на запитання, чому власне він її вчинив. Моральна вартість самого вчинку чи дії не завжди відповідає моральній вартості мотиву. Мораль не може бути байдужою до власної гідності мотивів, на яких базуються ті чи інші людські вчинки. Мотивація дає відповідь на запитання, чому, для чого людина діє певним чином, а ціннісна орієнтація висвітлює те, заради чого діє людина. Існують цінності, сенс яких визначається наявними потребами й інтересами людини та цінності, які навпаки, надають сенсу існуванню самої людини.

Будь-який людський вчинок, не міг би отримати морального виміру, якби не передбачалося, що людина здатна усвідомлювати їх внутрішню проблематику, співвідносити їх із власними уявленнями про добро і зло, належне і справедливе, з голосом власного сумління. Мораль як така – це характеристика певних людських вчинків, поведінки, людської активності загалом. Будучи аспектом, моментом усякої людської діяльності, розвинута моральна діяльність характеризується усвідомленою внутрішньо-особистісною мотивацією поведінки у відповідності з вимогами суспільної моралі як загальнообов'язкового духовного ідеалу.

Мораль виникає й існує лише в контексті тих або інших людських відносин. Це можуть бути не тільки стосунки між людьми, а й відносини людини з природою, ставлення до культури та її цінностей. Моральні відносини існують як особистісно-усвідомлені, такі, що мають самостійну цінність. Вони є особливим видом відносин людей, що виникають у процесі їхнього життя і пов'язані з моральною оцінкою вчинків і результатів їх діяльності. У своєму змісті моральні відносини розрізняються в залежності від того, стосовно кого людина має визначені моральні обов'язки і який характер вони носять. Також відносини регулюються нормами моралі, що діють незалежно від службового становища людей, їхньої професії та знань.

В моралі як цілісному структурному утворенні виділяють ще моральну свідомість. Вона поділяється на індивідуальну і суспільну. Головними компонентами індивідуальної моральної свідомості є моральні почуття обов'язку, совісті, гідності, справедливості. Суспільна моральна свідомість, носієм якої є суспільство, акумулює не тільки і не стільки моральну практику сьогодення, а значною мірою використовує досвід минулих поколінь та історичних епох, їх пошуки та досягнення.

Моральна свідомість, характеризується універсальністю, здатністю все зробити об'єктом своєї оцінки. Звертаючись до моральної свідомості перед нами постає не що інше як людська свідомість взагалі, з властивими їй внутрішніми механізмами, смисловим і ціннісним змістом. Разом з тим йдеться про вельми специфічну ділянку праці людської свідомості. Якщо свідомість загалом є ідеальним відображенням і впорядкуванням реальності, то моральна свідомість – ідеальним відображенням і впорядкуванням власне моральної реальності.

Отже, мораль – це особливий вид духовно-практичного освоєння дійсності, яка регулює поведінку людини в суспільстві, відіграє важливу пізнавальну роль і безпосередньо виступає активною стороною виховного процесу.

СЕКЦІЯ “ВИЩА МАТЕМАТИКА, КІЛЬКІСНІ МЕТОДИ ТА КОМП’ЮТЕРНІ НАУКИ”

Костенко А. В.

к.ф.-м.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

РОЗШИРЕННЯ ІНФОРМАТИВНОГО ОПИСУ ФОТОЗНІМКІВ

Описано розроблене автором застосування “DescribePhoto” для документування файлів формат JPEG. Процес документування (внесення на матеріальні носії атрибутів документів) реалізовано на основі стандарту EXIF. Передбачені засоби для автоматизації внесення типових атрибутів.

Початковий період створення і розвитку засобів комп’ютерної графіки характеризувався розвитком численних, іноді досить ефективних, графічних систем, орієнтованих на те чи інше обладнання. Фактично цей період можна охарактеризувати як період основної уваги до технічних засобів.

В наступні період більш актуальною стала проблема створення програмного забезпечення. По-перше, велися розробки алгоритмів комп’ютерної графіки – генерація примітивних елементів, інтерполяція, апроксимація, форми і методи представлення зображень і т. п., по-друге, створювалися інструментальні засоби комп’ютерної графіки – графічні мови, пакети процедур, застосування для перегляду зображень.

В даній роботі реалізовано розширений опис фотознімків згідно стандарту EXIF [1].

EXIF (англ. Exchangeable Image File Format, формат сумісних файлів зображень) – стандарт, що дозволяє додавати до графічних файлів і інших медіафайлів додаткову інформацію (метадані), які коментують цей файл, та описують умови і способи його отримання, авторство і т. п. Цей стандарт отримав широке поширення у зв’язку з використанням цифрових фотокамер. Інформація, записана в цьому форматі, може використовуватися як користувачем (за допомогою спеціалізованого програмного чи апаратного забезпечення), так і різними пристроями, наприклад, принтером. Додаткова інформація зберігається в тегах EXIF [2].

Для зберігання розширеної інформації про фотознімки в застосуванні “DescribePhoto” обрані EXIF теги, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Теги EXIF обрані для зберігання розширеної інформації про фотознімки

Тег EXIF	Містить інформацію
DateTimeOriginal ExposureTime	<i>Дата та час</i>
ImageDescription	<i>Хто зображений</i>
XPSubject	<i>Де зроблене фото</i>
XPComment	<i>Коментарі</i>
UserComment	<i>Підпис під фото</i>

Розроблене застосування “DescribePhoto” використовує бібліотеку CCR Exif і дозволяє виконувати такі операції:

- перегляд цифрових фотознімків та метаданих з тегів EXIF з обраного каталогу у двох режимах – по одному зображенню та декілька одночасно;
- створювати редагувати та запам’ятовувати інформацію з тегів EXIF;
- впорядковувати перегляд інформації за внесеними в теги значеннями;

– створювати, редагувати та зберігати інформацію, яка часто використовується при заповненні тегів;

– перейменовувати файли, використовуючи інформацію з тегів;

В лівій частині головного вікна застосування розташовано зображення фотознімку, а в правій значення занесені в тегах EXIF (рис. 1).

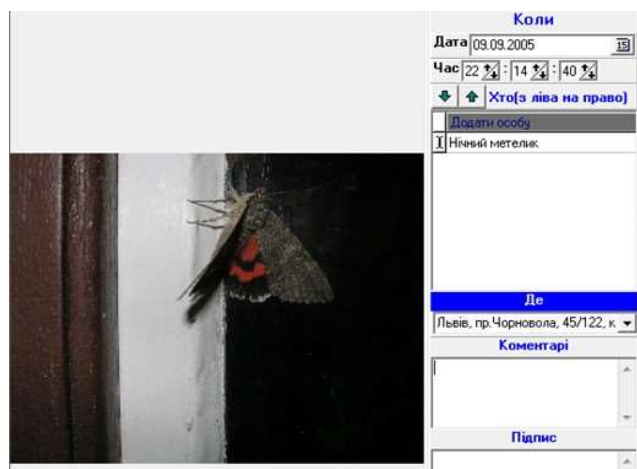

Рис. 1. Головне вікно застосування “DescribePhoto”

Виконання операцій в застосунні “DescribePhoto” здійснюється натисненням наступних кнопок (табл. 2).

Таблиця 2

Опис кнопок застосування “DescribePhoto”

Кнопка	Опис операції
	Завантаження фотографії
	Кнопка перемикач між режимами відображення
	Перехід до першої за порядком фотографії
	Перехід до попередньої за порядком фотографії
	Перехід до наступної за порядком фотографії
	Перехід до останньої за порядком фотографії
	Збереження змін, що здійснені у EXIF тегах
	Впорядкування фотографій за зростанням дат створення
	Копіювання значень EXIF тегів

Використання застосування “DescribePhoto” дозволить користувачам детально описати фотознімки цифрових фотокамер та відсканованих фотознімків з фотоплівок.

Список використаних джерел

1. Exchangeable image file format for digital still cameras: Exif Version 2.31. URL: <https://web.archive.org/web/20171201035720/http://www.cipa.jp/std/documents/e/DC-008-Translation-2016-E.pdf>.
2. Standard Exif Tags. URL: <https://exiv2.org/tags.html>.

Pilyavskyy A.
D.Sc., Professor
Lviv University of Trade and Economics,

Maryniak A.
D.Hb., Professor
Poznan University of Economics and Business

THE ISM METHOD IN THE STUDY OF SUCCESS FACTORS OF POLISH AND UKRAINIAN SUPPLY CHAINS

The study aims to compare the key success factors of Ukrainian supply chain (SC) management and to identify the interrelationships between the factors recurring. The article is based on a case study and uses the Interpretative Structural Model (ISM) method. Based on empirical research, among other things, it has been established that it is possible to identify success factors for SC management that are characteristic of Ukrainian supply chain. The activities within the framework of the "analyst" construct were considered most important in connection with other factors for success. These are supply chain evaluation indicator analysis, preparation and analysis of reports in the area of logistics, identification, and evaluation of risk elements in the supply chain and ordering data and improving data acquisition. Also, it was found that the factors which represent factors with a high power of dependence and a high driving force belong to the transport construction and procedural conditions. Differences in the perception of the success factors of the examined supply chains were also shown and it was proposed to extend the research using methods related to the ISM method or methods supporting it.

Аніловська Г. Я.
д.е.н., професор

Львівський торговельно-економічний університет

МОДЕЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Виклики протидії відмиванню нелегальних доходів і фінансуванню тероризму є глобальними і вимагають тісної співпраці на міжнародному рівні. Функціонування системи фінансового моніторингу в Україні здійснюється у тісній взаємодії з міжнародними інституціями, які функціонують у цій сфері. Нормативні документи, які є орієнтирами і правилами функціонування системи в Україні, в основному відповідають міжнародним нормам і модифікуються з врахуванням позитивного міжнародного досвіду. Основними базовими положеннями, закладеними у стандартах міжнародних організацій, стосовно побудови системи інформаційно-аналітичного забезпечення фінансового моніторингу, є такі:[1]

Рекомендації FАTE. Рекомендація 20: Повідомлення про підозрілі операції

Примітка до Рек.20: Всі підозрілі операції, включаючи спроби проведення операцій, повинні бути повідомлені незалежно від суми таких операцій.

Стандарти Базельського комітету з питань банківського нагляду (BCBS). 56. Постійний моніторинг і перевірка рахунків та фінансових операцій дозволять банкам виявляти підозрілу діяльність, усувати помилкові результати та негайно повідомляти про реальні підозрілі фінансові операції. Цей процес повинен бути чітко визначений у політиках та процедурах банку та доведений до відома його працівників. 57. Повинні бути встановлені процедури оцінки того, чи передбачено внутрішніми документами (політиками) банку повідомлення про підозрілі фінансові операції правоохоронних органів або СУО. 58. Після виникнення підозри щодо фінансової операції за рахунками або підозри щодо відносин, в

доповнення до повідомлення про підозрілу діяльність банк повинен вжити достатніх заходів для зменшення ризику використання банку для злочинної діяльності. Для цього можна здійснити перегляд ризик-профілю клієнта, рахунку або самих відносин.

Директива (EU) 2015/849 Європейського Парламенту та Ради Європи. Арт.33(1).

а.Інформування FIU , в тому числі через подання звіту, за власною ініціативою, у випадках коли зобов'язана особа знає, підозрює або має достатні підстави підозрювати, що кошти незалежно від їх суми є надходженням від злочинної діяльності або пов'язані з фінансуванням тероризму, а також надання відповіді в короткі терміни на запити FIU з метою отримання ним додаткової інформації.

Міжнародний досвід (структура заповнення SAR)

Канада: Частина А: місце здійснення фінансової операції.

Частина Б: у який спосіб фінансова операція була ініційована;
як фінансова операція була проведена.

Частина В: хто був ініціатором фінансової операції.

Частина Г: інформація про організацію, від імені якої була проведена фінансова операція.

Частина Д: інформація про фізичну особу, від імені якої була проведена фінансова операція.

Частина Е: детальний опис підозрілої фінансової операції.

Частина Є: Опис вжитих заходів.

США: Вступ: причина подання звіту та загальний опис підозрілої діяльності. Наявність учасників фінансової операції у будь-яких санкційних списках. Короткий виклад “red flags”. Дати та підстави подання попередніх звітів щодо учасників фінансової операції (за наявності).

Основна частина: релевантні факти щодо учасників фінансової операції та самої операції (складна послідовність трансакцій, відсутність підтверджуючої документації); інформація з рахунків (походження коштів, використання коштів за датою і сумою); інформація про відправника та отримувача; детальна інформація про операції з готівковими коштами.

Заклучна частина: додаткова інформація, яка може бути надана; інформація про подальші дії фінансової установи ; контакти співробітників фінансової установи.

Великобританія: Принципи складання висновку: визначення ймовірної вигоди від підозрілої операції та її розміру; визначення причини виникнення підозрілої операції; визначення ймовірних подальших дій з активами, щодо яких є підозра; визначення всіх учасників, які беруть або братимуть участь у проведенні підозрілих операцій; змістовний опис причин виникнення підозри.

Естонія: Відслідковування і аналіз: виявлення незвичної фінансової операції або діяльності; вжиття посиленних заходів належної перевірки з метою спростування чи підтвердження підозри. Види звітів: підозра фінансування тероризму; підозра відмивання коштів; підозра про міжнародні санкції; незвичні фінансові операції; незвична діяльність; звіт про готівку

Особливого значення набуває ведення і використання “особливо корисної статистики”, яка є підставою функціонування системи фінансового моніторингу. Сукупність статистичних даних, які використовуються і визнаються цінними в різних країнах, залежить від різних факторів, особливо від ситуації в країні. Однак, існує міжнародна практика формування елементів даних, їх збору і опрацювання. Рекомендована сукупність даних, які за підсумками оцінки функціонування систем фінансового моніторингу в різних країнах визнано особливо корисними, включає такі множини показників: у сфері міжнародної співпраці – кількість відправлених, отриманих, опрацьованих, задоволених та відхилених запитів у сфері ПВК/ФТ; нагляд у сфері ПВК/ФТ: кількість зареєстрованих або таких, що мають ліцензії кредитно-фінансових установ, кількість здійснених заходів з моніторингу і аналітичних заходів; кількість виявлених порушень нормативних вимог; кількість застосованих санкцій та інших заходів стосовно усунення порушень; розмір фінансових покарань; юридичні особи та інші утворення: кількість юридичних осіб та утворень, які здійснюють діяльність у даній юрисдикції (за типами установ); фінансова розвідка: кількість

отриманих ППО, в тому числі тих, що стосуються ФТ (за типами підзвітних установ); обсяг операцій в одержаних ППО (за типами підзвітних установ); кількість отриманих звітів про транскордонні готівкові операції (валютні та документи на пред'явника); кількість розробок на базі розвідувальних даних, що були розіслані чи обміняні; правова система ПВК та оперативні дії: кількість кримінальних розслідувань ВК; кількість судових переслідувань за ВК; кількість засуджених за ВК; фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення: кількість розслідувань фінансування тероризму; кількість засуджених за фінансування тероризму; тощо.

В Україні відсутня статистика деяких показників. Саме в цьому напрямі і необхідно здійснювати розробку інформаційного забезпечення системи фінансового моніторингу і впровадження в практику діяльності її суб'єктів. Особливе значення при вирішенні цих завдань має Єдина інформаційна система у сфері запобігання та протидії, функціонування та розвиток якої здійснюється в теперішній час [2]. Ця система має своїм основним завданням формування і надання інформації Державній службі фінансового моніторингу з метою забезпечення виконання покладених на неї завдань.

Список використаних джерел

1. Офіційний веб-сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <http://www.sdfm.gov.ua>.
2. Положення про єдину державну інформаційну систему у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 627. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

Артеменко В. Б.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОГНОЗУВАННЯ ЧАСОВИХ РЯДІВ НА ЗАСАДАХ ARIMA-МОДЕЛІ ТА ШТУЧНИХ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ

В доповіді розглядається та проводиться порівняльний аналіз прогнозування часових рядів за допомогою моделі ARIMA і штучних нейронних мереж (ШНМ) на прикладі деяких показників соціально-економічного розвитку Львівської області. Показано, що можна успішно застосовувати ШНМ, коли модель ARIMA видає менш точні результати.

Показники соціально-економічного розвитку регіону або країни можна представити у вигляді набору послідовних значень цих показників, які зафіксовані у рівновіддалені один від одного моменти часу. Прикладом такого представлення є програма соціально-економічного розвитку регіону. Тут набір значень деякого показника $x(t)$, $t = 1, 2, \dots, n$ інтерпретується як часовий ряд (ЧР). Для прогнозування ЧР існує безліч методів, що висуває на порядок денний проблему вибору як моделі ЧР, так і програмного забезпечення для її реалізації.

Ми маємо на меті розглянути і порівняти прогнозування часових рядів з використанням ARIMA-моделі та штучних нейронних мереж. В якості часових рядів використовуються деякі показники програми соціально-економічного та культурного розвитку Львівської області.

Виділяють стаціонарні та нестаціонарні стохастичні моделі ЧР. Перший вид моделей заснований на припущенні, що аналізований ЧР (процес) знаходиться в рівновазі відносно до середнього рівня. Такі моделі ЧР не мають широкого застосування, позаяк основні показники соціально-економічного розвитку регіонів характеризуються як ЧР, у яких не виконується припущення вищевказаної рівноваги. Саме тому багато ЧР описуються як нестаціонарні, що не мають природного середнього значення. Найбільш поширеним класом

як стаціонарних, так і нестаціонарних моделей ЧР є модель, яка в спеціальній літературі відома як “модель Бокса-Дженкінса”. В англomовному варіанті вона має назву ARIMA – **AutoRegressive Integrated Moving Average model** або ж український до неї еквівалент АРІКС – модель авторегресії й проінтегрованої ковзної середньої.

Модель ARIMA має такі основні параметри:

- p – параметр авторегресії;
- q – параметр ковзної середньої;
- d – порядок різниці моделі.

Процес побудови багатопараметричної моделі ARIMA (p, d, q) є ітеративним – йдеться про використання трьохступеневої ітеративної процедури побудови моделі, що заснована на ідентифікації, оцінюванні й діагностичній перевірці моделі. У доповіді розглядаються підходи до побудови та практичного використання моделі ARIMA (p, d, q) для прогнозування часових рядів засобами системи *STATISTICA*.

Загальним недоліком застосування ARIMA-моделей є складність вибору типу моделі та підбору (визначення) її параметрів, що істотно збільшує суб’єктивний внесок учасників процесу аналізу та прогнозування ЧР. Таким чином, результат аналізу і прогнозування ЧР залежить як від кваліфікації аналітика в предметній галузі, так і від його кваліфікації щодо методів прогнозування.

Штучна нейронна мережа (ШНМ) – це математична модель, а також її програмне або апаратне втілення, що побудовані за принципом організації та функціонування біологічних нейронних мереж, тобто мереж нервових клітин живого організму. Інакше кажучи, ШНМ є системою з’єднаних та взаємодіючих між собою простих процесорів (штучних нейронів). Такі процесори зазвичай досить прості. Кожен процесор подібної мережі має справу тільки з сигналами, які він періодично отримує на вході, і сигналами, які він періодично посилає іншим процесорам. Однак, будучи з’єднаними у досить велику мережу з керованою взаємодією, такі окремо прості процесори разом здатні розв’язувати досить складні задачі [1].

Апарат ШНМ припускає мінімальну участь аналітика під час формування моделі, бо здатність до навчання характерна для всіх нейромережових моделей, а алгоритми їхнього навчання адаптують (підлаштовують) вагові коефіцієнти відповідно до структури даних, які призначені для навчання.

Штучні нейронні мережі є потужним методом моделювання, що дозволяє відтворювати складні залежності як лінійні, так і нелінійні. Вони привабливі з інтуїтивної точки зору – засновані на біологічній моделі нервових систем. У майбутньому розвиток нейронних моделей може привести до створення нового інструментарію для підтримки прийняття управлінських рішень у сфері соціально-економічного розвитку регіонів і України загалом.

Існує безліч нейромережових структур, які розрізняються кількістю та розташуванням нейронів і синаптичних зв’язків. Найбільш відомою структурою є багатошаровий перцептрон (MLP) – це повнозв’язна модель без зворотних зв’язків. Кількість шарів та нейронів у них зазвичай обумовлено постановкою задачі та обчислювальними здібностями комп’ютера.

В роботі [2] розглядаються підходи до прогнозування деяких показників програми соціально-економічного розвитку регіону, засновані на використанні штучних нейромереж і нейромережних пакетів. Тут представлені результати емпіричного аналізу і прогнозування часових рядів у програмах регіонального соціально-економічного розвитку з використанням нейропакету *STATISTICA Neural Networks* на прикладі двох ЧР – значень індексів номінальної та реальної заробітної плати по Львівській області (у % до попереднього місяця).

STATISTICA Neural Networks відповідає найсучаснішим технологіям і показує найкращі характеристики серед нейромережних пакетів, які представлені нині на ринку програмного забезпечення. Вона надає величезну кількість унікальних можливостей і тому

буде корисна не тільки експертам із нейронних мереж (надаючи їм широкий вибір типів нейронних мереж і алгоритмів їхнього навчання), але і новачкам у сфері нейромережних обчислень. Для таких користувачів є такий інструмент, як *Майстер рішень*, що підтримує користувача на всіх етапах створення штучної нейронної мережі.

Майстер рішень пакету *STATISTICA Neural Networks* – це інструмент, що допомагає створювати і тестувати мережі для прикладних задач аналізу даних і прогнозування, у тому числі часових рядів. Конструює безліч мереж для розв’язання прикладних задач, копіює їх у поточний набір мереж і передає ці мережі у вікно *Результатів*, за допомогою якого можна перевірити їх якість різними способами.

Результати виконаних досліджень дозволяють зробити такі висновки:

- для прогнозування деяких показників у програмах соціально-економічного розвитку регіонів України доцільно використовувати штучні нейронні мережі, коли класичні методи прогнозування, йдеться зокрема про модель ARIMA, не дозволяють адекватно розв’язувати задачі прогнозування соціально-економічних показників;

- результати емпіричного аналізу показали, що для прогнозування таких показників програми соціально-економічного розвитку Львівської області, як індекси номінальної та реальної заробітної плати можна успішно застосовувати тришаровий перцептрон MLP із профілем s_b 1:6-3-1:1, який ідентифікує штучну нейронну мережу з параметром вікна зсуву 6, 1-ю вхідною і вихідною змінною, 6-ма вхідними нейронами, 3-ма прихованими нейронами та відповідно 1-им вихідним нейроном.

Перспективами подальших досліджень є розроблення нових моделей прогнозування для тих показників програми соціально-економічного розвитку регіону або країни, прогнози яких доцільно обчислювати на основі нейромережного підходу.

Список використаних джерел

1. Штучна нейронна мережа (ШНМ). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Штучна_нейронна_мережа.
2. Артеменко В. Б. Прогнозування показників соціально-економічного розвитку регіону на основі нейромережного підходу. Індуктивне моделювання складних систем : зб. наук. праць. Вип. 2. Київ : Міжнар. науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем НАН та МОН України. 2010. С. 5-14. URL: http://www.mgua.irtc.org.ua/attach/IMCS/2010_2/1.pdf.

Кісілевич О. В.

к.ф.-м.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛЕЙ ПАНЕЛЬНИХ ДАНИХ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ ДЖЕРЕЛ ІНВЕСТИЦІЙ

У сучасних умовах Україна постала перед об’єктивною необхідністю активізації інвестиційного процесу. Структурне і якісне оновлення виробництва й створення ринкової інфраструктури відбуваються практично повністю шляхом і за рахунок інвестування. Саме тому проводиться дослідження залежності інвестицій в основний капітал від прибутків підприємств, доходів населення та індексу споживчих цін на основі моделей панельних даних з фіксованими ефектами, оскільки інвестиційний процес відіграє ключову роль в економіці держави і дуже важливим є виявлення пріоритетних джерел інвестицій.

Моделі, що базуються на використанні панельних даних, досить широко використовуються при моделюванні процесів на мікро- та макрорівнях. Панельні дані є спостереженнями за певною ознакою об’єктів однієї сукупності протягом рівновіддалених періодів часу. Фактично панельні дані є комбінацією варіаційних (крос-секційних) та часових рядів.

Фундаментальна перевага наборів панельних даних порівняно з просторовими вибірками полягає в тому, що вони дають змогу дослідникові виявити значно більшу

гнучкість у моделюванні відмінностей поведінки для різних суб'єктів. В загальному вигляді модель панельних даних може бути представлена так:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta'x_{it} + \varepsilon_{it}.$$

x_{it} містить K регресорів і не містить константи. Індивідуальний ефект моделюється за допомогою α_i , який не залежить від часу t і є специфічною характеристикою індивідуального i -го елемента просторової вибірки. У такому вигляді модель являє собою класичну модель регресії. Якщо ми припустимо, що α_i є однаковими для всіх елементів зрізу, то звичайний метод найменших квадратів дасть нам змогу отримати консистентні та ефективні оцінники α та β . Для узагальнення цієї моделі використовуються дві основні схеми. Згідно з підходом на основі фіксованих ефектів, α_i являє собою специфічний для групи постійний доданок в моделі регресії. Згідно з підходом на основі випадкових ефектів, α_i являє собою специфічний для групи збурення, подібні до ε_{it} , з тією відмінністю, що для кожної групи здійснюється лише одна їхня реалізація, яка вважається однаковою для всіх періодів.

У цьому дослідженні для побудови моделей використовувалися реальні показники економіки України за 2012-2014 р.р. Ці дані використовувалися для побудови різновидів моделей панельних даних з фіксованими ефектами, а саме: модель об'єднаної регресії, МНК-модель з фіктивними змінними, модель відхилень від групових середніх, модель групових середніх. Кожна з цих моделей детально аналізувалася та перевірялася на адекватність за допомогою різних економетричних методів. Для конкретного випадку використовувалася така модель залежності інвестицій в основний капітал, що включає в себе 3 регресори (прибуток підприємств, доходи населення та індекс споживчих цін):

$$y = \alpha_i + \beta_1x_1 + \beta_2x_2 + \beta_3x_3,$$

де y – це інвестиції в основний капітал, α_i – специфічний для групи постійний доданок в моделі регресії, x_1 – прибутки підприємств, x_2 – доходи населення, x_3 – індекс споживчих цін. В ролі різних груп розглядаються всі області України, включно з містом Київ $i = 25$. А оскільки часовий проміжок складає 2012-2014 р.р., то $t = 3$. Дослідження показують, що об'єднана модель з одним постійним доданком такий вигляд:

$$y = 3493,438 + 1,299x_1 + 0,144x_2 - 36,395x_3.$$

Для виявлення відмінностей між областями здійснена перевірка за допомогою F -критерію, яка підтверджує наявність у даних ефекту окремих областей. А при розрахунку ефектів часових періодів за відсутності ефектів окремих областей отримуємо результати, що показують відсутність суттєвих відмінностей для різних часових періодів. Отже, легко бачити, що на основі застосування панельних даних підтверджується пряма залежність інвестицій від прибутків підприємств, доходів населення та індексу споживчих цін, а також аналізується її характер та особливості.

Список використаних джерел

1. Грін, Вільям Г. Економетричний аналіз, Видавництво Соломії Павличко "Основи", Київ, 2005. 1197с.
2. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом. К.:Лібра, 2002. 472с.

ТЕХНОЛОГІЯ ПОБУДОВИ КАРТОГРАФІЧНИХ СЕРВІСІВ GOOGLE

Картографічний сервіс – це один з найпопулярніших сервісів в сучасному Інтернеті. Однак, для його побудови потрібно скористатися картами та сервісами, які надають небагато виробників: Google, GraphHopper, Jawg, OsmAnd. Переважно якісні картографічні сервіси, які надають можливість створювати власні сервіси, є дорогими та складними.

Серед них вирізняються картографічні сервіси Google. Вони безкоштовні до певного рівня використання, що достатньо для освоєння сервісу. Вони якісні і безвідмовні, забезпечуючи різноманітні потреби користувачів. Однак, для їх використання є лише один вдалий посібник [1].

Google надає цілий ряд картографічних сервісів, серед них обмежимося тими, що дозволяють позначати маркерами розташування на картах певних об'єктів, наприклад, корпусів Університету чи пам'ятників видатним особистостям. Таких сервісів у Google три:

- Сервіс *Google My Maps* – абсолютно безкоштовний сервіс, який дозволяє доповнити стандартну карту Google власним прикладним шаром з маркерами різного вигляду;
- Сервіс *Google Maps Static API*, який дозволяє описати карту Google специфічною формулою – тегом типу *IMG*, вмонтованим в HTML-сторінку;
- Сервіс *Google Maps JavaScript API* – інтерактивний динамічний сервіс, побудований на базі програм, написаних мовою *JavaScript*.

Картографічні сервіси Google Maps передбачають, що розробник повинен мати обліковий запис Google і використовувати переглядач Google Chrome з цим обліковим записом. Для використання сервісу типу (а) в переглядачі Chrome потрібно відкрити адресу [2], вибрати базову карту Google, утворити на ній власний шар і винести на карту маркери. Наприклад, так виглядає карта з маркерами навчальних корпусів та гуртожитків Університету (рис. 1).

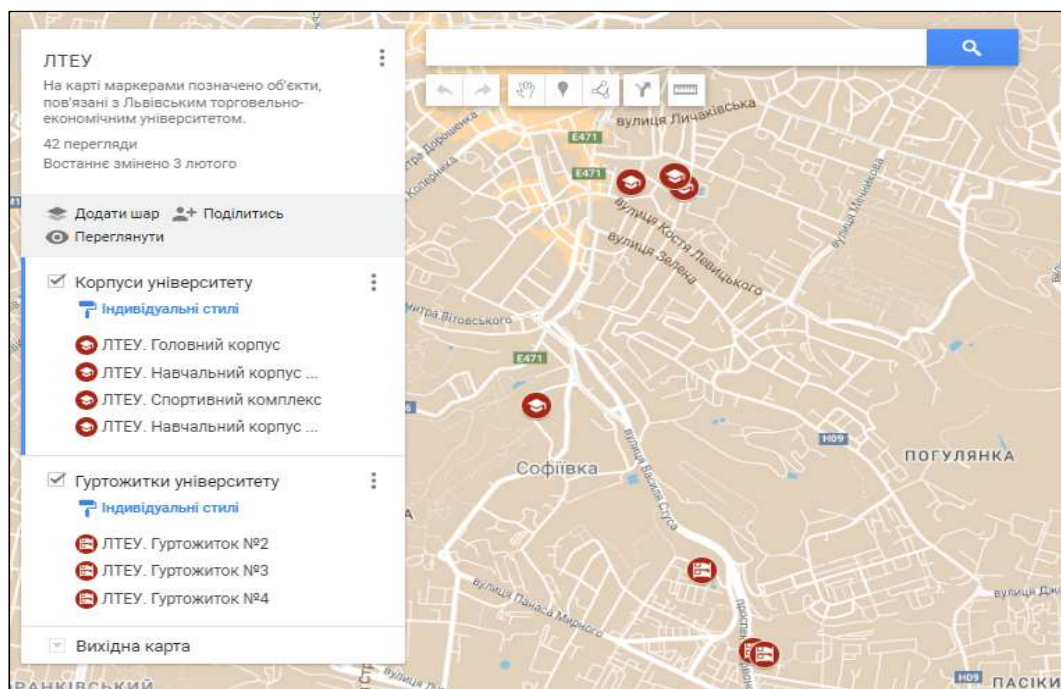

Рис. 1. Карта з маркерами навчальних корпусів та гуртожитків Університету

Недоліком цього сервісу є те, що розроблена карта розташована на сервері Google і з тих чи інших причин (відсутності пам'яті на дисках, реорганізації сервера тощо) може

пропасти. Однак, розробник може зберегти цю карту на своєму комп'ютері, вибравши з меню, яке відображає кнопка , розташована на заголовку вікна опису карти (рис. 1), команду *Експортувати в KLM/KMZ*.

Всі параметри команди потрібно прийняти такими, як вони встановлені за замовчуванням, і натиснути на кнопку *Завантажити*. Кнопка утворить файл *ЛТЕУ.kmz*. При необхідності карту можна відновити. Для цього в переглядачі Chrome потрібно відкрити адресу [2] і в меню опису карти вибрати команду *Імпортувати*. Команда відобразить вікно, в яке можна перетягнути мишкою утворений раніше файл *ЛТЕУ.kmz*. У вікні переглядача знову з'явиться карта.

Для побудови сервісів типу (b) та (c) потрібно на сайті розробників Google утворити свій обліковий запис, відкрити сайт платформи *Google Maps* і на ньому утворити проект. Утворивши рахунок обліку, пов'яжемо його з проектом. Утворимо ключ API, обмеживши його відповідним сервісом.

Для використання сервісу (b) потрібно утворити HTML-сторінку, на якій побудувати HTML-тег *img* з параметрами, які задають карту, її розміри, масштаб, розташування та вигляд маркерів, а також API-ключ статичного сервісу. Приклад 1 демонструє опис такого тегу з маркерами, які представляють корпуси Університету, а рис. 2 відображає його в переглядачі.

Приклад 1. Тег *img* з описом маркерів, .

```

```

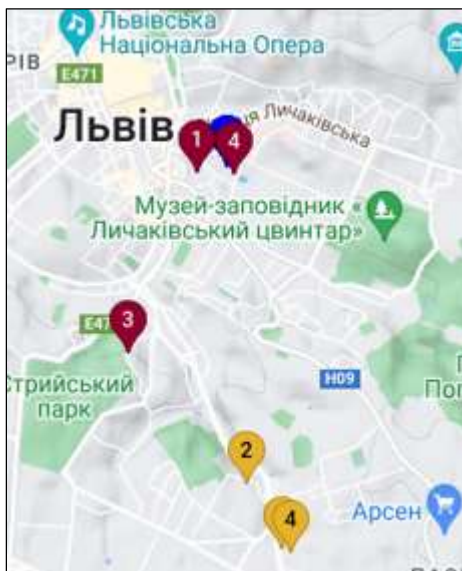

Рис. 2. Відображення фрагмента HTML-сторінки з картою

Сервіс (c) дозволяє утворити над картою панель кнопок. Обробники подій натиснення на кнопки, написані мовою програмування *JavaScript*, дозволяють в діалозі змінювати параметри карти та маркерів. Наприклад, можна змінити масштаб та центр карти, змінити колір та прозорість маркерів чи написи на них. Для того, щоб побачити, що знаходиться під ними, можна заставити маркери “підскакувати”.

Список використаних джерел

1. Alper Dincer, Balkan Uraz. *Google Maps JavaScript API Cookbook*. Packt Publishing, 2012. 360 p.
2. *Google My Maps. Сервіс побудови карт*. URL: <https://www.google.com/maps/d/u/0/>.

МАТЕМАТИЧНА СИСТЕМА ЧУТЛИВОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ПОЧАТКОВИХ УМОВ

Хаотичні системи як тип нелінійної динамічної системи, може містити дуже мало взаємодіючих частин, які можуть слідувати простим правилам, але всі вони мають дуже чутливу залежність від своїх початкових умов. Теорія хаосу сфокусована на нелінійних динамічних системах, які є набором взаємодіючих компонентів, що утворюють велике ціле. Майже кожна нетривіальна система реального світу є нелінійною динамічною системою. Можна очікувати, що будь-яка проста детермінована система буде створювати легко передбачувану поведінку. Проте, незважаючи на їх детерміновану простоту, з часом ці системи можуть створювати надзвичайно непередбачувану поведінку через цю чутливість до початкових даних. Таким чином, прогнозування майбутнього таких систем вимагає неможливої точності вимірювання та обчислення. Хаос фундаментально вказує на те, що існують межі знання та прогноз, тому що деякі майбутні випадки можуть бути невизначеними з будь-якою точністю. Далі втручання в систему може мати непередбачувані результати, навіть якщо втручання є дуже незначним.

Економіка та прогноз погоди мають багато спільного. Подібність полягає в тому, що обидва намагаються передбачити результати дуже великих систем, компоненти яких комплексно взаємодіють між собою. Вихідні дані обох систем мають, здавалося б, випадковий вигляд хоча є й інші закономірності (наприклад, погода спекотніша влітку, ніж взимку, також є більша зайнятість) [1].

В останні роки в теорії хаосу вивчаються системи рівнянь, які можуть створювати настільки складні рухи, що вони виглядають абсолютно випадковими. Тому теорія хаосу має широке застосування як у механіці рідин, проявах турбулентності, прогнозі погоди, економічній теорії та інших природничих і наукових сферах.

Список використаних джерел

I.D. Kelsey. The Economics of Chaos or the Chaos of Economics, Oxford Economic Papers, Vol. 40, (1988) 1-31.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ЯК СКЛАДОВА КРИЗИ СИСТЕМНОЇ ОСВІТИ

Освіта на сьогодні одна з тих галузей, стан яких, можна охарактеризувати як кризовий. Під галуззю освіти ми розуміємо систему освіти, тобто сукупність закладів, процесів, спільноти залучених людей, адміністрування цими складовими тощо. Під кризою ми розуміємо нестабільність всієї системи, коли діяльність системи не приносить запрограмованих (бажаних) результатів. В даному випадку ми спостерігаємо системну кризу, бо в нестабільному, незадовільному стані знаходяться одночасно декілька складових системи освіти.

Коли система стабільна, можна говорити про її ефективність. Можна розглядати системи різних країн, брати спільні критерії та аналізувати, порівнювати, яка з систем більш приваблива та результативна. Потім брати одну з цих систем і на їх прикладі перебудувати вітчизняну. Але як правило про копіювання всього комплексу не йдеться, лише про окремі пункти, акценти, які подаються як панацея.

Щоб запозичена систем працювала, вона має мати ті самі показники, характеристики складових системи-взірця, тобто матеріальна база має бути співвимірною, навчальний

персонал має отримувати гідне заохочення протягом всього кар'єрного шляху, адміністративна ланка має бути гнучка, достатньо для “пересадки на іншу ґрунт”, культурні цінності країн “донора” та отримувача теж мають бути в одній площині. Тоді можна чекати результати, які можна порівнювати.

Крім проблем, які є в системах освіти багатьох країн, ми маємо тепер накопичені та й нові виклики до національної системи освіти. Наша країна знаходиться у стані війни. Багато шкіл знищені, мільйони людей втратили роботу, вимушені покинути місця постійного проживання, знаходяться під постійним, довготривалим стресом. Це все не можна віднести до факторів покращення стану освіти в цілому. Поки що більшу шкоду отримує шкільна освіта, але вже скоро діти, що вчилися у школах підуть у ВУЗи, і варто очікувати нового загального рівня (зниженого певно ж) у вищій освіті. Це не нормально, але такі факти.

Національна система освіти намагається втриматись у рамках довоєнної системи, а навіть і продовжує підтримувати нормальний, наскільки це можливо, хід навчального процесу. Тобто йдеться про часові обмеження занять, дзвінки, перерви, домашні завдання і т. п. Там де “нормальна” система не справляється, на сьогодні є “латки”, наприклад “дистанційні заняття”. Частково до цього спонукав період епідемічної небезпеки, але на жаль процес дистанційного навчання не встигли, не змогли довести “до розуму” у довоєнний період. Дистанційні заняття переважно є звичайними заняттями, що проводяться за допомогою програм віддаленого конференц-зв'язку. Особисто для мене, показовим є факт, коли лектор проводить лекцію, а потім вимагає фотопідтвердження занотовування лекції у конспекти (паперові).

Між тим, автор намагається утриматися від критики, окрім іншого і з тої причини, що є частиною цієї системи освіти. Для мене цікавим є дослідити будь-які кроки, напрямки які б дозволили відхилитися від інерційного скочування у ще гірше становище наявної системи освіти. І певно ж йдеться про певні “кроки”, а не про системність. Зрозуміло, що я можу пропонувати лише кроки, пов'язані з моїм фахом, тобто інформаційними технологіями.

Для початку, про стан речей, які стали звиклими. Тобто про фактичний розвиток інформаційних технологій і його впливу на звичайне життя (не прив'язуючи до системи освіти). Зараз є тотальна перевага смартфонів над всіма іншими високотехнологічними пристроями (рис. 1). Тобто, засоби зв'язку – телефони, повністю трансформувалися у термінали доставки послуг (програмних продуктів) до споживача, на сьогодні де-факто знаходяться постійно онлайн в інтернеті. Іншими словами, смартфони тепер це в більшості випадків термінал підключення користувача незалежно від місця знаходження (тобто мобільно) до послуг Інтернету, а це медійність, банківські послуги (шопінг, розрахунки, оплата проїзду тощо). Американці публікують дослідження (січень 2023), де називається 4 години 25 хв. – середній час які пересічна людина проводить зі смартфоном, а це 65 днів у році.

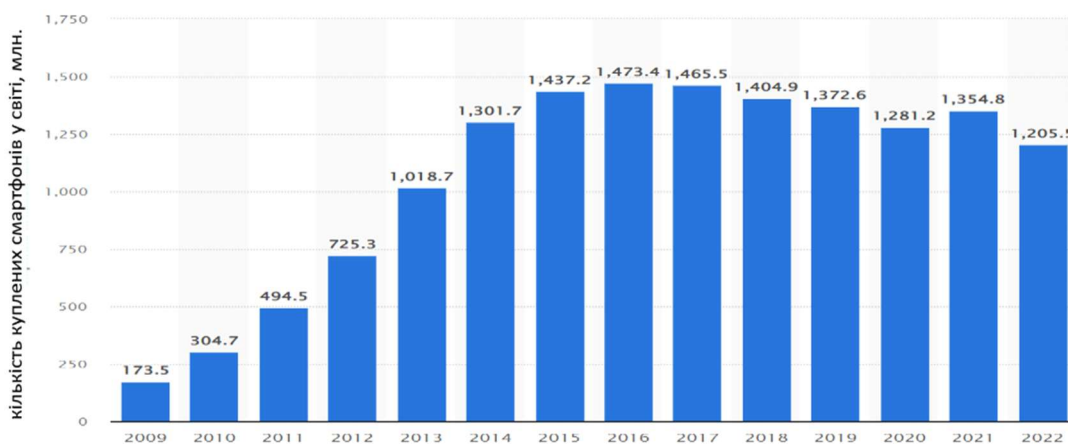

Рис. 1. Кількість куплених смартфонів у світі, млн

Окремо уваги заслуговує національна система “Дія”, яка намагається створити електронну (безпаперову) систему споживацького документообігу. Можливо, таку систему могли створити лише у нас і в наявних умовах. Мається на увазі, що такі масиви інформації знаходяться небезпечно близько до межі, за якою йде порушення конфіденційності, приватності особи.

Середня природженість користування купленим пристроєм у середньому 2,58 року, або 32 місяць (потім наступний). Такий період призводить до цифри біля 4 млрд. телефонів. Окрім того є альтернативні дані про майже 15 млрд. телефонів (у тому числі смартфонів та службових), відтак половина, або більша половина людства має смартфони, і відповідно програмні послуги (інтернет). Такі факти, такі реалії.

Якщо ці дані використати як поле пошуку рішень проблем вітчизняної освіти, можна зробити наступні висновки. По-перше не вистачає програмних продуктів та програм (як напрямків розвитку) для подачі навчального матеріалу у форматі для смартфона. Тобто немає цільових програм розвитку такого контенту (поодинокі застосування), і немає такого напрямку в системі освіти. Гіпотетично, в найближчому майбутньому, телефон ширше та легше буде приєднуватися до телевізора (монітора), наразі ще не (не поширена практика). Тому програмні продукти, призначені для навчання, мають бути адаптовані до розміру екрана смартфона. Телеконференції (Zoom, Meet тощо), на екранах смартфона, виглядають сумнівно (не ефективно). Акцент автоматично зміщується до формату проведення тестів у практичних заняттях, щодо лекційного заняття (подачі матеріалу), то є поняття підкасту, і розумних виглядає відхід від відео формату на користь офлайнних аудіо (на нашу думку).

Варто також згадати про такі речі, як ChatGpt, що на сьогодні вже є проблемою, оскільки дозволять компонувати письмові роботи, що геть нівелює цінність письмової подачі письмових (типу есе) відповідей, на завдання. Окрім того, є загальна тенденція – зниження цінності накопичення особистих знань, бо вони як факт, завжди доступні на перший запит. Це напевно негативний вклад інформаційних технологій у освіту.

Список використаних джерел

1. *Cell Phones evolution*. URL: https://www.researchgate.net/figure/Cell-Phones-evolution_fig1_267027268.
2. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/chart/653/prevalence-of-selected-features-in-the-global-installed-base-of-mobile-phones/>.

Швец О. М.

к.е.н., доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА MOODLE ЯК СКЛАДОВОЇ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасна освіта вимагає безупинного розширення сприйняття комплексності світу, що є визначальною вимогою інформаційного суспільства. Таким чином, ефективне функціонування інформаційного суспільства вимагає нового рівня освіти й нових підходів до організації процесу навчання.

Через це, сучасний навчальний заклад вищої освіти повинен оперативнo змінювати навчальні курси, способи їхнього викладання і швидко реагувати на запити здобувачів – споживачів освітніх послуг.

Досвід провідних європейських університетів переконливо свідчить, що заклади вищої освіти вже не є безпосередньо прив’язані до місцевості. Сучасний університет вже стає глобальною організацією, в центрі безпосереднього освітнього процесу якої перебуває студент з його освітніми запитамми, а не професор, котрий збирає навколо себе аудиторію студентів. Звідси, все більшого розвитку набуло застосування сучасних освітніх технологій, що привело до

створення електронного (дистанційного) навчання та нової генерації навчальних закладів – віртуальних (електронних) університетів, які повинні зробити освіту доступнішою та якіснішою.

Також відомо, що складові частини дистанційного навчання – це технології створення, передавання і збереження навчальних матеріалів, організації і супроводу навчального процесу за допомогою комп'ютерної техніки та телекомунікаційного зв'язку.

Безперечно, що поява та активне застосування мультимедіа (текст, графіка, анімація, звук) істотно покращила ефективність навчання, однак, головним у дистанційному навчанні все ж таки є взаємодія студента з викладачем і зі своїми колегами. Цей процес здійснюється з використанням електронної пошти, списку розсилки, телеконференцій тощо. Крім того, вагому роль у процесі дистанційного навчання відіграє онлайнний (прямий) доступ до навчального матеріалу, поданого у вигляді текстів, графіки, відеофрагментів, контролюючих і тренажерних програм тощо.

Розвиток і досягнення інформаційних технологій актуалізували проблему модернізації системи освіти. Особливого значення така модернізація системи освіти набуває в Україні. Суть такої модернізації найяскравіше проявилася в концепції дистанційної освіти, яка, завдяки такому глобальному явищу, як Інтернет, охопили широкі верстви нашого суспільства та стала вагомим фактором його розвитку. Для того щоб забезпечити конкретний зв'язок знань з діями, необхідно постійно “навчати себе”, поповнюючи й розширюючи свою освіту. Саме цю мету прагне забезпечити електронне навчання, яке складає основу дистанційної освіти. У наш час існує досить великий спектр як апаратних, так і програмних засобів для розроблення систем дистанційної освіти.

Для практичної реалізації завдань дистанційного навчання найчастіше використовують спеціалізовані інформаційні системи, які називають системами управління навчанням. Найпоширенішими системами управління навчанням нині є: Moodle, IBM Learning Space, Ilias, Webtutor, eLearning 3000, WebCT, Web-клас ХПІ та інші. Незважаючи на істотні відмінності в інтерфейсах, у наборах функціональних можливостей, у вимогах до ресурсів тощо, всі перелічені системи схожі структурно, оскільки реалізовані на основі принципу модульності та розподілу користувачів на групи за ролями у навчальному процесі.

Система дистанційного навчання “Moodle” може використовувати різні елементи і засоби дистанційного навчання [1]:

- навчальні видання (на паперових носіях та в електронному вигляді);
- мережеву навчально-методичну допомогу;
- аудіо навчально-інформаційні матеріали;
- відео навчально-інформаційні матеріали;
- лабораторні дистанційні практикуми;
- електронні бібліотеки з віддаленим доступом;
- засоби навчання на основі експертних навчальних систем;
- засоби навчання на основі геоінформаційних систем;
- засоби навчання на основі віртуальної реальності.

Сама платформа “Moodle” побудована у вигляді звичайного інтернет-сайта, на якому зареєстровані користувачі [1, 2]. Кожен користувач має повноваження для таких ролей: гість, студент, викладач, укладач курсу, модератор.

Викладачі створюють навчальні курси, лекції, тести. Студенти записуються на курси, проходять їх, а після закінчення складають іспити з вивченого матеріалу. За всім цим процесом стежать модератори та адміністратори, які не втручаються в сам процес, а лише корегують його. Тривалість курсу залежить від індивідуальних можливостей студента, оскільки в Moodle запроваджено адаптивну систему формування як контенту лекцій, так і складання тестів. Це означає, що існує певний наперед заданий шлях навчання, але лише від студента залежить як успішно і як швидко він зможе його пройти. Чим краще студент засвоює матеріал лекцій, тим краще він складає тести, і тим швидше він вивчає сам курс. Викладач, який контролює діяльність студента, може індивідуально видавати йому додаткові матеріали та тести для гнучкішого оцінювання його знань та здібностей.

У контексті розглянутих проблем впровадження системи дистанційної освіти можна стверджувати, що тенденції сучасності зобов'язують і стимулюють до впровадження новітніх способів одержання необхідної інформації та покращення навичок за допомогою новітніх навчальних систем. Це дасть змогу збільшити інтерактивність процесу навчання, перейти від викладання лекційного матеріалу у вигляді набору інформації до закріплення отриманих знань на практиці.

Список використаних джерел

1. *Опис віртуального навчального середовища Moodle. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Moodle>.*
2. *Сайт українських розробників популярної системи Інтернет-освіти Moodle.*

Бабич В. І.

старший викладач

Львівський торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ ЗВ'ЯЗКІВ В MONGODB

При проектуванні баз даних виділяють такі основні етапи як інфологічне, даталогічне та фізичне проектування [1]. На інфологічному рівні незалежно від структури даних, яка буде використовуватись на подальших етапах проектування, робиться опис моделі предметної області в термінах моделі “сутність-зв’язок” (ER-моделі). Для реляційних баз даних перехід від моделі “сутність-зв’язок” до даталогічної моделі можна виконати користуючись алгоритмом, відомим як правила Джексона [2]. Він дозволяє перетворити модель “сутність-зв’язок” у систему відношень, тобто перейти до реляційної моделі даних. Цей алгоритм є евристичним, але для діаграм “сутність-зв’язок”, що містять не дуже велику кількість сутностей, він дає хороші результати і є зручним у використанні.

СКБД MongoDB належить до нереляційних баз даних і використовує документну модель даних, основними елементами якої є документи та їх колекції, за допомогою яких відображаються сутності предметної області.

Для організації зв’язків між колекціями та документами в MongoDB використовуються дві основні стратегії [3]:

- 1) стратегія “без вбудовування”;
- 2) стратегія “все вбудоване”:
 - встановлення посилань (ручне встановлення, автоматичне зв’язування);
 - вкладення.

Стратегія “без вбудовування” має на увазі організацію зв’язку через поле документа, яке містить ідентифікатор іншого документа. Дане поле містить ідентифікатор колекції, відповідно, при зміні ідентифікатора потрібно модифікувати і поле, але це повинен знати і виконувати користувач або адміністратор, так як MongoDB явних зв’язків автоматично не підтримує.

Стратегія “все вбудоване” включає два методи встановлення посилань та організацію вкладення об’єктів БД:

- 1) ручне встановлення посилань;
- 2) DBRef (автоматичне зв’язування).

У ручній установці посилань надається значення поля ідентифікатора одного документа полю іншого документа як посилання, і програма стає здатною виконувати запити до даних другого документа.

Недоліком цього підходу є можливість встановлення користувачем типу і значення ідентифікатора документа. За замовчуванням використовується тип ObjectId, який автоматично генерує ідентифікатор документа відповідно до формату зберігання.

Перевагою ручної установки посилань є одночасне додавання документів до батьківської та дочірньої колекції.

Для встановлення автоматичного зв’язування документів використовується функціональність DBRef.

Недоліком цього підходу є поступове додавання документів: необхідно спочатку додати документ до батьківської колекції, а потім до дочірньої. Перевага полягає у можливості користувача самостійно задавати тип і значення сполучному полю.

Отже, в MongoDB існує альтернатива традиційним зв'язкам між колекціями – вкладення дочірніх колекцій/документів у батьківську колекцію/документ.

Враховуючи вищенаведені особливості організації структури даних у документо-орієнтованій СКБД MongoDB, можна сформулювати подібні до правил Джексона правила переходу від моделі “сутність-зв’язок” до документної моделі бази даних.

1. Якщо ступінь зв’язку 1:1 та клас належності обох сутностей є обов’язковим, то в документній моделі створюється один документ, одним із полів якого є вкладений документ, що містить дані про другу сутність.

2. Якщо ступінь зв’язку 1:1 і клас належності однієї сутності є обов’язковим, а інший – необов’язковим, то в документній моделі створюється один документ, одним з полів якого може бути вкладений документ, що містить дані про другу сутність.

3. Якщо ступінь зв’язку 1:1 та клас належності жодної сутності не є обов’язковим, то в документній моделі створюється два документи, при цьому в кожному з них може міститися поле, що зберігає посилання (ідентифікатор) на інший документ.

4. Якщо ступінь зв’язку 1:N та клас належності сутності на стороні N є обов’язковим, то в документній моделі можливі 2 варіанти:

– один документ, одним із полів якого є вкладений документ, що містить дані про другу сутність;

– два документи, причому другий документ містить поле, що зберігає посилання (ідентифікатор) на перший документ.

5. Якщо ступінь зв’язку 1:N, клас належності сутності на стороні N є необов’язковим і немає додаткових полів, то в документній моделі можливі 2 варіанти:

– один документ, одним із полів якого може бути вкладений документ, що містить дані про другу сутність;

– два документи, причому другий документ може містити поле, що зберігає посилання (ідентифікатор) на перший документ.

6. Якщо ступінь зв’язку 1:N, клас належності сутності на стороні N є необов’язковим і є додаткові поля, створюється два документи, при цьому другий документ містить масив об’єктів наступного виду:

```
mas1:[{ Id1: ObjectId, data1: String},  
...,  
{Idn: ObjectId, datan: String}  
],
```

де Id_i – посилання на інший документ, data_i – додаткове поле , n – кількість додаткових полів.

7. Якщо ступінь зв’язку M:N і немає додаткових полів, то незалежно від класу належності сутностей створюється 2 документи, кожен з яких містить масив посилань на інший документ.

8. Якщо ступінь зв’язку M:N і є додаткові поля, створюється 2 документи, кожен з яких містить масив об’єктів наступного типу:

```
masN:[{ Id1: ObjectId, data1: String},  
...,  
{Idn: ObjectId, datan: String}  
],
```

де Id_i – посилання на інший документ, data_i – додаткове поле , n – кількість додаткових полів.

Зауважимо, що якогось універсального підходу до використання вкладення та встановлення посилань між документами та колекціями немає. Все залежить від того, яка інформація потрібна найчастіше, і, виходячи з цього, здійснюється взаємозв’язок між об’єктами БД.

Список використаних джерел

1. Гайдаржі В. І., Дацюк О. А. Основи проектування і використання баз даних: навч. посібник. К.: ІВЦ "Вид-во "Політехніка", 2004. 256 с.
2. Jackson Glenn A Relational Database Design With Microcomputer Applications. Englewood Cliffs, N. J. : Prentice Hall. 1988. 207 p.
3. Data Modeling Concepts. URL: <http://www.mongodb.com/docs/manual/core/data-models/>.

Крутяк М. Б.

старший викладач

Львівський торговельно-економічний університет

ВИКОРИСТАННЯ ПАКЕТУ MAPLE В МІКРОЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Предметом дослідження мікроекономіки є поведінка економічних суб'єктів і механізм прийняття рішень. Основним методом дослідження мікроекономічних процесів є моделювання і тому процес мікроекономічних досліджень потребує використання комп'ютерів. Одним із інструментальних засобів моделювання економічних задач є математичний пакет Maple. Найчастіше в таких мікроекономічних дослідженнях використовується графічний метод.

Проілюструємо використання Maple на прикладі дослідження ринкової рівноваги.

В середовищі Maple для заданих функцій попиту і пропозиції потрібно провести аналіз наслідків відхилення цін від рівноважного рівня, зміни попиту і пропозиції. Хоча будь-яке припущення про вид функціональних залежностей попиту і пропозиції буде спрощенням дійсності, дослідження цих функцій дозволяє частково оцінити реальну ситуацію.

Деякі змістовні висновки про взаємний вплив показників можна зробити, досліджуючи поведінку графіків відповідних функцій.

Цікавим є точка перетину кривих попиту і пропозиції. Ця точка називається точкою рівноваги, а відповідна ціна – рівноважною ціною. Перетин графіків при $P = P_r$ означає, що при такій ціні весь зроблений товар розкуповується, попит і пропозиція збігаються.

За заданими функціями можна побудувати графіки кривих попиту і пропозиції. Проведено дослідження впливу зміни ціни на співвідношення між попитом і пропозицією на даний товар та дослідження попиту на еластичність

Worksheet вікна Maple такого дослідження подано на рис. 1.

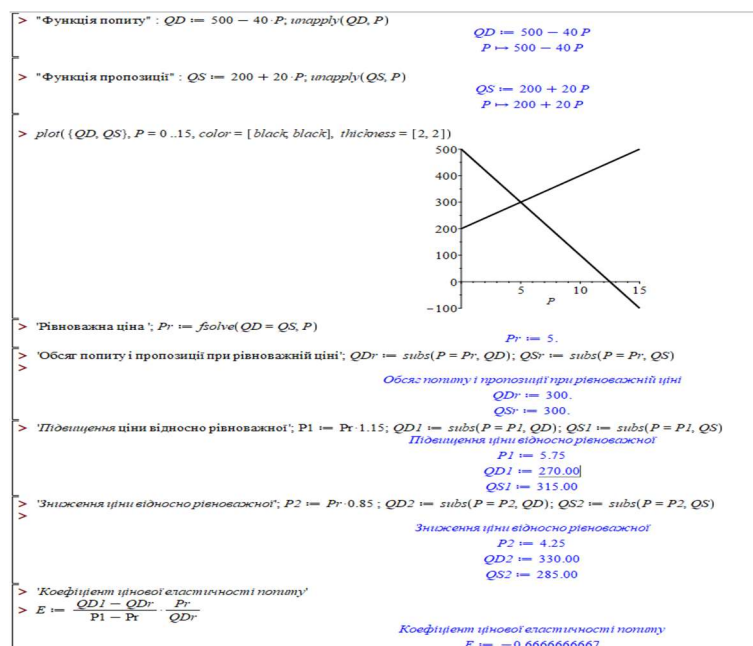

Рис. 1. Worksheet вікна Maple

З дослідження можна зробити висновок, що точка перетину кривих попиту і пропозиції є точкою рівноваги і значення рівноважної ціни 5 ум. од., обсяг і пропозиція співпадають, тобто весь вироблений товар розкуповується. Підвищення рівня ціни відносно рівноважної приводить до надлишку товару ($Q_{S1} > Q_{D1}$), при зниженні рівня ціни виникає дефіцит ($Q_{S2} < Q_{D2}$).

Значення коефіцієнта цінової еластичності попиту $|E| = 0,67$, що означає, що попит нееластичний.

Плеша В. І.

старший викладач

Львівський торговельно-економічний університет

ПРОБЛЕМИ ФОРМАТІВ ІМПОРТУ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ СИСТЕМИ MOODLE ДЛЯ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТ ІТ-НАПРЯМКУ

Тестування сьогодні є невід'ємною частиною навчальних матеріалів і системи контролю. На етапі формування тестової бази існує потреба автоматичного завантаження питань, оскільки процес ручного введення займає багато часу. Імпортування бази питань реалізується через спеціальні формати файлів, підтримка яких залежить від програмного забезпечення навчального середовища. Платформа Moodle пропонує цілий ряд форматів для імпорту питань з файлу, проте деякі з них є надто обмежені в можливостях, або покликані забезпечити обмін з іншими навчальними платформами. Найбільш популярними і зручними для Moodle є формати GIFT та XML. Їх зручність обґрунтовується не тільки адаптованістю під систему, відносною простотою редагування, зрозумілістю, широкими можливостями налаштувань, а й тим, що Moodle тільки їх пропонує для експорту питань з бази. Тобто при потребі перенесення навчальних матеріалів з однієї бази в іншу обмін відбуватиметься саме через ці формати. Кожен з форматів для імпорту питань має свої вимоги щодо структури, синтаксису та спеціальних символів.

Освітні компоненти ІТ-напряму мають ряд особливостей навчального матеріалу, які ускладнюють процес створення файлів для автоматичного завантаження тестових питань та потребують спеціальних підходів до форматування, щоб уникнути помилок при імпортуванні. Такі помилки можуть виникати через співпадіння спеціальних символів розмітки форматів GIFT чи XML та деяких частин навчального матеріалу. Наприклад синтаксис різних мов програмування, CSS-стилів, HTML та інших видів розмітки передбачає використання таких самих умовних символів, як і розмітка файлів формату GIFT чи XML. Такими символами можуть бути: \sim , $=$, $\#$, $\{$, $\}$. Також деякі інші (наприклад: $//$, $:$, $[$, $]$, $"$, $<$, $>$) відповідно до формату розмітки. Необхідно зазначити, що при ручному введенні кожного питання окремо використовуючи інтерфейс конструктора для створення тестових питань системи Moodle таких проблем зазвичай не виникає, адже програмне забезпечення самостійно переформатовує введений матеріал адаптуючи його для правильного відображення.

Отже виникає ситуація, коли текст, який потрібно ввести, містить символи, які водночас використовуються для розмежування складових частин файлу і система при завантаженні сприймає їх за умовні службові символи розмітки, після чого виникає збій у правильному розпізнанні де починається і закінчується саме питання, де розпочинається і завершується блок відповідей, де початок і закінчення кожної з варіантів відповідей, яка з відповідей правильна, а яка ні.

Наприклад, питання по мові CSS може передбачати варіант відповіді в такому стилі:

```
#note {  
    background-color: yellow;  
}
```

Тестові завдання з HTML можуть містити наступний текст:

```
<a href="mailto:example@gmail.com">E-mail</a>
```

При цьому у форматі GIFT фігурні дужки використовуються для відмежування блоку відповідей на запитання, символ "#" - для позначення відгуків на відповіді, символ "=" – для позначення правильної відповіді. Схожа ситуація з форматом XML, який теж є мовою розмітки і використовує такі самі символи синтаксису (наприклад: <, >, ", /) як і HTML.

Вирішення цієї проблеми полягає у відмежуванні тексту питань від умовних символів розмітки. При цьому потрібно враховувати формат, для якого здійснюється форматування. Наприклад у форматі GIFT для відмежування символів ~, =, #, : , {, } передбачено спеціальний символ екранування зворотний штрих "\", використовуючи який перед спеціальним символом, наприклад "{", можна його замаскувати. Таким чином він не буде розпізнаватися як спеціальний і не впливатиме на розмітку, а на екрані в тексті запитання відобразатиметься просто символ "{". Окрім символної проблеми існує потреба у відповідному відображенні форматування тексту, для правильного сприйняття, з усіма відступами та окремими рядками, що властиво для блоків програмного коду, як це продемонстровано вище у прикладі з CSS. У форматі GIFT це можна вирішити за допомогою використання комбінації символів "\n", які утворюватимуть новий рядок:

```
\{\n background-color: yellow;\n\}\n
```

Також слід пам'ятати про можливості власного синтаксису заданих форматів тексту в GIFT, які оформлюються квадратними дужками та декларуються в коді перед текстовим блоком, тобто перед текстом запитання, або між назвою запитання (якщо вона задана) та текстом запитання: [html], [moodle], [plain] та [markdown]. Формат [markdown] розширює можливості додатковим синтаксисом та чутливий до пробілів. Формат простого тексту [plain] дає можливість відображення тексту таким, як він є заданим, проте слід пам'ятати про екранування символів, які співпадають з умовними службовими загального формату GIFT, а також байдужість [plain] до різного роду пробілів та відступів. При потребі можна комбінувати потрібний текст із заміною співпадінь текстових і службових GIFT-символів HTML-кодуванням спеціальних символів, наприклад код `{`; позначатиме символ "{". Система розпізнаватиме їх, та на екрані відобразатиметься потрібний текст. Окрім того таким записом можна імітувати форматування, наприклад, спеціальними кодами для пробілів.

Формат [html] розширює можливості синтаксису до HTML-розмітки. Проте слід правильно формувати структуру елементів, екранувати символи, які співпадають зі службовими GIFT та замінити в тексті спеціальним кодуванням символи, що співпадатимуть із службовими HTML. Зате у цьому форматі можна скористатися HTML-тегами (
, , <mark> та інші) для стилізації чи форматування так само, як і при написанні веб-сторінки. Наприклад тег-контейнер

```
<pre> </pre>
```

 визначатиме блок попередньо форматowanego тексту. В такому випадку стрічка CSS-коду виглядатиме так:

```
<p><pre>\#note \{
background-color: yellow;
\}</pre></p>
```

Водночас текст зі стрічкою HTML слід оформити замінюючи службові символи HTML:

```
<p>&lt;a href="mailto:example@gmail.com"&gt;E-mail&lt;/a&gt;</p>
```

Важливо правильно розрізнати текст, який потрібно подати у запитанні, та частину розмітки, яка його оформлює. При цьому для оформлення, поряд із символом екранування, ми можемо використовувати також інші службові GIFT-символи, наприклад: "\n", "#".

Окремий формат файлів імпорту/експорту XML передбачає певний стандарт запису спеціальною мовою розмітки за допомогою тегів-контейнерів із ієрархічною структурою побудови для всіх службових частин файлу із можливістю вказання потрібних параметрів для типів питань, форматів, оцінювання та іншого. Слід дотримуватися правил запису, структури документа та використовувати спеціальні елементи для кожної з його частин. Потрібно пам'ятати, що вбудовані фрагменти тексту HTML мають бути в спеціальних

розділах CDATA. У всьому іншому, можна дотримуватися вже описаного принципу запису у форматі HTML. Наприклад, оформлення правильного варіанта відповіді для тестового питання, який містить HTML-код, виглядатиме так:

```
<answer fraction="100" format="html">
<text><![CDATA[<p>&lt;ahref="mailto:example@gmail.com"&gt;E-
mail&lt;/a&gt;</p>]]></text></answer>
```

Згадані способи адаптування навчальних матеріалів дають можливість систематизувати та прискорити процес поповнення бази не тільки для освітніх компонент ІТ-напрямку, а й для інших з подібними особливостями: математика, фізика, хімія тощо.

Список використаних джерел

1. *Managing a Moodle course. URL : https://docs.moodle.org/311/en/Managing_a_Moodle_course.*

Хмілярчук Л. І.

старший викладач

Львівський торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПАРАМЕТРІВ ФУНКЦІЇ MAIN() В АЛГОРИТМІЧНІЙ МОВІ С

Аргументи командного рядка – це необов'язкові рядкові аргументи, які передаються операційною системою в програму при її запуску. Програма може їх використовувати як вхідні дані або ігнорувати. Подібно до того, як параметри однієї функції надають дані для параметрів іншої функції, так і аргументи командного рядка надають можливість надавати вхідні дані для програми.

У мові програмування С функція main() відіграє центральну роль, оскільки є входом до програми. Однією з її особливостей є можливість передачі параметрів. Для того, щоб програма могла аналізувати параметри, які передаються через командний рядок, функцію потрібно описати:

```
int main(int argc, char *argv[]) {
    // Тіло функції
    return 0;
}
```

Основними параметрами функції main() є argc (кількість аргументів) і argv (значення аргументів).

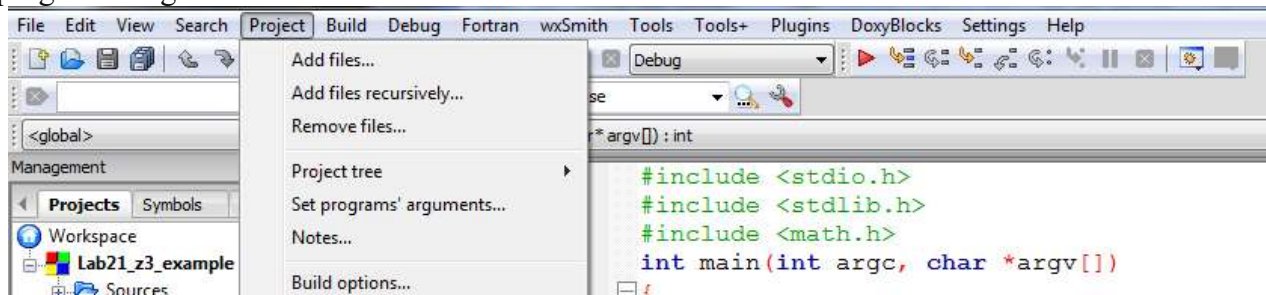
Параметр argc (англ. argument count – кількість аргументів) визначає кількість аргументів командного рядка, які передаються програмі під час запуску. Його значення як мінімум рівне одиниці, оскільки першим аргументом завжди є ім'я самої програми. Кожен аргумент командного рядка, наданий користувачем, збільшує argc на одиницю.

Аргументи командного рядка вказуються після імені виконуваного файлу програми при її запуску. Наприклад, якщо виконуваний файл називається program, аргументи командного рядка можуть бути передані таким чином: program arg1 arg2 arg3. У цьому випадку argc буде рівним 4 (включаючи ім'я виконуваного файлу програми).

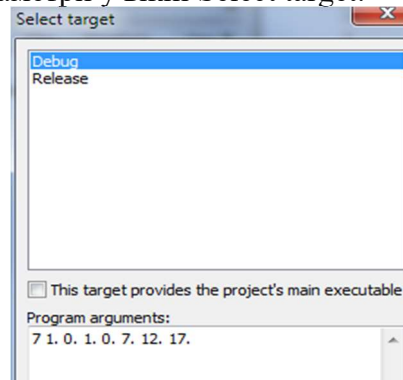
Параметр argv (англ. argument values – значення аргументів) – це вказівник на перший елемент масиву, що містить argc + 1 вказівник, з яких останній є нульовим, а попередні, якщо такі є, вказують на рядки, які містять аргументи, передані програмі з середовища виконання. Якщо argv [0] не є нульовим вказівником (тобто argc > 0), він вказує на рядок, який містить ім'я програми. Наприклад, використовуючи попередній приклад, argv[0] буде містити рядок "program", argv[1] буде містити рядок "arg1", argv[2] буде містити рядок "arg2", і так далі.

Аргументи командного рядка завжди передаються як рядки, навіть якщо надане значення є числовим. Щоб використати аргумент командного рядка як число, його необхідно конвертувати з рядка в число.

Щоб передати параметри із середовищі CodeBlocks необхідно вибрати "Project" > "Set program`s arguments..."

і далі вказати фактичні параметри у вікні Select target:

Розглянемо деякі особливості застосування основних параметрів функції main().

Завдяки параметрам argc і argv можна обробляти передані аргументи командного рядка у програмі. Це дозволяє змінювати поведінку програми в залежності від переданих аргументів. Наприклад, можна написати програму, яка приймає ім'я файлу як аргумент командного рядка і виконує певні операції з цим файлом.

За допомогою argc і argv можна передавати аргументи командного рядка з функції main() до інших функцій у програмі та використовувати передані аргументи для обробки чи аналізу у функціях.

Зазвичай, програми можуть вимагати певного набору аргументів командного рядка для коректної роботи. Тому бажано перевіряти, чи задані всі необхідні аргументи, використовуючи argc, і виводити повідомлення про помилку, якщо кількість аргументів не відповідає очікуваній.

Аргументи командного рядка можуть бути використані для передачі опцій та прапорців, які впливають на роботу програми. Можна перевірити наявність певних аргументів і виконувати відповідні дії в залежності від наявних опцій чи прапорців.

Інформацію про те, які аргументи програма очікує та як їх використовувати, можна включити в документацію програми або надати користувачам за допомогою спеціальних команд або прапорців, як -h або -help. При наявності цих прапорців програма може виводити інформацію про доступні аргументи та їхнє використання.

Незважаючи на всі переваги параметрів у програмі main(), при їхньому використанні важливо перевіряти валідність аргументів, а саме, чи аргументи командного рядка мають правильний формат і значення перед їхнім використанням. Це допоможе уникнути помилок у програмі. Окрім того необхідно розуміти порядок, в якому аргументи передаються у програму. Зазвичай перший аргумент є іменем виконуваного файлу програми, а наступні аргументи є аргументами командного рядка.

Щоб переконатися, що програма працює належним чином у всіх ситуаціях, важливо перевірити поведінку програми при різних комбінаціях аргументів.

Загалом параметри у програмі main() дозволяють збільшити гнучкість та функціональність програми, дозволяючи користувачам передавати аргументи командного рядка та налаштовувати її роботу. Проте неправильне використання може призвести до помилок або незахищених дій у програмі, тому необхідно ретельно перевіряти правильність аргументів, щоб забезпечити її надійну та безпечну роботу.

РОЗРОБКА ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГЕОМЕТРИЧНИХ МЕТОДІВ УТВОРЕННЯ НІШ

Задачі багатоекстремальної оптимізації полягають у знаходженні декількох екстремумів багатоекстремальної функції. Прикладами таких задач можуть слугувати задача навчання корисних знань для ухвалення фінансових рішень, різноманітні задачі класифікації, машинного навчання, моделювання складних систем, планування енергосистем та багато інших. Виділяють декілька типів задач багатоекстремальної оптимізації: знаходження всіх глобальних екстремумів, знаходження принаймні декількох глобальних екстремумів, знаходження всіх глобальних та локальних екстремумів, знаходження декількох найкращих екстремумів.

З метою використання для розв'язку задач багатоекстремальної оптимізації, традиційні генетичні алгоритми (ГА) потребують певних модифікацій. Існує декілька підходів до розв'язку задач багатоекстремальної оптимізації за допомогою ГА: використання ГА зі стійким типом репродукції, традиційного ГА з багаторазовими незалежними прогонами, традиційного ГА з багаторазовими незалежними прогонами і збереженням результатів кожного прогону, використання секційних ГА та застосування ГА утворення ніш, що і є об'єктом дослідження даної магістерської роботи.

Генетичні алгоритми утворення ніш сприяють формуванню стабільних субпопуляцій у просторі пошуку, кожна з яких утворюється навколо одного з шуканих екстремумів.

В проведеному дослідженні було запропоновано дві модифікації багатонаціонального алгоритму утворення ніш, що полягають у внесенні змін до реалізації функції долин та пагорбів, яка використовується у цьому алгоритмі для визначення взаємного розташування двох особин у просторі пошуку. Порівняльний аналіз результатів роботи алгоритму з використанням класичної функції долин і пагорбів та двох її модифікацій виявив, що багатонаціональний алгоритм з використанням першої модифікації функції долин і пагорбів показує найкращі результати при розв'язку задачі пошуку всіх глобальних максимумів за умови наявності одного глобального максимуму у цільовій функції; багатонаціональний алгоритм з використанням другої модифікації функції долин і пагорбів показує найкращі результати при розв'язку задачі пошуку всіх глобальних максимумів за умови наявності багатьох глобальних максимумів у цільовій функції; при розв'язку задачі пошуку всіх глобальних та локальних максимумів найкращі результати продемонстрував багатонаціональний алгоритм з використанням класичної функції долин і пагорбів.

Також, порівняльний аналіз результатів роботи трьох згаданих варіантів багатонаціонального алгоритму та алгоритму збереження видів, показав, що алгоритм збереження видів демонструє найкращі результати для задачі пошуку всіх глобальних та локальних максимумів, а також для задачі пошуку усіх глобальних максимумів за умови наявності одного глобального максимуму у цільовій функції. При розв'язку задачі пошуку всіх глобальних максимумів за умови наявності багатьох глобальних максимумів у цільовій функції, найкращі результати продемонстрував багатонаціональний алгоритм з використанням другої модифікації функції долин і пагорбів.

Сферою для подальших досліджень може слугувати гібридизація алгоритму збереження видів із багатонаціональним алгоритмом.

Список використаних джерел

4. Глибовець М. М., Гулаєва Н. М. *Еволюційні алгоритми: підручник*. К.: НАУКМА, 2013. 828 с.
5. Ursem R. K. *Multinational evolutionary algorithms. Proceedings of the Congress of Evolutionary Computation (CEC 1999)*. Piscataway, NJ: IEEE Press, 1999. Vol. 3. P. 1633–1640.
6. Stoean C., Preuss M., Stoean R., Dumitrescu D. *Multimodal optimization by means of a topological species conservation algorithm*. *IEEE Transactions on Evolutionary Computation*. 2010. Vol. 14. № 6. P. 842–864.

ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ І МАШИННОГО НАВЧАННЯ

Управлінська звітність як система інформаційної підтримки процесу управління, метою якої є забезпечення інформаційних потреб через підготовку звітів у тій формі і в ті терміни, які відповідають запитом різних груп користувачів, постійно розвивається. Це пов'язано із розвитком програмного забезпечення і розвитком теорії і методики управління.

Окрім класичних табличних звітів і діаграм зараз активно використовуються такі способи представлення інформації як:

- інфографіка – поєднує графіки, діаграми, ілюстрації та текстову інформацію для створення компактного та зрозумілого зображення складної інформації. Вона дозволяє швидко сприймати ключові показники та статистику, використовуючи візуальні елементи;

- дашборди – інтерактивні панелі, які надають комплексну інформацію та ключові показники продуктивності в реальному часі. Вони можуть містити графіки, діаграми, числові значення та інші елементи. Дашборди дозволяють керівникам швидко оцінити стан різних аспектів діяльності та вжити необхідних заходів;

- інтерактивні звіти – надають можливість користувачам взаємодіяти з даними та змінювати параметри аналізу. Наприклад, користувач може вибрати період, групу даних або застосувати фільтри для отримання більш деталізованої інформації.

Водночас, деякі технологічні досягнення ще не знайшли широкого застосування в системах підготовки управлінської звітності. Мова йде про алгоритми побудови стрічки соціальних мереж і машинне навчання.

Алгоритми соціальних мереж – це програмні процедури та правила, які використовуються в соціальних мережах для визначення та контролю різних аспектів користувацького досвіду. Ці алгоритми визначають, які повідомлення, контент або реклама відображаються користувачам, які люди пропонуються для підписки, які друзі або контакти відображаються у стрічці новин тощо. Алгоритми соціальних мереж зазвичай базуються на різних факторах, таких як інтереси користувача, активність, взаємодії з іншими користувачами та аналіз даних, щоб надати більш персоналізований та релевантний досвід користувачам.

Ці підходи можуть бути застосовані для представлення інформації для менеджерів в автоматизованих системах.

Іншим напрямом отримання більш персоналізованої управлінської звітності є застосування машинного навчання. Машинне навчання (Machine Learning) є формою штучного інтелекту і відкриває нові можливості для покращення процесу прийняття рішень.

Машинне навчання використовує алгоритми та моделі, щоб допомогти системам автоматично вчитися з даних, виявляти закономірності та робити прогнози.

Розвиток управлінської звітності в контексті машинного навчання (Machine Learning) відкриває нові можливості для покращення процесу прийняття рішень та аналізу даних в організаціях. Машинне навчання використовує алгоритми та моделі, щоб допомогти системам автоматично вчитися з даних, виявляти закономірності та робити прогнози.

Основними можливостями машинного навчання при підготовці звітної інформації для менеджерів різних рівнів можна вважати такі:

1. Автоматизоване формування звітів.
2. Формування персоналізованої управлінської звітності.
3. Покращення точності та швидкості аналізу даних.

4. Прогнозування результатів.
5. Виявлення нових можливостей та трендів.
6. Виявлення ризиків та шахрайства.
7. Прогнозування змін у ринкових умовах.
8. Оптимізація процесів прийняття рішень і підтримка прийняття рішень в реальному часі.

Багато з переліченого вже реалізовано в програмних продуктах, представлених на ринку. Вдала спроба огляду існуючих програмних продуктів для аналізу даних у бізнесі наведена в праці Ліщинської Л. Б. і Добровольської Н. В. [2].

Отже, імплементація алгоритмів соціальних мереж і переваг машинного навчання у сферу підготовки управлінської звітності відкривають широкі можливості для покращення ефективності та точності процесу управління підприємством. Проте важливо розуміти, що машинне навчання є інструментом, і людська експертиза та розуміння контексту залишаються невід'ємною частиною прийняття рішень на вищому рівні.

Список використаних джерел

1. Карпенко О. В., Любимов М. О. Класифікація управлінської звітності як основа розуміння її сутності. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. : Економіка. 2011. Вип. 16. С. 145–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_16_22.*
2. Ліщинська Л. Б., Добровольська Н. В. Перспективні програмні інструменти для аналізу даних у бізнесі. *Вісник Хмельницького національного університету. 2022. № 1. (305). С. 78–83. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/04/vknu-ts-2022-n1-305-78-83.pdf>.*

Делія М. Р.
аспірант,
Любимов М. О.
к.е.н., доцент

Полтавський університет економіки і торгівлі

МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

В останні роки значно зросла увага до штучного інтелекту, оскільки із розвитком хмарних технологій він став більш доступним, а результати його використання викликають подив, захоплення і здивування. На сьогодні існує багато визначень поняття “штучний інтелект”. Ми в цілому погоджуємося із визначенням Логвіненка Б.І., відповідно до якого “штучний інтелект – комплекс технологічних рішень, що дозволяє імітувати когнітивні функції людини (включаючи самонавчання та пошук рішень без задалегідь заданого алгоритму) та отримувати у виконанні конкретних завдань результати, порівняні, як мінімум, з результатами інтелектуальної діяльності” [2].

Використання штучного інтелекту в управлінні підприємством набуває все більшої популярності, оскільки ця технологія може принести значні переваги та поліпшити результативність бізнесу, оскільки “штучний інтелект у бізнесі – це можливість упорядкувати та оптимізувати діяльність із більшою точністю, ніж людина могла б зробити сама”. [1].

Напрями використання штучного інтелекту в управлінні надзвичайно широкі. Виділимо основні з них:

1. Аналітика та прогнозування: можливість аналізувати великі обсяги даних, виявляти тренди та залежності, а також прогнозувати результати. Це допомагає керівникам приймати обґрунтовані рішення, планувати стратегію та визначати потенційні ризики.
2. Автоматизація процесів: можливість автоматизації рутинних та повторюваних завдань, що звільняє ресурси та час працівників для більш складних та стратегічних завдань.

Наприклад, штучний інтелект може автоматично обробляти замовлення, управляти запасами або розподіляти робочий час.

3. Управління відносинами з клієнтами: можливість аналізу даних про клієнтів, їх поведінку та попередні взаємодії з компанією. Це допомагає персоналу продажів та маркетингу зрозуміти потреби клієнтів, персоналізувати пропозиції та покращити задоволеність клієнтів.

4. Управління ланцюгом постачання: можливість оптимізувати логістику, прогнозувати попит, управляти запасами та моніторити процеси постачання. Це допомагає зменшити витрати, збільшити ефективність та забезпечити своєчасну доставку товарів або послуг.

5. Оптимізація процесів прийняття рішень: штучний інтелект може допомагати управлінському персоналу приймати більш обґрунтовані та точні рішення шляхом аналізу даних, моделювання сценаріїв та оцінки можливих наслідків.

6. Покращення процесів роботи з персоналом: штучний інтелект може допомогти в підборі та рекрутингу персоналу, проводити автоматизовану оцінку роботи, надавати навчання та підтримку працівникам. Це може покращити ефективність та задоволеність персоналу.

7. Прогнозування та управління ризиками: штучний інтелект може аналізувати ризики та ідентифікувати потенційні проблеми в реальному часі.

8. Вдосконалення процесів інновацій: штучний інтелект може допомагати виявляти можливості для інновацій та оптимізації бізнес-процесів, пропонувати нові підходи, ідеї та рекомендації для покращення продуктивності та конкурентоспроможності.

За усіма вищенаведеними напрямками використання штучного інтелекту на ринку існують певні пропозиції і платформи. Водночас швидкий розвиток і багатогранність типів штучного інтелекту ставлять перед управлінським персоналом непросту задачу щодо імплементації елементів штучного інтелекту в процес управління підприємством. У зв'язку з цим вважаємо, що до цього процесу необхідно підходити виважено. Аверкіна М. Ф. і Сидорчук Л. В. пропонують ділити процес запровадження елементів штучного інтелекту у бізнес на більш дрібні та керовані етапи [1]:

1. Удосконалення освітнього процесу.
2. Визначення проблем, які має вирішити штучний інтелект.
3. Визначення прогалів у внутрішніх можливостях.
4. Вибір постачальника та початок імплементації штучного інтелекту.

Загалом, штучний інтелект може відкривати безліч можливостей для підприємств у сфері управління. Використання штучного інтелекту в управлінні підприємством має потенціал покращити продуктивність, зменшити витрати, підвищити якість послуг та забезпечити конкурентні переваги. Проте важливо враховувати етичні та правові аспекти, забезпечувати конфіденційність даних та збалансовувати вплив штучного інтелекту на людський фактор.

Список використаних джерел

1. Аверкіна М. Ф., Сидорчук Л. В. Штучний інтелект у бізнесі: переваги та перешкоди у впровадженні. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 37. С. 164–168 URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/37_2019_ukr/25.pdf.
2. Логвіненко Б. І. Дослідження інструментів штучного інтелекту в управлінні поведінкою економічних агентів у цифровому просторі на підприємствах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія “Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм”*. 2022 № 15. С. 45–53. URL: <https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/20840/19574>.

Ковалик Н. В.
к.філол.н., доцент,
Тимочко Л. М.

доцент

Львівський торговельно-економічний університет

ВИКОРИСТАННЯ СТАТИСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ВАРІАЦІЇ У ДОСЛІДЖЕННІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО КОНЦЕПТУ *WATER*

Українська екосистема у ХХІ сторіччі є ще однією жертвою російської агресії. Екологи попереджають, що руйнування, які російська армія завдає лісам, степам й водоймам України, залишаться на десятиліття, а спадок війни нестиме загрозу й після її закінчення. Саме тому, багатоаспектність та складність екологічної проблематики актуалізує різноманітність підходів до її аналізування, а широкий спектр методів, форм і способів її осмислення – до пошуку шляхів розв’язання проблем, пов’язаних із природоохоронною діяльністю, принципами побудови стратегічних програм і практичних проєктів.

Методика комплексного дослідження концептів передбачає інтегрований підхід, який полягає у застосуванні як традиційних, когнітивно-дискурсних, так і лінгвостатистичних методів їх аналізу.

У межах квантитативної лінгвістики, поряд з лінгвостатистичними методами, виокремлюють кількісні методи дослідження, які полягають у підрахунку частоти вживання певних мовних одиниць. Деякі з кількісних методів засновані на застосуванні математичної статистики і, отже, можуть бути названі статистичними чи ймовірно-статистичними.

Статистичні методи сьогодні знаходять найширше застосування в мовознавстві та істотно видозмінюють і збільшують наші знання як про саму систему мови, так і про особливості її функціонування. Їх використання у мовознавстві застосовують у трьох умовних напрямках: 1) у різноманітних кількісних підрахунках; 2) у побудовах стохастичних лінгвістичних моделей з використанням попередніх даних та 3) при підтвердженні різних гіпотез про ті чи інші лінгвальні явища.

Запропоновані тези є складовою цілісного вивчення екологічного дискурсу (*Ecological Discourse*) англійської наукової концептосфери [1], метою яких є виявити та проаналізувати основні статистичні закономірності та варіації концепту *WATER* у водогосподарському метадискурсі. Фактичним матеріалом слугував оригінальний (англомовний) текст Водної рамкової директиви 2000/60/ЄС (*EU Water Framework Directive/WFD*) [2].

Результати попередніх розвідок дали можливість побудувати фреймову структуру еколого-економічного концепту *WATER* та описати його схемні концептуальні мережі за п’ятьма базовими фреймами: предметним, акціональним, посесивним, ідентифікаційним та компаративним.

Для повноти аналізу й кращого обґрунтування вербалізації концепту *WATER* в досліджуваному метадискурсі, використовуємо елементи описової статистики із застосуванням загальноприйнятих індексів узагальнювальних статистичних величин та показників варіації. Ми дотримуємося думки, що статистичні дослідження не лише уточнюють спостереження та гіпотези, але й допомагають пізнати сутність досліджуваного явища. Для вимірювання варіаційності (мінливості) вербалізованого у водогосподарському метадискурсі концепту *WATER* використано основні тісно пов’язані між собою показники: *варіаційні розмахи, середній квадрат відхилення (дисперсію), середнє квадратичне відхилення, квадратичний коефіцієнт варіації та коефіцієнт осциляції*.

Обчислення даних статистичних показників варіації здійснювалося за допомогою спеціальних функцій у *Microsoft Office Excel 2016*. Отримані результати статистичних

розрахунків формалізовано представлені у табл. 1, при цьому наводяться відхилення даних від нормативних значень, здебільшого виходячи із їхніх рекурсивних зв'язків.

Таблиця 1

**Формалізоване представлення результатів статистичного аналізу
еколого-економічного концепту *WATER*³**

Показники	Значення		Відхилення від нормативу
	розраховане	нормативне	
Частки уживань фреймів за типами, %:			
- предметний	28,3	Відсутнє	Відсутнє
- акціональний	23,2		
- посесивний	48,5		
Рівні використання фреймових схем за типами, %:			
- предметний	40,0	Відсутнє	Відсутнє
- акціональний	50,0		
- посесивний	83,3		
Варіаційні розмахи:			
- абсолютний, од.	44	Мінімальне	Негативне
- відносний, %	97,8		
Коефіцієнт осциляції	4,4	Мінімальне	Негативне
Середня кількість вживань	9,9	Відсутнє	Відсутнє
Частота однакових вживань, %	44,4	Відсутнє	Відсутнє
Дисперсія, од.	192,8	Мінімальне	Негативне
Середньоквадратичне відхилення, од.	13,9	Мінімальне	Негативне
Квадратичний коефіцієнт варіації	1,40	0,33	Негативне

Беручи до уваги отримані результати статистичних розрахунків, можна зробити висновок про малодиференційований характер вживання концепту *WATER* та переважне домінування посесивного фрейму у досліджуваному водогосподарському метадискурсі. Так, частка уживань посесивного типу у загальній кількості уживань концепту *WATER* дорівнює 48,5% і це на 15,2 в. п. (відсоткових пунктів) більше за середнє значення та у 2,1 рази перевищує мінімальне значення показника за усіма аналізованими фреймовими типами.

Здалося, пріоритетне значення має мати акціональний тип фрейму, адже згідно нього потенційно можна використати 10 фреймових схем і це на 40,0% більше за посесивний фрейм. Втім значна частина акціональних схем не має практичної цінності при вживанні досліджуваного концепту і використовується на рівні 50,0% від можливого вибору. Натомість посесивний фрейм здатний апробувати 83,3% власних схем і це найвищий показник із усіх фреймових типів. За іншими типами фреймів рівень використання власних схем ще нижчий (наприклад, предметний – 40,0%), або повністю відсутня така практика (як приклад, ідентифікаційний і компаративний типи).

Загалом в середньому за кожною фреймовою схемою практикується 9,9 уживань концепту *WATER*, при цьому, існують значні відхилення від середнього значення. Особливо значною є різниця у порівнянні із максимальним значенням – у 4,5 рази або понад 35 уживань. Такі розбіжності здебільшого спричинені високою декомпозицією уживань, коли мінімальна кількість становить одне вживання, а максимальна – 45.

Варто відзначити високу варіативність та неоднорідність вживання аналізованого концепту. Насамперед виділимо значну амплітуду коливань його вживання, значення якої становить 44 од. і це у 4,4 рази перевищує середній показник уживань. Варіаційний розмах складає 97,8% і засвідчує високий ступінь коливань між вживаннями концепту та їх

³ при розрахунках не враховані ідентифікаційний та компаративний фреймові типи

недостатню системність, що більше пов'язано з переважним використанням посесивної партитивної схеми¹: “WH-ВОДА має PR-частину” [45 уживань] через її домінувальні характеристики: масив [28 уживань], стан [15 уживань].

Поза тим, вживання досліджуваного нами концепту *WATER* вважаємо недостатньо організованим та позбавленим системного характеру. Зокрема, такі висновки підтверджуються рівнем осциляції, де відносне відхилення коливань крайніх значень вибірки перевищує у чотири рази середній показник.

Із загальної вибірки даних варто відмітити певну їх неузгодженість, зокрема в середньому відхилення вживань від середнього їх значення складає 13,9 і це на чотири вживання перевищує середньоарифметичний показник. Така неоднорідність аналізованих фреймових схем радше пояснюється відсутністю злагодженості усього варіаційного ряду даних та їх високою асиметрією, що додатково підтверджується високим значенням коефіцієнта варіації (1,4) і його, у 4,2 рази, перевищенням рекомендованого нормативу.

Дані аналізу дають підстави стверджувати, що в англomовному водогосподарському метадискурсі еколого-економічний концепт *WATER* є відкритою системою, складові частини якої взаємодіють та доповнюють одна одну, утворюючи складну фреймову структуру. Отримані результати статистичних розрахунків концепту *WATER* фіксують малодиференційований характер вживання досліджуваного концепту з переважним домінуванням посесивного фрейму. Разом з тим, використання статистичних величин та показників варіації підтвердили домінувальні характеристики води як “водної маси” через посесивно партитивну схему¹: “WH-ВОДА має PR-частину”, тобто “порівняно великий об'єм води у Світовому океані або в континентальних водоймах з уповільненим водообміном, який протягом тривалого часу визначається відносно постійним та однорідним комплексом фізико-хімічних і біологічних характеристик (густина, температура, прозорість, електропровідність, солоність води, склад планктону, бентосу тощо). Водні маси класифікують за їхніми характеристиками (теплі, холодні, прісні, солоні тощо), вертикальним розміщенням (поверхневі, підповерхневі, проміжні, глибинні, придонні), походженням (первинні, основні, вторинні або трансформовані)” [3]. Очевидність рекурсивних зв'язків усередині фреймової структури концепту *WATER* формують складну систему базових пропозиційних схем, обмежених в кількості, проте необмежених конфігуративністю концептуальних мереж.

Отже, використання когнітивно-дискурсивних і статистичних методів у вивченні концептів слугує запорукою об'єктивного й надійного аналізу фактів, а інтегрована методика не лише відкриває новий ракурс вивчення актуалізації концепту у тому чи іншому дискурсі, а й є надійним інструментом для проникнення в приховані для зовнішнього спостереження концептуальні структури та їх вербальні проєкції. Перспективу подальших досліджень убачаємо в апробації статистичних методів аналізу для визначення основних та індивідуальних статистичних закономірностей еколого-економічного концепту *WATER* в англomовному водогосподарському метадискурсі.

Список використаних джерел

1. Ковалик Н. В., Тимочко Л. М., Демчук Н. М. Лінгвалізація еколого-економічного концепту *WATER* в умовах війни. Науково-практичний журнал “Закарпатські філологічні студії”. 2022. Випуск 25. Том 1. С. 111-118. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.21>.
2. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. Official Journal of the European Communities. 2000. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:5c835afb2ec6-4577-bdf8-756d3d694eeb.0004.02/DOC_1&format=PDF.
3. Петровська М. А. Гідроecологічний словник / за ред. проф. І. П. Ковальчука. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 140 с.

DIACHRONIC APPROACH TO CONVERSION IN ENGLISH

Conversion is the process of creating a new word by changing the grammatical category of an existing word. For example, the verb “*Google*” was converted into a noun when we started saying “*I need to Google that*”.

Conversion can also work in reverse, where verbs are turned into nouns. For example, the verb “*run*” can be converted into the noun “*run*”, meaning “*a race or competition*”. The verb “*dance*” can also be converted into the noun “*dance*”, referring to a particular style or genre of dance.

Another type of conversion is when adjectives are converted into nouns. For example, the adjective “*green*” can be converted into the noun “*green*”, referring to the colour itself. Similarly, the adjective “*happy*” can be converted into the noun “*happiness*”, referring to the state of being happy.

An adjective can be converted into an adverb, for example, the adjective “*free*” becomes an adverb, when we say “*I need to free up some time to relax.*”

Some linguists argue that conversion is simply a matter of using a word in a new context, while others believe that it involves a more fundamental transformation of the word’s meaning and structure.

“Conversion is the process of forming new words by moving them from one morphological class to another without any changes, either in their form or in their pronunciation)” [1; p. 74].

One of the most common forms of conversion is turning a noun into a verb. For instance, the word “*email*” was originally a noun but has now been converted into a verb, meaning “*to send an email*”. Similarly, the word “*text*” has also undergone conversion and can now be used as a verb, meaning “*to send a text message*”.

There are syntactic and derivational approaches to interpreting conversion. Syntactic approaches are based on the fact that there is one lexeme that is used in different syntactic contexts (polyfunctionality) [2; 3].

A diachronic approach to conversion in English involves studying the historical development of this linguistic phenomenon over time. This includes examining how and why certain words in the English language have undergone conversion, as well as the social, cultural, and linguistic factors that have influenced these changes. This process is also known as ‘functional shift’ or ‘zero derivation’.

Some linguists have traced the development of conversion in English to the influence of French and Latin during the Middle Ages. During this time, many French and Latin words were borrowed into English, and some of these words were subsequently converted to new parts of speech without changing their form. While the influence of French and Latin on the development of conversion in Middle English is widely recognized, it is not entirely accurate to suggest that conversion is a fundamentally new mode of formation solely in the Middle English language.

In addition to studying the historical origins of conversion in English, a diachronic approach also involves looking at how conversion has evolved over time and how it continues to be used in contemporary English. This includes analyzing patterns of conversion across different periods and genres of English, as well as exploring the social and cultural factors that have shaped these patterns.

Overall, a diachronic approach to conversion in English offers valuable insights into the historical and cultural dynamics of the English language and can help us better understand the complex processes of language change and evolution.

This phenomenon has been observed in English for centuries, and it is interesting to see how it has evolved over time.

Conversion can be found in earlier forms of English, such as Old English, and even in other languages. For example, conversion is a common feature of many Germanic languages, including German and Dutch. In fact, it is one of the ways that languages evolve and adapt to changing circumstances.

In Old English, conversion was used to create new words as well. For instance, the adjective “*blind*” was converted into the noun “*blindness*”. But in Old English, conversion was not as common as it is today. The language relied more on inflection to indicate the function of words in a sentence. However, with the loss of inflectional endings in Middle English, the language began to rely more on word order and context to determine meaning. This led to an increase in the use of conversion.

One reason for the increased use of conversion in Middle English was the need to express new concepts that did not exist in Old English. For example, the word “*government*” was borrowed from French and then converted into a verb to create “*govern*”. This allowed speakers to talk about the act of governing in a way that was not possible before.

During the Early Modern English period, conversion became even more prevalent. Many new verbs were formed by converting nouns, such as “*to paper*”, “*to bottle*”, “*to table*”, “*to book*”, and “*to benefit*”. This was partly due to the influx of new words from Latin and Greek during the Renaissance, which provided a rich source of potential conversions.

In the 20th and 21st centuries, conversion continued to be a productive process in English. Many new verbs were formed by converting adjectives, such as “*to green*” or “*to brown*”. This was also a time when many new technologies were emerging, and existing words were being converted into new forms to describe these technologies.

The fact that conversion has persisted over time and across different languages suggests that it is a natural and adaptive process that reflects the dynamic nature of language and its ability to evolve and change over time.

Today, conversion remains an important part of the English language. It allows for a great deal of flexibility in the creation of new words, and it is often used to keep up with the changing needs of society. However, some linguists argue that excessive conversion can lead to ambiguity and confusion and that it is important to maintain a balance between productivity and clarity in language use.

It's important to pay attention to the context in which the word is being used. This can help you determine the appropriate form to use. Mastering conversion in English takes time and effort, but with the right approach, it can be achieved.

A converted word can perform from two to six functions in English as a result of conversion. functions as a result of conversion and form the following chains:

Vt – Vi – N : (mistake) – *There was no way anyone could mistake me for (Vt) anyone other than a journalist. What persuaded him were two bits of Temple's mind which he could not mistake (Vi). When did you discover your mistake? (N)* [1]

However, conversion can also lead to ambiguity and confusion in communication. For example, the word “*house*” can be both a noun and a verb, which can cause problems in understanding sentences such as “*I will house the guests*”.

Despite these challenges, the study of conversion in English remains an important area of research in linguistics. By understanding the rules and patterns of conversion, we can gain insights into how the English language works and how it continues to evolve over time.

In conclusion, conversion has been a part of the English language for centuries, and it continues to evolve and adapt to the changing needs of society. While it can be a productive and useful process, it is important to use it judiciously to avoid ambiguity and confusion in language use.

References

1. Дубравська. Д. М. Конверсія як продуктивний спосіб поповнення словникового складу англійської мови. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. К.: Логос, 2010. С. 70–87.
2. Koziol H. (1937). *Übertritt ohne Formveränderung*. Herbert Koziol ed. *Handbuch der englischen Wortbildungslehre*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter. 201-210 p.
3. Marchand H. *The Categories and Types of Present Day English Word – Formation*. Hans Marchand. Munchen: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969. 360 p.

Дубравська Д. М.
к.психол.н., доцент,
Сорока Г. М.
старший викладач,
Децик Г. С.
старший викладач

Львівський торговельно-економічний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Самостійна робота студентів з іноземної мови має велике значення для розвитку їхніх професійних та комунікативних навичок. За допомогою самостійної роботи студенти можуть не тільки вдосконалювати знання іноземної мови як необхідної складової сучасного спеціаліста, але й формувати універсальні навички самостійного отримання знань та розвивати інформаційну культуру особистості. Студент – “активний суб’єкт, який навчається самостійно здобувати знання, аналізувати та синтезувати їх, робити висновки...” [1, с. 240].

Самостійна робота може мати різні види та форми, залежно від цілей, завдань, рівня навченості та інтересів студентів. До основних видів самостійної роботи можна віднести:

Виконання домашнього завдання – воно передбачає повторення, закріплення та поглиблення матеріалу, що вивчався на занятті.

Виконання індивідуальних та групових проєктів – це вид самостійної роботи сприяє розвитку творчих, дослідницьких та презентаційних навичок студентів, а також формує їх здатність до співпраці та взаємодопомоги.

Використання додаткових джерел інформації – це дозволяє студентам поповнювати свої знання з іноземної мови та культури за допомогою різноманітних ресурсів, таких як книги, журнали, інтернет-сайти, фільми тощо.

Використання електронних засобів навчання – електронні підручники, програмні тренажери, онлайн-курси, ігри тощо.

Викладач іноземної мови повинен враховувати рівень навченості, інтереси та потреби студентів, коли планує завдання для самостійної роботи. Він також повинен контролювати хід виконання завдань, надавати зворотний зв’язок та корекційну допомогу студентам. Оцінювання самостійної роботи повинно бути чесним, об’єктивним та мотивуючим для студентів. Викладач може використовувати різні критерії оцінювання, такі як: зміст, форма, точність, оригінальність, креативність тощо.

Одним з найважливіших аспектів викладання іноземної мови є допомога студентам у розвитку вміння працювати самостійно. Оскільки “На жаль, більшість освітніх систем у постраждалих від війни регіонах не мають ресурсів, щоб задовольнити потребу в додатковому навчальному часі, що призводить до того, що учні відстають у навчальній програмі” [2, с. 446].

Це вимагає певного рівня організації та планування з боку викладача.

По-перше, важливо встановити чіткі цілі та очікування від самостійної роботи. Це можуть бути конкретні завдання або проєкти, а також рекомендації щодо того, скільки часу слід витратити на самостійне навчання щотижня. Також важливо забезпечити студентів необхідними ресурсами та матеріалами для виконання цих завдань, наприклад, підручниками, онлайн-ресурсами та доступом до програмного забезпечення для вивчення мови.

Окрім надання ресурсів, викладачі повинні також пропонувати студентам керівництво та підтримку під час їхньої самостійної роботи. Це може включати регулярні перевірки для обговорення прогресу та надання зворотного зв’язку, а також можливості для студентів ставити запитання або шукати роз’яснення щодо складних понять.

Ще одним ключовим аспектом організації самостійної роботи є створення сприятливого середовища в групі, яке заохочує до самостійного навчання. Це може включати в себе розвиток почуття спільноти серед студентів, сприяння співпраці та взаємному навчанню, а також

заохочення студентів брати на себе відповідальність за свій власний навчальний процес.

Загалом, організація самостійної роботи для студентів, які вивчають іноземні мови, вимагає ретельного планування, чіткої комунікації та постійної підтримки з боку викладача. Допмагаючи студентам розвивати навички та звички, необхідні для самостійного навчання, ми можемо дати їм можливість продовжувати вдосконалювати свої мовленнєві навички ще довго після того, як вони покинуть аудиторію.

Один з видів самостійної роботи – це читання. Читання аутентичних текстів іноземною мовою допомагає студентам розвивати навички читання та розуміння текстів, а також поглиблювати знання мови. Важливо обирати тексти, які відповідають рівню студента та його інтересам.

Інший вид самостійної роботи – це слухання аудіо та відео записів іноземною мовою. Слухання різноманітних записів, таких як новини, подкасти, музика та фільми, допомагає студентам покращувати свої навички аудіювання та розуміння мови в реальних умовах.

Також, студенти можуть використовувати інтернет для пошуку матеріалів та ресурсів для вивчення мови. Існує безліч сайтів, які пропонують онлайн-курси, вправи та додатковий матеріал для вивчення мови.

Нарешті, написання текстів та спілкування іноземною мовою є ще одним видом самостійної роботи. Студенти можуть писати короткі тексти, такі як есе, листи або огляди та анотації, щоб практикувати свої навички письма. Крім того, спілкування з носіями мови або іншими студентами іноземною мовою може допомогти у покращенні навичок говоріння та розуміння мови в реальних умовах.

У наш час використання сучасних інтерактивних технологій та платформ набуває все більшого значення в організації самостійної роботи студентів. Ці інструменти дозволяють студентам навчатися та практикуватись більш ефективно та результативно, роблячи їхній навчальний процес більш приємним та цікавим.

Однією з найпопулярніших інтерактивних платформ для освіти є Moodle – система управління навчанням з відкритим вихідним кодом, яка дозволяє викладачам створювати онлайн-курси з різними видами діяльності, такими як вікторини, форуми та завдання. Студенти можуть отримати доступ до цих курсів з будь-якого місця, де є підключення до Інтернету, що дозволяє їм легко йти в ногу з часом.

Ще одним корисним інструментом є Kahoot! – ігрова навчальна платформа, яка дозволяє вчителям створювати вікторини та ігри, в які учні можуть грати на власних пристроях. Ця платформа не лише робить навчання цікавим, але й допомагає учням краще запам'ятовувати інформацію.

На додаток до цих платформ, існує також багато інтерактивних додатків, які студенти можуть використовувати для вивчення та практики своїх мовних навичок. Наприклад, Duolingo - популярний додаток для вивчення мови, який пропонує різноманітні вправи та ігри, що допомагають студентам покращити граматику, словниковий запас та вимову.

Крім того, інструменти для відеоконференцій, такі як Zoom і Skype, стали важливими для дистанційного навчання під час пандемії. Викладачі можуть проводити віртуальні заняття та зустрічі зі своїми студентами, дозволяючи їм взаємодіяти та співпрацювати в режимі реального часу.

Загалом, використання сучасних інтерактивних технологій і платформ докорінно змінило наш підхід до освіти. Завдяки цим інструментам студенти можуть навчатися і практикуватись у власному темпі та у власний час, що робить їхній навчальний досвід більш персоналізованим та ефективним.

Отже, організація самостійної роботи для студентів є критично важливим аспектом у вивченні мови.

Список використаних джерел

1. Дубравська Д. М., Дубравська Д. М. Основи психології: навч. посібник. Львів: Світ, 2001. 280 с.
2. Дубравська Д. М., Лисак В. М., Кость С. С. Психологічні засади освітнього процесу в умовах війни та післявоєнного стану. Журнал “Вісник науки та освіти” (Серія “Філологія”, Серія “Педагогіка”, Серія “Соціологія”, Серія “Культура і мистецтво”, Серія “Історія та археологія”) Видавнича група “Наукові перспективи”. 2023. Вип. 1(7). С. 446

ДО ПИТАННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ ГАЛИЦЬКОЇ РОДИНИ

У часі повномасштабної російсько-української війни родинні стосунки набули якісно нового вияву самоствердження, об'єднання та згуртування заради життя, справедливості та існування української держави. За даними Генштабу України, серед десяти воїнів ЗСУ, дев'ять захисників є вихідцями із Галичини і презентують Західну частину України, як патріотично налаштовану та національно сконцентровану українську спільноту.

Досліджуючи етнопсихологічні особливості галицької родини, яка в своїй сутності глибоко релігійна, національно налаштована та патріотично вихована споконвіку, маємо окреслити чіткі риси українського характеру. В академічному словнику термін “менталітет” (лат. *mentalis* – розумовий; *mens, mentlis* – розум, думка, інтелект) означає сукупність спадкових та соціально-психологічних ознак, притаманних певній нації, спільноті конкретного регіону.

Український менталітет – це передусім риси характеру, спосіб мислення, колективні рішення, система цінностей та норм поведінки, зокрема демократичність, емоційність, індивідуалізм, релігійність, миролюбність. Тема ментальності завжди на часі, незважаючи на історичні зміни, стала предметом аналізу українських дослідників з початку ХХ століття, а починаючи з 90-х років – суперактуальна. Її різноаспектно досліджували відомі українські філософи, соціологи, психологи: Яким Ярема, Панас Феденко, Олександр Кульчицький, Богдан Цимбалістий, Євген Онацький, Микола Шлемкевич, Володимир Янів.

Галицька ментальність – це особливий спосіб світосприймання, виражений в думках, переживаннях, переконаннях як створення власної форми світовідчуття, вияв себе як особистості у мікро та макросвіті, це вчинковий прояв національного характеру та своєрідність вдачі. Ментальність є своєрідним феноменом спільноти, конкретний духовний код, оскільки постійна зміна владних режимів (австро-угорського, румунського, польського, радянського, українського) спричинили до формування певних стереотипів національної свідомості та самосвідомості щодо незнищенності духу, бажання бути незалежними, самовизначеними та мати власну державність.

Для галичан проблема самоідентифікації завжди була суто екзистенціальною та визначала стрижень їх виживання, відповідно до ідентифікаційних орієнтирів, починаючи з найдавніших часів поневолення і до сьогодні, в час визвольної війни проти російської агресії. Питання “хто ми?” – більше європейці чи не-європейці, більше “східні” чи “західні”, наскільки самобутні чи типові – цікавить усю спільноту та стає предметом обговорення з послідовними аргументами в академічних колах, побутові сфері, навіть у випадкових ситуаціях.

У системі родинного виховання батьки зобов'язані зберігати яскраві прояви ментальності власної етнічної групи (бойків, гуцулів, лемків, подолян), таким способом продовжуючи сповідувати духовні надбання своїх предків та прокладаючи лінії морального становлення дітей та молоді. Відомий український психолог академік О. Киричук виділяє чотири системоутворювальні ознаки загальної української ментальності:

1. **Інтровертність** вищих психічних функцій, що виявляється в зосередженні на фактах та проблемах внутрішнього особистісно-індивідуального світу.

2. **Кордоцентричність**, що виявляється в сентиментальності, чутливості, фольклорі, яскравій обрядовості.

3. **Анархічний індивідуалізм**, що виявляється через прагнення до особистої свободи, без належного прагнення до державності, недостатньо дисципліни та організованості.

4. **Переважа емоційного**, чуттєвого над волею та інтелектом.

Типологічна динаміка в етапах розвитку та структурі родини відзначається

своєрідністю відповідно до регіональної специфіки. В усіх національних справах, як відзначав відомий європейський вчений Н. Девіс визначальним виступає свідомість. Національність існує у психіці людей та проєктується як спосіб дивитися на себе, відтак поза психікою її не може бути. Чуття національного усвідомлення, власної ідентичності зі спільнотою за способом життя та проживання, національна гордість та гідність – не лише ознаки галичан як спільноти⁰, а її найглибше єство, її сутність.

Особливий індивідуалізм галичан зіграв роль у формуванні специфічного консерватизму, не ототожнюючи себе з окупаційними режимами, корінна спільнота протягом дуже довгого часу зберігала – і зберегла – свої мовні й культурні особливості. Змушені протягом значного історичного періоду жити за чужими нормами, галичани сприймали ці норми у вигляді застиглих готових форм, що було достатнім для більш-менш вдалого відтворення потрібної моделі поведінки.

Різдво та Великдень на Західній Україні – не просто християнський визначальний празник, а особлива атмосфера та глибокі емоційно-духовні почуття щодо народження та воскресіння Христа. Галичанин дійсно переживає кожен раз заново народження Христа та його воскресіння у Святвечірній трапезі та Великодньому сніданку спільно з родиною за традиційно накритим столом. Дуже важливо для галицької родини дотримуватися посту як способу очищення душі та тіла від гріховних спокус. Крім того галичани уважно ставляться не тільки до святкування, а й до сповіді та інших таїнств, що засвідчує їхню глибинну духовність, на відміну від жителів слобожанського та степового регіонів, які не лише не спілкуються українською, а й є потенційними безбожниками.

Галичани тонко відчують, багато розуміють без зайвих слів, вивчають свою історію як складову європейської культури, звідси в нас високі моральні цінності. *Галичанин живе в клановій структурі*, в орбіті численних вуйків, стрийків, кумів, сватів та близьких і далеких “колег” до незнайомих людей ставиться стримано, хоча підкреслено ввічливо.

Життя та побут галичан пов’язані з селом, звідси відповідне селянське мислення – “на хлопський розум”. Найвища галицька цінність – це родина, систематична високооплачувальна робота, щоб можна хату здобувати розкішну та багатшу, як в сусіда, мати авто крутіше від інших і т. п. Галичанин воліє віддати лідерство в бізнесі та інноваціях більш підприємливим некорінним мешканцям, а собі відійти на задній план, щоб спокійно займатися власними проблемами.

Галичани не прагнуть бути космонавтами, конструкторами, олігархами чи великими політиками, проте артисти, клоуни і шоумени (Святослав Вакарчук, Віктор Павлик, Юрій Горбунов, Сергій Притула) все частіше стають українськими та європейськими зірками.

Галичина багато разів була розмінною монетою у переділі сфер впливу декількох імперій від Золотої Орди до орди червоної, що цілковито відбилося на самоідентифікації особистості. Тому варто зазначити також, що галичани досить роздроблені у баченні та підтримці національної ідеї, серед них було і є багато зрадників (при чому поняття зради кожен теж трактує по-своєму). Як правило, на Західній Україні існує з десятків політичних партій, що ділять між собою примхливих виборців, в той час як решту території України об’єднує одна єдина потужна сила.

Отже, неофіційно вважається, що столиця Галичини Львів – це душа України, а Київ – її серце, тому зазвичай тіло було б мертвим без душі. Галицька спільнота у своїй ментальності неперевершена – релігійна, вихована, ввічлива, глибоко патріотична, а сьогодні разом з іншими солдатами Збройних сил береже Україну та Європу від російської агресії. Сьогодні в часі Дня пам’яті та примирення ми впевнено йдемо до Перемоги заради життя та своєї національної ідентичності, бо безумство окупантів, їх жорстокість та підлість, не зможуть перекреслити “Я – українець” і нікому ніколи не віддам своєї України.

Список використаних джерел

1. Девіс Н. Європа: Історія. [Переклад з англ. В. Терацук]. К.: Основи, 2000. 146 с.
2. Шлемкевич М. Галичанство. Нью-Йорк – Торонто. 1956. С. 23–24
3. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен, 1993. С. 163.

ТВОРЧИСТЬ КАРЕЛА ЗАПА ЯК ІНДИВІДУАЛЬНА МОДЕЛЬ ЧЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ 30–60-Х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

Сучасне літературознавство, аналізуючи літературний процес чи й окремих творів, оперує такими поняттями, як “модель”, “моделювання”. Наприклад, Н. Астрахан у монографії “Буття літературного твору” досліджує аполітичне та інтерпретаційне моделювання, зокрема й моделювання у літературознавчому пізнанні. У методології наукових досліджень з'ясовано, що модель літератури як сукупність писаних і друкованих творів описує дійсність у художніх образах. Вона відображає політичні, соціальні, духовні, економічні, соціально-психологічні настрої й ознаки суспільства, історичні наративи нації, усвідомлення своєї національної ідентичності, прагнення стати нацією, здобути державність, зрештою, створює картину суспільного буття. Загалом це збігається з тією концепцією, що її розробив Г. Гегель (т. 1 “Естетики”), який зазначив, що з одного боку, художній твір надає змісту ідеалу конкретний образ дійсності й зображує цей зміст як певний стан, особливу ситуацію, як характер, подію, одягаючи це у форму зовнішнього існування; з іншого боку, мистецтво, втілюючи це в собі вже цілісне явище, створює певний світ – світ мистецтва, який можна побачити оком і почути вухом. Конкретний образ дійсності, втілений у мистецтві, новостворений на основі дійсності новий світ мистецтва, – це і є своєрідна модель дійсності, тим більше, якщо ми визнаємо, що література, яка творить за законами краси, має не лише естетичне значення, але й пізнавальне.

Карел Зап – відомий діяч чеського національного відродження 30–60-х років ХІХ століття. Досліджуючи творчість К. Запа як модель національного буття ми можемо виокремити декілька аспектів: 1) національний сенс творчості К. Запа; 2) концепцію літератури К. Запа; 3) основні параметри його творчості (жанри, стиль, світоглядну і суспільну зумовленість тематичної і змістової різноманітності); еволюцію поглядів К. Запа на слов'янську ідею та слов'янську взаємність.

Творчість К. Запа, яка стосувалася етнографії, археології, мистецтва, історії, літератури, – це адекватна реакція літератора і діяча на ті проблеми, які стояли перед тогочасним чеським суспільством. Щодо аналізу її змісту й жанрової парадигми, характеру об'єкта відображення (реальні події, факти, історичні пам'ятки), джерел інформації (особисті спостереження, документи), відсутність художнього вимислу, суб'єктивність висловлювання і оцінки – усе це дає підстави стверджувати, що творчість К. Запа – це документальна література. В її межах можна вказати на такі основні види: художня публіцистика (“Мандрівки і прогулянки по Галицькій землі”), хроніка як вид історичного нарративу (“Чесько-моравська хроніка”) та історична біографістика (“Гальшка, княжна з Острога”). Безперечно, що документальний характер мають й історико-краєзнавчі та мистецтвознавчі нариси (“Старожитності й пам'ятки землі Чеської”), а також такі праці, як “Опис головного міста Королівства чеського Праги” і “Путівник по Празі”, які можна розглядати як краєзнавчі нариси, написані у формі путівника. У доробку К. Запа є й літературно-критичні публікації (огляди польської літератури), переклади, епістолярій, упорядкування перших двох томів “Дзеркала життя Східної Європи”, що складаються із різножанрових публікацій. К. Зап не уникав літературності або “олітературення”, белетризації, своїх текстів, це стосується не лише його художньої публіцистики, але й історико-краєзнавчих й історичних праць.

Як головний редактор журналу “Památky archeologické a místopisné” К. Зап мав на меті популяризувати чеські старожитності – археологічні та історичні пам'ятки чеських міст, знайомити читачів із працями з археології, топографії, геральдики, нумізматики тощо. Його публікації виходили друком і в інших чеських журналах, це – “Květy”, “Časopis Českého musea”, “Poutník”, “Česká včela”, “Vlastimil”, в іншомовних – “Kolo”, “Jahrbücher für slawische

Literatur”.

Як бачимо, численні праці К. Запа стосувалися різних галузей знань (літературознавства, історії, географії, археології, мистецтвознавства, народознавства, краєзнавства), різних сфер життєдіяльності (науки, освіти, виховання, мистецтва, літератури). Ці праці відображали як позицію автора, так і запити й потреби, настрої і прагнення чеського відродження, а головне – історичний імператив чеського народу – утвердити національну ідентичність і стати повноцінною європейською нацією. На підставі праць К. Запа ми можемо скласти уявлення про чеське суспільство того часу, а тому відображення його буття у творах різних жанрів може слугувати нам моделлю тогочасного чеського суспільства. Проте вона не буде повною, якщо ми не з’ясуємо ще один аспект національного життя – політичний.

Поява концепції слов’янської взаємності неминуче спонукала до аналізу політичного контексту ситуації, а політизація проблеми ще більше увиразнилася у зв’язку зі зміцненням чеської національної ідеї й формуванням національної ідентичності. Як концепція слов’янської взаємності зі сфери мовно-літературної й культурної переходила у сферу політичну, так і будь-яке питання, пов’язане з історією слов’янства і чеського національного відродження зокрема, набувало політичного змісту. Не має значення, що чеські діячі, як правило, уникали політизації своєї діяльності, але в європейській геополітичній ситуації слов’янське питання мало політичний характер, а не культурницький. Революція 1848 року, експансіоністські плани Франкфуртського парламенту і загроза германізації зумовили ідею першого слов’янського з’їзду у Празі (1848) та необхідність задуматися над політичним майбутнім чехів та інших слов’ян. Не лише праці К. Запа мали політичний підтекст, але й активна участь К. Запа у підготовці й проведенні слов’янського з’їзду свідчили про те, що він добре розумів політичні аспекти і чеського відродження, і своєї творчості. Це стосується і проблеми чеського національного відродження, й ілрійського руху, і словацького прагнення створити літературну мову і зберегти національну ідентичність, і особливо польського визвольного руху.

Продуктивне значення розуміння творчості К. Запа як індивідуальної моделі чеського відродження полягає в тому, що вона відображала ідеологію чеського національного відродження, його тенденції й імперативи, стосувалася кількох важливих сфер життєдіяльності чеського суспільства (історії, народознавства, краєзнавства, археології, літературознавства, культури, літератури, освіти, національно-патріотичного виховання). На підставі праць К. Запа ми можемо оцінити національне буття чеського суспільства того часу.

Сайфутдінова О. Ю.

к.філол.н., доцент

Львівський національний університет імени Івана Франка

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДУ, НАУКИ ТА НАВЧАННЯ

Цифровізація, що помітно почала вливатися в науково-освітній простір України з кінця 90-их років, учинила в ньому великі процесові та концепційні зміни, виробила вагомні результати та розвинула властиві наслідкові тенденції.

У царині перекладу відбулися революційні зміни: масово поширилися електронні словники, програми-перекладачі на цифрових носіях та в мережі, перекладачі активно застосовують різноманітні корпуси, зростає швидкість виконання перекладів, збільшується динаміка їхнього поширення в інформаційному просторі. Звісно, усі цифрові ресурси потребують осмисленого та відповідального використання. До прикладу, під час перекладу програмам можна доручати лише дрібні роботи, але не слід перекладати на цифрову технологію того великого і концепційного компонента, де вона може помилитися. Також не

вважаю “дрібною роботою” переклад слова, позаяк автоматичний переклад слова може призвести до підміни позначуваного словом поняття. Корпуси вимагають врівноваження та нормалізації, адже правильність чи доцільність використання тієї чи іншої лексеми, сполучуваності лексем чи пунктуації не завжди визначається вживаністю, яку висвітлив корпус. У мережі також трапляються статті, перекладені автоматично на ту чи іншу мову, і такі тексти дають багато помилок та невідповідностей - яскравих прикладів ненормативного вживання. Нерідко натрапляємо на неконтрольоване розповсюдження дефективного машинного перекладу. Мінімальна якість таких матеріалів, частий пошук і застосування останніх впливають на погляди пересічного користувача. Якщо шанси на поширення різних перекладів нерівні, якщо інерція та інтереси сприяють проліферації дешевих неякісних перекладів, виникає потреба освічених користувачів і фахового контролю, який би регулював розмноження дефективних текстових ресурсів. Необхідним є гуманітарний підхід до цього питання та сумлінна робота з мотивами, які сприяють поширенню в інтернеті тих чи інших матеріалів. Оскільки значну частку своїх пошуків автори наукових досліджень здійснюють у мережі, маємо підстави аналізувати вплив машинного перекладу та поширення наукових матеріалів на ефективність таких пошуків.

Без перебільшення колосальний вплив учинила цифровізація на розвиток науки: завдяки доступності до результатів наукових досліджень - їхньому поширенню у всемережі - наукова продукція зростає в геометричній прогресії; і так само зростає об'єм наукових публікацій в інтернеті. Ущільнення наукового інформаційного простору вимагає від пошуковця уважного вивчення, сумлінності та досвіду, позаяк зростання густоти наукових матеріалів збільшує ймовірність того, що в кінцевому результаті науковий продукт успадкує або згенерує помилку. До виникнення неточностей чи й помилок призводять і машинний переклад, і цитування, і перекидання спотворених наукових матеріалів з одних ресурсів мережі на інші. Неприпустимим або строго контрольованим має бути втручання в науку штучного інтелекту.

Неоціненним є вплив цифрових технологій на освіту загалом та навчання зокрема: технології забезпечили використання електронних ресурсів у процесі навчання та доступ до них; організували комунікацію між здобувачами освіти та освітянами; створили учням, студентам та викладачам платформи для спільної роботи для розвитку проєктів; пришвидшили чи й автоматизували розробку навчальних матеріалів; сприяли появі автоматизованої перевірки тестів.

Справді, позаяк оцінювання знань часом утрачає свою навчальну, комунікативну та емоційну компоненту, нерідко його вважають монотонною енергозатратною діяльністю, тож виникає спокуса застосувати автоматизовані тести. У світлі цих зауваг варто згадати погляди американського дослідника та педагога Ноама Хомського на тестоцентроване навчання і контекст, у якому науковець про нього говорить.

Загалом цифрові технології анонсували розвиток електронних курсів, створення цілих LMS та керування ними. Як наслідок, відбулося перекладання певних навчальних та експозиційних завдань із педагога на цифрові технології. Попри систематичне застосування цих технологій далеко не в усіх випадках науково-педагогічним працівникам вдається полегшити собі роботу чи/або вивільнити час для свого спеціалізованого професійного вдосконалення, яке мало би стати беззаперечною інвестицією в щоденний науково-навчальний процес або й в освітню програму. Так, робота з електронними ресурсами вимагає періодичного налаштування окремих модулів цифрових платформ, призводить до втрати часу та особистого ресурсу на додаткове навчання чи інформаційні довідки, на провадження ділової та технічної кореспонденції з технічними працівниками, на вимушене спілкування з електронними системами, залучення на допомогу інженерів, вирішення непередбачуваних технічних завдань, виявлення та усунення помилок та збоїв, неунікних під час функціонування складної системи з взаємопов'язаними компонентами.

Осмислення глобальної освітньої картини в умовах розвитку цифрових технологій включає в систему освіти активний людський чинник, через який буде зреалізовано або ж ні

інтерес, волю та відповідальність. Закономірно, що послаблення культурної та етичної компоненти здатне призвести до проліферації підручників, посібників та інших навчальних матеріалів, створених засобами штучного інтелекту з метою швидкого збагачення. Передумовами, які свідчать про закономірне наближення цього явища, є багаторічне функціонування аморальних, але загальноприйнятих маркетингових схем у середній школі, коли на батьків лягає купівля зошитів з друкованою основою з усіх предметів та підручників з іноземних мов.

Очевидно, що матеріальна, амбітна або цікава спокуса імплементувати неконтрольовані експерименти призведе до неформального або й формального розмивання програмних вимог і зміни стандартів. Загалом завдяки впровадженню цифрових технологій спостерігаємо надзвичайно цікаве для соціальної психології та антропології явище - поступову зміну сутності освіти, яка зводиться до експозиції навчально-інформаційних матеріалів та контрольних інструментів. Таке впровадження гарантує однакову досяжність навчальних ресурсів, зрівнює шанси здобувачів освіти на оволодіння тими чи іншими компетенціями, певним чином дає змогу економити ресурс викладача та перекладати відповідальність за результати навчання на здобувачів освіти. Безперечно, їхній досвід, амбітність, спроможність, мотивація та здібності стануть визначальними для результатів навчання, тож таким чином ми й повертаємося до гуманістичної складової освіти.

Список використаних джерел

1. *Calls to Action: Noam Chomsky on the dangers of standardized testing.* URL: <https://youtu.be/9JVVRWBekYo?t=17>.

Гук З. В.

к.філол.н., доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка

“БАЙКИ ЖИТТЯ” ВАСИЛЯ БИКОВА ЯК АНТИУТОПІЧНИЙ ТРИПТИХ

Література покликана відображати та досліджувати зміни, які відбулися в суспільстві. Письменники жваво реагують на політичні процеси, підтримують їх або ж маніфестують спротив, несприйняття політичних змін або ж влади загалом. Водночас автори намагаються “приховати”, “утаємничити”, спробувати містифікувати дійсність, адже містифікація – це умисне введення когось в оману, тлумачення реальних явищ у містичному дусі як щось надприродне, загадкове, таємниче. Містифікування уможливує висвітлення найгострішої критики. Саме тому літератори часто вдаються до містифікацій, аби змалювати тоталітарні суспільства у творах, які за жанром відносять до утопії чи антиутопії.

Утопія (від грецького *υ* – немає і *τοπος* – місце, тобто “місце, якого не існує”, або ж від грецького *ευ* – благо і *τοπος* – місце, “місце, де добре”) – одна з найдавніших тем у світовому фольклорі та літературі [1; 582]. Вона відображає ідеальний суспільний устрій, позначає “найкращий простір”, “нездійсненну ідею”, розповідає про досконалу надлюдину в ідеальному суспільстві з вірцевим суспільним ладом. Дослідники виокремили низку найпомітніших характеристик утопії як літературного жанру: суспільство, зображене в такому творі, здебільшого є статичним із мало відомим минулим і без прогнозів на майбутнє; при такому суспільному ладі не виникає конфліктів, панує порозуміння і злагода; утопічні країни проектуються як замкнений простір і залишаються повністю ізольованими від зовнішнього світу; чітко визначені правила поведінки людини у державі, розподіл матеріальних благ, суспільний поділ на касти.

Найсуттєвішою відмінністю антиутопії є показ найгіршого суспільства. Межі між утопією та антиутопією не є чіткими. Можна навіть стверджувати, що жанр антиутопії спрямований проти жанру утопії. Антиутопія усіма можливими засобами намагається протистояти ідеальному суспільству, полемізує з утопією, критикує візію ідеального світу і

вводить власне чорне уявлення майбутнього безпосередньо з дійсності, а не з утопічних програм. У працях англійських дослідників знаходимо чимало категорій, що позначають так звані негативні утопії, які використовуються альтернативно (*anti-utopia, dystopia, negative utopia, satirical utopia, inverted utopia, false utopia, contra-utopia, kakotopia*, існує також термін “*airotu*”, який є паліндромом слова “*utopia*”) [2; 38]. У сучасних інтерпретаціях антиутопія виникає після “краху” імперії, історії чи навіть краху літератури.

Класик білоруської літератури Василь Биков, будучи переконаним реалістом, несподівано звернувся до жанру антиутопії, повернувши дзеркало історії не в минуле, а в майбутнє. Можна припустити, що в такий спосіб письменник намагався вплинути на громадську думку, ставши свідком агресивного наступу антибілоруських сил на усе національне, що є джерелом опозиційності. Щоб достукатися до сумління своїх співвітчизників, відвернути їх від “світлого” минулого чи “світлого” майбутнього, автор вирішив звернутися до антиутопічного жанру. Есхатологічні настрої породжують у нього роздуми про “кінець історії”, “кінець літератури”, “прощання з минулим”. В оповіданні Василя Бикова “Музика” герой одного дня несподівано усвідомив, що відбувається символічне поховання його народу, десяти мільйонів двоногих істот, які не знають, куди йти, чи у Європу, де їх не чекають, чи на схід, де народ зникне у безмежному просторі. Не усвідомлюючи, що таке рідна земля, він зауважив її тільки тоді, коли країна почала опускатися у вир вічності.

У триптиху “Байки життя” В. Биков розгортає закодований містифікований текст, який постає як сновидіння, пронизане наскрізь страхом, сміхом і жахом. Письменник моделює розвиток віртуальної країни під час послідовного правління Страху, Сміху та Жаху. Літературні антиутопії як вигадані світи реалізуються в обмеженому просторі, замкненому у місто, державу-фортецю, табір. В аналізованому творі дія відбувається у державі Страхолюдія, де панують чіткі правила і заборони. Сила цієї системи полягає у механізмах, які забороняють думати або уявляти суспільство іншим, ніж воно є насправді, звідси і постійне уподібнення теперішнього минулому, заборона контактувати з усім невідомим, іноземним. Простір світу антиутопії часто містить у собі ритуальний простір – центр міста чи площі для збору великої кількості людей, які приходять засвідчити свою покірність. Предметом обожнювання є пам’ятники, провідні символи, які свідчать про міць і силу ідеології, яку відображає мистецтво (архітектура, скульптура, музика, література). Панівна ідеологія спрямована на систематичне спотворення правди і терор. Найшановнішою святинєю у країні Страхолюдія був керамічний глечик, у якому зберігався Страх. Ніхто з простих смертних не бачив Страху, бо його пильно охороняли, але всі знали про його страшну силу. Антиутопічні твори мають за мету показати владу країни та життя її пересічних громадян. Страхопоклоніння у країні Страхолюдія стає національною релігією, яка закарбовується у людській підсвідомості і охоплює всі сфери суспільного життя: ідеальні страховити (смертні, піддані) голосують за Конституцію великого Страху, святкують День державного Страху, розвивають мистецтво у стилі страх-модерн. Основною в ідеології є доктрина Страху, яка базується на спотворенні правди, моральних цінностей та мови. Новий режим Сміху разом із національною ідеологією Сміху та великою сміхотворною ідеєю не мали успіху в країні. Поєднання цієї ідеології та політичних репресій породжує Жах. Містична поява у парламенті товариша Жаха (привида, надлюдини, дракона) стала фатальною для держави. Впроваджувались і популяризувались нові стратегічні доктрини: поступова втрата мови, забування історії, а також найважливіша доктрина – голод, яка була покликана зменшити витрати бюджету на харчування, скерувавши їх у військово-промисловий комплекс. Однак народ не підтримав гасло “Не треба їсти”, а вперто продовжував вимагати їжі. Єдиний спосіб заспокоєння електорату, реалізація обіцяного світлого майбутнього – спроба володаря одружитися із принцесою сусідньої країни-раю. Оповідь в антиутопічному творі “Байки життя” часто переривається описами утопії (красуня-наречена з багатой країни-раю, модель успішного об’єднання двох країн, армій на чолі з товаришем Жахом, успішне майбутнє великої держави). Одним із кульмінаційних моментів

псевдокарнавалу стає невинуватим одруження, бо держава-рай насправді нагадує державу-злитнів, а принцеса виявилася потворним принцом. Зникнення присоромленого Жаху супроводжує потужний вибух планетарного масштабу на кшталт чорнобильського. Абсурдна країна смерті і насильства, забувши мову та історію, втративши своє буття у вічності, перетворюється у провалля всередині континенту.

Антиутопічний триптих “Байки життя” В. Бикова спрямований на звільнення від хибних ілюзій у суспільній свідомості, на викриття тоталітаризму як системи, яка має за мету стерти межу між добром і злом, правдою і неправдою. Письменник застерігає читачів від тоталітарної небезпеки як системи фізичного насилля, яка знищує людську сутність і веде до повної деградації або смерті.

Список використаних джерел

1. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченка та ін. Чернівці : Золоті Литаври, 2001.
2. Kwapien M. *The anti-utopia as distinguished from its cognate literary Genres in modern British Fiction. Zagadnienia Rodzajów Literackich.* Łódź, 1972. T. 14, z. 2.

Степанов А. В.

доцент

Львівський торговельно-економічний університет

СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ У СИСТЕМІ ВИКЛАДАННЯ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ “ІНОЗЕМНА МОВА”

Тенденції розвитку сучасного суспільства, явища глобалізації, мультикультурності та мультилінгвальності детермінують застосування особливих методичних підходів до викладання іноземних мов та нових дидактичних засобів навчання. Актуальним стає трактування освітньої компоненти “Іноземна мова” як ключового засобу формування навичок міжкультурної комунікації, підготовки громадянина як особистості, що володіє арсеналом компетенцій міжнародного спілкування. Це знаходить відображення у гуманітарній політиці європейських країн та стає невід’ємним елементом у концепціях міжкультурного та соціолінгвістичного викладання освітніх компонент циклу філологічної підготовки. Одним із пріоритетних завдань навчання іноземної мови визнається формування у студентів комунікативної компетенції, що передбачає наявність знань про національно-культурні особливості іноземномовних країн, про норми мовленнєвої та немовленнєвої поведінки її носіїв і вміння будувати свою поведінку відповідно до цих особливостей і норм. Саме тому важливим є розкриття шляхів формування у здобувачів вищої освіти усіх рівнів комунікативної компетенції як складової процесу викладання іноземної мови, що є запорукою ефективної міжкультурної комунікації.

В останні роки посилилась увага науковців до феномену комунікативної соціолінгвістичної компетенції як одного з показників готовності особистості до міжкультурної комунікації. Широко дискутується проблема формування соціолінгвістичної компетенції у процесі навчання іноземних мов, тому що саме формування соціолінгвістичної компетенції передбачає проникнення в культуру, в систему світовідчуження та світорозуміння народу, адже саме мова та література як форми існування розумової діяльності людини охоплюють всі сфери її індивідуального та суспільного життя, є часткою людської природи, практичної та теоретичної діяльності, як індивідуума, так і соціуму [1]. Проблемою формування комунікативної соціолінгвістичної компетенції у процесі навчання іноземним мовам займалися вітчизняні та зарубіжні лінгвісти (О. В. Тер-Мінасова, О. А. Каніболоцька Г. В. Колшанський, Т. В. Романова, О. Д. Швейцер, О. О. Першукова, Н. Д. Галькова, Е. Сепір, М. Мартін-Джонс, С. ван Влак, А. Веріт, Б. Ясемін), результати досліджень яких були використані при написанні даної роботи.

Тема акультурації безпосередньо пов’язана з навчанням іноземним мовам. Єдиною та

найвищою метою організації взаємодії мови і культури на занятті з іноземної мови є формування основ міжкультурної комунікації. У тісному зв'язку з вищезазначеними проблемами виникають методологічні питання соціолінгвістичного аспекту навчання іноземній мові. Положення про соціальність мови слід розуміти як єдність мови і культури, мови і суспільства. Мова і культура перебувають у безпосередньому зв'язку. Загальноновизнано, що культурні процеси здійснюють вплив на мову, а мова впливає на культуру. В той час як вплив культури на мову є очевидним, вплив мови на культуру виходить за межі звичайного спостереження. Це питання порушували В. фон Гумбольдт, Е. Сепір і Б. Уорф. Однак жоден мовознавець ще остаточно не довів на науковому рівні їхню гіпотезу лінгвальної відносності, згідно з якою структура мови визначає мислення і спосіб пізнання реальності. Разом з тим дослідники висловили чимало думок. До прикладу, окремі культурні типи визначаються певними мовними структурами. Проте ці теорії залишилися на рівні гіпотез.

Е. Сепір зауважив: “Культуру можна визначити як те, що суспільство робить і думає. Мова – це те, як люди думають. Важко визначити, які конкретні причинно-наслідкові зв'язки можна очікувати між переліком вибраного досвіду (культура як ціннісний вибір суспільства) і конкретними способами, якими суспільство виражає свій різноманітний досвід. Зрозуміло, що мовний зміст невіддільний від культури. Мова більш-менш точно відображає культуру. Цілковито виправдано, що мова й історія культури розвиваються паралельно” [2, с. 171-172].

Комунікативна мовленнєва компетенція визначається як здатність володіння мовою з метою висловлювання на усному і писемному рівнях. Ця компетенція складається з декількох компонентів: лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного. Кожен із зазначених складників включає відповідні знання, вміння і навички. Лінгвістичні компетенції передбачають володіння на певному рівні словниковим запасом, знання активної лексики, вміння належного фонетичного й фонологічного оформлення власного іншомовного висловлювання, навички вживання набору синтаксичних конструкцій з метою правильного формування словосполучень і речень, поєднаних у цілісний текст, а також знання і вміння вживати інші параметри мови як системи незалежно від прагматичних функцій їх реалізації [3].

Соціолінгвістична компетенція пов'язана з соціокультурними особливостями застосування мови як інструменту спілкування у полікультурному середовищі. Мова засвоюється у суспільстві, і знання мови розвиваються виключно в межах соціуму шляхом міжособистісної взаємодії. Саме тому мова сама по собі відображає й виражає правила, які є усталеними й загальноприйнятими у тому чи іншому суспільстві. Такі соціальні конвенції як, до прикладу, культурні, соціальні, морально-етичні норми, правила ввічливості, етикет тощо, регулюють відносини між представниками суспільства різного віку, соціального статусу, соціальних груп та верств, знаходять вираження за допомогою мовних засобів у формі певних лінгвістичних кодифікацій та характеризують деякі основні дії й практики суспільства. Таким чином соціолінгвістичний компонент присутній протягом усього процесу спілкування між представниками різних культур, навіть тоді, коли його учасники часто не усвідомлюють цього впливу.

Пов'язані напряму з соціолінгвістичною компетенцією прагматичні компетенції стосуються функціональних випадків вживання мовних засобів і передбачають здатність ефективно використовувати мову відповідно до контексту, реалізацію функцій мови, продукування мовленнєвих актів тощо. Прагматика складається зі звичайних правил мови, які проявляються у створенні та інтерпретації висловлювань. Зокрема, це допомагає мовцям проаналізувати умови, які роблять висловлювання прийнятними в деяких ситуаціях. Тому недостатнє оволодіння розмовними нормами, задіяними у створенні мовленнєвих актів, може призвести до порушення спілкування. Саме прагматичні компетенції пропонують сценарії або програми інтерактивних обмінів між учасниками комунікативного акту. Для функціонування цього компонента вкрай необхідно наголосити на значенні інтеракцій та культурного бачення, у межах яких формуються здібності, що виходять за межі значення лінгвістичного компонента [3].

Розвиток соціолінгвістичної компетенції орієнтований на розширення знань соціокультурної специфіки країн, удосконалення уміння будувати своє мовне і немовне

поводження адекватно цій специфіці і з урахуванням соціального статусу партнера по спілкуванню, умінь адекватно розуміти й інтерпретувати лінгвокультурні факти, ґрунтуючись на сформованих ціннісних орієнтаціях. Передбачається розширення обсягу лінгвокраїнознавчих і країнознавчих знань, навичок і умінь за рахунок нової тематики і проблематики мовного спілкування з урахуванням специфіки освітнього профілю: поглиблення знань про країну досліджуваної мови, її культуру, історичні і сучасні реалії, суспільних діячів, її місце у світовому співтоваристві і світовій культурі, взаємини з нашою країною; розширення обсягу лінгвокультурознавчих знань, навичок і умінь, пов'язаних з адекватним використанням мовних засобів і правил мовної і немовної поведінки у відповідності зі сферою спілкування, місцем, цілями, соціальним статусом співрозмовника [1].

Соціолінгвістична компетенція включає знання та вміння використовувати мову відповідно до соціального виміру використання мови. На початковому етапі вивчення іноземної мови, коли здобувачі ще не володіють набором синонімічних виразів, щоб зрозуміти або виразити відмінності суто соціолінгвістичного характеру, вони можуть належним чином використовувати привітання та інші форми звертання, відрекомендувати себе та інших і попрощатися, використовуючи формули етикету, що є сталими фразами висловлювань і відповідають певному соціальному контексту. На подальших етапах вивчення іноземної мови використовуються мовленнєві форми для досягнення більш складних комунікативних цілей. Соціолінгвістична компетенція стосується володіння знаннями та навичками використання відповідної мови в різних соціокультурних контекстах, що охоплює соціокультурні правила мови та знання дискурсу. Тому набуття мовленнєвої компетенції передбачає не лише мовну форму (граматично правильні речення), а й усвідомлення використання мови в різних контекстах, наприклад, знання, коли і де використовувати ту чи іншу фразу, речення.

Отже, формування іншомовної комунікативної компетенції здобувачів вищої освіти неможливе без досягнення соціокультурної компетенції, яка включає до свого складу країнознавчу та лінгвокраїнознавчу компетенції. Ознайомлення студентів з національно-культурними особливостями країни, мова якої вивчається, сприяє підвищенню виховної та освітньої ролі навчання іноземної мови, оскільки дозволяє розширити кругозір здобувачів вищої освіти, сформуванню й розвинути у них інтерес до вивчення освітньої компоненти "Іноземна мова", підвищити їх суспільну свідомість та підготувати до майбутньої діяльності у сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Nasution S. *The Importance of Sociolinguistics in Foreign Language Education*. Jimmy Saputra Nasution, Muhammad Rahmadeny, Ichsan Jazzawi. *International Journal for Educational and Vocational Studies (IJEVS)*. Vol. 1, No. 4, 2019. URL: <https://doi.org/10.29103/ijevs.v1i4.1415>.
2. Sapir E. *Language. an Introduction to the Study of Speech*. Edward Sapir. New York: Harcourt Brace, 2021. 278 p.
3. Martin-Jones M. *Sociolinguistics and Second Language Teaching*. Marilyn Martin-Jones, Volume 3: *An International Handbook of the Science of Language and Society*, edited by Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier and Peter Trudgill. New York: De Gruyter Mouton, 2016. Pp. 2367-2376. URL: <https://doi.org/10.1515/9783110184181.3.11.2367>.

Detsyk H. S.
Senior teacher,
Dubravs'ka D. M.
Associate professor,
Romanchuk L. Ye.
Senior teacher
Lviv University of Trade and Economics

USING THINGLINK FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE

Communicative competence refers to the ability to use language effectively in different social contexts and situations. This includes not only the ability to produce grammatically correct sentences, but also to understand and use appropriate language in different communicative contexts, such as in conversations, presentations, and written texts.

Nowadays there are a lot of different interactive platforms which help teachers develop students' communicative competence, and ThingLink is one of them. It is a digital platform that allows users to create interactive images, videos, and presentations. It can be used in a variety of educational contexts to enhance student learning and engagement, including the development of communicative competence in foreign language learning. Using ThingLink in foreign language teaching can help to develop students' communicative competence in a number of ways. Here are some possible ways to incorporate ThingLink into the educational process:

Interactive Vocabulary Practice: ThingLink can be used to create interactive images or videos that allow students to practice and review vocabulary related to different communicative contexts. For example, you could create an image of a restaurant and embed links or hotspots on different items, such as the menu, table settings, or food items, to provide definitions or sample sentences related to the vocabulary.

Interactive Conversations: ThingLink can also be used to create interactive conversations. Students can be provided with a visual stimulus and asked to respond to questions or prompts embedded within the image. For example, you could create an image of a cityscape and embed questions related to directions, transportation, or city landmarks.

Interactive Presentations: ThingLink can also be used to create interactive presentations. Students can be provided with a visual stimulus and asked to provide descriptions or explanations related to the image. For example, you could create an image of a famous painting and embed links to biographical information about the artist, historical context of the painting, or interpretations of the artwork.

Interactive Writing Tasks: ThingLink can also be used to create interactive writing tasks. Students can be provided with a visual stimulus and asked to write descriptions or narratives related to the image. For example, you could create an image of a park and embed links to descriptive language or sensory details related to the environment.

Overall, using ThingLink in foreign language instruction can help to develop students' communicative competence by providing engaging and interactive opportunities to practice language in authentic communicative contexts.

The frequency with which ThingLink can be used in foreign language teaching will depend on a variety of factors, including

- the specific learning objectives,
- the level of the learners, and
- the amount of time available for instruction.

However, in general, ThingLink can be used as frequently or infrequently as needed to achieve the desired learning outcomes. For example, ThingLink could be used on a weekly basis to provide opportunities for language practice and feedback, or it could be used less frequently as a supplement to other classroom activities or assignments. The key is to use ThingLink in a way that is aligned with the learning objectives and that provides meaningful and engaging opportunities for

language practice and development. This may involve using ThingLink in a variety of different ways, such as for interactive vocabulary practice, interactive conversations, interactive presentations, or interactive writing tasks, as discussed earlier.

Another advantage of this digital platform is that there are no age limits for using ThingLink in foreign language teaching. The platform can be used with learners of all ages, from young children to adult learners. However, the specific learning objectives, instructional strategies, and the types of images or videos used may vary depending on the age and level of the learners. For younger learners, ThingLink could be used to create interactive images or videos that provide a visual context for language learning, such as vocabulary or basic sentence structures. The interactive features of ThingLink can help to engage younger learners and make language learning more fun and interactive. For older learners, ThingLink could be used for more advanced language learning goals, such as practicing complex grammar structures, developing language skills for specific purposes (e.g., business communication), or promoting cultural awareness and intercultural competence. The key is to adapt the use of ThingLink to the age and level of the learners, and to ensure that the platform is used in a way that is engaging, meaningful, and aligned with the learning objectives of the course. Teachers can also consider providing appropriate scaffolding or support for learners who may be less familiar with using digital tools, regardless of age.

ThingLink can increase students' interest in learning a foreign language in several ways, such as:

Interactive and engaging content: ThingLink allows learners to interact with images and videos in a way that is more engaging than simply reading or listening to language input. The interactive features, such as pop-up text, audio, and video can make language learning more fun and engaging for learners.

Personalized learning experiences: ThingLink enables learners to create their own interactive images and videos, which can increase their motivation and engagement in the learning process. By creating their own content, learners have greater control over their learning experiences and can customize the content to their own interests and needs.

Authentic learning experiences: ThingLink can be used to provide authentic learning experiences by incorporating real-world images and videos, such as news articles or videos, cultural events, or social media posts. This can help to make language learning more relevant and meaningful for learners, and increase their interest in the language and culture.

Collaborative learning: ThingLink can be used for collaborative learning activities, such as group projects or peer feedback. This can increase learners' motivation and engagement by providing opportunities for social interaction and collaboration.

Flexibility and accessibility: ThingLink can be accessed from anywhere with an internet connection, which provides greater flexibility and accessibility for learners. Learners can use ThingLink to practice language skills at their own pace and on their own schedule, which can increase their motivation and engagement in the learning process.

Overall, ThingLink provides a dynamic and engaging platform for language learning that can increase learners' interest and motivation in the language and culture. By using ThingLink to create personalized and authentic learning experiences, teachers can increase the relevance and meaning of language learning for their students. Ultimately, the frequency of use will depend on how well ThingLink fits into the overall curriculum and how effectively it supports the language learning goals of the course. Teachers should be flexible and adapt their use of ThingLink as needed to best meet the needs of their learners.

References

1. "ThingLink for Education" – a collection of examples, resources and tutorials on using ThingLink for education, available on the official ThingLink website: <https://www.thinglink.com/edu>.
2. Sylvester Arnab "Game Science in Hybrid Learning Spaces". New York. Routledge, 2020, 244 p.
3. Wilga M. Rivers "Interactive Language Teaching". Cambridge University Press. 2020, 315 p.

Мельник М. Л.
старший викладач,
Короленко М. О.
викладач

Львівський торговельно-економічний університет

ДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У НЕМОВНИХ ВНЗ

За останні роки особливої актуальності набуває професійно-орієнтований підхід до навчання іноземної мови у закладах вищої освіти нашої країни, який передбачає формування у здобувачів спроможності до іншомовного спілкування у професійній, діловій, науковій сфері та в конкретних ситуаціях з урахуванням особливостей професійного мислення. Під професійно-орієнтованим маємо на увазі навчання, яке ґрунтується на принципі урахування потреб здобувачів у процесі вивчення іноземної мови в межах оволодіння особливостей майбутньої професії. Таке навчання поєднує опанування професійно-орієнтованою іноземною мовою у поєднанні з особистісними якостями тих, хто навчається, із глибокими знаннями культури країни, мова якої вивчається, та з надбанням спеціальних навичок, що базуються на професійних та лінгвістичних знаннях.

Професійно-орієнтоване навчання іноземним мовам визнається на сучасному етапі розвитку суспільства як пріоритетний напрямок в оновленні системи освіти. Проблема формування системи професійної мовної підготовки майбутніх спеціалістів у процесі навчання у немовному закладі вищої освіти сьогодні характеризується багатим виміром аспектів. В науковій та науково-методичній літературі іноземна мова як компонента в системі вищої професійної освіти розглядається авторами з досить різних позицій: навчання іноземної мови у вищій школі як засобу спілкування, формування комунікативних умінь через іноземну мову, формування професійної спрямованості, комунікативний підхід у навчанні іноземної мови.

Освітня компонента “Іноземна мова” має певні особливості. Специфіка цього предмету зумовлена визначенням способів його оволодіння. Засвоєння іноземної мови проходить шляхом, протилежним тому, яким іде опанування рідною мовою. Здобувачі засвоюють рідну мову неусвідомлено та без наміру, а іноземну – починаючи з усвідомлення та формування наміру.

Друга особливість іноземної мови як освітньої компоненти полягає в тому, що мова виступає як засобом, так і метою навчання. Наступною специфічною рисою цієї освітньої компоненти є її “безпредметність”: на відміну від інших компонент, вона не дає людині знань про реальну дійсність, оскільки мова виступає в якості засобу формування, існування та висловлювання думок про навколишній світ.

Метою навчання іноземним мовам у немовних закладах вищої освіти є досягнення певного рівня володіння мовою, якого було б достатньо для практичного використання іноземної мови у майбутній професійній діяльності. Якщо у мовному ВНЗ іноземна мова виступає в якості спеціальної бази, то в інших – лише додаток до загальної культури, через це формулювання кінцевої мети вимагає певної конкретизації. Практичне ж оволодіння іноземною мовою складає лише одну галузь професійно-орієнтованого навчання предмету.

Таким чином, буде правомірно розглядати зміст навчання у немовних ВНЗ як сукупність тих знань, котрі здобувачі повинні засвоїти в процесі навчання, при цьому якість і рівень володіння іноземною мовою повинен відповідати їхнім цілям, а також меті та завданням кожного конкретного рівня навчання. Відбір змістовного наповнення необхідно орієнтувати на цілісне формування особистості здобувача, його підготовку до майбутньої професійної діяльності.

До змісту навчання необхідно відносити наступні аспекти:

1. Сфери комунікативної діяльності, теми та ситуації, мовленнєві дії та мовленнєвий матеріал, які враховують професійне спрямування здобувачів.
2. Мовний матеріал (фонетичний, лексичний, граматичний, орфографічний), правила

його оформлення та навички й уміння користуватися ним.

3. Комплекс спеціальних (мовленнєвих) навичок, які чітко визначають рівень практичного оволодіння іноземною мовою як засобу спілкування.

4. Систему знань національно-культурних особливостей та реалій країни, мова якої вивчається.

Враховуючи переваги підходу, зазначеного вище, очевидним є перевага його використання при розробці моделі професійно-орієнтованого навчання іноземної мови, а саме розгляд її змістовного компоненту.

Рівень підготовки сучасного спеціаліста оцінюється через такі показники, як компетентність, самостійність, уміння приймати рішення у нестандартних ситуаціях і бути готовим брати активну участь у програмах міжнародного професійного співробітництва. Завдання закладу вищої освіти – підготовка кваліфікованих спеціалістів із гнучким мисленням. Фахівець повинен постійно оновлювати надбані знання, аналізувати проблеми, які постають перед наукою, і укладати їх у цілісну систему; він має уміти проводити паралелі задля кращого розуміння закономірностей розвитку науки. Програма підготовки випускників передбачає формування цілого комплексу ключових компетенцій. Певний внесок до професійної підготовки майбутніх фахівців робить і іноземна мова.

Отже, зробимо спробу виявити структурні елементи змістовного компоненту моделі професійно-орієнтованого навчання іноземної мови.

Оволодіння комунікативними навичками у відповідності до видів мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письма) на підставі загальної та професійної лексики. Кінцевою метою професійно-орієнтованого навчання діалогічній мові є розвиток умінь вести діалог, цілеспрямовано обмінюватися інформацією професійного характеру. Навчання монологічному мовленню полягає у формуванні умінь створювати монологічні тексти різних жанрів: повідомлення професійного характеру, виступ перед аудиторією із доповіддю, вільні висловлювання під час проведення дискусії, обговорення як з попередньою підготовкою, так і експромт. Метою професійно-орієнтованого навчання аудіювання є формування умінь сприйняття та розуміння висловлювань співбесідників іноземною мовою, яке відтворюється у монологічній формі, або в процесі діалогу у відповідності до певної реальної професійної сфери, ситуації. За результат навчання читання вважаємо формування умінь володіння усіма видами читання публікацій різних функціональних стилів та жанрів, в тому числі спеціальної літератури. Кінцевою метою навчання письма є розвиток комунікативної компетенції, яка є необхідною для професійного письмового спілкування завдяки умінь реферативного викладання матеріалу, анування, а також перекладу професійно-змістовного тексту з іноземної мови на рідну та навпаки.

Мовні знання та навички, які залучають до себе знання фонетичних явищ, граматичних форм, правил словотворення, лексичних одиниць, термінології, притаманних тій чи іншій професії. Розглянуті нами знання та навички являють собою певну складову комплексних умінь – говоріння, аудіювання, читання та письма. Соціокультурні знання, як вважають деякі вчені, мають за мету залучення тих, хто навчається, не лише до нового способу мовленнєвого спілкування, але і до культури народу, мова якого вивчається. Навчальні уміння, раціональні прийоми розумової праці, що забезпечують культуру засвоєння мови у навчальних умовах, та культура спілкування з її носіями.

Отже, результат профільно-орієнтованого навчання іноземної мови виступає в якості професійно-орієнтованої іншомовної компетенції, містить в собі наступні її різновиди: інформаційно-тематична (предметний план), понятійна, концептуальна, мовленнєва (уміння будувати логічне висловлювання усно або письмово для виразу своїх думок в процесі спілкування), соціолінгвістична (володіння мовленнєвими реєстрами у відповідності до ситуації спілкування), країнознавча – культуровідницька (знання традицій, звичаїв).

Зазначені вище професійно-орієнтовані види іншомовної компетенції успішно реалізуються в системі міжпредметного навчання іноземної мови, яке базується на соціально-педагогічних, психологічних, дидактико-методичних та загально методичних принципах.

Detsyk H. S.
Senior teacher,
Soroka H. M.
Senior teacher

Lviv University of Trade and Economics

MNEMONICS AS AN IMPORTANT WAY OF DEVELOPING STUDENTS' SPEAKING SKILLS

Mnemonics is a powerful tool that can help students to learn and retain new information. When it comes to developing students' speaking skills, mnemonics can be particularly useful. By providing students with memorable cues or associations, mnemonics can help them to recall and use new vocabulary and phrases more effectively. In this essay, we will discuss the ways in which mnemonics can be used to develop students' speaking skills.

One of the main benefits of using mnemonics to develop speaking skills is that they can help students **to remember new vocabulary more easily using intercultural and interdisciplinary links**. For example, a mnemonic like "ROY G. BIV" can be used to remember the colors of the rainbow (red, orange, yellow, green, blue, indigo, violet). Similarly, a mnemonic like "Every Good Boy Deserves Fudge" can be used to remember the notes on a music staff (E, G, B, D, F). "My very eager mother just served us nine pizzas" helps to remember the order of the planets in our solar system (Mercury, Venus, Earth, Mars, Jupiter, Saturn, Uranus, Neptune, and Pluto). The acronym "HOMES" stands for the names of the Great Lakes in North America (Huron, Ontario, Michigan, Erie, Superior). The phrase "Never eat shredded wheat" helps to remember the order of the cardinal directions on a compass (north, east, south, west). "A cat has claws at the end of its paws; a comma has a pause at the end of its clause". This clever phrase helps to remember the difference between a "paw" and a "clause" in spelling and meaning. By using mnemonics like these, students can quickly learn and remember new words and phrases, which they can then use in their speaking practice.

Mnemonics can also be used to help students **to remember grammar rules and structures**. For example, a mnemonic like "FANBOYS" (for, and, nor, but, or, yet, so) can be used to remember the coordinating conjunctions in English. To remember the order of adjectives in English, think of "OSASCOMP" which means "Opinion, Size, Age, Shape, Color, Origin, Material, Purpose". This is the order in which adjectives are usually placed before a noun. The phrase "to, too, and two" helps to differentiate between these commonly confused homophones. "To" is a preposition, "too" means "also" or "excessively", and "two" is the number. By using these types of mnemonics, students can develop a stronger understanding of grammar rules and structures, which can help them to speak more fluently and accurately.

In addition to helping students to remember new vocabulary and grammar rules, mnemonics can also be used to help them **to develop their spelling and pronunciation skills**. For example, a mnemonic like "I before E, except after C" can be used to remember the spelling of certain words. Besides, a mnemonic like "Peter Piper picked a peck of pickled peppers" can be used to practice the "p" and "k" sounds. Similarly, a mnemonic like "She sells seashells by the seashore" can be used to practice the "s" and "sh" sounds. By using these types of mnemonics, students can improve their pronunciation skills and speak more clearly and confidently.

Finally, mnemonics can be used to help students to develop their speaking skills in a fun and engaging way. By adding an element of creativity and playfulness to the learning process, mnemonics can make speaking practice more enjoyable and rewarding. This can help students to stay motivated and committed to their language learning goals.

Mnemonics can be useful both for adult learners and for younger learners. Here are some **ways mnemonics can be useful for adult learners**:

Speeding up the learning process: Adult learners often have busy schedules and limited time to dedicate to learning new information. Mnemonics can help them to learn more quickly and

efficiently by making the information more memorable and easier to recall.

Engaging different learning styles: Mnemonics can be used to engage different learning styles, including visual, auditory, and kinesthetic. For example, visual learners may benefit from using visual aids or creating mental images, while auditory learners may benefit from using rhymes or word associations.

Overcoming learning barriers: Some adult learners may struggle with certain aspects of learning, such as memorization. Mnemonics can be a helpful tool for overcoming these barriers by providing an alternative approach to learning.

Improving long-term retention: Mnemonics can improve long-term retention by creating strong associations between new information and existing knowledge. This can help adult learners to retain the information they have learned and apply it in real-world situations.

Making learning fun: Mnemonics can make the learning process more engaging and enjoyable for adult learners. By adding an element of creativity and fun to the learning process, mnemonics can help adult learners to stay motivated and committed to their learning goals.

Overall, mnemonics can be a valuable tool for adult learners who are looking forward to improve their memory and accelerate their learning. By making the learning process more engaging and memorable, mnemonics can help adult learners to achieve their learning goals more efficiently and effectively.

While there are many advantages of using mnemonics during English lessons, there are also some potential *disadvantages* to be aware of. Here are some of them:

Limited scope: Mnemonics are the most effective for memorizing discrete pieces of information, such as vocabulary words or grammar rules. They may be less effective for more complex concepts or skills.

Over-reliance: If students become too dependent on mnemonics, they may struggle to apply their knowledge in contexts where the mnemonic is not applicable or relevant.

Limited creativity: Mnemonics are often pre-determined by the teacher or textbook, which may limit students' ability to create their own associations or connections. This can reduce the effectiveness of mnemonics for some students.

Inaccuracies: Some mnemonics may contain errors or oversimplifications that can lead to misunderstandings or confusion.

Time-consuming: Developing and teaching mnemonics can be time-consuming for teachers, and may take time away from other aspects of the lesson.

Overall, while mnemonics can be a useful tool in English language teaching, they should be used judiciously and in conjunction with other teaching methods. Teachers should be aware of their limitations and potential drawbacks, and use mnemonics in a way that complements and enhances their overall teaching approach.

In conclusion, mnemonics are a powerful tool that can be used to develop students' speaking skills. By helping students to remember new vocabulary, grammar rules, and pronunciation skills, mnemonics can improve their speaking fluency and accuracy. Moreover, by making the learning process more fun and engaging, mnemonics can help students to stay motivated and committed to their language learning goals. Therefore, despite some disadvantages of the technique, it is important for teachers to incorporate mnemonics into their teaching strategies as an effective way to develop students' speaking skills.

References

1. Kevin Horsley "Unlimited Memory: How to Use Advanced Learning Strategies to Learn Faster, Remember More and be More Productive". TCK Publishing, 2021. 130 p.
2. Harry Lorayne, Jerry Lucas "The Memory Book: The Classic Guide to Improving Your Memory at Work, at School, and at Play". New York. Ballantine Books, 2020. 150 p.
3. Joshua Foer "Moonwalking with Einstein: The Art and Science of Remembering Everything". New York. Penguin Books, 2011. 317 p.

Voznyak H. S.
Senior teacher,
Soroka H. M.
Senior teacher,
Romanchuk L. Ye.
Senior teacher

Lviv University of Trade and Economics

VERB SUBSTITUTES IN ENGLISH: LINGUISTIC ANALYSIS

Language relies heavily on verbs to convey actions, states, and relationships. However, the English language offers a rich assortment of verb substitutes that provide speakers with alternative words or phrases to express similar meanings. This comprehensive article aims to delve into the intricate world of verb substitutes in English, conducting a detailed analysis of their various types, functions, linguistic characteristics, and profound impact on communication. Furthermore, it explores the role of auxiliary verbs as verb substitutes and their influence on language usage.

Types of Verb Substitutes

Synonymous Verbs: Synonymous verb substitutes are lexical alternatives that share similar meanings with the original verb. They provide speakers with a diverse range of options to express actions or states in different ways. For instance, the verb “walk” can be substituted with “stroll”, “saunter”, or “amble”, each offering a nuanced variation of the original intention.

Phrasal Verbs: Phrasal verb substitutes consist of a verb combined with one or more particles, such as prepositions or adverbs. These combinations often carry idiomatic meanings that may deviate from the literal interpretation of the constituent words. For example, the phrasal verb “give up” can be substituted with “quit”, “abandon”, or “relinquish”, each connoting the act of ceasing or surrendering.

Nouns: Action nouns function as substitutes for verbs by transforming an action into its noun form. They allow speakers to convey actions indirectly, offering a different perspective on the activity. For instance, the verb “discuss” can be substituted with “discussion”, “conversation”, or “debate”.

Auxiliary Verbs: Auxiliary verbs, also known as helping verbs, serve as verb substitutes by combining with the main verb to express tense, mood, aspect, voice, or emphasis. They assist in constructing various verb forms and convey additional meaning to the sentence. Examples of auxiliary verbs include “be”, “have”, and “do”. Auxiliary verbs can also act as substitutes for other verbs to convey specific meanings or shades of intention.

Linguistic Features and Functions: Verb substitutes exhibit a range of linguistic features that contribute to their effectiveness and functionality in communication. These features encompass aspects such as synonymy, collocation, phrasal structure, and morphological changes. By employing verb substitutes, speakers can fulfill specific functions in communication, such as conveying subtle nuances of meaning, evoking specific emotions, adding emphasis, or providing alternative perspectives. Verb substitutes allow speakers to adapt their language to different registers, styles, or contexts, enhancing clarity and fostering creativity in expression.

Impact on Communication: The utilization of verb substitutes in English significantly influences the effectiveness and precision of communication. By thoughtfully selecting the most appropriate substitute based on the desired tone, register, or level of formality, speakers can convey their intended meanings with greater accuracy and clarity. Verb substitutes also play a pivotal role in engaging listeners or readers, injecting variety and depth into language use. Moreover, verb substitutes facilitate clarity and understanding, particularly when speakers aim to expound upon complex concepts or present ideas from diverse perspectives.

The Cultural Dimension: Verb substitutes can be influenced by cultural norms, idiomatic expressions, and linguistic conventions. Different cultures may employ specific verb substitutes to convey certain meanings or to address sensitive or taboo topics. Understanding the cultural dimension of verb substitutes enriches intercultural understanding, fostering mutual understanding, promoting

cultural sensitivity, and mitigating potential misunderstandings. It allows individuals to navigate diverse linguistic landscapes and adapt their language use to respect and accommodate cultural nuances.

Practical Applications: The exploration of verb substitutes in English not only deepens our understanding of linguistic intricacies but also holds practical implications across various domains. In literature, writers can employ verb substitutes to craft vivid descriptions, evoke emotions, and create distinct narrative styles. In academic writing, the precise selection of verb substitutes enhances clarity, conciseness, and academic rigor. In professional communication, verb substitutes enable speakers to tailor their language to different contexts, such as formal presentations, informal conversations, or persuasive arguments. Additionally, in language learning and teaching, understanding verb substitutes helps learners expand their vocabulary, develop fluency, and engage in authentic communication.

Verb substitutes in the English language offer a versatile toolkit for expressing actions, states, and relationships. Synonymous verbs, phrasal verbs, modal verbs, action nouns, and auxiliary verbs provide speakers with a diverse range of options to convey meaning with precision, creativity, and clarity. By recognizing the linguistic features, functions, and cultural dimensions of verb substitutes, individuals can enhance their communication skills, promote intercultural understanding, and navigate various linguistic contexts effectively. Embracing the richness and diversity of verb substitutes empowers speakers to engage with language in dynamic and nuanced ways, fostering effective communication and deepening connections with others.

Короленко М. О.

викладач

Львівський торговельно-економічний університет

СИНТАКСИЧНІ СПОСОБИ ВИЗНАЧЕННЯ ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Фразові дієслова є цікавим мовним явищем – синтаксично, морфологічно і семантично. Тому визначення фразових дієслів та їх класифікація викликає численні суперечки серед лінгвістів. Крім того, широке застосування подібних комбінацій в англійській мові та їх повна відсутність в українській мові змушує ESL (English as a second language) студентів уникати їх використання, що повинно звернути особливу увагу викладачів англійської мови на такі дієслова.

Фразове дієслово – це поєднання “простого”, зазвичай односкладового, дієслова (що складається з одного слова, наприклад: *come, put, go*) і адвербіальної або прийменникової частини (наприклад: *in, off, up*), що представляє єдину семантичну та синтаксичну одиницю. Наприклад: “*come in*” – входити ; “*give up*” – відмовлятися, залишати.

Фразове дієслово в англійській мові – це тип дієслова, що функціонує радше як фраза, ніж окреме слово. Т. МакАртур звертає увагу на те, що ці дієслова називають також багатьма іншими назвами, такими як: *verb phrase, discontinuous verb, compound verb, verb-adverb combination, verb-particle construction (VPC), AmE two-part word/verb* та *three-part word/verb* [1, с. 772]. Більшість лінгвістів, однак, називають це мовне явище “*multi-word verb*”, що найкраще описується як лексема, одиниця значення, яка може мати у своєму складі більше ніж одне слово. Прийнято вважати, що англійські “*multi-word verbs*” поділяються на три окремі підгрупи, які зазвичай називають одним словом – фразові дієслова. Ці підгрупи називаються: 1) *phrasal verbs* – безпосередньо фразові дієслова; 2) *prepositional verbs* – прийменникові дієслова; 3) *phrasal-prepositional verbs* – фразово-прийменникові дієслова, що складаються з трьох слів.

Таким чином, **фразовим дієсловом** є дієслово, зазвичай односкладове, що має при

собі постпозитив, у ролі якого виступає прислівник, що збігається у формах з класом прийменників. Звичайним прикладом є дієслово “to fix up”: “He fixed up the car”. Де слово “up” є незмінною часткою або прислівником, але не прийменником, тому що “up” може змінювати розташування в реченні: “He fixed the car up”. Цей рух прислівника “up” одразу ж відрізняє його від прийменника “up”. А так як форми прислівника і прийменника є самі по собі ідентичними, можна легко сплутати фразове дієслово з дуже схожим на нього дієсловом – прийменниковим дієсловом.

Прийменникове дієслово має при собі додаткову прийменникову фразу. Дієслова руху є найбільш виразними прикладами. Наприклад, дієслово “to go” є неперехідним, і без контексту воно не може функціонувати у повному реченні, супроводжуване лише підметом. Не можна сказати “I went” і очікувати розуміння слухача без додавання прийменникової фрази місця, такої як “I went to the store”. Прийменникові дієслова дуже легко одразу ж відрізнити від фразових дієслів з точки зору руху прийменників у реченні, так як прийменники не можуть займати місце після додатків. Не можна сказати “I went the store to”, а отже “went” в цьому випадку є прийменниковим дієсловом. Тому власне фразовими дієсловами називають переважно такі сполучення, у яких постпозитив належить до дієслова, а не до додатка, і становить з дієсловом єдине ціле, наприклад: “give up (smoking)”. Але словник фразових дієслів містить як сполучення на зразок “give up”, так і сполучення на зразок “depend on”. Таким чином, дієслова, що потребують додатка з прийменником, теж належать до фразових дієслів, але не є власне фразовими дієсловами.

Сьогодні фразові дієслова як і раніше є досить продуктивними. Крім того, вони урізноманітнилися до більш складних форм, таких як **фразово-прийменникові дієслова** з трьох частин, що містять в собі дієслово, постпозитив і додаткову прийменникову фразу. Прикладами першого типу є “put up with” і “do away with”, що кваліфікуються також як фразові дієслова, оскільки вони можуть бути перекладені окремими латинськими дієсловами як “tolerate” і “abolish”, хоча їх постпозитиви не мають здатності рухатися: “I put up with traffic every day”, але не * “I put with traffic up every day”. Другий тип фразово-прийменникового дієслова в сучасній англійській мові має при собі рухомий прислівник біля прямого додатку іменникової фрази так само як і додаткову прийменникову фразу, як у: “She fixed her friend up with her cousin / She fixed up her friend with her cousin”. Відмінністю цього типу від першого є рухомість постпозитиву, адже в цьому випадку є певний прямий додаток.

Відомий англійський науковець Дж. Сміт об’єднує разом такі дієслова у фразові: “burn down”, “come across”, and “talk (someone) into” [2, с. 140]. Однак, цей короткий приклад Дж. Сміта містить не тільки фразові дієслова, але прийменникові та фразово-прийменникові дієслова. Таким чином, на основі властивостей фразових дієслів можна застосувати кілька синтаксичних тестів для розрізнення власне фразових та прийменникових дієслів. Синтаксичні тести можуть допомогти уникнути такої плутанини.

1. Рухомість прислівників: прислівники перехідних фразових дієслів можуть переміщуватися в позицію як перед, так і після прямого додатка, а це, в свою чергу, допоможе визначити чи є слово, що викликало труднощі, прийменником чи прислівником. Наприклад, “I gave up the keys / I gave the keys up”. Постпозитив “up” у цьому випадку є прислівником, тому що він є рухомим. Якби він був прийменником, то не зміг би рухатися: “I walked up the stairs”, але не * “I walked the stairs up”. Важливо також мати на увазі, що рух прислівників зазвичай неможливий з герундієм: “I gave up trying” але не * “I gave trying up”. Рух прислівників також обмежений займенниками: “I helped her out”, але не * “I helped out her”.

2. Введення нових прислівників: прислівники не можуть бути розміщені всередині дієслівної фрази, що містить в собі дієслово, прислівник і додаток, але можуть зайняти місце перед дієсловом або в кінці: “I help out Sheila often / I help Sheila out often / I often help out Sheila”, але не * “I help often out Sheila / I help out often Sheila / I help often her out”. Однак, між дієсловом і прийменниковою фразою можуть бути розміщені прислівники: “I went quickly into the room”.

3. Наголос: у фразових дієсловах прислівники наголошені, а прийменники завжди ненаголошені (якщо, звичайно, вони не підкреслені у вислові навмисне). Тому, можна сказати: “*I gave up the keys*” (“*up*” тут наголошене, а отже це прислівник після перехідного фразового дієслова) або “*The plane touched down*” (“*down*” тут наголошене, а отже це прислівник після неперехідного фразового дієслова). Справжній прийменник завжди ненаголошений: “*I walked up the stairs*” (ненаголошений, а отже це прийменник прийменникового дієслова).

4. Переклад/синонімія: фразові дієслова можуть бути замінені одним дієсловом, що має таке саме лексичне значення. Таким чином, “*give up*” можна замінити перехідним дієсловом “*relinquish*” або “*surrender*”, в той час як “*touch down*” може бути замінено неперехідним “*land*”. Така заміна, однак, є не зовсім надійною в якості єдиного або навіть основного методу синтаксичного тестування. Р. Квірк наводить приклад заміни прийменникового дієслова одним перехідним дієсловом. Наприклад, “*She looked after her son*” може бути замінено на “*She tended her son*”. Очевидно, що “*after*” не є прислівником, так як він не достатньо наголошений і не може переміщатися [3, с. 1155-1156].

5. “Пасивізація”: перехідні фразові дієслова можуть бути вжиті в пасивному стані з двох причин: вони перехідні і мають здатність до логічної інверсії підмета і додатка, а також така зміна не порушує синтаксичної моделі прийменникової фрази. Таким чином, речення “*I gave up the keys*” може бути вжито у пасивному стані: “*The keys were given up by me*”. Однак, прийменникове дієслово не допускає вживання в пасиві: “*The stairs were walked up by me*”, хоча навіть “*to walk up*” могло б бути замінено на перехідне дієслово “*to ascend*”, яке, в свою чергу, могло б бути використане у пасивному стані. І, як стверджує Квірк, прийменникові дієслова останнім часом таки широко вживаються в пасивному стані [3, с. 1156-1157].

Отже, існують різні думки з приводу віднесення прийменникових дієслів до фразових. Проте, як вважає більшість науковців, прийменникові дієслова є окремим класом дієслів, зважаючи на певні їх властивості, на основі яких існують кілька синтаксичних тестів для розрізнення власне фразових та прийменникових дієслів.

Список використаних джерел

1. McArthur T. *The Oxford Companion to the English Language*. Oxford : Oxford University Press, 1992. 1184 p.
2. Smith J. *A Historical Study of English: Function, Form and Change*. Boston : Houghton Mifflin, 1925. 299 p.
3. Quirk R., Greenboun S., Leech G. *Comprehensive Grammar of English Language*. London : Longman Group Ltd., 1985. 1779 p.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ,
ПІДПРИЄМНИЦТВА, ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ
ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції

Оригінал-макет видавництва Львівського торговельно-економічного
університету

Підписано до друку 30.05.2023 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк на різнографі.
26,25 др. арк. 24,53 ум. др. арк. 36,7 облік.-видавн. арк.
Тираж 100 прим. Зам. 441.

Віддруковано в друк. видавництва Львівського торговельно-економічного університету
79005, м. Львів, вул. Туган-Барановського, 10. Тел. 244-40-19. e-mail drook@ukr.net
Свідоцтво Держкомітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України
серія ДК № 5149 від 15.07.2016 р.